

Δ^{ΡΟΣ} ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΥ ΞΗΡΟΥΧΑΚΗ
ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ
ΤΗΣ ΕΝ ΒΙΕΝΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ

Η ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΚΡΗΤΗ ΚΑΙ ΕΠΤΑΝΗΣΟΣ

ΜΕΤΑ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

ΥΠΟ

Γ. Ν. ΧΑΤΖΗΔΑΚΙ

ΚΛΗΡΗΓΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΚΑΙ

ΚΡΙΤΙΚΟΥ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΟΣ

ΥΠΟ

Ν. ΒΕΗ

ΚΛΗΡΗΓΟΥ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝ. ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΘΗΝΗΣΙ

ΤΥΠΟΙΣ "ΦΟΙΝΙΚΟΣ,, ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 44

1934

564

Τῶν ἐξοχαλίς, Πράξες Κυρία Κυρία Ἐκδο. Βενετία
βιβλιοθήκη καὶ ἀφοσίωσις ἐπιτείν

Ἀρχιμανδύτης Παράδοξος Ζηρούχαυης

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Η ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗ ΑΝΑΤΟΛΗ
(ΚΡΗΤΗ ΚΑΙ ΕΠΤΑΝΗΣΟΣ)

Δ^{ΡΟΣ} ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΥ ΞΗΡΟΥΧΑΚΗ
ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ
ΤΗΣ ΕΝ ΒΙΕΝΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ

Η ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΚΡΗΤΗ ΚΑΙ ΕΠΤΑΝΗΣΟΣ

ΜΕΤΑ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

ΥΠΟ

Γ. Ν. ΧΑΤΖΗΔΑΚΙ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΚΑΙ

ΚΡΙΤΙΚΟΥ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΟΣ

ΥΠΟ

Ν. ΒΕΗ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝ. ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΑΘΗΝΩΝ

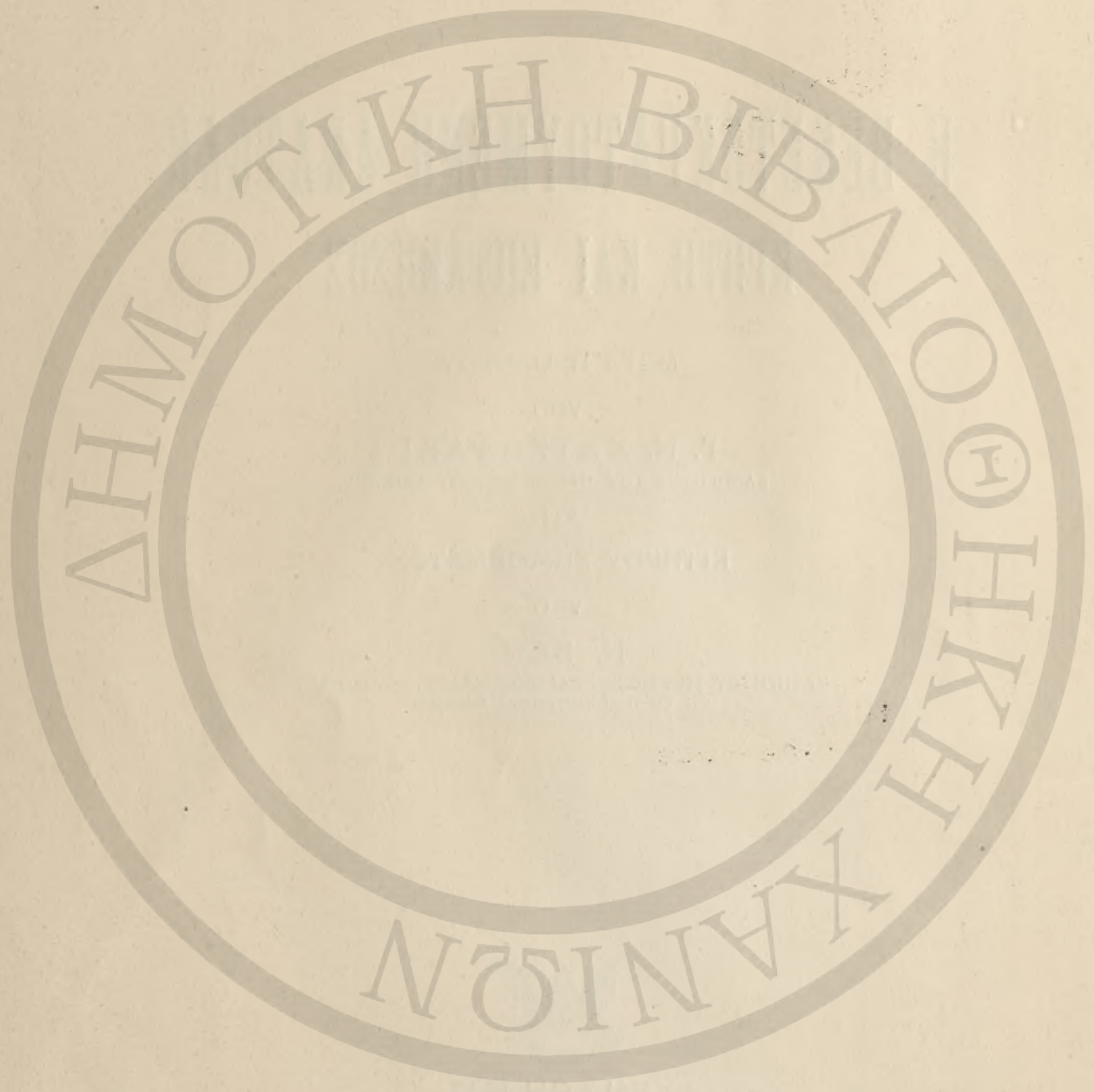
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ "ΦΟΙΝΙΚΟΣ", ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 44

1934

949.58

XER

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
— ΧΑΝΙΩΝ —
ΛΟΞ. έριθ. 18669
Χρονολ. Πισαγ. 15-10-1969
ΕΠΙΣΚΟΤΗΣ ΜΕΣ. ΙΣΤ. ΚΡΗΤΗΣ
Αριθ. 949.58 / ΣΗΡ

Κ. Μ. Τζιρακοπούλου

ΤΩ, ΦΙΛΟΜΟΥΣΩ, ΧΟΡΗΓΩ,
Κ. ΔΗΜΗΤΡΙΩ, ΤΖΙΡΑΚΟΠΟΥΛΩ,

ΕΥΧΑΡΙΣΤΩΣ ΑΦΙΕΡΟΥΤΑΙ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΛΕΘΕΡΙΟΥ Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ
1864 - 1936

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	ΣΕΛΙΣ
ΑΦΙΕΡΩΣΙΣ	ε'
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	θ'
ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	ιγ'
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1

Α' ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΤΑΞΕΙΣ :

ΦΕΟΥΔΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΑΒΑΛΑΡΙΑ	21
ΕΥΓΕΝΕΙΣ ΣΗΤΕΙΑΣ	21
ΕΥΓΕΝΕΙΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ, ΡΕΘΥΜΝΟΥ, ΧΑΝΙΩΝ	22
ΚΑΒΑΛΑΡΙΑ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	23
ΑΡΧΗΓΟΙ ΤΗΣ ΚΑΒΑΛΑΡΙΑΣ, ΚΑΒΑΛΑΡΙΑ ΣΗΤΕΙΑΣ-ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ, ΚΑΒΑΛΑΡΙΑ ΡΕΘΥΜΝΟΥ	24
ΚΑΒΑΛΑΡΙΑ ΧΑΝΙΩΝ	25
ΑΡΧΟΝΤΟΡΩΜΑΙΟΙ-ΧΑΡΙΣΜΕΝΟΙ-PRIVILEGIATI-GRAZIATI	30
ΣΦΑΚΙΑΝΟΙ	31
ΥΠΑΙΘΡΟΣ. ΧΩΡΙΚΟΙ ΚΑΙ ΚΑΚΩΣΕΙΣ ΑΥΤΩΝ	32
ΚΑΣΤΕΛΛΑΝΟΙ-ΚΑΚΗΤΑΝΟΙ (CONTRA FURES)	33
ΚΑΠΗΤΑΝΟΙ ΑΓΓΑΡΕΙΩΝ, ΓΑΛΕΩΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΣΤΑΤΑΙ	34
ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ	36
ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ ΚΑΣΤΡΟΦΥΛΑΚΑ	38
ΕΥΓΕΝΕΙΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΦΕΟΥΔΑΡΧΑΙ ΥΠΑΙΘΡΟΥ	38
ΕΥΓΕΝΕΙΣ ΚΡΗΤΕΣ ΡΕΘΥΜΝΟΥ	44
ΕΥΓΕΝΕΙΣ ΧΑΝΙΩΝ - ΒΕΝΕΤΟΙ, ΕΥΓΕΝΕΙΣ ΚΡΗΤΕΣ	49
ΠΛΗΘΥΣΜΟΙ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ, ΧΑΝΙΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΩΝ	49-55
ΙΤΑΛΙΚΗ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΡΟΥΡΑ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΟΣ	55
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΡΟΥΡΑ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	57
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΡΑΤΙΑ ΡΕΘΥΜΝΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΟΣ	63
ΙΤΑΛΙΚΗ ΦΡΟΥΡΑ ΡΕΘΥΜΝΟΥ, ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΙΤΑΛΙΚΗ ΦΡΟΥΡΑ ΕΝ ΧΑΝΙΟΙΣ. ΦΡΟΥΡΙΟΙΣ ΚΑΙ ΤΗ ΥΠΑΙΘΡΩ	65
ΑΓΓΑΡΕΙΑΙ, ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ. ΡΕΘΥΜΝΟΥ, ΧΑΝΙΩΝ	67-70
ΛΕΙΩΜΑΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΓΑΛΕΩΤΟΙ ΤΩΝ 13 ΕΚΤΑΚΤΩΝ ΓΑΛΕΡΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	70
ΛΕΙΩΜΑΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΓΑΛΕΩΤΟΙ ΤΩΝ 4 ΕΚΤΑΚΤΩΝ ΓΑΛΕΡΩΝ ΡΕΘΥΜΝΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ 8 ΕΚΤΑΚΤΩΝ ΓΑΛΕΡΩΝ ΧΑΝΙΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΟΣ	75

Β' ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΚΗ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ	78
ΠΡΟΫ ΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ ΕΤΩΝ 1579-1581	80

	ΣΕΛΙΣ
ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΕΞΟΔΩΝ, ΜΙΣΘΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΑΙ	93
ΜΙΣΘΟΙ ΚΑΙ ΕΠΙΔΟΜΑΤΑ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ	96
ΜΙΣΘΟΛΟΓΙΑ ΤΑΜΕΙΩΝ ΣΗΤΕΙΑΣ-ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ, ΡΕΘΥΜΝΟΥ, ΧΑΝΙΩΝ	100-101
ΕΞΟΔΑ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	104
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑΙ ΔΑΠΑΝΑΙ	109
ΕΚΤΑΚΤΟΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΝΑΥΤΙΚΟΙ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ	111
ΠΙΝΑΞ ΕΞΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΤΑΜΕΙΩΝ ΚΡΗΤΗΣ	112
ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΕΝ ΚΡΗΤΗ ΕΠΙ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ	113
ΣΙΤΟΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ	116
ΔΟΚΙΜΗ ΜΕΤΡΩΝ ΤΩΝ ΣΙΤΗΡΩΝ (SCANDAGLIO)	121
ΑΛΥΚΑΙ ΣΟΥΔΑΣ ΚΑΙ ΣΠΙΝΑΛΟΓΓΑΣ-ΑΛΑΤΟΠΑΡΑΓΩΓΗ	124
Γ' ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΡΓΑ	
ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ ΜΕΓΑΡΑ. ΟΧΥΡΩΣΕΙΣ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΦΡΟΥΡΙΩΝ ΚΑΠ.	128
ΤΟ ΦΡΟΥΡΙΟΝ ΤΟΥ ΜΟΛΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ	134
ΝΕΟΣ ΝΑΥΣΤΑΘΜΟΣ ΚΑΙ ΑΠΟΘΗΚΑΙ	137
ΥΛΙΚΑ ΠΟΛΕΜΟΥ	139
ΠΑΛΛΙΟΚΑΣΤΡΟΝ-ΣΠΙΝΑΛΟΓΓΑ	145
ΡΕΘΥΜΝΟΝ, ΔΙΟΙΚΗΤΗΡΙΑ. ΦΟΡΤΕΤΣΑ ΚΤΛ.	147
ΧΑΝΙΑ, ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ ΜΕΓΑΡΑ, ΣΤΟΑ, ΣΤΡΑΤΩΝΕΣ ΚΤΛ.	157
ΣΟΥΔΑ, ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΤΟΥ ΒΡΑΧΟΥ ΤΗΣ ΣΟΥΔΑΣ, ΒΥΘΟΜΕΤΡΗΣΙΣ ΚΤΛ.	163
ΚΥΘΗΡΑ, ΕΙΣΠΡΑΞΕΙΣ, ΔΑΠΑΝΑΙ ΚΤΛ.	171
ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΞΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ (1579) ΚΥΘΗΡΩΝ	174
Δ' ΙΟΝΙΟΙ ΝΗΣΟΙ	
ΖΑΚΥΝΘΟΣ, ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΙΑ, ΔΗΜΟΣΙΑ ΤΑΜΕΙΑ (CAMERE)	176
ΔΗΜΟΣΙΑ ΤΑΜΕΙΑ ΖΑΚΥΝΘΟΥ-ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ, ΤΥΠΙΚΟΣ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ	177
ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΖΑΚΥΝΘΟΥ ΠΟΛΕΩΣ, ΦΡΟΥΡΙΟΥ ΚΑΙ ΥΠΑΙΞΡΟΥ	187
ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ—ΙΘΑΚΗ, ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΤΑΜΕΙΩΝ ΚΤΛ.	188
ΝΕΑ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ "NOVA REGOLATION,"	193
ΣΤΑΦΙΣ, ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ, ΙΤΑΛΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ ΦΡΟΥΡΙΟΥ	197
ΚΕΡΚΥΡΑ, ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1579, 1580, 1581 ΚΑΙ 1584	199
ΜΙΣΘΟΙ ΚΑΙ ΕΠΙΔΟΜΑΤΑ, ΜΙΣΘΟΛΟΓΙΑ, ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΝ ΤΑΜΕΙΟΥ	215
ΠΑΡΓΑ, ΔΑΠΑΝΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑΙ, ΕΚΤΑΚΤΑ ΕΞΟΔΑ ΚΤΛ.	217
ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΚΕΡΚΥΡΑΣ	222
ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ	
RELAZIONE DEL CHIARISSIMO SIGNOR GIULIO DE GARZONI DEL SINDICATO	
DE LEVANTE NEL 1584	229
ΕΙΚΟΝΕΣ	
Η ΠΟΛΙΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ	129
Η ΠΟΛΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΦΡΟΥΡΙΟΝ ΡΕΘΥΜΝΟΥ	151
Η ΠΟΛΙΣ ΧΑΝΙΑ ΚΑΙ Ο ΛΙΜΗΝ	159
1) ΒΡΑΧΟΣ ΚΑΙ ΦΡΟΥΡΙΟΝ ΤΟΥ ΛΙΜΕΝΟΣ ΣΟΥΔΑΣ 2) ΜΕΡΟΣ ΕΞΩ ΤΟΥ ΛΙΜΕΝΟΣ	165
ΠΙΝΑΞ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ	291

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οὐδείς βεβαίως ἀμφισβητεῖ ὅτι ὁ χρόνος τῆς ἀκρίβους καὶ πραγματικῆς Ἱστορίας τῆς Κρήτης πόρρω ἀπέχει εἰσέτι ἀφ' ἡμῶν. Τῷ ὄντι ἡ προϊστορικὴ ἐποχὴ τῆς νήσου ἀναπλάσσεται ἀδιαλείπτως διὰ τῶν συνεχῶν ἀποκαλύψεων καὶ ἐρευνῶν τῶν διαφόρων σοφῶν. Ἡ περίοδος τῶν ἱστορικῶν χρόνων δὲν εἶναι ὡσαύτως πλήρης, καθ' ὅσον αἱ πηγαὶ τῶν ἀρχαίων κειμένων δὲν εἶναι ἐπαρκεῖς. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐπὶ τῆς μεγαλονήσου συνεχίζονται, ἡ δὲ προμινωϊκὴ καθὼς καὶ ἡ μετ' αὐτὴν ἐποχὴ πλουτίζονται καθ' ἑκάστην ὑπὸ νέων μνημείων, ὑπὸ ποικίλων ἐπιγραφῶν καὶ ἄλλων ἀντικειμένων, ἅτινα φέρει εἰς φῶς ἡ σπάνη σοφῶν Ἀρχαιοδιφῶν.

Ὡσαύτως ἡ περίοδος τῆς Ἑνετοκρατίας καὶ τῆς Τουρκοκρατίας δὲν ἐξηρευνήθησαν εἰσέτι ἐπαρκῶς. Ἡ πρώτη μάλιστα τούτων, διαρκέσασα, ὡς γνωστόν, ἐπὶ τέσσαρας καὶ ἡμισυ αἰῶνας, περιλαμβάνει τεράστιον ὕλικόν ἀποκείμενον εἰς τὰ περιώνυμα Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας. Εἰς τὴν μελέτην τῆς περιόδου ταύτης ἐνέκυψεν ἀπὸ ἐτῶν μετὰ ζήλου, ἀξίου παντὸς ἐπαίνου, ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος ἔργου Ἀρχιμανδρίτης κ. Ἀγαθάγγελος Ξηρουχάκης. Εἰς τὸν ζήλον τοῦ ἰδίου ὀφείλεται ὁ ἐν ἔτει 1908 ἐκδοθεὶς ἐν Τεργέστη «Κρητικὸς πόλεμος» ἡ συλλογὴ ποιημάτων τοῦ Ἀνθίμου Διακρούση καὶ Μαρίνου Τζάννε (1645—1649).

Ὁ ἴδιος συγγραφεὺς ἐδημοσίευσεν ἐκ τῶν Πατριαρχικῶν Τυπογραφείων Ἀλεξανδρείας ἐνδιαφέρουσαν ὡσαύτως πραγματείαν ἀφορῶσαν τὴν ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασιν τοῦ 1363—1366 καὶ τὸ διοικητικὸν σύστημα τῆς Βενετίας ἀπέναντι τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ Ἐκκλησίας, κατὰ τὴν μακρὰν περίοδον τῆς ἐν τῇ νήσῳ Βενετικῆς κυριαρχίας (1211-1669).

Ἀλλὰ καὶ τρίτον ἔργον, ἐξ ἴσου ἐνδιαφέρον, ἐδημοσιεύθη κατὰ

τὸ παρελθὸν ἔτος ὑπὸ τοῦ κ. Ξηρουχάκη ὑπὸ τὸν τίτλον «Αἱ ἐν Κρήτῃ Σύνοδοι τοῦ Γερόλαμο Λάντιο» (Λατίνου Ἀρχιεπισκόπου ἐν Κρήτῃ» κατὰ τὰ ἔτη 1467-1474-1486 εἰς τὸ ὁποῖον ἐξιστοροῦνται αἱ προσπάθειαι τοῦ λατινικοῦ κλήρου περὶ προσηλυτισμοῦ τῶν Κρητῶν εἰς τὰ παπικὰ δόγματα κλπ. κλπ.

Τὸ ἀνὰ χεῖρας ἔργον, ἀναφερόμενον εἰς τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς Ἐνετοκρατίας ἐν Κρήτῃ, ἀποβαίνει ἐξαιρέτως ἐνδιαφέρον, λόγῳ τῶν ἐπισήμων κειμένων ἐξ ὧν ἀντλεῖ τὸ ὑλικὸν ὁ εὐσυνειδήτος ὅσον καὶ ἀκαταπόνητος συγγραφεὺς, μὴ φεισθεὶς κόπου πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιδιωκόμενου σκοποῦ. Τὰ ἐπίσημα ταῦτα κείμενα, ἅτινα παρατίθενται εἰς ἐκάστην σελίδα τοῦ ἔργου, διαφωτίζουν πληρέστατα τὴν κατάστασιν τῆς νήσου ἀπὸ κοινωνικῆς, οικονομικῆς, δημοσιονομικῆς, στρατιωτικῆς καὶ διοικητικῆς ἀπόψεως. Ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ στατιστικαὶ πληροφορίαι τοῦ Κρητὸς λογιστικοῦ ὑπαλλήλου Πέτρου Καστροφύλακα, ὅστις προσελήφθη ὡς βοηθὸς ὑπὸ τῶν ἐπιφανῶν Βενετῶν Ἰουλίου Γκαρζόνι καὶ Ἰωάννου Γρίτη εἰς τοὺς ὁποίους ἡ κυβερνήσις τῆς Γαληνοτάτης Δημοκρατίας ἀνέθηκεν ἐν ἔτει 1581 ὅπως μεταβῶσιν εἰς τὴν νήσον Κρήτην καὶ εἰς Ἐπτάνησον μὲ εὐρυτάτην δικαιοδοσίαν πρὸς ἐξέτασιν τῶν παραπόνων τῶν ὑπηκόων τῆς διὰ τὴν κακοδιοίκησιν, τὴν ἐκμετάλλευσιν, τὰς πιέσεις καὶ παντοίας κακώσεις, αἵτινες ἤσκούντο εἰς βάρος τοῦ λαοῦ τούτου ὑπὸ διεφθαρμένων γραφειοκρατῶν ὑπαλλήλων, ὑπὸ βουλιμιόντων στρατιωτικῶν καὶ παντοίων ἄλλων τιτλούχων τῆς Γαληνοτάτης Δημοκρατίας. Ἡ ἔκθεσις ἰδίως, τὴν ὁποίαν ὁ ἕτερος τῶν Βενετῶν ἀπεσταλμένων, Ἰούλιος Γκαρζόνι, ὑπέβαλεν εἰς τὴν Βενετικὴν Γερουσίαν καὶ τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφεὺς παραθέτει ὡς ἐπίμετρον εἰς τὸ ἔργον του, ρίπτει ἄπλετον φῶς εἰς τὴν κατάστασιν τῆς νήσου καὶ τὰς μεθόδους διοικήσεως τῆς ἐνετικῆς κυβερνήσεως.

Οὕτω τὸ ἔργον τοῦ κ. Ξηρουχάκη δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἄνευ ὑπερβολῆς ὅτι ἀποτελεῖ πολύτιμον συμβολὴν εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς νήσου, ἣτις ὀλιγώτερον πολλῶν ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν ὑπῆρξεν εὐτυχῆς ὡς πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν καὶ τοῦτο βεβαίως δικαιολογεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐπὶ αἰῶνας ἐπάλαιεν ἀδιαλείπτως πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας τῆς καὶ κατ' ἀκολουθίαν οὔτε ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος οὔτε τὰ μέσα ὑπῆρχον ὅπως ἐρευνηθῇ ὁ μακραίων πολιτισμὸς τῆς κατὰ τὸν ὁποῖον ἤγκμασαν αἱ τέχναι, ὄνηγέρθησαν ὀνομασταὶ πόλεις, ἀνεπτύχθη ἐξαιρετικὸν ἐμπόριον καὶ προέκυψεν ὁ κολοσσιαῖος ἐκεῖνος πλοῦτος καὶ οἱ

καλλιτεχνικοί θησαυροί, οίτινες ἀπεκαλύφθησαν ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς Κνωσσοῦ, τῆς Φαιστοῦ καὶ ἄλλων πόλεων τῆς Μεγαλονήσου ἣτις ἐξ ἀρχῆς τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας ἐμφανίζεται ἐξυμνουμένη ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην χώραν ἀπὸ τὸν ὕπατον τῶν ποιητῶν, τὸν θεῖον Ὅμηρον, λέγοντα :

«Κρήτη τις γαί' ἔστι, μέσῳ ἐνὶ οἴνοπι πόντῳ, καλή καὶ πίσιρα,
περίρρυτος, ἐν δ' ἄνθρωποι πολλοί, ἀπειρέσιοι, καὶ ἐννεήμοντα πόλεις...»
(Ὀδυσσεύς Τ 174)

Ἄλλὰ τὸ ἔργον τοῦ κ. Ξηρουχάκη ἐπεκτεινόμενον καὶ εἰς τὴν Ἑπτάνησον, πεποίθαμεν ὅτι εἰς τὰ ἤδη περὶ αὐτῆς ὑπάρχοντα εἰδικὰ ἱστορήματα, προσεπιχύνει νέον φῶς διὰ τῶν παρατιθεμένων ἐπισήμων ἐγγράφων καὶ πληροφοριῶν τῶν ἐκτάκτων ἀπεσταλμένων τῆς βενετικῆς Δημοκρατίας, περὶ τῆς ἐν γένει καταστάσεως τῶν εἰρημένων νήσων.

Τοιοῦτον τὸ ἔργον τοῦ διακεκριμένου Κρητὸς κληρικοῦ. Δικαιούμεθα ὅθεν νὰ πιστεύωμεν ὅτι θέλει ἐκτιμηθῆ τοῦτο προσηκόντως οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον ὑπὸ πάντων τῶν μελετητῶν τῆς πατρῴου ἱστορίας.

Ἐν Κηφισίᾳ Ὀκτώβριος 1934

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΧΑΤΖΗΔΑΚΙΣ

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ἄπαραγνώριστος εἶναι ἡ ὑπηρεσία, τὴν ὁποίαν διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ παρόντος ἔργου παρέχει εἰς τὴν Ἑρευναν ὁ ἀρχιμανδρίτης καὶ φιλόπονος ἱστοριοδίφης κ. Ἀγαθάγγελος Ξηρουχάκης. Τὸ ἔργον τοῦ Πέτρου Καστροφύλακα, ἀνδρὸς εὐφυοῦς καὶ ἀξιοπίστου, εἶναι ἀληθὲς μεταλλεῖον στατιστικῶν καὶ ἄλλων εἰδήσεων, ἀναφερομένων εἰς τὴν μεγαλόνησον Κρήτην, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ Κύθηρα, τὴν Ζάκυνθον, Κεφαλληνίαν, Κέρκυραν καὶ Πάργαν κατὰ τὰ τελευταῖα δέκατα τοῦ 15' αἰῶνος. Ὑπὸ ποίας περιστάσεις συνεγράφη τὸ ἔργον τοῦ Πέτρου Καστροφύλακα ἐκθέτει προεισαγωγικῶς ὁ ἐκδότης τοῦ προκειμένου ἔργου. Καὶ ἡ ταπεινότης μου συμφωνεῖ μετὰ τοῦ κ. Ἀγ. Ξηρουχάκη, ὅτι ὁ Πέτρος Καστροφύλακας συνέλεξε τὰς ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἀποτεθησαυρισμένας εἰδήσεις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐντολῇ τῶν Βενετῶν συνδίκων Ἰωάννου Γρίτη καὶ Ἰουλίου Γκαρζώνη, τῶν ὁποίων διετέλεσεν λογιστὴς ἐξ αὐτοῦ δὲ προφανῶς ἀντλοῦσιν οἱ προμνημονευθέντες δύο Βενετοὶ σύνδικοι, ὅπως συντάξωσι τὰς πρὸς τὴν Γαληνοτάτην Δημοκρατίαν ἐκθέσεις αὐτῶν. Αἱ δὲ πηγαὶ τοῦ Πέτρου Καστροφύλακα ὑπῆρξαν κατὰ μέγα μέρος γραπταὶ καὶ ἐπίσημοι· κατ' ἀνθρώπινον λόγον καὶ αὐτὸς σποράδην συγγέει τὰ πράγματα, ἀλλ' ὁ Κρητικὸς καὶ κριτικὸς ὑπομνηματιστὴς αὐτοῦ ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἐπανορθῶνῃ τὰ ἐσφαλμένα.

Μετὰ τὴν ὀριστικὴν κατάληψιν ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ τῶν τελευταίων ἐν Πελοποννήσῳ Βενετικῶν κήσεων, ἦτοι τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Μονεμβασίας, ἐν ἔτει 1540, μέρος τοῦ Χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ αὐτῶν μετῴκηθη εἰς Κρήτην· αὐτόθι εἶχον ζητήσῃ ἄσυλον ἤδη προηγουμένως κατὰ μάζας Πελοποννήσιοι καὶ ἄλλοι ἀλλαχόθεν ὁρμώμενοι Ἕλληνες, φεύγοντες τὸν Τουρκικὸν ζυγόν. Ὅλιγα δ' ἔτη πρὸ τῆς συντάξεως τοῦ ἔργου τοῦ Πέτρου Καστροφύλακα ἡ κατάληψις τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν Τούρκων εἶχεν ἐπακολούθημα τὴν μετοίκησιν πολλῶν Κυπρίων εἰς τὴν Κρήτην. Εἶναι δὲ κοινῶς γνωστόν, ὅτι ὅτε ἡ μεγαλόνησος αὕτη ὑπέκυψε μετὰ πολυχρόνιον καὶ ἡρωϊκὴν ἄμυναν εἰς τοὺς Τούρκους πολλοὶ Ἕλληνες Κρητικοὶ καὶ οὐχ ἦττον Φραγκοκρητικοὶ μετόκησαν εἰς τὰ Ἑπτάνησα καὶ εἰς ἄλλας ὑπὸ τῶν Βενετῶν κατεχομένας χώρας. Ὅπως παρακολουθήσωμεν τὴν διασπορὰν διαφόρων ἐπισήμων Ἑλληνικῶν καὶ Φραγκοελληνικῶν οἰκῶν τὸ ἔργον τοῦ Πέτρου Καστροφύλακα εἶναι πηγὴ ἐξαιρετικῆς σημασίας. Τοῦτο ἀληθεύει μάλιστα ἐν σχέσει πρὸς εὐγενεῖς οἴκους τῆς Ζακύνθου, Κεφαλληνίας καὶ Κερκύρας, οἱ ὁποῖοι κατάγονται ἐκ Κρήτης ἢ ἔζησαν αὐτόθι. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἑλληνικὸν τοπωνυμικὸν τῶν μέσων αἰώνων καὶ τῆς μετὰ τούτους περιόδου παρέχει

1. Περὶ τοῦ ἐπωνύμου Καστροφύλαξ, Καστροφύλακας ἰδὲ τὸ σημεῖόν μου ἐν «Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher», τόμ. Β' (1921) σελ. 52.

ὁ Πέτρος Καστροφύλακας πολύτιμον ὑλικόν. Καὶ διὰ τὴν διείσδυσιν τῶν ἑλληνικῶν στοιχείων εἰς τὴν ἐν Κρήτῃ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἀνατολῆς λαλουμένην Βενετικὴν καὶ τὴν ἐπίδρασιν πάλιν ταύτης ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς εὐρίσκομεν ἱκανὰ μαρτύρια εἰς τὸ ἔργον τοῦ Πέτρου Καστροφύλακα. Ἰδιαιτέρας σημασίας εἶναι ὅ,τι οὗτος παρέδωκεν εἰς ἡμᾶς περὶ τῶν ἐν Κρήτῃ καὶ ἀλλαχοῦ τῶν Βενετοκρατουμένων ἐπαρχιῶν κυκλοφορούντων κατὰ τὸν ΙΣ' αἰῶνα νομισμάτων καὶ τῆς ἀξίας αὐτῶν (πρβλ. κατωτέρω, σελ. 112 κ. ε.). Οὕτω τὰ κατάλοιπα τοῦ Πέτρου Καστροφύλακα ἔχουσι γενικωτέραν σημασίαν, ἢ ὅποια κατ' ἀξίαν ἔχει ἐκτιμηθῆ καὶ ἀσφαλῶς θέλει ἔτι μᾶλλον ἐκτιμηθῆ ὑπὸ τῶν ἐπαϊόντων. Ἡ μέχρι τοῦδε ἐπιστημονικὴ ἐκμετάλλευσις τῶν καταλοίπων τούτων ὑπῆρξε σχετικῶς λίαν περιορισμένη¹, μόλις δὲ τώρα αὕτη διὰ τοῦ κ. Ἀγαθαγγέλου Ξηρουχάκη προβιβάζεται ἐν τῷ συνόλῳ προσηκόντως. Καθ' ἃ παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ δὲν παρέχεται αὐτὸ τοῦτο τὸ ἰταλιστὶ γεγραμμένον κείμενον τοῦ Πέτρου Καστροφύλακα, ἀλλὰ μόνον μετάφρασις αὐτοῦ καὶ αὕτη οὐχὶ κατὰ λέξιν, ἀναπτυσσομένων ἐν τούτοις τῶν σχετικῶν θεμάτων ὑπὸ τοῦ ἐκδότου.

Ὁ κ. Ἀγαθάγγελος Ξηρουχάκης ἐφιλοτιμήθη ν' ἀποδώσῃ τὰ ἰταλιστὶ γεγραμμένα ἑλληνικὰ κύρια ὀνόματα εἰς τὴν ἀρχέτυπον αὐτῶν μορφήν καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ τοὺς διαφόρους ἰταλικούς ὄρους. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι οὐχὶ πάντοτε εὐκόλον, καθ' ὅσον οὐχὶ μόνον ὁ Πέτρος Καστροφύλακας, ἀλλὰ γενικῶς αἱ βενετικαὶ πηγαὶ πολλάκις παραδίδουσι τὰ ἑλληνικὰ κύρια ὀνόματα μέχρι τοῦ ἀδιαγνώστου παρεφθαρμένα. Ἀλλὰ παρὰ ταῦτα ἐνίοτε ὁ Πέτρος Καστροφύλακας παρέδωκεν εἰς ἡμᾶς τὰ τοπωνύμια ἐν τοιαύτῃ μορφῇ, ὥστε ἐξ αὐτῆς νὰ δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ἔννοιαν. Ὁ κ. Ἀγαθάγγελος Ξηρουχάκης ὡς πρὸς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἑλληνικῶν κυρίων ὀνομάτων ἐπέτυχε πολλάκις τοῦ ὀρθοῦ. Αὐτονόητον ἐν τούτοις εἶναι, ὅτι καθ' ἕκαστά τινα παραμένουσιν ἀντικείμενον τῆς μελλοντικῆς ἐρεῦνης. Ἡ ταπεινότης μου, πρὸ τῆς κυκλοφορίας τοῦ ἔργου προσφέρει τὰ κατωτέρω πρόχειρα σημειώματα ὡς μικρὰν συμβολὴν εἰς τὸ πολύτιμον ἔργον τοῦ Πέτρου Καστροφύλακα :

Σελ. 41. *Ὁ Μᾶρκος Salomon: Σολομών τοῦ κ. Μαρίνου καὶ ὁ Ἄγγελος Σολομών τοῦ κ. Ζουάνε* προφανῶς δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸν οἶκον, ἐξ οὗ ὁ ἐθνικὸς ἡμῶν ποιητῆς, ἀλλ' εἰς τὸν φερώνυμον Βενετοκρητικὸν οἶκον, τοῦ ὁποίου περιεσώθη καὶ γενεαλογικὸν δένδρον (περὶ αὐτοῦ ἄλλοτε διεξοδικῶς).

Σελ. 45. (πρβλ. καὶ σελ. 59, 72). Τὸ ἐπώνυμον *Sutrian* (=Σουριανὸς ἢ Σουριάνος) ἴσως πρέπει νὰ σχετισθῆ πρὸς τὴν *Σουριάν* (=Συρίαν).

1. Ἐκ τῶν ἡμετέρων ὁ φίλος συνάδελφος κ. Ἀ. Μ. Ἀ ν δ ρ ε ἄ δ η ς ἐχρησιμοποίησε τὰς στατιστικὰς εἰδήσεις τοῦ Πέτρου Καστροφύλακα καὶ δὴ ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Περὶ τῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Βενετοκρατίας», τόμ. Α'—Β' (ἐν Ἀθήναις 1914).

Σελ. 57 κ. ε. Ὅτι ὑπὸ τὸν τύπον *Malasso* κρύπτεται τὸ βυζαντινικὸν καὶ νεοελληνικὸν ἐπώνυμον *Μαλαξὸς* εἶναι λίαν πιθανόν. Εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι ὁ διακεκριμένος ἐν Ναυπλίῳ οἶκος τῶν Μαλαξῶν μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς πατρίδος αὐτῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων, τῷ 1540 μετόφησεν καὶ ἀλλαχοῦ καὶ εἰς Κρήτην.

Σελ. 58. S. Maria *Gorgoralussa* = *Γοργοπακοῦσα*, *Γοργοπέηκος*, τοῦθ' ὅπερ πολλαχοῦ λέγεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ *Γληγοραπακοῦσα*.

Αὐτόθι, σελ. 58 *Δουλούδη* οἰκογένεια ὑπῆρχεν ἐν Κρήτῃ, μετοικήσασα εἰς τὴν μεγαλόνησον ἐξ Ἐφέσου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14' αἰῶνος.

Σελ. 59. *Catafiori* = Κατηφόρη; (τὸ ἐπώνυμον τοῦτο ἀπαντᾷ ἐν Ζακύνθῳ καὶ ἀλλαχοῦ).

Σελ. 61. *Κεραγουστιανή* πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς παρωνύμιον ναοῦ, τιμωμένου ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἧς τὴν μνήμην τελοῦμεν, ὡς γνωστόν, τῇ 15 Αὐγούστου.

Σελ. 62. Ὁ καπητᾶνος *Ἀνδρέας (Εὐ)δαιμονογιάννης* κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὠρμάτω ἐκ τοῦ περιφήμου ὁμωνύμου εὐγενοῦς οἴκου τῆς Μονεμβασίας, ὃ ὁποῖος αὐτόθι ἤδη ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Μωρέως μνημονεύεται.

Σελ. 64. Ὁ καπητᾶνος *Ζώρξης Χορτάτσης (Chortachsi)*, ὃ μνημονευόμενος ὑπὸ τοῦ Πέτρου Καστροφύλακα, εἶναι σύγχρονος τοῦ Γεωργίου Χορτάτση τοῦ ποιητοῦ τῆς Ἐρωφίλης. Ἄλλ' ὁ ταυτισμὸς τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὸν ὁμώνυμον καπητᾶνον δὲν εἶναι, ὡς νομίζω, πιθανός.

Σελ. 64 (πρὸβλ. καὶ σελ. 75). Ὁ καπητᾶνος *Ἐμμανουὴλ Ἀρκολέος* καὶ ὁ πιλότος *Γιάννης Ἀρκολέος* ἀνήκουσιν ἀναμφιβόλως εἰς τὸν ἀρχοντικὸν οἶκον τῆς Κρήτης, περὶ οὗ ἰδὲ καὶ τὸ σημεῖωμα τοῦ μακαρίτου Σ. Π. Λάμπρου, Μικταὶ Σελίδες (ἐν Ἀθήναις 1905).

Σελ. 65. *Filimo* = *Φιλήμος*, τοῦθ' ὅπερ ἀπαντᾷ οὐχὶ σπανίως ἐν δημοδυστέροις κειμένοις τῶν τελευταίων αἰώνων.

Σελ. 73. *Caropoliti* = *Καρυπολίτης*; ἤτοι ἐκ Καρυνοπόλεως τῆς Μάνης;

Σελ. 188 (πρὸβλ. καὶ σελ. 224). Περὶ τῶν *Βαρβάκηδων* καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχηγῶν ἱπικῶν σωμάτων, ἀποτελουμένων ἀποκλειστικῶς ἐξ Ἑλλήνων ἢ Ἑλληνοαλβανῶν, ὑπηρετούντων δὲ ἐν Ἐπτανήσῳ ὑπὸ τοῦς Βενετοῦς ἰδὲ καὶ τὸ μελέτημα τοῦ Λαυρεντίου Βροκίνη, «Ἡ περὶ τὰ μέσα τοῦ 15' αἰῶνος ἐν Κερκύρᾳ ἀποικίσις τῶν Ναυπλιέων καὶ τῶν Μονεμβασιέων» (ἐν Κερκύρᾳ 1905).

Εὐλογημένη ἡ μνήμη τοῦ Κωνσταντίνου Σάθα, ὃ ὁποῖος τὴν πρὸς τὰς ἱστορικὰς σπουδὰς ἀγάπην του μετέδωκε κατ'ἀλλήλως καὶ εἰς τὸν πανοσιολογ. Ἀρχιμανδρίτην Ἀγαθάγγελον Ξηρουχάκη, παρὰ τοῦ ὁποίου δικαιοῦμεθα ν' ἀναμένωμεν καὶ ἄλλα ἔργα ἀντίξιμα τοῦ παρόντος.

ΝΙΚΟΣ Α. ΒΕΗΣ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΗΣ ΜΕΣΣΗΣ ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝ. ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΝ Τῷ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙῳ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1581 ἀπεφάσισεν ὁμοφώνως ἡ Γερουσία τῆς Βενετίας κατὰ παλαιότεραν συνήθειαν, τὴν ἀποστολὴν εἰς τὰς ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Γαληνοτάτης Δημοκρατίας ὑπαγομένας ἑλληνικὰς νήσους τῆς Ἀνατολῆς (Levante)¹, δύο συνδίκων, ἀκολουθουμένων ὑπὸ ἑνὸς ἀρχιλογιστοῦ καὶ ἀναλόγου προσωπικοῦ εἰδικῶν ὑπαλλήλων ἀνωτέρων τε καὶ κατωτέρων, ὅπως ἐπιθεωρήσωσι τὰς νήσους καὶ ἐξελέγξωσι τοὺς διοικητὰς καὶ ὅλας τὰς ὑπηρεσίας τοῦ δημοσίου: δικαστικάς, πολιτικάς, στρατιωτικάς καὶ ἄλλας. Ἡ ἀπόφασις τῆς Γερουσίας, ληφθεῖσα τὴν 10 Ἰουνίου 1581, ἐπικυρωθεῖσα δὲ τὴν ἐπομένην ὑπὸ τοῦ Μείζονος Συμβουλίου, ἔχει οὕτω :

MDLXXI a di X Giugno ².

Hanno conosciuto necessario li maggiori nostri di far visitar alcune volte tutti li luoghi del stato nostro, cosi per l' utile che ne risulta al pubblico come per dar consolazione alli sudditi et anco per confermar li Rettori delle città nostre nella conveniente amministrazione et nel buon et utile Reggimento di quei fedelissimi popoli ; et ha proseguita sempre questa institutione la S. N. col mandar de cinque in cinque anni (sindici)³ tutte le parti, cosi da terra, come da mare, et più, et meno secondo che ha veduto ricercar il bisogno, il che essendo stato osservato anco li mesi passadi nella provincia di Dalmatia, et in Terra Ferma è molto ben ragionevole che si dia la medesima satisfatione alli habitanti nelle Isole del Levante, tanto più essendo stati di ciò ricercati ultimamente da pubblici Nontii di alcuna delle comunità delle sopradette Isole, delle quali li Popoli aggravati non hanno modo per la distansia di luoghi, et povertà loro di ricorrer alla giustitia, se non con grandissimo interesse, spesa et incommopo loro, però : L' anderà parte, che per scrutinio di questo, et quattro man di eletion del maggior Consiglio sia fatta eletion, di doi nobili

1. Levante, δηλαδή Ἀνατολή, λέγοντες οἱ Βενετοί, ἐννόουν ἰδίως τὰς ἐν τῇ Ἀνατολῇ κτήσεις αὐτῶν, ἦτοι τὴν Κρήτην, τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Ἐπτάνησον, ὡς θὰ εἴπωμεν καὶ εἰς τὰ καθ' ἕκαστα.

2. Veneto Arch. di Stato Senato Mar, Registro N. 45 Carta 21.

3. Ἀλλαγῶ ἀναγράφονται sindici καὶ ἀλλαγῶ sinici, ἡμεῖς ἐκρίναμεν ὀρθὸν νὰ ἀκολουθῶμεν πανταχοῦ τὴν γραφὴν sindici, ἀποδίδοντες ταύτην ἑλληνιστὶ ὅτε μὲν διὰ τοῦ ὅρου σύνδικοι καὶ ἄλλοτε διὰ τῆς λέξεως ἐλεγκταί. Ἐν γένει δὲ κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν τῶν βενετικῶν χειρογράφων, ἠκολουθήσαμεν τὸν τρόπον τῆς διαλεκτικῆς γραφῆς, καθὼς καὶ τὴν πλημμελῆ στίξιν τῶν λέξεων, ὅχι ὁμως καὶ τὴν ἐκάστοτε ἀνορθογραφίαν, ἥτις συνήθως ἐπιπολάζει εἰς τὰ βενετικά κείμενα, χωρὶς ἐν τούτοις καὶ νὰ εἶναι ὁμοιόμορφος.

nostri in Sindici, Proveditori et Avogadori di Commun nelle Isole nostre di Levante, li quali possano esser tolti d' ogni luogo, officio, eonsiglio (et etiam di quelli che fossero in contumacia) non possano refudar sotto tutte le pene, alle quali sono sottoposti quelli, che refudassero Avogadori di Commun. Siano tenuti partir di questa città in termine di mesi quattro con puella Commission, che parerà a questo Consiglio.

Haver debbano per cadauno di loro ducati cento al mese da lire 6 soldi 4 per ducato delli denari della S. N. oltre le altre utilità solite, et consuete. Debbono star fuori in detto carico, mesi disdotto, et quanto più parerà a questo Consiglio cioè mesi sei in Carfù, dove habbino a principiare, doi alla Ceffalonia, doi al Zante, il resto in Candia, potendo dispensar nell' Isola di Cerigo quei giorni che a loro pareranno delli dieci mesi, che haveranno a star nelle Isole sopradette di Corfù, Ceffalonia, et Zante. Sia loro data sovvenzione di mesi quattro a conto del loro sal^o et siano tenuti haver seco per segretario uno della Cancellaria nostra et un Rasonato, et un Coaiutor con li servitori loro, et s' intendino eletti con le altre conditioni et autorità, con le quali furono eletti li ultimi sindici nostri in Levante eccetto però di poter venir in questo Consiglio com'era disposto per la parte della eletione delli presenti ultimi Sindici. Et la presente parte non s' intendi presa se la non sarà anco posta, et presa nel maggior Consiglio.

_____	142	_____	113	
_____	19	_____	32	5]6
_____	15	_____	13	

Lecta Collegio die X juny 1581.

Illico

fù posta da novo la sopradetta parte, senza quelle parole che dicono (et etiam di quelli, che fossero in contumacia) et a questo modo fu mandata senza alcuna strettezza, et furono,

_____	145
_____	27
_____	7

1581 Adi XI Giugno

Fù posta l' oltrascritta parte nel maggior Consiglio et furono ballotte :

_____	1079
_____	155
_____	89

Ὁ κλῆρος ἔπεσεν ἐπὶ τῶν εὐγενῶν Giovanni Gritti καὶ Giulio Garzoni οἵτινες κατὰ τὴν ληφθεῖσαν ἀπόφασιν, ἔπρεπε νὰ ἀναχωρήσωσι τὸ βραδύτερον 4 μῆνας μετὰ τὴν ἐκλογὴν των, ἐν τούτοις δὲν ἐκοινοποιήθη εἰς αὐτοὺς ἡ ἀπόφασις τῆς Γερουσίας, ἄγνωστον διατί, παρὰ μόνον τὴν 7 Σεπτεμβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους, δὲν ἀνεχώρησαν δὲ παρὰ μόνον τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1582, ἐκ λόγων μὴ ἀναγραφομένων εἰς τὰ δοκουμενὰ τὰ ὁποῖα ἔχομεν ὑπ' ὄψει.

Τὸ ἔγγραφον τῆς Γερουσίας, ἐν τῷ ὁποίῳ περιέχονται αἱ ὁδηγίαι αὐτῆς πρὸς τοὺς ἀπεσταλμένους της, ἔγγραφον μεγίστης σημασίας πρὸς κατανόησιν τοῦ σκοποῦ τῆς ἀποστολῆς ταύτης, περιεσώθη εὐτυχῶς ἀκέραιον.

Τὸ παραθέτομεν, ὡς καὶ τὸ προηγούμενον, εἰς τὴν Βενετικὴν διάλεκτον, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι συντεταγμένον, προτάσσοντες μικρὰν περίληψιν ἑλληνιστί:

Ἐστέλλοντο λοιπὸν οἱ εὐγενεῖς Βενετοί, Ἰωάννης Γρίτης καὶ Ἰούλιος Γκαρζῶνης, ὡς «Sindici, Proveditori et avogatori di Commun» ἵνα ἐπισκεφθῶσι τὰς Ἰονίους νήσους καὶ τὸ «Βασίλειον τῆς Κρήτης», πρὸς ἀνακούφισιν καὶ παρηγορίαν τῶν «πιστῶν ὑπηκόων» τῆς Γαληνοτάτης, καὶ μὲ ἀπόλυτον πληρεξουσιότητα. Νὰ ἐξετάσωσι ἂν ὑπέστησαν οὗτοι καταπιέσεις καὶ ἐκβιασμοὺς ἢ ἄλλου εἶδους ἀδικίας ἐκ μέρους τῶν διοικητῶν, καστελλάνων ἢ ἄλλων πολιτικῶν ἢ στρατιωτικῶν ἀρχῶν, νὰ τιμωρήσωσι τοὺς τυχόν ἐνόχους, νὰ ἐπανορθώσωσι τὰς ἀδικίας. Νὰ ἐξελέγξωσι πάσας τὰς διαχειριστικὰς ὑπηρεσίας: τὰ δημόσια ταμεῖα, τὰς ἀποθήκας τοῦ δημοσίου, τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα, νὰ ἀνακαλύψωσι τοὺς χρεώστας τοῦ δημοσίου, παρὰ τῶν ὁποίων νὰ ζητήσωσι τὴν καταβολὴν τῶν ὀφειλομένων, δυστροποῦντας δὲ ἢ ἀρνούμενους τυχόν, νὰ τιμωρήσωσι. Νὰ ἐξελέγξωσι τὰς πάσης φύσεως στρατιωτικὰς δαπάνας, τοὺς μισθοὺς καὶ συντάξεις καὶ ἄλλας παραχωρήσεις, περικόπτοντες πᾶν περιττὸν ἔξοδον καὶ ἀκυροῦντες πᾶσαν προγενεστέραν παρ' οἰουδήποτε ληφθεῖσαν ἀπόφασιν. Νὰ πληροφορηθῶσι περὶ τῶν καθηκόντων τῶν εὐγενῶν καὶ φεουδαρχῶν πρὸς τὴν Γαληνοτάτην καὶ ἄλλων αὐτῶν ὑποχρεώσεων καὶ νὰ λάβωσι τὰ κατ' αὐτῶν τυχόν ἐνδεικνυόμενα μέτρα κλπ.

MDLXXXI A di VII Setebre'

Nelle isole nostre di Lavante sia commeso in questa forma, per consolatione et conforto di sudditti et fedeli nostri, et per utilità ancora della S. N. habbiamo col Senato nostro fatta electione a Voi dilleti nobili nostri Zuane Gritti et Giulio di Garzoni in Sindici Proveditori et Avogadcri di Commun nelle isole nostre di Levante, confisi di ricever da Voi quel buon et honorato servitio che ci prometteno la molta prudentia, et virtù vostra, et però vi commettemo con esso Senato, che dobbiate partivi quanto prima di questa nostra città per il vostro Sindicato, esercitando

l' officio vostro in qualonque città et luogo, sottoposto ad esso Sindicato, principiando nell' Isola di Corfù, si come è disposto per la parte della nostra eletione, acciochè tutti quei fedelissimi nostri conoscano l' ottina mente nostra di non voler patire, che alcuno di loro sia indebitamente vessato, et contra ragione aggravato, per il che farete pubblicamente proclamare, che quei che si vorranno dolere et aggravar delle estorsioni, violentie, gravami, mangiarie et altre insolentie, o vero di ogni altra sorte de mali, che havessero per alcun modo ricevuto dalli Rettori, o vero da altri Ministri, et Officiali nostri, che fossero stati in quelle parti, et che al presente vi si ritrovassero, et dalle famiglie loro, et anco dalli Sindici vostri precessori et così de contratti illiciti, et usuratici, nelli quali haverete autorirà si contra delli ministri pubblici, come contra li rei et complici, debbano comparere inanzi di voi, et deponer le querelle loro, assignando a cadauno o nel termine, che vi parerà conveniente a far le sue esaminationi, dechiarendovi, che possiate etiam sinicare tutti quei Rettori et Officiali, che havessero havuto, o havessero al presente Reggimenti et ogni altra sorte di officii, per gratia o vero altrimenti, si Nobili, come cittadini, et altri d' ogni qualità. Et perchè sono stà fatte nelli tempi passati in Candia, a Corfù, et in altri luoghi del vostro Sindicato molte provvisioni, per le quali tutti li Rettori, pubblici Rappresentanti et Ministri nostri, che sono stati et si ritrovano tuttavia in essi luoghi hanno avuto maneggio di buona summa di danari, così per li continui pagamenti de fanti et cavalli, come anco di vettovaglie et d' ogni altra sorte de monitioni di fabbriche, d' armar barche, et bregantini, et di biscotti, et massime nel tempo della passata guerra Turchesca et altro, haverete, a vedere, inquirire et diligentemente investigare, che tal maneggio et amministrazione per utilità, et beneficio delle cose nostre sia passata in quel fedel et ordinario modo, che si deve aspettar da buoni et fedeli ministri il che, acciochè da voi possa esser eseguito, farete pubblicamente proclamare, che un complice accuserà l' altro, si che per la sua accusatione s' habbia la verità, s' intenda essere et sia libero dalla pena, nella quale egli fosse incorso nella causa sopradetta, procedendo contra li delinquenti con dei debiti termini che ricerca la giustitia col beneficio dell' appellatione alla parte aggravata *citra tamen penam sanguinis.*

Di tutto quello, che sentirete o ricuperarete senza li consiglieri, volemo che habbiate la pena solamente da esser divisa di

quel modo, che fu commesso alli precessori vostri, et che siate tenuti di lassar il capitale nelle camere, dando avviso alla S. N. della quantità di esso. Et in alcun caso non scuoderete la pena senza il capitale sotto pena di ducati vinticinque per cento oltre tutte le altre eontenute nelle parti, sopra ciò disponenti. Nè scuoderete altra sorte di danari, se non delle condizioni loro solamente sotto pena de furanti. Et perchè è conveniente far prima esperienza, se li debitori della S. N. volessero pagare quanto che deveno dare, spontaneamente et senza la pena sopradetta, però vi commettemo, che quando sarete in cadauno delli detti luochi, dobbiate far proclamare, che in termine di un mese almeno, o quel di più, che a tutti voi doi parerà conveniente, tutti quelli, che si ritrovassero debitori della S. N. debbano haver pagato il capitale senza la pena, et se non pagheranno fra esso termine all' hora debbiate riscuoter il capitale, et soldi diese per lira di pena, la quale sia vostra, come di sopra, il capital veramente lassarete nelle camere di essi luohi. Non potendo oltra di ciò li debitori di cadauna conditione, che non pagheranno nel termine, da voi dato, esser eletto per li Rettori, ad alcun officio o ver beneficio in alcun modo sotto pena di lire cinquecento a quelli Rettori, che eleggessero, o vero sostituissero in alcuno delli officii, o beneficii predetti alcuno delli detti debitori, et se in questa città fossero eletti ad alcun Reggimento, o vero officio, sia dichiarato, che siano fuori di essi, et paghino la pena, come se havessero refudato. Et perchè intendemo che sono state fatte molte male operationi per li capitani contra fures, castellani dell' Isola, capitani de contadini o di casaliotti, che hanno carico di farli venir alle fabbriche, et alla galea, però volemo, et cosi vi commettemo, che debbiate con ogni accurata diligenza informarvi et inquisire etiam con tortura tutti doi d' accordo quanto che fosse stato malamente operato in questa materia potendo voi unitamente privar quei delli Ministri pubblici che meritassero castigo delli officii, she havessero et unitamente, et separatamente intrometter le loro persone, se così porterà la qualità delli delitti ed beneficio dell' appellatione, venendo poi voi con li casi che meritassero maggior pena, forniti li processi con li rei, o ritenuti, o citati alli consiglieri, perchè col mezzo di essi sia amministrata quella giustitia, che sarà conveniente. Et a fine che li processi criminali possano esser ispediti con ogni maggior prestezza, volemo che sul fatto possiate dar le difese alli processati, et cosi eseguirete, quando vi verrà l' occasione.

Non potete tuor in pagamento boletta, ma solamente danari contadi, ne scuoder il capitale senza la pena, ne la pena senza il capitale, ne havere alcuna utilità di quello, che effetualmente haverete scosso sotto tutte le pene statuite contra i furanti et quello, che fosse stato fatto contra l'ordine presente, sia nulla, et si debba rivocare, et se vi sarà accusatore, quello habbia il quarto et gli altri tre quarti siano vostri con conditione della parte della mità ut supra.

Dichiarando che non dobbiate havere alcuna utilità del capitale di debitori della S. N., i debiti de quali apparino, o vero apparessero scritti, o vero notati sopra i libri, o ver giornali pubblici, et autentici, ma solamente habbiate le pene statuite dalle leggi. Volemo, che delle sententie vostre fiscali, fino alla summa di dugati dusento non si possa alcun appellare, se prima non haverà satisfata la summa del danaro, in esse dichiarato, et dalla detta summa in sù, che non possiate esequirle, se non doppo seguito il laudo alli consiglieri a favor vostro, dovendo però li appellanti assicurarle con tanti ori et argenti, se haveranno il modo di poterlo fare se non dar prezarie da esser approbate per li Rettori delli luoghi com'è convenienze per le quali appellationi siano da poi ispedite nel termine di un anno sussequente per li X Savi del Senato nostro con XV aggiunti da esser estratti secondo l'ordinario. Et se niuno si sentirà aggravato d'alcuno delli Rettori nostri, Baili, Proveditori, Cami, castellani, cancellieri, o vero di alcun'altra persona di alcuna cosa, o vero di danari indebitamente toltigli, voi non pigliarete alcun cosa del capitale, ma lo ristituirete o ver farete ristituir a quelli, dalli quali fosse stato tolto, ritenendo per voi la pena, nella quale per la forma delle leggi nostre fossero incorsi li Rettori, et altri soprannominati, la qual pena non si possi scuoder senza il capitale, ne si possa ritenere da voi, salvo per la ratha di esso capitale, che ricuperarete, et non altrimenti, et in caso che quei li quali dovessero haver il capitale, fossero assenti voi lassarete in camera il detto capitale in danari contadi a nome di creditori sotto le pene sopradette, lassando espresso mandato, che essi danari da alcuno non si possano spendere ma senza alcuna spesa siano ristituiti alli creditori o vero a suoi commessi sotto pena di furanti. Nel ritorno vostro veramente sete tenuti portare et dare in nota alla S. N. da esser letti in questo Consiglio tutti quelli, che troverete, et de plano convincerete, haver contrato in

cadauna delle sopradette cose, non ostante che già havessero ristituito de plano, et esborsato il mal tolto.

Volemo ancora per maggior commodità delli sudditi nostri, et per minor spesa loro, che tutte le appellationi delli atti e sentenzie civili di Rettori nostri di predetti luoghi, et delle nondizioni pecuniarie, che veniranno d'innanzi a Voi, da dugati cento in giù, possiate udire, et uniti tagliare, laudare, et moderare, si come per giustizia vi parerà, et da dugati cento in sù separatamente introdurre alli consigli nostri, come fanno gli Auditori nostri, et possiate similmente udire, et introdurre le condizioni et sententie criminali, e tutti gli altri atti, come fanno et possono fare gli Avogadori nostri di Commun.

Appresso volemo, et vi commettimo col Senato, che debbiat osservare la parte delle casse, presa nel Maggior Consiglio, à XXI di febraro 1495, la copia della quale habbiamo ordinato che vi sia data, et acciochè sapiate qual debba essere l' utilità vostra in tali revisioni, vi dicemo esser nostra intentione, che di tutto quello, che troverete esser stato scritto et annotato sopra li libri autentichi, et giornali delle camere nostre, non habbiat alcuna utilità del capitale della S. N., ma solamente delle pene di transgressori et di tutto quello, che non fusse scritto et per vostra industria ritrovarete, debbiat haver le utilità del capitale, et delle pene, restando la mità alla S. N. come di sopra. Oltre di ciò volemo, che debbiat vedere, et diligentemente inquisire dell' amministrazione fatta circa di accrescimenti, et utili delli ori, et delle monete, che sono stati mandati per cadaun conto nelli luoghi del vostro sindacato, avvertendo che il tutto sia stato posto a conto della S. N. facentovi de qui dar in nota particolarmente le fatture delli ori et monete, mandate procedendo contra quelli, che havessero in ciò contraffatto.

Dichiarando che di tutte le male amministrazioni, et defraudationi delle monitioni di biave, di biscotti, et di altre simili cose, che troverete per alcuno esser state fatte, non dobbiate haver alcuna cosa del capitale di quelle, o vero della S. N. ma solamente vinticinque per cento delle pene, come hanno li officiali delle ragioni, da esser scossi dalli trasgressori, et il capitale sia sempre della S. N. però vi commettimo questo negotio di quel modo, che si farà alli officiali delle ragioni, intendendo tamen del capitale, et notando nelli giornali, o vero libri, dove fosse stata fatta credi-

trice nel ricevere et che havessero fatti se stessi debitori del capitale, dichiarando che in ogni caso l' officio et la libertà deli Avogadori sia salva et riservata. Havete libertà di provvedere, ordinar, et regolare tutte quelle cose, che conoscerete utili per il buon stato, ed honore della S.N. in tutti li luoghi, che andarete, le qual cose debbano esser osservate fino che per noi, et nostri consiglieri saranno rivocate, et quanto alle spese superflue, et indebite, salarii assignati contra la forma delle nostre leggi, et concessioni, che fossero fatte indebitamente de i beni, officii, et altre cose della S. N. cassarete, et annullarete qualonque cosa fosse fatta contra la forma delle leggi nostre. Et perchè nelli luoghi che haverete a visitare possono esser delli officiali con salarii, et spesa della S. N. li quali siano anco dalli consiglieri nostri confirmati, et non dimeno siano in tutto superflui, vi damo carico di informarvene diligentemente, et al ritorno vostro farne particolare relatione alla S. N. a fine che conoscendo tali officii veramente non esser necessari, possiamo provvedere, et dar ordine che si come andranno mancando quelli, che li godeno al presente, cosi debbano essi officii andarsi estinguendo senza che ne possa esser eletto alcun altro. Et perchè avete anco il carico di Proveditori, vi damo la commissione delli proveditori nostri sopra le camere, et sopra gli officii, et delli governatori nostri dell' intrade et delli officiali delle ragion vecchie et nove havendo voi quella autorità et libertà, che hanno essi, provvedendo alle utilità et indennità del Dominio nostro, le qual commissioni osserverete mediante quelle parti, che non contravengano alla presente.

Appresso essendo da provvedere alli Ministri vostri, li quali vedendo le ragioni della S. N. non volessero manifestarvi quanto per loro fosse conosciuto spettare al Dominio nostro, ma che poi ritornati di qui denontiano ad alcuno de nostri Magistrati, ricercassero premio di quanto palesassero, cosa, che saria di danno et vergogna della S. N., volemo che niun Vostro Ministro di qualonque sorte si sia da poi il ritorno vostro possa o lui, o altri per suo nome conseguir beneficio alcuno di cosa, che per loro fosse di qui a qual si voglia magistrato da quelli palesata in tal maneggio ritrovata sotto pena di esser privi d' ogni officio che havessero et non ne havendo, di esser privi di poterne haver in alcun tempo sì in questa città, come in altro luogo della S. N. da mar et da terra, et nella medesima pena debbano incorrere cosi essi Ministri, se per altra persona di qualonque

sorte fosse, facessero dar tali denontie, come quelli, che da loro fossero mandati a denoniar alcuna cosa, che in tal suo maneggio havessero ritrovata, et conosciuta a beneficio della S. N. Ancora nell' istessa pena s' intendano incorsi essi Vostri Ministri, quando si venisse quovis modo in luce, che essendo con voi nel Sindicato havessero scoperta et ritrovata alcuna cosa, commessa in fraude, et danno della S. N. che all' hora non havessero manifestata. Dichiarando però, che non s' intendano in ciò compresi quelle di essi ministri Vostri, i quali constasse haver fatto il debito loro di palesar à voi nel tempo del vostro Sindicato gli errori et fraude, che haveranno trovate, et che voi non li haveste porto orecchie, nel qual caso gli sia lecito denontiar poi di qui tali errori à quel Magistrato, che gli parerà per beneficio della S. N.

Et perchè havemo inteso, che molti delli sudditi nostri, che si ritrovano alli possessi delli ben litigiosi, non si curando di esser ispediti, anzi sperando con la longhezza del tempo opprimere gli avversarii loro, spogliati del possesso delli suoi beni, fanno citar et star in questa città le parti, che hanno già notata l' opposizione nelli libri del Sindicato a tempo, che li Sindici nostri si ritrovassero nelli luoghi, dove si trattava la lite-però volemo, che quando vi occorrerà alcun caso simile, possiate parimente tutti doi d' accordo giudicar, difinir et terminar ogni sentenza da dugati cento in giù, della qual nelli libri del vostro Sindicato paresse notata l' opposizione non ostante alcuna lettera di citazione, che fosse scritta alli Rettori nostri, o vero a voi medesimi per li auditori novi delle sententie di questa nostra città. Et perchè la buona amministrazione del danaro pubblico importa grandemente, come sapete, alla S. N. però in questa materia usarete della solita diligentia Vostra per ritrovar tutti quelli, che havessero usurpato occultato, et con mal modo tolto, et convertito in proprio uso per qual si voglia via, o forma, che dir, o immaginar si possa, et alcuna quantita, di esso danaro pubblico, et ritrovando voi alcuno, che avesse commesso questo errore, volemo che da lui debbiat ricuperare il tutto ponendo il danaro nella S. N. condannando appresso il delinquente nelle pene dichiarite, nelle leggi nostre contra di quelli, che convertiscono in lor uso il danaro spettante al Dominio nostro, et a fine che possiate esercitar l' officio vostro nel riveder li libri di esse camere con quella diligentia, che ci promette il valore et sufficienzia vostra, et che perciò non habbiat a trattenervi in alcun luogo infruttuosamente, aspettando li libri di esse camere, et luoghi di

questa nostra città-però volemo che dal giorno, che partirete di quà fino al vostro ritorno, non possa esser portato, nè mandato a pigliar libro di sorte alcuna delle camere, et luoghi sopradetti per portarlo in questa nostra città, eccetto che gli ordinarii mensuali, acciochè subito gionti voi nelli luoghi che vi condurrete, possiate dar principio a riveder li conti di esse camere, et scoprire gli intacchi, et male amministrazioni, se ve ne fossero per far poi l' officio vostro contra quelli delli Rettori, o altri Ministri Vostri che li havessero fatti-ben volemo, che bisognando ad alcuno delli officii di questa Vostra città, riveder, o saper alcuna cosa, se ne faciano mandar copia di essi libri, come è conveniente. Et se alcuno delli rappresentanti, et Ministri nostri si renderà difficile, o negarà di mostrarvi qual si voglia sorte di libro, o ver altra scrittura concernente le ragioni del Dominio nostro, volemo et voi soli possiate secondo ricercasse la sua inobbetienza, e temerità condannarlo, e tuorgli la pena della qual però non haverete parte alcuna. Et similmente procederete contra quelli che dinegassero di mandarvi li processi, che richiederete, et non obbediano a gli ordini nostri. Et se nella sopradetta revisione Vi paresse, che nel tener di quelli libri fosse stata servata forma diversa da quello che si conviene, et che ricerca il beneficio delle cose nostre, volemo che facciate ridriciare essa scrittura di quel modo, che giudicarete più a proposito, si che nell' awenire il tutto passi regolarmente castigando li delinquenti secondo che meriteranno. Et se nel saldar delle casse ritrovarete che alcuno si fosse accomodato di bollette vecchie, o salvato in altro modo, contra la forma delle nostre leggi, volemo che lo debbiate far debitare di altro tanto quanto havessero importato le bollette o altro di che egli si fosse servito nel saldar la sua cassa secondo la forma delle leggi nostre, facendo che il tutto sia subito satisfatto in contadi alle S. N., et se havete a ritrovar paghe morte di qual si voglia sorte, che fossero contra la forma delle leggi nostre, gli farete restituir il danaro tolto condannando li delinquenti secondo che giudicarete conveniente.

Et acciochè possiate governarvi in tutte quelle altre cose, che potessero occorrer di quel modo, che altre volte, e tuttavia a ritenzione della S. N. et delli nostri Consiglieri, volemo, che vi sia dato il capitolare delli Avogatori di Commun et delli nostri auditori nuovi, et anco le copie delle commissioni, date per li Consiglieri nostri et in diversi tempi alli Sindici nostri di Levante, delle quali vi servirete nelle cose non repugnanti alli presenti ordini nostri.

Secondo che andarete esercitando il carico del Vostro Sindicato, ci sarà caro, et così vi commettimo, che debbiatè informarvi da persone, che a noi pareranno pratiche, et intelligenti, dove si ritrovassero luoghi di saline vecchie derelitte, et dove si potrà farne di nuove dandoci di luogo in luogo del tutto particolar avviso, acciochè perendoci à proposito possiamo dar quei ordini, che giudicaremò espedienti, perchè siano fatti delli sali.

Quando rivederete le cose della camera nostra di Corfù, procurate di bene informarvi delli obblighi delle baronie, et delli feudi di quei fidelissimi, che fossero stati introdotti in esse baronie, et feudi a danno della S. N. acciochè possiamo far poi di quelle provisioni, che ci pareranno più espedienti. Et perchè habbiamo intesa la difficoltà, che havete di ritrovar chi voglia servisi per rasonato se non gli viene assignato salario certo, siamo contenti, che delli danari, che perveniranno nella S. N. debbiatè dar dugati 8 al mese, a quello, che verrà con voi per rasonato, sì come ha havuto anco il rasonato, che andò con li Sindici, Vostri precessori.

Oltre di ciò volemo, che possiate haver copia delli libri delli conti delle spese, fatte a Corfù, et nelli altri luoghi del Vostro Sindicato, se si ritrovano in questa nostra città et così ancora di qual si voglia altra sorte di libri, et scritture, che facessero bisogno al carico, che tenete da noi. Da poi che sarete tornati in questa città non potrete esser eletti fino ad anno uno all' hora prossimo ad alcun reggimento, officio et beneficio dentro, et di fuori, salvo se prima non havete data espeditione con effetto alle intromissioni Vostre personali, potendo cadauno di Voi intromettere, et inquire i Rettori, Proveditori, Castellani, Cancellieri, Cavalieri, ufficiali, scontri di camere, et cadaun altro per qualonque nome, che fosse chiamato di luoghi presenti per ogni causa, che a Voi paresse, se ambi doi foste così d' accordo. Dichiarando appresso, che non habbiatè autorità di confiscar beni di particolari, nè di giudicar frà particolari cosa alcuna in prima istanza, nè possiate giudicar separatamente le cause, che sete tenuti giudicar unitamente, ne meno uno dar autorità all' altro di giudicar esse cause, ma solamente di riveder con la debita diligentia gli atti delli Rettori, rappresentanti et Ministri nostri, et le ragioni delle camere nostre. Voi dovete sapere per Vostra prudentia di quanta importantia sia alla conservatione delle Isole nostre di Corfù, Zante, Ceffalonia, et Candia la materia di formenti per il vivere di quelli fidelissimi nostri, i quali come intendemo non ne cavano per l' ordinario per

la mità dell' anno, et questo perchè vogliono più presto vini, et uve passe per il molto utile, che da esse ne trazeno de formenti, et altre biave, che sono più necessarie, che altro al viver loro, cosa invero, che ci convien portar molto travaglio.

Dovendo perciò provedergli con formenti et biave d' altri paesi. et con molto interesse della S. N. onde premendoci quanto maggiormente si possa questa importantissima materia, come principalissima di tutte le altri volemo, et col Senato vi commettemo, che dobbiate far esequire quanto sotto li 28 oct. prossimamente passato fù scritto in questo preposito per il Senato nostro al Reggimento di Candia, et altri Rettori di quell' Isola, delle quali lettere Vi habbiamo fatto dar copia.

Volemo appresso, che debbiat far dar esecuzione alle parti prese nel Consiglio nostro di X, con la Zonta a XVI di Settembre 1563, et a 28 di Zugno de 1565 circa li formenti, che spettano alle S. N., li quali sono dispensati per molto minor pretio di quello, che per l' ordinario si vendeno, ma ancora di quei, che per via di terminatione sono concessi a diversi particolari, procurando che la S. N. sia reintegrata di quanto, che per detto conto gli è stato tolto così malamente.

Farete inquisitione, se alcuno delli Rettori, Proweditori et altri rappresentanti nostri o alcun altro per lor nome habbi fatta mercanzia di qual si voglia sorte di cosa, et specialmente di formenti, di vini, et d' ogli contra le leggi, et ordini nostri, così giudicando noi, che convenga al beneficio, et honor delle cose nostre per quei prudenti rispetti, che Vi possono esser benissimo noti, et ritrovando, che alcuno habbi contrafatto, mandarete contra di lui ad esecuzione le leggi et ordini sopradetti, secondo l' autorità del Magistrato Vostro, facendo esequir inviolabilmente la parte presa in questa materia nel Consiglio nostro di X, a 3 di Settembre 1574, della quale Vi habbiamo fatto dar copia.

Ancora Vi habbiamo fatto dare la copia del capitale della parte presa nel Senato nostro a primo di Settembre 1519, et di quanto è disposto per parte del Consiglio nostro di X circa la visitatione, che fanno li Rettori per li luoghi dell' Isola di Candia, le quali deliberationi farete osservar, et adunque esequire. Di tutto il danaro pub. che capiterà nelle Vostre mani in tutto il tempo del Vostro Sindicato, non volemo, che possiate accomodar di alcuna pur minima parte alcun sopra comito, o altro ministro nostro sia di che qualità esser si voglia sotto pena di ducati cin-

quecento à ciascun di Voi, che sperasse in contrario, da esservi tolta da cadauno delli Avogadori nostri di Commun senz' altro Consiglio, ma tutto esso danaro depositarete di mese in mese nelle camere nostre, dandoci awiso particolare di tutto quello, che di tempo in tempo sarà da Voi scosso et depositato come di sopra.

Intendemo, che dalli Rettori ritornati ultimamente dalla Ceffalonia, et dal Zante sono stati lassati in quelle camere nostre molti danari però Vi commettemo, che tutti li detti danari insieme con quelli di più, de quali al veder, che Voi farete delli libri di esse camere, le trovaste debitorici, et che si doveranno scuoder da debitori di esse, li quali farete pagar in contanti, dobbiate mandarli con primi, et sicuri passaggi nella camera di Corfù, dandone a noi parimente awiso.

Ne ha dato molestia quello, che è pervenuto à nostra notitia, che da Sindici nostri, li quali sono tenuti à rimediar alli disordini introdotti à maleficio della S. N. siano state concesse prowisioni de danari et di altra qualità, et fatte diverse altre concessioni à diverse parti /particolari/. Per tanto Vi commettemo, che non solo non dobbiate far Voi ad alcuno concessioni di qual si voglia sorte, ma che tutte quelle siano di che natura si voglia, che Voi ritrovaste esser state fatte in qual si voglia tempo dalli precessori Vostri, che non haveranno havuto la confirmatione dalli consigli nostri, debbate cassare et annullare con lassar ordini espressissimi, che non siano più da alcuno eseguite. Et da mò sia preso, che in conformità sia scritto à tutti li Rettori della Dalmatia, che debbano parimente cassar, et annullar tutte quelle concessioni, che di qual natura si siano, fossero state fatte da Sindici, che sono stati per il passato in quella Provincia, le quali non havessero la confirmatione delli Consigli nostri, come Vi pari degna di nostra intelligentia ne avvisarete, a fine che bisognando proweder ad alcuna cosa, lo possiamo fare.

Sarete obbligati, nel Vostro ritorno in questa città in execution delle leggi, et ordini nostri riferir nel Senato le operationi delli nostri Rettori, et così Vi commettemo, che habbate à fare con quella fede, et sincerità, che è Vostra propria.

Starete in questo Sindicato mesi 18, dispensandoli nel modo, che si contiene nella parte della vostra eletione, e tanto meno quanto che ricercheranno le cose che haverete à trattare nel detto Vostro Sindicato, finito il qual tempo de mesi dieciotto non potrete livrar salario alcuno sotto pena di ducati cinquecento da esservi

tolta per cadauno dellii Avogadori nostri di Comun.

Haverete cadaun di Voi ducati cento al mese da lire 6 soldi 4 per ducato secondo la forma della Vostra eletione per le Vostre spese de quali non sete tenuti mostrar conto alcuno alle S^{ria} N^a et per soventione vi habbiamo fatto dar ducati quattrocento per uno per il salario de quattro mesi. Il restante volemo, che sia pagato in questa città alli Vostri Commessi delli danari della S. N. de quattro in quattro mesi anticipati.

Sete tenuti haver con Voi un Secretario della Cancellaria nostra al quale secondo il solito havemo donato ducati cento per pondersi ad ordine, un rasonato con ducati otto al mese, come habbiamo detto di sopra, et un coaiutore con li servitori loro, oltre altri quattro servitori per uno, che dovete condur con Voi, à quali farete le spese delli danari a Voi limitati per Vostre spese, de quali pagarete mediante li passaggi loro, dando dugati cinquanta al secretario, sessanta al Rasonato et quaranta al coaiutore per tutto il tempo, che starete fuori delli danari della S. N. de quali anco pagarete li salarii delli loro servitori secondo il consueto.

Et da mò sia preso, che delli danari della S. N. siano dati ducati cento in dono al Secretario delli predetti Sindici nostri per pondersi ad ordine, et ducati sessanta al Rasonato, et quaranta al coaiutore, quali devono esser per tutto il tempo, che staranno fuori, come è prescritto.

Et finiti li quattro mesi della sovention data alli predetti Sindici nostri sia pagato il loro salario delli predetti danari della S. N. alli commesi loro di quattro in quattro mesi anticipati.

Et sia commeso alli capi nostri da Mar, che secondo l'ordinario debbano accomodar di passaggio da luogo à luogo li sopradetti Sindici nostri così nell' andar come nel ritorno.

_____ 183
 _____ 0
 _____ 1

Lecta Collegio Die XIX Augusti 1581

K _____

Venezia R. Archivio di Stato

Senato Mar—Registro N. 45.

Ἀντιθέτως ὅμως τῶν προαποφασισθέντων ἤλλαξαν οἱ ἐλεγκταὶ δρομο-

λόγιον, καὶ ἀντὶ νὰ ἀποπλεύσωσι διὰ τὰς Ἰονίους νήσους, ὡς διέτασεν αὐτοὺς ἡ Γερουσία, ἐπιβιβάσθησαν γαλέρας διὰ τὴν Κρήτην, ἔνθα καὶ παρέμειναν ἄρκετον καιρόν. Ἔχομεν δὲ πράγματι ἐπιστολὴν τῆς Γερουσίας πρὸς αὐτοὺς, ἡμερομηνίας 16 Ἰουνίου 1583, ἐκ τῆς ὁποίας μανθάνομεν ὅτι εὐρίσκονται οὗτοι ἀκόμη εἰς Κρήτην, χωρὶς μάλιστα νὰ ἔχωσιν ἀποπερατώσῃ τὴν ἐκεῖ ὑπηρεσίαν των. Ἡ Γερουσία, ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῆς ταύτης, φαίνεται εὐχαριστημένη ἐκ τῆς ἐργασίας τῶν ἀπεσταλμένων της, ἐπαινεῖ αὐτοὺς διὰ τὰ οἰκονομικὰ μέτρα τὰ ὁποῖα ἔλαβον, διὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν Σφακιανῶν καὶ ἄλλα, καὶ παρατείνει τὸν χρόνον τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν δι' 6 ἀκόμη μῆνας, συνιστῶν ὅμως νὰ τελειώσωσιν ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον τὴν ἀποστολὴν των ταύτην.

Ἴδου καὶ τὸ ἔγγραφον τοῦτο τῆς Γερουσίας εἰς ἣν γλῶσσαν ἐγράφη:

MDLXXXIII Di XVI Giugno¹.

Alli sindici in Levante,

Nelle lettere nostre di 6 marzo passato habbiamo veduto con quanta diligentia et prudentia sete proceduti in diversi negotii, et particolarmente nella essatione delli tre soldini, de quali è creditrice la camera di Gandia per le promesse et obbligazioni fatte al lavoro della fabbriche, havendo incaminata essa esatione con quella destierità, che sarà di satisfatione universale con haver parimente fatto restar contenti, et sodisfatti li sfacchiotti di quello, che convenientemente si poteva; del che vi laudamo col Senato. Et quanto al deposito de formenti ne habbiamo dato efficacissima commissione al Proweditor General di rinovarło di tempo in tempo, et mantenerlo sempre in essere. Ne resta dirvi circa li diciotto mesi del vostro Sindicato, il qual spatio ne scrivete, ch' è troppo ristretto, poi che è già passato un' anno per le importanti revisioni, che havete fatte, restandovi ancora a riveder tutti li conti della camera, et fortezza di Corfù, oltre le altre Isole, che però non prorogamo col medesimo Senato il detto vostro Sindicato per altri sei mesi, oltre il tempo limitatovi per la vostra commissione, et tanto meno quanto più presto potrete espedir quello, che vi resta à fare, et questo acciò che habbiate la commodità necessaria per eseguir intieramente quanto ricerca il servizio pubblico. Et il presente capitolo quanto alla proroga del tempo del Sindicato per sei mesi non si intendi presso, se non sarà etiam presso nel Maggior Consiglio.

1. V. A. S. Senato Mar—Reg. N. 46 C. 26.

_____	160
_____	10
_____	5

Lecta Collegio 3 juni 1583.

Τὸ θέρος τοῦ 1583 φαίνεται ὅτι ἀνεχώρησαν ἐκ Κρήτης οἱ σύνδικοι διὰ τὴν Ζάκυνθον διελθόντες διὰ Κυθήρων. Ἔχομεν δὲ πράγματι τὸ κάτωθεν ἔγγραφον τῆς Γερουσίας πρὸς αὐτούς, ἡμερομηνίας 18 Ὀκτωβρίου, εἰς ἀπάντησιν ἐπιστολῆς των πρὸς τὴν Γερουσίαν, ἡμερομηνίας 1 Σεπτεμβρίου (1583), διὰ τῆς ὁποίας ἐπληροφόρουν ὅτι εἶχον τελειώσει τὴν ἐπιθεώρησιν τῆς Ζακύνθου, καὶ θὰ ἀνεχώρουν προσεχῶς διὰ τὴν Κεφαλληνίαν :

MDLXXXIII Di XVIII Ottobre.

Alli sindici in Levante

Habbiamo dalle vostre lettere del primo di settembre prossimo passato inteso quanto havete operato nell' Isola nostra del Zante per la regolazione, et augumento delle cose di quella camera. Il che tutto essendosi stato di compita satisfatione ve ne laudamo col Senato, et specialmente della Terminatione per voi fatta in proposito di quella Decima, et inviataci nelle sopraditte vostre lettere: L' osservanza della quale stimando noi dover tornar di molto servitio pubblico, habbiamo voluto coll' istesso Senato approbarla et confermarla, come facciamo per le presenti, in tutte le sue parti come stà, et giace, havendone anco dato awiso à quel Reggimento con ordine, ch' essa terminatione sia osservata, et fatta osservar al presente, et nel tempo futuro inviolabilmente. Il medesimo buon frutto della diligente opera vostra aspettiamo di sentire, come ci date intentione nella visita anco della Ceffalonia, et cosi in ogn' altra occasione, nella quale v' adopererete in servizio delle cose nostre.

Et da mò sia scritto al Reggimento del Zante, della preditta confirmatione della terminatione de sindici, con ordine che sia essequita, come di sopra etc.

_____	142
_____	2
_____	10

Lecta Collegio.

Ἐκ Κεφαλληνίας τέλος ἀνεχώρησαν διὰ Κέρκυραν, ἔνθα καὶ ἔφθασαν τὴν 23 Ἰανουαρίου 1584 (Καστροφύλακας c. 408). Ἐν τούτοις ἔληγε πάλιν ὁ χρόνος τῆς ἀποστολῆς των, ἣτις ἀρξαμένη ἀπὸ 1 Μαρτίου 1582 (διαρκείας 18 μηνῶν), παραταθεῖσα δὲ δι' 6 ἀκόμη μῆνας, ἔληγε τὴν 28 Φεβρουαρίου 1584. Ἡ Γερουσία λοιπόν, δι' ἀποφάσεως τῆς 25 Φεβρουαρίου 1583, Βενετικὸν ἔθος (δηλαδὴ 1584), παρέτεινε τὴν ἀποστολὴν τῶν ἐλεγκτῶν τῆς διὰ 3 μῆνας ἀκόμη: Ἴδου τὸ ἔγγραφον:

MDLXXXIII Di XXV Febraro.

Si è inteso dalle lettere delli Sindici nostri in Levante, che per tutto il presente mese saranno al fine del loro sindacato nel quale, per fare molte necessarie et utili provvisioni, hanno convenuto come è noto a questo Consiglio, spendere nolto tempo; onde ricercando il peneficio delle cose nostre che possano continuare in molte altre importanti revisioni.

L' anderà parte, che alli detti Sindici in Levante sia prorogato il loro sindacato per altri mesi tre, et tanto meno, quanto più presto, potranno espedire quello che resta loro di fare, acciò habbiano la comodità necessaria per esequire interamente quanto ricerca il servitio pubblico.

_____	118
_____	11
_____	12

Lecta Collegia die supradicta.

Τὴν φορὰν δὲ ταύτην ἡ παράτασις ὑπῆρξεν ἐπαρκῆς καὶ οἱ ἐλεγκταὶ Γρίτης καὶ Γκαρζώνης ἀνεχώρησαν ἐκ Κερκύρας τὴν 16 Ἀπριλίου 1584 (Καστροφύλακας c. 390) διὰ Βενετίαν, ἔνθα κατόπιν πλέον τῶν δύο ἐτῶν ἀπουσίας, παρουσιάσθησαν εἰς τὴν Γερουσίαν ὅπως ἐκθέσωσι τὰ πεπραγμένα τοῦ Συνδικάτου των.

Φαίνεται δὲ ὅτι διήρξαν τὴν ἐργασίαν: τοῦ μὲν Γκαρζώνη ἐκθέσαντος τὰ πεπραγμένα τοῦ Συνδικάτου των ἐν Κρήτῃ, τοῦ δὲ Γρίτη περὶ τῶν Ἰονίων νήσων. Δυστυχῶς ὅμως, αἱ σωζόμεναι ἐκθέσεις αὐτῶν, δὲν εἶναι πλήρεις. Ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ Γκαρζώνη, περισώζεται εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Ἁγίου Μάρκου μεταγενέστερον ἀτελὲς ἀντίγραφον (τοῦ δευτέρου ἡμίσεος XVII αἰῶνος), μὲ καταφανῆ τὰ ὀρθογραφικὰ σφάλματα καὶ τὰς στίξεις: Τὰ σφάλματα ἀρχίζουν εὐθὺς ἐκ τῆς ἐπικεφαλίδος τοῦ χειρογράφου, ἀνάγοντος τὴν ἐκθεσιν εἰς τὸ ἔτος 1586, ἐνῶ αὕτη ὑπεβλήθη εἰς τὴν Γερουσίαν τὸ 1584, δηλαδὴ ἔτος τῆς ἐπιστροφῆς τῶν συνδίκων εἰς Βενετίαν,

1. V. S. Senato Mar-Registro N. 46 C. 116.

διακόπτεται δὲ κατόπιν ἡ ἐκθέσις ἀποτόμως πρὸς τὸ τέλος, χωρὶς νὰ γίνεται καθόλου λόγος περὶ γεωργίας, περὶ τῶν οἰκονομικῶν τῆς Κρήτης, περὶ τῶν ὁποίων ἔλεγεν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐκθέσεως ὁ Γκαρζώνης ὅτι θὰ ὀμιλήσῃ. Ἀλλὰ καὶ ἀκρωτηριασμένη οὕτω ἡ ἐκθέσις αὕτη, εἶναι δοκουμεντο μεγίστης σημασίας διὰ τὴν ζωὴν τῆς νήσου καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς ἐκφάνσεις, ὥστε κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ τὴν δημοσιεύσωμεν ὡς ἔχει, ὡς ἐπίμετρον, εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔργου τούτου.

Ἐκ δὲ τῆς ἐκθέσεως τοῦ Γρίτη, δὲν εὐρέθη, παρ' ὅλας ἡμῶν τὰς ἐρεῦνας, παρὰ μόνον ἀπόσπασμα εἰς τὸ Ἄρχεῖον τοῦ Κράτους ἐν Βενετία, ἔνθα πραγματεύεται κυρίως περὶ Κερκύρας καὶ τῶν φρουρίων αὐτῆς. Ἐκ τῆς ἐκθέσεως δὲ ταύτης τοῦ Γρίτη, ἀναφέρομεν εἰς τὰ περὶ Κερκύρας, τὰς πληροφορίας ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι, κατὰ τὴν κρίσιν ἡμῶν, ἔχουσι μεγαλητέραν σημασίαν.

Ἄλλὰ τὸ δοκουμεντο, τὸ ἀσυγκρίτως σημαντικώτερον τοῦ Συνδικάτου τούτου εἶναι, οὐχὶ αἱ ἐκθέσεις τῶν ἐλεγκτῶν Γρίτη καὶ Γκαρζώνη, ἀλλὰ οἱ πίνακες τοῦ λογιστοῦ αὐτῶν **Πέτρου Καστροφύλακα**¹. Οὗτος, πρὸς χρῆσιν τῶν συνδίκων, πάντως δὲ καὶ τῇ διαταγῇ αὐτῶν, συνέλεξε, εἰς ὅλας τὰς νήσους τὰς ὁποίας ἐπεθεώρησαν, παντὸς εἴδους στατιστικὰς πληροφορίας· τόσον ἐπὶ τῶν πληθυσμῶν τῶν νήσων τούτων, ὅσον καὶ τῶν δημοσίων ἔργων στρατιωτικῶν τε καὶ πολιτικῶν, τόσον ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν, ὅσον καὶ ἐπὶ τῶν φορολογικῶν, ἐμπορικῶν, γεωργικῶν καὶ πάσης καθόλου τῆς ζωῆς τῶν νήσων τούτων.

Ὁ Καστροφύλακας, ὡς ἐκ τῆς ἐπισήμου αὐτοῦ θέσεως, ἀρύεται τὰς πληροφορίας αὐτοῦ ἐκ τῶν πηγῶν, ἐκ τῶν πραγμάτων, ἐκ τῶν ἐπισήμων λογιστικῶν βιβλίων τοῦ Συνδικάτου, τὰ ὁποῖα αὐτὸς συνέτασσε καὶ ἐκράτει, διὰ τοῦτο αἱ στατιστικαὶ αὐτοῦ πληροφορίαι ἔχουσι μέγιστον κῦρος καὶ σημασίαν.

Ἐπὶ τοῦ κώδικος τούτου τοῦ Καστροφύλακα βασίζονται αἱ ἐκθέσεις τοῦ Γρίτη καὶ τοῦ Γκαρζώνη πρὸς τὴν Γερουσίαν· ἔξ αὐτοῦ λαμβάνουσιν οὗτοι τὰ στοιχεῖα τὰ ἀναγκαιοῦντα διὰ τὴν διαφώτισιν τοῦ ἔργου των, ἔργου κοπιώδους καὶ πολυσυνθέτου· ὁ ἐν λόγῳ κώδιξ συμπληροῖ τὰς ἐκθέσεις

1. «Libro de informattion delle cose publiche del Regno di Candia, et Isole de Cerigho, Zante, Ceffalonia, et Corfù, fatto c' ogni diligentia, per me Pietro Castrofilaca, Ragionato del Sinicato delli Clmi Sigri Zuane Gritti et Giulio Garzoni, et alle S.S. Clme aprontato, acciò che possino haver, pronto tutto quello, che potesse bisognare al Sermo Dominio, per il ghoverno del levante». Ὁ κώδιξ μεγάλου σχήματος ἐκ μεμβράνης, ὡς καὶ τὸ ἀντίγραφον εἶναι 414 σελίδες, ἀριθμεῖται δὲ μέχρι τοῦ 32 εἰς φύλλα καὶ εἶτα μέχρι τέλους εἰς σελίδας. Πολλὰ τῶν φύλλων καὶ σελίδων ἢ εἶναι ὅλως ἄγραφα ἢ φέρουσι γεγραμμένην μίαν μόνον γραμμὴν, εἶναι ὁμως ὅλα ἀριθμημένα. Ἀπὸ τῆς 299 σελίδος μέχρι τέλους εἶναι αἱ ἰδίαι ὡς καὶ περὶ Κρήτης στατιστικαὶ πληροφορίαι, περὶ Κυβήρων, Ζακύνθου, Κεφαλληνίας Κερκύρας καὶ Πάργας.

ταύτας καὶ συμπληροῦται ὑπ' αὐτῶν. Ὁ κώδιξ εὐρίσκεται εἰς τὴν Μαρκιανὴν Βιβλιοθήκην, ὡς καὶ ἀντίγραφον αὐτοῦ, εἶναι ὅμως οὗτος ἀκριβέστερος τοῦ ἀντιγράφου, καίτοι ὀλιγώτερον τούτου εὐανάγνωστος. Τὸ καλλιγεγραμμένον ἀντίγραφον ἐχρησίμευεν πάντως διὰ τοὺς συνδίκους, ἔχει ὅμως πάντοτε ἀνάγκην παραβολῆς μὲ τὸν κώδικα, ἰδίως εἰς τοὺς ἀριθμούς.

Μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ἐγγράφων τῆς Γερουσίας, τῶν ὁδηγιῶν αὐτῆς πρὸς τοὺς συνδίκους Γρίτη καὶ Γκαρζώνη, τῶν ἐκθέσεων τούτων πρὸς τὴν Γερουσίαν καὶ πρὸ παντὸς τοῦ βιβλίου τοῦ Καστροφύλακα¹, νομίζομεν ὅτι θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀναπαραστήσωμεν μετ' ἀκριβείας καὶ ἐπαρκῶς τὴν κατάστασιν τῶν Ἑλληνικῶν νήσων τῆς Ἀνατολῆς (Levante), τῶν ὑπὸ τὴν Βενετικὴν κυριαρχίαν εὐρισκομένων, κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν, καθ' ἣν ἡ Βενετικὴ Δημοκρατία, ἐξεληθοῦσα μόλις τῆς τρομερᾶς δοκιμασίας τοῦ πρὸς τοὺς Τούρκους διὰ τὴν Κύπρον πολέμου, κατεγίνετο νὰ τακτοποιήσῃ τὰ οἰκονομικά της καὶ ὀχυρώσῃ τὰς κτήσεις, αἱ ὁποῖαι τῆς ἔμενον.

Τὸ ἐπιχείρημα εἶναι ἀρκετὰ δύσκολον, ἀφιέμενοι ὅμως εἰς τὴν ἐπιείκειαν τοῦ ἀγαγνώστου, χωροῦμεν μετὰ θάρρους ἐπὶ τὸ ἔργον, ἀκολουθοῦντες τὴν σειράν ἣν ἠκολούθησαν οἱ σύνδικοι κατὰ τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν νήσων (ἧτις εἶναι καὶ σειρά τοῦ βιβλίου τοῦ Καστροφύλακα), ἀρχόμενοι δηλαδὴ ἀπὸ τῆς Κρήτης καὶ Κυθέρων, εἶτα Ζακύνθου, Κεφαλληνίας καὶ τέλος Κερκύρας.

Ἐνταῦθα αισθανόμεθα τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκφράσωμεν καὶ δημοσίᾳ τὰς θερμὰς ἡμῶν εὐχαριστίας πρὸς τὸν δεινὸν Βενετολόγον Καθηγητὴν Dott. Vittorio de Toni, ὅστις, ὡς φίλος καὶ παλαιὸς σπουδαστὴς ἐν τῷ περιωνύμῳ Πανεπιστημίῳ τοῦ Παταβίου, οὐ μόνον ἐχρησίμευσεν ἡμῖν ὡς σύμβουλος καὶ συνεργάτης, ἀλλὰ καὶ παρέβαλε τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια τῶν ἰταλικῶν ἐγγράφων, πρὸς μεγαλητέραν ἀκριβείαν μὲ τὰ πρωτότυπα.

Δὲν μεταφράζομεν τὰ ἰταλικά ἔγγραφα, οὔτε τὸν Καστροφύλακα κατὰ λέξιν, ἀλλὰ παραθέτομεν τοὺς στατιστικοὺς αὐτοῦ πίνακας ἢ ἐκ τῶν ἐκθέσεων τῶν συνδίκων τὰ σχετικὰ μέρη, ἀναπτύσσοντες κατὰ τὸ δυνατόν τὰ θέματα, καὶ παραπέμποντες διὰ τοῦ στοιχείου «c» (=κάρτα, φύλλον) εἰς τὰ ἀντίστοιχα τοῦ κώδικος τοῦ Καστροφύλακα φύλλα. Μεταφράζομεν ὅμως τὰ κύρια ὀνόματα καὶ τοὺς οἰκονομικῆς ἢ στρατιωτικῆς φύσεως ὄρους τῶν ὁποίων καὶ παραθέτομεν τὴν ἔννοιαν. Οὔτε δὲ καὶ βιβλιογραφίαν προτάσσομεν, διότι προγενέστεροι, ξένοι καὶ ἡμέτεροι², ἔπραξαν τοῦτο.

1. Περὶ τοῦ Καστροφύλακα γράφει ὁ Γρίτης εἰς τὴν πρὸς τὴν Γερουσίαν ἐκθεσίαν του «messer Piero Castروفilaca persona di molta fede, intelligentia, et fatica nella professione...».

2. Ἐκ τῶν ἡμετέρων, ὁ μὲν σοφὸς καθηγητὴς Ἀνδρεάδης (Ἄνδρ. Μιχ. Ἀνδρεάδου, Περὶ τῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Βενετοκρατίας, Ἀθῆναι 1914, τομ. 2), ἡσχολήθη σχετικῶς, ὁ δὲ ἱστοριοδίφης Σπυρ. Μ. Θεοτόκης (Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας Ἀθῆναι 1932-33), ἐδημοσίευσεν νόμους καὶ ἀποφάσεις τοῦ Μείζονος Συμβουλίου τῆς Βενετίας ἀναφορικῶς πρὸς τὰ εἰρημένα θέματα.

Ὁ φίλος ιστοριοδίφης κ. Νικ. Β. Τωμαδάκης, εἰς τὰ «Ἑλληνικά» Τόμ. ἔκτος 1933, σελ. 103-120, μοῦ ἔκαμε τὴν τιμὴν νὰ κρίνῃ τὸ ἔργον μου, ὁ Κρητικὸς πόλεμος (1646-1669) ἢ συλλογὴ τῶν ἑλληνικῶν ποιημάτων Ἀνθίμου Διακρούση καὶ Μαρίνου Ζάνα. Τεργέστη 1909, τυπ. Αὐστριακοῦ Λόγδ. Μὲ μέμφεται διότι δὲν ἐδιογράφησα τὸν Τζάνε ἐκ τοῦ ποιήματός του, διὰ νὰ κριθῇ ἡ ἀξία τοῦ ποιήματος ὡς ἱστορικοῦ μνημείου, πειρᾶται δὲ οὗτος νὰ τὸ πράξῃ, χωρὶς θεδαίως νὰ τὸ κατορθώσῃ. Ἡμεῖς εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ἔργου, σκοπὸν εἶχομεν μόνον τὴν ἀναζήτησιν τῶν αἰτίων τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου πολέμου, ἐνεκα τοῦ ὁποίου τόσοι αἶμα ἔχυσαν Βενετοὶ καὶ Κρήτες, καὶ ἐμμέτρως περιέγραψεν, ὁ Μαρίνος Τζάνεσ Μπουνιαλῆς (διότι Ἐμμαουήλ Τζάνεσ Μπουνιαλῆς, εἶναι ὁ ἀγιογράφος, ὁ ἱερεὺς καὶ ἐφημέριος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Ἑλλήνων ἐν Βενετίᾳ). Ὁ κ. Τωμαδάκης, ὡς φιλόλογος, θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ ἔκδοσιν τοῦ ποιήματος, ὅμοιαν μὲ τὴν τοῦ Ἐρωτοκρίτου τοῦ μακαρίτου Ξανθουδίδου.

Ἐπίσης ὁ μελετηρὸς κ. Τωμαδάκης, εἰς τὴν Ἐπετηρίδα τῆς Ἐταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν, ἔτος Ι' σ. 489—93, κρίνει τὰ ἔργα μου : «Αἱ Σύνοδοι τοῦ Γερόλαμο Λάντο (1467—1474—1486), Ἀθήν. τύποις «Φοῖνικος» 1933 καὶ «Ἡ ἐν Κρήτῃ Ἐπανάστασις τοῦ 1363—66 καὶ τὸ διοικητικὸν σύστημα τῆς Βενετίας» Ἀλεξάνδρεια, Πατριαρχ. Τυπογραφεῖον 1932.

Εἰς τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ κ. Τωμαδάκη δι' ὅσα ἐγράψαμεν, περὶ εὐγενείας καὶ κοινωνικῶν τάξεων ἐν Κρήτῃ, περὶ παπᾶδων, διοικητικοῦ συστήματος, καταπιέσεων τοῦ λαοῦ κλπ. δίδουσι τὴν ἀπάντησιν οἱ σύνδικοι Γρίτης καὶ Γκαρζώνης εἰς τὴν πρὸς τὴν Γερουσίαν αὐτῶν ἔκθεσιν, τῆς ὁποίας πολλὰ μέρη παρενεύρωμεν εἰς τὸ κείμενον τοῦ παρόντος ἔργου, παραθέτομεν δὲ καὶ ἐν ἐπιμέτρῳ εἰς τὸ Βενετικὸν ἰδιῶμα, ὡς εἶναι γεγραμμένη.

Καὶ περὶ τῆς ἀκμῆς δὲ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τῆς μεγαλονήσου κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΣΤ' καὶ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ἐγένετο ἡ δέουσα μνεῖα εἰς τὰ δύο ἀνωτέρω ἔργα, ἐνθα τονίζομεν ἐπανειλημμένως ὅτι ἡ Βενετία ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος καὶ ἔξῃς ἔκαμε τὴν ἱστορικὴν στροφὴν καὶ ἐπροστάτευσεν τοὺς ὑπάρχουσας τῆς ἀπέναντι τοῦ Λατινικοῦ κλήρου, καὶ ἀφῆκεν εἰς αὐτοὺς ἐλευθερίαν, ἐθεώρει δὲ τὴν θρησκείαν αὐτὴν πολῦτιμον, κηρύττουσα διὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ὅτι «ἡ Ἑλληνικὴ θρησκεία εἶνε πολῦτιμος θησαυρὸς διὰ τὴν Γαληνοτάτην». Ἐπιπροσθέτως ἀναφέρομεν καὶ τὸ γνωστὸν ἀνεξίθρησκον ἀξίωμα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Βενετίας : *Semo Veneziani e poi Cristiani*.

Βεδαίως δὲν ἀξιοῦμεν ὅτι ἐξηγητήσαμεν τὰ θέματα, μὴ λαβόντες ὑπ' ὄψιν τὰς ἐπ' αὐτῶν ἐργασίας ἄλλων, τῶν ὁποίων ἐσφαλμένως ἀναφέρει τὴν παραπομπὴν ὁ κ. Τωμαδάκης, ὡς μὴ γνωρίζων φαίνεται Γερμανικά. Οὕτε διεκδικοῦμεν τίτλους συστηματικοῦ ἱστοριοδίφου ἢ ἱστορικοῦ. Ἀπλῶς μόνον προσπαθοῦμεν διὰ μεγάλων κόπων καὶ δαπανῶν, καὶ ὅσον ἐπιτρέπουν αἱ δυνάμεις μας, νὰ συνεισφέρωμεν εἰς τὴν διαφώτισιν μιᾶς σκοτεινῆς εἰσέτι περιόδου τῆς ἱστορίας τῆς Κρήτης.

Συντετημημένα λέξεις :

Τὸ V. A. S. ἢ A. S. V. σημαίνει Veneto Archivio Stato ἢ Archivio Stato Veneto.

V. M. C.—Veneto Museo Civico, τὸ ὁποῖον λέγεται καὶ Correr, ὡς ἐκ τοῦ δωρητοῦ τῶν ἐν αὐτῇ πλείστων χειρογράφων.

Α'

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΤΑΞΕΙΣ

ΦΕΟΥΔΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΑΒΑΛΑΡΙΑ

Εἰς τοὺς ἀποίκους εὐγενεῖς Βενετοὺς κυρίως διενεμήθησαν τὰ ἀπὸ τοὺς ἰθαγενεῖς Κρήτας ἀφαιρεθέντα κτήματα, κατὰ τιμάρια (φέουδα)¹, τὰς «κληρουχίας» ἢ «τιμουχίας», κατ' ἀρχαιότερον Βυζαντινὸν σύστημα, ὅποτε ἤκμαζεν ὁ λεγόμενος τιμαριωτισμὸς, κληρουχία, φέουδον, τὸ «fief» ἢ «φία», κατὰ παραφθορὰν τοῦ «ίππια». κατὰ Σάθαν², ἢ «καβαλαρική στρατιά» τῶν Βυζαντινῶν, ἢ «cavalleria» τῶν Βενετῶν.

Εἰς τὴν πρὸς τὴν Γερουσίαν ἔκθεσίν των οἱ σύνδικοι Γρίτης καὶ Γκαρζώνης, λέγουσι περὶ τῶν εὐγενῶν Κρήτης, ἀποίκων καὶ ἰθαγενῶν, ὅτι ἔχουσι τὴν καταγωγὴν των ἐξ Ἰταλίας, ὑπονοοῦντες πάντως τὴν ἐποχὴν τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλ' ὅτι ἡ καταγωγὴ των αὐτῆ εἶναι τόσο ἀπηρχαιωμένη καὶ λησμονημένη, ὥστε ἡμποροῦν νὰ λέγωνται "Ἕλληνες".

Οἱ εὐγενεῖς Βενετοὶ ἦσαν υπερήφανοι διότι ἀπήλαυον προνομιακῆς θέσεως ἀπέναντι τῶν Κρητῶν εὐγενῶν, διὸ καὶ ἠγάπων τὴν Μητρόπολιν αὐτῶν Βενετίαν. Οὗτοι ἐλάβανον ἐνεργὸν μέρος εἰς τὰ δημόσια τοῦ «Βασιλείου τῆς Κρήτης» εἰς μεγαλητέραν κλίμακα ἀπὸ τοὺς Κρήτας, ἀλλ' ἦσαν ἐπιφορτισμένοι καὶ μὲ μεγάλα δάρη καὶ ὑποχρεώσεις καὶ ἐξανίσταντο κατὰ τῆς Γαληνοτάτης, ὡς ἐπραξαν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1363—1366.

ΕΥΓΕΝΕΙΣ ΣΗΤΕΙΑΣ

Εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦτο ἦσαν ὀλίγοι καὶ Βενετοὶ καὶ Κρήτες, ἔξω δὲ

1. Ὁ Ἡλίας Α. Τσιτσέλης, Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα, τόμ. 1 σ. 886, φέρει μαρτυρίαν, ὅτι ἀντὶ τῆς λέξεως φέουδον, καθιερώθη ἡ λέξις τιμάριον. Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, αἱ «πρόνοιαι» «provizioni», κατὰ Σάθαν, αἱ «βαρωνίαι» καὶ «κοντίαι» τῆς Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου, ἦσαν τοιαῦτα προσωπικά τιμάρια, δηλαδὴ κτήματα τὰ ὅποια ἔδιδε τὸ Κράτος διὰ τὰς πρὸς αὐτὸ στρατιωτικὰς ἢ ἄλλας ὑπηρεσίας.

2. Ἴδε Ἀγαθαγγέλου Ἐηρουχάκη, Ὁ Κρητικὸς Πόλεμος, Τεργέστη 1908, σ. 26-27.

3. Πολλοὶ τῶν εὐγενῶν Βενετῶν εἶχον ἤδη τελείως ἐξελληνισθῆ καὶ δὴ ὅσοι ἔμενον ἐν τῇ ὑπαίθρῳ, ὥστε καλῶς ἔγραφον οἱ σύνδικοι ὅτι ἡ εὐγένειά των ἦτο ἀπηρχαιωμένη καὶ ἠδύναντο νὰ καλοῦνται "Ἕλληνες".

κατὰ προτίμησιν εἰς τὴν ὑπαιθρον ἐν τῇ μέσῳ τῶν δουλοπαροίκων αὐτῶν χωρικῶν, ἐκ φόβου πρὸς τοὺς πειρατάς, ἐπειδὴ ἡ πόλις ἦτο χωρὶς φρούριον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Βαρβαρόσσα ὅστις τὴν κατέστρεψε, συνεβούλευον δὲ οἱ σύνδικοι νὰ κτισθῇ ἐκεῖ φρούριόν τι, πρὸς προστασίαν τῶν εὐγενῶν.

ΕΥΓΕΝΕΙΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Εἰς τὸ Ἡράκλειον ὑπερεῖχον κατὰ πολὺ τῶν εὐγενῶν Κρήτης, οἱ Βενετοὶ εὐγενεῖς. Οἱ Κρήτες εἶχον ἄλλοτε μεγάλην ἐπιρροὴν καὶ δύναμιν, ἔνεκον τῆς ἐκ τοῦ Βυζαντίου καταγωγῆς των, ἐπὶ Βενετοκρατίας δέ, ἦσαν πτωχοὶ καὶ ταπεινοί, ἐξ αἰτίας τῶν εὐγενῶν Βενετῶν, οἱ ὅποιοι ἔλαβον, κατὰ τὴν διανομὴν, τὰ περισσότερα καὶ τὰ καλλίτερα φέουδα, ἐμπορευόμενοι ἀπ' εὐθείας μὲ τὰς στρατιωτικὰς ἀρχὰς διὰ τὰ προϊόντα των καὶ πλουτίζοντες, ὡς ἐκ τούτου, ἐζήτουν οἱ εὐγενεῖς Κρήτες νὰ ἐξισωθῶσι μὲ τοὺς Βενετούς.

ΕΥΓΕΝΕΙΣ ΡΕΘΥΜΝΟΥ

Εἰς τὸ Ρέθυμνον καὶ ἔλον τὸ διαμέρισμα, ὑπερεῖχον κατὰ πολὺ τῶν εὐγενῶν Βενετῶν, οἱ Κρήτες, καὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν, καὶ τὴν παρὰ τῇ λαῶ ἐπιρροὴν καὶ δύναμιν, λαμβάνοντες μέρος εἰς τὰ δημόσια περισσότερον ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς τῶν ἄλλων πόλεων.

ΕΥΓΕΝΕΙΣ ΧΑΝΙΩΝ

Ἐνταῦθα παρατηρεῖ ὁ Γκαρζώνης ὅτι καὶ οἱ Βενετοὶ καὶ οἱ Κρήτες εὐγενεῖς ἦσαν σχεδὸν ἴσοι, καὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν παρὰ τῇ λαῶ ἐπιρροὴν καὶ δύναμιν. Ἦσαν ὅμως διηρημένοι καὶ ἀλληλομισούμενοι, καίτοι προσεπάθουν νὰ φαίνωνται ἡνωμένοι, ὁσάκις κατὰ τύχην εὐρίσκοντο ὁμοῦ, σημεῖον ἐλλείψεως γενναιοφροσύνης καὶ ἀνάξιον εὐγενείας. Προσεπαθήσαμεν, λέγει ὁ Γκαρζώνης, νὰ τοὺς συμφιλιώσωμεν καὶ ἐνώσωμεν, ἀλλὰ μὲ ὄχι ἐπιτυχητικὰ ἀποτελέσματα. Ἐνεκεν τῆς κακίας των ταύτης, φαίνεται, πῶς τοὺς τιμωρεῖ ὁ Θεὸς καὶ ἀποθνήσκουσι καὶ τὰ προϊόντα αὐτῶν δὲν εὐδοκιμοῦν. Ἐκ τῶν εὐγενῶν τούτων δὲν ἔχει καὶ μεγάλα ὠφελήματα ἡ Δημοκρατία, παρὰ μόνον τὴν Καβαλαρίαν. Κατὰ τὴν διανομὴν τῶν κτημάτων, ἔλαβεν ὁ Λατινικὸς κληρὸς, ὁ συνοδεύσας τοὺς Βενετούς ἀποίκους εἰς τὴν νῆσον, τὸ ἐν τρίτον, «διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Θεοῦ»¹ ὡς εἶπομεν καὶ ἄλλοτε, ἐν τρίτον ἀφέθη εἰς τὸ Δημόσιον (Signoria), καὶ τὸ ἄλλο τρίτον διαιρεθὲν εἰς 394 καβαλαρίας, ἐδόθη εἰς τοὺς εὐγενεῖς Βενετούς, ἐλάχισται δὲ μόνον καβαλαρίαι ἐδόθησαν εἰς τοὺς εὐγενεῖς Κρήτας. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ἐν Κρήτῃ Βενετικῆς κυριαρχίας, εἶχον, κατὰ τινα πληροφορίαν², μολὶς 35 καβαλαρίας οἱ ἐκ Βυζαντίου καταγόμενοι εὐγενεῖς καὶ

1. V. A. S. Relazione Paolo Contarini, B. 81.

2. Filippo Nani Mocenigo, Delle Ribellioni di Candia Venezia 1902, p. 21.

οί εκ τῶν Κρητῶν ἐξευγενισθέντες, ἐνῶ μόνος ὁ Λατινικός Κλήρος εἶχεν 25, τὸ Δημόσιον 25 καὶ 344 οἱ Βενετοὶ εὐγενεῖς. Ἐν πάσῃ ὁμῶς περιπτώσει, αἱ καθαλαρία ἠδῆξαντο ἢ ἐμειοῦντο ἀναλόγως τῆς σημασίας, τῆς ἀξίας καὶ τοῦ μεγέθους τοῦ τιμαρίου ἐκάστου εὐγενούς, ὡς καὶ τῶν ἐκάστοτε ἀναγκῶν τῆς Γαληνοτάτης.

Τὸ ἐν τρίτον λοιπὸν τῶν κτημάτων τὸ δοθὲν εἰς τοὺς εὐγενεῖς, διηρέθη εἰς 394 κλήρους, φέουδα, τὰ ὁποῖα ἔλαβον τὸ ὄνομα καθαλαρία, ὡς γαῖαι δοθεῖσαι ὡς φέουδον εἰς τοὺς εὐγενεῖς τῆς ἀποικίας, εἰς τοὺς ὁποίους ἐδόθη καὶ τὸ ὄνομα καθαλιέρος, ὑπεχρεώθησαν δὲ οἱ καθαλιέροι οὗτοι, πρὸς ἀμοιβὴν διὰ τὸ φέουδον, νὰ συντηρῶσι ἐξ ἰδίων καὶ παρουσιάζωσιν εἰς τὰς ἐπιθεωρήσεις δύο ἵππους, ἕνα τὸν ὅποσον θὰ ἵππευεν ὁ ἴδιος ὁ καθαλιέρος «πρῶτον» («*carolanca*»)¹ καλούμενον, καὶ ἕτερον διὰ τὸν ἵππέα στρατιώτην τοῦ καθαλιέρου, «δεύτερον» («*secondo cavallo*») καλούμενον. Ἡ καθαλαρία διηρέθη εἰς 6 μέρη («*Serventerie*» καλούμενα ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 4 ἀντεπροσώπευεν ὁ «πρῶτος» ἵππος, καὶ τὰ δύο ὁ «δεύτερος» ἢ *Serventeria* δὲ διηρέθη εἰς 24 καράτια (*caratti*), ὅπως ἔκαστος 6, 10 ἢ 20 καρατίων γῆς, δύναται νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν ὑποχρέωσιν νὰ παρουσιάσῃ ἵππον ἀναλογοῦντα πρὸς τὰ καράτια γῆς τὰ ὁποῖα κατέχει.

ΚΑΒΑΛΑΡΙΑ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Ἐπιθεώρησις τοῦ ἱππικοῦ Ἡρακλείου, ἐνεργηθεῖσα τὴν 17, 18 καὶ 19 Ἰουνίου 1582, ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτοῦ τοῦ ἱππικοῦ ἐν τῇ Βασιλείῳ τῆς Κρήτης, ἀπέδειξεν ὅτι ὑπῆρχον πρῶτοι ἵπποι τῆς λόγχης 140, δεύτεροι 200, ἵπποι *ronzini* 187. Ὡς ἐκ τούτου, μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἵππων (δὲν μᾶς λέγει ὁ Καστροφύλακας τὸν ἀριθμὸν), τοὺς ὁποίους εἶναι ὑποχρεωμένος ἕκαστος καθαλιέρος νὰ παρουσιάσῃ, ἀναλόγως τῆς σπουδαιότητος τοῦ φεού-

1. Λοιπὸν ἐκάστη καθαλαρία ἀποτελεῖτο ἀπὸ δύο ἵππους: ἕνα τῆς λόγχης πρῶτον (*caro* καὶ *carolanca*) καλούμενον καὶ ἕνα δευτέρου (*secondo*) καλούμενον. Ἐκάστη καθαλαρία διηρεῖτο εἰς 6 *serbente rias*. Ἐκάστη *serbenteria* εἶχε ἕνα μικρὸν ἵππον «*ροντζίνου*» «*ronzino*» καλούμενον, διηρεῖτο δὲ ἢ *serbenteria* εἰς 24 «*καράτια*» («*caratti*»). Ἡ λέξις *caratti* ἢ *carra ti*, εἶναι ὁμοία πρὸς τὸ *carriaggi*, τὸ σημερινὸν *salumerie*, τὰ σκευοφόρα ζῶα τοῦ στρατοῦ *lanza* καὶ *lancia* λόγχη λογχοφόρος. Ὁ «πρῶτος» ἵππος τῆς καθαλαρίας ἐκαλεῖτο «*cavallo da lancia*» ἢ «*carolanca*», ἵππος ὃν ἵππευεν ἵππεὺς φέρων λόγχην, λογχοφόρος. Ὁ δευτέρος («*cavallo secondo*»), ἦτο ἵππος τὸν ὅποσον ἵππευον ἵππεῖς μὴ ὄπλισμένοι. Κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ὑπὸ τὸ ὄνομα «*Lancia*» ὑπεννοεῖτο μικρὸν σῶμα ἱππικοῦ τὸ ὅποσον περιελάμβανε: α') τοὺς *caro* ἢ *uomo d'arme* τοὺς λογχοφόρους οὕτω καλουμένους, ἐπειδὴ ἔφερον ἄρματα καὶ ἰδίως λόγχην. β') τοὺς *valetti* ἢ *serventi*, οἱ ὅποιοι ἵππευον ἄοπλοι ἐπὶ μικροτέρων ἵππων, ροντζῖνοι καλουμένων. γ) τὰ *carriaggi*, δηλαδὴ τὰ σκευοφόρα τὰ ὁποῖα ἔφερον τὰς ἀποσκευὰς καὶ δ') τοὺς *balestieri* ἢ *arciieri* ἢ *cavalli leggieri*, δηλαδὴ ἐλαφροὺς ἵππους φέροντας τοὺς τοξότας.

δου τὸ ὅποιον οὗτος κατέχει, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ εἰδικοῦ βιβλίου, ἐλλείπουσι... (δὲν μᾶς λέγουν πόσοι (c. 112).

ΑΡΧΗΓΟΙ ΤΗΣ ΚΑΒΑΛΑΡΙΑΣ

Ἐνδοξότατος κύριος Φραγκίσκος Κουερίνης
 Ἐνδοξότατος κύριος Νικολὸς Ταλιαπιέρας
 Ἐνδοξότατος κύριος Νικολὸς Βενιέρης
 Ἐνδοξότατος κύριος Ζουάνε Κουερίνης
 Ἐνδοξότατος κύριος Πιέρσ¹ Δάνδολος.
 καὶ Ἐνδοξότατος κύριος Νικολὸς Μονάτσος² (c. 112).

ΚΑΒΑΛΑΡΙΑ ΣΗΤΕΙΑΣ - ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ

Ἐπιθεώρησις γενομένη ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν Ζουανὲ Γρίτη καὶ Ἰουλίου Γκαρζώνη, ἐλεγκτῶν τοῦ λεβάντε καὶ τοῦ Διοικητοῦ τοῦ τόπου, εἰς ἐκτέλεσιν διαταγῆς τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτοῦ τοῦ ἵππικοῦ Fabio da Canal. Παρουσιάσθη ὁ ἐνδοξότατος Ἀρχηγὸς τοῦ ἵππικοῦ Ζουάν—Φραγκίσκος Κορνάρσ³ ἐν τάξει μὲ 3 ἵππους, ὑποχρεωμένος διὰ μίαν καθαλαρίαν, μίαν σερβεντερίαν καὶ 6 καράτια. Ἐνταῦθα ἀναφέρει ὀνομαστικῶς ὁ Καστροφύλακας τοὺς εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχας, τοὺς ὑποχρεωμένους νὰ συντηρῶσιν καθαλαρίαν, σερβεντερίαν ἢ καράτια. Οἱ παρουσιασθέντες ἵπποι ἦσαν 64, ἐκ τῶν ὁποίων 15 capi di lanza, 15 primi piati καὶ 34 ronzini. Καὶ ἀκόμη ὀνόματα φεουδαρχῶν διὰ 72 ³/₄ καράτια (c. 137).

ΚΑΒΑΛΑΡΙΑ ΡΕΘΥΜΝΟΥ

Ἀρχηγοὶ τοῦ ἵππικοῦ Ρεθύμνου καὶ διαμερίσματος ἦσαν τὴν περίοδον ταύτην οἱ Giovanni Maria Semitecolo καὶ Francisco Lombardo, ὁ πρῶτος Κρήτης καὶ ὁ δεύτερος Βενετός, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸν Γκαρζώνη, ἐκτελοῦν τὰ καθήκοντά των, κατὰ τὰς δυνάμεις των, οὐχὶ μικροτέρας τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν.

Οἱ εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχαι τοῦ διαμερίσματος ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ συντηρῶσι 40 καθαλαρίας καὶ 18 ¹/₃ καράτια, κατὰ τὴν ἐκάστου ταξινόμησιν, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ εἰδικοῦ βιβλίου, λέγει ὁ Καστροφύλακας (c. 179).

1. Ὁ Γκαρζώνης εἰς τὴν ἐκθεσὶν του, συμφωνῶν εἰς τὰ ὀνόματα τῶν Ἀρχηγῶν μὲ τὸν Καστροφύλακα γράφει ἀντὶ τοῦ Πιέρο, Ἀνδρέα Δάνδολο.

2. Τοὺς Ἀρχηγοὺς τούτους τοῦ ἵππικοῦ Ἡρακλείου ἐπαινεῖ ὁ Γκαρζώνης ὡς εὐγενεῖς μεγάλης ἀξίας καὶ τιμῆς, παρουσιασθέντας εἰς τὴν ἐπιθεώρησιν μὲ ὀραλοῦς ἵππους καὶ καλῶς ὠπλισμένοι.

3. Περί τοῦ Κορνάρου τούτου γράφει ὁ Γκαρζώνης εἰς τὴν ἐκθεσὶν του ὅτι ἦτο εὐγενὴς καθ' ὅλα, μετὰ ζήλου καὶ ἐπιμελείας ἀνταποκρινόμενος εἰς τὰς ὑποχρεώσεις του.

αίτινες με τὰς 23 καθαλαρίας, 5 σερβεντερίας και 5 1/2 καράτια, ποῦ παρουσιάζονται ἐπὶ πλέον εἰς τὸ διβλίον Ἑρακλείου—ἀνήκουσι ὁμως εἰς Ρέθυμνον—κάννουσι 64 καθαλαρίας, ὅσας εἶναι ὑποχρεωμένοι οἱ εὐγενεῖς και φεουδάρχει Ρεθύμνου και διαμερίσματος, ἦτοι:

Ἴπποι τρεξίματος πρώτης κατηγορίας	20
Ἴπποι δευτέρας κατηγορίας	31
Ἴπποι τρίτης κατηγορίας	136
τὸ ὅλον	187 (c. 179).

ΚΑΒΑΛΑΡΙΑ ΧΑΝΙΩΝ

Οἱ εὐγενεῖς και φεουδάρχει Χανίων και διαμερίσματος ἦσαν ὑποχρεωμένοι, ὡς ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας (c. 245), νὰ συντηρῶσι και παρουσιάζωσι κατ' ἔτος εἰς τὰς ἐπιθεωρήσεις τὰς καθαλαρίας και τὰ σκευοφόρα, τὰ καθωρισμένα και καταγεγραμμένα εἰς τὸ εἰδικὸν βιβλίον, τὸ φυλαττόμενον εἰς τὸ Λογιστήριον Χανίων.

Καθαλαρία 92 και 8 1/2 καράτια, ὁμοῦ με 3 καθαλαρίας, 5 σερβεντερίας και 15 1/2 καράτια, τὰ ὅποια ἀναφέρονται ἐπὶ πλέον εἰς τὸ διβλίον Ἑρακλείου—ἀλλ' ἀνήκουσιν εἰς τὰ Χανία—κάννουσι 96 καθαλαρίας, ὅσας ἀκριβῶς ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ συντηρῶσιν οἱ εὐγενεῖς και φεουδάρχει Χανίων και διαμερίσματος.

Ἀρχηγία τοῦ Μεγαλοπρεποῦς Κυρίου Ζαχαρία Τζαγκαρόλου:

Ἴπποι λόγχης	25
Ἴπποι δεύτεροι	26
Ἴπποι ροντζῖνοι	115

Ἀρχηγία τοῦ Μεγαλοπρεποῦς Κυρίου Μαρκαντώνιο Βιάζο²:

Ἴπποι λόγχης	31
Ἴπποι δεύτεροι	37
Ἴπποι ροντζῖνοι	92

ἐν ὄλῳ 326.

1. Εἰς τὸ Ἑράκλειον ἐφυλάσσετο τὸ Γενικὸν Λογιστικὸν Βιβλίον, περὶ τοῦ πόσας καθαλαρίας ὄφειλον οἱ εὐγενεῖς και φεουδάρχει ἐκάστου διαμερίσματος νὰ συντηρῶσι, και περὶ τοῦ πόσους στρατιώτας και γαλεώτας ὄφειλον νὰ δώσωσιν οἱ καζάδες και πόσας ἀγγαρείας, ἐκτὸς τοῦ εἰδικοῦ βιβλίου ἐκάστου διαμερίσματος, ἐνθα περιγράφονται πάντα ἀνωτέρω.

2. Περὶ τῶν Ἀρχηγῶν τοῦ ἱππικοῦ Τζαγκαρόλου και Μαρκαντώνιο Βιάζο, γράφει ὁ Γκαρζώνης πῶς ἦσαν πρώτιστοι τῆς πόλεως Χανίων και διὰ τὰ πλούτη και τὴν ἀξίαν, ἐξασκοῦντες με ἰκανότητα και λαμπρότητα τὸν Ἀρχηγόν. Ὑπὸ τοῦς 11 δὲ τούτους Ἀρχηγούς τοῦ ἱππικοῦ: 1 εἰς τὴν Σητεῖαν—Ἱεράπετραν, 6 εἰς τὸ Ἑράκλειον, και ἀνά 2 εἰς τὸ Ρέθυμνον και Χανία ἐτέλει ὅλον τὸ σῶμα, διηρημένον εἰς 11 λόχους, ἦτοι 1200 ἵππεῖς, καίτοι τὰ 394 φέουδα πρὸς 2 ἵππους ἐκάστον, δὲν ἔφερον παρά μόνον 788 ἵππους.

Σημειωτέον, προσθέτει ὁ Καστροφύλακας (c. 245), ὅτι ἐν τῇ ἐπιθεωρήσει, τὴν ὁποῖαν ἐνήργησεν ὁ Γεν. Προβλεπτῆς Γριμάνης τὴν 12 καὶ 13 Μαΐου 1583, παρουσιάσθησαν ἐν ὄλῳ μόνον 266 ἵπποι, ἐκ δὲ τοῦ ὑπολοίπου, μέρος ἀπέθανον, τοὺς δὲ ἄλλους εἶναι ὑποχρεωμένοι οἱ εὐγενεῖς νὰ ἀναπληρώσωσι μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ 326'.

Οἱ εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχαι ἔνεκεν τῶν χρηματικῶν προστίμων, οὐ μόνον διὰ τὴν παρακοήν των νὰ παρουσιάσωσι τὰς καθαλαρίας τὰς ὁποίας ἦσαν ὑποχρεωμένοι, ἀλλὰ καὶ ἐκ παραλείψεως ἄλλων ὑποχρεώσεων, φόρων λ. χ. ἦσαν πάντοτε χρεῶσται μεγάλων ποσῶν πρὸς τὰ δημόσια ταμεῖα καὶ παρεπονέοντο πρὸς τοῦτο, ὑπέβαλλον δὲ πολλάκις αἰτήσεις πρὸς τὴν Γερουσίαν τῆς Βενετίας, περὶ ἀπαλλαγῆς των ἐκ τοιούτων προστίμων, ὑποχρεώσεων, φόρων κλπ.

Ὁὕτω λ. χ. καθ' ὃν χρόνον εὐρίσκοντο εἰς τὴν νῆσον οἱ ἐλεγκταὶ Γρίτης καὶ Γκαρζώνης, 18 εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχαι Ἑρακλείου ἔστειλαν εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον αὐτῶν εἰς Βενετίαν Φραγκῆσκον Κουερίνην αἴτησιν, διὰ τῆς ὁποίας ὑπέβαλλον εἰς τὴν Γερουσίαν 17 αἰτήματα, πρῶτιστον τῶν ὁποίων ἦτο τὸ τῆς καθαλαρίας. Οἱ σύνδικοι ὁμῶς κατορθώσαντες νὰ λάβωσιν ἀντίγραφον τῆς αἰτήσεως ταύτης, τὸ ἔστειλαν εἰς τὴν Γερουσίαν, διὰ νὰ μὴ εὐρεθῇ αὕτη ἀπαράσκευος, ὑποβαλόντες εἰς αὐτὴν συγχρόνως καὶ τὰς παρατηρήσεις των ἐπὶ τῶν αἰτημάτων τῶν εὐγενῶν.

Τὰ ἐν τῇ αἰτήσει ἐπιχειρήματα τῶν εὐγενῶν καὶ φεουδαρχῶν τούτων, περὶ τοῦ ζητήματος τῆς καθαλαρίας, ἦσαν κατὰ τὸ διασωθὲν ἔγγραφον τὰ ἀκόλουθα :

«Τὸ ἵππικὸν—καθαλαρία—τὸ ὅποιον εἶναι ὑποχρεωμένοι οἱ εὐγενεῖς καὶ

1. Οἱ μὴ παρουσιάζοντες κατὰ τὴν ἐτησίαν ἐπιθεώρησιν τοὺς ἵππους ἢ ἄλλα σκευοφόρα τὰ ὁποῖα ἦσαν ὑποχρεωμένοι, ἐτιμωροῦντο διὰ χρηματικῶν ποινῶν, ὡς παρήκοι. Ὁ Καστροφύλακας ἀναφέρει χρεῖα εὐγενῶν καὶ φεουδαρχῶν πρὸς τὰ δημόσια ταμεῖα ἐκ τοιούτων χρηματικῶν προερχομένων (c. 89). Οἱ εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχαι Ἑρακλείου ἐτιμωρήθησαν ὑπὸ τοῦ Γεν. Προβλεπτοῦ Φοσκαρίνη, ὡς παρήκοι καὶ μὴ παρουσιάσαντες τοὺς ἵππους τοὺς ὁποίους ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ συντηρῶσι, διὰ προστίμου 185496 ὑπερπέρων. Οἱ ἴδιοι, ὑπὸ τοῦ Γεν. Καπητάνου Παύλου Κονταρίνη, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, διὰ προστίμου 2916 ὑπερπέρων καὶ 9 σολδίνων (. 89), ὑπὸ τοῦ Γεν. Προβλεπτοῦ Μιχαήλ, δι' ὑπερπέρων 8670, ἦτοι 197082 ὑπερπέρων καὶ 9 σολδίνων.

Ἐκ τῶν προστίμων τούτων κατέβαλον : ἐκ μὲν τοῦ ὑπὸ τοῦ Φοσκαρίνη ἐπιβληθέντος, 79392, ἐκ τοῦ ἐπιβληθέντος ὑπὸ τοῦ Παύλου Κονταρίνη, 1034 ὑπερπ. καὶ 6 σολδίνια, ἐκ δὲ τοῦ ὑπὸ τοῦ Μιχαήλ ἐπιβληθέντος προστίμου, κατέβαλον 656, ἦτοι τὸ ὅλον 81082 ὑπερπ. καὶ 6 σολδίνια, ἔμενον δὲ χρεῶσται 116000 ὑπερπ. καὶ 3 σολδίνια (c. 89). Τὸ πρόστιμον τὸ ὅποιον ἐπεβάλλετο ἦτο 6 Κρητικὰ δουκάτα δι' ἐκάστην μὴ παρουσιαζομένην σερβεντερίαν, ἦτοι 36 Κρητικὰ δουκάτα διὰ τὴν καθαλαρίαν, δεδομένου ὅτι 1 καθαλαρία κάμνει 6 σερβεντερίας.

2. V. A. S. Senato Mar—Filza 86.

φεουδάρχει να συντηρῶσι, διὰ τὰς ἐν καιρῷ πολέμου ἀνάγκας τῆς Δημοκρατίας στοιχίζει εἰς ἡμᾶς σήμερον μεγάλα χρηματικά ποσά λέγουσιν εἰς τὴν αἴτησίν των οἱ εὐγενεῖς. Πρέπει νὰ ἔχωμεν πάντοτε καλὰ, νέα, καὶ δυνατὰ ἄλογα, νὰ συντηρῶμεν ἐξευγενισμένες ράτσες, τὰς ὁποίας εἰσάγομεν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἀντὶ μεγίστης δαπάνης, καλλιεργούντες συγχρόνως καὶ τὰ ἐντόπια. Τὸ προνόμιον τῆς συντηρήσεως τῆς καθαλαρίας ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς Βενετοὺς εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχας, ἐκ τῶν ὁποίων ὅμως οἱ νεώτεροι καὶ δυνατότεροι πρέπει, κατὰ τὰ εἰωθότα, νὰ ὑπηρετοῦν εἰς τὰς γαλέρας—φυσικὸν αὐτῶν ἐπάγγελμα». Ἄλλες λέξεις: τὸ ἐλάττωμα τοῦ ἵππικοῦ ἔγκειται οὐχὶ εἰς τὰ ἄλογα, ἀλλ' εἰς τοὺς ἵππεις, τοὺς ἐκ τῶν εὐγενῶν Βενετῶν καὶ φεουδαρχῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὅμως οἱ γενναιότεροι καὶ ἀκμαιότεροι πρέπει—κατὰ ἀνέκαθεν συμφωνηθέντα—νὰ προσκαλοῦνται εἰς τὰς γαλέρας (ὡς κομίτες, ὑποκόμιτες, πιλότοι κλπ.) φυσικὸν αὐτῶν ἐπάγγελμα—μέγουσι δὲ οἱ ἀδύνατοι καὶ ἀνίκανοι διὰ τὸ ἵππικόν. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὰ ἐπικρατοῦντα ἔθιμα, εἶναι ἀνατεθειμένη ἡ ἄμυνα τῆς νήσου εἰς τοὺς εὐγενεῖς τούτους καὶ φεουδάρχας, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ριψοκινδυνεύωσι οἱ ἀδύνατοι οὗτοι ἵππεις εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχει εἰς τὸν κατὰ ξηρὰν πόλεμον.

«Ἄφ' ἑτέρου, οὐ μόνον εἶναι περιτταὶ αἱ ἐπανειλημμένα μόστρα καὶ ἀσκήσεις, ἀλλὰ καὶ δαπανηραὶ καὶ ὀχληραὶ, ἀναγκαζομένων τῶν εὐγενῶν καὶ φεουδαρχῶν νὰ ἐγκαταλείπωσι τὰς ἐργασίας των, διὰ νὰ ἐπιδίδονται εἰς τὰς ἀσκήσεις τῆς καθαλαρίας, πολλάκις τοῦ ἔτους, ἀντὶ μιᾶς μόνον φερῆς, ὡς ἦτο πρότερον συνήθεια». Ἐξήτουν λοιπὸν οἱ εὐγενεῖς «νὰ γίνεται ἀπαξ μόνον τοῦ ἔτους ἡ μόστρα καὶ ἐπιθεώρησις καὶ αἱ ἀσκήσεις τῆς καθαλαρίας ὡς καὶ πρότερον, καὶ νὰ λαμβάνωσι μέρος μόνον τὰ δυνατὰ καὶ νέα ἄλογα «οἱ πρῶτοι ἵπποι» ὅχι δὲ καὶ τὰ ἀδύνατα, δηλαδὴ οἱ ροντσῖνοι, καὶ τὰ ἡλικιωμένα, τὰ ὁποῖα ὅμως «νὰ εἶναι πάντοτε εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Προβλεπτοῦ τῆς Καθαλαρίας διὰ κάθε ἀνάγκην...».

Εἰς τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα τῶν εὐγενῶν καὶ φεουδαρχῶν ὑποβάλλουσι πρὸς τὴν Γερουσίαν οἱ σύνδικοι τὰς ἑξῆς παρατηρήσεις:

«Ἡ ἐξάσκησις τῶν εὐγενῶν καὶ φεουδαρχῶν εἰς τὴν καθαλαρίαν ἐν καιρῷ εἰρήνης, δὲν δύναται παρὰ νὰ εἶναι ὠφέλιμος εἰς τὴν προσταθμένην—εἰς τὸ κατὰ θάλασσαν θάρρος, δεξιότητα καὶ ἀνδρείαν αὐτῶν—καὶ τῆς κατὰ ξηρὰν πείρας, ἣν θὰ ἀποκτήσωσι εἰς τὰς ἀσκήσεις τῆς καθαλαρίας—θὰ καταστῶσιν οὗτοι περισσότερον δυνατοὶ καὶ θαρραλέοι καὶ ἐμπειροπόλεμοι, καὶ θὰ ἀντέχωσι εἰς τὸν καύσωνα καὶ τοὺς κόπους τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ. Ὡστε αἱ ἀσκήσεις αὗται δὲν καταστρέφουσι τὸ κατὰ θάλασσαν ἐπάγγελμα τῶν εἰς τὰς γαλέρας ὑπηρετούντων εὐγενῶν».

«Καὶ ἀφοῦ—κατὰ τὰ καθωρισμένα—πρέπει νὰ μὲνη εἰς τὴν νήσον μέρος τῶν εὐγενῶν τούτων, διὰ τὴν ὑπεράσπισιν αὐτῆς, συμφέρον εἶναι νὰ ἔχωσι γνῶσιν καὶ τοῦ κατὰ ξηρὰν πολέμου, ἐκ δὲ τῶν 800 εὐγενῶν ποῦ εἶναι

εις τὸ Ἡράκλειον, νὰ μένωσιν οἱ πλεῖστοι τούτων εἰς τὴν ξηράν».

«Ἡ πρόφασις ὅτι εἶναι ἄδικον νὰ στέλλωνται εἰς τὴν ὑπαιθρον ὡς ἵππεις οἱ εὐγενεῖς οὗτοι καὶ ριφικινδυνεύωσι, δὲν εἶναι σοβαρά, διότι ὁ Ἀρχηγὸς τῆς καθαλαρίας θὰ λαμβάνῃ πρόνοιαν νὰ τοὺς χρησιμοποίῃ ὅπου καὶ ὅπως ἀρμόζει».

«Οἱ μικροὶ ἵπποι, ροντσῖνοι¹, ἐκ τῶν ὁποίων ἔχουσι πολλοὺς οἱ εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχαι, εἶναι θαυμάσιοι διὰ τὴν μεταφορὰν 600—800 ἀρχιβουζιέρων ἀνά τὰς ἀτραπούς τῆς νήσου ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ ἐν καιρῷ ἀνάγκης, τρέφονται δὲ μὲ ἄχυρα τὰ ὁποῖα ἔχουσιν ἐν ἀφθογῆα οἱ φεουδάρχαι ἀπὸ τὰ κτήματά των».

«Δὲν ὑπάρχει καταλληλότερος τρόπος νὰ ἐξοδεύωσιν οἱ εὐγενεῖς οὗτοι τὰ πλούτη των, ἀπὸ τοῦ νὰ συντηρῶσιν ἵππους καὶ διὰ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν τῆς Γαληνοτάτης, καὶ διὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν διασκέδασιν εἰς ἀσκήσεις καὶ ἀγῶνας, καὶ διὰ νὰ ἀποτρέπωνται ἀπὸ ἄλλας θηλυπρεπεῖς ροπᾶς, καὶ διὰ νὰ καθίστανται ρωμαλεώτεροι καὶ ἀνδρικότεροι, ὥστε συνιστῶμεν ὅχι νὰ γίνεσθαι μία ἀσκήσις τὸ ἔτος, ἀλλὰ νὰ πολλαπλασιασθῶσιν».

«Καίτοι εἶναι εἰς τὰ στρατολογικὰ βιβλία καταγεγραμμένοι 1200 ἵπποι, ἀντὶ 788, ὅσοι ἀντιστοιχοῦν εἰς 394 φέουδα (κλήρους) ποὺ διενεμήθησαν εἰς τοὺς εὐγενεῖς, καὶ ὑποχρεοῦνται οὗτοι νὰ συντηροῦν 1200² ἵππους, δηλαδὴ ὁ κάτοχος ἑνὸς κλήρου 6 ἢ 8 καρατίων, νὰ συντηρῇ δύο ἵππους, δὲν εἶναι βάρος, ἐπειδὴ ἀνετιμήθησαν μεγάλως τὰ κτήματα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς διανομῆς αὐτῶν εἰς τοὺς εὐγενεῖς, ὥστε σήμερον κλῆρος 4 καρατίων, ἀποδίδει μεγαλειότερον εἰσόδημα, ἀπὸ κλήρον 72 καρατίων, ποὺ εἶναι αἱ 3 σερβεντερίαι, οὕτως ὥστε τὰ φέουδα τῶν καθαλιέρων, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς ποὺ ἔγιναν, φέρουσιν εἰσόδημα πλέον τῶν 300 χιλιάδων δουκάτων ἑτησίως, ἐνῶ τὰ τοῦ δημοσίου ποὺ εἶναι ἀκριβῶς τόσα, ὅσα καὶ τῶν καθαλιέρων, δὲν ἀποδίδουσι, παρὰ μόνον 4 χιλιάδας δουκάτων, διότι οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι ἐξηκολούθησαν νὰ τὰ ἐνοικιάζωσι πάντοτε μὲ τὰ πρῶτα ἐνοίκια».

Εἰς τὴν ἐκθεσίν του ὁ Γκαρζῶνης καταπολεμεῖ τὰς προτεινομένας ὑπὸ τινων στρατιωτικῶν λύσεις τοῦ σπουδαίου τούτου ζητήματος:

«Προτείνουσι, λέγει, τινὲς νὰ πληρῶνωσιν οἱ εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχαι εἰς χρῆμα, καὶ νὰ κληθῶσιν ἐξωθεν μισθωτοὶ καθαλάριδες. Ἄλλ' ἐκτός τοῦ ὅτι γνωρίζομεν τὴν μικρὰν ἀξίαν τῶν τοιούτων καθαλάριδων ἀπὸ τὴν Δαλματίαν,

1. Πάντως ὑπὸ τὸ «ροντσῖνοι» (rondzino-ronzini), πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὰ Κρητικὰ «μουλάρια» καὶ γαϊδούρια καταλληλότατα πράγματι διὰ τὰς ἀτραπούς τῆς νήσου καὶ συνειθισμένα εἰς αὐτάς.

2. Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι προέρχεται καὶ ἡ ἐπὶ πλέον καταγραφή εἰς τὸ Βιβλίον Ἡρακλείου, 23 μὲν καθαλαρίας, 5 σερβεντερίας καὶ 5 ¹/₈ καράτια διὰ τὸ Ρέθυμνον (c. 179), 3 δὲ καθαλαρίας, 5 σερβεντερίας καὶ 15 ¹/₂ καράτια διὰ τὰ Χανία (c. 245).

τὴν Ζάκυνθον, Κεφαλληνίαν καὶ Κέρκυραν, εἶχομεν τοιοῦτους «*Capoletti*» καλουμένους 75 ἐν ὄλῳ καθ' ἑλλην τὴν Κρήτην, οἱ ὅποιοι κατεπίεζον καὶ ἐτυράνουν τοὺς χωρικοὺς διὰ τὰ νὰ ἔχωσι δωρεὰν τὰ δι' ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἵππους των ἀναγκαιούντα, ἐπειδὴ δὲν εἶχον ἐπαρκῆ μισθόν.

Ἐξ ἄλλου, οἱ εὐγενεῖς θὰ ἐπλήρῳνον—κατὰ τὴν ἀρχαίαν διάταξιν—6 κρητικὰ δουκάτα διὰ τὴν κάθε σερβεντερίαν, ἤτοι 36 διὰ τὴν κάθε καθαλαρίαν, ἂν δὲ ἤθελε κανεὶς τὰ αὐξήσῃ, θ' ἀνέβαινον μέχρις οὐρανοῦ αἱ διαμαρτυρίαι τῶν εὐγενῶν, συνειθισμένων τὰ διαμαρτύρωνται, χωρὶς δίκαιον.

Οὕτω αἱ 394 καθαλαρίαι πρὸς 36 κρητ. δουκάτα, θὰ ἀπέφερον 8174 δουκάτα, ἐκ τῶν ὁποίων πρέπει τὰ ἐκπεσθῶσι 1365 ὡς διαφορὰ μονάδος καὶ θὰ ἔμενον 6540, ἐκ τῶν ὁποίων πάλιν δεόν τὰ ἐκπεσθῶσιν ἕτερα 1000 δουκάτα 60 καθαλαριῶν αἱ ὅποιοι ἐξέλειπον ἐκ τοῦ μακροῦ χρόνου καὶ τῶν ὑποδιαρέσεων, ὥστε θὰ ἔμενον μόνον 5540 δουκάτα τὸ ἔτος, ποσὸν μόλις ἀρκετὸν διὰ τὰ συντηρηθῶσιν μόνον 92 καθαλαρίαι, δηλαδὴ 1108 ὀλιγώτεροι τῶν 1200, τὰς ὁποίας εἶναι ὑποχρεωμένοι τὰ συντηρῶσιν οἱ εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχει, καὶ αἱ ὅποιοι, κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τῶν 60 δουκάτων ἕκαστος ἵππεὺς μὲ καλὸν ἵππον καὶ μισθόν, θὰ ἐχρειάζοντο, μὲ τοὺς ἀρχηγοὺς καὶ ἀξιωματικούς, 100 χιλιάδες δουκάτα ἐτησίως. Ἀλλὰ ποῖος εἶναι ἐκεῖνος πού θὰ ἐπίστευε πῶς θὰ ἐπλήρῳνον οἱ εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχει, ἔστω καὶ 5-6 χιλιάδες δουκάτα τὸ ἔτος, ἀφ' οὗτε τὰ ἀρχιούζια πού τοὺς ἔστειλεν ἡ Γαληνοτάτη δὲν ἐπλήρῳσαν! Ὑπῆρχεν ἐλπίς ὅτι τὰ ἔξοδα τῶν ἐκγυμναστῶν τῆς καθαλαρίας, θὰ εἰσπράττοντο ἀπὸ τὰ πρόστιμα τῶν παρηκόων εὐγενῶν, καὶ ἐστάλησαν ἐκγυμνασταὶ καὶ Προβλεπτῆς τῆς καθαλαρίας, ἐν τούτοις οὗτε ὁ προβλεπτῆς Gabriel Canale, οὗτε ὁ νῦν Fabio, οὗτε ἡμεῖς ἠδυνήθημεν τὰ εἰσπράξωμεν τὰ δίκαια ταῦτα χρέη.

«Ἐτεροι συμβουλευοὺσι τὰ σταλῶσιν ἐξ Ἰταλίας γυμνασμένοι ἵππεις, ἀντὶ τῶν ἐντοπίων πού συνοδεύουσι τὰ ἄλογα, οἱ ὅποιοι εἶναι συνήθως παιδάρια ἢ καὶ γυναῖκες. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο, κατὰ τὴν γνώμην μου, λέγει ὁ Γκαρζώνης, δὲν θὰ ὠφελήσῃ οὗτε τὸν φεουδάρχη, οὗτε καὶ τὸ δημόσιον, διότι ὁ Ἰταλὸς ἵππεὺς θὰ ἐξήγῃ τὰ εἶναι αὐτὸς ὁ κύριος τοῦ ἀλόγου, καὶ θὰ ἤρχετο εἰς προστριβὰς μὲ τὸν φεουδάρχη καὶ θὰ ἠγείροντο οὕτω παράπονα συνεχῆ καὶ διαμαρτυρίαι τῶν εὐγενῶν καὶ φεουδαρχῶν.

«Ἡ καθαλαρία, καταλήγει ὁ Γκαρζώνης, δεόν τὰ διατηρηθῆ ὡς ἔχει καὶ ἦκουσα τὰ ἐπαινοῦσιν ἄλλοι τὸ σύστημα τοῦ τὰ ἀρχηγεύουσιν οἱ εὐγενεῖς τῶν διαμερισμάτων, οἱ ὅποιοι εἰσάγουσιν εὐχαρίστως ἔξωθεν ἐξευγενισμένες ράτσες ἵππων, μὲ ἄριστα ἀποτελέσματα. Δὲν πρέπει δὲ τὰ πιστεύσῃ ἡ Γερουσία καὶ ὁ Δόγης ὅτι οἱ 18 εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχει πού ἔστειλαν τὴν αἴτησιν, ἀντιπροσωπεύουσι καὶ τοὺς λοιπούς». Προτείνει λοιπὸν ὁ Γκαρζώνης «τὰ ὀργανωθῆ τὸ ὑπάρχον σύστημα τῆς καθαλαρίας, τὰ μισθοδοτοῦνται οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῆς, τὰ σταλῶσιν εἰς τοὺς 11 ἀρχηγοὺς τῶν 4 διαμερισμάτων 11

χρυσᾶ ἀλύσεις, τὰς ὁποίας νὰ κρεμάσῃ εἰς τὸν λαιμὸν των τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ὁ Δοῦξ τῆς Κρήτης πανηγυρικῶς καὶ νὰ ὀρκισθῶσιν οἱ ἀρχηγοὶ πίστιν εἰς τὴν Δημοκρατίαν»¹.

Τὰ πράγματα ὅμως ἔμειναν ὅπως εἶχον καὶ μετὰ τὰς ὀρθὰς ταύτας παρατηρήσεις καὶ ὑποδείξεις τῶν συνετῶν συνδίκων.

ΑΡΧΟΝΤΟΡΩΜΑΙΟΙ - ΧΑΡΙΣΜΕΝΟΙ - PRIVILEGIATI - GRAZIATI

Ἄλλοτε οἱ λαοὶ εἰς τὴν Κρήτην ἦσαν δουλοπάροικοι, πωλούμενοι καὶ ἀγοραζόμενοι μετὰ τοῦ τιμαρίου. Τὸ αὐτὸ σύστημα ἐτηρήθη ἐπὶ μακρὸν καὶ ἀπὸ τὴν Βενετίαν, παρατηρεῖ ὁ Γκαρζώνης, οὕτως ὥστε ἐκ τῆς μακροχρονίου ταύτης δουλείας ἀπέβησαν οἱ λαοὶ τῆς υπαίθρου γῶρας ἀγροῖκοι καὶ ἀμαθεῖς. Κατὰ τοὺς πρώτους καιροὺς τῆς ἰδικῆς μᾶς κυριαρχίας, ἐξακολούθει ὁ ἐλεγκτῆς Γκαρζώνης, συνέβησαν πολλαὶ ἐξεγέρσεις κατὰ τὰς ὁποίας πολλοὶ χωρικοὶ, μνήμονες ὅτι κατὰγονται ἀπὸ οἰκογενείας ποῦ ἐστάλησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, μᾶς ἐβοήθησαν πρὸς κατάπαυσιν τούτων, εἰς ἀντάλλαγμα δέ, ἀπηλευθερώθησαν ὑπὸ τῆς Γαληνοτάτης Δημοκρατίας. Οὗτοι καλοῦνται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν «Ἀρχοντορωμαῖοι», δηλαδὴ, οἱ καθ' ἡμᾶς «*Privilegiati*». Μετὰ ταῦτα, εἰς τὸ προνόμιον τούτου τῆς ἀπελευθερώσεώς των, προσετέθη καὶ ἕτερον τόσον σημαντικόν, δηλ. τῆς ἀπαλλαγῆς αὐτῶν ἀπὸ προσωπικᾶ θάρη: ἀγγαρείας, ὑπηρεσίας εἰς τὰς γαλέρας ὡς κωπηλάται κλπ. «*Χαρισμένοι* — «*Graziati*». Εἰς τούτους προσετέθησαν κατόπιν πολλοὶ ἄλλοι ἀπελευθερωθέντες ὑπὸ τῶν Μαγιστράτων τῆς Δημοκρατίας, ἕνεκεν τῶν πρὸς αὐτὴν ὑπηρεσιῶν των, κατόπιν ἕτεροι, καὶ πάλιν ἄλλοι, ἐκλήθησαν δὲ οὗτοι «*Χαρισμένοι*» — «*Graziati*». Ἐπειδὴ ὅμως ἠῤῥξανον καταπληκτικῶς, ἔλαβε τὰ ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς περιορισμὸν των ὁ Γεν. Προβλεπτῆς Φοσκαρίνης, διότι ἄλλως θὰ ἀπέβαινον σὺν τῇ χρόνῳ πάντες προνομιούχοι, ἀπαλλασσόμενοι τῶν προσωπικῶν ὑποχρεώσεων καὶ τὰ θάρη θὰ ἐπιπτον μόνον εἰς τοὺς χωρικοὺς.

Διέταξε λοιπὸν ὁ Φοσκαρίνης νὰ καταγραφῶσιν εἰς ἐπὶ τούτῳ Βιβλίον, καὶ οἱ μὴ καταγεγραμμένοι νὰ μὴ ἀπολαμβάνωσι τῶν προνομίων. Νὰ ἐξελέγχεται τὸ Βιβλίον τοῦτο ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν καὶ νὰ προστίθενται εἰς αὐτὸ οἱ υἱοὶ τῶν Ἀρχοντορωμαίων τούτων· οὕτω θὰ ἐξηκολούθει ἡ τάξις αὐτῶν τῶν Ἀρχοντορωμαίων μετὰ τὰ προνόμιά τῆς.

Τούτων διέταξε τὴν στρατιωτικὴν ἐξάσκησιν ὁ Φοσκαρίνης, δι' ἀξιωματικῶν τῆς Γαληνοτάτης, ἀπέβησαν δὲ σὺν τῇ χρόνῳ ἄριστοι στρατιῶται,

1. Διὰ τὴν καθαλαρίαν ὑπῆρχεν ὡς κυριώτερα ἀρχὴ ὁ Γεν. Προβλεπτῆς μετὰ ἀναλόγου προσωπικοῦ καὶ ἀξιωματικῶν εἰς τὰ διαμερίσματα τῆς νήσου διὰ τὴν ἐκγύμνασιν τῆς καθαλαρίας, πάντων πληρωνομένων ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου Ἡρακλείου (Καστροφύλακας σ. 5).

κατάλληλοι νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ἢ εἰς τὰ φρούρια ἢ ὡς στρατὸς τῶν γαλε-
ρων, διὰ τὰς ἐφοδούς, ἢ εἰς τὴν ὑπαιθρον. Εἶναι ρωμαεῖοι καὶ θαρραλεῖοι,
γνωρίζουσι καλῶς τὰ μέρη καὶ κατάλληλοι διὰ πόλεμον, στοιχίζοντες ὀλίγον,
διότι τρέφονται μὲ ψωμί, χόρτα καὶ νερό. Ἀνέρχονται εἰς 11532 οἱ ἐκ τῶν
προνομισούχων τούτων στρατιῶται, καλῶς ἐξεσηκημένοι. Τούτους ἤθελον νὰ
καταργήσωσιν οἱ Μαγιστράτοι, ὠθούμενοι ὑπὸ τῶν εὐγενῶν καὶ φεουδαρχῶν,
διότι τοὺς ἐφοβοῦντο, ὡς ἀποτελοῦντας τσαούτην δύναμιν, ἀλλ' ἡμεῖς, προσ-
θέτει ὁ Γκαρζώνης, ἐπεκυρώσαμεν τὰ προνόμια τῶν, ἠκυρώσαμεν, ὅμως
ὄσους ἐνεγράφησαν μετὰ τὸ Διάταγμα τοῦ Φοσκαρίνη, διότι ἡ περαιτέρω
αὔξησις τούτων, θὰ ἦτο λίαν ἐπιζημία καὶ εἰς τὸν τόπον καὶ εἰς τὴν Δημο-
κρατίαν.

Τὴν αὐτὴν ἀγαθὴν ἰδέαν εἶχε περὶ τῶν στρατιωτῶν τούτων καὶ ἡ Γερου-
σία, ἡ ὁποία, δι' ἀποφάσεώς της, 29 Ἰουλίου 1581', διατάσσει νὰ σταλῶσιν
εἰς αὐτοὺς 2 χιλιάδες ἀρχιβούζια καὶ χίλια τόξα, τὰ ὁποῖα νὰ τοὺς χρεώσωσιν
εἰς συγκαταβατικὴν τιμὴν, ἐξοφλήσιμα δὲ ἐντὸς δύο ἐτῶν. Καὶ ἡ Γερουσία
εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐκφράζει ἀπόλυτον πεποιθήσιν περὶ τούτων, ὡς στρα-
τιωτῶν πειθαρχουμένων καὶ ἱκανῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους δύναται νὰ περιμένῃ
τις ὅτι εἰς κάθε περίστασιν θὰ ἐκπληρώσωσι πιστῶς τὸ καθήκον των. Εἰς τὸ
ἔγγραφον τοῦτο διατάσσει ἡ Γερουσία νὰ σταλοῦν καὶ ἕτεροι ἰταλοὶ ἀξιωμα-
τικοί, ἵνα μετὰ τῶν ὑπαργόντων Ἑλλήνων συνταγματάρχων καὶ καπητάνων
γίνεται τελεία ἡ ἐξάσκησις τῶν ordinanze² ἢ cernide τούτων, συνιστᾷ δὲ
καὶ τὰ γυμνάσια τούτων νὰ γίνωνται ἐπακριβῶς εἰς τὰς ὠρισμένας προ-
θεσμίας.

ΣΦΑΚΙΑΝΟΙ

Εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ στρατοῦ τούτου ὑπάγονται καὶ οἱ κάτοικοι
τῶν Σφακίων, ἄνδρες δυνατοὶ καὶ γενναῖοι, δὲν ἠνέχθησαν ποτὲ τοὺς
εὐγενεῖς (καβαλιέρους) Χανίων, καὶ ἐξανέστησαν πολλάκις κατὰ τῆς Βε-
νετίας, διὰ τοῦτο πολλοὶ Διοικηταὶ ἠθέλησαν νὰ τοὺς ὑποτάξουν, εἰσβα-
λόντες εἰς τὰ ὄρεινά των μέρη, τὰ ὁποῖα ἐλεηλάτησαν, κατασφάξαντες ἢ
αἰχμαλωτίσαντες πολλοὺς ἐξ αὐτῶν, ὡς ὁ Καβάλλης καὶ ἄλλοι. Ἡ ἀνυπο-
ταξία ὅμως αὐτῆ τῶν Σφακιανῶν προέρχεται ἀπὸ τὸ μέτρος τῶν καβαλιέρων,
ποῦ τοὺς περιγράφουν εἰς τοὺς Διοικητὰς καὶ Μαγιστράτους τῆς νήσου, ὡς
κλέπτας καὶ κακοποιούς, καθιστῶντες αὐτοὺς οὕτω ὑπόπτους εἰς τὴν Δημο-
κρατίαν. Οἱ Μαγιστράτοι παραπειθόμενοι ἀπὸ τὰς συκοφαντίας ταύτας τῶν
καβαλιέρων, λαμβάνουσιν αὐστηρὰ μέτρα κατὰ τῶν Σφακιανῶν, τοὺς ὁποίους
οὕτω ἐξαγριώνουσι περισσότερο, ὡς μὴ δυναμένους νὰ ἐλπίζωσιν ἠπιότητά

1. V. A. S. Senato Secreta—Deliberazioni. Registro N. 83—c. 30 ro.

2. Τοὺς στρατιώτας τούτους βλέπομεν εἰς τὰ ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς μὲ τὰ ὀνό-
ματα: Privilegiati, ordinanze, cernide κλπ.

τινα ἢ χάριν. Ἐὰν οἱ Μαγιστράτοι τῆς Γαληνοτάτης ἐν Κρήτῃ τοὺς μετεχειρίζοντο ἡπιώτερον, θὰ ἀπέβαινον ἐκ τῶν καλλιτέρων ὑπηκόων τῆς Δημοκρατίας, ὡς ἔπραξεν ὁ Φοσκαρίνης, ὅστις τοὺς ἐπεσκέφθη, ἐχάρισεν εἰς αὐτοὺς τὰ πρὸς τὸ Δημόσιον χρέη των, ἀπένειμεν αὐτοῖς μερικά προνόμια, κατώρθωσε νὰ τοὺς ἐγγράψῃ εἰς τοὺς στρατιωτικούς καταλόγους ὡς προνομιούχους, καὶ ἐπέφερεν οὕτω τὴν τάξιν καὶ τὴν πειθαρχίαν εἰς τὰ ὄρεινά ἐκεῖνα μέρη.

Ὁ Γκαρζώνης, ἐξακολουθῶν, ἀναφέρει ὅτι τοὺς ἐπεσκέφθη καὶ ὅτι τὸν προϋπὴντησαν μὲ μεγάλο σέβας 500 ὠπλισμένοι καὶ τὸν ὠδήγησαν εἰς τὰ μέρη των, ἔνθα τοῦ ὠμίλησαν οἱ γεροντότεροί των, οὐχὶ ὡς βάρβαροι, κλέπται καὶ κακοποιοί, ὅπως τοὺς περιγράφουν οἱ καθαλιέροι, διὰ νὰ τοὺς συκοφαντήσουσιν, ἀλλ' ὡς δὲν θὰ ὠμίλουν οὐδὲ οἱ πλέον πεπολιτισμένοι, δικαιολογηθέντες διὰ τὴν ἀνυποταξίαν των ἔνεκεν τῶν διαβολῶν τῶν καθαλιέρων Χανίων, ὑποσχεθέντες οἱ ἴδιοι νὰ παραδίδωσιν εἰς τὰς Ἀρχὰς τοὺς τυχόν κλέπτας καὶ κακοποιοὺς.

Διηυθέτησα, προσθέτει ὁ Γκαρζώνης, μερικάς των ὑποθέσεις καὶ ἐξήτασα τὴν διοίκησιν αὐτῶν, τὴν ὁποίαν εὖρον εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, ἔνεκεν τῶν καταχρήσεων καὶ τῆς αἰσχροκερδίας τῶν Διοικητῶν, οἱ ὅποιοι στέλλονται ἐκεῖ. Ἐπεθεώρησα τὸν στρατὸν των, ἄριστον ἀπὸ πάσης ἀπόψεως. Διεξήχθησαν ἀγῶνες μὲ τόξα καὶ ἀρχιδούζια μεγάλης ἐπιτυχίας, διένειμον εἰς τοὺς νικητὰς τὰ ἔπαθλα μετὰ τοῦ συνταγματάρχου Ἐμιλιάνη, τὸν ὁποῖον εἶχον μαζί μου, καὶ ἔδειξαν μεγάλην χαρὰν πῶς ἦμην μαζί των.

Οὗτοι ἦσαν οἱ Πάτεροι, οἱ ἀντίθετοι αὐτῶν, οἱ Παπαδόπουλοι, δὲν παρουσιάσθησαν, ἀλλ' ἐγὼ μετέβην πρὸς ἐπίσκεψιν αὐτῶν, ἐξακολουθεῖ διηγούμενος ὁ Γκαρζώνης, μὲ τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα, ὅπως καὶ εἰς τοὺς Πάτερους. Ἀλληλομάχονται, καίτοι κατάγονται ἐκ δύο ἀδελφῶν αἱ μερίδες αὐται, ποῦ ἂν ἦσαν ἡνωμένοι, θὰ ἦσαν ἀήττητοι.

Κατὰ τὴν μετ' ὀλίγον γενομένην γενικὴν ἐπιθεώρησιν τῶν στρατευμάτων Κρήτης ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Καπητάνου Βαρβαρίγου, ἔστειλαν οἱ Σφακιανοὶ 600 εὐσταλεῖς νέους, τοὺς ὁποίους ἀπεθαύμασε καὶ ἐπεθεώρησεν ὁ ἴδιος ὁ Καπητάνος. Αὐτοὶ εἶναι οἱ προνομιοῦχοι ἀρχοντορωμαῖοι καὶ οἱ Σφακιανοί, ὅμοιοι τῶν ὁποίων εἶναι καὶ οἱ τῶν περίξ τῶν Σφακίων καζάδων, συνιστοῦν δὲ τὴν χρησιμοποίησιν αὐτῶν, ὡς ἀρίστων στρατιωτῶν, οἱ σύνδικαι καὶ εἰς τὰς φρουρὰς τῶν πόλεων, ὅπερ καὶ ἐγένετο, ὡς θὰ φανῆ κατωτέρω.

ΥΠΑΙΘΡΟΣ, ΧΩΡΙΚΟΙ ΚΑΙ ΚΑΚΩΣΕΙΣ ΑΥΤΩΝ

Ἡ ὑπαίθρος χώρα παρεῖχε τοὺς ἀνδρας διὰ τὰς ἀγγαρείας καὶ τοὺς εἰς τὰς γαλέρας κωπηλάτας γαλεώτας. Ὁ Καστροφύλακας περιγράφει καταλεπτῶς τὰς ἀγγαρείας καὶ τοὺς κωπηλάτας εἰς τοὺς πίνακας τοὺς ὁποίους

θά παραθέσωμεν κατωτέρω. Ἄλλ' ὁ Γκαρζώνης ἀναφέρει τὰ μαρτύρια τῶν χωρικῶν καὶ στιγματίζει τοὺς τυραννίσκους καθαλιέρους, καστελλάνους, καπητάνους διὰ τὴν ἀσφάλειαν (contra-fures), καπητάνους διὰ τὰς ἀγγαρείας, τοὺς γαλειώτας, πρωτοστάτας τῶν καζάδων καὶ ἄλλων.

Εἰσήλθομεν εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν, γράφει ὁ εὐσυνείδητος Γκαρζώνης, ἐπισκεπτόμενοι ἄλλους τοὺς καζάδες. Δὲν εἶδομεν οὔτε ἔπιπλα, οὔτε σκεπάσματα, οὔτε τροφίμα. Οἱ κάτοικοι εἶναι χωρὶς ψωμί καὶ κριθάρι, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ εἶναι ἡμίγυμνοι καὶ ἀνυπόδητοι. Τὰ σπίτια ἄδεια καὶ χωρὶς σημεῖον ὅτι κατοικοῦν ἐκεῖ ἄνθρωποι... Καὶ ὅμως τὰ ἀνθρώπινα ταῦτα ράκη, εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ ἐργάζωνται διὰ τοὺς καθαλιέρους κυρίους των, νὰ τρέψωσιν ὄρνιθας καὶ ἄλλα πουλερικά, ὠρισμένα κάθε πόρτα, διὰ τὸν κύριόν των, οἱ δὲ τυραννίσκοι των καθαλιέροι καὶ φεουδάρχαι, προσθέτουσιν εἰς κάθε δωματιάκι, μίαν πόρταν, διὰ νὰ λαμβάνωσιν περισσότερα πουλερικά.

Τὰ «καματερεμένα» βόδια, «doganeli» καλούμενα, ἦσαν ὑποχρεωμένα νὰ καλλιερῶσιν ὠρισμένην ποσότητα γῆς, ὁ δὲ χωρικός ὑπεχρεούτο νὰ δίδῃ εἰς τὸν ἀφέντη του τὸ «τριτημόριον» «Terzagia» καλούμενον, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἐκαλλιέρῃ τὴν ὠρισμένην ποσότητα γῆς. Φορητὰ ζῶα. Ταῦτα ἔπρεπε νὰ κάνουνσι δύο ἀγῶγια δωρεὰν διὰ τὸν ἀφέντην. Αἰγοπρόβατα. Καὶ ἀπὸ ταῦτα ἔπρεπε νὰ λαμβάνῃ ὁ ἀφέντης καθαλιέρος τὴν μερίδα τοῦ λέοντος. Ἄμπελοι. Ἄν ὁ χωρικός εἶχε φυτεύσῃ ἀμπέλι (ἢ γῆ ἀνήκε πάντοτε καὶ ἔμενεν εἰς τὸν καθαλιέρον), ἔπρεπεν ἀπὸ τὸ εἰσόδημα νὰ λαμβάνῃ, κατὰ τὸν νόμον, τὰ δύο τρίτα ὁ ἐμφυτευτής, καὶ τὸ ἓν τρίτον ὁ ἀφέντης ὁ ὁποῖος ὅμως, μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι ὁ ἐμφυτευτής τρώγει σταφύλια, καὶ μὲ ἄλλας δολιότητας καὶ ἐφευρέσεις καὶ ἐκδιασμούς, κατώρθωνε νὰ λαμβάνῃ τὰ δύο τρίτα καὶ ὁ χωρικός τὸ ἓν τρίτον. Καὶ δύναμαι νὰ θεβαιώσω, προσθέτει ὁ Γκαρζώνης, πῶς δὲν εἶδα θαρῆλι σὲ σπίτι χωρικοῦ. Ἄν ἤθελον κρασί οἱ χωρικοί, ἔπρεπε νὰ τὸ παίρνωσι λίγο-λίγο ἀπὸ τὸν καθαλιέρον, ὑποσχομένοι νὰ τὸ πληρῶνωσι μὲ λάδι ἢ μετὰξι, καὶ εἰς τιμὰς τοῦ γούστου τοῦ ἀφέντη. Τὸ ἴδιον σύστημα ὑπῆρχε καὶ διὰ τὰ ἄλλα προϊόντα.

ΚΑΣΤΕΛΛΑΝΟΙ - ΚΑΠΗΤΑΝΟΙ (CONTRA FURES)

Ἡ δικαιοσύνη εἰς τὴν ὑπαιθρον ἦτο ἐμπειπιστευμένη εἰς τοὺς καστελλάνους, καὶ τοὺς ἐναντίον τῶν κακοποιῶν ἐντεταλμένους καπητάνους, τοὺς «Contra fures» καλουμένους, πάντες ἄρπαγες καὶ καταχρασταί, ἔτοιμοι νὰ ἀρπάσωσι καὶ τὸ ὀλίγον τὸ ὁποῖον τυχὸν ἠδυνήθη ὁ χωρικός νὰ περισώσῃ ἀπὸ τὸν ἀδηφάγον καθαλιέρον του, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἀνυποταγῆς καὶ παρακοῆς πρὸς τοὺς νόμους, ἐνῶ οἱ δυστυχεῖς ἦσαν παπεινότατοι καὶ ὑποτεταγμένοι ὡς ἀδύνατοι καὶ ἐκ φόβου.

Οἱ καστελλάνοι δὲν εἶχον, κατὰ τὸν νόμον, τὸ δικαίωμα νὰ δικάζωσιν, παρὰ μόνον ὑποθέσεις δύο τσεκινίων. Ἄλλὰ διοικηταί τινες τοὺς ἐπέτρεψαν

νά δικάζωσιν υποθέσεις μέχρι 200 υπερπέρων, δηλαδή 14 τσεκινίων, καί ἐπειδὴ ἐλάβανον ὡς ἀμοιβήν 8 καράτια εἰς τὰ 100, μετεχειρίζοντο τοιαύτας δολιότητας καί παρανομίας, ὥστε ἡ δίκη, ὅσον μικρά καί ἂν ἦτο, νά φθάσῃ τοὺς 200 υπερπέρους, διὰ νά λάβωσι τὰ 16 καράτια ἀμοιβήν, με τόσους δὲ ἄλλους τρόπους καί ἐκβιασμοὺς ἀπεμύζων τοὺς χωρικούς.

Οἱ καστελλάνοι, ἔπρεπε, κατὰ τὸν νόμον, νά εἶναι εὐγενεῖς Βενετοὶ ἢ Κρήτες, ἀλλὰ μὲ τὴν παρέλευσιν τοῦ χρόνου, ἐγένοντο οἱ γραμματεῖς τῶν εὐγενῶν τούτων, οἱ περισσότεροὶ τῶν ὁποίων ἠγόραζον τὴν Καστελλανίαν. Καίτοι δὲ πάντες οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς Γαληνοτάτης συνέστησαν νά γίνεται ἡ ἐκλογή κατὰ τὸν νόμον, ἐν τούτοις δὲν εἰσηκούσθησαν¹.

Τινὲς τῶν Καστελλανιῶν ἐδόθησαν ὑπὸ τῆς Γαληνοτάτης ἐξ ἀρχῆς ἐφ' ὄρου ζωῆς, τοῦτο δὲ ὅσον ὠφέλιμον ἦτο διὰ τοὺς λαβόντας, τόσον καταστρεπτικὸν διὰ τοὺς δυστυχεῖς δουλοπαροίκους, διότι οἱ τοιοῦτοι καστελλάνοι, ἐκτὸς τῶν κακῶν τῶν συναδέλφων των, οἱ ὅποιοι ἦσαν μόνον διὰ δύο ἔτη, εἶχον καί τὰ κακὰ τῶν καθαλιέρων εὐγενῶν καί φεουδαρχῶν.

Καπητάνοι Contra fures. Οἱ κατὰ τῶν κακοποιῶν οὔτοι καπητάνοι, οἱ ἀποσπασματάρχαι, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, ἔζων, ὡς λέγει ὁ Γκαρζώνης, ἀπὸ κλοπᾶς καί ἐκβιασμοῦ, ἐπινοοῦντες πάντοτε νέας μεθόδους διὰ νά ἐκβιάσουν τοὺς δυστυχεῖς χωρικούς, συκοφαντοῦντες αὐτοὺς ὡς ἐνόχους κλοπῶν, ἐνῶ ἦσαν ἀθῶοι, ἐκάλυπτον δὲ τοὺς πραγματικῶς ἐνόχους, καί ἐνῶ μὲν εἶναι ἀληθές, κρίνει ὁ Γκαρζώνης, ὅτι μερικοὶ χωρικοί, ὠθούμενοι ὑπὸ πείνης καί ἄλλων ἀναγκῶν, διαπράττουσι κλοπᾶς τινας, ἐν τούτοις αἱ κλοπαὶ αὗται εἶναι πάντοτε μικρᾶς σημασίας, ὥστε νά μὴ δικαιολογοῦνται ποσῶς τὰ κατ' αὐτῶν σκληρὰ μέτρα τῶν καπητάνων.

ΚΑΠΗΤΑΝΟΙ ΑΓΓΑΡΕΙΩΝ, ΓΑΛΕΩΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΣΤΑΤΑΙ

Οἱ διὰ τὰς ἀγγαρείας τοῦ Δημοσίου ὑποχρεωμένοι, οἱ ὅποιοι ἦσαν καταγεγραμμένοι εἰς τὰ στρατολογικὰ βιβλία, ἐκαλοῦντο ἀπὸ τοὺς καζάδες καί ὠδηγοῦντο εἰς τὰς ἀγγαρείας ὑπὸ καπητάνων, οἱ ὅποιοι ἐλάβανον 24 σολδίνια ἡμερησίως, οἱ δὲ χωρικοὶ μόνον 8 σολδίνια ἡμερησίως πρὸς διατροφήν των. Ἐκαστος δὲ χωρικός ἦτο ὑποχρεωμένος νά κάνη δωρεὰν ἀπὸ μίαν ἕως τρεῖς ἀγγαρείας (6 ἡμερῶν προσωπικῆς ἐργασίας ἐκάστη) κατ' ἔτος εἰς τὸ δημόσιον. Ἐπειδὴ ἔμωε χωρικοὶ τινεσ δουλοπάροικοι ἢ διότι οὕτως ἀπήτει ἢ ὑπηρεσία τοῦ κυρίου των ἢ δι' ἰδίαν αὐτῶν εὐκολίαν, ἐπλήρωνον ἕτερον νά κάμη τὰς ἀγγαρείας τὰς ὁποίας αὐτοὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι, εἰσῆγαγεν ὁ Φοσκαρίνης τὸ χρηματικὸν ἀντιστήκωμα «andiscari», 12 μὲν υπερπέρους διὰ τὴν προσωπικὴν ἀγγαρείαν (6 ἡμερῶν ἐργασίας), καί 6 1/2 υπερπέρους

1. Περὶ τῶν καστελλάνων τούτων παρεπονοῦντο εἰς τὴν ἐκθεσίν των πρὸς τὴν Γερουσίαν, καί οἱ 18 εὐγενεῖς καί φεουδάρχαι Ἡρακλείου, καί μάλιστα διὰ τὰ κακὰ καί τὰς ἀδικίας τῶν ἐφ' ὄρου ζωῆς καστελλάνων.

διὰ τὰ ὑποζύγια, εἰς τὰς πόλεις Ρέθυμνον καὶ Χανία, καὶ 13 ὑπερπέρους εἰς τὸ Ἡράκλειον. Ὁ Φοσκαρίνης κατόπιν, διέταξεν νὰ μὴ λαμβάνωσιν οὐδὲ οἱ καπητάνοι τὰ 24 σολδίνια ἡμερησίως, παρὰ μόνον ἔταν ὠδήγουν διὰ τῆς βίας τοὺς χωρικοὺς εἰς τὰς ἀγγαρείας, καὶ νὰ μὴ δύναται νὰ μείνῃ ὁ καπητάνος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην πλέον τῶν δύο ἔτων. Ἐπὶ τῶν διατάξεων δὲ τούτων παρατηρεῖ ὁ Γκαρζώνης, ὅτι τὸ δεύτερον ἦτο ὠφέλιμον, διότι εἰς δύο ἔτη, δὲν ἠδύνατο τόσο νὰ ἀποβῇ ὁ καπητάνος τύραννος, ἀλλὰ τὸ πρῶτον δὲν ἠδύνατο νὰ ὠφελήσῃ, διότι κανεὶς χωρικός δὲν μετέβαινε ἑθελουσίως εἰς τὰς ἀγγαρείας. Ὁ Γκαρζώνης περιγράφει τοὺς καπητάνους τούτους ὡς ἐκμεταλλευτὰς τῶν χωρικῶν καὶ διαβολικῶς ἐπιτηδεύουσιν εἰς τὸ νὰ μὴ ἀνακαλύπτωνται, ὡς καὶ οἱ ὁδηγοὶ τῶν γαλεωτῶν. Ὅπως ἦτο ὠρισμένος ὁ ἀριθμὸς τῶν χωρικῶν διὰ τὰς ἀγγαρείας, οὕτω καὶ διὰ τοὺς κωπηλάτας τῶν γαλερῶν, οἱ ὅποιοι φυσικὰ δὲν προσήρχοντο εὐχαρίστως. Ὑπῆρχον λοιπὸν οἱ ὁδηγοὶ «deputati» προωρισμένοι νὰ συναθροίζωσι καὶ ὁδηγῶσι τοὺς χωρικοὺς τούτους εἰς τὰς γαλέρας. Καὶ τοὺς ὁδηγοὺς τούτους σιγματίζει ὁ Γκαρζώνης ὡς τυραννίσκους τῶν χωρικῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὅσοι ἠδύνατο ἐπώλουν, ἔτι, εἶχον, διὰ νὰ πληρώσωσι τὸ andiscari καὶ ἀπαλλαγῶσιν, οἱ δὲ ἄλλως ἀδύνατοι, ἔφευγον πολλάκις ἀνὰ τὰ ὄρη, ὁπόθεν συλλαμβανόμενοι, ὑπεθάλλοντο εἰς μαρτύρια, δῆθεν πρὸς παραδειγματισμὸν τῶν ἄλλων, οὕτως ὥστε, παρατηρεῖ ὁ Γκαρζώνης, ἡ τυραννία καὶ δουλεία κατηργήθη μόνον κατὰ τύπους.

Πρωτοστάται (Contestabili)¹. Πλὴν τῶν ρηθέντων καπητάνων διὰ τὰς ἀγγαρείας καὶ τοὺς γαλεωτάς, ὑπῆρχον καὶ οἱ «πρωτοστάται», οἱ contestabili καλούμενοι, οἱ ὅποιοι ἦσαν προωρισμένοι νὰ ἐπιδιώκωσι τὸ συμφέρον τοῦ καζᾶ των, ἦσαν δὲ διὰ τοῦτο ἀπηλλαγμένοι καὶ ἀπὸ προσωπικὰς ἀγγαρείας καὶ τῆς ὑπηρεσίας εἰς τὰς γαλέρας, ἐξελέγοντο ἕμως ὑπὸ τῶν καστελλάνων, οἱ ὅποιοι ἐλάμβανον πρὸς τοῦτο ὡς φιλοδώρημα 1 ὑπέρπερον διὰ τὴν ἐκλογὴν. Κατόπιν ἐπολλαπλασιάσθησαν οἱ μνηστήρες, οἱ ὅποιοι καὶ προσέφερον περισσότερα δῶρα διὰ νὰ ἐκλεγοῦν οὗτοι, οὕτως ὥστε πολλάκις ἦσαν 5-6 πρωτοστάται εἰς κάθε καζᾶν, διότι ὁ καστελλάνος διὰ νὰ λάβῃ τὰ δῶρα, διώριζεν ὄλους, συνήθως δὲ ἦσαν οἱ πρωτοστάται οἱ προσκείμενοι πρὸς τοὺς εὐγενεῖς τῶν ὁπίων οἱ γραμματεῖς ἦσαν, ὡς εἶπομεν, καστελλάνου. Ὁ Φοσκαρίνης διὰ νὰ κόψῃ τὸ κακόν, διέταξε νὰ διωρίζεται πρωτοστάτης οὐχὶ κάτωθεν τῶν 50 ἔτων ἡλικίας, καὶ μόνον ἓνας εἰς κάθε καζᾶ με 50 ἄνδρας στρατευσίμους, σωτηρία διάταξις, ἡ ὁποία ἕμως δὲν ἐτηρήθη, ὅπως καὶ αἱ ἄλλαι. Πλὴν ἕμως τῶν ἀνωτέρω, οἱ χωρικοὶ διευθύνονται καὶ ἀπὸ τοὺς παπάδες των, οἱ ὅποιοι, ὡς λέγει ὁ Γκαρζώνης, ἐκλέγονται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον με τοὺς πρωτοστάτας ὑπὸ τοῦ Καστελλάνου, καὶ με τὰ ἴδια προνόμια

1. Contestabile ἦτο ὁ motto τοῦ Καστροφύλακα (c. 300) ἐλέγοντο δὲ καὶ Vemotti.

ἀπαλλαγῆς ἀπὸ προσωπικὰ θάρη εἰς ἀγγαρείας καὶ γαλέρας, εἶναι δὲ ἀπαίδευτοι, ἀπλήστοι καὶ τυραννικοὶ διὰ τοὺς χωρικοὺς, τοὺς ὁποῖους ὅμως ὑποκινουσι κατὰ τῆς Γαληνοτάτης Δημοκρατίας. Τυραννοῦμενοι λοιπὸν οἱ χωρικοὶ κατὰ τὸν ἐκτεθέντα τρόπον καὶ κλεπτόμενοι ὑπὸ τῶν ρηθέντων ὑπαλλήλων τῆς Γαληνοτάτης, μὴ δυνάμενοι νὰ διακρίνωσι μεταξὺ τῶν ἐκδισατῶν καὶ τυράννων Βενετῶν εὐγενῶν, καὶ Μαγιστράτων Βενετῶν ἐπίσης, τοὺς ὁποῖους στέλλει ἐκεῖ ἡ Δημοκρατία, πολλάκις καὶ τούτων τυράννων καὶ ἀπλήστων, ἐξωθούμενοι ἀπὸ τοὺς παπάδες των νὰ μισοῦν τοὺς Βενετούς, περιέρχονται εἰς ἐσχάτην ἀπόγνωσιν, καὶ δύναμαι νὰ θεβαιώσω, λέγει ὁ Γκαρζώνης, ἔτι ἐξαιρουμένων τῶν προνομιούχων, πάντες οἱ λοιποὶ ἐπιθυμοῦσι τὴν ἀλλαγὴν Κυρίου, καὶ ἐνῶ γνωρίζουσι ὅτι μόνον εἰς χεῖρας τοῦ Τούρκου δύνανται νὰ πέσωσιν, ἐν τούτοις πιστεύουσι πῶς δὲν θὰ χειροτερεύσῃ ἡ κατάστασις των. Ἡ τραγικὴ ὅμως αὕτη κατάστασις τοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης, δὲν ἐφόβιζε τοὺς ἐλεγκτάς. Ἐγνώριζον πῶς ὁ λαὸς οὗτος ποθεῖ τὴν ἀνακούφισιν καὶ διψᾷ χάριν καὶ προστασίαν, ἂν δὲ πράγματι προστατευθοῦν οὗτοι καὶ ἀνακουρισθοῦν καὶ καλλιτερεύσῃ ἡ κατάστασις καὶ ἡ ζωὴ των, θὰ ἀποβῶσιν οἱ πλέον πιστοὶ καὶ ἀφωσιωμένοι ἐξ ἄλλων τῶν ὑπηκόων τῆς Γαληνοτάτης Δημοκρατίας.

ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ

Διὰ τὴν ἀνακούφισιν δὲ ταύτην τῶν χωρικῶν, ἐξεπόνησαν οἱ ἐλεγκταὶ Γρίτης καὶ Γκαρζώνης σχέδιον, κατὰ τὸ ὅποιον: 1) Ἴκαστος καζῆς νὰ ἐκλέγῃ τὸν πρωτοστάτην του, χωρὶς ἀνάμειξιν ἄλλου τινός. 2) Ὅλοι οἱ καζάδες ἐκάστης καστελλανίας νὰ ἐκλέγωσιν ἐλευθέρως ἓνα πρωτοστάτην. 3) Οἱ πρωτοστάται ἐκάστου διαμερίσματος τῆς νήσου νὰ ἐκλέγωσιν ἐλευθέρως τὸν πρωτοστάτην τῆς περιφέρειας τῶν πόλεων. 4) Οἱ πρωτοστάται τῶν πόλεων Σητείας, Ἡρακλείου, Ρεθύμνου καὶ Χανίων, νὰ ἐκλέγωσιν ἐντὸς τῶν πόλεων τούτων τοὺς πρωτοστάτας των καὶ τοδάρους, διὰ τὰς συμβολαιογραφικὰς πράξεις καὶ ταμίας, διὰ τὴν φύλαξιν τῶν χρημάτων τὰ ὅποια θὰ χρειασθοῦν νὰ καταθέσουν ἔλοι μαζὶ διὰ τὰς ὑποθέσεις των. Οὕτω δὲ ὀργανωμένοι, θὰ δύνανται νὰ προσφεύγωσιν εἰς τοὺς κατὰ τόπους διοικητάς ἢ καὶ νὰ στέλλωσιν ἀντιπροσώπους των εἰς Βενετίαν, διὰ νὰ ὑποβάλλωσι τὰ παράπονά των πρὸς τὴν Γαληνοτάτην Δημοκρατίαν. Κατὰ τὸν διοργανισμόν τοῦτον, ὁσάκις θὰ ὑπῆρχε ἀνάγκη ἢ ἀγγαρειῶν πρὸς τὸ δημόσιον ἢ γαλεωτῶν διὰ τὰς γαλέρας ἢ ἄλλη τις τοῦ δημοσίου ἀνάγκη, θὰ ἔρκει νὰ εἰδοποιηθοῦν οἱ γενικοὶ πρωτοστάται τῶν διαμερισμάτων, οἱ διαμένοντες εἰς τὰς πόλεις, διὰ νὰ εἰδοποιήσουν οὗτοι τοὺς τῶν καστελλανιῶν πρωτοστάτας, καὶ οὗτοι τοὺς τῶν καζάδων, οὕτω δὲ εἰς ὀλίγας ὥρας θὰ εἶναι ἡ διαταγὴ γνωστὴ εἰς ὅλην τὴν νήσον χωρὶς καπητάνους διὰ τὰς ἀγγαρείας καὶ καπητάνους διὰ τοὺς γαλεώτας

Ἡ πληρωμὴ διὰ τὰς ἀγγαρείας θὰ ἐγένετο οὕτω: Οἱ πρωτοστάται τῶν καζάδων θὰ κατέγραφον τοὺς διὰ τὰς ἀγγαρείας προωρισμένους χωρικούς καὶ νὰ χρεώνωνται οἱ καζάδες εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον διὰ τὰς ἀγγαρείας τῶν κατοίκων των, εἰς χρῆμα 12 ὑπερπέρους ἐκάστη ἀγγαρεία 6 ἡμερῶν προσωπικῆς ἐργασίας. Διὰ τὸ ἀπαιτούμενον χρῆμα: νὰ γίνῃ γενικὴ ἐκτίμησις τῶν γαιῶν, ἀμπέλων, δένδρων, ζώων, βιομηχανίας καὶ τῶν χωρικῶν, καὶ ἐπὶ τοῦ κεφαλαίου τὸ ὅποσον οὕτω θὰ προκύψῃ, νὰ τεθῇ ἀνάλογος φόρος. Οὕτω θὰ ἐπιδαρυνθῶν τὰ κτήματα καὶ οἱ πλούσιοι, εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχαι, ὡς εἶναι δίκαιον, καὶ θὰ ἀνακουφισθῶν μεγάλως οἱ δυστυχεῖς χωρικοί, οἱ ὅποιοι δὲν ἔχουσι τίποτε ἄλλο διὰ νὰ ἐκτιμηθῇ, παρὰ τοὺς ἑαυτοὺς των. Τὰ οὕτω εἰσπραττόμενα χρήματα νὰ φέρωσιν οἱ ἴδιοι οἱ πρωτοστάται τῶν καζάδων προσωπικῶς καὶ παραδίδωσιν, ἐπὶ ἀποδείξει, εἰς τοὺς εἰς τὰς πόλεις διαμένοντας ταμίας των, διὰ νὰ πληρώσωσιν οὗτοι εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰς χρῆμα τὰς ἀγγαρείας τῶν καζάδων των.

Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, καὶ πρὸς δύο ἀγγαρείας κατὰ κεφαλὴν (72430 ἀγγαρείας), πρὸς 12 ὑπερπέρους ἐκάστη ἀγγαρεία, θὰ ἀπέδιδον 59944 δουκάτα, ἐνῶ τῶρα ὑποφέρουσιν οἱ χωρικοί, εἶναι ἀνίσως κατανεμημένοι αἱ ἀγγαρεῖαι, καὶ συμβαίνουν ἔλαι αἱ ἐκτεθεῖσαι καταπιέσεις, ἐκβιασμοί, κλοπαὶ καὶ δόλαι ἐκμεταλλεύσεις τῶν χωρικῶν.

Τοιοῦτόν τι σύστημα ἔπρεπε νὰ εἰσαχθῇ καὶ διὰ τὰς ὑποχρεώσεις τῶν χωρικῶν πρὸς τοὺς φεουδάρχας κυρίου των: νὰ ἐκτιμηθῶν ἐντίμως εἰς χρῆμα αἱ ὑποχρεώσεις αὗται τοῦ χωρικοῦ πρὸς τὸν φεουδάρχην, καὶ νὰ μένουν εἰς τὸν χωρικὸν τὰ προϊόντα του, νὰ τὰ πωλῇ εἰς λογικὰς τιμὰς, νὰ πληρῶνῃ εἰς τὸν κύριόν του τὰ πρὸς αὐτὸν ὀφειλόμενα ἐκ τῶν ὑποχρεώσεων τούτων, καὶ νὰ τοῦ μένῃ κἄτι διὰ τὴν διατροφὴν του.

Διὰ τοιούτων μεταρρυθμίσεων, καταλήγει ὁ Γκιαρζώνης, καὶ οἱ χωρικοί θὰ ἀνεκουφίζοντο μεγάλως καὶ τὸ ζήτημα τῶν γαλερῶν θὰ ὤφελετο, διότι δὲν θὰ ἦτο πλέον μισητὴ ἢ ὑπηρεσία εἰς αὐτοὺς καὶ θὰ προσήρχοντο εὐχαρίστως, καὶ ἡ Γαληνοτάτη Δημοκρατία θὰ εἶχε τοὺς χωρικούς τούτους πιστοὺς ὑπηκόους. Ἀμφιβάλλουσιν ἔμως οἱ ἐλεγκταὶ ἂν θὰ ἐφαρμοσθῶσι τὰ σωτήρια ταῦτα μέτρα των, ἔπως δὲν ἐφηρμόσθησαν οὕτε τὰ ἐπίσης σωτήρια μέτρα τοῦ μεταρρυθμιστοῦ προκατόχου των Φοσκαρίνη.

Εἰσερχόμεθα νῦν εἰς τοὺς Πίνακας τοῦ Καστροφύλακα.

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ ΚΑΣΤΡΟΦΥΛΑΚΑ

Εὐγενεῖς Βενετοὶ καὶ Κρηῖτες. — Πληθυσμοὶ πόλεων καὶ διαμερισμάτων. — Ἑλληνικὴ καὶ Ἰταλικὴ στρατιά. — Ἀγγραφεῖαι, γαλεῶται καὶ ἀξιωματικοὶ τῶν συνήθων καὶ ἐκπιάκτων γαλεῶν.

ΕΥΓΕΝΕΙΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΦΕΟΥΔΑΡΧΑΙ ΥΠΑΙΘΡΟΥ¹ (c. 90 91)

Mr Santo ² Pasqualigo fo de mr Nicolò=κ. Σάντος Πασχαλίγος τοῦ ποτὲ κ. Νικολάου.	Mr Nicolò Pasqualigo fo de mr Marco=κ. Νικόλαος Πασχαλίγος τοῦ ποτὲ κ. Μάρκου.
Mr Marco Muazzo fo de mr Andrea=κ. Μάρκος Μουάτσος τοῦ ποτὲ κ. Ἀνδρέα.	Mr Nicolò Barbarigo fo de mr Francisco=κ. Νικόλαος Βαρβαρίγος τοῦ ποτὲ κ. Φραγκίσκου.
Mr Michel Muazzo fo de mr Andrea=κ. Μιχαήλ Μουάτσος τοῦ ποτὲ κ. Ἀνδρέα.	Mr Marco Barbarigo fo de mr Francisco=κ. Μάρκος Βαρβαρίγος τοῦ ποτὲ κ. Φραγκίσκου.
Mr Nicolò Muazzo fo de mr Andrea=κ. Νικόλαος Μουάτσος τοῦ ποτὲ κ. Ἀνδρέα.	Mr Bertuccio Barbarigo fo de mr Zorzi=Βερτούκιος Βαρβαρίγος τοῦ ποτὲ κ. Ζώρζη.
Mr Zuan Pasqualigo fo de mr Tomà=κ. Ἰωάννης Πασχαλίγος τοῦ ποτὲ κ. Θωμᾶ.	Φαντίνος Δάνδολος τοῦ ποτὲ κ. Μάρκου.
Mr Giò-Antonio Muazzo fo de mr Marco=κ. Ἰωάν-Ἀντώνιος Μουάτσος τοῦ ποτὲ κ. Μάρκου.	Βαρθολομαῖος (Bortolo) Δάνδολος τοῦ ποτὲ κ. Φαντίνου.
Mr Santo Muazzo fo de mr Marco=κ. Σάντος Μουάτσος τοῦ ποτὲ κ. Μάρκου.	Πέτρος (Piero) Βαρβαρίγος τοῦ ποτὲ κ. Βενέτου (Benetto).
Mr Anzolo Muazzo fo de mr Marco=κ. Ἄγγελος Μουάτσος τοῦ ποτὲ κ. Μάρκου.	Γασπαρίνος (Gasparin) Δάνδολος τοῦ ποτὲ κ. Γασπαρίνου.
Mr Francisco Muazzo fo de mr Marco=κ. Φραγκίσκος Μουάτσος τοῦ ποτὲ κ. Μάρκου.	Ματθαῖος (Mattio) Δάνδολος τοῦ ποτὲ κ. Φραγκίσκου.
	Δάφνος (Lauro) Κουερίνης τοῦ ποτὲ κ. Φραγκίσκου.
	Πέτρος Κουερίνης τοῦ ποτὲ κ. Βενέτου ³ .
	Ἀγαπητός (Amorato) Κουερίνης

1. Εἰς τὸ τέλος (c. 91) λέγει ὁ Καστροφύλακας «in tutto nobelli Venetti no 164 et feudatti abitanti fuori del territorio no 800». Δὲν ἀναφέρει λοιπὸν χωριστὰ εὐγενεῖς Κρηῖτας.

2. Τὰ ὀνόματα εἶναι γραμμένα εἰς τὴν Βενετικὴν διάλεκτον: Santo, Michel, Nicolò, Piero, Lauro, Amorato, Zorzi, Vettor κλπ., ἀλλ' ἡμεῖς εἰς τὸ ἐξῆς θὰ τὰ γράφωμεν ἑλληνιστί.

3. Αἱ οἰκογένειαι Μουάτσων, Δανδῶλων, Κουερίνη, Κορνάρων κλπ. λίαν γνωσταὶ καὶ σήμερον ὑπάρχουσαι.

του ποτέ κ. Ἰακώβου.
 Νικολός δε Μέζος (de Mezo) του
 ποτέ κ. Ἰακώβου.
 Φραγκίσκος δε Μέζος του ποτέ κ.
 Ἰακώβου.
 Ἰωάννης δε Μέζος του ποτέ κ. Θωμά.
 Ζώρζης (Zorzi) Κουερίνης του ποτέ
 κ. Ἀνδρέα.
 Νικολός Κορνάρος (Corner) του
 ποτέ κ. Φραγκίσκου.
 Nicolò Bon: Νικολός Καλός=Κα-
 λονικόλας του ποτέ κ. Νικολό.
 Ἰωάννης Κουερίνης του ποτέ κ. Ἀ-
 λεξίου.
 Φραγκίσκος Καλός του ποτέ κ.
 Ἀλεξίου.
 Πέτρος Κουερίνης του ποτέ κ. Θωμά.
 Ἰερώνυμος Avonal: Ἀβονάλης του
 ποτέ κ. Φραγκίσκου.
 Ζώρζης Ἀβονάλης του ποτέ κ. Ἰα-
 κώβου.
 Βίκτωρ Κορνάρος του ποτέ κ. Ἰω-
 άννου.
 Φίλιππος Κορνάρος του ποτέ κ.
 Ἰωάννου.
 Ἀνδρέας Δάνδολος του ποτέ κ. Ἰω-
 άννου.
 Θωμάς Δάνδολος του ποτέ κ. Ἰω-
 άννου.
 Ἰωάννης Δάνδολος του ποτέ κ.
 Θωμά.
 Φραγκίσκος Δάνδολος του ποτέ κ.
 Θωμά.
 Ἀλέξιος δε Μέζος του ποτέ κ. Ἰα-

κώβου.
 Φραγκίσκος Zen: Ζένος του ποτέ
 κ. Νικολό.
 Ἰωάννης Ζένος του ποτέ κ. Νικολό
 Μακρή¹.
 Μάρκος δε Μέζος του ποτέ κ. Πώ-
 λου (Polo)².
 Ματθαίος Κουερίνης του ποτέ κ.
 Lunardo: Λεονάρδου.
 Ottone Bon³ Ὄθων Καλός του
 ποτέ κ. Ἀνδρέα.
 Νικολός Δάνδολος του ποτέ κ. Πέ-
 τρου.
 Φραγκίσκος Κορνάρος του ποτέ κ.
 Ματθαίου.
 Ἀντώνιος Δάνδολος του ποτέ κ.
 Φραγκίσκου.
 Θωμάς Δάνδολος του ποτέ κ. Φραγ-
 κίσκου.
 Alessio Canal: Ἀλέξιος Κανά-
 λης του ποτέ κ. Μάρκου.
 Φραγκίσκος Κουερίνης του ποτέ κ.
 Δάφνου.
 Φραγκίσκος Μουάτσος του ποτέ κ.
 Μιχαήλ.
 Μάρκος Κουερίνης του ποτέ κ. Ἀλ-
 βίξε.
 Γερόλαμος Κορνάρος του ποτέ κ.
 Ἀντωνίου.
 Φραγκίσκος Κορνάρος του ποτέ κ.
 Ἀντωνίου.
 Zuan Anzolo Corner: Ἰωάν. Ἀγ-
 γελος Κορνάρος του ποτέ κ.
 Ἀντωνίου.

1. Τὸ Μακρῆ φαίνεται πρόσθετον ἐπίθετον, παρατσούβλι, ἴσως ἐπειδὴ θὰ ἦτο ὑψη-
 λὸς τὸ ἀνάστημα. Ἐν τούτοις ὑπάρχουν καὶ οἰκογένειαὶ Μακρήθων ἢ Μακράκηθων
 ἐν Σελίνῳ.

2. Polo=Πῶλος, Πωλιός, καὶ σήμερον ἐν χρήσει εἰς Κρήτην καὶ ἄλλα μέρη
 τῆς Ἑλλάδος.

3. Ottone Bon, Ὄθων Καλός. Ἴσως Ὄθων Καλούδης καὶ κατωτέρω Ἀντώνιος
 Καλούδης, οἰκογένεια ζῶσα καὶ σήμερον εἰς Ρέθυμνον, ἴσως δὲ καὶ εἰς τὴν λοιπὴν
 Κρήτην.

- Thoma Fradello¹: Θωμάς Φραδέλλος τοῦ ποτὲ κ. Ἰωάννου.
- Ματθαῖος Φραδέλλος τοῦ ποτὲ κ. Ἰωάννου.
- Θωμάς Φραδέλλος τοῦ ποτὲ κ. Νικολό.
- Μάρκος Φραδέλλος τοῦ ποτὲ κ. Νικολό.
- Φραγκίσκος Μουάτσος τοῦ ποτὲ κ. Ἀγγέλου.
- Ἀντώνιος Καλὸς τοῦ ποτὲ κ. Πέτρου.
- Λεονάρδος Κουερίνης τοῦ ποτὲ κ. Ἀνδρέα.
- Ζώρξης Κουερίνης τοῦ ποτὲ κ. Λεονάρδου.
- Ἀνδρέας Venier: Βενιέρης τοῦ ποτὲ κ. Νικολό.
- Νικολὸς Φραδέλλος τοῦ ποτὲ κ. Θωμά.
- Θωμάς Δάνδολος τοῦ ποτὲ κ. Βενιέρη.
- Πῶλος Δάνδολος τοῦ ποτὲ κ. Βενιέρη.
- Zuane Foscarini: Ἰωάννης Φοσκάρινης τοῦ ποτὲ κ. Φραγκίσκου.
- Νικολὸς Ζένος τοῦ ποτὲ κ. Ματθαίου.
- Φραγκίσκος Ζένος τοῦ ποτὲ κ. Ματθαίου.
- Ματθαῖος Ζένος τοῦ ποτὲ κ. Νικολό.
- Ἰωάννης Ζένος τοῦ ποτὲ κ. Νικολό.
- Νικολὸς Κουερίνης τοῦ ποτὲ κ. Ἰακώβου.
- Πέτρος Μουάτσος τοῦ ποτὲ κ. Ἀντωνίου.
- Ἀνδρέας Καλὸς τοῦ ποτὲ κ. Χρογο: Χριστοφόρου.
- Βερναρδῖνος Βαρβαρίγος τοῦ ποτὲ κ. Φραγκίσκου.
- Φραγκίσκος Βαρβαρίγος τοῦ ποτὲ κ. Ἀνδρέα.
- Νικολὸς Βαρβαρίγος τοῦ ποτὲ κ. Ἀνδρέα.
- Domenico: Κυριάκος Κανάλης τοῦ ποτὲ κ. Μάρκου.
- Μάρκος Κανάλης τοῦ ποτὲ κ. Νικολό.
- Μάρκος Βενιέρης τοῦ ποτὲ κ. Menego² Κυριάκου.
- Φραγκίσκος Βενιέρης τοῦ ποτὲ κ. Giacomo:³ Ἰακώβου.
- Ἄγγελος Βενιέρης τοῦ ποτὲ κ. Ἰακώβου.
- Ἀντώνιος Βενιέρης τοῦ ποτὲ κ. Ἰακώβου.
- Ἰωάννης Βενιέρης τοῦ ποτὲ κ. Ἰακώβου.
- Ἀλέξιος Βενιέρης τοῦ ποτὲ κ. Νικολό.
- Nicolo Taiapiera:⁴ Νικολὸς Πετροκόπος τοῦ ποτὲ κ. Φραγκίσκου.
- Φραγκίσκος Καλὸς τοῦ ποτὲ κ. Ἰωάννη.
- Βερναρδῖνος Καλὸς τοῦ ποτὲ κ. Βαρθολομαίου.
- Μαρῖνος Κανάλης τοῦ ποτὲ κ. Μάρκου.
- Ἰωάννης Κανάλης τοῦ ποτὲ κ. Μάρκου.

1. Fradello: fratello, ἀδελφός.

2. Menego εἶναι ὁ Domenico, ὁ Κυριάκος. Καὶ σήμερον λέγεται οὕτω εἰς τὴν Βενετικὴν διάλεκτον Menego ἀντὶ Domenico.

3. Giacomo καὶ Jacomo, ὡς λέγεται καὶ σήμερον: Ἰακώβος.

4. Taiapiera καὶ Tagliapietra, ἐκ τοῦ tagliare τὴν piera δηλ. τὴν pietra: κόπτειν τὴν πέτραν. Taiapiera λοιπὸν ἢ Tagliapietra ἢ Tagliapietra σημαίνει τὸν λιθοτόμον, τὸν πετροκόπον, ὡς κοινῶς λέγομεν. Ἐνταῦθα Νικολὸς Πετροκόπος.

- Νικολός Φοσκαρίνης τῷ ποτέ κ. Μάρκου.
 Michel Gradenigo: Μιχαήλ Γραδενίγος τῷ ποτέ κ. Φραγκίσκου.
 Orsato de Mezo: Ὁρζάτος δε Μέζος τῷ ποτέ κ. Νικολό.
 Νικολός δε Μέζος τῷ κ. Ὁρζάτου.
 Μάρκος δε Μέζος τῷ κ. Νικολό.
 Ἄγγελος δε Μέζος τῷ κ. Μάρκου.
 Santo: Σάντος δε Μέζος τῷ κ. Μάρκου.
 Ἰωάννης δε Μέζος τῷ κ. Μάρκου.
 Ἰωάννης Κορνάρος fu de Messer² Ἀνδρέα.
 Νικολός Κορνάρος τῷ ποτέ κ. Ἀνδρέα.
 Ἰωάννης Sagredo: Σαγρέδος τῷ ποτέ κ. Μάρκου.
 Ζώρζης Κουερίνης τῷ ποτέ κ. Remullo.
 Φραγκίσκος Κουερίνης τῷ ποτέ κ. Ρεμούλλου.
 Tomaso: Θωμάς Κουερίνης τῷ ποτέ κ. Ρεμούλλου.
 Λεονάρδος Κουερίνης τῷ ποτέ κ. Πέτρου.
 Βενιέρης³ Ζένος τῷ ποτέ κ. Ματθαίου.
 Φραγκίσκος δε Μέζος τῷ ποτέ κ. Μάρκου.
 Ἄλέξιος Πασχαλίγος τῷ ποτέ κ. Μάρκου.
 Νικολός Γραδενίγος τῷ ποτέ κ. Ματθαίου.
- Ἰάκωθος δε Μέζος τῷ ποτέ κ. Νικολό.
 Ἄλέξιος Καλός τῷ κ. Πέτρου.
 Ἀνδρέας Δάνδολος τῷ κ. Φραγκίσκου.
 Ἰερώνυμος Δάνδολος τῷ κ. Φραγκίσκου.
 Πέτρος Γραδενίγος τῷ κ. Φραγκίσκου.
 Ἰωάνν. Ἀντώνιος Μουάτσος τῷ ποτέ κ. Φραγκίσκου.
 Ἀντώνιος Ζένος τῷ κ. Μαρίνου.
 Νικολός Φοσκαρίνης τῷ κ. Ζουάνε.
 Πέτρος Φοσκαρίνης τῷ κ. Ζουάνε.
 Ζουάνες Δάνδολος τῷ κ. Νικολό.
 Ζουάνες Κουερίνης τῷ κ. Μάρκου.
 Μάρκος Salamon: Σολομών τῷ κ. Μαρίνου.
 Ἄγγελος Σολομών τῷ κ. Ζουάνε.
 Πέτρος Δάνδολος τῷ ποτέ κ. Ἀντωνίου.
 Χριστοφόρος Ζένος τῷ κ. Ἀνδρέα.
 Θωμάς Βενιέρης τῷ κ. Μιχαήλ.
 Λαυρέντιος Ζένος τῷ ποτέ κ. Ματθαίου.
 Μιχαήλ Βενιέρης τῷ ποτέ κ. Ἀνδρέα.
 Ἰωάννης Φοσκαρίνης τῷ ποτέ κ. Μάρκου.
 Πέτρος Κορνάρος τῷ ποτέ κ. Νικολό.
 Παῦλος Κορνάρος τῷ κ. Πέτρου.
 Μάρκος Κορνάρος τῷ κ. Πέτρου.
 Θωμάς Κορνάρος τῷ κ. Πέτρου.
 Ἰωάννης Κορνάρος τῷ κ. Πέτρου.
 Βενιέρης Δάνδολος τῷ ποτέ Πώλου.

1. Orsato, ἂν τὸ λάθωμεν ἐκ τοῦ Orsata, ὑποκοριστικῷ τοῦ Orsola, σημαίνει ἴδιον οἰκογενειακὸν ὄνομα. Ἄν δὲ τὸ γράψωμεν μὲ κ, δηλαδὴ Orzato, ἐκ τοῦ Orzo = κριθή, σημαίνει κριθᾶς, κριθαρᾶς. Ἡμεῖς τὸ ἀφίνομεν Ὁρζάτο.

2. Messer καὶ Messere καὶ Missere = προσωνυμία κυρίου ἢ ἀρχοντος: «fu» σημαίνει τοῦ ποτέ κυρίου δεῖνα. Δοιπὸν Ἰωάννης Κορνάρος τῷ ποτέ κυρίου Ἀνδρέα.

3. Venier = Βενιέρης Βενέρης ἦτο καὶ κύριον καὶ οἰκογενειακὸν ὄνομα.

Ἰωάννης Δάνδολος τοῦ ποτέ κ. Πώλου.

Φραγκίσκος δε Μέζος τοῦ ποτέ κ. Ζώρζη.

Μάρκος δε Μέζος τοῦ ποτέ κ. Ζώρζη.

Ζώρξης δε Μέζος τοῦ ποτέ κ. Ζώρζη.

Λαυρέντιος Κουερίνης τοῦ ποτέ κ. Φραγκίσκου.

Φραγκίσκος Κουερίνης τοῦ κ. Λαυρεντίου.

Νικολός Κουερίνης τοῦ κ. Λαυρεντίου.

Πῶλος Κουερίνης τοῦ κ. Λαυρεντίου.

Μαρῖνος Κουερίνης τοῦ ποτέ κ. Πέτρου.

Μάρκος Κουερίνης τοῦ ποτέ κ. Νικολό.

Φραγκίσκος Κουερίνης τοῦ ποτέ κ. Νικολό.

Νικολός Γραδενίγος τοῦ κ. Ἰωάννη.

Μιχαήλ Γραδενίγος τοῦ κ. Ἰωάννη.

Θωμάς Κουερίνης τοῦ ποτέ κ. Ἰακώβου.

Μιχαήλ Κουερίνης τοῦ ποτέ κ. Ἰακώβου.

Μιχαήλ Κορνάρος τοῦ ποτέ κ. Ἀντωνίου.

Zuane Gregho:¹ Ἰωάννης Γκρέκος τοῦ ποτέ κ. Νικολό.

Μιχαήλ Γκρέκος τοῦ ποτέ κ. Νικολό.

Θωμάς Κουερίνης τοῦ ποτέ κ. Πέτρου.

Πέτρος Κουερίνης τοῦ ποτέ κ. Νικολό.

Ζαν Φραγκίσκος Κορνάρος τοῦ ποτέ κ. Ἰακώβου.

Ἀνδρέας Κορνάρος τοῦ ποτέ κ. Ἰακώβου.

Ἄγγελος Βαρβαρίγος τοῦ ποτέ κ. Νικολό.

Φραγκίσκος Κουερίνης τοῦ ποτέ κ. Μάρκου.

Μάρκος Κουερίνης τοῦ κ. Φραγκίσκου.

Ἰακώβος Κουερίνης τοῦ κ. Φραγκίσκου.

Βενέτος Κουερίνης τοῦ κ. Φραγκίσκου.

Ἀλβίτζες Δάνδολος τοῦ κ. Ἀντωνίου.

Ἀντώνιος Δάνδολος τοῦ κ. Πώλου.

Τὸ ὄλον εὐγενεῖς Βενεταὶ ἐν Ἡρακλείῳ 164 καὶ 800 φρουδάρχαι ζῶντες ἐν τῇ ὑπαίθρῳ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον².

1. Grego, Gregho=Greco, ὁ Ἕλληγ, grego δὲ καὶ greco ἐπὶ ἀνέμου, σημαίνει τὸν βορειοανατολικὸν ἄνεμον. Ἐνταῦθα ὁ Zuane Gregho, ὀρθότερον Grego, φαίνεται πῶς ἔλαβε τὴν προσωνομίαν ἐκ τῆς ἐλληνικῆς τοῦ καταγωγῆς. Ἡμεῖς τὸ ἀφίνομεν Γκρέκο.

2. Τοῦς 800 τούτους δὲν ἀναφέρει ὀνομαστικῶς ὁ Καστροφύλακας, ὅπως δὲν ἠμιλεῖ οὔτε περὶ εὐγενῶν καὶ φρουδαρχῶν τῆς Σητείας. Δέον λοιπὸν νὰ ὑποθέσωμεν ἢ ὅτι συμπεριλαμβάνονται καὶ οἱ τῆς Σητείας εἰς τοὺς τοῦ Ἡρακλείου ἢ ὅτι τοὺς παρέλειψεν. Ὁ Γκαρζώνης ὁμοῦς εἰς τὰς παρατηρήσεις του πρὸς τὴν Γερουσίαν, προκειμένου περὶ τῆς αἰτήσεως τῶν 18 εὐγενῶν καὶ φρουδαρχῶν Ἡρακλείου, τοῦ νὰ ἀπαλλαγῶσι τῆς ὑποχρέσεως νὰ ἐξασκῶνται εἰς τὴν καθαλαρίαν καὶ νὰ μὴ παρουσιάζωσι τοὺς μικροὺς ἴππους (ronzini), λέγει: «...ἐκ δὲ τῶν 800 εὐγενῶν che sono nella città di Candia, ne convien restar la maggior in terra...»

ΕΥΓΕΝΕΙΣ ΒΕΝΕΤΟΙ ΡΕΘΥΜΝΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΟΣ (c. 168).

- Πῶλος Βολάνης (Μπολάνης) τοῦ ποτὲ Ἰωάννη.
 Μαρίνος ἀδελφός του. (suo fratello).
 Πέτρος Βολάνης τοῦ ποτὲ Μάρκου.
 Φραγκίσκος Βολάνης τοῦ ποτὲ Ἀνδρέα.
 Φραγκίσκος Βολάνης τοῦ ποτὲ Ἰωάννη.
 Ζώρξης Βολάνης τοῦ ποτὲ Μάρκου.
 Ἰωάννης Βολάνης τοῦ κ. Ζώρξη.
 Ζώρξης Βολάνης τοῦ ποτὲ Πῶλο.
 Πέτρος Κονταρίνης τοῦ ποτὲ Ζώρξη.
 Ἰάκωβος Suo fiol' = υἱός του.
 Ἀνδρέας, υἱός του.
 Ἰερώνυμος, υἱός του.
 Λεονάρδος Μανωλέσος già² Zuane.
 Λεονάρδος Μανωλέσος τοῦ ποτὲ Μάρκου.
 Ἰωάννης Μανωλέσος³ τοῦ ποτὲ Μαρίνου.
 Ζώρξης Μανωλέσος ἀδελφός του.
 Πέτρος Μανωλέσος τοῦ κ. Ζώρξη.
 Ἰάκωβος Καλέργης τοῦ ποτὲ Μιχαήλ. Ζώρξης υἱός του.
 Gianna⁴: Γιάννας, Γιάννης, υἱός του.
 Φραγκίσκος Καλέργης τοῦ ποτὲ Μιχαήλ.
 Γιάννας Καλέργης τοῦ ποτὲ Ἀνδρέα.
 Ἀνδρέας Καλέργης τοῦ ποτὲ Μαθαίου. Μαθαῖος υἱός του.
 Ἀντώνιος Καλέργης τοῦ ποτὲ Πέτρου.
 Ζώρξης υἱός του.
- Πέτρος υἱός του.
 Ἀλέξιος Καλέργης τοῦ ποτὲ Ζώρξη.
 Μαθαῖος Καλέργης ἀδελφός του.
 Ἀνδρέας Καλέργης τοῦ ποτὲ Φραγκίσκου.
 Μαθαῖος Καλέργης ἀδελφός του.
 Ζώρξης Καλέργης τοῦ ποτὲ Μαρίνου.
 Μαθαῖος Καλέργης ἀδελφός του.
 Μαρίνος Καλέργης τοῦ κ. Ζώρξη.
 Κυριάκος Μουάτσος τοῦ ποτὲ Φραγκίσκου.
 Νικολός Μουάτσος τοῦ ποτὲ Ζώρξη.
 Λαυρέντιος υἱός του.
 Φραγκίσκος υἱός του.
 Ἀντώνιος υἱός του.
 Ζώρξης Μουάτσος τοῦ ποτὲ Ἰακώβου.
 Ἰωάννης Μουάτσος ἀδελφός του.
 Πῶλος Μουάτσος τοῦ ποτὲ Φραγκίσκου.
 Ἀντώνιος Μουάτσος ἀδελφός του.
 Πέτρος Μουάτσος τοῦ ποτὲ Ἰωάννη.
 Φραγκίσκος υἱός του.
 Νικολός Ἀβονάλης τοῦ ποτὲ Ζώρξη.
 Μάρκος Ἀβονάλης τοῦ ποτὲ Κατάλλο.
 Φραγκίσκος Βαρώτσης τοῦ ποτὲ Ἰακώβου.
 Ἰάκωβος υἱός του.
 Ζωρζέτος Βαρώτσης τοῦ ποτὲ Ἰακώβου.
 Ζώρξης Βαρώτσης τοῦ ποτὲ Μάρκου.
 Μάρκος υἱός του.

1. Fiol καὶ fio=figlio, υἱός, λοιπὸν suo fiol=υἱός του.

2. Già=τοῦ ποτὲ: τοῦ ποτὲ Zuane, Ἰωάννου. Τὸ αὐτὸ σημαίνει καὶ τὸ «fo» καὶ «fu».

3. Ὑπάρχει δὲ καὶ σήμερον οἰκογένεια Μανωλέσηδων ἐν Ἀθήναις.

4. Gianna=Γιάννας, Γιάννης, Ἰωάννης.

Φραγκίσκος Βαρώτσης τοῦ κ. Ζώρζη.
Στάης υἱός του.
Ἰωάννης υἱός του.
Βίκτωρ υἱός του.

Ζώρξης Κορνάρου τοῦ ποτὲ Φραγκίσκου.

Παῦλος Κορνάρου τοῦ ποτὲ Ἰωάννου. Φραγκίσκος υἱός του. Μαρίνος ἀδελφός του. Ζώρξης ἀδελφός του.

Νικολός Κορνάρου τοῦ ποτὲ Νικολό.

Νικολός Κορνάρου τοῦ ποτὲ Ἰωάννου.

Φραγκίσκος ἀδελφός του.

Πέτρος ἀδελφός του.

Γιαννάκης Κορνάρου τοῦ κ. Φραγκίσκου.

Γιανν Φραγκίσκος Κορνάρου τοῦ κ. Μάρκου.

Ἀντώνιος Σεμιτέκολος τοῦ ποτὲ Galeazzo. Zuáne ἀδελφός του.

Γιάννας Σεμιτέκολος¹ τοῦ ποτὲ Ζώρζη.

Τὸ ὄλον εὐγενεῖς Βενετοὶ ἐν Ρεθύμνῳ καὶ τὰς Ἑπαύλεις ζῶντες 64.

ΕΥΓΕΝΕΙΣ ΚΡΗΤΕΣ ΡΕΘΥΜΝΟΥ (· 169-170).

Φραγκίσκος Lombardo il Condottier:³

Φραγκίσκος Λομβάρδος ὁ Ἀρχηγός.
Μάρκος υἱός του.

Ἰερώνυμος υἱός του.

Δωνάτος υἱός του.

Ἰωάννης Λομβάρδος τοῦ ποτὲ Πῶλο.

Ἰωάννης υἱός του.

Φραγκίσκος υἱός του.

Zuan Antonio Βραγαδίνος τοῦ ποτὲ Μαρίνου. Μαρίνος υἱός του.

Νικολός Βραγαδίνος τοῦ ποτὲ Μαρίνου.

ΕΥΓΕΝΕΙΣ ΚΑΤΟΙΚΟΥΝΤΕΣ ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΑΥΛΕΙΣ

Φραγκίσκος Βολάνης τοῦ ποτὲ Ἰωάννου.

Ζώρξης Βολάνης τοῦ ποτὲ Πῶλο.

Ἰωάννης Μανωλέσσος τοῦ ποτὲ Μαρίνου.
Ζώρξης ἀδελφός του.

Γιάννας Καλέργης τοῦ ποτὲ Ἀνδρέα.

Πέτρος Μουάτσος τοῦ ποτὲ Ἰωάννου.

Πῶλος Μουάτσος τοῦ ποτὲ Φραγκίσκου.

Ἀντώνιος ἀδελφός του.

Πέτρος Κορνάρου τοῦ ποτὲ Ἰωάννου.

Ζώρξης Βαρώτσης τοῦ ποτὲ Μάρκου⁴.

Πέτρος υἱός του.

Λαυρέντιος υἱός του.

Ζώρξης Λομβάρδος τοῦ ποτὲ Ἰωάννου.

Ζώρξης Λομβάρδος τοῦ ποτὲ Πέτρου.

Ἰωάννης Λομβάρδος ἀδελφός του.

Ζώρξης Γρίτης⁴ τοῦ ποτὲ Νικολό.

Στέφανος ἀδελφός του.

Ἰωάννης ἀδελφός του.

1. Simitecolo καὶ Semitecolo.

2. Εἰς τοὺς γονεῖς δὲν περιλαμβάνονται καὶ οἱ υἱοὶ των κατὰ τὴν ἀρίθμωσιν 19 τὸν ἀριθμὸν, τὸ ὄλον δὲ 83.

3. Lombardo : ὁ ἐκ Λομβαρδίας. Il Condottier ὀρθώτερον, = ὁ Ἀρχηγός.

4. Ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Gritti, ἐξ ἧς ὁ Zuane ὑπῆρξεν ἐλεγκτὴς καὶ ἐπιθεωρητὴς τῆς Κρήτης καὶ τοῦ λεβάντε, καὶ τοῦ ὁποῦ λογιστὴς ἦτο ὁ Καστροφύλακας.

Φραγκίσκος ἀδελφός του.
 Μαρίνος Γρίτης τοῦ κ. Ζώρζη.
 Ζώρξης Γρίτης τοῦ κ. Στεφάνου.
 Ἰωάννης ἀδελφός του.
 Φραγκίσκος ἀδελφός του.
 Νικολός Γρίτης τοῦ κ. Ἰωάννου.
 Ἰωάννης Γρίτης τοῦ κ. Νικολό.
 Ἀντώνιος Γρίτης ἀδελφός του.
 Στέφανος Γρίτης ἀδελφός του.
 Νικολός Γρίτης τοῦ ποτὲ Φραγκί-
 σκου.
 Ἀντώνιος Γρίτης τοῦ ποτὲ Ἰωάννου.
 Τριάνδος Γρίτης τοῦ ποτὲ Ἰωάννου.
 Φραγκίσκος Γρίτης ἀδελφός του.
 Ματθαῖος Γριβίνος τοῦ ποτὲ Ἰωάν-
 νου.
 Μαρίνος ἀδελφός του.
 Νικολός Bribin:¹ Γριβίνος τοῦ ποτὲ
 Ἰωάννου.
 Μαρίνος ἀδελφός του.
 Ζώρξης Γριβίνος τοῦ ποτὲ Ματθαίου.
 Ἰωάννης Γριβίνος τοῦ ποτὲ Νικολό.
 Μαρίνος ἀδελφός του.
 Πέτρος ἀδελφός του.
 Λαυρέντιος Porzio² τοῦ ποτὲ Μάρ-
 κου.
 Μαρίνος ἀδελφός του.
 Πέτρος Πόρτσιος τοῦ ποτὲ Ἀνδρέα.
 Ἀντώνιος Pecator³ τοῦ ποτὲ Ἰα-
 κώβου.
 Ἰάκωβος Pecator τοῦ ποτὲ Ἰωάν-
 νου.
 Ἀντώνιος ἀδελφός του.

Ἰάκωβος Pecator τοῦ ποτὲ Δανιήλ.
 Ματθαῖος Salutio⁴ τοῦ ποτὲ Παν-
 τολέοντος.
 Μάρκος υἱός του.
 Παντολέον υἱός του.
 Ἰωάννης Salutro τοῦ ποτὲ Φραγ-
 κίσκου.
 Φραγκίσκος υἱός του.
 Ἰωάννης Salutro ὁ Γέρων.
 Ἰωάννης Γιαλινᾶς τοῦ ποτὲ Μάρκου.
 Μάρκος υἱός του.
 Φραγκίσκος υἱός του.
 Ἰωάννης Sotiano:⁵ Σοτιανός τοῦ
 ποτὲ Νικολό.
 Ζώρξης Σοτιανός τοῦ ποτὲ Μάρκου.
 Νικολός Surian:⁶ Σουριάνος ἢ Σου-
 ριανός.
 Ἰωάννης ἀδελφός του.
 Λαυρέντιος Σουριάνος τοῦ ποτὲ Ἰε-
 ρωνύμου.
 Ἀντώνιος Σουριάνος τοῦ ποτὲ Ἰω-
 άννου.
 Vidian: Βιδιανός Σουριάνος τοῦ ποτὲ
 Ζώρζη.
 Ἰωάννης ἀδελφός του.
 Ἄγγελος Σουριάνος τοῦ ποτὲ Ἀν-
 δρέα.
 Ἀντώνιος Σουριάνος τοῦ ποτὲ Ἀν-
 δρέα.
 Ἰωάννης ἀδελφός του.
 Batta⁷ da Ferrara: Βαρθολομαῖος
 Φερράρας τοῦ ποτὲ Μάρκου.
 Ἰερώνυμος ἀδελφός του.

1. Gribin καὶ Bribin γράφει ὁ Καστροφύλακας, δηλ. Γριβίνος καὶ Βριβίνος.

2. Porzio=Πόρτσιος.

3. Pecator καὶ Peccato—re=ἁμαρτωλός.

4. Σαλούτιος, Σαλοῦτρος καὶ Σαλοῦστρο, οὔτινος ὑπάρχει οἰκογένεια.

5. Sotiano=Σοτιανός.

6. Surian=Σουριάνος ἢ Σουριανός, ὁ ἐκ Σούρης, ἢ γεννηθεὶς ἐν Σούρη.

7. Batta da Ferrara=Βαρθολομαῖος ὁ ἐκ Φερράρας τῆς Ἰταλίας ἢ ὁ γεννηθεὶς
 εἰς τὴν Φερράραν.

Stefanin d' Artona¹: Στεφανῆς.

Ἄρτονας τοῦ ποτέ Ματθαίου.

Ἰάκωβος ἀδελφός του.

Ματθαῖος ἀδελφός του.

Ἀνδρέας ἀδελφός του.

Andrea Ligisso²: Ἀνδρέας Λιγίσης, Λιγίσος τοῦ ποτέ Ἀντωνίου.

Gianna Vergiri: Γιάννης Βεργίρης τοῦ ποτέ Ζώρζη.

Ζώρξης υἱός του.

Bortolo Cagnola³: Βαρθολομαῖος Κανιώλας τοῦ ποτέ Ζώρζη.

Μιχελέτος Κανιώλας ἀδελφός του.

Ζώρξης Κανιώλας τοῦ Βαρθολομαίου.

Ἰωάννης Κανιώλας ἀδελφός του.

Βαρθολομαῖος ἀδελφός του.

Ζώρξης ἀδελφός του.

Ἰωάννης Κανιώλας τοῦ ποτέ Ζώρζη.

Νικολός Κανιώλας τοῦ ποτέ Ἰωάννου. Ἰερώνυμος ἀδελφός του.

Ζώρξης Κανιώλας τοῦ κ. Μανέα.

Μανέας Κανιώλας τοῦ ποτέ Βαρθολομαίου.

Ἀνδρέας Furlan⁴ τοῦ κ. Ἰερωνύμου. Δανιήλ υἱός του.

Ἰερώνυμος υἱός του.

Ἀνδρέας Φουρλάνος τοῦ Ἰωάννου.

Ἰερώνυμος ἀδελφός του.

Λεονάρδος ἀδελφός του.

Ἰάκωβος Φουρλάνος τοῦ ποτέ Μάρκου.

Ἰερώνυμος ἀδελφός του.

Φραγκίσκος Φουρλάνος τοῦ ποτέ Ἰακώβου.

Μάρκος ἀδελφός του.

Φραγκίσκος Φουρλάνος τοῦ ποτέ Βερναρδίνου.

Ἰάκωβος Φουρλάνος τοῦ ποτέ Ἰωάννου.

Ἀντώνιος Damoro⁵ τοῦ ποτέ Νικολό.

Νικολός Damoro⁵ τοῦ ποτέ Ἀγγέλου.

Νικολός Damoro⁵ τοῦ ποτέ Ἀντώνη. Ζώρξης Damoro⁵ τοῦ ποτέ Πασχάλη.

Ἰάκωβος Λίμας τοῦ ποτέ Ἰωάννου. Ζώρξης ἀδελφός του.

Πέτρος ἀδελφός του.

Ἰερώνυμος Λίμας τοῦ ποτέ Ζώρξη.

Ἰάκωβος ἀδελφός του.

Νικολός ἀδελφός του.

Ἰωάννης Λίμας τοῦ ποτέ Πέτρου.

Πέτρος Λίμας τοῦ ποτέ Βερναρδίνου.

Ἰάκωβος ἀδελφός του.

Ἰωάννης ἀδελφός του

(c. 170). Ἰωάννης Δάνδολος τοῦ ποτέ Ζώρξη.

Ζώρξης υἱός του.

Πέτρος Δάνδολος τοῦ ποτέ Ματθαίου.

Ἰωάννης Δάνδολος ἀδελφός του.

Φραγκίσκος Δάνδολος τοῦ ποτέ Γιαννάκη.

1. Stefanin d' Artona=Στεφανῆς ἢ Στεφανῖνος ὁ γεννηθεὶς εἰς τὴν Ἄρτονα τῆς Ἰταλίας.

2. Ligisso=Λιγίσης ἢ Λιγίσος.

3. Cagnola=Κανιώλας.

4. Furlan=Friulan. Friulano δὲ καὶ Furlano, σημαίνει τὸν κάτοικον ἢ τὸν γεννηθέντα εἰς τὸ Φριούλι τῆς Ἰταλίας.

5. Damoro, ἂν δὲν εἶχε τὸν τόνον εἰς τὴν λήγουσαν, ἀλλ' ἦτο Damoro ἢ Damoro, θὰ τὸ ἐξελληνίζομεν, εἰς τὸν τοῦ Μαύρου, ὁ δε Μαῦρος, ὁ Μαῦρος. Μὲ τὸν τόνον εἰς τὴν λήγουσαν, τὸ ἀφίνομεν Damorò. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ σήμερον ἀκόμη οἰκογένεια Νταμόρηδων ἢ Νταμοράκηδων εἰς τὴν νῆσον Γαῦδον καὶ εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Σελίνου.

- Ἄγγελετος Δάνδολος τοῦ ποτὲ Φραγκίσκου.
 Ἰωάννης Δάνδολος τοῦ ποτὲ Νικολό.
 Φραγκίσκος υἱός του.
 Κυριάκος Δάνδολος τοῦ ποτὲ Φαντίνου.
 Ἀλβίζος Δάνδολος ἀδελφός του.
 Ζώρξης Δάνδολος τοῦ ποτὲ Ἀγγέλου.
 Ζώρξης Δάνδολος τοῦ ποτὲ Νικολό.
 Μιχελῆς Ἐπισκοπόπουλος τοῦ ποτὲ Ζώρξη.
 Κωνσταντῖνος ἀδελφός του.
 Μάρκος ἀδελφός του.
 Μαρίνος ἀδελφός του.
 Ἀντώνιος ἀδελφός του.
 Δημήτρης ἀδελφός του.
 Νικολῆς ἀδελφός του.
 Βερναρδῖνος Ἐπισκοπόπουλος τοῦ κ. Μιχελῆ.
 Ζώρξης ἀδελφός του.
 Κωνσταντῖνος ἀδελφός του.
 Ζώρξης Ἐπισκοπόπουλος τοῦ κ. Μαρίνου.
 Ἰάκωβος ἀδελφός του.
 Κωνσταντῖνος ἀδελφός του.
 Ἀντώνιος da Piacenza¹ ὁ Γέρων.
 Ἰωάννης υἱός του.
 Ἀντώνιος Πιατσέντσας τοῦ κ. Ἰωάννου.
 Ἀρμάνδος Πιατσέντσας τοῦ ποτὲ Λουκά.
 Ἰωάννης ἀδελφός του.
 Ἰάκωβος Πιατσέντσας τοῦ ποτὲ Ἰωάννου.
 Ἰάκωβος Μοττενίγος τοῦ ποτὲ Ζώρξη.
- Ζώρξης Μοστενίγος τοῦ ποτὲ Νικολό.
 Πέτρος ἀδελφός του.
 Ζαχαρίας Ζάνες² τοῦ ποτὲ Φραγκίσκου.
 Ζώρξης υἱός του.
 Pantalo: Πανταλέων Ζάνες τοῦ ποτὲ Φραγκίσκου.
 Φραγκίσκος υἱός του
 Βερνάρδος Ζάνες τοῦ ποτὲ κ. Νικολό.
 Ζαχαρίας Ζάνες τοῦ ποτὲ Στάη.
 Φραγκίσκος Caterin: Κατερίνης τοῦ ποτὲ Νικολό.
 Ἰωάννης ἀδελφός του.
 Ἀνδρέας ἀδελφός του.
 Μάρκος Κατερίνης τοῦ κ. Φραγκίσκου.
 Μάρκος Κατερίνης τοῦ ποτὲ κ. Νικολό.
 Zorzi Sanguinazo:³ Γεώργιος, Ζώρξης,
 Σαουνάτσος τοῦ ποτὲ Ἰακώβου.
 Ἰάκωβος υἱός του.
 Βαρθολομαῖος Σαουνάτσος τοῦ ποτὲ Ἰακώβου.
 Ἰωάννης υἱός του.
 Φραγκίσκος υἱός του.
 Βαρθολομαῖος Σαουνάτσος τοῦ ποτὲ Νικολό.
 Πῶλος ἀδελφός του.
 Ζωρζέτος Σαουνάτσος τοῦ ποτὲ Νικολό.
 Ἰωάννης Σαουνάτσος τοῦ ποτὲ Νικολό.

1. Antonio da Piacenza=ἐκ Πιατσέντσας ἢ γεννηθεὶς ἐν Πιατσέντσα τῆς Ἰταλίας=ὁ Πιατσέντσας.

2. Ἐκ τῆς γνωστῆς οἰκογενείας τῶν Ζάνε, Τζάνε ἐξ οὗ καὶ Τζανῆδες ἢ Τζανακάκηδες, οἰκογένεια γνωστὴ ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Κισσάμφ.

3. Sanguinazo, ἢ γνωστὴ οἰκογένεια τῶν Σαουνάτσο. Sanguinazo, ἐκ τοῦ Sanguie ἐρυθρόχρους. Ἡμεῖς τὸ ἀφίνομεν Σαουνάτσος ὡς ἀκούεται σήμερον ἐν Κρήτῃ.

Νικολός Σαουνάτσος τοῦ κ. Ζωρζέ-
του.

Βαρθολομαῖος ἀδελφός του.

Ἰάκωβος ἀδελφός του.

Ἀντώνιος Σαουνάτσος τοῦ ποτέ Ἰω-
άννου.

Νικολός Σαουνάτσος τοῦ ποτέ Ἀν-
τώνη.

Ἰωάννης Σαουνάτσος τοῦ ποτέ Ἰλα-
ρίωνος.

Μιχαήλ υἱός του.

Ἰλαρίων υἱός του.

Ἰωάννης Σαουνάτος τοῦ ποτέ Ματ-
θαίου.

Νικολός ἀδελφός του.

Ματθαῖος Σαουνάτσος τοῦ ποτέ
Φραγκίσκου.

Νικολός Σαουνάτσος τοῦ ποτέ Ἰλα-
ρίωνος.

Ἰάκωβος ἀδελφός του.

Ἰωάννης Σαουνάτσος τοῦ ποτέ Ἀν-
δρέα.

Ἰάκωβος Σαουνάτσος τοῦ ποτέ Ἀν-
δρέα.

Ἀνδρέας υἱός του.

Ἰάκωβος Σαουνάτσος τοῦ ποτέ Βαρ-
θολομαίου.

Ζώρξης Σαουνάτσος Μαραγκόπου-
λος¹.

Ἰωάννης Σαουνάτσος τοῦ ποτέ Μα-
ρίνου.

Μαρίνος υἱός του.

Ζώρξης υἱός του.

Ζώρξης da Chioza² τοῦ ποτέ Ἰε-

ρωνύμου.

Ἰερώνυμος υἱός του.

Μαρκαντώνης υἱός του.

Ἰερώνυμος Κιότζας τοῦ ποτέ Ζώρξη.
Ζώρξης υἱός του.

Ἰωάννης Κιότζας υἱός του.

Ἀλεβιζάκης Κιότζας τοῦ ποτέ Μαρ-
καντώνη

Ἀνδρέας Κιότζας τοῦ ποτέ Ἰερω-
νύμου.

Ἰερώνυμος Κιότζας τοῦ ποτέ Ἀλ-
βίξε.

Πέτρος Κιότζας τοῦ ποτέ Νικολό.
Ματθαῖος ἀδελφός του

Μάρκος ἀδελφός του.

Νικολός Κιότζας τοῦ ποτέ Ἀλβίξε.
Μάρκος ἀδελφός του.

Φραγκίσκος ἀδελφός του.

Ἀνδρέας Κιότζας τοῦ ποτέ Γιαννάκη.
Νικόλαος ἀδελφός του.

Ἀλβίξες ἀδελφός του.

Ζώρξης ἀδελφός του.

Πέτρος ἀδελφός του.

Ἰωάννης Κιότζας τοῦ ποτέ Μαρίνου.
Ζώρξης υἱός του.

Μαρκαντώνης Κιότζας τοῦ ποτέ
Ζώρξη.

Ζώρξης υἱός του.

Ἰωάννης υἱός του.

Ζώρξης Κιότζας τοῦ ποτέ Νικολό.
Νικολός ἀδελφός του.

Ἰάκωβος ἀδελφός του.

Ἀνδρέας Κιότζας τοῦ ποτέ Πέτρου
Ἀλβίξε*.

Τὸ ὄλον εὐγενεῖς Κρήτες Ρεθύμνου 213.

1. Μαραγκόπουλος, ἴσως παρατσούκλι, ἐκ τοῦ μαραγκός, ξυλουργός.

2. Da Chioza—ἐκ τῆς Κιότζας τῆς Ἰταλίας πλησίον τῆς Βενετίας.

* Εἰς τὰ ὀνόματα τῶν εὐγενῶν Βενετῶν, ἀπαντῶσι τὰ ὀνόματα Καλέργη. Βολάνη ἢ Μπολάνη, Σεμιτέκολο καὶ ἄλλα καθαρῶς Ἑλληνικὰ ὀνόματα. Εἰς δὲ τὰ τῶν εὐγενῶν Κρητῶν, ἐκτὸς τῶν ὀνομάτων Ἐπισκοπόπουλος, Μαραγκόπουλος, κλπ. καθαρῶς Ἑλληνικῶν ὀνομάτων, ἀπαντῶσι καὶ καθαρῶς Ἰταλικά: Lombardo, ὁ

ΕΥΓΕΝΕΙΣ ΧΑΝΙΩΝ - ΒΕΝΕΤΟΙ (c. 235)

Ὁ Καστροφύλακας ἀναφέρει μόνον τὸν ἀριθμὸν, χωρὶς νὰ καταγράφη τὰ ὀνόματα. Ἐπίσης δὲν ἀναφέρει τοὺς ἐν τῷ διαμερίσματι μένοντας εὐγενεῖς, καὶ πρέπει ἢ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἔξω ὄλοι ἐντὸς τῆς πόλεως Χανίων ἢ ὅτι παραλείπει τοὺς ἐν τῇ ὑπαίθρῳ. Εἰς τὴν πόλιν Χανίων ἔξω εὐγενεῖς Βενετοί: Ἄνδρες 69, οἱ ἄρρενες υἱοὶ τῶν οἱ μέχρι 14 ἐτῶν ἡλικίας 54, καὶ γυναῖκες μετὰ τῶν θυγατέρων τῶν 100, τὸ ὄλον 223.

ΕΥΓΕΝΕΙΣ ΚΡΗΤΕΣ

Ἄνδρες 57, ἄρρενες υἱοὶ αὐτῶν, κάτω τῶν 14 ἐτῶν 50, γυναῖκες καὶ θυγατέρες τῶν 90 ἦται τὸ ὄλον 197 καὶ πάντες ὄμοῦ, Βενετοὶ καὶ Κρήτες, 420.

Πληθυσμὸς Ἑρακλείου καὶ διαμερίσματος (c. 92—105).

Τὸν πληθυσμὸν Ἑρακλείου καὶ προαστείων ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας εἰς 74 ἐνορίας (parrocchia καὶ parrocco ἢ ἐφημέριος), τοῦ δὲ διαμερίσματος, περιλαμβάνοντος 8 ἐπαρχίας ἢ Καστελλανίας, ὡς ἐλέγοντο (Castel), ἀναφέρει κατὰ καζάδες (casal)².

ἐκ Λομβαρδίας, ὁ Λομβάρδος, ὁ Λομβαρδός. Ρίοετζα, ὁ ἐκ Πιατσέντσας ὁ Πιατσέντσας. Zorzi de Chiozia καὶ Chiogia=ὁ ἐκ Κιότζας τῆς Ἰταλίας, ὁ Κιότζας. Ἀντώνιος Da Ferrara=ὁ ἐκ τῆς Ἰταλικῆς πόλεως Φερράρας. Ἀνδρέας Furlan=ὁ ἐκ Φρίουλι τῆς Ἰταλίας καὶ ἄλλα πολλά. Τοῦτο δεικνύει, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπομεν, ὅτι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς Βενετικῆς κυριαρχίας ἐν Κρήτῃ, ἀνεμίχθησαν διὰ τῶν μικτῶν γάμων Ἰταλοὶ εὐγενεῖς καὶ Ἕλληνες καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἐξελληνίσθησαν πάντες ὅσοι δὲν ἐπέστρεψαν εἰς τὰς πατρίδας τῶν, ἀλλ' ἔμειναν ἐν Κρήτῃ.

1. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐνοριῶν Ἑρακλείου καὶ προαστείων εἰς 74, εἶναι δυσανάλογος μὲ τὸν πληθυσμὸν (13625). Αἱ ἐνορίαι αὐταὶ ἦσαν μικραὶ συνοικίαι, ὀλίγας μόνον ψυχὰς ἀριθμοῦσαι καὶ ἰδιωτικαὶ ἐκκλησίαι, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν ὀνομάτων: «Ἐκκλησίας Χριστοῦ τοῦ Σκουλούδη», «Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κασιμάτη, Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαγιανοῦ» κ.λ.π. Εἶπομεν δὲ ἄλλοτε περὶ τῶν ἀγόνων τῶν Λατίνων Ἀρχιεπισκόπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐν Κρήτῃ, πρὸς καθυπόταξιν τῶν ἰδιωτικῶν τούτων γαῶν καὶ παρεκκλησιῶν, καὶ πῶς τέλος ἐδικαιώθησαν οἱ κτήτορες τούτων ὑπὸ τῆς Γαληνοτάτης Δημοκρατίας καὶ ἠδύνατο ἐλευθέρως νὰ τὰς διαχειρίζωνται καὶ ἐκλέγῃσι τοὺς ἐφημέριους τῶν, διότι βεβαίως οἱ πληθυσμοὶ καὶ τῶν πόλεων ἦσαν κατὰ μεγίστην πλειοψηφίαν Ἕλληνες.

2. Casal=ὁ καζᾶς, τὸ χωρίον, ὡς λέγομεν σήμερον. Ὁ Καστροφύλακας ἀναφέρει κατ' ἀλφαβητικὴν συνήθως σειρὰν τὰ casal καὶ τοὺς κατοίκους τῶν κατὰ γένη: Ἄνδρας στρατευσίμους fazion «dafatti», παιῖδας «putti», γέροντας «vecchi» καὶ γυναῖκας «donne». Τὰ ὀνόματα τῶν καζᾶδων εἶναι ἐν πολλοῖς παραμορφωμένα καὶ ἀνορθόγραφα πολλάκις, ἰδίως εἰς τὸν κώδικα, ἐκ τοῦ ἀντιγραφῆως πάντως. Ἀλλὰ καὶ ὁ Καστροφύλακας ἀναφέρει τοὺς καζᾶδες τούτους συγκεχυμένως καὶ μεταπηθᾶ ἀπὸ τὸν ἓνα καζᾶν εἰς τὸν ἄλλον, ὅχι παρακειμενον, ἀλλὰ πολὺ μακρὰν εὐρισκόμενον, πολλάκις δ' ἀναφέρει τὸν ἴδιον καζᾶν δις εἰς τὴν ἴδιαν Καστελλανίαν, ἐνῶ ὑπάρχει ἐκεῖ ἓνας μόνον τοιοῦτος· πρὸς τοῦτους πολλοὶ καζᾶδες δὲν ὑπάρχουσι σήμε-

Πληθυσμὸς πόλεως Ἡρακλείου καὶ προαστείων 13625 ὡς ἐξῆς: Ἄνδρες ἀπὸ 14—60 ἐτῶν (da fazion) ὡς λέγει ὁ Καστροφύλακας 4050. Παῖδες μέχρις ἡλικίας 14 ἐτῶν (putti) 1915. Γέροντες ἄνω τῶν 60 ἐτῶν ἡλικίας 101 (vecchi) καὶ γυναῖκες μετὰ τῶν θυγατέρων των (donne e putte)¹ 7559. Ἐπὶ πλεόν ἐντὸς τῆς πόλεως εὕρισκοντο κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀπογραφῆς ταύτης 72 περαστικοί, 1100 γυναικόπαιδα Ἰταλῶν στρατιωτῶν, Ἑβραῖοι μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των 950, 164 εὐγενεῖς καὶ 800 φεουδάρχαι, ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ἔξω οἱ εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχαι ὄλοι ἐν τῇ πόλει. Οὕτω, ὁ ὄλος πληθυσμὸς Ἡρακλείου καὶ προαστείων ἀνήρχετο εἰς 16711 ψυχάς. Περστικούς ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας εἰς τὸ Castel Μαλεβίτσι 23, εἰς τὸ Castel Τέμενος 20, Castel Μονοφάτσι 74, Βελθεδέρε 50, Πεδιάδα 103, Castel Novo 54, Πριότισσα 15 καὶ Μεραμβέλλο 36, ἦτοι τὸ ὅλον 447 (c. 93).

Πληθυσμὸς Πεδιάδος (Castel² Pediada).

Ὁ πληθυσμὸς Πεδιάδος ἀνήρχετο εἰς 16848 ψυχάς: ἦτοι εἰς 4468 ἄνρον καὶ εἶναι δύσκολος ἢ ἐξακρίβωσις. Διὰ τοῦτο θὰ ἀναφέρωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων ἀναλυτικῶς ἐπίσης κατὰ γένη, παραλείποντες τὰ ὀνόματα τῶν καζάδων καὶ τὰς τοπωνυμίας.

1. Da fazion, fazione, nomini fatti, ἄνδρες ἐνήλικες, στρατεύσιμοι, fanti, πεζοὶ στρατιῶται. Putti, putello, παῖς, παιδίον, putella, μικρὸν κοράσιον. Vecchio, γέροντων ἄνω τῶν 60 ἐτῶν, donna γυνὴ ἐνήλιξ.

2. Castel, Καστελλανία, ἀντιστοιχοῦν μὲ τὰς σημερινὰς Ἐπαρχίας τῆς νήσου καὶ οἱ Καστελλάνοι, περὶ τῶν ὁποίων εἶπομεν ἄλλοτε, ἦσαν εἶδος Ἐπαρχῶν, ἐλάμβανον δὲ διαταγὰς ἀπὸ τοῦ διοικητῆς ἢ προβλεπτῆς καὶ γενικοῦς Καπητάνους. Παραθέτομεν ἔγγραφον τοῦ γεν. Καπητάνου Ἄνδρέα Γρίτη, πρὸς τὸν Καστελλάνον Νεοκαστέλλου (Kastel Novo) Νικόλαον Παλαιολόγον, περὶ τιμωρίας εὐγενῶν καὶ φεουδαρχῶν, μὴ παρουσιασθέντων εἰς τὰς ἐπιθεωρήσεις, ὅπως εἶπομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις. Διατάσσεται λοιπὸν ὁ Παλαιολόγος νὰ κοινοποιήσῃ ὀνομαστικῶς εἰς ἕνα ἕκαστον τὴν ἀπόφασιν τῆς τιμωρίας: Andreas Gritti, Capitaneus Generalis Crete, Nobili Cretensi Nicolao Paleologo, Castellano Castri Novi, saluten. Σὰς στέλλομεν ἐσώκλειστον καταδικαστικὴν ἀπόφασιν, ληφθεῖσαν παρ' ἡμῶν, ἐναντίον τῶν ἀπειθῶν ἐκείνων καὶ παρηκῶν φεουδαρχῶν, οἱ ὅποιοι δὲν ἐξεπλήρωσαν τὰς υποχρεώσεις των κατὰ τὴν γενικὴν ἐπιθεώρησιν. ἐνεργηθεῖσαν τὴν 18 παρελθόντος Ὀκτωβρίου—δηλαδὴ τοῦ νὰ παρουσιασθῶσι μὲ τὰ ὑποζύγια, τὰ ὅποια ἦσαν υποχρεωμένοι, ἀναλόγως τοῦ τιμαρίου των, νὰ συντηρῶσιν ἰδίαις δαπάναις καὶ παρουσιάζωσι κατὰ τὰς γενικὰς ἐπιθεωρήσεις—, ἵνα τὴν κοινοποιήσῃτε ὀνομαστικῶς εἰς ἕκαστον τῶν καταδικασθέντων, μὲ τὰς δεούσας παρατηρήσεις καὶ νοθεύσεις, καὶ τὴν τοιχοκολλήσῃτε εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Καστελλανίας σας, διὰ νὰ λάβωσι γινῶσιν πάντες ὅσοι ἤθελον νὰ καταγγείλωσι τὰ προστιμαρισμένα φέουδα, σύμφωνα μὲ τὴν προκήρυξίν μας. Θὰ ἦτο δὲ καλόν, ἂν ἠδύνασθε, νὰ τὴν δημοσιεύσῃτε καὶ ἑλληνιστί, δηλοῦντες ἡμῖν τὴν ἐκτέλεσιν. Candia 7 Δεκεμβρίου 1545. Τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα ἔγράφοντο λατινιστί ἢ εἰς τὴν βενετικὴν διάλεκτον.

¹Ἡ οἰκογένεια Γρίτη κατήγετο ἐκ τῶν Κρητῶν εὐγενῶν Ρεθύμνης. Τοῦ Ἰωάννου

δρας, 4029 παῖδας, 393 γέροντας καὶ 7958 γυναῖκας καὶ θυγατέρας των, με 98 καζάδες (c. 94-95).

Πληθυσμὸς Βελβεδέρε (Castel Belvedere).

Ὁ πληθυσμὸς τοῦ Βελβεδέρε, με 70 καζάδες, ἀνήρχετο εἰς 7541 ψυχάς: 2288 ἄνδρας, 1874 παῖδας, 147 γέροντας καὶ 3232 γυναῖκας καὶ θυγατέρας των (c. 96-97).

Πληθυσμὸς Μεραμβέλλου (Castel Mirabello ἢ Maribello).

Τὸ Μεραμβέλλο, ἀπαρτιζόμενον μόνον ἀπὸ 20 καζάδες, ἠρίθμει 9486 ψυχάς, ἐνῷ αἱ ἄλλαι Καστελλανίαι με πολὺ περισσοτέρους καζάδες, δὲν περιεῖχον ἀνάλογον ἀριθμὸν κατοίκων. Ἄνδρας 2596, παῖδας 2211, γέροντας 237 καὶ γυναῖκας μετὰ τῶν θυγατέρων των 4442 (c. 97).

Πληθυσμὸς Μονοφατίου (Castel Bonifazio) (c. 97—100).

Τὸ Μονοφάτσι ἠρίθμει 111 καζάδες, με 9569 ψυχάς: 2644 ἄνδρας, 2524 παῖδας, 258 γέροντας καὶ 4143 γυναῖκας μετὰ τῶν θυγατέρων των.

Πριόισσα (Castel Priotissa).

Ὁ πληθυσμὸς Πριοτίσσης, με 22 καζάδες, ἀνήρχετο εἰς 2438 ψυχάς: 716 ἄνδρας, 605 παῖδας, 29 γέροντας καὶ 1088 γυναῖκας μετὰ τῶν θυγατέρων των (c. 100).

Τέμενος (Castel Temene).

Ἦρίθμει 52 καζάδες καὶ 5575 ψυχάς: 1544 ἄνδρας, 1270 παῖδας, 138 γέροντας καὶ 2623 γυναῖκας με τὰς θυγατέρας των (c. 101).

Μαλεβίτσι (Castel Malvisin ἢ Malvisino).

Ἦρίθμει 34 καζάδες καὶ 5219 κατοίκους: 1692 ἄνδρας, 1193 παῖ-

Γρίτης ἦτο λογιστὴς ὁ Καστροφύλακας. Ἐνταῦθα βλέπομεν ὅτι πρὸ 38ετίας ὁ γεν. καπητάνος Κρήτης, ἦτο ἄλλος Γρίτης, ὁ Ἄνδρέας. Οἱ Παλαιολόγοι ἦσαν ἐπίσης εὐγενεῖς Κρήτες, ἐκ τῶν Παλαιολόγων τοῦ Βυζαντίου καταγόμενοι. Σήμερον ζῶσιν Παλαιολόγοι εἰς ὅλας τὰς χώρας ἰσχυριζόμενοι ὅτι κατάγονται ἐκ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων.

Εἰς τὰ 1616 ζητᾷ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνωτέρω Νικολάου Παλαιολόγου Εὐθύμιος πιστοποιητικὸν ἐκ τῆς ἀρχιγραμματείας Κρήτης ὅτι, οὐδεὶς ἐκαμεν ἐνστάσεις περὶ τῆς διαθήκης τοῦ πατρὸς του: Ἐγὼ Πῶλος Ξανθός, Ἀρχιγραμματεὺς, ἐξετάσας τὸ σχετικὸν βιβλίον τῆς ἀρχιγραμματείας Κρήτης, ἀπὸ τοῦ 1587 (ἔτους, φαίνεται, τοῦ θανάτου τοῦ Νικολάου Παλαιολόγου), 14 Μαΐου, μέχρι τῆς ἡμέρας τοῦ παρόντος πιστοποιητικοῦ, πιστοποιῶ ὅτι δὲν εὗρον καμίαν ἐνστασιν κατὰ τῆς διαθήκης τοῦ Νικολό Παλαιολόγου. Δίδεται δὲ ἡ πιστοποίησις αὕτη τῇ αἰτήσει τοῦ υἱοῦ του Zuan Bftimio Paleologo. Candia 25 Settembre 1616.

δας, 81 γέροντας και 2253 γυναίκας και θυγατέρας των (c. 102).

Νεοκάστελλο (*Castel Nuovo*).

Ἡρίθμει 58 καζάδες με 9368 κατοίκους: 2613 ἄνδρας, 2333 παῖδας, 186 γέροντας και 4236 γυναίκας και θυγατέρας των (c. 103—104).

Πληθυσμὸς Λασιθίου (c. 104—105)

Τοῦ Λασιθίου ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας μέρος μόνον τοῦ πληθυσμοῦ. Ἴσως διότι δὲν ἦτο μόνιμος και σταθερὸς ὁ πληθυσμὸς τοῦ μέρους τούτου τῆς νήσου, διὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ ὁποίου μετόκησεν ἡ Γαληνοτάτη τοὺς πληθυσμοὺς τοῦ Ναυπλίου και Μονεμβασίας ὡς θὰ εἴπωμεν εἰς ἄλλο κεφάλαιον. Ἀναφέρονται 1081 κάτοικοι: 296 ἄνδρες, 274 παῖδες, 15 γέροντες και 496 γυναίκες και θυγατέρες των.

Οὕτω τὸ Ἡράκλειον, ἡ πρωτεύουσα τοῦ Βασιλείου τῆς Κρήτης, μεθ' ἔλου τοῦ διαμερίσματος 8 Καστελλανιῶν, ὁμοῦ μετὰ τῶν εὐγενῶν και φρουδαρχῶν, τῶν γυναικοπαίδων τῶν Ἰταλῶν στρατιωτῶν τῶν φρουρίων, 950 Ἑβραίων τῆς πόλεως Ἡρακλείου, τῶν περαστικῶν Ἡρακλείου και Καστελλανιῶν και 437 Ἑλλήνων παπάδων¹ Ἡρακλείου και διαμερίσματος, μόλις ἀνήρχετο εἰς 84626 ψυχάς! Κατὰ γένος δὲ οὕτω: Ἄνδρες στρατεύσιμοι 23872², εἰς τοὺς ὁποίους ἂν προσθέσωμεν 437 Ἑλληνας παπάδες και ἀριθμήσωμεν ἔλους τοὺς περαστικούς (447), ἔλους τοὺς Ἑβραίους (950), και ἔλα τὰ γυναικόπαιδα τῶν Ἰταλῶν στρατιωτῶν ὡς ἄρρνας, και πάλιν θὰ ἔχωμεν μόνον 26806. Παῖδας 18228³, γέροντας 1585 και γυναίκας μετὰ τῶν θυγατέρων των 38007 (c. 105).

Πληθυσμὸς Ἱεραπέτρας και Σητείας (c. 138—140)

Ἡ Ἱεράπετρα με 17 καζάδες: Ἀνατολῆς και Καλογέρους. Ἀπάνω Χωριό. Καπήστρι. Calamafer. Κεδρί. Κροῦστα. Καβοῦσι. Γκράδο. Μοναστήρι. Ἀγία Μαρία. Μακρηλιά. Μεσολενοῦς. Μάλλες. Κάτω Ποταμούς. Ἀπάνω Ποταμούς. Πρίνος και Ἅγιος Ἰωάννης, ἡρίθμει 6957 κατοίκους: 1817 ἄνδρας, 1716 παῖδας, 92 γέροντας 3332 γυναίκας και θυγατέρας των. Ἡ δὲ περιφέρεια Σητείας, ἡ μὲν πόλις (*Castel proprio de Sithia*), ἡρίθμει 1391 κατοίκους: 372 ἄνδρας, 351 παῖδας, 33 γέροντας και 635 γυναίκας με τὰς θυγατέρας των, και ἡ περιφέρεια με 53 καζάδες, 13523 κατοίκους: 3418 ἄνδρας, 3355 παῖδας, 134 γέροντας και 6616 γυναίκας μετὰ τῶν θυγατέρων των. Ὅμοῦ δὲ μετὰ τῶν τῆς πόλεως 1391 και τῶν τῆς Ἱεραπέτρας 6957,

1. Ὁ μὲν κῶδιξ ἔχει *rapati grecchi in tutto* 437, τὸ δὲ ἀντίγραφον μόνον 416.

2. Ὁ κῶδιξ ἔχει ἄνδρας (*da fazion* 30872, τὸ δὲ ἀντίγραφον 29872, ἐνφ̄ ἐπισταμένη πρόσθεσις ἀναβιβάζει τούτους μόνον εἰς 23872.

3. Ὁ κῶδιξ ἔχει ἐσφαλμένως μόνον 17228, ἐνφ̄ τὸ ἀντίγραφον ἔχει ὀρθῶς 18228.

ἦτο ὁ ὅλος πληθυσμὸς τοῦ διαμερίσματος τούτου 21871 ψυχαί: 5607 ἄνδρες, 5422 παῖδες, 259 γέροντες καὶ 10583 γυναῖκες μετὰ τῶν θυγατέρων των. Πρὸς τούτοις 166 Ἑλληνας παπάδες, 22037 τὸ ἕλον.

Πληθυσμὸς Ρεθύμνου καὶ διαμερίσματος (c. 171—177).

Κατ' ἀπογραφὴν, γενομένην τὴν 18 Ἰανουαρίου 1582, εὐρέθησαν οἱ κάτοικοι Ρεθύμνου, Ὀρθοδόξου μὲν δόγματος, 3640 ψυχαί: 1882 ἄνδρες, 520 παῖδες, 80 γέροντες καὶ 1158 γυναῖκες μὲ τὰς θυγατέρας των. Λατινικοῦ δὲ δόγματος, 845 ψυχαί: 328 ἄνδρες, 107 παῖδες, 26 γέροντες καὶ 384 γυναῖκες μετὰ τῶν θυγατέρων των. Εὐγενεῖς Βενετοὶ 84 καὶ 213 εὐγενεῖς Κρηῖτες. Γυναικόπαιδα Ἰταλῶν στρατιωτῶν 340 καὶ Ἑβραῖοι 80—ψυχαί 5202: Ἄνδρες στρατεύσιμοι 2210, παῖδες μέχρις ἡλικίας 14 ἐτῶν 627, γέροντες ἄνω τῶν 60 ἐτῶν 106 καὶ 1542 γυναῖκες καὶ θυγατέρες των¹ (c. 171).

Πληθυσμὸς τοῦ διαμερίσματος

Τὸ διαμέρισμα Ρεθύμνου ἀποτελεῖτο ἐκ τῶν Castel Μυλοπόταμο, Castel Ἅγιος Βασίλειος καὶ Castel Ἄμαρι, μὲ 269 καζάδες ἑμοῦ καὶ συνολικὸν πληθυσμὸν 45646, ἐκ τῶν ὁποίων 14066 ἄνδρες ἐνήλικοι στρατεύσιμοι, 10271 παῖδες μέχρι τοῦ 14 ἔτους, 858 γέροντες ἄνω τῶν 60 ἐτῶν καὶ 20451 γυναῖκες μὲ τὰς θυγατέρας των. Ἑλληνας παπάδες δὲν ἀναφέρονται (c.172—177).

Πληθυσμὸς Χανίων καὶ διαμερίσματος (c. 235—240).

Τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως Χανίων, ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας κατὰ Contrada, τοῦ Ἡρακλείου εἶπομεν πῶς περιγράφει κατὰ Parrocchia ἢ Parocchia καὶ τοῦ Ρεθύμνου κατὰ θρήσκευμα, Rito².

Κάτοικοι Χανίων κατὰ contrada, ἐν ὅλῳ contrade 29, αἱ ἐξῆς:

Contrada ἐκκλησίας ὀνομαζομένης Sotria³ (sic).

- » Ἁγίου Μιχαήλ.
- » Ἁγίου Ἐλευθερίου.
- » Παναγίας τῆς Ὁδηγητρίας.

1. Παρατηροῦμεν ὅτι εἰς τὸ Ρεθύμνον παῖδες ἦσαν ἐν ἀναλογίᾳ ὀλιγώτεροι τῶν ἐνηλίκων. Ἐπίσης ὅτι ὁ Ὀρθόδοξος πληθυσμὸς ἦτο πλέον ἢ τετραπλάσιος τοῦ Λατινικοῦ, καὶ οἱ εὐγενεῖς Κρηῖτες ἐπίσης ἀπέναντι τῶν Βενετῶν, γενικῶς δὲ ὅτι οἱ εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχαι τοῦ διαμερίσματος τούτου ἦσαν πολλοὶ (297 Βενετοὶ καὶ Κρηῖτες). Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶχε τὸν ἀντίκτυπόν του εἰς τὰ ἔσοδα τοῦ προϋπολογισμοῦ Ρεθύμνης. Δηλαδή τὸ κονδύλιον τῶν ἐκμισθώσεων (livelli) ἦτο πολὺ μικρὸν, ἐπεὶδὴ ἦσαν πολλοὶ εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχαι καὶ κατεῖχον τὰ κτήματα, τὰ ὁποῖα οὕτω δὲν ἐνοικιάζοντο, ἄρα δὲν ἀπέφερον εἰσόδημα εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς ἀναλύσεως τῶν προϋπολογισμῶν θὰ φανῇ τοῦτο.

2. Contrada=ὁδός, δρόμος. Parrocchia=ἐνορία καὶ Rito=Θρησκεία.

3. Ἴσως θέλει νὰ εἴπῃ Σωτηρία ἢ Σωτήρος.

Contrada	Ἁγίου Νικολάου.
»	Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου.
»	Ἁγίου Ἀθανασίου.
»	τοῦ παπᾶ Γεώργη Καμίση ¹ .
»	Παναγίας τῆς Μεσοχωρίτισσας.
»	Παναγίας Ὁδηγητρίας εἰς τὴν Ἄμμον ² .
»	Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου.
»	Ἁγίου Γεωργίου στὸ Σελί.
»	Ἁγίου Βασιλείου.
»	Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στὴν Ρεθεμνιώτικη Πόρτα.
»	Ἁγίου Δημήτρη.
»	τῆς Παναγίας τοῦ Βενιέρη.
»	Ἁγίου Γεωργίου Τσικαλάδων ³ .
»	Ἁγίας Αἰκατερίνης.
»	Ἁγίας Παρασκευῆς.
»	Ἁγίου Νικολάου στὴν προκουμαίαν.
»	τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων.
»	Ἁγίας Λουκίας.
»	Ἁγίου Παύλου.
»	Ἁγίου Παντελεήμονος
»	τοῦ Σωτήρος.
»	Ἁγίας Εἰρήνης.
»	τοῦ Καστελλίου.

Καὶ δύο ἄλλαι contrade ἐν τῇ πόλει, τὰ ὀνόματα τῶν ὁποίων «non de-chiarisse» λέγει ὁ κώδιξ, δηλαδὴ δὲν εἶναι σαφεῖ.

Τῶν 29 τούτων contrade ὁ πληθυσμὸς ἀνέρχεται εἰς 1864 ἄνδρας στρατευσίμους, 965 παῖδας, 89 γέροντας καὶ 2786 γυναῖκας μετὰ τῶν θυγατέρων των, ἦτοι εἰς 5704 ψυχάς. Εἰς τὸν ἀριθμὸν τοῦτον συμπεριλαμβάνονται οἱ 420 εὐγενεῖς Βενετοὶ καὶ Κρηῖτες, καὶ οἱ 117 ἔμποροι μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των, τὸ ἕλρον ψυχαὶ 5704. Γυναικόπαιδα Ἰταλῶν στρατιωτῶν 540, καὶ Ἑβραῖοι μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των ψυχαὶ 256, ἦτοι ἐν ὅλῳ ὁ πληθυσμὸς Χανίων ἀνέρχεται εἰς 6500⁴ (c. 235).

1. Camissa, παπᾶ Γεώργη Καμίσας ἢ Καμίσης, ἀπὸ τὰ Καμισιανὰ Κισάμου.

2. Sabbionera καὶ ὄχι Sabionera, ὡς γράφει ὁ Καστροφύλακας—μέρος ἀμμιῶδες, εἰς τὴν ἄμμον.

3. Cicalado γράφει ὁ Καστροφύλακας καὶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ σημαίνη παρὰ Τσικαλάδων.

4. Καὶ ἐνταῦθα θεὸν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν παιδων, κάτω τῶν 14 ἐτῶν, εἶναι μικρότερος ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς ἐνήλικας. Ἐπίσης σημειοῦμεν ὅτι ἡ ἀρίθμησις εἰς τὸν κώδικα εἶναι ἐσφαλμένη. Ἐκεῖ ὁ πληθυσμὸς ἀναγράφεται εἰς 7500, ἐνῶ πραγματικῶς εἶναι μόνον 6500. Τὸ σφάλμα εἰς τὸν κώδικα προέρχεται,

Πληθυσμός διαμερίσματος

Τὸ διαμέρισμα Χανίων περιελάμβανε τὸ Castel Bicorna (Ἀποκόρωνας), Castel Chissamo (Κίσσαμος), castel Selino (Σέλινο) καὶ Castel Sfachia (Σφακία), μὲ ὁμώνυμους ἔδρας. Τὸ Castel Bicorna εἶχε κατοίκους 325 ἄνδρας στρατευσίμους, 328 γυναῖκας, 90 παῖδας καὶ 8 γέροντας. Τὸ Castel Κισάμου 225 ἄνδρας, 380 γυναῖκας, 137 παῖδας καὶ 7 γέροντας. Τὸ Castel Σελίνου, 80 ἄνδρας, 125 γυναῖκας, 47 παῖδας καὶ 3 γέροντας. Τὸ δὲ Σφακίων 462 ἄνδρας, 610 γυναῖκας, 335 παῖδας καὶ 13 γέροντας. Ὅλον τὸ διαμέρισμα εἶχεν 272 καζάδες, ὁμοῦ δὲ μετὰ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως, ὡς ἀνωτέρω, ἠρίθμει 13460 στρατευσίμους, 11626 παῖδας, κάτω τῶν 14 ἐτῶν, 927 γέροντας, 22510 γυναῖκας μετὰ τῶν θυγατέρων των καὶ 265 Ἑλληνας παπάδες, ἐκ τῶν ὁποίων 25 ἦσαν εἰς τὴν πόλιν Χανίων¹ καὶ 240 εἰς τὸ διαμέρισμα, ἤτοι ὄλικός πληθυσμός πόλεως καὶ διαμερίσματος 48788 (c 240).

ΙΤΑΛΙΚΗ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΡΟΥΡΑ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΟΣ (MILIZIA, CERNIDE, PRIVILEGIATI (. 106-111)²

Ἐκαστος καζᾶς ὤφειλε νὰ δίδῃ ὠρισμένον ἕριθμὸν στρατιωτῶν καὶ γαλεωτῶν, καὶ ὠρισμένον ἀριθμὸν ἀγγαρειῶν, τὰς ὁποίας ὤφειλε νὰ κάμῃ ἕκαστος χωρικός προσωπικῶς, καὶ ἄλλας τὰς ὁποίας ἔπρεπε νὰ κάμῃ τὸ ὑποζύγιόν του (ἵππος, ἡμίονος, ὄνος). Ἀναφέρει λοιπὸν ὁ Καστροφύλακας τοὺς καζάδες κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν στρατιωτῶν καὶ γαλεωτῶν, ὡς καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀγγαρειῶν, προσωπικῶν ἢ ὑποζυγίων, τοὺς

διότι ἐκεῖ γράφονται παῖδες 1υ65, ἐνῶ πράγματι εἶναι μόνον 965. Πρὸς τοῦτοις οἱ ἐνήλικες εἶναι πράγματι 1884 μετὰ τῶν εὐγενῶν καὶ ἐμπόρων. Ἄλλ' ἡμεῖς ἐλάβομεν τὸν ἀριθμὸν τοῦ κώδικος 1864.

1. Καὶ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ ὀνόματος τῶν ἐκκλησιῶν, τῶν ὁποίων τινὲς καὶ σώζονται ἀκόμη, καὶ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν παπάδων ἐν τῇ πόλει (25), φαίνεται ὅτι πρόκειται καὶ περὶ τῶν περιχώρων, ὅπως καὶ εἰς τὸ Ἡράκλειον. Δέον νὰ σημειωθῇ πρὸς τοῦτοις, ὅτι ὁ Καστροφύλακας λαμβάνει ὡς ἐν σύνολον τὸ διαμέρισμα καὶ ἀναφέρει ἀνακατωτὰ τοὺς καζάδες, μεταπηθῶν καὶ ἐπανερχόμενος ἀπὸ τὴν μίαν Ἐπαρχίαν (Castel) εἰς τὴν ἄλλην, δὲν ἀναφέρει δὲ καὶ ὅλα τὰ χωρία (Casal) τὰ ὅποια ὑπάρχουν σήμερον, καὶ τὰ ὅποια θὰ ὑπῆρχον ἐσθαίως καὶ τότε, ἂν ὄχι ὅλα. Πρέπει λοιπὸν νὰ συμπεράνωμεν ἢ ὅτι τὰ ἠγνόσει ἢ ὅτι ἐξ ἀμελείας τὰ παραλείπει.

2. Κατ' ἔτος ἐνηγγεῖτο νέα στρατολογία ἐν Κρήτῃ, ἐστέλλοντο δὲ καὶ ἐκ Βενετίας νέοι στρατιῶται ἀποτελοῦντες τὴν «Milizia», διὰ νὰ συμπληρωθῇ ὁ ἀπαιτούμενος ἀριθμὸς τῆς ὠρισμένης φρουράς, τῆς διαμενούσης κυρίως ἐν τοῖς φρουρίοις, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν κατ' ἔτος ἐνεργουμένων ἐπιθεωρήσεων. Ἐκτὸς ὅμως τῆς Milizia, ὑπῆρχεν καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐξ ἰθαγενῶν στρατιὰ τῶν πόλεων καὶ τῆς ὑπαίθρου χώρας, αἱ «cernide» καὶ οἱ «privilegiati». Cernida καὶ zernida ἐκ τοῦ cernere ἢ cernire=ἐκλέγειν, διαλέγειν ἐκ πολλῶν τὰ βέλτεστα. Privilegiati δὲ, οἱ διαλεκτοὶ ἄνδρες, οἱ διαλεκτοὶ στρατιῶται ὅπως καὶ τὸ Cernida. Privilegiati ὅμως ἦσαν καὶ οἱ προνομιούχοι, οἱ ἀπολαύοντες ἰδιαιτέρων προνομίων, πολιτικῶν, κοινωνικῶν, στρατιωτικῶν καὶ ἄλλων. Ἐνταῦθα ὅμως σημαί-

διοικητάς και αξιωματικούς τῆς Ἰταλικῆς στρατιᾶς χωριστά, ὡς και τῆς Ἑλληνικῆς χωριστά.

Ἰταλικὸς στρατός (Milizia). Εὐρεθεὶς ἐν Ἡρακλείῳ κατὰ τὴν ἐπιθεώρησιν (Μάρτιος 1582): στρατιῶται 1086 και 52 αξιωματικοί, με 9 ἀρχηγούς. Ἐκ τοῦ στρατοῦ τούτου ἔμενον κατὰ τὴν ἐπιθεώρησιν Ὀκτωβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους 766 στρατιῶται και 37 αξιωματικοί (c. 107), με τοὺς ἰδίους ἀρχηγούς, τοὺς ἐξῆς: Mario Martinengo¹, Bonato Bonagiunti, Paleologo Corner, Pausanio Brasodaro, Cesaro Sauli, Baldisera Gruelli, Mattio da Capua, Giulio Rizzati εἰς τὸ Castel τοῦ Μόλου και Gian Antonio di Taranto, εἰς τὸ Παλαιόκαστρον (c. 106).

Νέα Milizia. Ὁ ἄνω στρατός, μετὰ 12 νέων ἀρχηγῶν, 75 αξιωματικῶν και 1470 νέων στρατιωτῶν σταλέντων ἐκ Βενετίας, ἦτοι 2236 στρατιῶται και 112 αξιωματικοί (c. 106), ἀπετέλουν τὴν Ἰταλικὴν φρουρὰν Ἡρακλείου τὸ 1583, με τοὺς νέους ἀρχηγούς τοὺς ἐξῆς: Francesco Aldobrandini², Meo Cassini, Giulio Grisogono, Curtio Siro, Rino da Sissi, Marcantonio Peloso, Angelo da S. Giusto, Giulio Elisseo, Gerardo Alfieri, Ludovico Naldi, Dionisio Naldi, Andrea Guarniero. Κατ' ἐπιθεώρησιν δὲ γενομένην τὸν Μάιον τοῦ ἐπομένου ἔτους 1583, ἦτο ὁ Ἰταλικὸς στρατός Ἡρακλείου 1548 στρατιῶται με 13 ἀρχηγούς, ἐκ τῶν ὁποίων ἦσαν τινὲς ἐκ τῶν προαναφερθέντων, και 73 αξιωματικούς (c. 106-107).

Περὶ τῆς Ἰταλικῆς ταύτης στρατιᾶς (milizia), λέγει ὁ Γκαρζώνης εἰς τὴν ἐκθεσίν του ὅτι κατὰ τὴν ἀναχώρησίν του μετὰ τοῦ ἐτέρου συνδίκου Γρίτη ἐκ Κρήτης, ἀφήκαν ἐνεὶ 3468 πεζούς, στοιχίζοντας 132546 δουκάτα, ἀλλὰ ὁ στρατός οὗτος δὲν εἶναι χρήσιμος εἰς τὴν Δημοκρατίαν, ἴσως μάλι-

νει διαλεκτοὶ στρατιῶται, προερχόμενοι ἐκ τῶν «ἀπέλευθέρων» τῶν «graziati» καλουμένων ἢ «ἀρχοντορωμαίων» ὡς τοὺς λέγει ὁ Γκαρζώνης, καλῶς γυμνασμένων και πιστῶν εἰς τὴν Γαληνοτάτην, ὡς ἐλέχθη ἄνωτέρω. «Milizia» ὁ ἐξ Ἰταλῶν στρατός, τὸν ἑποῖον θεωρεῖ ὁ Γκαρζώνης σχεδὸν ἀχρηστον, ἴσως δὲ και βλαβερόν, διότι συζοῦν οἱ στρατιῶται μετὰ γυναικῶν ἰθαγενῶν, τὰς ὁποίας και νυμφεύονται, και εἶναι με αὐτὰς ἀπησχολημένοι, παραμελοῦντες τὰ στρατιωτικὰ των καθήκοντα, διὰ τοῦτο δὲ και γίνεται ἀλλαγὴ και στέλλονται κατ' ἔτος ἐξ Ἰταλίας χίλιοι νέοι στρατιῶται.

1. Martinengo, Bonagiunti, Brasoduro, Sauli, Gruelli, Rizzati, εἶναι οἰκογένειαι ζῶσαι και σήμερον ἐν Βενετία και εἰς ἄλλας Ἰταλικὰς πόλεις. Paleologo Corner εἶναι πάντως ἐκ τῆς γνωστῆς οἰκογενείας τῶν Κορνάρων ἐν Κρήτη. Mattio da Capua, ἐκ τῆς Ἰταλικῆς πόλεως Capua, ὅπως και τὸ Gian Antonio di Taranto, σημαίνει τὸν ἐκ τῆς πόλεως Taranto τῆς Ἰταλίας.

2. Aldobrandini και Cassini εὐγενεὶς Βενετοί, ὧν αἱ οἰκογένειαι σώζονται και σήμερον. Τὸ Grisogono φαίνεται ἑλληνικὸν ὄνομα, Χρυσόγονος, ὅπως και τὸ Siro=Σύρος. Rino da Sissi=ἐκ τῆς Ἰταλικῆς πόλεως Sissi. Τὸ Marcantonio Peloso, ἐκ τοῦ pelo=θρίξ, τρίχα, θὰ ἤδύνατο νὰ ἐκληφθῇ και ὡς ἑλληνικὸν ὄνομα=Μαρκαντώνης, Τριχᾶς, Τριχαλάκης, Μαλλιαρός, ἔχομεν δὲ ὀνόματα οἰκογενειῶν Τριχᾶς, Τριχαλάκης, Τριχαδάκης, Τριχάκης (ἐν Ρεθύμνῃ), Τριχᾶς κλπ.

στα να είναι και ελαβερός, διότι οι στρατιῶται ὄλοι συζοῦν μετὰ ἰθαγενῶν γυναικῶν, τὰς ὁποίας τέλος και νυμφεύονται. Οὗτοι ἐν καιρῷ ἀνάγκης εἶναι ἔτοιμοι νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰς θέσεις των ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ, διὰ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὰς οἰκίας των νὰ ὑπερασπίσωσι τὰς γυναῖκας και τὰ παιδιά των. Ὑπάρχουσι πολλὰ παιδιά ἐκ τοιούτων συμβιώσεων, τὰ ὁποία πρέπει νὰ μάθωσι διάφορα ἐπαγγέλματα ἢ νὰ καταταγῶσιν εἰς τὴν γεωργίαν. Πρὸς κατάπαυσιν τοῦ κακοῦ στέλλονται κατ' ἔτος νέοι ἐκ Βενετίας, χίλιοι στρατιῶται, στοιχίζοντες 88 λίρας και 9 σολδιὰ ἕκαστος, ἐν τούτοις εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνεται τοῦτο, διότι τὸ ἕτερον μέτρον, τοῦ νὰ μεταλλάσσονται ἀνὰ 3-4 μῆνας ἀπὸ τὴν μίαν φορτέσαν εἰς τὴν ἄλλην, δὲν ἀπεδείχθη τελεσφόρον, καθότι ὑποφέρουσιν οἱ στρατιῶται ἀπὸ τὸ κρῦο και τὸν καύσωνα και ἄλλα αἷτια. Ὡστε τὸ καλλίτερον μέσον εἶναι, καταλήγει ὁ Γκαρζῶνης, ἡ συχνὴ ἀλλαγὴ διὰ νέων ἐκ Βενετίας στελλομένων και ἡ ἐπιστροφή τῶν ἀπολυομένων εἰς τὰς οἰκίας των.

Ἡ Ἰταλὸς στρατιώτης λαμβάνει μισθὸν 21 κρητικὰς λίρας, δηλαδὴ κατὰ περισσότερο ἀπὸ 16 βενετικὰς, ζημιούται δὲ ἀκόμη περισσότερον διότι δὲν τηρεῖται ἡ διάταξις τοῦ Φοσκαρίνη¹, και πολλάκις ὁ στρατιώτης λαμβάνει εἰς εἶδος, ἀντὶ εἰς χρήμα, και μὲ ὑψωμένας τιμὰς, μέρος τοῦ μισθοῦ του. Μὲ τὴν διάταξιν τοῦ Φοσκαρίνη θὰ ἡγόραζε μὲ τὰς 16 κρητ. λίρας, εἰς λογικὰς τιμὰς, τόσα πράγματα και τρόφιμα, ὅσα θὰ ἡγόραζε και μὲ τὰς 21 βενετικὰς· ἐπίσης τὸν κατακλέπτουν οἱ ἀξιωματικοὶ του κατὰ τὴν πληρωμὴν και θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχη ἔλεγχος και νὰ πληρώνωνται οἱ στρατιῶται ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ καπητάνου των, ὡς συμβουλεύουν οἱ σύνδικοι, οἱ ὁποιοὶ ἐξηκρίθωσαν ἔτι και ὁ λόχος δὲν ἦτο πλήρης, ἐνῶ οἱ οἰκονομικοὶ ἀξιωματικοὶ εἰσέπραττον μισθὸν δι' ὄλον τὸν λόχον.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΡΟΥΡΑ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ² (c. 108-110)

Ἡ ἐξ ἰθαγενῶν Ἑλλήν. φρουρὰ Ἡρακλείου ἀπετελεῖτο τὴν ἰδίαν ἐποχὴν (1582-83) ἀπὸ 5 Κολοννέλλους, 15 ἑκατοντάρχους, 105 ἀξιωματικοὺς κατωτέρους και 2110 στρατιώτας ὡς ἑξῆς :

Κολοννέλλος Stanzachi Malasso³. Ὑπ' αὐτὸν ἦσαν 3 ἑκατόνταρχοι :

1. Κατωτέρω εἰς τὰ νομίσματα ἐπὶ Βενετοκρατίας ἐν Κρήτῃ θὰ γίνῃ λόγος περὶ τῶν σχετικῶν διατάξεων τοῦ ἐκδοθέντος ὑπὸ Φοσκαρίνη διατάγματος 1 Μαρτίου 1577, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκανονίζετο ἡ κυκλοφορία τῶν νομισμάτων και ἡ μοθοδοσία τῶν στρατιωτῶν και δημοσίων ὑπαλλήλων.

2. Ὡς ἐλέχθη ἤδη, ἐνηργεῖτο κατ' ἔτος νέα στρατολογία και ἐν Κρήτῃ και ἐν Βενετία ἐκ τῆς ὁποίας ἐστελλόντο εἰς Κρήτην νέα Milizia, πρὸς συμπλήρωσιν τῆς φρουρᾶς τῶν φρουρίων και ἀναπλήρωσιν τῶν ἀποστρατευομένων. Συνήθως ἐστελλόντο 1000 νέοι στρατιῶται κατ' ἔτος.

3. Πάντως πρόκειται περὶ τοῦ ὀνόματος Μαλαξέζ, ὑπάρχοντος και σήμερον ἐν Κρήτῃ

Κωνσταντῖνος Ζώρζης¹, μὲ 4 ἀξιωματικούς καὶ 193 στρατιώτας κατ' ἐνορίαν ἐδρεύοντες (parrocchia), Parrocchia di S. Maria Zuludiani² στρατιώται 29. Ἐνορίαν Ἁγίου Γεωργίου Μόσχου (S. Zorzi Mosco³ στρατιώται 33. Ἐνορίαν ἐκκλησίας Σταυροῦ 5 στρατιώται. Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου 40 στρατιώται. Ἁγίου Γεωργίου 33 στρατιώται. Ἁγίας Μαρίας 53. Ἦτοι τὸ ἕλον ὑπὸ τὸν ἐκατόνταρχον Κωνσταντῖνον Ζώρζην 193 στρατιώται καὶ 4 ἄλλοι ἀξιωματικοί.

Ἐκατόνταρχος Filippo da Ravenna⁴. Ἦπ' αὐτὸν ἦσαν στρατιώται 197 καὶ 8 ἄλλοι ἀξιωματικοί, κατ' ἐνορίαν ὡς ἐξῆς :

Ἐνορία S. Zuane Geraco, Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Γέρακος, σὺν Γέρακα, στρατιώται 20. Ἁγίας Λουκίας στρατιώται 48. Ἁγίου Ἰωάννου Veggià⁵ 37 στρατιώται. Παντοκράτορος 19 στρατιώται. Παναγίας τῆς Γοργοπαλούσας (S. Maria Gorgopalussa)⁶ 48 καὶ Ἁγίας Τριάδος 24, ἧτοι ἐν ὄλῳ 196 στρατιώται καὶ 8 ἀξιωματικοί.

Centuria⁷ τοῦ Zuane Caniattò⁸, μὲ 8 ἀξιωματικούς καὶ 197 στρατιώτας εἰς τὰς ἐνορίας : Ἁγίας Μαρίας Vlachiorena⁹ 31 στρατιώται Ἁγ. Γεωργίου Mugliànò¹⁰ 40 στρατιώται. S. Maria¹¹ di Anzoli 34 στρατιώται. Ἁγίου Δημήτρη 29. Ἁγ. Εἰρήνης 24. Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου 21 καὶ Ἁγ. Κυρίλου 18, ἧτοι 197 στρατιώτας καὶ 8 ἀξιωματικούς.

Οὕτω ὑπὸ τὴν Ἀρχηγίαν τοῦ συνταγματάρχου Μαλαξοῦ ὑπηρέτουν οἱ 3

τοῦ ὀνόματος Μαλαξὸς καὶ Μαλαξιανὸς—ὁ ἐκ Μαλάξης καταγόμενος. τὸ δὲ Stanzachi δυνατὸν νὰ σημαίνει Σταυράκη.

1. Ζώρζης, Τζώρτζης, Ζωργάκης, Τζωρτζάκης ὀνοματεπώνυμα καὶ σήμερον ἐν χρήσει ἐν Κρήτῃ.

2. Τὸ Zuludiani, δυνατὸν νὰ εἶναι Σκουλοδιανή—τοῦ Σκουλοῦδη ἢ Λουλουδιανή—τοῦ Λουλοῦδη. Ἐπάρχει δὲ καὶ σήμερον ἐν Χανίοις οἰκογένεια Λουλοῦδη ἢ Λουλουδάκη ἂν δὲν ἀπατώμεθα, δυνατὸν λοιπὸν νὰ ὑπῆρχε τοιαύτη καὶ ἐν Ἡρακλείῳ, ἢ νὰ σημαίνει, ὡς εἶπομεν, Παναγία Σκουλοδιανή.

3. Parrocchia de S. Zorzi Mosco, καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀνωτέρω τὸ Zuludiani σημαίνει ἐκκλησία Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Μόσχου—ἀνήκουσα εἰς τὸν Μόσχον.

4. da Ravenna=ὁ ἐκ Ραβέννας τῆς Ἰταλίας.

5. Veggià δυνατὸν νὰ εἶναι Vergià—τοῦ Βεργιά, Βεργίρη. ὀνόματα γνωστῶν ἐν Κρήτῃ οἰκογενειῶν.

6. S. Maria Gorgopalussa=Παναγίας τῆς Γοργοπαλούσας.

7. Centuria=ἡ Ἐκατονταρχία καὶ Centurione—ὁ Κεντηρίων, ὁ Ἐκατόνταρχος

8. Caniattò Κανιατός (ι). Ἐπάρχει ὁμοῦς οἰκογένεια Κανιάτηδων.

9. Vlachiorena, πάντως πρόκειται περὶ τῆς Παναγίας τῶν Βλαχερνῶν ἐπιλεγόμενος Βλαχερωνήτισσας.

10. Ἁγίου Γεωργίου Mugliànò=Μουλιανοῦ, ἴσως ἐκ τοῦ κτήτορος οὕτω καλουμένου.

11. S. Maria di Anzoli=Παναγίας τῶν Ἀγγέλων, τῆς Κυρίας τῶν Ἀγγέλων, ὡς λέγομεν συνήθως.

ρηθέντες εκατόνταρχοι, ἔχοντες ὑπὸ τὰς διαταγὰς των 20 ἄλλους ἀξιωματικούς καὶ 586 στρατιῶτας, ἐκ τῶν ἑσῶων οἱ 481 ἦσαν archobusieri¹ καὶ 105 picheri².

*Κολοννέλλος Marco Vizamano*³.

Ὑπ' αὐτὸν ἦσαν οἱ εκατόνταρχοι Damian⁴ de Zuane μὲ 131 στρατιῶτας καὶ 7 ἀξιωματικούς εἰς τὰς ἐξῆς ἐνορίας :

Ἁγίας Μαρίας Catafiori⁵ 25 στρατιῶται. Ἁγία Μαρία Chiclapotissa⁶ στρατιῶται 14. Ἁγίου Ἡλίας 13. Μιχαὴλ Ἀρχαγγέλου 23. Ἁγίου Νικολάου Murcataxia⁷ 23. Ἁγίου Γεωργίου 26, ἦτοι τὸ ἔδρον 131 καὶ 7 ἀξιωματικοί.

Ὑπὸ τὸν εκατόνταρχον Zorzi Pelacani⁸ :

Εἰς ἐνορίαν Madona Chiera Eleusa⁹, στρατιῶται 30. Μαρίας Pantanassa¹⁰ 12. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου 20. Ἁγ. Βασιλείου 7. Ἁγίας Μαρίας Talassomaghita¹¹ 20 Ἁγ. Μαρίας Manolitissa¹² 19, ἦτοι τὸ ἔδρον 108 στρατιῶται καὶ 7 ἀξιωματικοί.

Ἐκατόνταρχος Zorzi Brazali¹³ :

Ἐνορία Ἁγίου Μάρκου στρατιῶται 14. Ἁγίου Γεωργίου Sirian¹⁴ 28. Ἁγίας Μαρίας Panimnita¹⁵ 43. Χριστοῦ de Chaetani¹⁶ 23, ἦτοι 108 στρα-

1. Archobusiere καὶ archobugiere ἢ arshibusiere καὶ archibugiere=ὁ ὄπλοποιός, ἐνταῦθα ὁ ὄπλιτης, ὁ φέρων ὄπλον πυροβόλον, ὁ πυροβολητής, archobuso δὲ ἢ archibugio σημαίνει πυροβόλον παλαιᾶς κατασκευῆς ἐν εἴδει τυφεκίου, στομίτοξον, archibusiera δὲ, τὴν τοξικὴν θυρίδα τοῦ ὄχυρώματος, τὴν πολεμιστραν.

2. Picheri, picchieri. Τὸ picchiere σημαίνει τὸν λογχοφόρον στρατιώτην, δορυφόρον, picca=δόρυ, λοιπὸν τοξόται. Λέγονται καὶ arcieri ἐκ τοῦ arco, τόξον. Ἀλλὰ δύναται τὸ arcieri, κατὰ τὸ balestrieri, νὰ σημαίνῃ καὶ τοὺς ἵππεῖς ἐλαφρῶν ἵππων, τοὺς φέροντας τόξα. Πιθανὸν δὲ τότε νὰ ὑπῆρχον εἰς τὴν ὑπαιθρον τοιαῦτα ἐλαφρά σώματα, ἀποσπάσματα.

3. Marco Vizamano=Μάρκος Βιτζαμάνος καὶ Βιτσαμάνης.

4. Damian=Δαμιανός.

5. Ἁγία Μαρία Catafiori=Παναγίας Καταφύορης ἢ τοῦ Καταφύορη ἐκ τοῦ κτήτορος.

6. Ἁγία Μαρία Chiclapotissa=Κικλαπόδισας ἢ Κυκλαπότισσας ἢ ἐκ τοῦ κτήτορος Κυκλαπόδη ἢ Κικαλαπότη.

7. Murcataxia, μᾶλλον τοπωνυμία.

8. Zorzi Pelacani—Ζώρζης Πελεκάνης ἢ Πελεκάνος.

9. Madona Chiera Eleusa=Παναγίας τῆς Ἐλεούσας.

10. Maria Pantanassa=Παναγία Παντάνασσα, ἢ Παντάνασσα.

11. Talassomaghita=ἡ Θαλασσομαχήτρα.

12. Manolitissa=Μανωλήτισσα, ἐκ τοῦ κτήτορος πάντως.

13. Zorzi Brazali=Ζώρζης Βρατζαλής.

14. Ἁγ. Γεωργίου Sirian ἢ τοπωνυμία ἢ ἐκ τοῦ κτήτορος.

15. Μαρίας Panimnita=Πανυμνήτου.

16. Χριστοῦ de Gaetani=τοῦ Γαϊτάνου κτήτορος ἢ τοπωνυμία.

τιῶται μετὰ 7 ἀξιωματικῶν. Οὕτω ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Βιτζαμάνον καὶ τὰς 3 ἑκατονταρχίας ἦσαν 347 στρατιῶται, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 315 ardirusieri καὶ οἱ λοιποὶ picchieri.

Κολονέλλος Ζώρξης Σιγός.

Ἐκατόνταρχος Ζώρξης Ζαχαρίας: Εἰς τὴν ἐνορίαν Παναγίας στρατιῶται 83. Εἰς τὴν Νέαν Μονὴν 52, τὸ ἔλρον 135 στρατιῶται μὲ 7 ἀξιωματικούς.

Ἐκατόνταρχος Μανέας Κασσιμάτης: Εἰς ἐνορίαν Παναγίας Φανερωμένης στρατιῶται 25. Ἅγιος Συμεὼν στρατιῶται 22. S. Nicolò de Sangallo¹ 7. Εἰς Ἄγ. Ἀθανάσιον, 10 καὶ εἰς Ἄγ. Ἀποστόλους 36, τὸ ἔλρον στρατιῶται 110 καὶ 7 ἀξιωματικοί.

Ἐκατόνταρχος Ζώρξης Κορνήλιος: Εἰς ἐνορίαν Ἁγίου Νικολάου Sotiriachi² ἴσως Σωτηράκη 40 στρατιῶτας. Ἁγίας Veneranda³ 32. Ἄγ. Νικολάου Gasmaleusi 25 καὶ εἰς Ἅγιον Γεώργιον Glifocaridi⁴ 20, ἦται τὸ ἔλρον 117 καὶ 8 ἀξιωματικοί. Οὕτως ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Ζώρξην Σιγὸν καὶ τοὺς 3 ρηθέντας ἑκατοντάρχους ἦσαν 362 στρατιῶται ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 306 archibusieri καὶ οἱ λοιποὶ picchieri :

Κολονέλλος Michel Danassino⁵.

Ἰπὸ τὸν ἑκατόνταρχον Μανώλη Κασσιμάτη μὲ 129 στρατιῶτας οὕτω: Εἰς τὴν ἐνορίαν S. Maria Theoschiepasti⁶ στρατιῶται 30. Τῆς τοῦ Ἄγ. Γεωργίου Cassimati⁷ στρατιῶται 8. Ἁγίου Ἰωάννου Xofilina⁸ στρατιῶται 31. Ἁγίας Μαρίας de Marulà, στρατιῶται 6 (τοὺς λοιποὺς μέχρι τοῦ 129 παραλείπει) καὶ 6 ἀξιωματικοί.

Ἐκατόνταρχος Σταμάτης Φράγκος: Εἰς ἐνορίαν Παναγίας Ὀδηγητρίας 72 στρατιῶται. S. Maria Psighofotra⁹ στρατιῶται 16. Ἄγ. Σωτῆρος de Marulà στρατιῶται 24 καὶ Ἄγ. Ἀντωνίου de Marulà 25, τὸ ἔλρον 137 στρατιῶται καὶ 8 ἀξιωματικοί.

Ἐκατόνταρχος Μανώλης Βλαστός: Εἰς τὴν ἐνορίαν S. Maria Peri-

1. Sangallo ἢ San Gallo="Ἅγιος Γάλλος ἢ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ κτήτορος.

2. Sotiriachi, πάντως θέλει νὰ εἶπῃ Σωτηράκη

3. Veneranda=Παρασκευή.

4. Glifocaridi=Γλυφοκαρύδης, ἐπώνυμον, παρατσούχλι, ὡς κοινῶς λέγομεν=ὁ γλύφων τὸ καρῦδι.

5. Danassino, πάντως θέλει νὰ εἶπῃ Διασσηνός ἢ Διαμασσηνός.

6. Theoschiepasti=Θεοσκέπαστη.

7. Cassimati=ἐκκλησία τοῦ Κασσιμάτη.

8. Ἄγ. Ἰωάννου Xofilina=Ἄγ. Ἰωάννου τοῦ Ξοφιλίνα, ἢ ἐκ τῆς τοπωνυμίας ἢ ἐκ τοῦ κτήτορος.

9. Psighofotra, θέλει νὰ εἶπῃ ψυχροσώστρα.

plecta¹ στρατιώτας 37. Εἰς Ἄγ. Γεώργιον Καμαριώτην στρατιῶται 42. Εἰς Ἄγ. Θεοδοσίαν στρατιώτας 26. Εἰς Ἄγ. Ἰωάννην de Marulà² στρατιώτας 32 καὶ εἰς Χρυσοπηγῆς 18, ἦτοι τὸ ὅλον 155 στρατιώτας καὶ 9 ἀξιωματικούς. Οὕτω ὑπὸ τὸν Συνταγματάρχην Δαμασηνὸν ἢ Δαμασηνὸν καὶ τοὺς 3 ἑκατοντάρχους (τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἐπίσης, ὡς καὶ τοῦ συνταγματάρχου, φαίνονται καθαρῶς Ἑλληνικὰ) ἦσαν 421 στρατιῶται, τῶν ὁποίων οἱ 355 ἦσαν archobusieri καὶ οἱ λοιποὶ piccheri καὶ 23 ἀξιωματικοί.

Κολονέλλος Ἰωάννης Σφακιώτης (Zuan Sfachioti).

Ἰπ' αὐτὸν 3 ἑκατόνταρχοι: Iseppo Bonchimo, ἔχων εἰς τὴν ἐνορίαν S. Nicolò Vergici⁴ 19 στρατιώτας. Εἰς τὴν τοῦ Ἄγ. Δημητρίου 5. Εἰς τὴν τῆς Ἁγίας Λουκίας 14. Εἰς τὴν τῆς S. Maria Chieramanolissa⁵ 21. Ἁγίου Μάρκου Chieragialini⁶ 6 Ἄγ. Σωτῆρος de Sculudi⁷ 34 καὶ εἰς τὴν τοῦ Ἄγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου 30, ἦτοι τὸ ὅλον 129 στρατιώτας καὶ 6 ἀξιωματικούς.

Ἐκατόνταρχος Antonio di Rossi: Εἰς τὴν ἐνορίαν τοῦ Χριστοῦ Chie-falà⁸ εἶχεν 29 στρατιώτας. Εἰς τὴν τοῦ Ἄγ. Μιχαὴλ 28. Τὴν τῆς Ἁγ. Μαρίας Pissotighiotissa⁹ 19. Ἄγ. Ἰωάννου Δαμασηνοῦ 3. Ἄγ. Μαρίας Chieragosti¹⁰ 10 καὶ εἰς τὴν τῆς Ἁγίας Ἄννης 25, ἦτοι 114 στρατιώτας μὲ 7 ἀξιωματικούς.

Ἐκατόνταρχος Spiridiòn Messeri: Εἰς τὴν ἐνορίαν Ἄγ. Ἀντωνίου εἶχεν 65 στρατιώτας. Εἰς τὴν τοῦ Μιχαὴλ Ἀρχαγγέλου 40 καὶ εἰς τὴν τῆς Ἄγ. Κυριακῆς 46, ἦτοι τὸ ὅλον 151 στρατιώτας μὲ 6 ἀξιωματικούς. Οὕτω ὁ συν-

1. Periplecta=Παναγίας Περιπλέκτας, Περιπλέκτου, κατὰ τὸ Περιθλέπτου, ἢ ἐκ τῆς τοπωνυμίας.

2. Marulà ἀναφέρει 4 ἐνορίας ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Δαμασηνὸν: Ἁγίας Μαρίας Μαρουλά, Σωτῆρος Μαρουλά, Ἄγ. Ἀντωνίου Μαρουλά, καὶ Ἄγ. Ἰωάννου Μαρουλά.

3. Zuan Sfachioti=Ἰωάννης Σφακιώτης ὁ εἰς Σφακία γεννηθεὶς ἢ ἐκ Σφακίων καταγόμενος. Ὑπάρχει ὅμως καὶ οἰκογένεια Σφακιωτῶν.

4. Vergici=Βεργίτση, οἰκογένειά σωζομένη καὶ νῦν ἐν Κρήτῃ, Πέδθυμος καὶ ἀλλαχοῦ.

5. Chieramanolissa=Παναγία ἢ Κεραμανώλισσα ἢ Μήτηρ τοῦ Κυρίου Ἐμμανουήλ, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἢ ἐκ τοῦ κτήτορος τοῦ Κύρ Μανώλη, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ πρῶτον.

6. S. Marco Chieragialini=Ἄγ. Μάρκος ὁ Κύρ Γαλήνης ἢ τοῦ Κύρ Γαλήνη ἢ εἰς τὸν Κύρ Γαλήνη. Ὑπάρχει ὅμως καὶ Ἄγ. Γαλήνης.

7. Salvator de Sculudi=Ἐκκλησία ὀνομαζομένη τοῦ Χριστοῦ, ἀνήκουσα ἢ κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Σκουλοῦδη, ὅπως ὑπάρχουσι καὶ Σκουλοδιανά.

8. Chiefalà=στοῦ Κεφαλά τοπωνυμίας καὶ χωρία ἐν Κρήτῃ κέφαλος, κεφάλι, κεφαλῆκι, κεφάλια κλπ. ὄψωμα, τὸ ἐπάνω μέρος, κορυφή.

9. Pissotighiotissa, μᾶλλον Πισοτειχιώτισσας, ἢ Χρυσοσπηλιώτισσας.

10. S. Maria Chieragosti=Παναγίας Κεραγουστιανῆς ὡς κοινῶς λέγομεν.

ταγματάρχης Ἰωάννης Σφακιώτης με τοὺς 3 ἑκατοντάρχους (τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα φαίνονται Ἰταλικά, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ τοῦ συνταγματάρχου) εἶχεν ὑπ' αὐτὸν 394 στρατιώτας, τῶν ὁποίων οἱ 371 ἦσαν archibusieri καὶ οἱ λοιποὶ picchieri.

Οὕτω οἱ 5 ἀνωτέρω συνταγματάρχαι με τοὺς ὑπ' αὐτοὺς 15 ἑκατοντάρχους καὶ 105 ἄλλους ἀξιωματικούς, εἶχον εἰς τὴν ἐξουσίαν των 2110 Ἰθαγενεῖς Ἑλληνας στρατιώτας ἀποτελοῦντας τὴν ἐλληνικὴν φρουρὰν Ἡρακλείου (c. 110)¹.

Cernide e Privilegiati del Territorio. (c. 111)

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω, ἦσαν καὶ οἱ cernide ἢ zernide, οἱ ἐκλεκτοί, οἱ διαλεγμένοι, ὡς ἐλέχθη, τῆς ὑπαίθρου τοῦ διαμερίσματος Ἡρακλείου, συμποσούμενοι εἰς 2548, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 1855 ἦσαν archobusieri καὶ οἱ 693 arcieri², κατανεμημένοι ὡς ἐξῆς:

Καπητάνος Ἰππόλυτος Πελεγγίνης, Ἀρχηγὸς τῶν ordinanzi³ dei privilegiati ἐν τῷ διαμερίσματι Ἡρακλείου, ἔχων ὑπ' αὐτὸν στρατιώτας 500: archobusieri 340 καὶ arcieri 160.

Καπητάνος Ἀνδρέας Εὐδαιμονογιάννης, Ἀρχηγὸς τῶν ordinanze di privilegiati ἐν τῷ διαμερίσματι Ἡρακλείου, ἔχων ὑπ' αὐτὸν 150 archobusieri καὶ 150 arcieri=300.

Καπητάνος Gioanbatista ἐκ Σιένης ἔχων 240 archibusieri καὶ 160 archieri=400.

Καπητάνος Zanetto Boniverdi, Ἀρχηγὸς τῶν ordinanze di privilegiati ἐν τῷ διαμερίσματι Ἡρακλείου, ἔχων ὑπ' αὐτὸν 210 archobusieri καὶ 90 arcieri=300.

Καπητάνος Cesaro da Città di Castello⁴, Ἀρχηγὸς τῶν ordinanze di privilegiati ἐν τῷ διαμερίσματι Ἡρακλείου, ἔχων ὑπ' αὐτὸν 260 archibusieri καὶ 60 arcieri=320. Περὶ τῆς μισθοδοσίας πάντων ἴδε τοὺς οἰκείους προϋπολογισμούς.

1. Τὸ κείμενον ἔχει 2219, ἀλλ' ἐπισταμένη ἀρίθμησις ἀναθεῖσκει τούτους μόνον εἰς 2110, ὁμοῦ δὲ, μετὰ τῶν 5 συνταγματάρχων καὶ 105 ἀξιωματικῶν καὶ 15 ἑκατοντάρχων ἀνήρχοντο εἰς 2335 Ἡ ἐλληνικὴ φρουρὰ εἰς τὰς πόλεις εἰσῆχθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Φοσκαρίνη: 300 εἰς Σητεάν, 2110 εἰς Ἡράκλειον, 500 εἰς Ρέθυμον καὶ 750 εἰς Χανία, ὑπὸ συνταγματάρχας Ἑλληνας, ἐκ τῆς τάξεως τῶν προνομιούχων προερχομένους, ὡς προήρχοντο καὶ οἱ στρατιῶται καὶ ἀξιωματικοί.

2. Arciere καὶ Picchiere, ὡς ἐλέχθη, σημαίνουνσι τὸν ἐλαφρῶς ὀπλισμένον, τὸν τοξότην.

3. Ordinanzi καὶ ordinanze ἐκ τοῦ ordinar=διατάττειν ἐνταῦθα, διάταξις τακτικοῦ στρατοῦ, ἤτοι τῶν ἐκλεκτῶν τῆς ὑπαίθρου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ orda ὀρδή, πλήθος, ἄτακτος στρατός.

4. Cesaro καὶ Cesare da Citta di Castello=ἐκ τοῦ Καστέλλου τῆς Βενετίας.

Σητεία.

Καπητάνος Cesare da Brindese¹, Ἀρχηγός τῶν ordinanze di privilegiati e cernide di Sithia καὶ ὑπαίθρου, ἔχων ὑπ' αὐτὸν 350 archibusieri καὶ 73 arcieri=423.

Καπητάνος Filippo Rovissi², Ἀρχηγός τῶν ordinanze de privilegiati e cernide τῆς Ἱεραπέτρας, ἔχων ὑπ' αὐτὸν 305 archibusieri. Τὸ ἔλον 2548 (c. 111).

Alloggiamenti di soldati (c. 122—123).

Ὁ Καστροφύλακας ἀναφέρει οἰκήματα πρὸς στρατωνισμόν τῶν στρατιωτῶν καὶ κατοικίαν ἀνετον τῶν ἀξιωματικῶν 626 εἰς τὸ Ἡράκλειον, πλὴν τῶν φρουρίων, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ εὐρύτατος λόγος εἰς ἄλλο κεφάλαιον. Τοποθεσίας καὶ μέρη εἰς τὰ ἔποια ἦταν αἱ κατοικίαι τῶν ἀξιωματικῶν καὶ οἱ στρατωνισμοὶ τῶν στρατιωτῶν, ἀναφέρει: τὸν Δερματᾶν· Ἁγία Μαρίνα· Ἁγιον Ἀνδρέαν Παναγίας Ἐπακουσοῦς Παντοκράτορος· Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Νυλότε· Ἁγίας Μαρίας Καταφιανῆς εἰς τὸ Δαφνομίλι· εἰς τὸ halovardo Betelem τὸν Σωτῆρα Χριστόν· τὸν Ἁγιον Γεώργιον Γλυφοκαρύδην· τὸν Ἁγιον Νικόλαον Γασμαλεούσην· Ἁγίας Μαρίας=Παναγίας Θεοσκεπαστῆς ἢ Θεοσκέπαστης· Παναγίας Φανερωμένης· Ἁγίας Θεοδοσίας καὶ ἄλλων (c. 122).

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΡΑΤΙΑ ΡΕΘΥΜΝΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΟΣ (c. 178)

Ὁ ἐξ ἰθαγενῶν Ἑλλήνων Ρεθύμνου καὶ διαμερίσματος στρατός, ἀπετελεῖτο ἐκ 3545 ἀνδρῶν, κατατετμημένος ὡς ἑξῆς:

Ἐν τῇ πόλει Ρεθύμνης, Ἀρχηγός Frangisco Negri da Vinzenza³, ἔχων ὑπ' αὐτὸν δύο Κολωνέλλους, τὸν Manca Darona καὶ τὸν Zorzi Cambriano, με 500 στρατιώτας τὸ ἔλον.

Castel Milopotamo: ἦτο ὑπὸ τὸν ἴδιον Ἀρχηγόν, με 3 Κάπους· Καπητάν (Zanin Perdicari) Γιάννην Περδικάρην, ἐκ Μυλοποτάμου, με 80 στρατιώτας.

Καπητάν (Zanin Maza) Γιάννην Μάτζαν, ἐκ τῆς ἄνω περιφέρειας, με 145 στρατιώτας, καὶ

Καπητάν (Bernardo Tagliapiera) Βερνάρδον Πετροκόπον, ἐκ τοῦ καζᾶ Πηγῆς, με 140 στρατιώτας. Ἦτοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Νέγρη 865 στρατιῶται.

1. Cesare da Brindese καὶ Brindisi=ἐκ τῆς πόλεως τῆς Ἱταλίας Brindisi.

2. Filippo Rovissi Φίλιππος Ρωδίσης, θὰ ἠδύνατο δὲ νὰ λεχθῆ καὶ Ρωδίσης ἢ Ρωδοῦσης, Ρωδοσάκης κλπ. οἰκογένεια ἐν Κρήτῃ, ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ Ρωδίθων.

3. da Vizenza καὶ Vicenza, πόλις νῆς Ἱταλίας.

Ἄρχηγός Bernardin da Ascoli¹, ἔχων ὑπ' αὐτὸν 5 Κάπους :

Καπητάνον Κωνσταντῖνον Βλαστόν, ἐκ τοῦ καζᾶ Ρουστίκων, με 160 στρατιώτας.

Καπητάνον Κυριάκον Βλαστόν, ἐκ τοῦ καζᾶ Καστέλλου, με 120 στρατιώτας.

Καπητάνον Κωνσταντῖνον Βλαστόν², ἐκ τοῦ καζᾶ Πόλις, ἔχοντος 220 στρατιώτας.

Καπητάνον Ζώρζην (Cortachi)³ Χορτάσην, ἐκ τοῦ καζᾶ Κούμους, με 140 στρατιώτας.

Καπητάνον Μάρκον Λίτιναν, ἐκ τοῦ καζᾶ Versamonero⁴, με 170 στρατιώτας, ἦτοι τὸ δλον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βερναρδίνου da Ascoli, στρατιώται 810 (c. 178).

Castel Amari. Ἄρχηγός Fausto da Bressa⁵, ὑπὲρ τὸν ὅποσον ἦσαν : Καπητάνος Γεώργιος Πάγκαλος, ἐκ τοῦ καζᾶ Μέρωνα, με 120 στρατιώτας. Καπητάνος Ἀλέξης Vasuca⁶, ἐκ τοῦ καζᾶ Ἀνώμερος, με 120 στρατιώτας. Καπητάνος Μιχελῆς Γαθαλάς, ἐκ τοῦ καζᾶ Γερακάρη, με 150 στρατιώτας καὶ Καπητάνος Ἀλέξης Βλαστός, ἐκ τοῦ καζᾶ Antonato⁷, με 110 στρατιώτας, ἦτοι τὸ δλον ὑπὸ τὸν Ἄρχηγὸν Ἀμαρίου Fausto da Bressa, 500 στρατιώται (c. 178).

Castel S. Basegio—Ἅγιος Βασίλειος. Ἡ θέσις τοῦ Ἄρχηγοῦ κενή, ἀπουσιάζοντος εἰς Βενετίαν. Καπητάνοι οἱ ἐξῆς :

Καπητάνος Ζώρζης Turbo⁸, ἐκ τοῦ καζᾶ Σελιά, με στρατιώτας 180. Καπητάνος Ἐμμανουήλ Σκορδύλλης, ἐκ τοῦ καζᾶ Ἁγίου Ἰωάννου, με στρατιώτας 120. Καπητάνος Ἐμμανουήλ Ἀρσιόλος, ἐκ τοῦ καζᾶ Ἁγίου Βασιλίου, με στρατιώτας 110. Καπητάνος Ἀλέξης Curtichi⁹, ἐκ τοῦ καζᾶ Πλατανιά, με στρατιώτας 170. Καπητάνος Γιάννης Cudumini¹⁰, ἐκ τοῦ καζᾶ

1. da Ascoli, πόλις τῆς Ἰταλίας.

2. Καὶ οἱ 5 καπητάνοι τοῦ Ἄρχηγοῦ Βερναρδίνου da Ascoli εἶναι Ἕλληνες : 3 Βλαστοί, 1 Χορτάσης καὶ 1 Λίτινας, ἐξ οἰκογενειῶν αἱ ὁποῖαι ζῶσι καὶ σήμερον εἰς Ρέθυμνον καὶ τὸ διαμέρισμα.

3. Cortachi, ἡ γνωστὴ οἰκογένεια τῶν Χορτάκιδων ἢ Χορτάση.

4. Versamonero=Barsamonero καὶ Βαλασαμόνερο, ἐκ τοῦ βάλαμος, τὸ γνωστὸν εὐώδες φυτὸν, ὃ βάραμος.

5. da Bressa=Brescia, πόλις τῆς Ἰταλίας.

6. Vasuca, Βαζούκης (:)

7. καζᾶ Antonato, Ἀντωνάτο, Ἀντωνάτα, Ἀντωνιανά κλπ., συνοικίαι συνήθως λαμβάνουσαι τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ Γενάρχου. Δύναται ἐνταῦθα νὰ σημαίη καὶ Ἀηθονάτο.

8. Turbo, Τοῦρβος (:)

9. Curtichi, Κουρτίκης.

10. Cudumini, Κουδουμίνης, Κουδούμης.

Κούμα, με στρατιώτας 150 και Καπητάνος Μάρκος Filimo¹, ἐκ τοῦ καζᾶ Orimisco (?), με 140 στρατιώτας, ἦτοι ὑπὸ τὸν Ἀρχηγὸν Ἀγίου Βασιλείου, τὸν ἀπουσιάζοντα εἰς Βενετίαν, ἦσαν 870 στρατιῶται με 6 Καπητάνους, ἣ δὲ ἔλη ἐλληνικῆ στρατιὰ πόλεως Ρεθύμνου καὶ διαμερίσματος ἦτο 3545 στρατιῶται (c. 178).

ΙΤΑΛΙΚΗ ΦΡΟΥΡΑ ΡΕΘΥΜΝΟΥ (c. 179)

Ercole Malatista² Διοικητής, suo ragazzo³, 8 ἀξιωματικοὶ καὶ 141 πεζοὶ στρατιῶται.

Κάπος Camillo Pellegrini da Verona, suo ragazzo, 7 ἀξιωματικοὶ, καὶ 154 πεζοὶ, ἦτοι τὸ ὅλον ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται 310, ἰταλικὴ φρουρὰ ἐν τῇ πόλει Ρεθύμνου.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΙΤΑΛΙΚΗ ΦΡΟΥΡΑ ΕΝ ΧΑΝΙΟΙΣ, ΦΡΟΥΡΙΟΙΣ ΚΑΙ ΤΗ, ΥΠΑΙΘΡῶΙ (c. 241—243).

Χανία. Ἴταλοὶ Ἀρχηγοί.

Antonio Emiliani, Διοικητής, il suo Sargente⁴ e il tamburo⁵.

Capo Luca Gierino, il suo Sargente e il tamburo,

- » Anibal Baglioni, ὁ ὑπασπιστής καὶ ὁ σαλπικτής του.
- » Cesare Baldin, ὁ ὑπασπιστής καὶ ὁ σαλπικτής του.
- » Gasparo Barile, μετὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ καὶ τοῦ σαλπικτοῦ του.
- » Agostin Romano, μετὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ καὶ τοῦ σαλπικτοῦ του.

Κολονέλλοι ἐν τῇ πόλει Χανίων.

Nicolò Lemò καὶ Zuan Gavrili, Capi di cento della Citta⁶. Ἡ ἐλληνικὴ φρουρὰ τῆς πόλεως Χανίων στρατιῶται 720 (c. 241).

1. Μάρκος Filimo, Φιλῆμος, Φιλήμων. Καὶ ἐνταῦθα πάντες οἱ καπητάνοι εἶναι Κρήτες.

2. Malatista καὶ Malatesta=Κακοκέφαλος.

3. Ragazzo=παῖς, ὑπηρέτης, ἐνταῦθα ὑπασπιστής.

4. Sargente καὶ Sergente=δικαστικὸς κλητῆρ, ὑπηρέτης κατὰ τὸ servente. Ἀνθυπολοχαγὸς ἢ λοχίας, ἐνταῦθα σημαίνει τὸν Ἀνθυπασπιστὴν ἢ τὸν Ὑπασπιστὴν.

5. Tamburo, ὁ τυμπανιστής, ὁ σαλπικτής.

6. Οἱ Συνταγματάρχαι Νικολὸς Λαῖμὸς καὶ Γιάννης Γαβρίλης εἶναι πάντως Ἕλληνες Ἀρχηγοὶ τῶν capì τῆς πόλεως, δηλ. τῶν ἑκατοντάρχων. Ἀλλὰ φαίνεται ἀπίθανον οἱ ὑπερήφανοι Βενετοὶ νὰ ἔθετον ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν Ἑλλήνων Ἴταλοῦς ἀξιωματικούς. Ἐξ ἄλλου ὁμως, γνωρίζομεν καὶ ἄλλοθεν, ὅτι πράγματι ὑπῆρχον εἰς τὰς πόλεις καὶ Ἕλληνες Κολονέλλοι. Καρὰ λάκῃς λ. χ. Πρέπει λοιπὸν οὗτοι νὰ ἦσαν ἰθαγενεῖς μὲν Ἕλληνες, ἀλλὰ καθολικοῦ δόγματος, ἀσπασθέντες δηλαδὴ τὴν θρησκείαν τῶν Βενετῶν.

Ἐκατόνταρχοι διὰ τοὺς Privilegiati καὶ Cernide τῆς Ὑπαίθρου.

Ἐκατόνταρχος Γιάννης Πετρόπουλος, ἐκ τοῦ καζᾶ Cicalaria¹.

» Κωνσταντῖνος Condi², ἐκ τοῦ Ἀλικάμπου³.

» Νικόλαος Προβατόπουλος, ἐπιτεταγμένος Διάκος, ἐκ Λάκκων.

Ἐκατόνταρχοι: Πέτρος Νικόλας Θεοδώρακας ἐκ Σαρακίνας. Λέων Λεονταρῆς ἢ Λεντάρης ἀπὸ τοὺς Κάμπους, Κυδωνίας. Γληγόρης Κλαπατσαρᾶς, ἀπὸ Στέρνες Ἀκρωτηρίου Κυδωνίας. Βάρδας Πάτερος Μανωλίδης=Βάρδας Πατερομανώλης, Γεώργιος Πάτερος Κατσανέβας, Στρατῆς Δαμολίνος⁴, ἐκ Σφακιῶν. Καλέργης Λιγνός Σκορδύλλης, Πῶλος Πωλόπουλος, ἐκ Σφακιῶν. Νικόλαος Σκορδύλλης ἐξ Ἐμπροσένερου, Ἀποκορώνου. Γεώργιος Μουσουρός, ἐκ Λάκκων, Κυδωνίας. Παπαδόπουλος Παπαδόπουλος, ὁ ἐπιλεγόμενος Κορυδύλλης, ἐκ Πατσιανοῦ. Γεώργιος Σκορδύλλης Φούμης τοῦ Λέο Μιτσολέο, ἐκ Κεραμιῶν Κυδωνίας. Γιάννης Σκλάβος, ἐκ Κεφαλαῖ Ἀποκορώνου. Μανώλης Κοπαῖτος, ἐκ Μεσογειῶν Κισάμου. Κωνσταντῖνος Λούβινας, Σάβας Ματζουκόπος, ἐκ Φρὲ Ἀποκορώνου. Μανώλης Φιγκάλης ἀπὸ τὰ Καλύβια. Σταμάτης Σκορδύλλης Φούμης. Γαλεάτσος Γαβαλᾶς, τοῦ ποτὲ Μαρίνου. Γεώργιος Λεμονίτης ἀπὸ τὸν Ράδδουχα. Νικολέτος Τριπόδης τοῦ Μιχάλη, ἀπὸ Καλάθενης. Ἰάκωβος Βαρώτσος τοῦ ποτὲ Ἱερωνύμου, καὶ Γιάννης Γαβαλᾶς Γιαννακούλης.

Οἱ 26 οὗτοι ἑκατόνταρχοι, πάντες Ἕλληνες, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν καζᾶδων, ἐξ ὧν κατήγοντο, διόκουν τοὺς Privilegiati καὶ Cernide: Εἰς μὲν τὴν Κυδωνίαν (Piano, ὡς τὴν γράφει ὁ Καστροφύλακας), τὸν Ἀποκορώνον, Κίσαμον καὶ Σέλινον 2389 καὶ 600 εἰς τὰ Σφακιά, ἦτοι τὸ ὅλον 3000 (c. 241), ὁμοῦ δὲ μετὰ τῶν 720 τοισούτων τῆς πόλεως Χανίων ἦσαν 3720 προνομιούχοι καὶ Cernide (c. 243).

Ἰταλικὴ φρουρὰ Χανίων. Κατ' ἀπογραφὴν γενομένην τὴν 15 Μαΐου 1583, εὐρέθησαν εἰς τὴν πόλιν Χανίων καὶ τὰ φρούρια Σούδας καὶ Θεωροῦ 1035 Ἰταλοὶ στρατιῶται καὶ 51 ἀξιωματικοί, ἦτοι μετὰ τοὺς 720 τῆς ἑλλῆς νικῆς φρουρᾶς Χανίων καὶ τοὺς 3000 τῆς ὑπαίθρου=4755 στρατιῶται,

1. Cicalarià=Κικαλαριά, Τσικαλαριά, προάστειον Χανίων.

2. Condi, Κόντος, Κοντός, Κοντῆς, Κουντῆς, Κουντάκης

3. Χωρίον μετὰ τῶν 700 κατοίκων εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Ἀποκορώνου. Ἐνταῦθα κατέφυγον ἐπὶ Βενετοκρατίας ὅλα τὰ στοιχεῖα ποῦ δὲν ἤθελαν νὰ ὑποταχθῶν εἰς τοὺς ξένους κατακτητὰς. Εἶχον μαζευθῆ κάθε καρυθιάς καρυθὶ ἀπ' ὅλα τὰ μέρη τῆς Κρήτης καὶ εἶχε σχηματισθῆ καὶ μία ἀλλόκοτος διάλεκτος ὡς τὸ «argot des filous», ὡς λέγει ὁ Μιχαὴλ Δέφνερ, Ὀδοιπορικὰ ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν Δυτικὴν Κρήτην (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων [51]).

4. Δαμολίνος=da Molin, ἐκ τῆς οἰκογενείας πάντως τῶν da Molin τῶν Κρητικῶν Γάμων τοῦ Ζαμπελίου.

ἐκτὸς τῶν ἀξιοματικῶν καὶ διοικητῶν τοῦ στρατοῦ τούτου (c. 244)¹.

Στρατιῶνες—Alloggiamenti. Πρὸς στρατωνισμόν καὶ κατοικίαν τῶν ἀξιοματικῶν, ἀναφέρονται ἐν Χανίοις 6 οἰκήματα ἀξιοματικῶν καὶ 192 δωμάτια στρατιωτῶν, τὰ πλεῖστα ἀνεγερθέντα ἢ ἐπισκευασθέντα ὑπὸ τοῦ Γεν. Προβλεπτοῦ Φροκαρίνη· εἰς τὴν συνοικίαν τῆς Ἄμμου, τοῦ Ἀγ. Νικολάου, τῆς Ἀγ. Αἰκατερίνης κλπ.

Ἄγγαρεῖται. Ἐκτὸς τῶν ὑποχρεώσεων διὰ τὸν κατὰ ξηρὰν στρατὸν καὶ τὰς γαλέρας, ἔπρεπε νὰ ἐκτελῶσιν ἀγγαρείας εἰς τὸ δημόσιον οἱ ἰθαγενεῖς Κρήτες καὶ τὰ ὑποζύγια τῶν. Ὁ θεσμὸς τῶν ἀγγαρειῶν εἰσῆχθη κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν φρουρίων εἰς τὰς πόλεις, ὁπότε οἱ μὲν εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχαι, οἱ εἰς τὰς πόλεις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διαμένοντες, καὶ διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐποίων ἀνηγειρόντο τὰ φρούρια, προσεφέρθησαν νὰ καταβάλλωσι χρηματικὸν ποσόν, «*tanso*» καλούμενον, διὰ τὴν τροφήν τῶν χωρικῶν οἱ ὅποιοι θὰ ἐξετέλουν τὰς ἀγγαρείας. Αἱ ἀγγαρεῖται δὲ εἰσῆχθησαν σὺν τῷ χρόνῳ εἰς ὅλα τὰ δημόσια ἔργα, ἀλλ' ὁ χωρικός δὲν ἐσκέπτετο πλέον ἂν εἰργάζετο εἰς τὰ φρούρια ἢ ἀλλαχοῦ, ἀρκεῖ νὰ ἀπαλλαχθῇ ἀπὸ τὰς ἀγγαρείας ὅπου δῆποτε καὶ ἂν τὰς ἐξετέλει.

Εἰς τὴν Σητεῖαν δὲν ὑπῆρχον ἀγγαρεῖται, διότι δὲν ἐξετελοῦντο ἐκεῖ ὀχυρωματικὰ ἔργα. Εἰς τὸ Ἡράκλειον εἶχε περιορισθῆ ἡ ὑποχρέωσις εἰς μίαν ἀγγαρείαν (6 ἡμερῶν ἐργασία) κατὰ κεφαλὴν, ἀπὸ 14 ἐτῶν, μέχρι 60 ἡλικίας, εἰς τὸ Ρέθυμνον 2 ἀγγαρείας (12 ἡμερῶν ἐργασία) καὶ εἰς τὰ Χανιά

1. Ἐκ τῆς ἀναλυτικῆς ταύτης καταγραφῆς τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῶν πόλεων, φρουρίων καὶ τῆς ὑπαίθρου, καταφαίνεται ἡ ἐπικρατοῦσα τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν Κρήτῃ στρατοκρατία, δικαιολογουμένη ἴσως ἐκ τοῦ ὄλονέν ἐκδηλουμένου τουρκικοῦ κινδύνου. Τὸ θάρος δὲ τῶν ἐτησίων προῦπολογισμῶν τῆς νήσου ἦτο μέγα ἐκ τοῦ μιλιταρισμοῦ τούτου, διότι πάντες ἐλάμβανον μισθὸν καὶ στρατιῶται καὶ ἀξιοματικοί, ὁσάκις ἐκαλοῦντο ὑπὸ τὰ ὄπλα.

2. «*Tanso*» ἦτο βάρος τὸ ὅποιον εἶχεν ἀναλάβει ἐθελουσίως ἡ πόλις Ἡράκλειον ἐπικυρωθὲν καὶ ὑπὸ τῆς Γερουσίας ἐν Βενετία· Ἀνελάμβανον δηλαδὴ οἱ εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχαι νὰ πληρώνωσι 8 σολδίνια (κάτι περισσότερο ἀπὸ μιά γαζέτα) τὴν ἡμέραν, πρὸς διατροφήν τοῦ ἐκτελοῦντος τὴν ἀγγαρείαν χωρικοῦ. Ἢ προσφορὰ ἐγένετο διὰ μίαν ὅσκιαν, ἀλλ' ἐπειδὴ ὑπῆρχεν ἀνάγκη, ἐπανελήφθη αὕτη καὶ ἀπαξ καὶ πολλάκις. Κατόπιν ὅμως δὲν ἤθελον πλέον οἱ εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχαι νὰ βαστάζωσι τὸ βάρος τοῦτο, καίτοι ἀναγκαῖον, παρατηροῦν οἱ σύνδικοι, διὰ τὴν διατροφήν τῶν ἐργαζομένων χωρικῶν. Οἱ 18 εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχαι Ἡρακλείου, ἐξήτουν εἰς τὴν γνωστὴν αἰτησίῳ τῶν καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοῦ βάρους τῶν 8 σολδινίων διὰ τὰς ἀγγαρείας. Εἰς τὰ Χανιά δὲν ὑπῆρχεν ὄρισμένη χρονικὴ περίοδος τοῦ *tanso*, ἐπλήρωνον δ' ἐκεῖ οἱ εὐγενεῖς μόνον τὰ 3 ἐκ τῶν 8 σολδινίων, διὰ τὴν διατροφήν τῶν χωρικῶν τῶν ἐκτελούντων τὰς ἀγγαρείας, καὶ τὰ λοιπὰ 5 σολδίνια ἐπλήρωνε τὸ δημόσιον ταμεῖον, οἱ δὲ εὐγενεῖς Ρεθύμνου δὲν εἶχον ἀναλάβει τοιαύτην ὑποχρέωσιν. Οἱ σύνδικοι συμβουλεύουν νὰ νομιμοποιηθῇ τὸ μέτρον ἐξ ἴσου δι' ὅλας τὰς πόλεις τῆς νήσου, νὰ πληρώνωσι δηλαδὴ ἐξ ἴσου τὰ 8 σολδίνια, διὰ τὴν διατροφήν τῶν ἐκτελούντων τὰς ἀγγαρείας χωρικῶν.

3 ἀγγαρείας κατὰ κεφαλὴν (18 ἡμερῶν ἐργασία!). Ἡ διαφορὰ, παρατηροῦν οἱ σύνδικοι, ἦτο ἄδικος, καὶ συνεβούλευον νὰ γίνῃ κατανομή ἐξ ἴσου δι' ὅλας τὰς πόλεις: Εἰς ἔλλην τὴν Κρήτην εἶναι 49170 ἀγγαρεῖαι, κατανεμόμενοι δὲ ἐξ ἴσου εἰς ὅλας τὰς πόλεις, 2 κατὰ κεφαλὴν—ἀντὶ ἀνίσως 1 εἰς τὸ Ἡράκλειον, 2 εἰς τὸ Ρέθυμνον, καὶ 3 εἰς τὰ Χανιά,—θὰ συνεποσοῦντο εἰς ἔλλην τὴν Κρήτην, σύμφωνα μὲ τοὺς καταλόγους ἔνθα εἶναι καταγεγραμμένοι οἱ ὑποχρεούμενοι εἰς ἀγγαρείας χωρικοί, εἰς 72340 ἀγγαρείας, 6 ἡμερῶν ἐργασίας ἐκάστη. Ἡ ἐξ ἴσου δὲ αὕτη κατανομή, θὰ ἀνεκούφιζε μὲν τοὺς Χανιώτας, δὲν θὰ προσέθετε δὲ θάρος εἰς τοὺς Ρεθυμνίους καὶ τὸ θάρος τῶν Ἡρακλειωτῶν—τῆς πλουσιωτέρας περιφερείας τῆς νήσου—δὲν θὰ ἦτο δυσανάλογον, χάριν τῆς ἰσότητος· ἀλλ' ἂν ἡ Γαληνοτάτη θὰ ἤθελε νὰ τοὺς περιορίσῃ εἰς μίαν μόνον ἀγγαρείαν (6 ἡμερῶν ἐργασίας) κατὰ κεφαλὴν εἰς ἔλλην τὴν νήσον, καὶ νὰ πληρῶνουν εἰς χρῆμα οἱ εὐγενεῖς, δὲν θὰ ἦτο ἀσύμφορον εἰς τὴν Γαληνοτάτην, συμπεραίνουσι οἱ σύνδικοι. Τὸ ἐκ τῶν ἀγγαρειῶν θάρος ἦτο δυσβάστακτον διὰ τοὺς χωρικοὺς, κυρίως τοὺς μὴ δυναμένους νὰ ἐκτελέσωσι ταύτας προσωπικῶς, καὶ ὄφειλον νὰ πληρῶσσι ἄλλους, ἀναφέρει δὲ ὁ Καστροφύλακας μεγάλα ποσὰ ὀφειλόμενα εἰς τὰ δημόσια ταμεῖα τῆς νήσου ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἐξ ἀγγαρειῶν μὴ ἐκτελεσθεισῶν!

Ἀγγαρεῖαι Ἡρακλείου καὶ διαμερίσματος ἔτους 1583.

Πεδιάδα, καζάδες	100	προσωπικαὶ ἀγγαρεῖαι	3685	ὑποζυγίων	1077
Μεραμβέλλο, καζάδες	20	»	»	»	360
Βελθεδέρε, καζάδες	69	»	»	»	439
Μονοφάτσι, καζάδες	110	»	»	»	725
Νεοκάστελλο, καζάδες	59	»	»	»	543
Πριότισσα, καζάδες	23	»	»	»	110
Μαλεδίτσι, καζάδες	34	»	»	»	502
Τέμενος, καζάδες	52	»	»	»	459
Τὸ ἔλλον καζάδες	467,	προσωπ. ἀγγαρ. ἔτησ.	14042	ὑπόζυγ.	4215

(c. 70).

Χρέη τῶν ἄνω ἐπαρχιῶν ἀπὸ ἀγγαρείας μέχρι τοῦ 1583:

Castel Πεδιάδα καὶ περιοχὴ τοῦ προσωπ.	ἀγγαρ.	17054	ὑπόζ.	4032
» Μεραμβέλλο	»	10424	»	1646
» Βελθεδέρε	»	12035	»	2771

1. Σχετικῶς ὁ ἐκ τῶν ἀγγαρειῶν εἰσπραττόμενος φόρος, τὸ ἀντισκᾶρι, δὲν ἦτο σταθερὸς δι' ἕκαστον ἔτος, ἀλλ' ὁ Καστροφύλακας ὑπολογίζει τὰ ἴδια χρηματικὰ ποσὰ ἔτησίως: 12000 ὑπερπέρων εἰς τὸ Ἡράκλειον, 4000 εἰς τὸ Ρέθυμνον, καὶ πολὺ ἐλάχιστον εἰς τὰ Χανιά, ἔνθα φαίνεται πῶς ἐξετέλουν προσωπικῶς τὰς ἀγγαρείας τῶν οἱ χωρικοὶ καὶ δὲν κατέβαλλον τὸ ἀντισκᾶρι.

Castel Μονοφάτσι	προσωπ. άγγαρ.	13668	ύποζ.	3816
» Νογο	»	9856	»	1472
» Πριότισσα	»	2607	»	385
» Μαλεβίτσι	»	6922	»	2281
» Τέμενος	»	4643	»	1432

Τὸ ὅλον μέχρι τέλους 1583, ἐχρεώστουν προσωπ. άγγαρ. 77209 ὑποζ. 17835

Εἰς τὰ δημόσια ἔργα Ἡρακλείου καὶ διαμερίσματος ἀναφέρονται (c. 71) ἕτεροι 22755 προσωπικαὶ άγγαρεῖται καὶ 2811 ὑποζυγίων, ἐκτελεσθεῖσαι κατὰ τὰ ἔτη 1579—1582. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ άγγαρειῶν κατὰ τὰς ὁποίας ἐδίδοτο μικρὰ ἀποζημιώσεις πρὸς συντήρησιν εἰς τοὺς χωρικούς.

Ἄγγαρεῖται διαμερίσματος Ρεθύμνου (c. 182-184).

Κατὰ στατιστικὴν τοῦ ἔτους 1582, ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας εἰς τὸ διαμέρισμα Ρεθύμνου 16980 προσωπικὰς άγγαρείας, τὰς ὁποίας ἔπρεπε νὰ ἐκτελέσουν οἱ 8490 χωρικοὶ ἀπὸ 14 ἔτων καὶ ἄνω ἡλικίας, μέχρι τοῦ 60ου, ἔσοι ἦσαν εἰς τὸ διαμέρισμα κατὰ τὴν ἀπογραφὴν ταύτην ὑποχρεωμένοι διὰ δύο άγγαρείας (c. 182).

Ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 1573—1582 ἀναφέρονται χρεῶσται τοῦ δημοσίου, κατὰ καζάδες ὅλου τοῦ διαμερίσματος 63942, τὰς ὁποίας ὑπολογίζει ὁ Καστροφύλακας εἰς 52804 Βενετικὰ Δουκάτα (c. 184).

Ἄγγαρεῖται διαμερίσματος Χανίων (c. 223-226).

Εἰς τὸ Ρίανο, ὡς τὸ λέγει ὁ Καστροφύλακας, δηλαδὴ τὴν ἐπαρχίαν Κυθωνίας, ἦσαν 1875 ἄνδρες ὑποχρεωμένοι διὰ δύο προσωπικὰς άγγαρείας κατ' ἔτος, ἦτοι 3750, ἐκτὸς τῶν άγγαρειῶν τῶν ὑποζυγίων, τὰς ὁποίας δὲν ἀναφέρει. Εἰς τὸν Ἀποκόρωναν 1419 ἄνδρες, ἀνὰ δύο ἕκαστος ἐτησίως, 2838. Εἰς Κίσαιμον 2351 ἄνδρες, πρὸς δύο άγγαρείας, ἕκαστος=4702. Εἰς τὸ Σέλινον, Castel S. Nichita (Ἰ. Α. Νικήτας), ὡς τὸ γράφει ὁ Καστροφύλακας ἐνταῦθα 1323 ἄνδρες=2646 άγγαρείας, ἦτοι τὸ ὅλον διαμέρισμα Χανίων 13936 άγγαρείας δι' ἓν ἔτος (c. 225) Στατιστικὴ ἔτους 1583).

Ἀναφέρονται ἐπίσης ὡς ὀφειλέται τοῦ δημοσίου οἱ χωρικοὶ τοῦ διαμερίσματος τούτου, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1575—1582, οἱ μὲν Κυθωνίας 21604 άγγαρείας. Ἀποκορώνου 13277. Κισάμου 10572 καὶ Σελίνου 11070, τὸ ὅλον 56526, ὁμοῦ δὲ μετὰ τῶν 13936, συμποσοῦνται εἰς 70459. Ὑπολογιζομένης δὲ πρὸς 12 ὑπερπέρους ἑκάστη ἀποφέρουσι τὸ ποσὸν 678.276 ὑπερπέρους, τοὺς ὁποίους ὀφείλον εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον οἱ κάτοικοι τοῦ διαμερίσματος Χανίων. Μετὰ τῶν άγγαρειῶν δὲ τοῦ 1583 ἀνερχομένων εἰς 13936 πρὸς 12 ὑπερπ.=167.232=845.508 ὑπερπέρους (c. 226). Ἐννοεῖται ὅτι δὲν ἦτο δυνα-

τόν νά εἰσπραχθῶσι, καί ὁ Καστροφύλακας τὰ σημεῖοι ἀπλῶς καί ὡς «inesigibili», δηλαδή ἔσοδα μὴ δυνάμενα νά εἰσπραχθῶσι.

Κατὰ τοὺς ρηθέντας ἐπισήμους ἀριθμούς, οἱ Ἰθαγενεῖς κάτοικοι τῆς νήσου ὤφειλον νά ἐκτελῶσι κατ' ἔτος εἰς τὰ δημόσια ἔργα 49173 ἀγγαρείας : 14042 προσωπικὰς καί 4215 τῶν ὑποζυγίων τὸ διαμέρισμα τοῦ Ἡρακλείου, 16980 τὸ διαμέρισμα Ρεθύμνου καί 13936 τὸ διαμέρισμα Χανίων, (c. 269) ἐκτὸς τῶν ἑκατοντάδων χιλιάδων ἀγγαρειῶν μὴ ἐκτελεσθεισῶν, παρελθόντων ἐτῶν, καί μὴ δυναμένου νά εἰσπραχθῇ τοῦ ἀντισηκώματος. Τὰ βάρη ταῦτα, προστιθέμενα καί εἰς ἄλλα αἷτια, ἐξηγοῦσι σαφῶς τὴν δυσφορίαν τοῦ λαοῦ καί τὰς ἀνωμαλίαις καί ἀνησυχίας, ἔτι δὲ καί ἐξεγέρσεις ἐν Κρήτῃ.

Γαλεῶτοι (Galeotto)¹

Γαλεῶτοι ἦσαν οἱ ὑπηρετοῦντες εἰς τὰς γαλέρας, κυρίως ὡς κωπηλάται, ἐλαμβάνοντο δὲ πάντες ἐκ Κρήτης διὰ τὰς γαλέρας τὰς ὑπηρετούσας ἐκεῖ ἐν καιρῷ εἰρήνης ἢ τὰς ἐν καιρῷ πολέμου. Συνήθως ἐστάθμευον, ἐν καιρῷ εἰρήνης, εἰς μὲν τὸ Ἡράκλειον 2 ἢ 3 γαλέραι, εἰς τὰ Χανία 2 καί εἰς τὸ Ρέθυμνον 1. Ἐν καιρῷ ἔμως ἐπιστρατεύσεως, κατὰ διάταξιν τοῦ Φεσκαρίνη, ἐξώπλιζε τὸ μὲν Ἡράκλειον μετὰ τοῦ ἰδιοῦ τοῦ διαμερίσματος, ὀμοῦ καί τῆς Σητείας, 13 γαλέρας ἐκτάκτους, τὸ δὲ Ρέθυμνον μετὰ τοῦ διαμερίσματος 4 καί τὰ Χανιά μετὰ τοῦ διαμερίσματος 8². Διὰ τὰς ἐκτάκτους ταύτας γαλέρας προσέφερον τοὺς γαλεῶτας οἱ καζάδες τῶν διαμερισμάτων 250) ο ἐκ τοῦ ὄλου ἀριθμοῦ τῶν διὰ ταιαύτην ὑπηρεσίαν ἀνδρῶν, καταγεγραμμένων εἰς ἐπὶ τούτῳ βιβλίον, τὸν «Deputato», ὡς ἐγένετο ἡ καταγραφή εἰς Deputato καί ἐπὶ τῶν στρατιωτῶν ὡς ἐλέχθη, ἐλαμβάνοντο δὲ διὰ κλήρου.

ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΓΑΛΕΩΤΟΙ ΤΩΝ 13 ΕΚΤΑΚΤΩΝ ΓΑΛΕΡΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ (c. 113-118)

Ἐνταῦθα ἀναφέρονται ὀνομαστικῶς οἱ κυβερνήται καί ἀξιωματικοὶ τῶν 13 ἐκτάκτων γαλερῶν Ἡρακλείου καί Σητείας, καθὼς καί ὁ ἀριθμὸς τῶν

1. Galeotto καί galio — ὁ κωπηλάτης εἰς τὰς γαλέρας, ὁ ὑποχρεωμένος νά κωπηλατῇ, ὅστις ἐλέγετο καί buonavogliia καί buonavogliia, ἐσήμαινε δὲ καί τὸν εἰς τὰ κάτεργα καταδικασμένον. Galio ἐλέγετο καί ὡς ὄβρις ἢ λέξις, σημαίνουσα τὸν πονηρόν, μαριόλον, δόλιον, λωποδύτην. Galeotti δὲ ἦσαν καί οἱ «ἄνδρες τοῦ σπαθιοῦ» εἰς τὰς γαλέρας, οἱ διὰ τὰς ἐφόδους ἐπὶ τῶν ἐχθρικών πλοίων, μετὰ τὰ σπαθιά εἰς τὰς χεῖρας.

2. Ὁ Καστροφύλακας ἀναφέρει ὀνομαστικῶς τοὺς ἀξιωματικοὺς τῶν ἐκτάκτων γαλερῶν τοῦ Ἡρακλείου καί Ρεθύμνου, καί τοὺς μισθοὺς τοὺς ὁποίους ἐλάμβανον. Διὰ δὲ τὰ Χανία, ἀναφέρει μόνον τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀξιωματικῶν τῶν 8 ἐκτάκτων γαλερῶν, καί 7014 ὑπερπέρους, 4 σολδία καί 16 τοννέζους ἐτησίαν εἰσπραξίν ἀπὸ τὰ δέκατα ἐκτάκτων φόρων τοὺς ὁποίους ἐπέβαλλεν ἡ Βενετία εἰς ταιαύτας ἐκτάκτους περιπτώσεις, διὰ τὴν πληρωμὴν τῶν ἀξιωματικῶν (c. 222).

γαλεωτῶν οἱ ὅποιοι ἐχρειάζοντο διὰ τὰς γαλέρας ταύτας, καὶ οἱ καζάδες τῶν 8 Καστελλίων (ἐπαρχιῶν), καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν γαλεωτῶν τοὺς ὁποίους ὤφειλε νὰ δίδῃ ἕκαστος καζάς ἐν περιπτώσει ἐξοπλισμοῦ τῶν γαλερῶν τούτων, ἔτι δὲ καὶ οἱ μισθοὶ τῶν ἀξιωματικῶν κατ' ἔτος· ἐπίσης ἀναφέρονται (c. 121) καὶ τὰ ἐξαρτῦματα τῶν γαλερῶν τούτων.

Κυβερνήται κατὰ σειρὰν καὶ τάξιν :

- 1ος Zuan¹ Dandolo=Γιάννης Δάνδολος.
- 2ος Venier Zen=Βενιέρης Ζένος.
- 3ος Antonio Bon=Καλαντώνης.
- 4ος Nicolo Taiapiera=Νικολὸς Πετροκόπος.
- 5ος Antonio Corner=Ἀντώνιος Κορνάρος.
- 6ος Zuan de Mezo=Γιάννης δὲ Μέζος.
- 7ος Zuan Corner=Γιάννης Κορνάρος.
- 8ος Bortolo Dandolo=Βαρθολομαῖος Δάνδολος.
- 9ος Jeronimo Corner²=Ἰερώνυμος Κορνάρος.
- 10ος Frangisco Bonzovane.
- 11ος Frangisco Zen=Φραγκίσκος Ζένος.
- 12ος Nicolo Fradello=Νικολὸς Φραδέλλος=Ἀδελφονικόλας.
- 13ος Zuan Zen=Γιάννης Ζένος.

Comiti³ τῶν 13 ἐκτάκτων γαλερῶν, κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ Φοσκαρίνη, κατὰ σειρὰν καὶ τάξιν :

- 1ος Zuane dalla Arpicorna⁴=Γιάννης Ἀποκορωνιώτης.
- 2ος Michel Condostaulo=Μιχαὴλ Κοντόσταυλος, Κοντόσταβλος,
- 3ος Dimo Saiti=Δῆμος Σαῖτης.
- 4ος Michiel Malachi=Μιχαὴλ Μαλάκης
- 5ος Giana Chemulo.
- 6ος Frangisco Famagosta⁵=Φραγκίσκος Φαμαγόστας.

1. Παραθέτομεν ἰταλιστὶ καὶ ἐλληνιστὶ τὰ ὀνόματα τῶν κυβερνητῶν καὶ ἀξιωματικῶν, τὰ ὅποια εἶναι σχεδὸν ὅλα ἐλληνικὰ ἢ Βενετῶν ἐξελληνισθέντων.

2. Bonzovane=Bon=καλὸς, ὠραῖος, εὐμορφος καὶ novane ἢ giövane καὶ giovine=νεανίας ἀπὸ 14 μέχρις 25 ἐτῶν ἡλικίας. Ἐλληνιστὶ λοιπὸν θὰ ἐλέγομεν Φραγκίσκος ὁ Ὁμορφονεῖός.

3. Comito=Ὁ κυβερνήτης τῆς γαλέρας καὶ ὁ ἀξιωματικὸς, ὁ ὀδηγῶν τοὺς γαλεώτας μὲ τὰ σπαθιά εἰς τὰς ἐφόδους. Οὗτος ἦτο ὑπὸ τὸν sopracomito ἢ soracomito, εἶχε δὲ ὑπ' αὐτὸν τὸν sottocomito, τὸν ἐπὶ τῶν δεσμιῶν καὶ τῶν ἀρμένων ἀξιωματικόν.

4. Zuane dalla Arpicorna καὶ Abicorna καὶ Bicorna=τὸν ἐξ Ἀποκορώνου, Ἀποκορωνιώτην.

5. Famagosta πόλις τῆς Ἰταλίας.

- 7ος Manuso Surian¹—Μανούσος Σουριάνος ἢ Σουριανός
 8ος Dimo Galini—Δῆμος Γαλήνης.
 9ος Zorzi Tapino—Γηώργης Ταπεινός.
 10ος Michiel Capsali—Μιχάλης ἢ Μιχελῆς Καψάλης.
 11ος Michel Macri—Μιχάλης Μακρῆς.
 12ος Menego da Corfù—Κυριάκος ἐκ Κερκύρας, ὁ Κορφιάτης.
 13ος Zuan Zachona—Γιάννης Τσάκωνας, οἱ ὅποιοι ἐλέμβανον ἐτήσιον μισθὸν 15 τσεκίνα ἕκαστος, ἔλοι ὁμοῦ 195.

Sottocomiti κατὰ σειρὰν καὶ τάξιν:

- 1ος Mathio Evangeli—Ματθαῖος Εὐαγγέλης, Βαγγέλης.
 2ος Nicolò Sergi—Νικολὸς Σέργης ἢ Σέργιος.
 3ος Gianni Foscari—Γιάννης Φόσκαρης
 4ος Manuso Apalò—Μανούσος Ἀπαλός.
 2ος Dimitri Dugli—Δημήτρης Δούγλης ἢ Δουγλῆς.
 6ος Zorzi Dramissinò—Γηώργης Δραμισσηνός ἢ Δραμητυνός.
 7ος Piero Carafa²—Πέτρος Καράφας, ἢ Φλάσκας.
 8ος Piero Notaro³—Πέτρος Νοτάρως [συμβολαιογράφος], Νοταρᾶς.
 9ος Stelian⁴ Surian—Στυλιανός Σουριανός.
 10ος Zuan Belocho.
 11ος Diaco Macri Διάκος⁵ Μακρῆς.
 12ος Antonio da Cipro⁶—Ἀντώνιος ὁ Κύπριος.
 13ος Zorzi Marinzì—Γεώργιος Μαρίντζης, οἵτινες ἐλάμβανον ἐτήσιον μισθὸν 40 τσεκίνα ἕκαστος, ἔλοι ὁμοῦ 130.

Peoti⁷=(πιλότοι).

- 1ος Zorzi Cumello—Ζώρζης Γκουμέλος.
 2ος Zorzi Turchin—Γεώργιος Τουρκίνης ἢ Τουρσίνης.

1. Surian—τὸν Σουριάνον ἢ Σουριανόν, τὸν ἐκ Σούρης.
 2. Carafa, τὸ ὄρθον caraffe=λάγηνος, φλασκί, ὡς λέγομεν κοινῶς, λοιπὸν Πέτρος Φλάσκας ἐλληνιστί, γνωστὴ οἰκογένεια ἐν Κρήτῃ.
 3. Notaro=συμβολαιογράφος, ἢ οἰκογενειακὸν Νοταρᾶς, ὡς λέγομεν σήμερον.
 4. Surian, ὡς καὶ ἀνωτέρω Σουριανός, ὁ ἐκ Σούρης.
 5. Diaco=ὄνομα βαπτιστικὸν ἢ παρατσούχλι, ὡς λέγομεν.
 6. da Cipro=ὁ ἐκ Κύπρου, Κυπριώτης.
 7. Peota=ὁ pilota=ὁ πιλότος, τιμονιέρης, πρωρεύς, ρυμουλκὸς κλπ. καὶ peoto=ὁ ἐπὶ τῶν λέμβων ἀξιωματικὸς, καὶ peota=λέμβος ἐνετικὴ δι' ἀγῶνας, λεμβοδρομίας, μὲ 8 κωπηλάτας συνήθως, ἐνδεδυμένους πομπωθῶς μὲ πολύχρωμα ἐνδύματα, ὅπως σήμερον οἱ γανδολιέρηδες εἰς παρομοίαις περιστάσεις. Σήμερον αἱ peote χρησιμεύουσιν ἐν Βενετία διὰ τὰς σερενάτας κατὰ τὰς σεληνοφάτους νύκτας, πρὸς τέρψιν τῶν ξένων, εἰς τὰς ὁποίας, σερενάτας, ἄδουσι Βενετσιάνικα καὶ Ναπολιτάνικα τραγούδια, κυρίως αἱ τοῦ Castello καὶ S. Nicolò γυναῖκες.

- 3ος Nicolò Copano¹=Νικολός Κόπανος, Κοπανονικόλας.
 4ος Stefano Varucha=Στέφανος Βαρούχας.
 5ος Georgi Arvanitachi=Γεώργιος Ἀρβανιτάκης.
 6ος Leo Papadopulo=Λέων Παπαδόπουλος.
 7ος Gianì Castrolilaca²=Γιάννης Καστροφύλακας.
 8ος Mathiò Romagniti³=Ματθαῖος Ρωμανίτης.
 9ος Michiel Caroba⁴=Μιχαήλ Χαρόδας, Χαρούπας, Χαρούπης.
 10ος Costantin Cerigho⁵=Κωνσταντῖνος Τσερίγος, Τσιριγώτης.
 11ος Michiel Lidiacho=Ὁ Λιδιανός.
 12ος Marco Zubo=Μάρκος Ζούδος.
 13ος Antonio Liva=Ἀντώνιος Λίβας, οἱ ὅποιοι ἐλάμβανον ἐτήσιον μισθὸν 10 τσεκίγια ἕκαστος, πάντως ὁμοῦ τσεκίγια ἐτησίως 130.

*Paroni*⁶.

- 1ος Gianì da Vigonza=Γιάννης ἐκ Vigonza τῆς Ἰταλίας, ἴσως Vicenza.
 2ος Zuane Capsani⁷=Γιάννης Καψάνης, δυνατὸν νὰ λέγη καὶ Καψάλης.
 3ος Zorzi Servo=Γεώργιος Σέρβος.
 4ος Micnèl Parighori=Μιχαήλ Παρηγόρης.
 5ος Draco Lecho=Δράκος Λέχος ἢ Λεός.
 6ος Gianì Nodharo⁸=Γιάννης Νοτάρος [συμβολαιογράφος] ἢ Νοταράς.
 7ος Nicolò Surba⁹=Νικολός Σούρπας ἢ Ζορπᾶς.
 8ος Kostantin Fimi¹⁰=Κωνσταντῖνος Φήμης ἢ Φούμης.
 9ος Michièl Caropoliti=Μιχαήλ Χαροπολίτης.

1. Capano, πάντως θέλει νὰ εἰπῆ Κόπανος.
2. Gianni Castrolilaca, πάντως ἀδελφός ἢ συγγενής τοῦ ἡμετέρου Πέτρου Καστροφύλακα.
3. Romagniti=ὁ ἐκ Romagna ἢ Ροῦμελη, ὅπως ἔλεγον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ Βενετιᾶνοι, τὸ μέρος τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος Ροῦμελη.
4. Caroba, τὸ ὄρθον εἶναι carroba καὶ carruba=ξυλοκέρατον. Ὁ Χαρούπης λοιπόν.
5. Cerigho, Zerigo, Τσερίγο, τὰ Κύθηρα, Τσιριγώτης λοιπόν.
6. Paròn καὶ Patron καὶ Padrone, σημαίνει γενικῶς τὸν ἔχοντα τὴν διοίκησιν ἢ τὴν κυριότητα πράγματος τινός, τὸν ἀρχηγόν λ. γ. paron de barca=ὁ διοικῶν, ὁ ἐξουσιάζων τὴν βάρκαν. Ἐνταῦθα σημαίνει τὸν ἐπὶ τῶν ἀρμένων ἀξιωματικόν, paron postizzo, ὡς ἐλέγετο εἰς τὴν ναυτικὴν γλῶσσαν (postizza δὲ καὶ posticcia, ἦσαν τὰ ἄρμπουρα τῶν τριήρων).
7. Capsani, ἢ καὶ Capsali, Καψάνη ἢ Καψάλη.
8. Nodharo, τὸ ὄρθον nodaro εἰς Βενετικὴν διάλεκτον, notaio δὲ Ἰταλιστί=συμβολαιογράφος.
9. Surba, Σούρπας, Σορβᾶς, Ζορβᾶς.
10. Fimi, πάντως εἶναι Fumi=Φούμης.

10ος Nicolò Moro¹=Νικολός Μόρος, Μαῦρος, Μαυρονικολής.

11ος Antonio Servo²=Ἀντώνιος Σέρβος.

12ος Giani Caludi=Γιάννης Καλούδης.

13ος Nicolò Chuchino³=Νικολός Κόκκινος, οἱ ὁποῖοι ἐλάμβανον ἐτήσιον μισθὸν ἀνά 8 τσεκίγια ἕκαστος, πάντως ὁμοῦ ἐτησίως τσεκίγια 104 (c. 113). Ἄρα οἱ ἄνω ἀξιωματικοὶ τῶν 13 ἐκτάκτων γαλαρῶν, 52 τὸν ἀριθμὸν, ἐλάμβανον κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ Γεν. Προβλεπτοῦ Ἰακώβου Φοσκαρίνη, 559 Βενετικὰ τσεκίγια μισθὸν ἐτησίως, δι' ὅλον δὲ τὸ προσωπικὸν 313.050 ὑπερπέρους (c. 13).

Γαλεῶτοι. Οἱ γαλεῶτοι τῶν 13 ἐκτάκτων γαλερῶν ἦσαν ὑπολογισμένοι εἰς 2360, τοὺς ὁποίους, ὡς ἐλέχθη, ἔδιδεν τὸ διαμέρισμα Ἑρακλείου κατὰ τὴν ἐξῆς ἀναλογίαν :

Μεραμβέλλο 268, Πεδιάδα 541, Βελθεδέρε 333, Πριότισσα 111, Μονοφάτσι 360, Νεοκάστελλο 365, Μαλεβίτσι 204 καὶ Τέμενος 178=2360 (c. 114—118).

Γαλεῶτοι τῶν δύο συνήθων γαλερῶν. Οἱ γαλεῶτοι τῶν δύο συνήθων γαλερῶν, αἱ ὁποῖαι ἐχρησίμευον ὡς φυλακίδες Ἑρακλείου καὶ Σητείας ἐν καιρῷ εἰρήνης, ἦσαν 70⁴ δι' ἑκάστην. Κατὰ τὸ ἔτος 1582 ἔδωκαν τοὺς γαλεῶτας τῶν δύο τούτων γαλερῶν: ἡ Πεδιάδα, τὸ Βελθεδέρε, τὸ Μεραμβέλλο καὶ ἡ Σητεία διὰ τὴν μίαν, τῆς ὁποίας κυβερνήτης ἦτο ὁ Μιχαὴλ Βενιέρης. Τῆς δὲ ἐτέρας ἔδωκαν τοὺς γαλεῶτας: τὸ Μαλεβίτσι, τὸ Μονοφάτσι, τὸ Νεοκάστελλο, ἡ Πριότισσα καὶ τὸ Τέμενος, κυβερνήτης δὲ ταύτης ἦτο ὁ Γερόλαμος Κορνάρου⁵ (c. 118).

1. Moro=Μαῦρος, Μαυρονικολής.

2. Servo=ὑπὸ ῥέτης. Ὑπάρχουν ὁμως καὶ Σερβάνηδες εἰς Χανία.

3. Chichino, πάντως θέλει νὰ εἰπῆ Κόκκινος.

4. Τὰς ἐκτάκτους γαλέρας ἐξωπλίζον μόνον ἐν καιρῷ πολέμου, ὡς ἐλέχθη ἤδη, ὅποτε ὁ ἀριθμὸς τῶν γαλεωτῶν ἦτο σχεδὸν τριπλάσιος τοῦ συνήθους τῶν 70 ἢ 75 κατὰ γαλέραν, ἐνθ' ἐν καιρῷ πολέμου ἦσαν 182.

5. Αἱ 2 συνήθεις γαλέραι ἐξωπλίζοντο κατ' ἔτος ὑπὸ τῶν εὐγενῶν καὶ φεουδαρχῶν δι' ὑπηρεσίαν 4 μόνων μηνῶν. Τὸ τοιοῦτον ἐθεώρουν ἀσύμφωνον οἱ εὐγενεῖς, διότι, ὡς ἔλεγον, οἱ κυβερνήται ἐδαπάνων ἐξ ἰδίων 3—4 χιλιάδας δουκάτα, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύνατο νὰ εἰσπράξωσιν εἰς διάστημα 4 μηνῶν καὶ ἔρριπτον τὸ βᾶρος εἰς τὰ χωρία τὰ ὁποῖα ἔδιδον τοὺς γαλεῶτας, ὑποχρεοῦντες αὐτὰ νὰ πληρῶνωσιν εἰς χρῆμα ὡς ἀντιστάρι, ἤρπαζον δὲ κατόπιν τοὺς παρατυχόντας χωρικοὺς ὡς γαλεῶτας διὰ τὸν ἐξοπλισμὸν τῶν γαλερῶν, οὕτως ὥστε γαλέραι καὶ γαλεῶτοι ἦσαν εἰς ἀθλίαν κατάστασιν. Ἐξήτουν λοιπὸν οἱ εὐγενεῖς Ἑρακλείου ἀπὸ τὴν Γερουσίαν νὰ θεσπίσῃ ὅπως αἱ δύο γαλέραι ἐξοπλίζονται διὰ 3 ἔτη καὶ παροπλίζονται τὸν χειμῶνα μὲ πληρωμὴν τοῦ ἡμίσεος τοῦ μισθοῦ τῶν ἀξιωματικῶν, νὰ προσέρχονται δὲ οἱ γαλεῶτοι μὲ τὴν σειράν κατὰ τὴν ὁποίαν εἶναι καταγεγραμμένοι εἰς τὰ στρατολογικὰ βιβλία. Οὕτω καὶ οἰκονομία θὰ ἐγένετο, καὶ οἱ γαλεῶτοι θὰ ἔμενον τὸν χειμῶνα εἰς τὰς οἰκίας των καὶ θὰ προσήρχοντο κατόπιν εὐχαρίστως καὶ περισσότεραι γαλέραι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐξοπλίζονται. Οἱ σύνδικαι εὐρί-

ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΓΑΛΕΩΤΟΙ ΤΩΝ 4 ΕΚΤΑΚΤΩΝ ΓΑΛΕΡΩΝ
ΡΕΘΥΜΝΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΟΣ

Εἰς ὅλον τὸ διαμέρισμα Ρεθύμνου ἦσαν καταγεγραμμένοι εἰς τὰ στρατο-
λογικὰ βιβλία 6456 ἄνδρες ὡς κωπηλάται τῶν γαλερῶν. Ἐκ τούτων ἐλαμβά-
νετο τὸ τέταρτον ἐν καιρῷ ἐξοπλισμοῦ τῶν 4 ἐκτάκτων γαλερῶν, ἧτοι 1614
κωπηλάται (c. 179). Οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ τῶν 4 τούτων γαλερῶν ἦσαν κατὰ
τὴν διάταξιν τοῦ Φοσκαρίνη¹ οἱ ἑξῆς :

Comiti : Zuan d' Arona, Bertaglio Reto, Zuan Venelli, Constan-
tin Calergatti², μὲ ἐτήσιον μισθὸν ἕκαστος 15 τσεκίγια. ἧτοι ὅλοι ὁμοῦ
τσεκίγια 60.

Sottocomiti : Filippo Sondi ali, Mathio Calinò, Micheli Berli,
Zorzi Gavalà, μὲ ἐτήσιον μισθὸν ἕκαστος 10 τσεκίγια, ἧτοι ὅλοι ὁμοῦ τσε-
κίγια... 80.

Paroni : Giorgi Migliotti, Giorgi Appariano, Piero Cortazi,
Pantalo Secuia, μὲ ἐτήσιον μισθὸν 8 τσεκίγια ἕκαστος, ὅλοι ὁμοῦ τσεκίγια
...32.

Peoti : Bortagliò Gliachi, Gianni Caloná, Zorzi Stamatinò καὶ
Gianni Arcoleo, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐτήσιον μισθὸν ἕκαστος 10 τσεκίγια, ἧτοι
ὅλοι ὁμοῦ 40 τσεκίγια ἐτησίως. Οὕτω οἱ 16 ἀξιωματικοὶ τῶν 4 ἐκτάκτων
γαλερῶν Ρεθύμνου εἶχον ἐτησίως τσεκίγια 172.

ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΓΑΛΕΩΤΑΙ ΤΩΝ 8 ΕΚΤΑΚΤΩΝ
ΓΑΛΕΡΩΝ ΧΑΝΙΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΟΣ

Οἱ 32 ἀξιωματικοὶ τῶν 8 ἐκτάκτων γαλερῶν Χανίων καὶ διαμερίσματος,
δηλαδὴ οἱ Comiti, οἱ ὅποιοι θὰ ἦσαν κυβερνήται, οἱ Sottocomiti, οἱ
Paroni καὶ οἱ Peoti, θὰ εἶχον ἐτήσιον μισθὸν ἐκ τῶν δεκάτων «delle con-

σκουν δικαίαν τὴν αἰτησιν ταύτην τῶν εὐγενῶν Ἡρακλείου καὶ τὴν ὑποστηρίζουν, συνι-
στοῦν ὁμως νὰ ἀλλαχθοῦν οἱ Κρήτες στρατιῶται τῶν γαλερῶν διὰ πειθαρχικῶν καὶ ἐξη-
σημένων ναυτῶν ἐκ Βενετίας.

1. Κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ Φοσκαρίνη, ἦσαν ἤδη ὁρισμένοι οἱ ἀξιωματικοὶ τῶν ἐκ-
τάκτων γαλερῶν καὶ ὁ μισθὸς τῶν.

2. Ἐκ τῶν Κομίτων, μόνον ὁ Καλεργάτης δύναται νὰ ἐκληφθῆ ὡς ἐλληνικὸν ὄνομα
Kalergatti=Καλεργάτης, ἐκ δὲ τῶν ὑποκομίτων θὰ ἠδύναντο κάλλιστα νὰ ἐκληφθοῦσιν
ἔλα ὡς ἐλληνικὰ ὀνόματα : Φίλιππος Ζοντικάλης, Ματθαῖος Γαληνός, Μιχαὴλ ἢ Μιχε-
λῆς Μπερλῆς καὶ Ζώρξης Γαβαλάς. Ἐπίσης τὰ ὀνόματα τῶν paroni Γεώργης Μηλιώτης,
Γεώργης Ἀπαριανός, Πέτρος Χορτάσης, μόνον τὸ Secuia εἶναι ἰταλικόν. Τὸ αὐτὸ δὲ
καὶ οἱ πιλότοι Bortaglio Λιάκης. (Εἰς τὴν Κρήτην εἶναι ἐν χρήσει καὶ σήμερον ὀνό-
ματα Πορτάλης, Πόρτολης, Πορτολής, Μπορτολάκης). Γιάννης Κάλονας. Ζώρξης Στομα-
τινός ἢ καὶ Σταματινός καὶ Γιάννης Ἀρκολέας. Ὑπάρχουν δὲ σήμερον εἰς Ἀποκόρωναν
Ἀρχολέοντες.

tanasò et delli denari della pietà» 7014 ὑπερπέρους, 4 σολδία καὶ 16 торνέζους (c. 222).

Γαλεῶτοι : Τὸ ἕλον διαμέρισμα Χανίων ὄφειλε νὰ δώσῃ ἐν καιρῷ ἐξοπλισμοῦ τῶν 8 τούτων ἐκτάκτων γαλερῶν 1580 γαλεώτας, ὡς ἐξῆς : Τὸ «Ρίανο», ἢ σημερινὴ Κυδωνία 560, δηλαδὴ τὸ τέταρτον τῶν 2240 καταγεγραμμένων διὰ τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην εἰς ἔλθῃ τὴν ἐπαρχίαν. Ὁ Ἀποκόρωνας τὸ τέταρτον τῶν 1158, ἦτοι 290. Ἡ Κίσαμος τὸ τέταρτον τῶν 1930, ἦτοι 482, καὶ τὸ Σέλιγον ἐπίσης τὸ τέταρτον τῶν 981, ἦτοι 245=1580 (c. 251—253). Ἀνακεφαλαιοῦντες, παρατηροῦμεν ὅτι ὁ πληθυσμὸς Κρήτης κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην (1583), δὲν ὑπερέβαινε πολὺ τὰς 200 χιλιάδας ψυχῶν, καίτοι ὁ Γερόλας¹ τοὺς ἀναδιβάζει εἰς 300 χιλιάδας, κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τῆς Βενετικῆς ἐν Κρήτῃ κυριαρχίας, ὁ δὲ Καβάλλης² εἰς 160 μόνον χιλιάδας, κατὰ μίαν δεκαετίαν πρὸ τοῦ Καστροφύλακα.

Ἐκ τῶν 200 ἢ ἀκριθέστερον 208 χιλιάδων ψυχῶν τοῦ Καστροφύλακα 57 χιλιάδες ἦσαν ἄνδρες στρατεύσιμοι, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλαμβάνοντο οἱ «*Privilegiati*» καὶ «*Cernide*» διὰ τὰς φρουράς τῶν πόλεων καὶ τῆς ὑπαίθρου χώρας, διὰ τὰς γαλέρας, ὡς καὶ οἱ «γαλεῶτοι», ἄνω τῶν 22 χιλιάδων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλαμβάνετο τὸ τέταρτον μέρος διὰ νὰ κωπηλατῶσιν εἰς τὰς γαλέρας, ἐνῶ οἱ «*Cernide*» τῶν γαλερῶν ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς ἄνδρες ἐφόδου κατὰ τῶν ἐχθρικών πλοίων μὲ τὰ σπαθιά εἰς τὰς χεῖρας κατὰ τὰς ναυμαχίας. Οἱ κωπηλάται 5500 ἦσαν τὸ τέταρτον μέρος τῶν 22 χιλιάδων καταγεγραμμένων εἰς τὰ στρατολογικὰ βιβλία. Τὴν ἐποχὴν δὲ ταύτην, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐλέχθη, ἀπετελεῖτο ὁ στρατὸς τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας ἐξ Ἑλλήνων μισθοφόρων κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτοῦ μέρος. Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν ἄνω 57 χιλιάδων στρατευσίμων ἀνδρῶν, ἦσαν καὶ οἱ ἀμέσως ἀκολουθοῦντες παῖδες οἱ μέχρι 14 ἐτῶν ἡλικίας, ἀνερχόμενοι εἰς 45 καὶ πλέον χιλιάδας, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν γέροντες καὶ γυναῖκες μετὰ τῶν θυγατέρων των. Ὁ πληθυσμὸς οὗτος κατῆκει εἰς 1078 καζάδες : 467 Ἡρακλείου καὶ διαμερίσματος, 70 Σητείας καὶ Ἱεραπέτρας, 269 Ρεθύμνου καὶ διαμερίσματος καὶ 272 Χανίων καὶ διαμερίσματος¹.

1. Condannasò καὶ ὄχι condanasò=condannagione καὶ condannazione, ἐκ τοῦ condannare=ἢ καταδική. Ἡ κυβέρνησις ἐπέβαλλε πολλὰς ἐκτάκτους φόρους δι' ἐκτάκτους ἀνάγκας : φόρους ἐπὶ τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων «condannasò», φόρους ἐπὶ θρησκευτικῶν ὑποθέσεων «pietà» κλπ., τὰ δέκατα τῶν ὑπῆκοιων βλεπόμεν ἐνταῦθα ὅτι διετίθεντο διὰ τὴν μισθοδοσίαν τῶν ἀξιωματικῶν τῶν ἐκτάκτων γαλερῶν. Θὰ ἴδωμεν δὲ ἀκριθέστερον εἰς ἄλλο κεφάλαιον τὰ ἔσοδα τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων, τὰ ὁποῖα προὔπελογίζοντο εἰς τὸν ἐτήσιον ἰσολογισμόν.

2. Gerola, M. V. Tom. I. εἰσαγωγή.

3. V. A. S. Relazione Marino Cavalli.

4. Οἱ καζάδες (χωρῖα) τῆς Κρήτης ἦσαν πάντως περισσότερα καὶ ἢ δὲν τὰ ἐπισκέφθη τὸ συνδικάτον τῶν Γρίτη-Γιαρζώνη καὶ δὲν τὰ ἐγνώρισεν καὶ κατέγραψεν ὁ Καστροφύλακας ἢ τὰ παραλείπει ἐνταῦθα. Ἄξιον ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι καὶ τὸ ὅτι τὰ δια-

‘Ο ἐν Κρήτῃ διαμένων στρατὸς ἦτο πολυάριθμος’, διότι φαίνεται ὅτι ἡ νήσος ἐχρησίμευε καὶ ὡς κέντρον συγκεντρώσεως στρατιωτικῶν δυνάμεων κατὰ τὰς διαφοροὺς ἀνάγκας τῆς Δημοκρατίας, καὶ ἐκ Κρήτης ἀπεστέλλοντο εἰς τὰ πεδία τοῦ πολέμου πολυάριθμοι ἐντόπιοι καὶ Ἴταλοί, ἀνώτεροι καὶ κατώτεροι ἀξιωματικοί. Αἱ κατ’ ἔτος ἀγγαρεῖαι τὰς ὁποίας ὤφειλον νὰ ἐκτελῶσιν εἰς τὰ δημόσια ἔργα, μόνον οἱ ἰθαγενεῖς χωρικοί, ἀνήρχοντο σχεδὸν εἰς 50 χιλιάδας, 6 ἡμερῶν ἐργασίας ἐκάστη, τὰ δὲ χρέη τὰ ἐκ τῶν ἀγγαρειῶν τούτων ἢ ἄλλων φόρων προερχόμενα, ἦσαν μεγάλα, καίτοι πολλάκις ἐθεωροῦντο ταῦτα ὡς «ἀνεῖσπρακτα» (*inesigibili*) ἢ καὶ παρεγράφοντο. Τὰ μαρτύρια τῶν χωρικῶν περιέγραψεν ὁ Γκαρζώνης τόσον παραστατικῶς προερχόμενα κυρίως ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχας κυρίους των, τοὺς καὶ καθαλιέρους καλούμενους, ἀπὸ τοὺς Καστελλάνους, τοὺς κατὰ τῶν κακοποιῶν ἐντεταλμένους καπητάνους, καὶ ἀπὸ ἄλλους ὑπαλλήλους τῆς Γαληνοτάτης. Πάντα λοιπὸν ταῦτα καὶ ἄλλα ὁμοῦ αἷτια ἐκράτουν τὸν λαὸν εἰς ἀνησυχίαν καὶ πολλάκις ἐπροκάλουν ἐξεγέρσεις.

μερίσματα Ρεθύμνου καὶ Χανίων εἶχον μικρὰν μόνον διαφορὰν κατοίκων: Ἡ μὲν πόλις Ρεθύμνου ἠρῆθμεν 5202 κατοίκους, ἡ δὲ Χανίων 6520. Ἄλλ’ ἐνῶ οἱ μὲν στρατεύσιμοι διαμερίσματος Ρεθύμνου ἦσαν 14066, οἱ τῶν Χανίων εἶναι μόνον 13460. Οἱ παῖδες, οἱ μέχρι 14 ἐτῶν ἡλικίας, ἦσαν εἰς μὲν τὸ διαμέρισμα Ρεθύμνου 10271, εἰς τὸ τῶν Χανίων 11626, αἱ δὲ γυναῖκες μετὰ τῶν θυγατέρων των, εἰς μὲν τὸ διαμέρισμα Ρεθύμνου, 20451, εἰς δὲ τὸ τῶν Χανίων 22510, ὁ δὲ ὅλικός πληθυσμὸς Ρεθύμνου καὶ διαμερίσματος 45646 καὶ 48788 Χανίων καὶ διαμερίσματος.

1. Ὁ Γκαρζώνης λέγει εἰς τὴν ἐκθεσίν του ὅτι ἀναχωροῦντες ἐκ Κρήτης, ἀφήκαν 3468 Ἴταλοὺς στρατιώτας πεζοὺς, τὴν «*milizia*», πλὴν τῶν ὁποίων ἦσαν οἱ «*lombardieri*» καὶ ἄλλοι, καθὼς καὶ οἱ ἰθαγενεῖς «*προνομιόχοι*» καὶ «*Cernide*», πλὴν τὴν «*καβαλλία*» τῆς ὑπὸ τῶν εὐγενῶν καὶ φεουδαρχῶν συντηρουμένης. Ὁ Καστροφύκακας ἀναφέρει (σ. 265) ὅτι διὰ τὴν φρούρησιν τῆς νήσου ἐχρειάζοντο τοὺλάχιστον 6 χιλιάδες στρατιῶται, διηρημένοι εἰς 40 λόχους, ἐνῶ ἄλλοι στρατιωτικοὶ κυρίως συνεβούλευον καὶ 10 χιλιάδας καὶ ἀκόμη περισσοτέρους, ὡς λέγει ὁ Γκαρζώνης, ὅστις εὕρισκει τὰς 6 χιλιάδας ἀριστὰς ἐν καιρῷ εἰρήνης, ἀλλὰ συνιστᾷ, διὰ τὴν πλήρη ἀμυναν τῆς χώρας, τοὺλάχιστον 10 χιλιάδας διὰ τὸ Ἡράκλειον, 4 εἰς τὰ Χανία καὶ 2 εἰς τὰ ἄλλα φρούρια, δηλ. 16 χιλιάδας «*milizia*», ἐνισχυομένων πάντοτε καὶ ἀπὸ ἀνάλογον ἀριθμὸν ἐντοπίων «*Cernide*», ἐφιστᾷ δὲ τὴν προσοχὴν τῶν διοικητῶν ἀπὸ ἐσωτερικὰς ἐξεγέρσεως καὶ ἐξωτερικὰς ἐπιδρομᾶς.

Β'

ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΚΗ

Α') ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΩΝ ΧΡΗΣΕΩΣ 1579-82

Β') ΣΙΤΟΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ - ΑΛΑΤΟΠΑΡΑΓΩΓΗ

Ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς νήσου Κρήτης, κατὰ τὴν ἐποχὴν εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρονται αἱ πληροφροῖαι τοῦ Καστροφύλακα (1579—1583), ἦτο καθε ἄλλο παρὰ ἀνθηρὰ. Τὰ ἔσοδα τὰ προερχόμενα ἀπὸ παντὸς εἶδους εἰσπράξεις καὶ φόρους, ἀπεῖχον πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ καλύπτωσι τὰ πολλαπλὰ ἔξοδα διὰ τὰς στρατιωτικὰς καὶ ἄλλας τοῦ δημοσίου ἀνάγκας. Οὕτω δὲ καθ' ἕκαστον ἔτος ἔπρεπε νὰ στέλλωνται ἐκ Βενετίας ἀξιόλογοι ἐνισχύσεις εἰς χρῆμα καὶ εἰς εἶδη, πρὸ παντὸς ζωοτροφίας διὰ τὴν συντήρησιν τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἔμενον ἐν τῇ νήσῳ. Παρ' ὅλα δὲ ταῦτα, εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς νήσου ἦτο πολλάκις ἀδύνατον νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰς κατεπειγούσας ἀνάγκας καὶ κατέφευγεν εἰς ἐμπόρους καὶ τραπεζίτας τοῦ τόπου, ἰδίᾳ τοὺς Ἑβραίους, ὡς ἐλέχθη ἄλλοτε, δανειζομένη παρ' αὐτῶν χρήματα, δίδουσα εἰς αὐτοὺς χρεωστικὰ γραμμάρια («*Lettere di cambio*»), τὰ ὅποια οὗτοι ἔπρεπε νὰ ἐξαργυρώνουν ἀπὸ τὸ δουρικὸν ταμεῖον ἐν Βενετίᾳ. Εἰς τὴν ἀξιοθρήνητον ταύτην κατάστασιν συνέτεινον οὐκ ὀλίγον καὶ τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ἦτο πάντοτε εὐκόλον νὰ εἰσπράττωνται οἱ βαρεῖς φόροι μὲ τοὺς ὁποίους ἦτο ἐπιφορτισμένος ὁ λαὸς τῆς νήσου. Οἱ προϋπολογισμοὶ τοὺς ὁποῖους θὰ ἀναλύσωμεν κατωτέρω, εἶναι πλήρεις ἀπὸ φόρους παρελθουσῶν χρήσεων μὴ εἰσπραχθέντας καὶ τῶν ὁποίων ἢ εἰσπραξίς ἦτο πάντοτε προβληματικὴ καὶ ἀβεβαία.

Γενικῶς εἰπεῖν, ἡ ἐν Κρήτῃ οἰκονομικὴ κατάστασις, δὲν ὑπῆρξε ποτὲ

1. Ὡς ἐλέχθη ἄλλοτε, Ἀγαθαγ. Ξηρουχάκη, «ἡ ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασις τοῦ 1363-66, καὶ τὸ διοικητικὸν σύστημα τῆς Βενετίας», οἱ Ἑβραῖοι τῆς νήσου ἐδάνειζον ὄχι μόνον τὴν ἐπιτόπιον κυβέρνησιν, ἀλλὰ πολλάκις καὶ αὐτὴν τὴν Βενετικὴν Δημοκρατίαν, εἰς ἀντάλλαγμα δέ, πλὴν τῶν μεγάλων τόκων, ἀπέσπων καὶ διάφορα οἰκονομικῆς φύσεως προνόμια, οὕτως ὥστε νὰ ἐπισύρωσι κατ' αὐτῶν τὰς διαμαρτυρίας τῶν ἄλλων ἐμπόρων, καίτοι ἡ Κρήτη οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἀντισημιτικὴ, ἀναφέρεται μάλιστα ὅτι καὶ ὁ Βησαρίων ἐπέβη ὑπὲρ τῶν Ἑβραίων τῆς Κρήτης.

άνθηρά καθ' ἑλλην τὴν μακραίωνα Βενετικὴν κυριαρχίαν ἐν τῇ νήσῳ, ἰδίᾳ ἕμως κατὰ τὰς πρώτας ἑκατονταετηρίδας. Ὁ ζυγὸς ἦτο βαρὺς καὶ ὁ τράχηλος τῶν κατοίκων δὲν ἦτο συνειθισμένος εἰς τοιοῦτου εἴδους δουλείαν, ὥστε νὰ ὑποκύψῃ εὐκόλως ἀντίστατο λοιπὸν καὶ ἐξηγείρετο ἐναντίον τοῦ νέου κυριάρχου, ἀποσπῶν παρ' αὐτοῦ προνόμια καὶ ποιὰν τινα θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν σὺν τῷ χρόνῳ. Ἐν τῷ μεταξὺ ἕμως ἡ νήσος ὅλον ἐν περιπέπτειν εἰς ἐρήμωσιν καὶ ἀφόρητον δυστυχίαν, διότι ἔμενεν ἀκαλλιέργητος, χωρὶς ἐμπορίου καὶ βιομηχανίαν, στοιχεῖα ζωτικὰ καὶ ἀπαραίτητα διὰ τὴν εὐημερίαν τῆς χώρας, οὕτω δὲ νικητὰ! καὶ ἠττημένοι εὐρίσκοντο εἰς τὴν αὐτὴν ἀθλίαν κατὰστασιν μέχρι τοῦ XV. αἰῶνος.

Ἀπὸ τοῦ XV. αἰῶνος ἕμως καὶ ἐξῆς τὰ πράγματα κάπως μετεβλήθησαν: Ἡ Γαληνοτάτη ἔκαμιν ὀριστικῶς τὴν ἱστορικὴν «στροφήν», ἀφῆκε πλήρη θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς Κρήτας, ἐπροστάτευσεν αὐτοὺς εἰλικρινῶς ἄμα καὶ πατρικῶς ἐναντίον τοῦ φανατικοῦ Λατινικοῦ Κλήρου, ἔστειλεν ἱκανοὺς διοικητὰς, δικαστὰς καὶ ἄλλους ἀνωτέρους ὑπαλλήλους ἐν τῇ νήσῳ, οἱ ὅποιοι ἐπεδόθησαν μετὰ ζήλου εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐξυγίανσιν τῶν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν: διοικήσεως, δικαιοσύνης, οἰκονομικῶν κλπ, εἰς τὴν καλλιέργειαν¹ τῆς νήσου, τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου, τὴν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον καλλιέργειαν τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων καὶ τὴν ἐν γένει εὐημερίαν τοῦ τόπου. Οὕτω δὲ Κρήτες καὶ ἄποικοι Βενετοί, Εὐγενεῖς Βενετοί καὶ Ἀρχοντοπόουλοι καὶ φεουδάρχει Κρήτες, Ἑλληνικὸς καὶ Λατινικὸς Κλήρος, ἡμιλλῶντο ἐν ἀγαστῇ συμπνοίᾳ, φιλοδοξοῦντες νὰ φθάσωσι τὴν κλασικὴν ἐποχὴν, ἀφ' οὗ ἡ Κρήτη ἦτο ἡ χώρα εἰς τὴν ὁποίαν «ῥεῖ μέλι καὶ γάλα».

Μεθ' ὧσα ἕμως ταῦτα, αἱ βαρεταὶ καὶ ἐξακολουθητικαὶ δαπάναι διὰ τὴν ὀχύρωσιν τῆς νήσου ἐναντίον τοῦ ἐπαπειλουμένου τουρκικοῦ κινδύνου, ἡ συντήρησις ἐν αὐτῇ τόσων στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν δυνάμεων, διὰ τὸν ἴδιον σκοπὸν, ἡ ἴδρυσις νέων πολυδαπάνων κρατικῶν ὑπηρεσιῶν μὲ πολυαριθμοὺς ἀνωτέρους καὶ κατωτέρους ὑπαλλήλους, καὶ ἄλλα, ἐπεβάρυνον εἰς μέγιστον βαθμὸν, διὰ νέων ἐκάστοτε φορολογικῶν καὶ νέων ἀγγαραειῶν τὸν ἰθαγενῆ πληθυσμὸν καὶ τὸν δημόσιον προϋπολογισμὸν, ἐνῶ αἱ ἐκ Βενετίας ἀποστελλόμεναι βοήθειαι εἰς χρῆμα καὶ εἰς εἶδος δὲν ἦσαν ἱκαναὶ νὰ φέρωσι τὴν ἰσορροπίαν!

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ

Ὁ διοικητικὸς καὶ διαχειριστικὸς μηχανισμὸς τῶν δημοσίων ἐν Κρήτῃ ἦτο ὁ ἀκόλουθος.

1. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἐκφέρουσιν ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι ἱστορικοί. Ὁ G. Gérola, Monumenti, Veneti, nell' Isola di Creta, Venezia, 1905, Τόμ. I, Εἰσαγωγή, λέγει ὅτι εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσαι αἱ περὶ γεωργίας τῆς Κρήτης εἰδήσεις ἐν τῷ Ἀρχεῖφ Βενετίας (V. A. S. Senato Mar XLVIII. 165) τοῦ XV καὶ XVI αἰῶνος.

Ἵπῆρχον ἐν τῇ νήσῳ 4 δημόσια ταμεῖα («*Camera Fiscals*»), ἀνά ἐν εἰς ἕκαστον διαμέρισμα: Ἡράκλειον, Σητεῖαν, Ρεθύμνον καὶ Χανιά, ἐκτὸς τοῦ δημοσίου ταμείου Κυθήρων, ἐξαρτωμένου ἐπίσης ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου.

Ἡ σπουδαιότες ἔμως τοῦ δημοσίου ταμείου Σητείας, δὲν ἦτο ὅλα ἢ τῶν δημοσίων ταμείων τῶν ἄλλων διαμερισμάτων τῆς νήσου, καὶ εἰς τοὺς γενικούς λογαριασμούς τοῦ Καστροφύλακα, εἶναι ἠνωμένον μὲ τὸ τῆς πρωτεύουσας τῆς Κρήτης, δηλαδή τοῦ Ἡρακλείου Ἐξ ἄλλου, τὰ ταμεῖον Ἡρακλείου, ὡς πρωτεύουσας τοῦ «Βασιλείου τῆς Κρήτης», ἐλειτούργει ὡς κεντρικὸν θησαυροφυλάκιον: Εἰς τὸ ταμεῖον Ἡρακλείου ἀνῆκε γενικῶς νὰ ἐκδίδῃ τὰ χρεωστικὰ γραμμάτια, (*lettere di cambio*) τὰ ἐξαργυρούμενα ἐν Βενετίᾳ. Τὸ ταμεῖον τοῦτο ἔστειλε, ὁσάκις ὑπῆρχεν ἀνάγκη ἐνισχύσεως εἰς τὰ ἄλλα δημόσια ταμεῖα Ρεθύμνου, Χανίων καὶ Κυθήρων.

Μόνον ἄπαξ, ἴσως κατ' ἐξαίρεσιν, ἀναφέρεται εἰς τὸν προϋπολογισμὸν Ρεθύμνου τοῦ ἔτους 1581 (c 150) ἕνα γραμματίον ἐπὶ Βενετίας, 195ῶ ὑπερπέρων¹, 7 σολδινίων καὶ 16 τορνέζων. Τὸ ταμεῖον Χανίων, ἐξ ἄλλου, κατέφευγε συχνὰ εἰς τὴν βοήθειαν τῶν ἐμπόρων καὶ τραπεζιτῶν, κυρίως τῶν Ἑβραίων, ὡς ἐλέχθη, ἀλλὰ τὰ δάνεια τὰ ὅποια συνήπτε μετ' αὐτῶν, τὰ ἐξώφλει αὐτὸ τὸ ἴδιον, διὰ τοῦτο δὲ καὶ εἰς τοὺς ἰσολογισμοὺς Χανίων ὑπάρχει εἰς τὸ κεφάλαιον τῶν ἐσόδων ἢ παράγραφος «*per tanti ricevuti da diversi, ai quali fu fatta lettera di cambio*», πρὸς τὴν παράγραφον δὲ ταύτην ἀνταποκρίνεται εἰς τὸ κεφάλαιον τῶν ἐξόδων ἢ παράγραφος «*dato a diversi per danari imprestati alla camera*» (c. 206—207).

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα, δεόν νὰ ἐξετασθῶσιν ἐπισταμένως τὸ ταμεῖον καὶ οἱ προϋπολογισμοὶ τοῦ Ἡρακλείου, ὡς τύπος ἰσολογισμοῦ διὰ νὰ σχηματίσῃ τις γενικὴν τινα ἰδέαν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς κυβερνήσεως καθ' ἕλλην τὴν νήσον.

ΠΡΟ·Υ·ΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ ΕΤΩΝ 1579—1581.

Ἐκαστὸν τῶν τριῶν ταμείων τὸν ἐτήσιον προϋπολογισμὸν τῶν ἐτῶν 1579, 1580 καὶ 1581, ἐκτὸς ἐνὸς τρέχοντος προϋπολογισμοῦ τοῦ ἔτους 1582 (Ἡρακλείου: c. 14, 16, 17, 19, 21, 23. Ρεθύμνου: 15, 140, 147, 148, 149, 151. Χανίων: 202, 203, 204, 205, 206, 207 τῶν ἐτῶν 1579—1581). Διὰ τὰ Κύθηρα ἐν τούτοις ἔχομεν μόνον τὴν τρέχουσαν χρῆσιν τῶν ἐσόδων (c. 299) καὶ τοὺς λογαριασμοὺς 1579 (c. 301—

1. Ὑπέρπερος καὶ ὑπέρπυρος καὶ πέρπερα. Περὶ ὑπερπέρου καὶ τῆς ὑποδιαίρεσεως αὐτοῦ, ὡς καὶ τῆς σχέσεως πρὸς τὸ βενετικὸν δοκάτο καὶ τσεκίνι, θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω.

2. Τὸ δημόσιον ταμεῖον Κυθήρων ἐξηρτάτο ἀπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου Ἡρακλείου, παρὰ τοῦ ὁποίου ἐλάμβανε τὰς ἀναγκαίας ἐνισχύσεις. Διὰ τοῦτο εἰς τὰ ἔσοδα καὶ ἐξοδα τῶν ταμείων Κρήτης, θὰ ἀναφέρωμεν καὶ τὰ τοῦ ταμείου Κυθήρων.

302). Ἀναγινώσκων τις τὰς ἀνακεφαλαιώσεις τῶν διαφόρων κονδυλίων (c. 50), θὰ ἐνόμιζεν ἐκ πρώτης ὄψεως, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς νήσου ἦτο λίαν εὐνοϊκὴ, καὶ ὅτι ἔβαινε μάλιστα βελτιουμένη κατὰ τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν τριετίαν ταύτην. Πράγματι, ἐνῶ κατὰ τὸ 1579 τὰ ἔξοδα ὑπερέβαινον τὰ ἔσοδα εἰς τὸ διαμέρισμα Ἡρακλείου (δουκάτα 179.212, ἔναντι ἐσόδων 174.203), Ρεθύμνου ἔξοδα (δουκάτα 15.357, ἔναντι ἐσόδων 14.737). Τὸ 1580 ἐν τούτοις, ἔμενε μικρὸν μόνον ἔλλειμμα (Ἡράκλειον δ. 154.765 ἔξοδα, ἔναντι 156.858 ἐσόδων. Ρέθυμνον 18.404 ἔξοδα, ἔναντι 18.729 ἐσόδων, δηλ. μὲ μικρὸν πλεόνασμα). Καὶ περισσότερον τὸ 1581 (Ἡράκλειον δ. 108.798, ἔναντι 114.089. Ρέθυμνον δ. 13.542 ἔξοδα, ἔναντι 15.900 ἐσόδων) (c. 50).

Ἡ κατάστασις ὅμως εἰς τὸ ταμεῖον Χανίων παρουσιάζεται δυσμενής: (ἔτος 1579, ἔσοδα δουκάτα 68.321, ἔξοδα 66.499. Ἔτος 1580, ἔσοδα δ. 78.866, ἔξοδα 86.207. Ἔτος 1581, ἔσοδα δ. 94.575, ἔξοδα 97.932). (c. 50). Διὰ τὸ ταμεῖον Κυθήρων, μοναδικὸν ἔτος τοῦ ὁποίου τοὺς προϋπολογισμοὺς ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας, εἶναι τὸ ἔτος 1579, τὰ μὲν ἔσοδα τοῦ ὁποίου ἀνήρχοντο εἰς 41.469 ὑπ. 4 σολδ. καὶ 28 τορν. ἦτοι 2.853 Βεν. δουλ. καὶ 5 λίρας (c. 301), τὰ δὲ ἔξοδα εἰς 43.318 ὑπ. καὶ 5 σολδ. ἦτοι εἰς 2.981 Βεν. δουλ. (c. 302). Ἐπισταμένη ὅμως ἐξέτασις τῶν προϋπολογισμῶν τούτων, πείθει ὅτι ἐν τῇ πραγματικότητι, τὰ πράγματα εἶχον ἀκριδῶς ἀντιθέτως: Οὕτω, τὰ ἔσοδα τοῦ δημοσίου ταμείου Ἡρακλείου τὸ ἔτος 1579 (c. 14) ἀναλογοῦν εἰς χρήμα τοῦ τόπου, 2.531.389 ὑπερπέρους, 1 σολδίνιον καὶ 21 τορνέζους· ἀλλ' εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο, τὰ ἐπὶ Βενετίας Γραμμίτια (*Lettere di Cambio*), ἀντιπροσωπεύουσι τὸ ποσὸν 397.625 ὑπερπέρων, 8 σολδινίων καὶ 18 τορνέζων, ἰσοδυναμοῦντα μὲ 26.986 δουκάτα, 3 λίρας καὶ 9 δέσους (c. 27). Ἐκτὸς δὲ τούτου, ποσὸν 1.229.112 ὑπερπ. 4 σολδινίων καὶ 16 τορνέζων ἐλήφθησαν ἐκ Βενετίας ἐκ τοῦ ταμείου τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα (c. 14). Ἄρα τὰ δύο τρίτα τοῦ ὅλου ποσοῦ τῆς χρήσεως 1579, ἀντιπροσωπεύονται ἀπὸ χρήματα σταλέντα ὑπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως τῆς Βενετίας.

Τὰ ἔσοδα τοῦ ταμείου Ρεθύμνου τοῦ ἰδίου ἔτους 1579 (c. 146) εἰς μονέδα τοῦ τόπου λογιζόμενα, ἦσαν 214.156 ὑπερπέρους, 9 σολδίνια καὶ 12 τορνέζους, ἐκ τῶν ὁποίων ὅμως 79.160 ὑπερπεροί, δηλαδὴ πλεόν τοῦ ἐνὸς τρίτου, ἐλήφθησαν ὡς βοήθημα ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου Ἡρακλείου.

Τὰ ἔσοδα τοῦ δημοσίου ταμείου Χανίων τοῦ ἔτους 1579 (c. 202), ἀνήρχοντο εἰς νόμισμα τοῦ τόπου, εἰς 993.529 ὑπερπέρους, 8 σολδίνια καὶ 30 τορνέζους· ἀλλ' ἡ βοήθεια ἐκ τοῦ ταμείου Ἡρακλείου ἀνῆλθε κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἰς 498.817 ὑπερπέρους, 7 σολδίνια καὶ 28 τορνέζους, δηλαδὴ πλεόν τοῦ ἡμίσεος τοῦ ὅλου. Τέλος, τὸ δημοσίον ταμεῖον Κυθήρων ἔλαβε παρὰ τοῦ δημ. ταμείου Ἡρακλείου 34.635 ὑπερπ. καὶ 30 σολδ. δηλ. τὰ 4)5 σχεδὸν τοῦ ὅλου προϋπολογισμοῦ του (c. 301). Τὰ πραγματικὰ ἔσοδα λοιπὸν τοῦ δημοσίου ταμείου Ἡρακλείου ἀνήρχοντο εἰς 904.651 ὑπερπέρους, Ρεθύμνου εἰς

134.996, Χανίων 494.712 υπερπέρους, εἰς στρογγυλὸν ἀριθμὸν, καὶ Κυθήρων 6834 ἢ ἀκριθέστερον 5.860 ὑπ. διότι εἰς τὸ γενικὸν ποσὸν ἐμφανίζεται καὶ κονδύλιον 973 ὑπερπ. 10 σολ. καὶ 16 τορν. προερχομένων ἀπὸ ἐπιστροφῆν προκαταβολῶν εἰς στρατιώτας καὶ βομβαρδιέρους (c. 301). Εἰς τὰ ὀλικά ταῦτα ἔσοδα, ἀνερχόμενα καθ' ἄλλην τὴν νῆσον εἰς 1.534.359 υπερπέρους, ἀνταπεκρίνοντο τὰ ἔξοδα, διὰ μὲν τὸ Ἡράκλειον εἰς 2.604.178 ὑπέρπεροι, 5 σολδίνια καὶ 11 τορνέζοι (c. 15—16). Διὰ τὸ Ρεθύμνον (c. 147) 223.158 ὑπέρπεροι, 9 σολδίνια καὶ 19 τορνέζοι. Διὰ δὲ τὰ Χανία (c. 203), 963.187 ὑπέρπ. 9 σολδίνια καὶ 21 τορνέζοι, τὸ ὅλον δηλαδὴ 3.790.523 υπερπέρους εἰς στρογγυλὸν ἀριθμὸν. Τὰ ἔσοδα λοιπὸν δὲν ἀντίκρυσον οὔτε τὸ ἡμισυ τῶν ἐξόδων! Εἰς ὁμοίαν δάσανον δεόν νὰ ὑποβληθῇ καὶ ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ ἔτους 1580: Εἰς τὰ ἔσοδα τοῦ ταμείου Ἡρακλείου (c. 17), συμποσούμενα εἰς 2.279.344 ὑπερπ. 8 σολδίνια καὶ 24 τορνέζους, ἀνήκουσι Γραμματῖα χρεωστικὰ ἐπὶ Βενετίας (c. 17 καὶ 28) 361.584 ὑπέρπεροι, 2 σολδίνια καὶ 4 τορνέζοι, ἰσοδυναμοῦντα μὲ 24.966 δουκάτα καὶ 16 σολδία. Ἐπίσης βοήθεια ἐκ τοῦ ταμείου τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα ἐκ Βενετίας 338.544 ὑπέρπεροι, 10 σολδίνια καὶ ποσὸν χρημάτων εἰς μετρητὰ 6.154 υπερπέρους, 8 σολδίνια καὶ 8 τορνέζους. Ἀφαιρουμένων δὲ τῶν κονδυλίων τούτων, μένουσιν πραγματικὰ ἔσοδα ταμείου Ἡρακλείου, 1.573.062 ὑπέρπεροι, 20 σολδίνια καὶ 12 τορνέζοι.

Ἐκ τῶν ἐσόδων τοῦ ταμείου Ρεθύμνου (c. 148), ὑπολογισθέντων εἰς 272.164 υπερπέρους, 3 σολδίνια καὶ 3 τορνέζους, ἐκπίπτει ἡ ἐκ τοῦ ταμείου Ἡρακλείου ληφθεῖσα βοήθεια 48.178 ὑπέρπεροι, 4 σολδίνια καὶ 16 τορνέζοι, οὕτως ὥστε τὰ πραγματικὰ ἔσοδα Ρεθύμνου περιορίζονται εἰς 223.985 ὑπέρπεροι, 10 σολδίνια καὶ 19 τορνέζους.

Ἐκ τῶν ἐσόδων τοῦ ταμείου Χανίων (c. 204) ὑπολογισθέντων εἰς 1.146.032 υπερπέρους, 11 σολδίνια καὶ 30 τορνέζους, ἦτο ἡ ἐκ τοῦ ταμείου Ἡρακλείου βοήθεια 149.415 ὑπέρπεροι, 7 σολδίνια καὶ 24 τορνέζοι, οὕτως ὥστε μένουσιν ὡς πραγματικὰ ἔσοδα ταμείου Χανίων 996.615 ὑπέρπεροι, 4 σολδίνια καὶ 6 τορνέζοι.

Εἶναι λοιπὸν ἀληθέστατον ὅτι τὰ ἔσοδα ἐκάστου τῶν διαμερισμάτων, ἐπομένως καὶ τὰ ὀλικά τῆς νήσου, χρήσεως 1580 (2.793.662 ὑπέρπεροι), εἶναι σημαντικῶς μεγαλῆτερα τῶν τοῦ ἔτους 1579—ἐνῶ κατὰ τοὺς ἀνακεφαλαιωτικὸς ἀριθμοὺς (c. 50) φαίνονται ὀλιγώτερα—ἀλλὰ μένουσι πάντοτε μικρότερα τῶν ἐξόδων.

Πράγματι, τὰ ἔξοδα τοῦ ταμείου Ἡρακλείου (c. 18—19), ἐκπιπτομένων τῶν βοηθημάτων τὰ ὅποια ἔστειλεν εἰς τὰ ταμεία Ρεθύμνου καὶ Χανίων, εἶναι διὰ τὸ ἔτος 1580, ὑπέρπεροι 2.051.234. Τοῦ ταμείου Ρεθύμνου (c. 149) ὑπέρπεροι 236.182, σολδία 9 καὶ 23 τορνέζοι, καὶ τοῦ ταμείου Χανίων (c. 205), 1.252.706 ὑπέρπεροι, 11 σολδίνια καὶ 11 τορνέζοι, ἦτοι ὀλικῶς δι' ἄλλην τὴν νῆσον 3.540.223 ὑπέρπεροι εἰς στρογγυλὸν ἀριθμὸν. Ὁ ἰσολογισμὸς λοιπὸν

ἦτο κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 1580 δυσμενῆς, καίτοι καλύτερος τοῦ προηγουμένου ἔτους. Πολυπλοκώτερος φαίνεται ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ 1581: Τὸ δημόσιον ταμεῖον Ἡρακλείου δὲν ἐξέδωκε τὸ ἔτος τοῦτο χρεωστικὰ γραμματῖα ἐπὶ Βενετίας, εἰ μὴ μονον διὰ 137.022 ὑπερπέρους, 8 σολδίνια καὶ 28 τορνέζους, ἰσοδυναμοῦντα μὲ Βενετικά δουκάτα 9436, λίρας 4 καὶ 14 σολδία (c. 28), καὶ δὲν ἔλαβεν ἐκ τοῦ ταμείου τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα τῆς Βενετίας, εἰ μὴ μόνον 20.789 ὑπερπέρους καὶ 24 τορνέζους (c. 20), ἔλαβεν ὅμως ἐκ Βενετίας διαφόρους ἐκτάκτους ἀποστολάς εἰς μετρητὰ χρήματα: 10.902 ὑπερπέρους, 9 σολδίνια καὶ 12 τορνέζους διὰ τὴν πληρωμὴν τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ¹, 2.000 δουκάτα Βενετσιάνικα, ἰσοδυναμοῦντα μὲ 29.062 ὑπερπέρους καὶ 6 σολδίνια, διὰ τὸν ναύσταθμον καὶ 10.000 δουκάτα Βεν. ἰσοδυναμοῦντα μὲ 145.312 ὑπερπέρους καὶ 6 σολδίνια διὰ τὴν ὀχύρωσιν τῆς πόλεως Ἡρακλείου². (c. 21). Ἐκπιπτομένων λοιπὸν τῶν κονδυλίων τούτων ἐκ τοῦ ὀλικοῦ ποσοῦ τῶν ἐσόδων, 1.657.861, σολδινίων 4 καὶ 29 τορνέζων, τὰ πραγματικὰ ἔσοδα τοῦ διαμερίσματος Ἡρακλείου ἦσαν 1.314.770 εἰς στρογγυλὸν ἀριθμὸν.

Ἐκ τῶν ἐσόδων τοῦ ταμείου Ρεθύμνου (c. 150) ἐκπίπτουνται, ἐκτὸς τῶν ἄνωθεν μνημονευθέντων Γραμματίων ἐπὶ Βενετίας (ὑπερπεροι 1.955), σολδίνια 7 καὶ 16 τορνέζοι, καὶ ἡ εἰς χρήμα ληφθεῖσα βοήθεια ἐκ τοῦ ταμείου Ἡρακλείου 62.845 ὑπερπ., 8 σολδίνια καὶ 8 τορνέζοι, καὶ ἑτέρα συνδρομὴ εἰς εἶδος (σιτηρά), ἰσοδυναμοῦσα μὲ ποσὸν 42.739 ὑπερπέρους, σολδίνια 8 καὶ 8 τορνέζους, οὕτως ὥστε ἐκ τοῦ ὀλικοῦ ποσοῦ 231.051 ὑπερπέρων καὶ 16 σολδινίων, μένουσι ὡς πραγματικὰ ἔσοδα Ρεθύμνου καὶ διαμερίσματος 123.509 ὑπερπεροι εἰς στρογγυλὸν ἀριθμὸν.

Εἰς τὸ ταμεῖον Χανίων (c. 206) ἡ ἐπιχορήγησις ἐκ τοῦ ταμείου Ἡρακλείου διὰ τὸ ἔτος τοῦτο, ὑπῆρξε 65.708 ὑπερπέρους, σολδίνια 1 καὶ 28 τορνέζους, οὕτως ὥστε τὰ πραγματικὰ ἔσοδα ταμείου Χανίων μένουσι 1.398.584 ὑπερπέρους, ἀφοῦ τὸ ὀλικὸν ποσὸν ἦτο 1.374.292 ὑπερπέρους. Ἄλλ' αἱ συνθηκαὶ τοῦ ἰσολογισμοῦ τούτου μεταβάλλονται ἐκ τῆς ἤδη μνημονευθείσης συνηθείας τῆς ἐπιτοπίου κυβερνήσεως, νὰ καταφεύγη εἰς δάνεια ἀπὸ τοῦ ἐμπόρου καὶ τραπεζίτας τοῦ τόπου, μέτρον τοῦ ὁποίου ἐγένετο πολὺ μεγαλειτέρα χρήσις ἢ τὰ προηγούμενα ἔτη, (ἔτος 1581: ὑπερπέρους 311.266, σολδίνια 1, τορνέζους 12· ἔτος 1580: ὑπερπέρους 103.203, σολδίνια 7· ἔτος 1579: ὑπερπέρους 39.137, σολδίνια 7 καὶ 28 τορνέζους. Ἐν τούτοις καὶ ἂν δὲν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ κάθε ἄλλο παρά ἀσήμαντος αὕτη περίπτωσις τῶν ἐπιτοπίων δανείων, τὰ πραγματικὰ ἔσοδα ὅλης τῆς νήσου Κρήτης κατὰ τὸ 1581 ἀνήρχοντο εἰς 2.746.863 ὑπερπέρους, δηλαδὴ κατώτερα τοῦ προηγουμένου 1580.

Τὰ ἔσοδα τοῦ ταμείου Ἡρακλείου τοῦ ἔτους 1581 (c. 21-23) ἐκπιπτομέ-

1. Περὶ τοῦ μισθολογίου τῶν ἀνωτάτων καὶ ἀνωτέρων ὑπαλλήλων τῆς Γαληνοτάτης ἐν Κρήτῃ, θά εἴπωμεν κατωτέρω.

2. Ἐπίσης περὶ τῶν ὀχυρωμάτων καὶ τῶν θαπανῶν πρὸς τοῦτο θά γίνῃ λόγος.

νων ἐκ τοῦ ὀλικοῦ (ὑπέρπεροι 1.580.938, σολδίνια 4 καὶ 24 τορνέζοι) τῶν ἐπιχορηγήσεων εἰς τὰ ταμεία Ρεθύμνου καὶ Χανίων ἀνῆρχοντο εἰς 1.452.384 ὑπερπέρους. Τὰ τοῦ ταμείου Ρεθύμνου (c. 151), εἰς 196.786, 7 σολδίνια καὶ 11 τορνέζους καὶ τὰ τῶν Χανίων, (c. 207) εἰς 1.416.824 ὑπερπέρους, σολδ. 10 καὶ 15 τορνέζους, ἤτοι εἰς τὸν ὀλικὸν ἀριθμὸν τῶν 3.065.994 ὑπερπέρων. Ἀντιστρόφως λοιπὸν τοῦ ἐμφανιζομένου εἰς τὸν καθρέπτην (c. 50), ὁ ἰσολογισμὸς τῆς νήσου ἔμεινε μὲ ἔλλειμα καθ' ὅλην τὴν τριετίαν 1579—1581, καί-τοι πράγματι ἔβαιναν ὀλονὲν βελτιούμενος.

Ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος περὶ τῶν εἰς χρῆμα ἐπιχορηγήσεων (*assunzione in denaro contante*), αἱ ὁποῖαι ἐστέλλοντο ἐκ τοῦ ταμείου τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα τῆς Βενετίας, ἀναλόγως τῶν ἐκάστοτε ἐπείγουσῶν ἀναγκῶν. Ὁ Καστροφύλακας λοιπὸν μᾶς παρουσιάζει δύο λεπτομερεῖς ἐλέγχους τῶν εἰς χρῆμα ἐπιχορηγήσεων τούτων: Τὸν ἕνα διὰ τὸ Ἡράκλειον (c. 25) καὶ τὸν ἕτερον διὰ τὰ Χανιά¹ (c. 211—212). Ἀμφότεροι δὲ οἱ ἔλεγχοι οὗτοι περιλαμβάνουσι τὰ ληφθέντα ποσὰ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1570 μέχρι τοῦ 1581. Τὰ ποσὰ ταῦτα ἀπεστέλλοντο εἰς Κρήτην, κατόπιν ἐιδικῆς ἀποφάσεως τῆς Γερουσίας τῆς Βενετίας, ἦσαν δὲ προωρισμένα δι' ὠρισμένους σκοποὺς ἕκαστον: ἀγορὰν τροφίμων, ἐξοπλισμὸν πλοίων, ἐκτέλεσιν ὀχυρωμάτων καὶ ἄλλων δημοσίων ἔργων, στρατιολογίας, ἀλλαγὴν τῶν ἐκτὸς χρήσεως νομισμάτων («cavalline»)² κλπ. Τὰ οὕτω δὲ σταλέντα ποσὰ εἰς Ἡράκλειον ἀνῆλθον κατὰ τὰ 12 ἔτη, 1570—1582, εἰς 638.179 Βενετικά δουκάτα, 2 λίρας καὶ 2 σολδιά. Τὰ δὲ εἰς Χανιά σταλέντα κατὰ τὰ αὐτὰ ἔτη, εἰς 87.143 Βενετικά δουκάτα, καὶ 5 λίρας. Οὕτω κλείει ἡ ἐξέτασις τῶν ἰσολογισμῶν παρελθουσῶν χρήσεων, 1579—1581.

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΡΕΧΟΥΣΗΣ ΧΡΗΣΕΩΣ ΕΤΟΥΣ 1582

Εἰσερχόμενοι εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ προϋπολογισμοῦ τρεχούσης χρήσεως τοῦ ἔτους 1582, δεόν πρό παντός νὰ διακρίνωμεν τὰς «πιστώσεις» («crediti») ἐκάστου τῶν δημοσίων ταμείων, Ἡρακλείου, Ρεθύμνου καὶ Χανίων, ἀπὸ τὰς «προσόδους» («rendite») τοῦ τρέχοντος τούτου ἔτους:

Αἱ **πιστώσεις**, ἀπαρτιζόμεναι ἀπὸ φόρους ἢ ἄλλας ἀξίας καὶ δασμοὺς τῶν παρελθόντων ἐτῶν, μὴ εἰσπραχθέντας ἕνεκεν διαφόρων λόγων, ἐσχημάτιζον διὰ τὸ ταμεῖον Ἡρακλείου κεφάλαιον 2.422.290 ὑπερπέρους, 9 σολδίνια καὶ 17 τορνέζους (c. 1). Ἐξ ἀναθεωρήσεως δέ, γενομένης ἀκριβῶς ὑπὸ τῶν ἐλεγκτῶν Γρίτη καὶ Γκαρζῶνη, τῶν ὁποίων λογιστὴς ἦτο ὁ Καστροφύλακας, προσετέθησαν ἀκόμη εἰς τὸν ἀριθμὸν τούτου, ἕτεροι 79.036 ὑπερπέρους, 7 σολ-

1. Διὰ τὸ Ρεθύμνον δὲν ἀναφέρεται ἔλεγχος τῆς ἐπιχορηγήσεως καὶ ἴσως νὰ μὴ ἔλαβε τὸ ταμεῖον τοῦ διαμερίσματος τούτου.

2. Νόμισμα ὑπὸ τοῦ γεν. προβλεπτοῦ Καθάλλη κοπέν, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα «Cavalline», περὶ τῆς ἀξίας καὶ τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας τῶν ὁποίων θὰ εἴπωμεν κατωτέρω.

δίνια καὶ 14 τορνέζοι. Μεταξὺ ὧν τῶν πιστώσεων τούτων, ἦσαν καθυστερούμεναι («*artrati*»), αἱ ὁποῖαι κατ' οὐδένα τρόπον ἦτο δυνατόν νὰ ἐλπίζη τις ὅτι θὰ εἰσπραχθῶσι. Ὁ Καστροφύλακας μᾶς δίδει κατωτέρω (c. 51 — 53) λεπτομερῆ πίνακα πιστώσεων προερχομένων ἀπὸ φόρους μὴ εἰσπρακτέους. Ἐκ τοῦ πίνακος δὲ τούτου ἐξάγεται, ὅτι μερικαὶ τῶν πιστώσεων τούτων ἀνήκουν, τίποτε ὀλιγώτερον, παρὰ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος τότε αἰῶνος (1504, 1505, 1508), ἐνῶ ὁ λογαριασμὸς εἶναι τοῦ ἔτους 1583! Εἰς τὴν κατηγορίαν δὲ ταύτην ἀνήκουσι καὶ οἱ ἀνωτέρω 79.036 ὑπέρπεροι, 7 σολδίνια καὶ 14 τορνέζοι, ὡς καὶ ἕτερον ποσὸν μεταγενέστερον 121.944 ὑπερπέρων, 10 σολδινίων καὶ 16 τορνέζων (c. 51 — 53).

Ἡ κατάστασις δὲν ἦτο καλυτέρα ἄλλων πιστώσεων, προερχομένων da «*livelli*», οἱ κάτοχοι τῶν ὁποίων ἦσαν ἤδη ἀποθαμένοι, ἢ ἐκ βοηθημάτων προκαταβολῶν γενομένων εἰς πρόσωπα, τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν κατόπιν εἰς θέσιν νὰ πληρώσωσι. Ὁ Καστροφύλακας λοιπὸν διακρίνει τὰς πιστώσεις εἰς δύο κατηγορίας: «*μὴ εἰσπρακτέας*» («*inesigibili*»), τὰς ὁποίας ὑπολογίζει εἰς 404.718 ὑπερπέρους, καὶ ἓνα σολδίνιον, ἰσοδυναμοῦντα μὲ 27.959 Βενετικὰ δουκάτα καὶ 12 σολδιά (χωρὶς νὰ συμπεριληφθῶν οἱ ἄνω 79.036 ὑπέρπεροι, 7 σολδίνια καὶ 14 τορνέζοι, οἱ ἀνακαλυφθέντες καὶ ἀναδιβάζοντες οὕτω τὸ ποσὸν εἰς 33.290 Βενετικὰ δουκάτα καὶ 4 λίρας, ὡς ἔχει εἰς τὸν ἀνακεφαλαιωτικὸν καθρέπτῃν (c. 280), καὶ πιστώσεις «*εἰσπρακτέας*» («*esigibili*»).

Τὰς εἰσπρακτέας ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας μόνον διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ἰσολογισμοῦ. Τὸ ὅλικόν ποσὸν εἶναι 2.013.572² (c. 2) ὑπερπέρους, 8 σολδίνια καὶ 17 τορνέζους, καὶ συνίσταντο, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι πιστώσεις, ἀπὸ livelli μὴ εἰσπραχθέντας, ἐποχῆς ὅμως μᾶλλον προσφάτου, καταγεγραμμένας κατωτέρω (c. 54 — 57), τῶν ὁποίων ἢ πλεον ἀποιμεμακρυσμένης ἡμερομηνίας ἦτο, ἢ τοῦ ἔτους 1566, καὶ τέλος, εἰς «*προκαταβολὰς*» («*anticipazioni*») γενομένας εἰς διάφορα πρόσωπα, πλοιοκτῆτας οἱ ὁποῖοι μετέφερον εἰς Κρήτην ζωτροφίας καὶ ἄλλα εἶδη, ἀρχηγούς ἐθνοφρουρᾶς, εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχας, ἐργολάβους διαφόρων δημοσίων ἔργων, προμηθευτὰς ἄρτου, τροφίμων κλπ. τὰς ὁποίας φυσικὰ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἐπιστρέψωσι ἢ νὰ συμψηφίσωσιν.

Εἰς τὸ διαμέρισμα Σητείας ὑπῆρχεν ἐπίσης, ὡς ἐλέχθη, μικρὸν δημόσιον

1. livello—πρόσδοκος ἢ ἐγγυητὸς φόρος ἀποδιδόμενος πρὸς τὸν ἰδιοκτήτην παρὰ τῶν ἐπικαρπωτῶν τῶν κτημάτων του, livellario δὲ σημαίνει τὸν γεμόμενον ξένα κτήματα ἐπὶ ὀρισμένη μισθώσει, ὅστις ἐλέγετο καὶ censuario, δηλαδή ἐκμισθωτής.

2. Ἐνταῦθα φαίνεται ὅτι ὑπάρχει λάθος εἰς τὴν ἀρίθμησιν, ἴσως τοῦ ἀντιγραφῆως, διότι ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς c. 1, ἔμμενον μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν 404.718 ὑπερπέρων, 18 σολδινίων καὶ 1 τορνέζου ἐκ τοῦ ὅλικου ποσοῦ πιστώσεων 2.422.290 ὑπερπέρων, 9 σολδινίων καὶ 17 τορνέζων, μένουσι 2.017.572 ὑπέρπεροι.

ταμείον (c. 134—135), εις τὸ ὁποῖον δὲν ἀναγράφονται τοιοῦτου εἴδους πιστώσεις, ἀναφέρονται ὅμως τοιαῦται εἰς τὸ τοῦ Ρεθύμνου (c. 145), ἔνθα αἱ μὴ δυνάμεναι νὰ εἰσπραχθῶσι πιστώσεις, ἐν περιπτώσει θανάτου ἢ ἀδυναμίας τοῦ ὀφειλέτου, ἀνήρχοντο εἰς 53.750 ὑπερπέρους, 1 σολδίνιον καὶ 30 τορνέζους, ἰσοδυναμοῦντας μὲ 3.698 Βενετικά δουκάτα, 4 λίρας καὶ 16 σολδία. Αἱ εἰσπρακτέαι πιστώσεις, προερχόμεναι κυρίως ἀπὸ φόρους μὴ εἰσπραχθέντας (ὑπέρπεροι 198.100, καὶ ἀπὸ ὀφειλομένης, ἀλλὰ μὴ ἐκτελεσθείσας ἀγγαρείας τῶν χωρικῶν, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1573—1582, (ὑπέρπεροι 762.304), σχηματίζουσι ὀλικὸν ποσὸν 1.187.110 ὑπερπέρους, 4 σολδίνια καὶ 20 τορνέζους (c. 145).

Αἱ πιστώσεις τοῦ ταμείου Χανίων ἦσαν 2.101.700 ὑπέρπεροι, καὶ 3 σολδίνια, ἰσοδυναμοῦντες μὲ 144.641 Βενετικά δουκάτα, 4 λίρας καὶ 9 σολδία (c. 195), ἐκ τῶν ὁποίων ἦσαν 18.641 Βενετικά δουκάτα, αἱ μὴ δυνάμεναι νὰ εἰσπραχθῶσι πιστώσεις (*inesigibili*). Ἄλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἡ μεγαλύτερα μερὶς προήρχετο ἀπὸ μὴ εἰσπραχθέντας φόρους (ὑπέρπεροι 209.559), καὶ ἀπὸ μὴ ἐκτελεσθείσας ἀγγαρείας (ὑπέρπει. 678.276) (c. 195). Εἰς τὸ δημ. ταμείον Κυθήρων τὰ μὴ δυνάμενα νὰ εἰσπραχθῶσι χρεῖα ὑπελογίζοντο εἰς 6.000 ὑπερπ. (c. 312), χωρὶς ἐν τούτοις νὰ καθορίζῃ ὁ Καστροφύλακας πόθεν ἀκριβῶς προήρχοντο, ἡ δὲ ἐξέλεξις τῶν λογαριασμῶν ὑπὸ τῶν ἐλεγκτῶν Γρίτη καὶ Γκαρζώνη προσέθεσεν εἰς τὸ ποσὸν τούτου ἕτερα 3.299 ὑπ. καὶ 9 σολδίνια, χωρὶς ἐπίσης νὰ ἐπιβεβαιωθῆται ὅτι ταῦτα ἦσαν μᾶλλον εἰσπράξιμα τῶν ἀνωτέρω 6 χιλιάδων. Οὕτω λοιπὸν τὸ ὀλικὸν ποσὸν τῶν χρεῶν ἀνήρχετο εἰς 640 Βεν. δουλ. (c. 302).

Αἱ «*πρόσοδοι*» (*«rendite»*), διηρῶντο εἰς *σταθεράς, σταθερὰ ἔσοδα*, δηλ. ὅμοια καὶ ἴσα κατ' ἔτος, καὶ εἰς *κυμαινόμενα*, ἀποφέροντα περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον τὸ ἐν ἔτος ἀπὸ τοῦ ἄλλου, καὶ ὡς ἐκ τούτου μὴ δυνάμενα νὰ ὑπολογισθῶσιν ἐπακριβῶς, δι' ὃ καὶ ὁ Καστροφύλακας τὰ ὑπολογίζει ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προηγουμένων ἐτῶν (c. 4—5). Εἰς τὴν κατηγορίαν δὲ τῶν *σταθερῶν ἔσόδων* ἀνήκουσι πρωτίστως αἱ *μισθώσεις* (*livelli*) τῶν ὁποίων ὁ Καστροφύλακας δίδει λεπτομερῆ καὶ ἀκριβῆ πίνακα ὅλου τοῦ διαμερίσματος Ἡρακλείου (c. 29—48).

Αἱ μισθώσεις αὗται ἀπέδιδον εἰς τὸ δημόσιον ταμείον Ἡρακλείου 3.353 Βενετικά δουκάτα, ἧτοι 51.340 ὑπερπέρους (c. 49): Ἦσαν μισθώσεις ἀκινήτων καὶ γαιῶν ἐν τῇ πόλει καὶ τῇ ὑπαίθρῳ. Ἀκολουθοῦν αἱ μισθώσεις τῶν οἰκιῶν, ἀποθηκῶν καὶ καταστημάτων κυβερνητικῆς ἰδιοκτησίας, καὶ ὁ φορὸς τὸν ὁποῖον ἐπλήρωνον οἱ Ἑβραῖοι (l' Università della Zudeca), διὰ νὰ δύνανται νὰ κατοικῶσιν εἰς τὰς πόλεις καὶ ἐξασκῶσιν ἐλευθέρως διάφορα ἐπαγγέλματα, συνήθως τὸ τοῦ ἐμπόρου καὶ τὴν τοκογλυφίαν. Ἰδιαιτέραν μίσθωσιν εἶχον οἱ νερόμυλοι τοῦ χειμάρου τοῦ Ἀρμυροῦ, εἰς εἶδος καὶ ὄχι εἰς χρῆμα ἐκμισθούμενοι, 50 μουζούρια κριθῆς (c. 4).

Λασιόθι. Ἐπίσης εἰς εἶδος ἐπλήρων καὶ οἱ ἄποικοι¹ Λασιθίου, οἱ ὅποιοι ὡς φαίνεται δὲν ἐξεπλήρουν τακτικά τὰς ὑποχρεώσεις των καὶ δὲν κατέβαλλον μὲ μεγάλην ἀκριβείαν τὰς μισθώσεις (ἴδ. σ. 2, 9 καὶ 11). Ὁ Καστροφύλακας πράγματι ἀπαριθμεῖ καταλεπτῶς τὰ χρέη τῶν ἐνοικιαστῶν τούτων (σ. 59-68) καὶ τὴν καλλιέργειαν τοῦ λεκανοπέδου Λασιθίου, πόσον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παραγάγῃ ὁ τόπος ἐκεῖνος ἐντατικῶς καλλιεργούμενος. Ἐκ τοῦ λογαριασμοῦ τοῦ Καστροφύλακα ἐξάγεται ὅτι τὸ ἔτος 1582, οἱ «Malvasioti» καὶ «Napolitani» οὗτοι ἦσαν χρεώσται πρὸς τὸ δημόσιον ταμεῖον Ἡρακλείου 65.339 μουζούρια κριθῆς, τὰ ὅποια, πρὸς 4 ὑπερπέρους τὸ μουζούρι, ὅση ἦτο ἡ τότε τιμὴ τῆς κριθῆς, ἔκαμνον 261.356 ὑπερπέρους (σ. 68), ποσὸν τὸ ὅποιον θέτει πραγματικῶς ὁ Καστροφύλακας μεταξὺ τῶν εἰσπρακτέων ἔσοδων. Καὶ εἰς τὰ Κύθηρα ἐπλήρων οἱ κάτοικοι εἰς εἶδος τὰ δέκατα τῶν σιτηρῶν τὰ ὅποια ἀπέδιδον 500 μουζούρια σίτου κατ' ἔτος πρὸς 5 ὑπερπέρους τὸ μουζούρι, ἦτοι ἐκ τοῦ φόρου τῶν σιτηρῶν εἰσπραττέτο ποσὸν 2.500 ὑπερπέρων (σ. 299). Ἀντισηκώματα ἀγγαρειῶν («andiscari»). Τὰ ἐκ τῶν ἀγγαρειῶν εἰσπραττόμενα ἀντισηκώματα, δὲν ἦσαν σταθερὰ καὶ ἴσα δι' ὅλα τὰ ἔτη. Ὁ Καστροφύλακας τὰ ὑπολογίζει εἰς τὸ διαμέρισμα Ἡρακλείου εἰς 12.000 ὑπερπέρους (σ. 5). Ἀλλὰ ὁ ἴδιος ἀναφέρει ἀλλαχοῦ (σ. 279) ὅτι τὸ ἔτος 1579 εἰσπραχθήσαν εἰς τὸ Ἡράκλειον μὲν 4.245 ὑπέρπεροι ἐκ τοιούτων ἀντισηκωμάτων, εἰς τὸ Ρέθυμνον 5.893 καὶ εἰς τὰ Χανία 1.680, ἦτοι τὸ ὅλον 11.818 ὑπέρπεροι. Τὸ ἔτος 1580 : Εἰς τὸ Ἡράκλειον 9.766 καὶ τὰ Χανία 1.043, ἦτοι 10.809 ὑπέρπεροι. Διὰ τὸ Ρέθυμνον δὲν ἀναφέρει. Ἔτος 1581 : Ἡράκλειον 22.855, Ρέθυμνον 2.479, Χανία 608, ἦτοι 25.942 ὑπέρπεροι.

Ἐκμισθώσεις διαμερίσματος Ρεθύμνου («livelli»)². Τὸ Ρέθυμνον ἦτο πολὺ πτωχὸν εἰς τοιούτου εἶδους ἐκμισθώσεις : Μεταξὺ πόλεως καὶ ὑπαίθρου ἀναφέρονται μόνον 1.510 ὑπέρπεροι ἀπὸ τὰς ἐκμισθώσεις ταύτας (σ. 152). Ἡ ἀποζημίωσις ἐν τούτοις ἐκ τῶν ἀγγαρειῶν εἰς ἀντισηκώματα ἦτο ἐν ἀναλογίᾳ ἀξιοσημείωτος. Ὁ Καστροφύλακας τὴν ὑπολογίζει εἰς 4.000 ὑπερπέρους (σ. 152).

Ἐκμισθώσεις διαμερίσματος Χανίων («livelli»). Αἱ τοιούτου εἶδους ἐκμισθώσεις τοῦ διαμερίσματος Χανίων εἶναι μετὰ μεγαλυτέρας ἀκριβείας

1. Ἡ Γαληνονάτη εἶχε μετοικήσει πρὸς καλλιέργειαν τοῦ λεκανοπέδου Λασιθίου τοὺς κατοίκους Μονεμβασίας καὶ Ναυπλίου (Malvasia καὶ Napoli di Romania, ὡς ἐλέγοντο ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἢ Μονεμβασία καὶ τὸ Ναύπλιον). Ἡ κυβέρνησις Κρήτης παρεχώρει εἰς αὐτοὺς τὰς γαίας τοῦ μέρους τούτου, εἰς αὐτὴν ἀνηκούσας, πρὸς καλλιέργειαν, μὲ μικρὸν μίσθωμα εἰς εἶδος καταβαλλόμενον, ἢ δὲ μίσθωσις ἀνενοῦτο ἀνά πενταετίαν. Εἰς αὐτοὺς ἐδίδοντο προκαταβολαὶ πρὸς συντήρησιν, τὰς ὁποίας πολλάκις ἐδυσκολεύοντο νὰ ἐπιστρέψωσιν ἢ συμφηφίσωσιν, ἔνεκεν ἀκαρπίας ἢ ἄλλων αἰτίων.

2. Αἱ ἐκμισθώσεις («livelli») εἰς τὸ Ρέθυμνον καὶ τὸ διαμέρισμα ἦσαν ὀλίγαι, διότι οἱ φεουδάρχαι ἦσαν πολλοὶ καὶ κατέχον οἱ ἴδιοι τὰ κτήματα, ἀρα οἱ ἐκμισθωταὶ ὀλίγοι καὶ τὰ ἐκ τοιούτων ἐκμισθώσεων ἔσοδα ὀλίγα. Τοῦτο ἄλλως τε καὶ ἐκ τοῦ σχετικῶς μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν εὐγενῶν καὶ φεουδαρχῶν τοῦ μέρους τούτου, ὡς ἐλέχθη ἤδη.

καταγεγραμμένα (c. 213-217). Ο Καστροφύλακας ἐν τούτοις φρονεῖ ὅτι μέγα μέρος τῶν ἐκμισθώσεων τούτων εἶχον σφετερισθῆ ὑπὸ ἰδιωτῶν, ἔνεκεν ἀμελείας τῶν ὑπαλλήλων, καὶ ὅτι ἐξέλεγχίς γενομένη, ὡς ἐλέχθη, ὑπὸ τῶν ἐλεγκτῶν Γρίτη καὶ Γκαρζώνη, ἀνεκάλυψεν τὰς μισθώσεις ταύτας τὰς ὁποίας ἀποκαλεῖ «*livelli occulti*». Τὸ ἐκ τούτων ὅμως ἔσοδον δὲν ἦτο καὶ σημαντικόν. Αἱ καταγεγραμμένα μισθώσεις δὲν ἀπέφερον εἰ μὴ μόνον 313 ὑπερπέρους, 2 σολδίνια καὶ 28 τορνέζους (c. 214), αἱ δὲ «*κεκρυμμένα μισθώσεις*» («*livelli occulti*») 967 ὑπερπέρους, 7 σολδίνια καὶ 3 τορνέζους. Προστιθεμένων δὲ ἀκομῆ μερικῶν μισθώσεων, ἡ κατηγορία αὕτη τῶν ἔσοδων δὲν ἀντιπροσωπεύει εἰ μὴ μόνον 1460 ὑπερπέρους (c. 196). Ἐπίσης ἀσήμαντον εἶναι καὶ τὸ ποσὸν τὸ ἐκ τῶν ἀντισηκωμάτων τῶν ἀγγαρειῶν 150 ὑπερπέρων (c. 196), ἐνῶ σημαντικώτερον εἶναι τὸ ἐκ τοῦ φόρου τῶν Ἑδραίων ἔσοδον, 888 ὑπερπεροὶ (c. 196). Εἰς τὰ Κύθηρα εἶχον ἐκτιμήσει τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ ἐλεγκταὶ Γρίτης καὶ Γκαρζώνης ἐκ νέου τοὺς ἀγρούς, ἀμπελῶνας κλπ. καὶ εἶχον καθορίσει τὰς ἐνοικιάσεις τῶν φόρων εἰς 865 ὑπερπέρους (c. 299).

Κυμαινόμενα ἔσοδα. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκουσι κατὰ πρῶτον λόγον, τὰ ἐκ τῶν χρηματικῶν ποινῶν καὶ προστίμων εἰσπραττόμενα, καὶ μέρος (*carato*)¹ τοῦ φόρου ἐπὶ τῶν πολιτικῶν ἀποφάσεων τῶν δικαστηρίων. Τὴν μεγίστην δὲ ἀπόδοσιν τοῦ εἴδους τούτου τῶν ἐσόδων εἶχε τὸ Ἡράκλειον, ἔδρα τῆς «*Avogaria*»². Ὁ Καστροφύλακας ὑπολογίζει τὰ ἔσοδα ταῦτα εἰς 15.000 ὑπερπέρους ἐτησίως (c. 4), τὰ δὲ ἐκ τῶν ὑποθέσεων τῶν ἄλλων ὑψηροῦν εἰσπραττόμενα (ποιναὶ καὶ χρηματικὰ πρόστιμα) εἰς 5.190 ὑπερπέρους, καὶ τὰ ἐκ τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων εἰς 2.000 περίπου ὑπερπέρους κατ' ἔτος (c. 5). Εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον Σητείας, τὸ ἐκ τοῦ εἴδους τούτου προερχόμενον εἰσόδημα ἀνήρχετο εἰς 2.024 ὑπερπέρους ἐτησίως (c. 134). Εἰς τὸ ταμεῖον Ρεθύμνου 2.350 (c. 152) καὶ εἰς τὸ τῶν Χαρίων 2.500 ὑπερπέρους ἐτησίως (c. 196), εἰς δὲ τὸ τῶν Κιθιῶν 2.800 (c. 299).

Ἀλλὰ τὸ μᾶλλον ἀξιοσημεῖωτον ἔσοδον προήρχετο ἀπὸ τοὺς «*δασμοὺς*» («*dazii*»), ὄνομα μὲ τὸ ὅποιον ἐννοοῦνται οἱ τελωνειακοὶ καὶ ἄλλοι «*ἐμμεσοὶ φόροι*». Ὁ Καστροφύλακας μᾶς δίδει πίνακα διατιμήσεων τῶν δασμῶν τούτων ἐν Ἡρακλείῳ («*Tariffa dei dazii della Città de Candia*») (c. 295). Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπῆρχε καὶ μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ

1. Carato—τὸ καράτιον, τὸ ὅποσον ἦτο τὸ εἰκοστὸν τέταρτον τῆς οὐγκίας. Ἐπὶ ἀδαμάντων καὶ ἄλλων πολυτίμων λίθων ἐλέγετο ὡσούτως καράτιον, βάρους 4 κόκκων.

2. Avogaria καὶ Avogaria, ἐλέγετο τὸ ὑπόρρηγμα τῶν avogadore ἢ avocatore, Magistrato τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας, συσταθείσης τῆς ὑψηροῦς ταύτης ἡδὴ ἀπὸ τοῦ 864. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ 3 Πατρικίους «*Avogadori di Comun*», «*Advocatores Comunis*» καλουμένους, μὲ μέγα κύρος καὶ μεγίστην δικαιοδοσίαν, ἐκράτουν δὲ τὰ δημόσια ἔγγραφα πάντοτε εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν. Τὰ δικαστήρια ταῦτα «*Avogaria di Comun*» ἐλειτούργουν καὶ ἐν Κρήτῃ ἐπὶ Βενετοκρατίας καὶ τὰ ἔγγραφα τούτων, σωζόμενα εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς Βενετίας, εἶναι σπουδαιότατης σημασίας.

Ἡρακλείου καὶ τῶν ἄλλων διαμερισμάτων τῆς νήσου. Μὲ τοιοῦτους δασμοὺς ἐπεβαρύνοντο τὰ παντὸς εἶδους δέρματα, κατεργασμένα καὶ ἀκατέργαστα, (corami)¹ 12 1/2 τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῆς ἀξίας των, αἰ ὀπῶραι, (frutta, frutte)² 12 1/2 τοῖς ἑκατὸν, τὰ ἀλίπαστα καὶ σαλάμια (salumi et scagni di salumi)³ 12 1/2 τοῖς ἑκατὸν, αἰ ξηραὶ σταφυλαί, ἢ σταφῖς (uva passa)⁴ (1 ὑπέρπερον εἰς κάθε Κρητικὴ μίζούρα), ὁ ἄρτος καὶ δὴ ὁ δίπυρος, ἢ γαλέτα τοῦ στρατοῦ (biscotto)⁵ 1 δουκάτο διὰ κάθε μίζούρα. Βαρύτατος φόρος «gabella» καλούμενος, εἶχεν ἐπιβληθῆ ἔν Κρήτῃ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπὶ τοῦ ἄλατος⁶, τοῦ ὁποῖου ἢ ἀγοραία τιμὴ ἦτο 6 σολδίνια ἢ μίζούρα, ἢ τιμὴ τῆς πωλήσεως ἐν τούτοις ἦτο 56, δηλαδὴ 50 ἢ φορολογία! Ὁ οἶνος, τὸ ἔλαιον καὶ τὰ τυριά εἶχον πλέον τοῦ ἑνὸς φόρου. Ὁ κυριώτερος φόρος ἐπὶ τοῦ οἴνου ἐκαλεῖτο «intrada ed insida=inscida»⁷, δηλαδὴ «εἰσαγωγή καὶ ἐξαγωγή», ἦτο δὲ 2 ὑπέρπεροι καὶ 9 σολδίνια δι' ἕκαστον βαρέλι διὰ τοὺς Βενετσιάνους, ἐξαιρουμένου τοῦ διὰ τὴν Βενετιαν προωρισμένου, ὅστις φαίνεται ὅτι δὲν ἐπλήρωνε φόρον, καὶ 3 ὑπέρπεροι καὶ 13 σολδίνια διὰ τοὺς ξένους. Εἰς τὸν φόρον τοῦτον προσετίθετο καὶ ἕτερος «nova inscida de vini», 2 ὑπέρπεροι καὶ 8 σολδίνια διὰ κάθε βαρέλι, ἔπειτα καὶ τρίτος «novissima inscida de vini», ἕνα τσεκίνι τὸ βαρέλι (c. 4). Ἐκτὸς τούτου, ὁ οἶνος ἐπλήρωνεν εἰδικὸν δασμόν, ἑνὸς δουκάτου δι' ἕκαστον βαρέλι, ἢ ἐκ τοῦ ὁποῖου πρόσδοδος ἐχρησίμευε διὰ τὰ λιμενικὰ ἔργα⁸.

Τὰ τυριά ἐπλήρωνον 3 λίρες καὶ δύο σολδιὰ διὰ κάθε misura⁹. Βραδύ-

1. Corami καὶ ὄχι corrami, ὡς γράφει ὁ Καστροφύλακας, καὶ corame cuiοό καλούμενον, σημαίνει παντὸς εἶδους δέρμα κατεργασμένον ἢ ἀκατέργαστον. Balla de corami= ἡ μπάλλα, ἢ δέσημν τοῦ ἐμπορεύματος τούτου.

2. frutta, le frutte=αἰ παντὸς εἶδους ὀπῶραι.

3. Salumi et scagni di salumi καὶ ὄχι sallumi ὡς γράφει ὁ Καστροφύλακας=τὰ παντὸς εἶδους ἀλίπαστα, τὰ ἀλμυρά, τὰ παστά. Scagni καὶ scanni, scanno, ἐνταῦθα σαλάμια.

4. uva, le uv.=ἡ σταφυλή, αἰ σταφυλαί' uva passa=αἰ ξηραὶ σταφυλαί, ἢ σταφῖς.

5. biscotti=ὁ δίπυρος ἄρτος, τὸ παξιμάδι, ἢ γαλέτα τοῦ στρατοῦ.

6. il sale=τὸ ἅλας. Περὶ τῶν ἀλικῶν ἐν Κρήτῃ καὶ τοῦ παραγομένου ἄλατος, θά γίνῃ εὐρὺς λόγος εἰς ἄλλο κεφάλαιον.

7. insida καὶ inscida=uscita, δηλαδὴ ἐξαγωγή' entrada καὶ intrada ἢ intrata καὶ entrata=εἰσαγωγή. Insida, ἦτο κρατικὴ ὑπηρεσία ἐπὶ Βενετικῆς Δημοκρατίας, «Tavola della insida» καὶ ἡ ἄλλη ὑπηρεσία εἰσαγωγῆς, «Tavola dell' entrada» καλούμενα. Ἡ insida ἀπέβλεπεν ἐπὶ τοῦ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου τῆς Γαληνοτάτης. Ἀποτελεῖτο ἀπὸ 3 Πατρικίους κατωτέρως τάξεως, μὲ μισθόν, καλούμενοι officiali alla Tavola dell' insida, ἐνῶ ἡ Tavola dell' entrada εἶχεν 6 Πατρικίους, ἐπίσης μισθωτοὺς.

8. Καθὼς ἐλέχθη, ὑπῆρχον διάφοροι φόροι διὰ διαφόρους σκοποὺς χωριστά, ὡς λέγομεν σήμερον ταμεῖον λιμενικῶν ἔργων, ταμεῖον ὁδοποιίας κλπ.

9. Misura, ἐνταῦθα μέτρον βάρους, στατήρ, τὸ καντάρι ἐπὶ τουρκοκρατίας=44 ὀκάδες.

τερον δὲ προσετέθη καὶ ἕτερος φόρος, «*novissima inscida*» δύο τσεκινίων ἢ ἡ *miera*¹, δηλαδὴ τὰ χίλια κεφάλια. Τὸ ἔλαιον ἐπλήρωσε διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν 8 σελδίνια τὸ μύστατο, καὶ ἕτερον φόρον, ἵνα μεταφερθῇ ἐλευθέρως ἀπὸ διαμερίσματος εἰς ἄλλο. Δεύτερος φόρος ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς, «*novissima dell' Olio*», 3 τσεκίνια τὸ ἐξαγόμενον θαρέλι.

Τὸ ἐμπόριον τῶν δούλων² (*schiaivi e schiave*) ἦτο φορολογημένον ἐπίσης μὲ 1. τσεκίνι κατὰ κεφαλὴν.

Πλὴν τῶν δασμῶν τούτων ἐπὶ τῶν ἐμπορευμάτων, ὑπάρχον καὶ ἄλλοι ἐπὶ τῶν διαφόρων ἐμπορικῶν πράξεων, ἐπὶ τῆς «*μεσιτείας*» φόρος (*messeteria*)³ 3 τοῖς ἑκατόν. Ἐπὶ τῶν σφαγείων⁴ (*beccheria*) 4 τοῖς ἑκατόν ἐπὶ τῆς ἀξίας. Ἐπὶ τῶν «*διόδων*»⁵ (*porta*) 5 τοῖς ἑκατόν. Ἐπὶ τῶν «*ζυγίσεων*» ἢ «*μετρήσεων*» (*stadiera*)⁶ 8 τοῖς ἑκατόν. Ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς καὶ πώσης συναλλαγῆς, 5 τοῖς ἑκατόν οἱ Βενετοὶ καὶ 7 $\frac{1}{2}$ οἱ ξένοι. Ἐπὶ τοῦ «*μούσιου*» («*spillatura del vino* ἢ *spina*»)⁷ 20 τοῖς ἑκατόν.

Γενικὸν δασμὸν 1 τοῖς ἑκατόν ἐπλήρωνον μόνον οἱ Βενετσιάνοι, τῶν ὁποίων τὰ ἐμπορεύματα ἀπῆλθον προνομίῳ εἰς τὴν ἀγοράν· οὕτω λ. χ. τὰ δέσματα τὰ παντὸς εἶδους σχοινία (*cordami*)⁸ τὰ ἀλίπασια τὰ ἐκ Βενετίας προερχόμενα ἐπλήρωνον τελωνιακὸν δασμὸν 2 τοῖς ἑκατόν, τὰ δὲ ξένα 3. Τὰ Βενετσιάνικα ὑφάσματα 4 τοῖς ἑκατόν, τὰ δὲ ξένα 6. Αἱ βοσκαὶ (*il' pascolo*)⁹ *il mangano*¹⁰,

1. Miera ἐλέγετο καὶ Mier καὶ Miarra=τὸ migliaio, migliaia, δηλαδὴ ἡ χιλιάς, αἱ χιλιάδες.

2. Schiavi καὶ Schiave, ἦσαν οἱ πωλούμενοι θοῦλοι. Ἡ σωματεμπορία ἐξηρακεῖτο ἐλευθέρως τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν Κρήτῃ ὑπὸ τῶν κατελθόντων Βενετῶν, ἵνα διαδώσῃ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὰ χριστιανικὰ αἰσθημάτων καὶ τὴν φιλάνθρωπίαν, ἦτο δὲ φορολογημένη ὑπὲρ τοῦ δημοσίου ταμεῖου, ὡς ἐλπόμεν ἄνωτέρω, μὲ ἓνα τσεκίνι κατὰ κεφαλὴν. Ὡς ἐλέχθη καὶ ἄλλοτε, οἱ θοῦλοι ἐπωλοῦντο καὶ ἠγοράζοντο μὲ τὰ τιμάρια.

3. Messeteria, ἦτο εἰς τῶν παλαιωτέρων φόρων, τοὺς ὁποίους ἐπέβαλεν ἡ Βενετικὴ Δημοκρατία εἰς τὰ ἐμπορεύματα καὶ τὰ ἐπὶ τῶν ἀγοραπωλησιῶν συμβόλαια. Διὰ τὴν εἰσπραξίν δὲ τοῦ φόρου τούτου, συνέστη ἀπὸ τοῦ XIII αἰῶνος ἡ ὑπηρεσία αὕτη, ἣτις μετεφέρθη καὶ ἐν Κρήτῃ. Ἐλέγοντο δὲ Misseti καὶ Messeti, δηλαδὴ μεσίτης, μεσίται, ἐκ τοῦ μεσιτεύω, Sensali καὶ Mezzani σήμερον καλούμενοι ἐν Ἰταλίᾳ οἱ ἐπὶ τῆς ὑπηρεσίας ταύτης ὑπάλληλοι.

4. becheria καὶ becaria κατὰ νεωτέραν γραφὴν, τὸ σφαγεῖον.

5. Porta=Sull'ingresso in Città ἢ porta=τὰ διόδια, ὡς λέγομεν σήμερον.

6. Stadiera=bilancia, σταθμὸς, ζυγαριὰ, δηλαδὴ ἐπὶ τῶν ζυγίσεων ἢ μετρήσεων τῶν στερεῶν καὶ ὑγρῶν.

7. Spillatura del vino καὶ Spina, spillare=ἀνοίγω, τρυπῶ τὸ θαρέλι, στάζω, ἀποστάζω, παλῆθὸ κρασί, μαρουθᾶς μαρουδισμένο κρασί, ὡς λέγεται ἐν Κρήτῃ. ἐνταῦθα δὲ ἐπὶ τοῦ οἴνου δασμὸς, καὶ λειανικὴ πώλησις τοῦ οἴνου.

8. Corda=σχοινίον, Cordame=σχοινία πλοίου.

9. Pascolo=βοσκή καὶ pascimento=νομή, βοσκή.

10. Mangano καὶ Calandra λεγόμενον=πισστήριον πρὸς πίεσιν καὶ στίλβωσιν τῶν

και άλλα, ἐπλήρωνον δασμούς, ἀλλὰ δὲν μᾶς ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας πόσον τοῖς ἑκατόν.

Κατὰ τὴν τότε συνήθειαν, ἡ εἰσπραξις τῶν φόρων τούτων παρεχωρεῖτο εἰς ἰδιώτας διὰ δημοπρασίας¹. Ὁ Καστροφύλακας περιγράφει λεπτομερῶς τὰς ἐκμισθώσεις ταύτας τῶν πρὸς τὸ δημόσιον φόρων «*delinvasion*», ἀπὸ τοῦ 1570 μέχρι τοῦ 1582, διὰ τὸ διαμέρισμα Ἡρακλείου (c. 86—88).

Κατὰ παλαιὰν συνήθειαν, οἱ μισθωταὶ κατέβαλλον εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον τοὺς εἰσπραχθέντας φοροὺς εἰς τέσσαρας ἐτησίας δόσεις, ἐκτὸς τοῦ φόρου τοῦ ἄλατος καὶ τῶν σφαγείων, καταβαλλομένων εἰς τρεῖς, καὶ οἱ φόροι ἐπὶ τοῦ μούστου καὶ τῶν οἴνων γενικῶς, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς σταφίδος καὶ τῶν ξηρῶν σταφυλῶν καὶ ἀλιπάστων, καταβαλλομένων καὶ τούτων εἰς δύο ἐτησίας δόσεις (c. 82). Ἄλλ' ὁ Γενικὸς προβλεπτής Ἰάκωβος Φοσκαρίνης (1574) καθώρισε ὁμοιομορφίαν καὶ εἰς τὸν κλάδον τούτον, διατάξας διὰ «*νέου νόμου*» «*Nuova Istituzione*», ὅπως ἔλα τὰ ἐκ παντὸς εἴδους δασμοῦ προερχόμενα ἔσοδα καταβάλλονται ὁμοιομόρφως, δηλαδὴ κατὰ μῆνα (c. 83=85).

Ἐκ τῶν ἐκμισθώσεων τῶν φόρων τούτων, εἰσπράττετο ὑπὸ τοῦ δημοσίου ταμεῖου Ἡρακλείου (c. 4), ὀλικὸν ποσὸν 641.638 ὑπερπεροὶ, 3 σολδίνια καὶ 16 τορνέζοι, δηλαδὴ τὰ τέσσαρα πέμπτα σχεδὸν τῶν ἔλων ἐσόδων, τὰ ὅποια ὁ Καστροφύλακας ὑπολογίζει εἰς 767.474 ὑπερπερούς, 2 σολδίνια καὶ 16 τορνέζους, ἰσοδυναμοῦντα μὲ 52.815 Βενετικὰ δουκάτα καὶ 3 λίρας (c. 5). Ἄλλ' ἢ μᾶλλον ἀξιοσημείωτος πρόσοδος προήρχετο ἀπὸ τὴν «*novissima imposta*» ἐπὶ τῶν οἴνων, ἀποφέρουσαν 138.600 ὑπερπερούς. Τὸ *Commercio*² ἐμπόριον, ἀποφέρον 88.050 ὑπερπερούς. Τὰ δέματα, ἀποφέροντα 70.120 ὑπερπερούς καὶ τὸν δασμὸν τοῦ ἄλατος ἀνερχόμενον εἰς 56.000 ὑπερπερούς ἐτησίως (c. 4).

Τὸ μικρὸν δημόσιον ταμεῖον Σητείας—Ἱεραπέτρας, εἰσέπραττεν ἐκ τῆς μισθοδοσίας τῶν φόρων τούτων ἐτήσιον ποσὸν 9.691 ὑπερπερῶν καὶ 3 σολδινίων (c. 134), δηλαδὴ τὰ τρία τέταρτα τῶν ὀλικῶν ἐσόδων, ἀνερχομένων εἰς 12.130 ὑπερπερούς καὶ 3 σολδίνια. Ἡ κυριώτερα δὲ πρόσοδος ἐνταῦθα προήρχετο ἐκ τῶν δασμῶν τοῦ οἴνου, 3.144 ὑπερπ. καὶ 24 σολδίνια εἰς τὴν Σητείαν, καὶ 1.892 ὑπερπερούς καὶ 28 σολδίνια εἰς τὴν Ἱεράπετραν. Ἠκολούθει τὸ

ὑφασμάτων. Μάγγανον λέγεται ἐν Κρήτῃ καὶ τὸ πιεστήριον τῶν ἐλαιῶν ξυλομάγγανο, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ σιδηροῦν, ἐπίσης μάγγανο, πρὸς ἐκκοκκισμόν τοῦ θάμβακος, καὶ μαγγανοπήγαδο=ἀντλήμα δι' ὕδωρ ἀπὸ πηγᾶδι κλπ.

1. Κἄτι ἀνάλογον μὲ τοὺς μουκατάδες λεγομένους ἐπὶ τουρκοκρατίας, ἐνοικίσεις τῶν δεκάτων εἰς ἰδιώτας μίᾳς περιφέρειας, ἰδίως τῶν αἰτηρῶν. Τὰ δέματα δὲ ταῦτα κατεβάλλοντο εἰς εἶδος μὲν ὑπὸ τῶν χωρικῶν, εἰς εἶδος δὲ ἢ εἰς χρήμα ὑπὸ τῶν ἐνοικιαστῶν πρὸς τὴν κυβέρνησιν.

2. *Commercio* καὶ ὄχι *Comerchio*, ὡς γράφει ὁ Καστροφύλακας=τὸ ἐμπόριον ἐν γένει.

εμπορίου 2.584 υπερπέρους και 24 σολδίνια εις τὴν Σητεϊάν και 1.125 υπερπέρους και 4 σολδίνια εις τὴν Ἱεράπετραν. Οἱ λοιποὶ δασμοὶ ἀπέδιδον ἀσημαντα ποσά.

Τὸ δημόσιον ταμεῖον Ρεθύμνου, εἰσέπραττεν ἐκ τῆς ἐκμισθώσεως τῶν φόρων τούτων 110.622 υπερπέρους, 4 σολδίνια και 4 τορνέζους (c. 152), ἤτοι πλέον τῶν ἐγγέα δεκάτων τῶν ἄλων ἐσόδων, ὑπολογιζομένων εις 118.832 υπερπέρους, 4 σολδίνια και 4 τορνέζους. Καὶ ἐνταῦθα, ὡς και εις τὸ Ἡράκλειον, τὰ κυριώτερα ἐσοδα προήρχοντο ἐκ τῆς φορολογίας τῶν οἴνων και δὴ τῆς «*novissima imposta*» (ὑπερπέρων 28.667), και τῆς φορολογίας τοῦ οἴνου «*usrima*» (ὑπερπέρους 20.585), και τῆς ἐπὶ τῶν σφαγείων φορολογίας (ὑπερπέρους 16.990, και τῆς ἐκ τῶν διόδων (15.185 υπερπέρους) (c. 152).

Εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον Χανίων, ἡ ἐκμισθωσις τῶν φόρων ἀπέδιδεν ἐτησίως 263.002 υπερπέρους (c. 196). Ἐπειδὴ δὲ τὰ γενικά ἐσοδα ὑπελογίζοντο εις 289.501 υπερπέρους ἐτησίως, ἄρα και ἐνταῦθα οἱ φόροι ἀντιπροσωπεύουσι σχεδὸν τὰ ἐννέα δέκατα τοῦ ὅλου ποσοῦ τῶν ἐτησίων ἐσόδων: Ἡ «*novissima imposta*» ἐπὶ τῶν οἴνων και τῶν ἐλαίων ἀπέδιδεν τὸ μεγαλύτερον μέρος (75.576 υπερπέρους), ὁ ἐπὶ τοῦ ἁλατος φορος (53.753 υπερπέρους), ὁ ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς και ἐξαγωγῆς δασμὸς, ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἐκ τῆς μειτείας (51.210 υπερπέρους). Ἐπίσης ἀξιοσημεῖωτος ἦτο ὁ δασμὸς και ἐπὶ τοῦ οἴνου «*srina*» (22.005 υπερπέρους) και ἐπὶ τῶν σφαγείων (20.000). (c. 196) οἱ δὲ δασμοὶ Κυθήρων ἀπέδιδον συνολικῶς κατ' ἔτος 1922 υπερπέρους και 16 σολδίνια (c. 299)¹.

Ὁὕτω, τὰ ἐσοδα τῶν 4 δημοσίων ταμείων τῆς νήσου ὁμοῦ μετὰ τῶν τοῦ δημ. ταμείου Κυθήρων συνεποσούντο εις 1.196.025, περίπου υπερπέρους, ποσά μὲ τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπίζωνται τὰ ἐξοδα, ἀνερχόμενα, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Καστροφύλακα, εις 3.268.941 υπερπέρους. Καὶ ἀκριβῶς 1.861.173, διὰ τὸ διαμέρισμα Ἡρακλείου (c. 13). 45.972, διὰ τὸ διαμέρισμα Σητείας (c. 135). 263.481 διὰ τὸ διαμέρισμα Ρεθύμνου (c. 159) και 1.062.512 υπερπέρους, διὰ τὸ διαμέρισμα Χανίων (c. 201), 35.803 δὲ διὰ τὰ Κύθηρα (c. 300) εις στρογγυλὸν ἀριθμὸν.

Ἐκ τῶν ἀριθμῶν τούτων δύναται τις εὐκόλως νὰ ἐννοήσῃ ποία ἦτο ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς νήσου, και πῶς αὕτη, ἀπὸ τῆς αὐτῆς οἰκονομολογικῆς ἀπόψεως, ἀπετέλει μᾶλλον ἐχθρὸς διὰ τὴν Γαληνοτάτην Δημοκρατίαν τῆς Βενετίας. Ἀπὸ πολιτικῆς ὁμῶς ἀπόψεως, και ἔνεκεν τῆς γεωγραφικῆς αὐτῆς θέσεως, ἡ ἠρωϊκὴ Μεγαλόνησος ἤξιζεν ὅλους τοὺς κόπους και τὰς προσπάθειας, τὰς ὁποίας κατέβαλεν ἡ Βενετία ὅπως τὴν μεταβάλλῃ εἰς μόνιμον αὐτῆς

1. Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι εις τὴν μικρὰν νήσον Κύθηρα, ἐνθα ὁ λαὸς χωρὶς ἀμφιβολίαν ἦτο ἐπιβεδομένος εις τὴν γεωργίαν, ἦτο ἐν τούτοις ἀνεπτυγμένη και ἡ κτηνοτροφία, ἐκ τῆς ὁποίας και προήρχετο ἡ μεγαλύτερα πρὸσοδος τῶν φόρων «*decatia d'animali*» 300 υπερπέρους.

ἀποικίαν καὶ τὴν ἐκλατινίση, καὶ ἀξία ὄλων τῶν θυσιῶν τῆς Γαληνοτάτης ἔπως τὴν κρατήση.

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΕΞΟΔΩΝ

ΜΙΣΘΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΑΙ

Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐσόδων καὶ παντὸς εἶδους δασμῶν καὶ εἰσπράξεων σταθερῶν τε καὶ κυμαινομένων, εἰσερχόμεθα εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐξόδων. Τὴν πρώτην θέσιν κατεῖχον οἱ ὑπαλλήλικοι μισθοί :

Spese del Personale. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι τῆς Γαληνοτάτης ἐν Κρήτῃ ἦσαν ὑπὲρ τὸ δέον πολυάριθμοι. Τὸ πλεῖστον μέρος τῶν πάσης κατηγορίας ὑπαλλήλων ἐπληρώνοντο ὑπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου Ἡρακλείου, ὡς ἔδρας τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως (c. 5—6).

Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς κεντρικῆς ταύτης κυβερνήσεως, ἴστατο ὁ Δούξ, βοηθούμενος ὑπὸ δύο συμβούλων. Ὑπῆρχεν ἔπειτα ὁ Γενικὸς καπητάνος, ἐκτελῶν ἀστυνομικὰ κυρίως καθήκοντα, καὶ τρεῖς Οἰκονομικοὶ Ἐφοροί, Camerlenghi καλούμενοι, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν διαχειριστικῶν ὑπηρεσιῶν.

Οἱ ἀνώτατοι οὗτοι ὑπάλληλοι ἐλάμβανον, πλὴν τοῦ μισθοῦ των, διάφορα ἄλλα ἐπιδόματα, συντηρήσεως, ἱματισμοῦ, παραστάσεως κλπ. εἰς δὲ τοὺς καμερλέγγους ἐδίδοτο καὶ ἐπίδομα διὰ κατοικίαν, εἰς τοὺς προβλεπτάς δὲ καὶ διοικητὰς καὶ ἐτησία ἀποζημιώσεις διὰ τὴν ἐτήσιον περιοδείαν, ὡς καὶ εἰς τοὺς καμερλέγγους, πάντων ὑποχρεωμένων νὰ περιοδεύωσιν ἅπαξ τοῦλάχιστον τὴν νῆσον, συνήθως ἱππεύοντες («*cavalcata annua*»), ὡς ἐλέγετο (c. 79—80). Ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου Ἡρακλείου ἐπληρώνοντο ἐπίσης ὁ διοικητὴς Σητείας, οἱ προβλεπταὶ Σούδας καὶ Σπιναλόγγας, ὁ Γενικὸς προβλεπτής καβαλλαρίας, ὁ καστελλάνος τοῦ Μόλου, ὁ προβλεπτής Κυθήρων καὶ ἄλλοι¹.

Ἐκ τοῦ Δουκὸς ἐξηρῶτο ἡ Γενικὴ Γραμματεία, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας ἴστατο ὁ Γενικὸς γραμματεὺς, il «*cancelliere*», ὅστις ἐκτὸς τοῦ μισθοῦ του, ἐλάμβανεν ἀποζημιώσεις κατοικίας καὶ συντηρήσεως τῆς Γενικῆς Γραμματείας. Εἰς τὰς διαταγὰς τούτου ὑπῆρχον 12 συμβολαιογράφοι (*nodari*)², εἰς Ἀρχαιοφύλαξ (*Masser de Libri*)³, καὶ πολυάριθμον κατώτερον προσωπικόν.

1. Ως ἐσημειώσαμεν ἤδη, θὰ κάμωμεν κατωτέρω λόγον περὶ τῶν μισθολογιῶν τῶν κυριωτέρων ἐκ τῶν ὑπαλλήλων τοῦ κράτους τῆς Γαληνοτάτης ἐν Κρήτῃ καὶ τοῦ εἶδους τῶν ἐπιδομάτων, τὰ ὅποια οὗτοι ἐλάμβανον.

2. Nodaro καὶ Notaio ἢ Notaro, οἱ «*Nodari Ducali*» ὑπῆρτον εἰς ὅλα τὰ δημόσια γραφεῖα, οἱ δὲ «*Nodari ai Camerini*» εἰς τὰ δικαστήρια, ἦσαν ἐκείνοι τοὺς ὁποίους ἡμεῖς λέγομεν σήμερον συμβολαιογράφοι.

3. «*Masser de Libri*» εἶναι ὁ Ἀρχαιοφύλαξ, ὡς λέγομεν σήμερον. *Masser dell'Avogaria del Comune*—ὁ Ἀρχαιοφύλαξ τοῦ δικαστηρίου *Avogaria del Comune*, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω.

Ἐκ τοῦ Γενικοῦ καπητάνου ἐξηρητῶτο ἡ Γραμματεία τοῦ καπητανάτου (Capitanato)¹, ἔχουσα ἐπίσης ἓνα Ἀρχαιοφύλακα καὶ πλῆθος κατωτέρων ὑπαλλήλων, καὶ ἡ ἀκολουθία του, περιλαμβάνουσα καπητάνους (contestabili)², ἀγγελιοφόρους καὶ κήρυκας (comandotori)³, σαλπικιτᾶς (trombetta), καὶ ἄλλους ἀξιωματούχους (c. 7) ἔνθα καὶ οἱ μισθοὶ τῶν ὑπαλλήλων τούτων.

Ἐκ τῶν καμερλέγγων ἢ καμερλίγγων ἐξηρητῶτο τὸ δημόσιον ταμεῖον (Θησαυροφυλακεῖον), τὸ ὅποιον περιελάμβανεν ἓνα νομικὸν ἐπίτροπον (Avvocato fiscale), ἓνα ἀρχιγραμματέα, ἓνα λογιστήν, ἓνα ἀρχαιοφύλακα καὶ πλῆθος κατωτέρων ὑπαλλήλων (c. 7), ἔνθα καὶ οἱ μισθοὶ των.

Avogaria. Ἦτο, ὡς ἐλέχθη, τὸ ἀνώτατον δικαστήριον, ἀποτελούμενον ἀπὸ τρεῖς δικαστᾶς, ἀβογαδόρους καλουμένους, δύο συμβολαιογράφους, τοιάρους καλουμένους, ἓνα ἢ περισσοτέρους ἔφιππον ἀγγελιοφόρον ἢ ἐπιδότην κλητῆρα (cavallerizzo), καὶ ἕτερον ἢ περισσοτέρους, πεζὸν (fante) (c. 6 καὶ 7), ἔνθα καὶ οἱ μισθοὶ οὓς ἐλάμβανον. Ἠκολούθουν διάφορα δικαστήρια, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἀπετελεῖτο ἀπὸ δικαστᾶς, νοτάρους καὶ κατώτερον προσωπικόν, καὶ ἕτερον δικαστήριον υγεινομικῆς (officio della Sanità), μὲ ἀνάλογον προσωπικόν (c. 7), ἔνθα καὶ οἱ μισθοὶ των.

Ἐκ τοῦ ταμεῖου Ἡρακλείου ἐπληρώνετο καὶ ὁ προβλεπτῆς Σπιναλόγγας καὶ τὸ προσωπικόν του. Προσωπικὸν ξένον ἐλάμβανεν ἐπίσης τὸν μισθὸν του ἐκ τοῦ ταμεῖου τούτου, ὁ Βάϊλος⁴ τῆς Βενετίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ πρόξενος αὐτῆς ἐν Ρόδῳ· ὁ γεν. προβλεπτῆς Κρήτης, ὁσάκις ἐπεσκέπτετο τὴν νῆσον καὶ ἔμενεν ἐν αὐτῇ, ἐπληρώνετο οὗτος καὶ ἡ ἀκολουθία του ἐκ τοῦ δημοσίου ταμεῖου Ἡρακλείου.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ ταμεῖου ἐμισθοδοτοῦντο ἐπίσης τὸ προσωπικόν τοῦ ναυστάθμου (Arsenal)⁵, τοῦ λιμένος (Porto)⁶, τῶν ἀποθηκῶν τροφίμων καὶ ὕλικου πολέμου (Magazen⁷ καὶ fondaco καὶ munizion), ὀπλοστασίῳ (ar-

1. Capitanato καὶ ἔχι. Capitanatto, ὡς γράφει ὁ Καστροφύλακας—τὸ καπετανάτο, ἡ Γενικὴ Ἀρχηγία τοῦ Γενικοῦ καπητάνου.

2. Contestabile—εἶδος καπητάνων, Bargello, δηλ. ἀρχηγὸς τῶν περιπόλων, Ἀστυνόμος.

3. Comandatore λεγόμενος καὶ Messo—ἀγγελιοφόρος, κήρυξ, ὡς καὶ ὁ trombetta καὶ strombetta—σαλπικιτῆς, δημόσιος κήρυξ κοινοποιῶν τὰ δημόσια διατάγματα.

4. Bailo—ὁ Βάϊλος, τίτλος ὃν ἔφερον ὁ πρεσβευτῆς τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει.

5. Arsenal, ὁ ναύσταθμος, ὁ ἄρσενᾶς, ὁ τερσανᾶς ἐπὶ τουρκακρατίας λεγόμενος.

6. Porto, ἄρμος, λιμὴν, καταφύγιον τῶν πλοίων ἐν τρικυμίᾳ.

7. Magazen—magazzino καὶ fondaco—ισόγειος ἀποθήκη ἔνθα φυλάσσονται τὰ ἐμπορεύματα ἢ τὰ τρόφιμα τοῦ στρατοῦ καὶ munizion—ἀποθήκη ὕλικῶν πολέμου.

meria)¹, ὡς καὶ οἱ δημόσιοι ζυγισταὶ (*pesator*)² (c. 7), ἔνθα καὶ ὁ μισθὸς τὸν ὁποῖον οὗτοι ἐλάμβανον.

Ἐπίσης τὸ προσωπικὸν τῶν φυλακῶν (*salariati delle preson*)³, ἀποτελούμενον ἀπὸ ἑνα καπητάνου, φύλακας (*guardiani*), ἱατρὸν, δικηγόρον καὶ ἄλλο προσωπικόν (c. 8), ἔνθα καὶ οἱ μισθοὶ τῶν. Ὑπῆρχε πρὸς τούτοις καὶ εἶδος Ἀρχιτεκτονικῆς ἐπιμελητείας (*Ufficio del genio Civile. Fabbriche di Candia*), ἀποτελούμενον ἀπὸ μηχανικούς, διαφόρους πρωτομάστορας καὶ ἄλλους (c. 9), ἔνθα καὶ ὁ μισθὸς τὸν ὁποῖον ἐλάμβανον οὗτοι.

Τὸ φρούριον τοῦ Μόλου, ἐν τῇ πόλει Ἡρακλείου, εἶχεν ἴδιον καστελλάνον (c. 5), ὡς καὶ τὰ λοιπὰ φρούρια καὶ αἱ καστελλανίαι ὅλης τῆς νήσου (c. 8—9). Ἐκαστος τῶν καστελλάνων εἶχεν προσωπικὸν μισθοδοτούμενον, ὡς καὶ αὐτός, ἐκ τῶν δημοσίων ταμείων τοῦ οἰκείου διαμερίσματος, ἕνα καπελλάνον, γραμματέα καὶ ἄλλο κατώτερον προσωπικόν (c. 8—9). Ἐκ τοῦ ταμείου Ἡρακλείου ἐπληρώνετο καὶ ὁ καστελλάνος τῆς Τήνου, μὲ ὄλον του τὸ προσωπικόν (c. 9).

Κυριωτέρα στρατιωτικὴ ἀρχὴ ἐν Κρήτῃ ἦτο, ἡ τοῦ Γενικοῦ προβλεπτοῦ καθάλλαρίας, ἡ ἐξουσία τοῦ ὁποῖου ἐπεξετείνετο ἐφ' ὅλης τῆς νήσου. Ἐκ τοῦ γενικοῦ τούτου προβλεπτοῦ ἐξηρτάτο εἰς ἀρχιγραμματεὺς μετὰ κατωτέρου προσωπικοῦ, ἕνας καπητάνος, μετ' ἀναλόγου προσωπικοῦ προωρισμένου διὰ τὴν ἐκγύμνασιν τῆς καθάλλαρίας, καὶ εἰς τοποτηρητῆς μετ' ἀναλόγου προσωπικοῦ εἰς τὸ διαμέρισμα Χανίων. Πάντες οὗτοι ἐπληρώνοντο ἐκ τοῦ ταμείου Ἡρακλείου (c. 5), ἔνθα καὶ οἱ μισθοὶ οὗς ἐλάμβανον.

Διὰ τὸ πεζικὸν ἐχρησίμευεν ἡ ἔθνοφρουρά, ἡ «*milizia*», ἐξ Ἰταλῶν καὶ αἱ «*Cernide*» ἐξ Ἰθαγενῶν, μὲ ἀνωτέρους Ἰταλοὺς ἀξιωματικούς καὶ κατωτέρους Κρήτας, πλὴν τῶν ἐν τοῖς φρουρίοις, πάντων Ἰταλῶν, στρατιωτῶν τε καὶ ἀξιωματικῶν, ὡς ἐλέγχθη ἤδη (c. 11), ἔνθα καὶ οἱ μισθοὶ τῶν.

Εἰς μαχιστράτος ἦτο ἐπιφορτισμένος νὰ ἐπιβλέπῃ τὸν στρατωνισμόν τῶν στρατιωτῶν, ἕτερος νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν ξυλείαν, γαιάνθρακας κλπ. (c. 9). Διὰ τὴν ἄμυναν τῆς νήσου ἐν καιρῷ ἀνάγκης εἶχε διατάξῃ ὁ Φοσκαρίνης, ὡς εἶπομεν, 13 (ἀναφέρονται μάλιστα καὶ 20) γαλέρας νὰ ἐξοπλίσῃ τὸ Ἡρακλείον, μὲ κόμιτας καὶ ὑποκόμιτας, καὶ πιλότους, καὶ παρόνους, γαλεώτας καὶ ἄλλους. Τὰ δὲ ἐξοδα τῶν γαλερῶν τούτων ἦσαν διὰ τὸ ταμεῖον Ἡρακλείου 313.050 ὑπέρπεροι (c. 13).

1. Armeria—ὄπλοστάσιον, ἐπλοθῆκη.

2. Pesatore—pesator, pesadori de Comun—οἱ δημόσιοι ζυγισταὶ, οἱ κανταρτζήδες ἐπὶ τουρκοκρατίας λεγόμενοι, ὡς εἶπομεν καὶ ἀνωτέρω.

3. Preson καὶ ἔχι prigione, ὡς γράφει ὁ Καστροφύλακας. Preson—prigione, Carcere, φυλακῆ.

4. Fabbrica—ἐργοστάσιον, ἐργαστήριον οἰασθήποτε τέχνης· κτίριον νεόκτιστον. Ἐνταῦθα ὁμως, ἐκ τοῦ προσωπικοῦ ὅπου ἀπετελεῖτο, μηχανικῶν καὶ πρωτομαστῶρων, σημαίνει ἀρχιτεκτονικὴ ὑπηρεσία, ἐπιμελητεία.

ΜΙΣΘΟΙ ΚΑΙ ΕΠΙΔΟΜΑΤΑ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ

Ὁ δούξ τῆς Κρήτης, ἐλάμβανε μισθὸν κατ' ἔτος 919 Βενετικά δουκάτα,
ἤτοι τσεκίγια 890 1/2

Διὰ κρέας ἐπίδομα ἐτήσιον, κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ Ἰακώβου Φοσκαρίνη	»	100
Ἐφάπαξ διὰ τὴν χρυσὴν του σημαίαν	»	9
Διὰ κηρία τοῦ παρεκκλησίου του	Βενετ. δουκάτα	2
	τσεκίγια	999 1/2 δ. 2

ἤτοι 21.114 ὑπερπέρους, 4 σολδίνια καὶ 10 τορνέζους

Πρὸς τούτοις, διὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Χριστουγέννων, διὰ τὴν κάμη ἐλεημοσύνην εἰς τοὺς πτωχοὺς, δουλ. 40. Τὸ Πάσχα, διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν, δουλκάτα 40. Τὰ Χριστούγεννα, διὰ τὴν ὑπανδρεύη πτωχάς, 99 ὑπερπέρους καὶ 10 σολδίνια. Διὰ τὴν ἀποφυλακίση πτωχούς, 193 ὑπερπέρ. καὶ 4 σολδίνια. Διὰ τὴν διανείμη εἰς τοὺς πτωχοὺς, 96 ὑπερπέρους καὶ 8 σολδίνια. Διὰ τὸν καθαρισμόν καὶ συντήρησιν τῶν ὄπλων του 7 ὑπερπέρους ἐτησίως καὶ 9 σολδίνια καὶ διὰ τὴν Τσουκνοπέμπτην (Zoha Grassa)¹ τὴν ἐξοδούση 50 ὑπερπέρους (c. 79).

Γενικὸς καπητάνος: Ἐτήσιον μισθὸν 1.000 δουλκάτα, 124 μαρκέτων τὸ δουλκάτον, 10 τορνέζων τὸ μαρκέτο, πληρωνόμενα εἰς χρυσόν, κάμνουσι 937 1/2 τσεκίγια πρὸς 90 γαζέτες τὸ τσεκίγι, ἤτοι κατὰ τὴν τότε διατίμησιν: 1.000 δουλκάτα=937 1/2 τσεκίγια = ὑπερπέρους 19.775, σολδίνια 4, καὶ 16 τορνέζους.

Διὰ κρέας 70 1/2 τσεκίγια=1.457 ὑπερπέρους, 1 σολδίγι, καὶ 4 τορνέζους, ἤτοι 1.008 τσεκίγια=21.262 ὑπερπέρους, 5 σολδίνια καὶ 20 τορνέζους. Διὰ καθαρισμόν καὶ συντήρησιν τῶν ὄπλων του 16 ὑπερπ. καὶ 9 σολδίνια, καὶ διὰ τὸ κερὶ τῆς καπέλλας του 16 ὑπερπ. καὶ 9 σολδίνια, τὸ ὅλον ἐτησίως 21.295 ὑπερπέρους, 11 σολδίνια καὶ 20 τορνέζους (c. 79).

Σύμβουλοι. Οἱ δύο σύμβουλοι τοῦ δουλκὸς ἐλάμβανον ἕκαστος μηνιαίως μισθὸν τσεκίγια 40, ἤτοι ἐτησίως οἱ δύο ὅμοῦ τσεκίγια 960, καὶ διὰ κρέας ἕκαστος ἐτησίως 50 τσεκίγια, ἤτοι τὸ ὅλον τσεκίγια 1.060. Πρὸς τούτοις ἐλάμβανον ὅμοῦ τὰ Χριστούγεννα, ἵνα διανείμωσιν ὡς ἐλεημοσύνην εἰς πτωχοὺς, ὑπερπ. 40. Τὸ Πάσχα ἀμφότεροι δι' ἐλεημοσύνην, 40 ὑπερπέρους καὶ διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ὄπλων των 16 ὑπερπ. καὶ 9 σολδίνια οἱ δύο ὅμοῦ.

Καμερλίγγοι². Οἱ τρεῖς καμερλίγγοι ἐλάμβανον ἕκαστος μισθὸν κατ'

1. Zoha καὶ Zioba καὶ ὄχι Zozba, ὡς γράφει ὁ Καστροφύλακας. Zoha grassa=ἡ Τσουκνοπέμπτη, ἐορταζομένη καὶ σήμερον ἐν Βενετία μετ' ἐλεημοσύνην γούματα.

2. Ὁ Καμερλίγγος σημαίνει καὶ τὸν ταμίαν ἢ θαλαμηπόλον Μεγιστάνου, ταμίαν τοῦ Πάπα. Εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν φρασεολογίαν σημαίνει Πρωτοσύγγελος, παρὰ τῆ Βενετικῆ Δημοκρατία σημαίνει τὸν Οἰκονομικὸν Ἐφόρον.

ἔτος 192 βενετικά δουκάτα, ἦτοι οἱ τρεῖς ὁμοῦ δουκάτα 576—558 τσεκίνια, ἦτοι 11770 ὑπερπέρους καὶ 3 σολδίνια. Ἐπίσης ἐλάμβανον δι' ἐνοίκιον κατοικίας καὶ οἱ 3 ὁμοῦ ἐτησίως τσεκίνια 19, καὶ δι' ἐπιπλα οἰκίας καὶ οἱ 3 ὁμοῦ ἐτησίως τσεκίνια 3, ἦτοι τὸ ὅλον 580 τσεκίνια—12.232 ὑπερπέρους καὶ 3 σολδίνια (c. 80).

Καστελλάνος τοῦ Μόλου. φρούραρχος, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον. Οὗτος εἶχεν ἐτήσιον μισθὸν 480 δουκάτα, ἦτοι 460 τσεκίνια, δηλαδή 9.703 ὑπερπέρους, 1 σολδίνιον καὶ 16 τορνέζους.

Προβλεπτής Κυθήρων. Οὗτος ἐλάμβανεν μισθὸν ἐτησίως 300 δουκάτα = 288 τσεκίνια, καὶ ἕτερον, ὡς ἔξοδα ταξειδίου διὰ τὴν μεταβαίνην εἰς Ἡράκλειον καὶ λογοδοτή, 25 δουκάτα, ἦτοι τσεκίνια 24—τὸ ὅλον 312 τσεκίνια = 6.581 ὑπερπέρους καὶ 3 σολδίνια (c. 80).

Διοικητής (Rettore) Σητείας. Εἶχεν ἐτήσιον μισθὸν 271 δουκάτα, τὸν ὅποιον ἠϋξήσεν ὁ Φοσκαρίνης εἰς 350 τσεκίνια ἐτησίως, ἦτοι 7.382 ὑπερπέρους, 9 σολδίνια καὶ 24 τορνέζους (c. 80).

Γενικὸς προβλεπτής καβαλλαρίας. Οὗτος ἐλάμβανε μισθὸν 120 τσεκίνια κατὰ μῆνα, ἦτοι εἶχεν ἐτησίως 1.440 τσεκίνια (c. 81).

Προβλεπτής Σούδας. Οὗτος ἐλάμβανε κατὰ μῆνα 80 δουκάτα τῶν 6 λιπῶν καὶ 5 σολδίων βενετικῆς μενάδας, ἦτοι 960 ἐτησίως, δηλαδή 13.950 ὑπερπέρους (c. 81).

Προβλεπτής Σπιναλόγγας. Ἐλάμβανε μισθὸν 80 δουκάτα μηνιαίως = 960 ἐτησίως, δηλαδή 13.950 ὑπερπέρους (c. 81).

Γενικὸς προβλεπτής Κρήτης. Οὗτος χάριν οἰκονομίας δὲν ἔμενε διαρκῶς εἰς Κρήτην, ἀλλ' ἀπεστέλλετο περιοδικῶς ἐκ Βενετίας διὰ τὴν ἐπιθεωρήσασθαι καὶ διευθετῆσαι τὰ τῆς Κρήτης. Ἐλάμβανε δὲ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐτήσιον μισθὸν 2.160 τσεκίνια (c. 81).

Οὗτω πάντες ὁμοῦ οἱ ἀνωτέρω ἐλάμβανον ἐτησίως τσεκίνια 9.693, χωρὶς τὰ ἰδιαιτέρως ἐπιδόματα (c. 81).

Regalia della carne :

Οὕτως ἐκαλεῖτο τὸ κρέας τὸ ὅποιον ἐλάμβανον δωρεὰν οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι τῆς Γαληνοτάτης ἐν Κρήτῃ. Φαίνεται δὲ ὅτι διὰ τὴν ἐπιτυχάνωσιν τὴν ἔχουσι ἀφθονοῦν διὰ τὰς οἰκίας τῶν κρέας, ἐξήσκουν εἶδος συναλλαγῆς μετὰ τῶν κρεοπωλῶν, τοὺς ὁποίους ἐδάνειζον ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου διὰ τὴν ἀγοράζωσιν εὐθηνὰ τὰ ἀντὶ πληρωμῆς φόρου προσφερόμενα ζῶα, δηλαδή τὸν εἶδος καταβαλλόμενον φόρον, εἰς ἀντάλλαγμα δὲ παρεῖχον αὐτοῖς οἱ κρεοπῶλαι δωρεὰν τὸ διὰ τὰς οἰκίας τῶν ἀναγκαιοῦν ἐτησίως κρέας. Τὸ τοιοῦτον ἐκαλεῖτο «*regalia della carne*».

Ὁ Καστροφύλακας περιγράφει παραστατικώτατα τὸν τρόπον τῆς συναλλαγῆς ταύτης καὶ τὴν ζημίαν τὴν ὅποιαν ὑφίσταντο οἱ κτηνοτρόφοι καὶ αὐτὸ

τὸ δημόσιον, μέχρις ἔτου ἤλθεν ὁ Γενικός προβλεπτής Φοσκαρίνης καὶ διέταξε τὴν κατάπαυσιν τοῦ κακοῦ, διὰ συντάξεως καὶ ψηφίσεως νέου κανονισμοῦ.

Ἐίχε θεσπισθῆ ἑθελουσίως ἐν Ἡρακλείῳ, γράφει ὁ Καστροφύλακας, ἕπως καταβάλλωσιν οἱ κτηνοτρόφοι τοὺς φόρους διὰ τὰ κτήνη των, ἰδίως αἰγοπρόβατα, εἰς εἶδος, τὰ δὲ ζῶα, τὰ ὅποια θὰ προσεφέροντο ἀντὶ τῶν φόρων, συνήθως πρόβατα καὶ κριοί, παραδίδονται εἰς τοὺς κρεοπώλας, οἱ ὅποιοι οὕτω ὄφειλον νὰ πληρῶνωσι τὸ μὲν πρόβατον πρὸς 1 ὑπέρπερον ἕκαστον, τὸν δὲ κριὸν πρὸς 1 $\frac{1}{2}$, νὰ πωλῶσι δὲ τὸ κρέας τῶν ζῶων τούτων εἰς τὰ κρεοπωλεῖα πρὸς μίαν γαζέταν τὴν λίθραν. ἀδιακρίτως ἂν εἶναι πρόβατον ἢ κριός. Οὕτω ἀπέκτησαν οἱ κρεοπῶλαι τὸ δικαίωμα ἐκ τοῦ ἐμπορικοῦ ἐπιμελητηρίου καὶ τὸ μονοπώλιον τῆς φορολογίας ταύτης. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐκλαμπρότατοι διοικηταὶ ἤθελον νὰ ἔχωσιν ὡς δῶρον τὸ κρέας τὸ ὅποιον τοῖς ἐχρειάζετο διὰ τὰς οἰκίας των, ἐδάνειζον εἰς τοὺς κρεοπώλας 4 χιλιάδας ὑπερπέρους, ἦτοι 300 περίπου βενετικά δουκάτα ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου, οἱ δὲ κρεοπῶλαι διὰ νὰ καρποῦνται τὰ χρήματα ταῦτα, ἦσαν εὐχαριστημένοι νὰ δίδωσιν ἐκάστην ἐβδομάδα δωρεὰν εἰς τοὺς ἐκλαμπροτάτους τούτους τὸ κρέας, τοῦ ὁποίου εἶχον ἀνάγκην διὰ τὰς οἰκογενείας των.

Οὕτω τὸ μονοπώλιον καὶ ὁ φόρος ἐνοικιάζοντο κατ' ἔτος μὲ τὰς ἀκολουθῶσους τιμὰς :

ἔτος	1570=ὑπερπέρους	9505
ἔτος	1571=ὑπερπέρους	9505
ἔτος	1572=ὑπερπέρους	8000
ἔτος	1573=ὑπερπέρους	8000
ἔτος	1574=ὑπερπέρους	8280

Ἐλθὼν ὅμως ὁ ἐκλαμπρότατος Γεν. προβλεπτής Ἰάκωβος Φοσκαρίνης εἰς Κρήτην καὶ ἀντιληφθεὶς τὴν συναλλαγὴν τῶν ἐκλαμπροτάτων διοικητῶν μετὰ τῶν κρεοπωλῶν, κατήγγησε τὸν δανεισμόν τῶν 4 χιλιάδων ὑπερπέρων εἰς τοὺς κρεοπώλας, καὶ ἀπήλλαξεν αὐτοὺς τῆς (regalia della carne) υποχρέωσεως νὰ δίδωσι δωρεὰν τὸ κρέας εἰς τοὺς ἐκλαμπροτάτους διοικητάς, εἰς τοὺς ὁποίους ὥρισεν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου ἐτήσιον χρηματικὸν ποσό, τὸ ὅποion εἶδομεν ἄνωτέρω, διὰ νὰ ἀγοράζωσιν οὗτοι τὸ κρέας τοῦ σπηθιοῦ των ἐκ τῆς ἐλευθέρως ἀγορᾶς, μὲ τὴν υποχρέωσιν ὅμως νὰ τὸ ἀγοράζωσιν εἰς τὴν τρέχουσαν τῆς ἐλευθέρως ἀγορᾶς τιμὴν.

Ὄρισε κατόπιν ἕπως, τόσον οἱ κτηνοτρόφοι οἱ ἀπολαύοντες προνομίων¹,

1. Προνομιοῦχοι ἦσαν γενικῶς οἱ μᾶλλον προσκεῖμενοι πρὸς τὰς βενετικὰς ἀρχὰς τῆς νήσου, ὡς καὶ οἱ προσφέροντες ὑπηρεσίας εἰς αὐτάς, ἢ οἱ σημαίνοντες καὶ ἰσχυροὶ τοῦ τόπου, τοὺς ὁποίους ἐφοβεῖτο ἡ κυβέρνησις καὶ ἤθελε νὰ κολακεύσῃ καὶ νὰ προσοικειωθῇ διὰ παραχωρήσεως προνομίων λ.χ. ἀπαλλαγῆς φόρων, ἀγγαρειῶν, πληρωμῆς ἐπιδομάτων, διορισμὸν εἰς δημοσίας θέσεις κλπ. «Προνομιοῦχοι» ἐλέγοντο ὡς εἶπομεν καὶ οἱ στρατεύσιμοι, οἱ «privilegiati» τοῦ Καστροφύλακα, οἱ προερχόμενοι ἐκ τῶν ἀπελευθερωθέντων δουλοπαροίκων χωρικῶν.

ἄσων καὶ οἱ μὴ προνομιούχοι, καταβάλλωσι τὸν φόρον πρὸς ὄφελος τῆς πόλεως, ἐπειδὴ οἱ προνομιούχοι, ὡς ἐκ τοῦ προσωπικοῦ προνομίου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐξηρῶντο τῆς καταβολῆς τῶν φόρων, εἶναι ἀπηλλαγμένοι τῆς υποχρεώσεως νὰ συνεισφέρωσιν εἰς τὰ σφαγεῖα, ὡς ἐλέχθη ἤδη.

Κατὰ τὴν νέαν ταύτην διάταξιν καὶ τὸν κανονισμόν τοῦ Φροσκαρίνη, ὠφείλει ὁ εἰσπράκτωρ τῶν φόρων, νὰ πληρώνη τὰ ζῶα εἰς τὰς νέας τιμὰς, ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἀνάγκη νὰ ληφθῆ καὶ μέτρον διὰ τοὺς δυστροποῦντας νὰ πληρώσωσι τὸν φόρον, ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῶν ἐκλαμπροτάτων διοικητῶν ἔπως, ἅμα τῇ καταγγελίᾳ τοῦ εἰσπράκτορος, ἐπιβάλλεται πρόστιμον εἰς τοὺς ἀρνούμενους, ἐνὸς τσεκινίου διὰ κάθε ζῶον, πρὸς ὄφελος τοῦ δημοσίου. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ εἰσπράκτορες ἐξέλαβον ὅτι τὸ τσεκίνι τούτου τοῦ προστίμου διὰ κάθε ζῶον ἔπρεπε νὰ γραφῆ εἰς πίστωσιν αὐτῶν, διότι τὸ τοιοῦτον ἦτο πλέον πρόσφορον εἰς αὐτοὺς νὰ ἔχωσι τὸ τσεκίνι διὰ κάθε πρόστιμον ἐκάστου ζώου, δὲν ἐφρόντιζον πλέον νὰ φορολογοῦν τὰ ζῶα, ἀλλ' ἐξελάμβανον καὶ τὸ ἐλάχιστον ὡς ἀρνησιν καταβολῆς φόρου, πρὸς ἐπιβολὴν τοῦ ἐνὸς τσεκινίου προστίμου δι' ἕκαστον ζῶον εἰς τὸν ἰδιοκτῆτην! Γενομένης ὅμως τῆς τοιαύτης ἀδικίας γνωστῆς, ἐπεξηγήθη εἰς τοὺς εἰσπράκτορας τοῦ φόρου ὅτι, καταγγελλομένου τοῦ δυστροποῦντος ἢ παρηκόου, θὰ κατεγράφετο εἰς πίστωσιν τοῦ εἰσπράκτορος, τόσον μόνον, ὅση ἦτο ἡ πραγματικὴ ἀξία τοῦ ζώου, τοῦ ὁποίου ἐδυστρόπει ἢ ἀπέφευγεν ὁ ἰδιοκτῆτης νὰ πληρώσῃ τὸν φόρον, τὸ δὲ ὑπόλοιπον, τοῦ τσεκινίου, νὰ γράφεται εἰς πίστωσιν τοῦ δημοσίου, ὡς ποιῆ εἰς τὸν παρήκοον, καὶ τοῦτο ὅπως οἱ εἰσπράκτορες φροντίζωσι νὰ ἔχωσι μᾶλλον τὸ ζῶον, παρὰ τὸ τσεκίνι. Ὁ Φροσκαρίνης καθώρισεν ἀκολούθως, ὅπως τὸ κρέας τῶν ζῶων τούτων πωλεῖται εἰς τὴν ἀγοράν, τοῦ μὲν κριοῦ 15 σολδιά, ἦτοι 2 γαζέτες ἢ λίβρα, τοῦ δὲ προβάτου 14, μὴ ἔχοντος τοῦ κρεοπώλου οὐδεμίαν ὑποχρέωσιν οὔτε διὰ δῶρα εἰς τοὺς διοικητάς, οὔτε δι' ἄλλο τι, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω.

Μὲ τὸν νέον δὲ τοῦτον κανονισμόν, ἐδόθησαν πρὸς ἐνοικίασιν τὰ σφαγεῖα μὲ τὰς κάτωθεν τιμὰς. Αἱ δὲ προλεχθεῖσαι τιμαὶ πωλήσεως τοῦ κρέατος: 15 σολδιά ἢ λίβρα τοῦ κριοῦ καὶ 14 τοῦ προβάτου, ἦτο τόσον συμφέρουσαι, ὥστε ὁ λαὸς νὰ εἶναι λίαν εὐχαριστημένος καὶ χωρὶς νὰ τὸ αἰσθάνεται ἢ κἂν νὰ τὸ ἐννοῇ, συνεισέφερε καὶ αὐτός εἰς τὰς δαπάνας τοῦ πρίγκηπος διὰ τὰ δημόσια ἔργα, τὸν στρατὸν κλπ.

Νεαὶ τιμαὶ ἐνοικιάσεως τοῦ φόρου τῶν σφαγείων:

ἔτος	1575	= ὑπερπέρους	16200
ἔτος	1576	= ὑπερπέρους	45010
ἔτος	1577	= ὑπερπέρους	34000
ἔτος	1578	= ὑπερπέρους	(λείπου)
ἔτος	1579	= ὑπερπέρους	20650
ἔτος	1580	= ὑπερπέρους	21020

ἔτος 1581=ὑπερπέρους 23300

ἔτος 1582=ὑπερπέρους 29000 (c. 294).

Οὕτω ἐκ τῆς σφύρονος διατάξεως τοῦ Φοσκαρίνη ἀπηλλάγησαν δυσβα-
στάκτου βάρους οἱ φορολογούμενοι, ἐκόπη ἡ φαῦλος συναλλαγή τῶν ἐκλαμ-
προτάτων διοικητῶν μετὰ τῶν κροσωλῶν, ἠϋξήσαν μέγάλως αἱ εἰσπράξεις
τοῦ δημοσίου καὶ ὁ λαὸς ἔτρωγε τὸ κρέας φθηνό.

ΜΙΣΘΟΛΟΓΙΑ ΤΑΜΕΙΟΥ ΣΗΤΕΙΑΣ—ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ

Τὸ δημόσιον ταμεῖον Σητείας—Ἱεραπέτρας δὲν εἶχε τὰ μισθολόγια τοῦ
ταμεῖου Ἡρακλείου. Ὑπῆρχον ἐκεῖ αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις περὶ τῶν ὁποίων
εἴπομεν, ἀναφέρονται δὲ μισθοδοτούμενοι δύο καπητάνοι μὲ κατώτερον προσ-
ωπικόν, κατώτεροί τινες ἀξιωματικοὶ καὶ φύλακες, εἰς λογιστῆς διὰ τὴν
διαχείρισιν τοῦ ταμεῖου, εἰς νομικὸς ἐπίτροπος ἐν Σητεία, μὲ ἐλικὴν δαπά-
νην 6.058 ὑπερπέρους καὶ 3 σολδίνια. Διὰ τὴν *milizia* καὶ *cernide* Σητείας
ἀναφέρονται μισθοδοτούμενοι ἐκ τοῦ ταμεῖου τούτου εἰς καπητάνος, εἰς
Sergente, εἰς σαλπικτῆς μὲ μισθὸν ὁμοῦ 3361 ὑπερπέρους. Ἐπίσης ἐν
Ἱεραπέτρα εἰς καπητάνος μὲ στρατιωτικὴν δύναμιν καὶ τὰ αὐτὰ περίπου
ἔξοδα. Μισθοὶ *dei fanti itagliani* καὶ τοὺς ἀρχηγούς των 15.871 ὑπερπέ-
ρων καὶ μισθοὶ διὰ τὴν «*Straltiu*» καὶ ἐνοίκια διὰ στρατωνισμόν, 13.584
ὑπερπέρων ἐτησίως. Ἐξοδα διὰ τὴν ἐτησίαν περιόδειαν τοῦ διοικητοῦ καὶ
ἄλλα 275 ὑπερπέρων καὶ ἄλλους μισθοὺς καὶ ἔξοδα διάφορα μέχρι τοῦ ὅλι-
κου ποσού των 45972 ὑπερπέρων καὶ 6 σολδινίων, ὡς ἐλέχθη (c. 135).

ΜΙΣΘΟΛΟΓΙΑ ΤΑΜΕΙΟΥ ΡΕΘΥΜΝΟΥ

Εἰς τὸ ταμεῖον ὅμως Ρεθύμνου ἀνήκε σειρὰ ἐξόδων, ἀναλόγων πρὸς τὰ τοῦ
ταμεῖου Ἡρακλείου. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐπιτοπίου κυβερνήσεως Ἰστατο εἰς
διοικητῆς (*Rettore*), βοηθούμενος ἐπίσης ὑπὸ δύο συμβούλων, ἕκαστος τῶν
ὁποίων ἐλάμβανεν, ἐκτὸς τοῦ τακτικοῦ μισθοῦ, διαφόρους ἀποζημιώσεις. Τὰ
ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ λαμβανόμενα ἀνήρχοντο εἰς 12.643 ὑπερπέρους, 6 σολδί-
νια καὶ 24 τορνέζους, τὰ δὲ ὑπὸ τῶν δύο συμβούλων εἰς 12.508 ὑπερπ. 1
σολδίνι καὶ 24 τορνέζους (c. 153).

Ἐκ τοῦ διοικητοῦ ἐξηρτᾶτο ἡ ἀκολουθία, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας Ἰστατο
ὁ οἰκονομικὸς ἐπίτροπος καὶ πολυάριθμον κατώτερον προσωπικόν, τὸ ὅποτον
ἐστοίχιζεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον 2612 ὑπερπέρους (c. 155), εἰς ἀρχι-
γραμματεὺς μὲ τρεῖς νοτάρους, ἐν ποινικὸν δικαστήριον, καὶ ἄλλαι ὑπηρε-
σίαι, ἐπιβαρύνουσαι τὸ δημόσιον ταμεῖον μὲ 1699 ὑπερπέρους (c. 153). Οἱ μι-
σθοὶ τῶν διαφόρων ἀξιωματικῶν ἐπεδάρουν τὸ ἴδιον ταμεῖον μὲ 1562 ὑπερπέ-
ρους καὶ 3 σολδίνια (c. 155). Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἐνταῦθα ἀποθήκη πολέμου, τὸ
προσωπικόν τῆς ὁποίας ἐλάμβανε 835 ὑπερπέρους, καὶ γραφεῖον ἀρχιτεκτονι-
κῆς ὑπηρεσίας, τὸ προσωπικόν τοῦ ὁποίου ἐλάμβανε 2.075 ὑπερπέρους (c. 157).

Καιτελλάνοι εἰς τὸ διαμέρισμα ὑπῆρχον τρεῖς, εἰς εἰς τὸ Ἀμάρι, ἕτερος εἰς τὸν Ἅγιον Βασίλειον, καὶ ὁ τρίτος εἰς τὸ Μυλοπόταμον, ὁ δὲ μισθὸς ἐκάστου ἦτο 502 ὑπερπεροί, 4 σολδίνια καὶ 16 τορνέζοι (c. 155). Ὁ γενικὸς προβλεπτικὴς τῆς καβαλλαρίας εἶχεν ἐνταῦθα ἓνα *Cavallerizzo* διὰ τὴν ἐκγύμνασιν τῆς καβαλλαρίας. Ἡ *milizia* καὶ *cernide* εἶχον ἐπὶ κεφαλῆς τέσσαρας καπητάνους καὶ ἄλλους κατωτέρους ἀξιωματικούς, στοιχίζοντας εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον 15.850 ὑπερπέρους (c. 157) ἢ ὀλικὴ δὲ δαπάνη τοῦ πεζικοῦ (*fanteria*) ἀνήρχετο ἐτησίως εἰς 167.788 ὑπερπέρους καὶ 6 σολδίνια (c. 159). Ἐκ τῶν ἐκτάκτων δὲ γαλερῶν, 4 ἔπρεπε νὰ ἐξοπλιζῆ τὸ διαμέρισμα τοῦ Ρεθύμνου, ὡς ἐλέγχθη ἤδη, τὸ προσωπικὸν τῶν ὁποίων ἐστοίχιζεν 3 507 ὑπερπέρους, 9 σολδίνια καὶ 28 τορνέζους (c. 159).

ΜΙΣΘΟΛΟΓΙΑ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ ΧΑΝΙΩΝ

Τὰ μισθολόγια τοῦ προσωπικοῦ τῆς κυβερνήσεως τοῦ διαμερίσματος Χανίων καὶ ἄλλα ἔξοδα, πληρωνόμενα ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου τοῦ διαμερίσματος τούτου, περιγράφει ὁ Καστροφύλακας μετὰ μεγαλητέρας λεπτομερείας ἅμα καὶ ἀκριβείας, ἀπὸ τὰς δαπάνας τοῦ διαμερίσματος Ρεθύμνου. Ταῦτα ὁμῶς δὲν παρουσιάζουσι τίποτε τὸ ἀσύνηθες (c. 218—222).

Ἐπῆρχε καὶ ἐνταῦθα ὁ διοικητὴς βοηθούμενος ἀπὸ δύο συμβούλων, ὁ ἀρχιγραμματεὺς μετὰ τῶν νοτάρων καὶ ἄλλου κατωτέρου προσωπικοῦ, ὁ ἔφορος, ἀρχιεοφύλαξ κλπ., τὰ δικαστήρια, ὁ ναυσιαθμὸς, ἡ ἀποθήκη ἕλικου πολέμου καὶ τροφίμων, ἀρχιτεκτονικὴ ὑπηρεσία, υγιειονομεῖον, φυλακαὶ καὶ ἄλλαι ὑπηρεσίαι.

Ὁ διοικητὴς ἐλάμβανε ἐτήσιον μισθὸν 8.606 ὑπερπέρους καὶ 8 σολδίνια, 2.109 ὑπερπέρους, 4 σολδίνια καὶ 16 τορνέζους ἐπίδομα διὰ κρέας· καὶ 54 ὑπερπέρους ἐπίδομα διὰ νερό, ἦτοι τὸ ἅλιν 10.769 ὑπερπέρους, 12 σολδ. καὶ 16 τορνέζους.

Ἐκαστὸς τῶν δύο συμβούλων ἐλάμβανεν ἐτήσιον μισθὸν 4.957 ὑπερπέρους καὶ 1 σολδίνι, ἦτοι οἱ δύο ὁμοῦ 9.914 ὑπερπ. καὶ 2 σολδίνια ὁμοῦ. Ἐπίδομα διὰ τὸ κρέας 2.109 ὑπερπέρους οἱ δύο ὁμοῦ, καὶ 108 ὑπερπέρους διὰ τὸ νερό, ἄρα μισθὸν καὶ ἐπιδόματα οἱ δύο ὁμοῦ ἐτησίως 12.131 ὑπερπέρους καὶ 5 σολδίνια (c. 218).

Ὁ ἀρχιγραμματεὺς μετὰ τῶν νοτάρων 1.892 ὑπερπέρους, ὁ ἔφορος, ὁ ἀρχιεοφύλαξ καὶ ἄλλο κατώτερον προσωπικὸν 1.560 ὑπερπέρους, τὸ προσωπικὸν τῶν δικαστηρίων 2.881 ὑπερπέρους, 10 σολδίνια καὶ 16 τορνέζους. Τὸ προσωπικὸν τοῦ ναυσιαθμοῦ 2.368 ὑπερπ. καὶ 3 σολδίνια. Τὸ προσωπικὸν τῆς ἀποθήκης ἕλικου πολέμου καὶ τροφίμων 1.990 ὑπερπ. καὶ 6 σολδινίων. Ἐπηρεσία ἀρχιτεκτονικῆς, προσωπικὸν 6.405 ὑπερπέρους. Ὑγιειονομικῆς ὑπηρεσίας προσωπικὸν, 541 ὑπερπέρους καὶ 6 σολδίνια. Ἐπηρεσία φυλακῶν προσωπικὸν 887 ὑπερπέρους καὶ 9 σολδίνια. Ἰδιαιτέρα ὑπηρεσία εἰς τὸ δια-

μέρισμα τούτο ἦτο, ἢ τοῦ γενικοῦ προβλεπτοῦ τῶν ἀλυκῶν τῆς Σούδας, βοηθουμένου ὑπὸ δύο γραμματέων καὶ κατωτέρου προσωπικοῦ, πληρωνομένου ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου Χανίων, 3,692 ὑπερπέρους, 7 σολδίνια καὶ 16 τορνέζους. Ὁ προβλεπτής τοῦ φρουρίου τῆς Σούδας ἐπληρώνετο, ὡς ἐλέχθη, ὑπὸ τοῦ δημ. ταμείου Ἡρακλείου, ἀλλὰ τὸ κατώτερον προσωπικὸν ἐλάμβανε τὸν μισθὸν αὐτοῦ ἐκ τοῦ ταμείου Χανίων, ὅπως καὶ τὸ προσωπικὸν τοῦ φρουρίου τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου (Θοδωροῦ) : Εἰς ἀρχαιοφύλαξ, 1.116 ὑπερπ. εἰς γραμματεῖς, 748 ὑπερπ. 4 ἀξιωματικοί, 2.880 ὑπερπέρους, 2 πλιεάρια διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν τροφίμων καὶ ἄλλων εἰς τὸ φρούριον Σούδας, 5.000 ὑπερπέρους καὶ διὰ 4, ἐκτελοῦντα τὴν ἰδίαν ὑπηρεσίαν διὰ τὸ φρούριον τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου, 2.500 ὑπερπέρους, ἤτοι 12.244 ὑπερπέρους. Καστελλάνοι ὑπῆρχον εἰς τὸ διαμέρισμα : Ὁ τοῦ Σελίνου, μὲ ἐτήσιον μισθὸν 144 ὑπερπ. ὁ τοῦ Ἀποκορώνου, μὲ 203 ὑπερπ., ὁ τοῦ Κισάμου, μὲ μισθὸν 174 ὑπερπ. καὶ Ἁγίου Νικήτα, λέγει ὁ Καστροφύλακας, μὲ μισθὸν 180 ὑπερπ. ἐτησίως (c. 219), καὶ ἀνάλογον προσωπικὸν ἕκαστος, ἢ ὅλη δὲ δαπάνη τῶν καστελλάνων μετὰ τῆς ὑπαλληλίας των, ἀνήρχετο εἰς 1.514 ὑπ καὶ 3 σολδίνια.

Αἱ Cernide. εἶχον ἐπὶ κεφαλῆς, ὡς εἶπομεν ἤδη, τὸν γενικὸν διοικητὴν, ὑπὸ τὸν ὅποιον ἦσαν 5 καπητάνοι, ἀρχηγοί, ἕκαστος μὲ τὸν ὑπαπιστήν καὶ σαλπικτήν του καὶ ἀνάλογον ἀριθμὸν ἀξιωματικῶν, «*Capì de esendo*» καλουμένων, ὀνομαστὶ ἀναφερομένων, ὡς εἶδομεν, ὑπὸ τοῦ Καστροφύλακα, ἐστοίχιζον εἰς τὸ δημοσίον ταμεῖον Χανίων, 33.512 ὑπερπέρους, 4 σολδίνια καὶ 16 τορνέζους. Ἡ καβαλλαρία εἶχεν ἐνταῦθα ἓνα καπητάνον διοικητὴν καὶ ἀνάλογον ἀριθμὸν ἀξιωματικῶν, ἐπιφορτισμένων διὰ τὴν ἐκγύμνασιν τοῦ ἵππικοῦ τούτου, διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ ὁποίου ἀναφέρονται 25.133 ὑπερπέρους καὶ 3 σολδίνια. Τοῦ πυροβολικοῦ πόλεως Χανίων, φρουρίων Σούδας καὶ Θοδωροῦ μισθολόγιον 16.375 ὑπερπ. καὶ 6 σολδίνια

Ἐκ τῶν ἐκτάκτων γαλερῶν, 8 ὄφειλε νὰ ἐξοπλίσῃ τὸ διαμέρισμα Χανίων καὶ ἀναφέρονται μισθοὶ προσωπικοῦ 7.374 ὑπερπέρους, 4 σολδίνια καὶ 16 τορνέζοι, λαμβανόμενα ἐκ τῶν δεκάτων τοῦ φόρου *delle condannas* » et «*della pieta*», ὡς εἶπομεν ἤδη.

Μισθωτοὶ ἦσαν καὶ οἱ φύλακες (*Guardiani*) τῆς Σκλόκας¹, Κάβο Με-

1. Castel Ἁγίου Νικήτα, γράφει ὁ Καστροφύλακας (c. 225) καὶ ἐννοεῖ τὸ Σελίνον. Ἐνταῦθα δὲ συγχέει τὰ πράγματα καὶ γράφει ὅτι ὁ καστελλάνος τοῦ Σελίνου ἔχει μισθὸν 144 ὑπερπέρους, ὁ δὲ τοῦ Ἁγίου Νικήτα ἔχει μισθὸν 180. «*Ὅστε Καστέλ Ἁγ. Νικήτα ἐνταῦθα εἶναι τὸ τῶν Σφακίων, ὡς ἐλέγετο, «Castel S. Nichita».*

2. Σκλόκα, οὕτω καλουμένη καὶ σήμερον, ἡ ὑψηλοτέρα κορυφή τοῦ Ἀκρωτηρίου, ἄνωθεν τοῦ χωρίου Χωραφάκι πρὸς τὸ μέρος τῆς Σούδας. Ἀπὸ τὴν κορυφὴν ταύτην φαίνεται εἰς εὐρύτατον ὄριζοντα τὸ πέλαγος. Ἐκ τῆς κορυφῆς λοιπὸν ταύτης ἐξηρεῦνται τὸ πέλαγος πρὸς ἀνακάλυψιν πειρατικῶν πλοίων οἱ «βαρδιάνοι» ἀπὸ τοῦ μηνὸς Μαρτίου, μέχρι τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου.

λέκα και Κάβο Σπίθα, λαμβάνοντες εκ του δημοσίου ταμείου Χανίων 2.996 υπερπέρους (c. 222). Οί μισθωτοί «*della pietà*»¹, ἐλάμβανον ἐν ἔλῳ 7.449 υπερπέρους και 24 τρνέζους. Περὶ τῶν καπελλάνων, λαμβανόντων 774 υπερπέρους, 11 σολδίνια και 24 τρνέζους ἐκ του ταμείου Χανίων, θὰ εἴπωμεν εἰς τὸ περὶ θρησκευτικῆς ὑπηρεσίας, εἰς τὸ περὶ Ἐκκλησίας κεφάλαιον. Καὶ περὶ τῶν Ναυπλιωτῶν και Μονεμβασιωτῶν, τῶν ἐκ Ναυπλίου και Μονεμβασίας (Napoli di Romania και Malvasia, ὡς ἔλεγον οἱ Βενετοί) εἰς Κρήτην μεταφερθέντων διὰ τὴν καλλιέργειαν του λεκανοπεδίου Λασιθίου, οἱ ὅποιοι ἐλάμβανον προκαταβολὰς 1.830 υπερπέρους και 6 σολδίνια, εἴπωμεν ἤδη.

Τὰς γενικὰς δαπάνας εἰς μισθολόγια και ἄλλας ὑπηρεσίας, ὡς ἄνω, ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας εἰς 154.541 υπερπέρους και 4 σολδίνια, ἰσοδυναμοῦντας μὲ 10.635 βενετικά δουκάτα και 12 σολδία (c. 222).

Τὰ μισθολόγια ταῦτα και διάφορα ἐπιδόματα εἰς ἀξιωματικούς, ὑπαλλήλους και ἰδιώτας, ἔνεκεν προαγωγῆς ἢ διορισμοῦ νέων ὑπαλλήλων ἢ ἔνεκεν ἐξαιρετικῶν ὑπηρεσιῶν, ἔβαινον ὅλον ἐν ἀξανάμενα ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος. Ὁ Καστροφύλακας μᾶς δίδει πίνακα τῶν διαφόρων τούτων ἐπιδομάτων και ἀυξήσεων μισθῶν «*Concessioni*», ὡς τὰ καλεῖ, γενομένων ἀπὸ του 1570—1582, ὑπὸ τῶν γενικῶν προβλεπτῶν και τῶν πολιτικῶν και στρατιωτικῶν διοικητῶν—Zane, Cavallini, Daniel Venier, Cicogna, Bragadin, Bassadonna, Luca Michel και Foscarini, ὁ ὅποτος ἔκαμε και τὰς περισσοτέρας—ἀνερχομένων εἰς 60.420 υπερπέρους, 4 σολδίνια και 16 τρνέζους, ὅλων εἰς βάρος του δημοσίου ταμείου Ἡρακλείου (c. 125—130).

Τὸ ταμεῖον Ἡρακλείου ἐπεβαρύνετο και δι' ἄλλων μισθολογιῶν, ἐπιδομάτων ἢ συντάξεων και προκαταβολῶν: Ἦσαν οἱ «*provisionali*», οἵτινες ἔνεκεν διαφόρων λόγων ἐλάμβανον τοιοῦτου εἶδους ἐπιδόματα ἢ συντάξεις. Τὸ ταμεῖον Ἡρακλείου φαίνεται ὅτι ἐπλήρωνε 5.753 υπερπέρους, 4 σολδίνια και 16 τρνέζους ἔτησίως (c. 9). Οἱ πλεῖστοι ἐξ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐλάμβανον τὰ ἐπιδόματα ὑπὸ τύπον προκαταβολῆς, ἦσαν οἱ ἄνω Μονεμβασιῶται και Ναυπλιῶται, οἱ ὅποιοι ὡς ἐλέχθη ἤδη εἶχον μεταφερθῆ εἰς τὸ Λασιθί διὰ νὰ τὸ καλλιεργήσωσι, παρεχωρήθησαν δὲ εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τύπον ἐνοικίου γαῖται και ἐλάμβανον προκαταβολὰς διὰ τὴν συντήρησιν των και πρὸς ἀποζημίωσιν διὰ τὰ κτήματα τὰ ὅποια ἐγκατέλειπον οὕτοι εἰς τὸν τόπον των. Αἱ προκαταβολαί, ὡς συνδρομὴ ἔτησία, ἀνήρχοντο εἰς 6.167 υπερπέρους και 9 σολδίνια (c. 9—11). Ἦσαν δὲ ὑποχρεωμένοι, ἐξ ἴσου ὡς και οἱ ἄλλοι μισθωταί, νὰ δίδωσι εἰς τὴν ἀποθήκην του κράτους, μέρος τῆς ἐσοδείας τῶν σιτηρῶν, τὴν

1. Τὸ Monte di pietà ἐν Ἡρακλείῳ, ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον, ἰδρύθη τὸ 1625 ὑπὸ τῶν ἐλεγκτῶν Bon, Loredan και Pasqualigo, οὐχὶ μακρὰν τῆς ἐκκλησίας του Ἁγίου Ὀνουφρίου. Οἱ ἰδρυταί τὸ ὑπήγαγον εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἀδελφότητα τῆς Παναγίας τῆς Τριμάρτυρος (Ἰδ. Gerola, ἐνθα ἀνωτέρω, σ. 135 εἰς τὴν ἀναφέρει).

ὁποῖαν πολλάκις ἐδυσκολεύοντο νὰ δώσωσιν ἔνεκεν ἀκαρπίας. Τὸ ταμεῖον Ρεθύμνου εἶχε μόνον 3 λαμβάνοντας τοιοῦτου εἶδους «*provisione*», διὰ τὸ μικρὸν ποσὸν τῶν 225 ὑπερπέρων (c. 155), τὸ δὲ Χανίων περισσοτέρους, διὰ ποσὸν 1.830 ὑπερπ. καὶ 6 σολδίνια, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω (c. 220).

ἘΞΟΔΑ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Βάρος πολὺ μεγαλύτερον διὰ τὰ δημόσια ταμεῖα τῆς νήσου ἀπετέλουσαν αἱ δαπάναι τῶν διαφόρων ὑπηρεσιῶν, τῶν ὁποίων τὴν πρώτην θέσιν κατεῖχον αἱ στρατιωτικαὶ καὶ ναυτικαὶ ὑπηρεσίαι, καθὼς καὶ αἱ τῶν δημοσίων ἔργων, περὶ τῶν ὁποίων θὰ εἴπωμεν εἰς ἕτερον κεφάλαιον.

Ὅταν αἱ *Milizie* ἐκαλοῦντο ὑπὸ τὰ ὄπλα, πάντες οἱ στρατιῶται ἐπληρῶνοντο. Οὕτω, τὸ Ἡράκλειον, μετὰ φρούρια Παλαιοκάστρου καὶ Σπιναλόγγας, ἐπεβάρουν ἐτησίως τὸ δημόσιον ταμεῖον Ἡρακλείου μετὰ 958.916 ὑπερπέρους. Ἡ νήσος Τήνος, ἣ ὁποία ὑπήγετο εἰς τὴν διοικητικὴν δικαιοδοσίαν Κρήτης, ἐπεβάρυνε τὸ αὐτὸ ταμεῖον, διὰ τοὺς ἰδίους στρατιωτικοὺς σκοποὺς, μετὰ 22.303 ὑπερπ., 6 σολδίνια καὶ 20 τορνέζους. Τὰ Κύθηρα, ὑπαγόμενα εἰς τὴν διοικητικὴν δικαιοδοσίαν Κρήτης, 29.027, χωρὶς τὰ ἔξοδα διὰ τοὺς τοῦ πυροβολικοῦ τῶν φρουρίων, ἀνερχόμενα εἰς 24.126 ὑπερπ. ἐτησίως, καὶ τὰς τῆς ἀκολουθίας τῶν προβλεπτῶν, τὰ ὁποῖα ἐπεβάρουν τὸ αὐτὸ ταμεῖον μετὰ 7.165 ὑπερπ. 10 σολδίνια καὶ 16 τορνέζους (c. 13). Οἱ τοῦ πυροβολικοῦ τῶν φρουρίων ἐξ ἄλλου, ἐλάμβανον ἰδιαιτέραν ἐπιχορήγησιν 664 ὑπερπ. ἐτησίως, οἱ δὲ «*Stradiotti*» ἵππευς, 4.482 ὑπερπ., 4 σολδίνια καὶ 12 τορνέζους, πρὸς ἀγορὰν ἵππων (c. 13).

Ταμεῖον Σητείας. Εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον Σητείας ἐστοίχιζον οἱ «*Stradiotti*» (οἱ Ἕλληνες στρατιῶται), 13.584 ὑπερπέρους. Τὸ ἰταλικὸν πεζικόν, 15.871 ὑπερπέρους (c. 135) βομβαρδιέρους δὲν εἶχεν ἡ Σητεία.

Ταμεῖον Ρεθύμνου, ἐπλήρωνε ἓνα «*πρῶτον*» καὶ τέσσαρας βομβαρδιέρους διὰ 2.402 ὑπερπέρων καὶ 3 σολδινίων (c. 157), ἣ δὲ *milizia* ἐστοίχιζε εἰς τὸ αὐτὸ ταμεῖον ὡς ἐλέχθη, 167.788 ὑπερπέρους καὶ 6 σολδίνια (c. 159).

Ταμεῖον Χανίων, ἐπλήρωνε 12 βομβαρδιέρους, διὰ 9.234 (c. 199) ὑπερπέρους, καὶ ἑτέρους 6 διὰ τὸ φρούριον Σούδας, καὶ 2 διὰ τὸ φρούριον Θεωδωροῦ. *Stradiotti* ἐστοίχιζον εἰς τὸ αὐτὸ ταμεῖον ὑπερπ. 51.034 καὶ 9 σολδίνια καὶ ἡ *milizia italiana* 517. 746 (c. 199 καὶ 201).

Τὸ ταμεῖον Κυθέρων εἶδομεν ὅτι ἐπλήρωνε 4068 ὑπ. διὰ βομβαρδιέρους καὶ 21.937 διὰ τὸν ἰταλικὸν στρατὸν τῆς νήσου (c. 300).

Ἀγγαρεῖαι: Ἄλλη ὑπηρεσία, ἐξ ἴσου πολὺπλοκος, ἦτο ἡ τῶν ἀγγαρειῶν¹. Ὅσάκις οἱ χωρικοὶ εἰργάζοντο εἰς τὰ δημόσια ἔργα ἐλάμβανον ἡμε-

1. Αἱ ἀγγαρεῖαι αὗται δὲν ἔχουσι τι τὸ κοινὸν μετὰ τὰς 2 προσωπικὰς ἀγγαρείας, τὰς ὁποίας ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἐκτελῶσιν οἱ χωρικοὶ πρὸς τὸ δημόσιον θωρεάν, καὶ περὶ τῶν ὁποίων εἶπομεν ἤδη. Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ἐπ' ἀνταμοιβῇ ἀγγαρειῶν, ἡμερομίσθιον, ἡμεῖς ὁμῶς θὰ τὰς γράψωμεν ἀγγαρείας, ἐννοοῦντες ἡμερομίσθια.

ρησίως ἀποζημίωσιν διὰ τὴν διατροφήν των 8 ὑπερπέρους, οἱ δὲ «πρωῶτοι», οἱ ἐργοδηγοὶ, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, 24 ὑπερπέρους ἡμερησίως ἀναφέρεται δὲ ποσὸν ἐτήσιον 7 897 ὑπερπέρων διὰ τοὺς ἐργάτας χωρικούς, καὶ 3.948, διὰ τοὺς ἐργοδηγούς, εἰς θάρος τοῦ δημοσίου ταμείου Ἑρακλείου (c. 13). Δι' ἄλλας ἐπὶ πληρωμῇ ἀγγαρείας (ἡμερομίσθια), θὰ λεχθῆ, ἐν τοῖς καθέκαστα.

Εἰς τοὺς προϋπολογισμοὺς τῶν ἄλλων διαμερισμάτων τῆς νήσου, δὲν ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Καστροφύλακα τοιοῦτου εἴδους κονδύλια, μόνον εἰς τὸ ταμεῖον Χανίων ἀναφέρεται κονδύλιον 6.000 ὑπερπέρων εἰς χωρικούς δι' ἀγγαρείας εἰς τὰς ἀλυκὰς τοῦ κράτους (c. 199).

Ἰδιαιτέρα ὑπηρεσία ἦτο ἡ τῆς «φραγείας» τῆς ἐκτελοῦσης τὴν συγκοινωνίαν μεταξὺ Ἑρακλείου καὶ τῆς νήσου Τήνου, καὶ ἡ ὅποια ἐστοίχιζεν ἐτησίως εἰς τὸ δημοσίον ταμεῖον Ἑρακλείου 1534 ὑπερπέρους (c. 13). Εἰς τὰ Χανιά ὑπῆρχεν ὑπηρεσία ἀνάλογος εἰς Σούδαν καὶ Θεόδωρου διὰ τὴν μεταφορὰν προσωπικοῦ, ζωοτροφῶν, πολεμικῶν ὑλῶν καὶ ἄλλων, ὡς εἶπομεν (c. 13). Τὸ ταμεῖον Ἑρακλείου ἐδαπάνη διὰ τὴν μεταφορὰν καὶ φύλαξιν τοῦ σίτου, 3.414 ὑπερπέρους (c. 13). Τὸ ταμεῖον Χανίων διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἀλυκῶν, 15 267 ὑπερπέρους (c. 201). Αἱ ὑπηρεσίαι τοῦ ταμείου Ρεθύμνου δὲν εἶναι καταγεγραμμέναι λεπτομερῶς, ἀναφέρει ὅμως ὁ Καστροφύλακας ὀλικὸν ἀριθμὸν δαπανῶν 23.000 ὑπερπ. (c. 159).

Δαπάναι ὀλικῶν. Ἀκολουθοῦν αἱ δαπάναι ὀλικῶν: Τὰ καυσόξυλα καὶ ὁ ἀνθρακίτης, ἐστοίχιζον εἰς τὸ ταμεῖον Ἑρακλείου, 5.148 ὑπερπέρους καὶ 6 σολδίνια ἐτησίως. Τὸ ἔλαιον, διὰ τοὺς φανούς τῶν φρουρῶν, 1.777 ὑπερπέρους, 9 σολδίνια καὶ 16 τορνέζους. Ἡ ἀγορὰ φαρμάκων 1.132 ὑπερπέρους καὶ 8 σολδίνια (c. 13). Τὸ ταμεῖον Χανίων, τὸ ὅποσον δὲν εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του τὰς γενικὰς ἀποθήκας τῶν σιτηρῶν, ὡς τὸ Ἑράκλειον, ἦτο ἠναγκασμένον πολλάκις νὰ ἀγοράζῃ τὰ ἀναγκαιοῦντα διὰ τὴν πόλιν καὶ τὸ διαμερίσμα σιτηρᾶ. Πράγματι δὲ κατὰ τὴν ἐξεταζομένην περίοδον (1579—1582), ἠγόρασε σιτηρὰ ἀξίας 116.916 ὑπερπέρων (c. 201). Εἰς ταῦτα δὲ δεῖον νὰ προστεθῆ ἕτερον ποσὸν 29.419 ὑπερπέρων, καταβληθέντων ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ταμείου, δι' ἀγορὰν διπυρίτου ἄρτου (biscotto) (c. 201).

Ἐκαστον ἔτος ἔπρεπε νὰ ἐξοπλίζῃ τὸ Ἑράκλειον μετὰ τοῦ διαμερισματος τοῦ δύο γαλέρας, μία τὸ Ρεθύμνον, καὶ μίαν ἢ δύο τὰ Χανιά μετὰ τῶν διαμερισμάτων των. Τὸ τοιοῦτον ἐστοίχιζε διὰ μὲν τὸ ταμεῖον Ἑρακλείου 54.000 ὑπερπέρους (c. 12), διὰ τὸ ταμεῖον Ρεθύμνου 26.920 ὑπερπέρους καὶ 6 σολδίνια (c. 149), καὶ διὰ τὸ τῶν Χανίων 18.900 (c. 201), ἔπρεπεν ὅμως καὶ αἱ ὑπάρχουσαι νὰ διατηροῦνται ἐν καλῇ καταστάσει, ὅπου ἐστοίχιζεν εἰς μὲν τὸ ταμεῖον Ἑρακλείου 32.000 ὑπερπέρους ἐτησίως (c. 12), εἰς τὸ τῶν Χανίων 22.508 ὑπερπέρους καὶ 9 σολδίνια (c. 201), διὰ δὲ τὸ Ρεθύμνον δὲν ἀναφέρονται.

Δαπάναι ἐκτελέσεως δημοσίων ἔργων. Δι' οὗς εἶπομεν ἤδη λόγους καὶ

σκοπούς, ὃν ὁ κυριώτερος ἦτο ἡ ἀμυνα τῆς νήσου ἐκ τοῦ τουρκικοῦ κινδύνου, ἐξετελοῦντο πυρετωδῶς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐν Κρήτῃ μεγάλα δημόσια ἔργα¹. Εἰς τὸ Ἡράκλειον κατεσκευάζοντο νέα ὀχυρωματικά ἔργα τῆς πόλεως, δαπανωμένων πρὸς τοῦτο κατ' ἔτος 73.141 ὑπερπέρων (c. 12). *Νέοι στρατιῶνες*, με ἐτησίαν δαπάνην 6.491 ὑπερπέρων καὶ 5 σολδινίων. *Νέος ναύσταθμος*, θεμελιωθεὶς ἤδη ἀπὸ τῆς 30 Μαρτίου 1577, καὶ αἱ ἐργασίαι τοῦ ὁποίου ἐστοίχιζον μέχρι τέλους τοῦ 1582, ὑπερπέρους 60.679 καὶ 6 σολδίνια, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἀγγαρειῶν (c. 74), καὶ προσέτι 6.711 ὑπερπέρους, 8 σολδίνια καὶ 10 τρνέζους κατ' ἔτος πρὸς ἀποτελείωσιν (c. 12). *Μία νέα ἀποθήκη* ὑλικῶν πολέμου ἀπέναντι τῆς Καθεδρικῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Τίτου, ἀρξαμένη ἀπὸ τῆς 30 Ἰουλίου 1578, ἐστοίχιζε μέχρι τέλους τοῦ 1582, 45.213 ὑπερπέρους, 10 σολδίνια καὶ 28 τρνέζους, ἐκτὸς τῆς ἀγορᾶς τοῦ οἰκοπέδου, τὸ ὁποῖον ἐστοίχισε 19.572 ὑπερπέρους, 4 σολδίνια καὶ 16 τρνέζους, καὶ ἀγγαρείας διὰ ποσὸν 3.146 ὑπερπέρους (c. 76)· εἰς δὲ τὸν προὔπολογισμὸν τοῦ 1583 ἀνεγράφετο ἐτησίαι δαπάνη δι' αὐτὴν 17.300 ὑπερπέρων (c. 12). *Νέον στρατιωτικὸν νοσοκομεῖον*, πλησίον τῆς ἀγορᾶς τῶν ὀπωρικῶν εἰς τὸν Ἁγιὸν Ἰωάννην, ἀρξαμένων τῶν ἐργασιῶν του ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ G. B. Moccenigo. Ἡ ἀγορὰ τοῦ οἰκοπέδου ἐστοίχισε 16.017 ὑπερπέρους, 2 σολδίνια καὶ 8 τρνέζους, καίτοι τινὲς τῶν ἰδιοκτητῶν τοῦ οἰκοπέδου τούτου ἀπεζημιώθησαν δι' ἄλλων ἀκινήτων κρατικῆς ἰδιοκτησίας. Αἱ ἀγγαρεῖαι ἐστοίχιζον, μέχρι τέλους τοῦ 1582, ὑπερπέρους 14.599, καὶ ἡ ἐργασία 24.651 ὑπερπέρους, 4 σολδίνια καὶ 4 τρνέζους (c. 77)· εἰς δὲ τὸν προὔπολογισμὸν ἀναγράφονται, ὡς ἐτησίαι δαπάνη, 8.217 ὑπερπέρων καὶ 1 σολδίνι (c. 13). Ἀπὸ τῆς 13 Σεπτεμβρίου 1574, εἶχον ἀρχίσει νὰ κτίζωνται *νέαι ἀποθήκαι*, διὰ τὴν ἐναποθήκευσιν τῶν σιτηρῶν. Αἱ ἐργασίαι μέχρι τέλους τοῦ 1582, ἐστοίχιζον 43.479 ὑπερπέρους, 2 σολδίνια καὶ 8 τρνέζους, χωρὶς τὰς ἀγγαρείας, ποσοῦ 2.366 ὑπερπέρων (c. 75), ἡ δὲ ἐτησίαι δαπάνη προὔπελεγίζετο εἰς 12.732 ὑπερπέρους καὶ 5 σολδίνια (c. 12).

Δαπάναι ἐπισκευῆς καὶ συντηρήσεως. Εἰς τὰς ἄνω δαπάνας, τῆς ἀνεγέρσεως τῶν δημοσίων ἔργων, δεόν νὰ προστεθῶσι καὶ αἱ δαπάναι ἐπισκευῆς καὶ συντηρήσεως τῶν ἔργων τούτων (conziero)²: *Διὰ τὴν ἐκκαφήν τοῦ λιμένος*³, χάριν τοῦ ὁποίου, ὡς ἐλέχθη ἤδη, εἶχεν ἐπιβληθῆ καὶ ἰδιαίτερος

1. Περί τῶν δημοσίων ἔργων ἐν Κρήτῃ θά γίνῃ, ὡς ἐλέχθη ἤδη, ἐκτενέστερος λόγος. Ὁ Gerola, εἰς τὸν II καὶ III τόμον τοῦ προαναφερθέντος ἔργου του M. V. ἐν Κρήτῃ κάμνει εὐρύτατον λόγον περὶ τῶν δημοσίων τούτων ἔργων κυρίως ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς, ἀλλὰ καὶ ἱστορικῆς ἀπόψεως, ἐνταῦθα δὲ γίνεται λόγος μᾶλλον ἀπὸ τῆς οικονομολογικῆς πλευρᾶς τοῦ ζητήματος.

2. Conzier καὶ concier=conciario καὶ conziero, conciatura, rassetamento=ἐπισκευή, συντήρησις κλπ.

3. Περί τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐκκαφῆς καὶ τῆς καταμετρήσεως τοῦ λιμένος θά λεχθῆ κατωτέρω (scandaglio del porto).

φόρος. Διὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀναγράφονται εἰς τὸν προϋπολογισμὸν 1.501 ὑπερπεροι, 10 σολδίνια καὶ 9 τορνέζοι ἐτησίως (c. 13), ἐκτὸς τῶν ὄσων ἀπέδιδεν ἡ ρηθεῖσα φορολογία. **Διοικητήρια.** Διὰ τὴν ἐπισκευὴν καὶ συντήρησιν τῶν διοικητηρίων, τὰ ὅποια ἐχρησίμευον οὐ μόνον ὡς διοικητικαὶ ἔδραι, ἀλλὰ καὶ ὡς κατοικίαι αὐτῶν τῶν διοικητῶν (*palazzi dei Rettori* καλουμένων), ἀναγράφεται ἐτησίᾳ δαπάνη διὰ τὸ Ἡράκλειον 8.000 ὑπερπέρων. Διὰ τὸ τοῦ γενικοῦ προβλεπτοῦ καβαλλαρίας 2.508 ὑπερπεροι καὶ 6 σολδίνια. Ἰδιαιτέρα δαπάνη ἀναγράφεται διὰ τὴν δημοσίαν πηγὴν Ἡρακλείου (*fontana*) ἐτησίως 906 ὑπερπεροι καὶ 8 σολδίνια.

Φρούρια Παλαιοκάστρου καὶ Σπιναλόγγας. Εἰς τὸ διαμέρισμα Ἡρακλείου εὐρίσκοντο καὶ τὰ ἀνωτέρω φρούρια, περὶ τῶν ὁποίων ἔπρεπε νὰ προβλέψῃ ἡ κυβέρνησις. Τὸ φρούριον Παλαιοκάστρου, τὸ ἐποῖον ἤρχισε νὰ κτίζεται ἀπὸ τοῦ 1570, ἐστοίχιζε μέχρι τέλους τοῦ 1583, ὑπερπέρους 82.668, χωρὶς τὰς ἀγγαρείας τῶν χωρικῶν, δαπάνης 1.131 ὑπερπέρων (c. 73)· ἀνεγράφετο δὲ εἰς τὸν προϋπολογισμὸν ἐτησίᾳ δαπάνη 942 ὑπερπέρων, 4 σολδινίων καὶ 8 τορνέζων (c. 12). Ἐπίσης τὸ φρούριον τῆς Σπιναλόγγας, ἀρξάμενον νὰ κτίζεται ἀπὸ τοῦ 1579, ἐστοίχιζε μέχρι τέλους τοῦ 1583, ὑπερπέρους 566.768, σολδίνια 11 καὶ 16 τορνέζους, χωρὶς τὰς ἀγγαρείας τῶν χωρικῶν, δαπάνης 86.267 ὑπερπ. καὶ 4.919 διὰ μισθὸν τοῦ ἐργοδηγοῦ (c. 72), ἡ δὲ ἐτησίᾳ δαπάνη τοῦ φρουρίου τούτου ὑπελογίζετο εἰς 151.310 ὑπερπέρους (c. 12).

Δημόσια ἔργα Σητείας, Ρεθύμνου καὶ Χανίων : Ἡ δαπάνη τῶν δημοσίων ἔργων Σητείας, ὁμοῦ μετ' ἄλλων ἐκτάκτων ἐξόδων ὑπελογίζετο εἰς 2.756 ὑπερπέρους ἐτησίως (c. 135). Αἱ τοῦ Ρεθύμνου ἀνήρχοντο εἰς 10.500 (c. 159). Ἰδιαιτερόν τι παρουσιάζει διὰ τὸ Ρεθύμιον ἐν νέον φρούριον, ἀρξάμενον νὰ κτίζεται ἀπὸ τοῦ 1576, διὰ τὰς ἐργασίας τοῦ ὁποίου εἶχε συντρέξῃ τὸ δημόσιον ταμεῖον μέχρι τέλους τοῦ 1582, μετ' 747.695 ὑπερπέρους καὶ 9 σολδίνια, ἰσοδυναμοῦντα μετ' 51.454 βενετικὰ δουκάτα καὶ 2 λίρας (c. 164—165). Εἰς τὸ φρούριον δὲ τοῦτο εἶχον ἀνοικοδομηθῆ τὰ διοικητήρια ἢ κατασκευὴ τῶν ὁποίων, ἀρξάμενη ἀπὸ τοῦ 1580, ἐστοίχιζε μέχρι τέλους τοῦ 1582, ὑπερπέρους 20.985, σολδίνια 3 καὶ 12 τορνέζους, ἐκτὸς τῶν ἀγγαρειῶν, δι' ὑπερπέρους 6.456, καὶ τὸν μισθὸν διὰ τὸν ἐργοδηγὸν 1.404 ὑπερπέρους, τὸ ὅλον 2.010 βενετικὰ δουκάτα καὶ ὄνικα σταλέντα ἐκ Βενετίας, ἀξίας ἐτέρων 2.000 βενετικῶν δουκάτων (c. 161).

Ἐκτὸς τῶν δαπανῶν τούτων, ὑπῆρχεν ἡ ὑπηρεσία τοῦ στρατωνισμοῦ καὶ ἡ ἐργασία τῆς ἐκσκαφῆς ἐνὸς διοχετευτικοῦ καναλίου «*shorsador*», τὸ ὅποion ἐστοίχιζε τὸν στρωγγυλὸν ἀριθμὸν τῶν 39.733 ὑπερπ. μόνον διὰ τὸ ἔτος 1582 (c. 163).

Τὸ δημόσιον ταμεῖον Χανίων ὤφειλεν ἐπίσης νὰ προβλέψῃ διὰ τὰς ἀναγ-

1. Εἰς τὸ περὶ δημοσίων ἔργων κεφάλαιον θὰ παραθέσωμεν σχετικὴν φωτογραφίαν Ρεθύμνου, ἐνθα φαίνεται ὁ «*shorsador*» οὗτος.

κὰς τῆς πόλεως καὶ τοῦ διαμερίσματος. Ἐν τῇ πόλει εὐρίσκοντο τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐν πλήρει ἀναπτύξει αἱ ἐργασίαι τῆς κατασκευῆς νέων ὀχυρώσεων, οἱ «Βενετσιάνικες φορτίσεις», ἀπαιτουσῶν ἐτησίαν δαπάνην 42.465 ὑπερπέρους ἐκτὸς τῆς ἀνορύξεως τῶν τάφρων, ἡ ὁποία ἐστοίχιζεν 21.565 ὑπερπέρους ἐτησίως (c. 20). Ἐπίσης κατασκευάζετο ὁ ναύσταθμος, ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς 6 Μαΐου 1570, ἐστοίχιζε δὲ μέχρι τέλους τοῦ 1582, ὑπερπέρους 598.534, σολδίνια 10 καὶ 30 τορνέζους, ἰσοδυναμοῦντα μὲ 41.190 βενετικά δουκάτα (c. 229), ἡ δὲ ἐτησία δαπάνη ὑπελογίζετο εἰς 43.412 ὑπερπέρους (c. 201). Ἐπίσης ἀνεγείροντο νέαι ἀποθῆκαι ἄλατος, ὅπως εἰς τὸ Ἡράκλειον αἱ ἀποθῆκαι σίτου. Ἡ ἐτησία δαπάνη διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν ἀποθηκῶν ἄλατος Χανίων εἶχε προϋπολογισθῆ εἰς 6.051 ὑπερπέρους (c. 201). Νέοι στρατιῶνες εὐρίσκοντο ἐπίσης ἐν κατασκευῇ, δι' ἐτησίας δαπάνης 4.495 ὑπερπέρων (c. 201). Ἡ συντήρησις τῶν διοικητικῶν μεγάρων καὶ ἄλλων δημοσίων κτιρίων ἐστοίχιζεν ἐτησίως 3.404 ὑπερπέρων καὶ 6 σολδινίων (c. 201) Εἰς τὸ διαμέρισμα Χανίων ὑπῆρχον καὶ τὰ προαναφερθέντα φρούρια Σούδας καὶ Ἁγ. Θεοδώρου (Θοδωροῦ). Τὸ φρούριον τῆς Σούδας, ἡ ἀνέγερσις τοῦ ὁποίου ἤρχισε τὴν 8 Μαρτίου 1582, ἐστοίχιζεν ἤδη τὸ 1583 ὑπερπ. 897.775, σολδίνια 4 καὶ 12 τορνέζους, ἰσοδυναμοῦντας μὲ 61.785 βενετικά δουκάτα (c. 230), εἰς δὲ τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ 1583, ἀνεγράφετο ἐτησία δαπάνη 28.359 ὑπερπέρων καὶ 3 σολδινίων (c. 201). Τὸ φρούριον Θεοδώρου, ἡ ἀνέγερσις τοῦ ὁποίου ἤρξατο τὴν 5 Μαρτίου 1574, ἐστοίχιζε συνολικῶς 312.585 ὑπερπ. (c. 231), ἡ δὲ ἐτησία δαπάνη ἀνεγράφετο εἰς τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ 1583, ἀνήρχετο δὲ εἰς 5.929 ὑπερπέρους καὶ 8 σολδίνια (c. 201), πλὴν τῆς μεταφορᾶς τοῦ ὕδατος εἰς τὸ φρούριον, ἀνερχομένης τῆς δαπάνης εἰς 1400 ὑπερπ. ἐτησίως (c. 199). Διὰ διοικητ. μέγαρον καὶ ἄλλα δημ. ἔργα εἰς Κύθηρα, ἦτο ἐλαχίστη ἡ δαπάνη, ὡς εἶδομεν: μόλις 300 ὑπερπ. (c. 300).

Προγραφαί. Ἰδιαιτέρον κονδύλιον ὑπῆρχε διὰ τὰς ἐπικηροῦξεις καὶ παντὸς εἶδους προγραφάς. Ὁ Καστροφύλακας προϋπολογίζει τὰς ἀμοιβὰς αἱ ὁποῖαι ἐδίδοτο εἰς τοὺς καταδότας καὶ εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἤθελον συλλάβη καὶ παραδίωξη εἰς τὰς ἀρχὰς κεκηρυγμένους κακούργους, εἰς μὲν τὸ Ἡράκλειον 1108 ὑπερπέρους καὶ 4 σολδίνια (c. 13), εἰς δὲ τὴν Σητεῖαν εἰς 3.429 ὑπερπέρους (c. 135) δὲν τὸ ὑπολογίζει δὲ εἰς τὰ διαμερίσματα Ρεθύμνου καὶ Χανίων, καίτοι ὑπάρχει εἰς τοὺς προϋπολογισμοὺς Ρεθύμνου τῶν ἐτῶν 1579 (c. 147) καὶ 1580 (c. 149). Εἰς τὸν προϋπολογισμὸν Ἡρακλείου 1580 ὑπάρχει καὶ κονδύλιον ἰδιαιτέρον 10.935 ὑπερπέρων, ἀμοιβῆ τὴν ὁποίαν ἐλάμβανον οἱ ἀρχιγραμματεῖς καὶ γραμματεῖς τῶν δικαστηρίων¹, διὰ τοὺς

1. Τοιοῦτου εἶδους ἀμοιβὰς καὶ θῶρα ἐλάμβανον, ὡς εἶπομεν, καὶ οἱ καστελλάνοι καὶ οἱ καπητάνοι, οἱ ἐπιφορτισμένοι τὴν δίωξιν τῶν κωκοποιῶν καὶ ἄλλοι ὑπάλληλοι, οὕτω δὲ συνέβαινον αἱ ἐκμεταλλεύσεις, οἱ ἐκδικασμοὶ καὶ αἱ παντὸς εἶδους καταχρήσεις εἰς βάρος τῶν χωρικῶν ἰδίως.

εις τὰ κάτεργα καταδικασθέντας (c. 13). Εἰς τὸν ἴδιον προϋπολογισμόν, τέλος, ὑπάρχει καὶ κονδύλιον «Ἐκτακτοὶ δαπάναι» διὰ τὰ «Μέγαρα τῶν διοικητῶν», 26.413 ὑπερπέρων, 11 σολιδινίων καὶ 16 τορνέζων, χωρὶς νὰ διευκρινίζεται ἡ δαπάνη αὕτη (c. 13). Ἐπειδὴ ὅμως γίνεται χρήσις τοῦ ἰδίου ὄρου καὶ εἰς τὸν προϋπολογισμόν Χανίων: «Conzieri di palazzii» (c. 199), εἶναι προφανές ὅτι καὶ εἰς τὸ Ἡράκλειον πρόκειται περὶ ἐξόδων τοῦ αὐτοῦ εἴδους.

Εἰς τὰ Κύθηρα, πλὴν τῶν 300 ὑπερπέρων, διὰ τὰ δημόσια ἔργα, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, εὐρίσκομεν ἕτερα ἕκτακτα 3150 ὑπέρπ. διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ὀλικῶν εἰς τὰς ἀποθήκας, δι' ἔλαιον διὰ τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰς λυχνίας τῶν στρατιωτῶν καὶ ἐπίδομά τι εἰς τὸν πρωτοπαπᾶν (c. 300).

Διὰ τὰ οἰκονομικὰ τῶν νήσων Τήνου καὶ Κυθήρων, ὑπαγομένων ὡς ἐλέχθη εἰς τὴν δικαιοδοσίαν Κρήτης, ἐπήρχετο ἀρωγὸς τὸ δημόσιον ταμεῖον Ἡρακλείου ἀνά 5000 ὑπερπέρους δι' ἐκάστην (c. 13). Γνωρίζομεν δὲ ἐξ ὧν ἐλέχθησαν ἀνωτέρω, ὅτι πράγματι τὸ δημόσιον ταμεῖον Ἡρακλείου ἦτο ὑποχρεωμένον νὰ βοηθῇ τὰ ἄλλα δημόσια ταμεῖα Κρήτης, τὰ ὁποῖα δὲ ἐξήρουν εἰς τὰς δαπάνας τῶν διὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν πόρων, τὸ δὲ ἔλλειμμα τοῦ ταμεῖου Ἡρακλείου ἐκαλύπτετο διὰ τῶν ἐμβασμάτων τοῦ ταμεῖου τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα τῆς Βενετίας.

Ἐκκλησιαστικαὶ δαπάναι. Ὁ Καστροφύλακας ἀναφέρει σποραδικῶς περὶ Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ Ἐπισκοπῶν Κρήτης κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ τῶν εἰσοδημάτων ἐκάστης, περὶ μισθοδοσίας ἐκκλησιαστικῶν προσώπων, ἰδρυμάτων, μοναστηρίων καὶ ἄλλων φιλανθρωπικῶν σκοπῶν. Γνωρίζομεν δὲ ὅτι εἰς ἕκαστον διαμέρισμα τῆς νήσου ὑπῆρχεν ἰδιαιτέρα οἰκονομικὴ ὑπηρεσία, καὶ ὅτι ἐξ ὧν τῶν ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ ἐνοικιάσεων, ἦτο ποσοστὸν τι προωρισμένον διὰ τὸν λατινικὸν κληρὸν, ψυχὰ δὲ τινα μόνον ἐδίδοντο εἰς τοὺς Ἑλλήνας πρωτοπαπάδες καὶ πρωτοφάλας τῶν ὁποίων ὑπῆρχον ἀνά εἰς εἰς ἕκαστον διαμέρισμα, καὶ εἰς τοὺς παπάδες τῶν καστελλανίων.

Ὁ Καστροφύλακας ἀναφέρει τὰς ἐξῆς Ἐπισκοπὰς μὲ τὰ εἰσοδήματά των:

Ἀρχιεπισκοπή μὲ ἔδραν τὸ Ἡράκλειον,	ἐτήσιον εἰσόδημα	Βεν. δουκάτα	6.000
Ἐπισκοπή Σητείας ἡνωμένη μὲ τὴν τῆς Ἱεραπέτρας,	ἐτήσιον εἰσόδημα	»	»
Ἐπισκοπή Χερρονήσου,	ἐτήσιον εἰσόδημα	»	»
Ἐπισκοπή Ἀρκαδίας,	ἐτήσιον εἰσόδημα	»	»
Ἐπισκοπή Μυλοποτάμου,	ἐτήσιον εἰσόδημα	»	»
Ἐπισκοπή Καλαμῶνος, εἰς τὴν περιοχὴν Ρεθύμνου, ὡς καὶ ἡ τοῦ Μυλοποτάμου,	ἐτήσιον εἰσόδημα	»	»
Ἐπισκοπή Χανίων (δὲν γράφει πόσον εἰσόδημα)			2.000
Ἐπισκοπή Κισάμου,	ἐτήσιον εἰσόδημα	»	»
Ἀθαβία τῶν Βουργουνδιανῶν	ἐτήσιον εἰσόδημα	»	»
Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως,	ἐτήσιον εἰσόδημα	»	»
			1.200

Μισθοὶ πρωτοπαπάδων καὶ καπελλάνων Ἡρακλείου. Ὁ πρωτοπαπᾶς Ἡρακλείου ἐλάμβανε μισθὸν ἐτησίως 150 ὑπερπέρους, ποσὸν οὐχὶ εὐκατα-

φρόνητον διὰ τὴν ἐποχὴν (c. 6). Οἱ καπελλάνοι τῶν καστελλανιῶν ἐπληρῶντο ἀπὸ τὸ δημόσιον ταμεῖον τοῦ οἰκείου διαμερίσματος, λαμβάνοντες ἐτήσιον μισθὸν ἀπὸ 27 μέχρι 32 ὑπερπέρους (c. 8).

Οἱ καπελλάνοι Ἡρακλείου εἶχον ἐπίσης διάφορον μισθόν : ὁ τοῦ Ἁγίου Τίτου ἐλάμβανεν ἐτησίως 50 ὑπερπέρους καὶ ὁ βοηθὸς του 20· ὁ τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἐλάμβανεν ἐτησίως 60 ὑπερπέρους· ὁ καπελλάνος τοῦ Δουκὸς ἐλάμβανεν διὰ μισθὸν καὶ τελετὰς 50 ὑπερπέρους ἐτησίως, οἱ δὲ τῶν συμβούλων εἶχον 120 ὑπερπέρους διὰ μισθὸν καὶ ἀπὸ κληροδοτήματα· ὁ τοῦ Γενικοῦ καπητάνου ἐλάμβανε 198 ὑπερπέρους ἐτησίως, ὁ δὲ βοηθὸς του διάκονος, μόνον 12 ὑπερπέρους (c. 8).

Τὰ μοναστήρια τὰ λατινικὰ θεβαίως καὶ τὰ νοσοκομεῖα, ἐλάμβανον μικροβοηθήματα, μᾶλλον ὡς ἐλεημοσύνην κατὰ τὰ Χριστοῦγεννα καὶ τὸ Πάσχα. Ἐλάμβανεν ἐπίσης καὶ τὸ μοναστήριον τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ ἐν Ἡρακλείῳ ἐπίδομα ἐτήσιον ἐκ 421 ὑπερπέρων, 10 σολδινίων καὶ 16 τερνέζων *egusta la lettera del Duca*¹ (c. 8).

Σητεία. Ὁ πρωτοπαπᾶς Σητείας ἐλάμβανε μισθὸν ἐτησίως 108 ὑπερπέρους· οἱ δύο καπελλάνοι ἐπίσης 108 καὶ οἱ δύο βοηθοὶ των 24. Περί μισθοδοσίας πρωτοψάλτου καὶ ἄλλων δὲν ἀναφέρεται τίποτε (c. 135).

Ρεθύμνον. Ὁ πρωτοπαπᾶς Ρεθύμνου εἶχε μισθὸν 455 ὑπερπ. καίτοι ὁ ἀριθμὸς εἶναι ὑπερβολικὸς, ἐν τούτοις συμφωνεῖ μὲ τὸ ἀναγραφόμενον ἐλικὸν ποσόν, τὸ ἐνταῦθα ἀναφερόμενον 1.339 ὑπερπέρων καὶ 6 σολδινίων, ὡς μισθοὺς καπελλάνων καὶ ἄλλα μικροβοηθήματα (c. 155). Ἐπίσης ὁ καπελλάνος τοῦ φρουρίου, θέσις συσταθεῖσα ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ Μποχάνη, εἶχεν ἐτήσιον μισθὸν 47 ὑπερπέρων καὶ 6 σολδινίων, μισθὸν, τὸν ὅποιον ἐλάμβανεν καὶ ὁ καπελλάνος τοῦ φρουρίου Ἡρακλείου (c. 8). Οἱ δύο καπελλάνοι Ρεθύμνου ἐλάμβανον 80 ὑπερπέρους ἕκαστος ἐτησίως καὶ οἱ δύο βοηθοὶ των ὁμοῦ 54 ὑπερπέρους ἐτησίως. Ἐνταῦθα ἀναφέρεται καὶ ἱεροκήρυξ (predicator), ὅστις εἶχεν ἐπίδομα 25 ὑπερπέρους τὸ ἔτος (c. 155).

Χανία. Καὶ ἐνταῦθα οἱ καπελλάνοι δὲν ἐλάμβανον ἴσον μισθόν· ὁ τοῦ διοικητοῦ εἶχεν 275 ὑπερπέρους (στρατιωτικὸν μισθόν)² καὶ οἱ βοηθοὶ 40 μόμον, ὁ τῆς Καθεδρικῆς ἐκκλησίας 76 ὑπερπέρους, ὁ πρωτοψάλτης Σπικίπουλος 70, ἄλλα δὲ μικρὰ ποσὰ ἐδίδοντο εἰς νοσοκομεῖα καὶ ἄλλα ἀγαθοεργὰ ἰδρύματα. Οἱ καπελλάνοι τῶν καστελλανιῶν Ἀποκορώνου, Κισάμου καὶ Σελίνου ἐπληρῶντο ἐπίσης ἐκ τοῦ δημόσιου ταμεῖου Χανίων, ἀναγράφεται δὲ

1. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς καταλήψεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Βενετῶν (1207), ἀναφέρονται εἰς τὰ βενετικά ἔγγραφα οἱ Σιναΐται ἐν Κρήτῃ, ἀπολαύοντες χωριστῶν προνομίων καὶ τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης τῶν ἀρχῶν τῆς νήσου.

2. Οἱ μισθοὶ τῶν καπελλάνων τῶν φρουρίων ἐξισοῦντο μὲ τοὺς μισθοὺς τῶν στρατιωτικῶν καὶ διὸ τοῦτο εἶναι πολὺ μεγαλύτεροι ἀπὸ τοὺς μισθοὺς τῶν ἄλλων καπελλάνων.

ἐτήσιον κονδύλιον διὰ τοιαύτας μισθοδοσίας 774 ὑπερπέρων, 11 σολιδιῶν καὶ 24 τορνέζων (c. 218).

ΕΚΤΑΚΤΟΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΝΑΥΤΙΚΟΙ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ

Πόσον ἀπαιτεῖται διὰ τὴν συντήρησιν 6, 10 καὶ 20 χιλιάδων στρατοῦ καὶ 100 γαλερῶν τὸ ἔτος.

Διὰ τὴν συντήρησιν ἑνὸς λόχου πεζῶν κατὰ μῆνα, ἀποτελουμένου ἐξ 150 στρατιωτῶν, ἑνὸς καπητάνου, 4 ἀξιωματικῶν, ἑνὸς σημαιοφόρου καὶ ἑνὸς ὑπασπιστοῦ, ἀπητοῦντο, κατὰ τὴν στατιστικὴν τοῦ Καστροφύλακα, 3.638 ἰταλικαὲς λίρες ὡς ἐξῆς: μισθὸν δι' ἕκαστον στρατιώτην κατὰ μῆνα 21 λίρας, ἧτοι 3.150 διὰ τοὺς 150 στρατιώτας· διὰ τοὺς 4 ἀξιωματικούς, τὸν σημαιοφόρον καὶ τὸν ὑπασπιστήν, λίρας 315, καὶ διὰ τὸν καπητάνον, ὅστις ἦτο καὶ κυβερνήτης τοῦ λόχου, λίρας 173· ἧτοι τὸ ὅλον 3.638 λίρες (c. 265).

Δι' 23 λόχους, ἐξ 150 πεζῶν ἕκαστος, ἐδαπανῶντο τὸ ἔτος 1583 τὰ ἐξῆς ποσά: Πεζοὶ κατὰ τὴν ἄνω ἀριθμῆσιν 3.450, καὶ κατὰ τὴν ὡς ἄνω ἀναλογίαν, δηλαδή 21 λίρας κατὰ μῆνα δι' ἕκαστον, ἧτοι 3.638 δι' ἕκαστον λόχον = 83.688 λίρας κατὰ μῆνα διὰ τοὺς 23 λόχους. Πρὸς τούτοις, διὰ 5 διοικητὰς τοῦ στρατοῦ τούτου εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ φρούρια (Ἡράκλειον, Χανία, Ρεθύμνον, Σούδα καὶ Σπιναλόγγαν), λίρας 1.188 κατὰ μῆνα, ἧτοι δι' 23 λόχους πεζῶν μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν διοικητῶν των, ἐχρειάζοντο κατὰ μῆνα 84.876 λίρας εἰς στρογγυλὸν ἀριθμὸν (c. 265).

Δι' 6 χιλιάδας πεζοῦς. Κατὰ τὴν ὡς ἄνω ἀναλογίαν 3.638 λίρας δι' ἕκαστον λόχον κατὰ μῆνα, ἔχομεν 145.544 διὰ 40 λόχους, ὅσοι ἦσαν οἱ 6 χιλιάδες στρατιῶται. Ἐνταῦθα δεῖν νὰ προστεθῶσι: 1 γενικὸς διοικητὴς τοῦ στρατοῦ τούτου μετὰ τῆς ἀκολουθίας του, 3.616 λίρας· 3 συνταγματάρχαι 1.550 λίρας, καὶ 5 διοικηταὶ (Ἡρακλείου, Χανίων, Ρεθύμνου, Σούδας καὶ Σπιναλόγγας), 1.911 λίρας· ἧτοι τὸ ὅλον 152.622 λίρας μηνιαίως. Ἀφαιρουμένου δὲ ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου τοῦ πέμπτου μέρους, ὡς νομισματικῆς διαφοράς, μένουσι 122,098 (c. 266).

Ἐξοδα ἑκάστου στρατιώτου ἀπὸ Βενετίας, μέχρι τῆς ἀφίξεως καὶ τοποθετήσεως αὐτοῦ εἰς μίαν τῶν φρουρῶν Κρήτης, 88 λίρες καὶ 9 σολδία, οὕτως ὥστε διὰ 1.000 στρατιώτας, ὅσοι ἐστέλλοντο συνήθως εἰς Κρήτην κατ' ἔτος δι' ἀλλαγὴν ἰσοαριθμῶν ἐπιστρεφόντων εἰς τὰς πατρίδας των, ἀπητοῦντο 88.450 λίρες, ἧτοι 7.371 κατὰ μῆνα, τὰ ὅποια προστιθέμενα εἰς 122.098 γίνονται 129.469 λίρες, ἧτοι 20.866 βενετικὰ δοκάτα κατὰ μῆνα, δηλαδή 250.392 κατ' ἔτος διὰ τὰς 6 χιλιάδας πεζοῦς μὲ τῶν ἀξιωματικῶν των¹ καὶ τοὺς 1.000 στρατιώτας (c. 265 - 266).

1. Τόσῃν περίπου ὑπελόγιζεν ὁ Καστροφύλακας τὴν «milizia» τῶν φρουρῶν καὶ τὰς δαπάνας αὐτῆς, πλὴν τῶν φρουρῶν τῶν πόλεων καὶ τῆς ὑπαίθρου χώρας ἀπὸ ἐντοπίους, τὰς «cernide».

Ἐκτακτοὶ δαπάναι. Διὰ 10 καὶ 20 χιλιάδας στρατοῦ καὶ 100 γαλερών: Εἰς τὰς 10 χιλιάδας στρατοῦ, δὲν εἶναι ἀνάγκη, ὡς παρατηρεῖ ὁ Καστροφύλακας, νὰ προστεθῶσιν ἄλλοι ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ ἀπὸ ὄσους ἔχουν αἱ 6. χιλιάδ. Λαμβανομένης δὲ τῆς ἰδίας ἀναλογίας κόστους, ἔχομεν διὰ τὰς 10 χιλιάδας 410.321 βεν. δουκάτα. Δι' 20 χιλιάδας στρατοῦ, ὑπολογίζει ὁ Καστροφύλακας τὴν δαπάνην κάπως ὀλιγωτέραν τοῦ διπλασίου, ἦτοι 810.143 βεν. δουκάτα, 3 λίρας καὶ 2 σολδίνια κατ' ἔτος (c. 266).

Δαπάνη δι' 100 γαλέρας: 100 γαλέραι μὲ τὰ πληρώματα καὶ τοὺς ἀξιωματικούς των, ὑπολογίζονται ἢ μία μὲ τὴν ἄλλην, εἰς 1000 δουκάτα κατὰ μῆνα, ἐκπιπτομένου δὲ τοῦ ἐνὸς πέμπτου, νομισματικῆς διαφορᾶς, μένει κόστος 80 μόνον χιλιάδες, ἦτοι 960.000 βεν. δουκάτα κατ' ἔτος (c. 266)¹.

²Ὡς κατακλείδα τῶν λεχθέντων περὶ οἰκονομολογίας, παραθέτομεν ὀλόκληρον τὴν περίληψιν τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῶν δημοσίων ταμείων τῶν 4 διαμερισμάτων Κρήτης, ἔνθα γίνεται λόγος καὶ περὶ τοῦ δημοσίου ταμείου Κυθῆρων (c. 306 πρβλ. καὶ c. 50).

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ ΤΩΝ ΕΣΟΔΩΝ
ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΤΑΜΕΙΩΝ ΚΡΗΤΗΣ

Τὸ δημόσιον ταμεῖον Ἡρακλείου ἔχει ἔσοδα (c. 5) ὑπερπ. 767.474, σολδ. 7 καὶ 16 τορνέζους,

	Δουκάτα	λίρ.	σολδ.
ἦτοι:	52.815	3	—
Σητείας (c. 134) ὑπερπ. 21.130, σολδ. 8 =	834	5	—
Ρεθύμνου (c. 152) ὑπερπ. 118.832, ἦτοι . . . =	8.137	4	8
Χανίων (c. 196) ὑπερπ. 289.501, ἦτοι . . . =	19.922	4	—
Κυθῆρων (c. 299) ὑπερπ. 8.087, =	556	3	,
ἦτοι ἔσοδα ἐνὸς ἔτους ὅλων τῶν ταμείων Κρήτης καὶ Κυθῆρων ² =	82.267	1	8
² Ἐκ τούτων δέον νὰ ἀφαιρεθῶσιν, ὡς μὴ δυνάμενα ἔνεκεν διαφορῶν λόγων νὰ εἰσπραχθῶσιν . . . =	20.000	—	—,
ἄρα μένουσιν ὡς καθαρὰ ἔσοδα μόνον . . . δουκάτα	62.267	1	8

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ ΤΩΝ ΕΣΟΔΩΝ
ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΤΑΜΕΙΩΝ ΚΡΗΤΗΣ

Τὸ δημόσιον ταμεῖον Ἡρακλείου ἔχει ἔσοδα (c. 13) 1.861.173 ὑπερπ., 13 σολδ. καὶ 10 τορνέζους,

	Δουκάτα	λίρ.	σολδ.
ἦτοι:	128.769	—	—
Σητείας (c. 135) ὑπερπ. 45.972 καὶ 6 σολδίνια =	3.163	4	6
Ρεθύμνου (c. 159) ὑπερπ. 263.481, σολδ. 7, τορν. 20 =	18.132	—	9
Χανίων (c. 201) ὑπερπ. 1.062.512, σολδ. 2, τορν. 8 =	73.119	—	—
Κυθῆρων (c. 300) ὑπερπ. 35.803, σολδ. 4 . . . =	2.463	5	8
ἦτοι ἔσοδα ἐνὸς ἔτους ὅλων τῶν ταμείων Κρήτης καὶ Κυθῆρων =	225.647	4	3
ἐκ τῶν ὁποίων ἀφαιροῦνται ἔσοδα μένουσιν δὲ ὡς ἔλλειμμα, τὸ ὅποσον πρέπει νὰ καλύπτῃ κατ' ἔτος τὸ κεντρικὸν ταμεῖον Βενε- τίας δουκάτα	62.267	1	8
	163.380		

εἰς στρογγυλὸν ἀριθ. (c. 306)

1. Τὰ αὐτὰ περίπου ποσὰ ἀναφέρει καὶ ὁ Γκαρζώνης εἰς τὴν ἐκθεσιν αὐτοῦ.
2. Ὁ κῶδιξ ἔχει ἐσφαλμένους δουκ. 82.307.

1574 Τιμή τσεκινίου πρὸς ὑπερπέρου :	Τιμή τσεκινίου εἰς γαζέτας καὶ λίρας :	Τιμή τσεκινίου εἰς σολδίνια ἢ κουατρίνια :	Πόσος εἶναι ὁ μισθὸς τοῦ στρατιώτου εἰς ὑπερπέρους :	Πόσος εἶναι ὁ μισθὸς τοῦ στρατιώτου εἰς γαζέτας ἢ λίρας :	Πόσον ἐξισοῦντο αἱ λίρες καὶ γαζέτες εἰς ὑπερπέρους καὶ σολδίνια :
Τῷ 1574 ἦτο ἡ τιμὴ τοῦ τσεκινίου 24 1/2 ὑπερπέρους καὶ τοῦ ὑπερπέρου ἡ ἀξία ἦτο 32 σολδίνια, ἄρα 1 τσεκίνι=24 ὑπερπέρου καὶ 16 σολδίνια.	Γαζέτες 87 ἢ λίρες 8 καὶ 14 σολδία εἶχον ἀξίαν 24 ὑπερπέρων καὶ 16 σολδίων, δηλαδή 784 σολδίνια ἢ quattrini πρὸς 60 ἢ λίρα. Κάθε λίρα ἤξιζε 30 σολδία. Ὡστε αἱ 8 λίραι καὶ 14 σολδία ἐλογαριάζοντο εἰς 24 1/2 ὑπερπέρους, δηλαδή 13 λίρες καὶ 4 σολδία.	Οἱ 24 ὑπερπέρου καὶ 16 σολδίνια πού ἐτιμᾶτο τὸ τσεκίνι, πρὸς 32 σολδίνια ὁ ὑπερπέρου, ἦσαν σολδίνια 784, πρὸς 3 σολδίνια τὸ σολδι καὶ 60 ἢ λίρα, ἦσαν: ὑπερπέρου 24 καὶ 16 σολδίνια=λίρες 13 καὶ 4 σολδία.	Ὁ μισθὸς τοῦ στρατιώτου εἶναι 21 λίρας κατὰ μῆνα. Μετατρέψομενος εἰς ὑπερπέρους εἶναι λίρες 21, πρὸς 60 σολδίνια ἢ λίρα=1260 καὶ πρὸς 32 σολδίνια ὁ ὑπερπέρου, κάμνουσι 39 ὑπερπέρους καὶ 12 σολδίνια, οὕτω δὲ καὶ πληρώνεται ὁ στρατιώτης. Αἰξάνει δὲ ἡ ἐλαττοῦται ὁ μισθὸς ἀναλόγως τῆς ἀξίας τοῦ τσεκινίου.	Ὁ μισθὸς τῶν 21 λιρῶν, πρὸς 60 σολδίνια ἢ λίρα, εἶναι 39 ὑπερπέρου καὶ 12 σολδίνια, με ἀξίαν τσεκινίου 24 1/2 ὑπερπέρους, δηλαδή ὁ μισθὸς τοῦ στρατιώτου εἶναι οὕτω 14 γερὰς λίρες.	Λίρες 8 καὶ 14 σολδία, ἦτις ἦτο ἡ τιμὴ τοῦ τσεκινίου, ἤξιζον 24 ὑπερπέρους καὶ 16 σολδίνια, πρὸς 3 δὲ σολδίνια τὸ σολδι καὶ 32 ὁ ὑπερπέρου, κάμνουσι ἢ κάθε λίρα 30 σολδία καὶ=λίρες 13 σολδία 4, πρὸς ὑπερπέρους 24 1/2 ὁ μισθὸς τοῦ στρατιώτου, εἶναι λίρες 14. Πρὸς ὑπερπέρους 20, σολδίνια 12 1/2 ὁ μισθὸς τοῦ στρατιώτου εἶναι=λίρες 16 καὶ 16 σολδία. Πρὸς ὑπερπέρους 22 καὶ 8 1/2 σολδίνια, με τὴν τρέχουσαν τιμὴν τῆς μονέδας, ὁ μισθὸς τοῦ στρατιώτου εἶναι 16 λίρες καὶ 16 σολδία. Πρὸς 24 ὑπερπέρους, με ἀξίαν τῆς λίρας 26 σολδία καὶ 8 piccoli, ὁ μισθὸς τοῦ στρατιώτου θὰ ἦτο 15 λίρες, 14 σολδία καὶ 8 piccoli (piccolo=μικρὸ=λεπτόν ὡς λέγομεν).
1577 Ἐτιμᾶτο τὸ τσεκίνι τὸ 1577, ὑπερπέρους 20, σολδίνια 12 1/2 τῶν 32 σολδίων ὁ ὑπερπέρου.	Γαζέτες 87 ἢ λίρες 8 καὶ 14 σολδία, ἐτιμῶντο 20 ὑπερπέρους καὶ 12 1/2 σολδίνια, τὰ ὅποια ἦσαν κουατρίνια ἢ σολδίνια 652 1/2 πρὸς 60 ἢ λίρα. Κάθε λίρα ἤξιζεν 25 σολδία, καὶ αἱ 8 λίρες καὶ 14 σολδία ἐλογαριάζοντο εἰς 20 ὑπερπέρους καὶ 12 1/2 σολδίνια=λίρες 10, σολδία 17 καὶ 6 piccoli.	Οἱ 20 ὑπερπέρου καὶ 12 1/2 σολδίνια, πού ἐτιμᾶτο τὸ τσεκίνι (τὸ 1577), πρὸς 32 σολδίνια ὁ ὑπερπέρου, ἦσαν σολδίνια 652 1/2, καὶ πρὸς 3 σολδίνια τὸ σολδι καὶ 60 ἢ λίρα, ἦσαν: ὑπερπέρου 20, σολδίνια 12 1/2=λίρες 10, σολδία 17 καὶ 6 piccoli.	Μετατρέψομένων τῶν 21 λιρῶν εἰς 39 ὑπερπέρους καὶ 12 σολδίνια ἐκάστη λίρα, θὰ μένη πάντοτε ὁ ἴδιος μισθὸς τοῦ στρατιώτου εἰς ὑπερπέρους, καὶ ἂν ἀκόμη ὑψοῦται ἢ κατέρχεται ἡ τιμὴ τοῦ τσεκινίου.	Ὁ μισθὸς τοῦ στρατιώτου, 21 λιρῶν ὡς ἄνω, πρὸς 60 σολδίνια ἢ λίρα καὶ 32 ὁ ὑπερπέρου, εἶναι 39 ὑπερπέρου καὶ 12 σολδίνια, ἔρχεται δὲ—λογιζομένης τῆς λίρας πρὸς 25 σολδία γερῆς μονέδας—εἰς 16 λίρας καὶ 16 σολδία.	Λίρες 8 καὶ 12 σολδία πού ἐτιμᾶτο τὴν τὸ τσεκίνι, ἐτιμῶντο 20 ὑπερπέρους καὶ 12 1/2 σολδίνια, πού πρὸς 60 σολδίνια ἢ λίρα, λογιζομένης τῆς λίρας εἰς 25 σολδία, ἤξιζον=λίρες 10, σολδία 17 καὶ 6 piccoli.
1583—84 Τώρα πού τὸ τσεκίνι ἠλλάξε τιμὴν εἰς Βενετιαν, τιμᾶται ἐν Κρήτῃ πρὸς 22 1/3 ὑπερπέρους καὶ 8 1/2 σολδίνια, ἐπειδὴ ἀξιοθεσίας τῆς τιμῆς του ἐν Βενετία κατὰ 20 σολδία, δύναται νὰ ἀξιοθῆ καὶ ἐν Κρήτῃ εἰς 60 σολδίνια, καὶ ἂν ἐτιμᾶτο 20 ὑπερπέρους καὶ 12 1/2 σολδίνια, δύναται τώρα νὰ τιμᾶται 22 ὑπερπέρους καὶ 8 1/2 σολδίνια.	Καὶ ἐπειδὴ τὸ τσεκίνι ἤξιζεν εἰς τὴν Βενετιαν 1 λίραν περισσώτερον, δηλαδή λίρας 9 καὶ 12 σολδία, δηλαδή 576 κουατρίνια ἢ σολδίνια, λογιζομένου τοῦ τσεκινίου ἐπὶ πλέον 25 σολδίνια κατὰ λίραν, ἐπρεπε νὰ τιμᾶται ἐν Κρήτῃ ὑπερπέρου 22, σολδίνια 8 1/2=λίρες 12, σολδία 2 καὶ 6 piccoli.	Οἱ 22 ὑπερπέρου καὶ 8 1/2 σολδίνια, πού ἐτιμᾶτο τὸ τσεκίνι, ἐπρεπε νὰ κάμνουσι 712 1/2 σολδίνια, καὶ πρὸς σολδίνια 3 τὸ σολδι, καὶ 60 ἢ λίρα, ἐπρεπε νὰ εἶναι=λίρες 12, σολδία 2 καὶ 6 piccoli.	Ἡ μισθοδοσία τοῦ στρατιώτου κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐπρεπε νὰ εἶναι: ὑπερπέρου 39 καὶ 12 σολδίνια.	Ἡ μισθοδοσία τοῦ στρατιώτου τῶν 21 λιρῶν κατὰ τὸν λεχθέντα τρόπον, ἐπρεπε νὰ εἶναι 16 γερὰς λίρας καὶ 16 σολδία.	Λίρες 9 καὶ 12 σολδία, ὅσον τιμᾶται τώρα τὸ τσεκίνι, θὰ ἐπρεπε νὰ ἦσαν 22 ὑπερπέρου καὶ 8 1/2 σολδίνια, καὶ πρὸς 60 σολδίνια ἢ λίρα, ἐπρεπε νὰ εἶναι=λίρες 12, σολδία 2 καὶ 6 piccoli.
Ὅστις θέλει τώρα νὰ προσδιορίσῃ ἐν Κρήτῃ τὴν ἀξίαν τοῦ τσεκινίου, ἠξιοθέμενος εἰς 10 λίρας καὶ 6 σολδία, θέον νὰ τὴν καθορίσῃ εἰς 24 ὑπερπέρους.	Καὶ οἱ 24 ὑπερπέρου πού εἶναι 768 σολδίνια, μετατρέψομενοι εἰς λίρας ἠξιοθέμενος εἰς 26 σολδία καὶ 8 piccoli, εἶναι: λίρες 12 καὶ 6 σολδία.	Οἱ 24 ὑπερπέρου=σολδίνια 768 πρὸς 3 σολδίνια τὸ σολδι, εἶναι σολδία 26 3/4 ἢ λίρα=λίρες 12 σολδία 16.	Ὁ μισθὸς τοῦ στρατιώτου μένει 39 ὑπερπέρους καὶ 12 σολδίνια, ὡς καὶ ἄνωθεν.	Ὁ μισθὸς τῶν 21 λιρῶν πού εἶναι τώρα λίρες 16 καὶ 16 σολδία, ἐλαττοῦται εἰς=λίρας 15, σολδία 14 καὶ 8 piccoli.	Λίρες 9 καὶ 12 σολδία, πού ἀξίζει τώρα τὸ τσεκίνι ἐλαττοῦμενοι εἰς ὑπερπέρους 24 1/2, κάμνουσι=λίρας 12 καὶ 16 σολδία.

Οὕτω, ὅστις εὐαρεστεῖται νὰ μὴ περιπλέκη τὸ ταμεῖον μετὰ τὰ τσεκίνια, θὰ ἐξακολουθῆ νὰ οἰκονομῇ τὸ 25 τοῖς ἑκατόν. Ἄλλ' ὅταν σύγχυσις καὶ ἡ ἐσφαλμένη γνώμη ὅτι ὁ δοῦξ (ἢ Βενετικὴ Δημοκρατία) κερδίζει τὰ 25 τοῖς ἑκατόν, μετὰ τὰ ἐκ Βενετίας ἐμβάσματα.

θέλλῃ νὰ στέλλῃ τσεκίνια, θὰ ἐπακολουθῆ ἡ

NOMISMATA EN KRHTH, EPI BENETOKRATIAS¹

Πρὸς κατανόησιν τῶν ἄνω προϋπολογισμῶν πρέπει νὰ εἴπωμεν ὀλίγα περὶ τῆς νομισματικῆς ἀξίας τῶν ἐπὶ Βενετοκρατίας κυκλοφορούντων ἐν Κρήτῃ νομισμάτων. Κυριώτερα νομίσματα ἐπὶ Βενετοκρατίας ἐν Κρήτῃ ἦσαν, ὁ ὑπέρπερος (Perpero), ὑποδιαιρούμενος εἰς 32 σολδίνια (soldini), τὸ δὲ σολδίνιον εἰς 4 τορνέζους (tornesi)· ὁ τορνέζος ἐν Κρήτῃ ἐκαλεῖτο καὶ bagattino. Ἐπίσης ὑπῆρχε καὶ ἡ γαζέτα (gazetta) ἡ ὁποία ἦτο νόμισμα δύο βενετικῶν σολδίων, καὶ τὸ Zecchino, τὸ ὁποῖον ἰσοδυναμεῖ μὲ 24 $\frac{1}{2}$ ὑπερπέρους καὶ τὸ δουκάτον, τὸ ὁποῖον ἦτο πραγματικῆ βενετσιάνικη μονέδα καὶ ἔμεινε πάντοτε ὡς μονέδα πληρωμῆς, ἀξίας δὲ πάντοτε 6 λιρῶν καὶ 4 σολδίων, καὶ μὲ τὸ ὄνομα βενετικὸ δουκάτο. Ἡ λίρα ἰσοδυναμεῖ μὲ 20 σολδίνια, τὰ ὁποῖα ἐν Κρήτῃ ἐκαλοῦντο καὶ marchetti.

Εἰς τὰς πληρωμὰς τοῦ δουκὸς τῆς Κρήτης καὶ τῶν ἄλλων ὑπαλλήλων ὑπελογίζετο τὸ δουκάτο εἰς 124 σολδία ἢ marchetti. Ὁ τορνέζος τῆς Κρήτης ἢ τὸ bagattino, ὡς ἐκαλεῖτο οὗτος, ἦτο τὸ $\frac{1}{10}$ τοῦ σολδίου ἢ marchetto (c. 79), ὥστε 1 βενετικὸ δουκάτο (=124 σολδία=1.240 τορνέζους), ἰσοδυναμεῖ μὲ 9 ὑπερπέρους καὶ 22 σολδία. Ἐὰν δὲ πράγματι διαιρέσωμεν τὸ 1.240 μὲ 128, ἔχομεν πηλίκον 9 καὶ μένουσιν 88, δηλαδή, ὡς νὰ εἴπωμεν, μένουσιν 88 τορνέζοι, οἱ ὁποῖοι ἰσοδυναμοῦν μὲ 22 σολδία. Ἡ ἀναλογία ὅμως δὲν ἦτο πάντοτε ἀκριβῆς μεταξὺ τῆς πραγματικῆς βενετικῆς μονάδος καὶ τῆς κρητικῆς, διότι καὶ τότε, ὡς καὶ σήμερον, ὑπῆρχεν ἡ ὑποτίμησις καὶ ἡ ὑπερτίμησις τῶν νομισμάτων, ἡ τρέχουσα τῆς ἡμέρας τιμὴ, τὸ corso di cambio, l'aggio, ὡς λέγεται σήμερον ἐν Ἰταλίᾳ.

Ὡστε 1 βενετικὸ δουκάτο=5 λίρας καὶ 4 σολδία ἢ bezzì, ἢ ἄλλως 124 σολδία ἢ bezzì.

1 ὑπέρπερος=10 σολδία (ἐκ τῶν ρηθέντων 124), ἢ ἄλλως :

1 ὑπέρπερος=32 σολδίνια καὶ 1 σολδίνιον=4 τορνέζους, ἢτοι :

1 ὑπέρπερος=128 τορνέζους (32×4=128) λοιπὸν 1 βενετικὸ σολδὶ (bezzo) =2 $\frac{1}{2}$ κρητικὰ=10 τορνέζοι. Τὸ βενετικὸ δουκάτο ἰσοδυναμεῖ μὲ 310 κρητικὰ σολδίνια καὶ περίπου μὲ 9 $\frac{3}{4}$, ὑπερπέρους.

Παραθέτομεν ἰδιαίτερον πῖνακα παραβολῆς καὶ ἐξισώσεως τοῦ τσεκινίου

1. Ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1363—1366, γνωρίζομεν ὅτι ἅμα ὡς κατελύθησαν αἱ βενετικαὶ ἀρχαὶ καὶ ἐσχηματίσθη ἡ νέα κυβέρνησις τῆς νήσου ὑπὸ τὸν δοῦκα Μάρκον Γραδενίγον, ἔκοψεν ἡ νέα αὕτη κυβέρνησις νέα νομίσματα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγ. Τίτου (βλ. Caroldo, Cronaca Veneta, ἐν Μαρκ. Βιβλιοθήκῃ, Mss. ital. cl. VII. cod. 128a), ὡς καὶ ὁ Γεν. προβλεπτῆς Μαρίνος Καβάλλης (1571—72) τὰ ἀργυρᾶ νομίσματα «Καβαλλίνες» ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ καλούμενα, τῶν ὁποίων τὴν νομισματικὴν καὶ κυκλοφορικὴν ἀξίαν βλέπομεν κατωτέρω.

πρὸς τὸν ὑπέρπερον, τσεκινίου πρὸς γαζέτας καὶ λίρας καὶ τσεκινίου πρὸς σολδίνια ἢ κουατρίνια¹.

Ὡς ἐλέχθη ἤδη, ἡ συνήθης μονέδα ἐν Κρήτῃ ἦτο ὁ ὑπέρπερος, ὑποδιαϊρούμενος εἰς 32 κρητικά σολδίνια, τὸ δὲ σολδίνιον εἰς 4 τορνέζους, καλουμένους ἐν Κρήτῃ καὶ bagattini. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ στρατιῶται, οἱ ναῦται, οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ ὄλοι οἱ ὑπάλληλοι ἀπὸ πολλῶν ἡδῆ ἐτῶν ἐλάμβανον τὸν μισθὸν τῶν εἰς λίρας τῶν 20 σολδίων (marchetti), διὰ τοῦτο αἱ λίραι λογαριάζονται εἰς τὰ δημόσια ταμεῖα πρὸς 20 σολδίνια ἐκάστη. Καὶ ἐνῶ κατὰ τὸν παρελθόντα πόλεμον ἡ ἀξία τῶν νομισμάτων ἠϋξήθη, δηλαδὴ ἡ γαζέτα (μονέδα δύο βενετικῶν σολδίων), ἀπὸ 6 σολδίνια τὰ ὅποια κάμνουν 24 τορνέζους, ἠϋξήθη εἰς 27 καὶ ἔπειτα εἰς 32 τορνέζους ἢ bagattini, καὶ ὅταν κατόπιν ὁ Γεν. προβλεπτής Καβάλλης ἔκοψε τὰ ἀργυρᾶ νομίσματα, «Καβαλλίνες»² ἀπὸ τοῦ ὀνόματός του κληθεῖσαι, αἱ ὅποια καίτοι δὲν ἤξιζον εἰμὴ 5 ἀργυρᾶς γαζέτες (10 βενετικά σολδία), ἐν τούτοις ἐκυκλοφόρουν ὡς 5 λίρες τῶν 60 σολδινίων, αὐξηθείσης δὲ πάλιν θραδύτερον τῆς τιμῆς τῶν νομισμάτων, μέχρις 9 σολδινίων ἡ γαζέτα, καὶ ἡ λίρα ἔρχεται οὕτω εἰς 90 σολδίνια, δηλ. 50 τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ πλέον τῆς ἀρχικῆς τῆς τιμῆς, καὶ τὰ τσεκίνια ἐτιμῶντο μέχρι 24 1/2 ὑπερπέρων, δηλαδὴ 12 λίρας καὶ 12 σολδιά· ἐνῶ λοιπὸν εἰς τὴν ἀγορὰν ὑπῆρχε τοιαύτη τῶν νομισμάτων διακύμανσις, ἐν τούτοις εἰς τὰ δημόσια ταμεῖα τοῦ κράτους ἐν Κρήτῃ δὲν ἐκυμάνθη ποσῶς ἡ συνήθης τιμὴ: 60 κρητικῶν σολδινίων ἢ λίρα. Ἄλλ' ἐνῶ ὁ στρατιώτης ἐλάμβανεν διὰ κάθε μισθὸν πληρωμὴν 21 λίρας, τοῦ ἔδιδον 4 καβαλλίνες πρὸς 5 λίρας ἐκάστην καὶ μίαν λίραν ἐπὶ πλέον τῶν 60 κρητικῶν σολδινίων, ἐνῶ ἂν ἤθελεν οὗτος νὰ ἀλλάξῃ τὴν μονέτα ταύτην μὲ γερὰς ἀργυρᾶς λίρας ἢ γαζέτας, δὲν ἐλάμβανε παρὰ 14 ἀργυρᾶς λίρας, ἐπειδὴ—κυκλοφοροῦσα εἰς τὴν ἀγορὰν ἡ γερὴ μονέδα 90 κρητικά σολδίνια ἢ λίρα, εἰς δὲ τὰ δημόσια ταμεῖα 60 σολδίνια—μὲ μιὰ λίρα γερῆς μονέδας ἐπλήρωνεν ὁ στρατιώτης ἕνα χρέος 1 1/2 λίρας, οὕτως ὥστε φαινομενικῶς μόνον ὁ μισθὸς τοῦ στρατιώτου ἦτο 21 λίρας, ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι δὲν ἦτο παρὰ μόνον 14, διότι μὲ 14 λίρας ἀργυρᾶς γερῆς μονέδας ἐξωφλεῖτο τὸ χρέος τῶν 21 λιρῶν, καὶ ἂν ὁ στρατιώτης ἢ οἰοσδήποτε ἄλλος ἤθελε νὰ ἀγοράσῃ ἀντικείμενα ἢ ἄλλα τρόφιμα, δὲν ἐλάμβανε μὲ τὰς 21 λίρας περισσότερον ἀπὸ ὅ,τι θὰ ἠγόραζε μὲ τὰς 14 λίρας γερῆς μονέδας.

1. Εἰς τὸ ἀντίγραφον τοῦ κώδικος τοῦ Καστροφύλακα εὐρίσκειται, χωρὶς νὰ φέρῃ ἀριθμὸν καὶ σελίδα, πέναξ παραβολῆς καὶ ἐξισώσεως τοῦ τσεκινίου, ἣτις ἐλλείπει ἀπὸ τὸν κώδικα, καὶ ἡ κατωτέρω σημείωσις, περὶ παραβολῆς τοῦ τσεκινίου πρὸς τὸν ὑπέρπερον, πρὸς τὴν γαζέταν, λίραν κλπ. ἣτις ἐλλείπει ἐπίσης ἀπὸ τὸν κώδικα τοῦ Καστροφύλακα.

2. Ἐνταῦθα βλέπομεν ὅτι ἐνῶ τὰ ἀργυρᾶ ταῦτα νομίσματα «Καβαλλίνες» δὲν εἶχον πραγματικὴν ἀξίαν εἰ μὴ μόνον 5 ἀργυρᾶς γαζέτες, δηλαδὴ 10 βενετικά σολδία, ἐν τούτοις ἐκυκλοφόρουν ἐν Κρήτῃ μὲ ἀξίαν 5 λιρῶν τῶν 60 σολδινίων, ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία, ὡς λέγομεν σήμερον.

Τούτο συνέβαινε διαρκούντος τοῦ πολέμου μέχρι Φεβρουαρίου τοῦ 1576 (more Veneto), ἔπειτα ὁμοῦς ἠθέλησεν ὁ Φοσκαρίνης τὴν 1 Μαρτίου 1577 νὰ κανονίσῃ τὴν κυκλοφορίαν τῶν νομισμάτων καὶ περιώρισε τὰς λίρας ἀπὸ 90 κρητ. σολδίνια εἰς 75 καὶ τὰ τσεκινία ἀπὸ 103 γαζέτες εἰς 87. Ἀλλὰ δὲν ἠθέλησε νὰ μεταβάλλῃ τὴν κυκλοφορίαν τῶν δημοσίων ταμείων (60 κρητ. σολδίνια ἢ λίρα, πρᾶγμα τὸ ὅποιον θὰ ἦτο μεγίστη ζημία εἰς τὸ κράτος. Ἀλλὰ καὶ μὴ θέλων νὰ καταβιάσῃ τοὺς μισθοὺς τῶν στρατιωτῶν, 21 λίρας μισθὸν ὃν εἶχε κανονίσει ὁ Δόγης τῆς Βενετίας, ὑπελόγιζε τὰς 21 ταύτας λίρας πρὸς 60 κρητικὰ σολδίνια τὴν λίραν, κατὰ τὴν τραπεζιτικὴν κυκλοφορίαν, εἰς δὲ τὴν ἀγοραίαν κυκλοφορίαν (75 σολδίνια ἢ λίρα) ὁ μισθὸς τοῦ στρατιώτου, δηλαδὴ αἱ 21 αὐταὶ λίραι, ἐξηγυροῦντο μὲ 16 γερὰς ἀργυρᾶς λίρας καὶ 16 σολδιά· οὕτω δὲ καὶ πληρώνονται οἱ στρατιῶται καὶ κάθε ὑπάλληλος ἢ συνταξιούχος λαμβάνων τὸν μισθὸν του εἰς λίρας· ἐνῶ πρότερον μὲ 14 γερὰς ἀργυρᾶς λίρας ἐπληρώνοντο αἱ 21 λίραι τῆς μισθοδοσίας τοῦ στρατιώτου.

Λέγεται ὑπὸ τινῶν ὅτι ὁ Δόγης κερδίζει τὰ 25 τοῖς ἑκατόν, ἐμβάζων τὰ χρήματα ἐκ Βενετίας, ἐπειδὴ μὲ 100 γερὰ δουκάτα πληρώνει ἀξίαν 125. ὅχι μόνον ἐκ τῆς πληρωμῆς τῶν στρατιωτῶν, ἀλλὰ καὶ κάθε ἄλλου ὑπαλλήλου ἢ πιστωτοῦ τοῦ δημοσίου. Καίτοι ὁμοῦς φαινομενικῶς παρουσιάζεται ὅτι οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, δὲν συμβαίνει οὕτω καὶ ἐν τῇ πραγματικότητι, ἐπειδὴ ἡ διαφορὰ αὕτη, ἢ τὸ κέρδος, δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι τὰ γερὰ χρήματα ἐμβάζονται ἐκ Βενετίας (καὶ τὸ ἴδιον θὰ συνέβαινε ἂν ἐλάμβανέ τις 100 δουκάτα δάνειον ἢ εἰσπραττόμενα ἀπὸ ἕνα οἰονδήποτε χρωσστην τῆς τραπέζης), ἀλλὰ τὸ κέρδος προέρχεται ἐκ τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῆς τραπεζιτικῆς κυκλοφορίας καὶ τῆς ἀγοραίας, διότι ἐκεῖνος ὅστις ἔχει νὰ λάβῃ ἐκ τῆς τραπέζης 10 λίρας, λ.χ. τοῦ λογαριάζονται πρὸς 60 σολδίνια ἢ λίρα (τραπεζιτικὴ κυκλοφορία), ἐνῶ μὲ τὴν ἀγοραίαν κυκλοφορίαν λαμβάνει οὕτως μόνον 8 λίρας πρὸς 75 σολδίνια ἢ λίρα. Οὕτως, ὥστε μὲ 8 λίρας ἐξοφλεῖται τὸ χρέος τῶν 10 λιρῶν, ἀποτέλεσμα τὸ ὅποιον προκύπτει ἐξ οἰονδήποτε νομίσματος τσεκινίων, τρνέζων κλπ., ἐπειδὴ ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἀγοραίας κυκλοφορίας καὶ τῆς τραπεζιτικῆς δίδει τὸ κέρδος τοῦτο.

Δέον ὅμως νὰ λεχθῇ ὅτι, ἂν ἰδιώτης τις φέρῃ χρήματα εἰς τὴν τράπεζαν, δι' οἰονδήποτε πληρωμῆν, ἡ λίρα λογαριάζεται πρὸς 75 σολδίνια, καὶ ὁ διαχειριστῆς κρατεῖται πιστωτῆς τοῦ ποσοστοῦ (τῆς διαφορᾶς), οὕτω δὲ συμβαίνει καὶ μὲ τὰς λίρας τοῦ ἐμβάζονται ἐκ Βενετίας, καὶ μὲ ἐκείνας, τὰς ὁποίας λαμβάνουν ὡς δάνειον τὰ ἐπιτόπια ταμεία ἐκ τῶν ἐμπόρων, ἐξ οὗ δύνανται νὰ ἐννοήσῃ τις ὅτι τὰ ἐκ Βενετίας ἐμβαζόμενα χρήματα δὲν προκαλοῦσιν οὔτε ὄφελος οὔτε ζημίαν, οὔτε δὲ καὶ ἐκεῖνα τὰ ὅποια λαμβάνονται ὡς δάνεια, διότι τὰ 100 δουκάτα δὲν γίνονται ποτὲ 125, ἀλλ' οἱ πιστωταὶ τοῦ ἔχουν νὰ λάβουν 125 δουκάτα πληρώνονται μὲ 100 δουκάτα, ἐκ τούτου δὲ προκύπτει ἡ διαφορὰ.

ΣΙΤΟΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ

Ἡ Γαλιηνοτάτη Δημοκρατία εἶχεν ἰδίαν πολιτικὴν ἐπὶ τῶν σιτηρῶν, τὴν ἐσωτερικὴν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν, ἠθέλε τὰς κτήσεις τῆς αὐτάρκειος διὰ τὴν μὴ ἔχειν ἀνάγκην εἰσαγωγῆς σιτηρῶν, τοῦλάχιστον ἀπὸ τοὺς τουρκικοὺς λιμένας τῆς Ἀνατολῆς· διὰ τοῦτο ἐπέδωκε τὴν σιτοκαλλιέργειαν κυρίως καὶ τῆς κριθῆς εἰς τὰς νήσους καὶ ἔλαβε προστατευτικὰ μέτρα ὑπὲρ τῶν δημητριακῶν, ἀλλὰ δὲν τὴν ἐδοήθησαν ἀρκούντως οὔτε οἱ Μαγιστράτοι τῆς, οὔτε οἱ εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχει, οἱ ὅποιοι ὑπεχρέουν τοὺς χωρικοὺς νὰ καλλιεργοῦν τὴν ἐλαίαν καὶ τὴν ἄμπελον, τὰ προϊόντα τῶν ὁποίων εἶχον μεγαλητέραν ἀπόδοσιν καὶ ἐγένετο μεγάλη ἐξαγωγή οἴνου καὶ ἐλαίου. Αἱ νήσοι βεβαίως, καὶ ἰδίως ἡ Κρήτη, δὲν ἦσαν ἐστερημέναι ἀπὸ καρποφόρους γαίας καὶ ὁ σίτος καὶ ἡ κριθὴ γυδοκίμου ἀποδίδοντα δεκαπλάσια καὶ δεκαπενταπλάσια· ἀλλὰ δὲν ἐκαλλιεργοῦντο αἱ γαῖαι αὗται, χάριν τῆς ἀμπέλου καὶ τῆς ἐλαίας, καὶ τὰ παραγόμενα σιτηρὰ μόλις ἐξήρκουν διὰ 2—3 μῆνας τὸ ἔτος.

Ὁ Φοσκαρίνης ἔλαβε προστατευτικὰ ὑπὲρ τῶν σιτηρῶν μέτρα, διατάξας νὰ μὴ φυτεύεται ἄμπέλι νέον, ἐκεῖ ἔνθα δὲν ὑπάρχει ἀπὸ δεκαετίας, ἀλλὰ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο νὰ καλλιεργοῦνται σιτηρὰ, ἀν δὲ, παρὰ τὴν διάταξιν ταύτην, φυτευθῆ ἐκεῖ ἄμπέλι, νὰ ἐκριζοῦται. Ἡ διάταξις ὅμως αὕτη, ὅπως καὶ ἄλλαι, κατεστρατηγήθη ὑπὸ τῶν φεουδαρχῶν, οἱ ὅποιοι ἐπώλουν ἀπ' εὐθείας διὰ τὸν στρατὸν καὶ τὰς γαλέρας τὰ προϊόντα τῆς ἐλαίας καὶ τῆς ἀμπέλου. Οἱ εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχει. Ἡρακλείου εἰς τὴν πρὸς τὴν Γερουσίαν αἰτησίαν τῶν ἐζήτων νὰ ἀφεθῶσιν τὰ ἤδη παρανόμως φυτευθέντα ἄμπέλια, οἱ δὲ ἐλεγκταὶ Γρίτης καὶ Γκαρζώνης συνιστοῦν τὴν ἐφαρμογὴν τῆς διατάξεως, καίτοι τὰ οὕτω παρανόμως φυτευθέντα ἦσαν σχετικῶς ὀλίγα. Ἐπίσης ἐζήτων οἱ φεουδάρχει νὰ τοῖς χαρισθῆ ὁ φόρος ἐπὶ τοῦ ἐλαίου, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτησίαν ταύτην καταπολεμοῦν οἱ ἐλεγκταί.

Κατ' ἄλλην διάταξιν τῆς Γερουσίας Βενετίας, ἦσαν ὑποχρεωμένοι οἱ εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχει νὰ δίδωσι τὸ ἓν τέταρτον τῶν ἐκ τῶν κτημάτων τῶν παραγομένων σιτηρῶν εἰς τὴν δημοσίαν ἀποθήκην διὰ τὴν διανέμωνται εἰς τὸν πτωχὸν λαόν, ἀλλ' ἡ διάταξις αὕτη κατεστρατηγήετο. Ἐπίσης τὰ ἐκ τῶν σιτηρῶν εἰς εἶδος εἰσπραττόμενα δέκατα κατεκλέπτοντο ὑπὸ τῶν ἀποθηκαρίων ἢ ἐπωλοῦντο εἰς ἐξευτελιστικὰς τιμὰς ἢ διενέμοντο ταῦτα μεταξὺ τῶν οἱ «*Rettori, Governatori, Collonelli*» καὶ ἄλλοι ἢ ἔκανον μὲ αὐτὰ βρώμικο ἐμπόριο («*sporca mercanzia*»), ἐκτιμῶντες τὰ ἐκ τῶν σιτηρῶν τούτων εἰς εἶδος εἰσπραττόμενα δέκατα εἰς ἐξευτελιστικὰς τιμὰς, διὰ τὴν τὰ ἐμπορευθῶσιν οἱ ἴδιοι, ἐνῶ ἡ διάταξις τῆς Γερουσίας ἦτο σαφής, νὰ πωλοῦνται ταῦτα εἰς τὴν τρέχουσαν ἀγοραίαν τιμὴν. Αἱ καταχρήσεις αὗται ἔφερον μεγίστην ζημίαν εἰς τὸ δημόσιον.

Ἡ Βενετία ἠναγκάζετο οὕτω νὰ ἐφαρμόζῃ καὶ ἐξωτερικὴν ἐπὶ τῶν σιτη-

ρῶν πολιτικὴν. Εἶχε συνάφη ἐμπορικὰς συνθήκας μὲ ἕλα τὰ κράτη τῆς Ἀνατολῆς, αἱ ὁποῖαι τῆς ἐξησφάλιζον τὴν εἰσαγωγὴν τῶν σιτηρῶν καὶ δι' ἑαυτὴν καὶ διὰ τὰς κτήσεις τῆς ἐπίσης εἰς τὰς ἐμπορικὰς ταύτας συνθήκας συμπεριελαμβάνετο καὶ τὸ ἄλλας, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε τὸ ἀποκλειστικὸν σχεδὸν μονοπώλιον¹. Οἱ διοικηταὶ Κρήτης, ἐπωφελοῦμενοι τῶν ἐμπορικῶν τούτων συνθηκῶν, εἰσῆγαγον εἰς τὴν νήσον σιτηρὰ εἰς χαμηλὰς τιμὰς καὶ παρημελεῖτο ἡ ἐπιτόπιος καλλιέργεια τῶν δημητριακῶν. Διὰ τοῦτο συνιστοῦν οἱ ἐλεγκταὶ νὰ αὐξηθῇ ἡ τιμὴ τῶν σιτηρῶν καὶ νὰ γίνῃ ὑποχρεωτικὴ ἡ καλλιέργεια τούτων καθ' ὅλην τὴν νήσον.

Ἡ Βενετία λοιπὸν ἔπρεπε νὰ ἔρχεται ἀρωγὸς δι' ἀποστολῆς σιτηρῶν, ἔχομεν δὲ τὰς ἀπεγνωσμένας ἐπικλήσεις τῶν δουκῶν, γενικῶν καπητάνων καὶ προβλεπτῶν Κρήτης πρὸς τὸν Δόγην καὶ τὴν Γερουσίαν Βενετίας, περὶ ἀποστολῆς σιτηρῶν εἰς τὸν πεινῶντα λαὸν τῆς νήσου: Τὴν 4 Ὀκτωβρίου 1570 ὁ δούξ τῆς Κρήτης Pasqal Cicogna, ὁ γενικὸς καπητάνος Filippo Bragadin, ὁ Governator General Lorenzo da Mula, οἱ σύμβουλοι τῆς κυβερνήσεως ὅλοι ὁμοῦ καθικέτευον τὸν Δόγην νὰ στείλῃ ἐσπευσμένως σιτηρὰ διὰ τὸν «πιστότατον λαὸν του» καὶ διὰ τὸν στρατόν, διότι ἦτο ἀφορία καὶ δὲν ἔκαμαν οὔτε διὰ τριῶν μηνῶν σιτᾶρι καὶ κριθᾶρι². Οἱ ἴδιοι τὴν 13 Ὀκτωβρίου 1570 ἐπαναλαμβάνουν τὴν ἀπεγνωσμένην ἐπικλήσιν πρὸς τὸν Δόγην νὰ στείλῃ σιτηρὰ διὰ τὸν «πιστότατον λαὸν του», διότι οὕτω διευκολύνεται ἡ προσέλευσις τοῦ λαοῦ εἰς τὰς γαλέρας ὅπου εἶναι τόση ἀνάγκη³.

Οὕτω, τὸ κεντρικὸν ταμεῖον Βενετίας, ἐκτὸς τῶν πρὸς τὸ δημ. ταμεῖον Ἡρακλείου, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐλέχθη, ἐβοήθει τὰ ἄλλα ταμεῖα τῆς νήσου, χρηματικῶν ἐνισχύσεων, ἔστειλε καὶ εἰς εἶδος ἐνισχύσεις, ἰδίως σιτηρὰ, διὰ τὴν συντήρησιν κατὰ πρῶτον τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν δυνάμεων τῆς νήσου καὶ ἐπομένως διὰ τὸν λαόν. Τὰς ζωτροφίας ταύτας καὶ τὰ σιτηρὰ διεχειρίζετο τὸ δημόσιον διὰ τῶν ὑπαλλήλων του μονοπωλιακῶς, ὑπῆρχε δὲ ὡς ἐλέχθη ἰδιαιτέρα ὑπηρεσία, ἀποθήκαι καὶ ἀποθηκάριοι καὶ ἀνάλογον προσωπικόν. Ἐκ τῶν ἀποθηκῶν τούτων ἐδίδοτο ὁ σίτος διὰ τὴν παρασκευὴν τοῦ ἄρτου τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν γαλερῶν, ἀναφέρει δὲ ὁ Καστροφύλακας τοὺς ἄρτοποιούς Ἡρακλείου ὡς χρεώστας τοῦ δημοσίου, τὸ 1582, διὰ 179.200 λίβρας σίτου (c. 26), ὡς καὶ ἄλλους ἰδιώτας ὀνομαστικῶς, χρεώστας τῆς ἀποθήκης τοῦ δημοσίου διὰ «riave a renovo, e per doverlo pagare» ἄνω τῶν 1.646 misure σίτου καὶ κριθῆς (c. 26), πραγμα ὅπερ σημαίνει ὅτι ἡ ἀποθήκη τοῦ δημοσίου ἐπώλει ἢ καὶ ἐδάνειζε σιτηρὰ πρὸς σπορὰν ἢ μὲ ἐπιστροφὴν, περίπου ὡς γίνεται σήμερον ὑπὸ κυβερνήσεων αἱ ὁποῖαι πράγματι μεριμνῶσι διὰ τοὺς λαούς, τοὺς ὁποῖους κυβερνῶσι.

1. Romanu Stor. di Venez. V. II, p. 373.
2. V. A. S. Dispacci di Candia, a. 1570. Filza 1.
3. V. A. S. Dispacci di Candia, a. 1570. Filza 1.

Ὁ Καστροφύλακας παραθέτει πίνακα τῶν εἰς εἶδος σταλέντων εἰς Κρήτην ἐκ Βενετίας, ἀπὸ τοῦ 1570—1582, ἀναλυτικῶς πόσας μίζούρας κατ' ἔτος καὶ τὸ πλοῖον, τὸ ὅποιον μετέφερε τὰ σιτηρά, πόσας μίζούρας ἕκαστον φορτίον καὶ τί εἶδους σιτηρά, καὶ ποῖος ἦτο ὁ πλοιοκτῆτης κλπ. Ὀλικὸς ἀριθμὸς διὰ τὰ 13 ταῦτα ἔτη, μίζουρες 988.448 σιτηρῶν (c. 24), ἀναλυτικῶς δὲ τὰ ἑξῆς δημητριακὰ (biave)¹.

ρίζα, ἀπὸ τοῦ 1571—1582,	λίθρας	936 377 1/2
ἀραβόσιτον (megi) ² ἀπὸ τοῦ 1570—1577,	μίζουρες	94.609
φασούλια (fasioli) ³ , » » 1571—1574,	»	14.430
κουκιά (fava) ⁴ » » 1571—1574,	»	32.592
κριθὴ (orzo) ⁵ » » 1572 καὶ 1581,	»	3.043
σήκαλη (segala) ⁶ » » 1575—1577,	»	25.739 1/2
ρεβίθια (ceseri ἢ cece) ⁷ 1575	»	1.106
διπυρίτην, γαλέτα τοῦ στρατοῦ (biscotto) ⁸ , 1572 — 1579,	λίθρας	698.038 (c. 24).

Κατ' ἐπιθεώρησιν δὲ γενομένην ὑπὸ τῶν συνδίκων Γρίτη καὶ Γκαρζώνη τὴν 27 Ὀκτωβρίου 1582, εὑρέθησαν εἰς τὰς ἀποθήκας Ἡρακλείου τὰ ἑξῆς δημητριακὰ :

ἀραβόσιτος	μίζουρες	69.327
κουκιά	»	5 830
φασούλια	»	380
σίτος	»	36.400
κριθὴ	»	1.176
ρίζα	λίθρας	140 (c.26).

Χανία. Εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ δημοσίου ἐν Χανίοις εὑρέθησαν κατὰ τὴν ἐξέλεγχιν καὶ ἀπογραφὴν τῶν συνδίκων, γενομένην τὴν 4 Ἀπριλίου τοῦ 1583, τὰ ἑξῆς δημητριακὰ :

εἰς τὴν ἀποθήκην Revelino σίτος	μίζουρες	6.456
» τὴν ἀποθήκην τοῦ ναυστάθμου σίτος	»	15.592
» τὴν ἀποθήκην τῶν ἀλυπάστων	»	2.680
» τὴν ἀποθήκην τοῦ Φινάλη	»	2 304
» τὴν ἀποθήκην τῶν πυρομαχικῶν	»	2.800

ἦτο το ὄλον σίτος εἰς τὰς διαφόρους τῆς πόλεως ἀποθήκας μίζ. 29.832, καὶ

1. Biava καὶ biada—τὰ δημητριακὰ γενικῶς.
2. Megio=niglio, ἐνταῦθα melega, saggina ἢ τοὶ ἀραβόσιτον, grau—turco.
3. Fasiolo καὶ faginoio=φασούλι.
4. Fava=κύαμος, τὸ κουκί, φάβα ἀπὸ κουκιά, κουκόφαβα κοινῶς.
5. Orso καὶ orzo=κριθὴ, κριθάρι, τὸ κριθάρι.
6. Segala καὶ segale ἢ segola=ἡ σήκαλη.
7. Ceseri ἢ cece=ὁ ἐρέβινθος, τὸ ρεβίθι.
8. Biscotti=ὁ διπυρίτης ἄρτος, ἡ γαλέτα τοῦ στρατοῦ, τὸ κοινῶς παξιμάδι.

κριθῆ	μιζούρες	474
ἀραβόσιτος: εἰς τὰς δύο ἀποθήκας τοῦ ναυστάθμου	μιζούρες	14.104
Εἰς τὴν ἀποθήκην τῆς ἀγορᾶς ἀραβόσιτος	μιζούρες	1.268
» τὴν ἀποθήκην τοῦ παλατιοῦ	»	6.294
» τὴν πλησίον τοῦ ναυστάθμου ἀποθήκην	»	16.000
ἦτοι ἀραβόσιτος εἰς ὅλας τὰς ἀποθήκας	μιζούρες	37.666
Μιγάδι ἐν ὄλῳ	»	622
ὄσπρια (legumi) εἰς 3 ἀποθήκας	»	705
φασόλια εἰς μίαν ἀποθήκην	»	318 (c.208)
Σιτηρὰ καὶ ὄσπρια σταλέντα ἐκ Βενετίας εἰς Χανία ἀπὸ τοῦ 1570—1583:		
—Σιτηρὰ 488.971 μιζούρες, ἦτοι βενετικά Staia	λίβρες	143.075
φάβα 30.358 1/2	»	8.880
ρεβίθια	»	556
φασόλια	»	299 1/2
ἀραβόσιτος	»	1.440
ρίζια	»	48.308 (c.208—210)

Σούδα. Κατ' ἐπιθεώρησιν τῶν συνδίκων Γρίτη καὶ Γκαρζώνη, γενομένην τὴν 14 Ἀπριλίου 1583 εἰς τὸ φρούριον Σούδας, εὐρέθησαν τὰ ἑξῆς ποσὰ καὶ εἶδη ζωοτροφῶν :

σίτος	μιζούρες	2.170
ἀραβόσιτος	»	762
φάβα	»	185
φασόλια χαλασμένα καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀξίας		60
Frisopo ¹ (μέρος χαλασμένο καὶ ἄνευ ἀξίας) λίβρες		4.767
ρίζια (μέρος χαλασμένα καὶ χωρὶς ἀξίαν)	»	3.748 (c. 256).

Μεθ' ὅλα ὅμως ταῦτα, ἡ Κρήτη δὲν ἐστερεῖτο καταλλήλων γαιῶν, ἀλλ' ἔμενον ἀκαλλιέργητοι καὶ ἐκ τῶν λόγων τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν καὶ ἐκ φόβου πρὸς τοὺς πειρατὰς «*per rispetto di corsari*»². Τοιαύτας γαίτας ὑπολογίζει ὁ Καστροφύλακας εἰς ὄλην τὴν νήσον εἰς 133.200 μουζουριῶν (measure), ἐκ τῶν ὁποίων 25.600 ὀνομαστικῶς: Εἰς θέσιν καλουμένην Ἀγριμόπολιν (Grimopoli) πρὸς τὸν Κάβο Σίδερο, μιζούρες 1.000· εἰς θέσιν καλουμένην Παλαιόκαστρον (πρὸς ἀνατολὰς τῆς νήσου) μιζούρες 2.000· εἰς θέσιν καλουμένην Ἅγιος (πρὸς ἀνατολὰς τῆς νήσου) 500· εἰς θέσιν καλουμένην Σιρὸ (Ξερὸ) (νοτιανατολικῶς) 800· εἰς θέσιν καλουμένην Μακρυγαλὸς (πρὸς νότον) 300· εἰς θέσιν καλουμένην Ἅγιου Λουκά μέχρι τοῦ καζᾶ Γιαννίκη (Σητείας) 1500· εἰς θέσιν καλουμένην Καλογερικὸ (Καστέλ. Μονιφατισίου),

1. Frisopo καὶ ἔχει frisoppo=tritume, δηλαδὴ θρύμματα, θρυμματισμένο σιτάρι, ἀλεσμένο σιτάρι διὰ τὸν διπυρίτην τοῦ στρατοῦ. Ὡστε frisopo εἶναι στρατιωτικὸς ὄρος.

2. Ὁ Καστροφύλακας λυεῖ οὕτω τὸ ζήτημα, ἂν παραβαλάσσοι συνοικισμοὶ ἢ Μοναστήρια μετεφέρθησαν, ἐκ φόβου πρὸς τοὺς πειρατὰς, εἰς μεσογαίωτερα μέρη.

λειβάδια 1000 στρεμμάτων. Εἰς τὸ διαμέρισμα Σφακιῶν : εἰς Ἀσκύφου καὶ τὰ περίξ 5000 μουζουριῶν· εἰς Καλικράτην καὶ Φραγκοκάστελλον 4.000· εἰς Ἀνώπολιν 2.000. Εἰς τὸ διαμέρισμα Χανίων : Εἰς Ὀμαλόν, γυμνὴ πεδιάς, (campagnarasa) 4.000· εἰς Ἀγυᾶς Λειβάδια 1.000· εἰς θέσιν καλουμένην Λειβάδι Νεοχωρίου Ἀποκορώνου 500· εἰς Κουρνᾶ Ἀποκορώνου 2.000, ἦτοι τὸ ὅλον γῆ ἀκαλλιέργητος 25.600 μουζουριῶν, στρεμμάτων ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον (c. 290), πλὴν ἄλλων γαιῶν τοῦ δημοσίου, ἔξωθεν τῶν πόλεων κυρίως, μεγάλης ἐκτάσεως, τὰς ὁποίας ἐνέμοντο οἱ εὐγενεῖς καὶ φουδάρχαι σχεδὸν χαριστικῶς καὶ τὰς ὁποίας ἐπεχείρησεν ὁ Φοσκαρίνης νὰ καταστήσῃ καρποφόρους (cc. 69, 240).

Ἡ Γαληνοτάτη εἶχεν, ὡς ἐλέχθη, μετοικίση εἰς Κρήτην καὶ κυρίως εἰς τὸ Λασιθί, τοὺς Μονεμβασιώτας καὶ Ναυπλιώτας, μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Μονεμβασιάς καὶ τοῦ Ναυπλίου ὑπὸ τῶν Τούρκων, πρὸς καλλιέργειαν· ἀλλὰ καὶ τὸ μέτρον τοῦτο δὲν ἠυδοκίμησεν ἕνεκεν τῆς ἀντιδράσεως τῶν φεουδαρχῶν, καθὼς δὲν ἠυδοκίμησαν καὶ τὰ ἄλλα ὑπὲρ τοῦ σίτου καὶ τῆς κριθῆς μέτρα.

Ἡ Γαληνοτάτη, πρόθυμος νὰ βοηθήσῃ τὴν σιτοπαραγωγὴν, ἐδέχθη καὶ τὴν αἴτησιν τῶν εὐγενῶν Ἡρακλείου, νὰ διορίσῃ προβλεπτὴν τῶν σιτηρῶν, αἴτησιν τὴν ὁποίαν ὑπεστήριξαν οἱ σύνδικοι Γρίτης καὶ Γκαρζώνης, μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς καταπαύσεως τῶν καταχρήσεων καὶ ἄλλων κλοπῶν τοῦ εἴδους τούτου. Ἡ Γερουσία τῆς Βενετίας ἔστειλε πλεῖστα ὅσα ἔγγραφα πρὸς τοὺς Μαγιστράτους τῆς ἐν Κρήτῃ συνιστώσα τὴν συστηματικὴν καὶ ἐντατικὴν καλλιέργειαν τῶν σιτηρῶν. Ἰδοὺ τοιοῦτον ἔγγραφον πρὸς τὸν Γεν. προβλεπτὴν Γριμάνην.

M. D. L. XXXIII. adi XI. Marzo
al nobel homo Ser Alvise Grimani
Proveditor General di Candia

Voi sete ottimamente informato per quello che habbiamo anco dato in commissione alli precessori nostri nostri quanto sia necessario per sicurezza, et beneficio di quel. Importantissimo Regno mio dove sete destinato procurar, che s'habbia a racolgier da esso quella maggior quantità de grani che si possa, per sustentatione, et sovegno di quelli populi. Il che si mosse a dar altre volte efficacissimi ordini, per che da quei habitanti fosse seminato nelli lochi inculti, la qual cosa conoscendo noi tutta ma necessarissima, Vi commetteremo col Senato· che conforme alle commissioni date ad essi vostri precessori, dobbiate procurar, che da essi habitanti siano fatte le semense con ogni diligentia, affine che se ne venga à con-

seguir quel frutto che si desidera, con beneficio universale de tutto il Regno preditto.

126

2

Lecta Collegio

2

ΔΟΚΙΜΗ ΜΕΤΡΩΝ ΤΩΝ ΣΙΤΗΡΩΝ (SCANDAGLIO)

Ἄλλα καὶ ἄλλα μέτρα σωτήρια ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας ἐν τῇ νήσῳ διὰ τὰ ὁποῖα ὀφείλεται δίκαιος ἔπαινος εἰς τὴν Γαληνοτάτην Δημοκρατίαν τῆς Βενετίας, διὰ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῆς πρὸς τοὺς βενετοκρατούμενους λαοὺς. Φαίνεται ὅτι καὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐγένετο χρήσις μέτρων καὶ σταθμῶν ἑλλιποβαρῶν καὶ διὰ τοῦτο βλέπομεν τοὺς Κερβέρους ἐλεγκτὰς Κρήτης καὶ ὅλης τῆς Ἀνατολῆς (Levante) Γρίτην καὶ Γαρζώνην νὰ ἐμφανίζονται ἀπροόπτως εἰς τὸ διοικητήριον Χανίων (nel Palazzo Pretorio)¹, καὶ νὰ διατάσσουν νὰ γίνῃ ἐξέλεγχξις καὶ δοκιμὴ (scandaglio)² τῶν μέτρων δι' ὧν ἐμετροῦντο τὰ σιτηρά.

Τὴν 8 Μαρτίου, ἡμέραν Παρασκευῆν, τοῦ ἔτους 1583, γράφει ὁ Καστροφύλακας, εἰς τὰ Χανία, οἱ ἐκλαμπρότατοι κύριοι Ἰωάννης Γρίτης καὶ Ἰούλιος Γαρζώνης πληρεξούσιοι καὶ «Ἐπίτροποι τῆς Γαληνοτάτης καὶ ἐλεγκταὶ ὅλης τῆς Ἀνατολῆς, ἐνεφανίσθησαν εἰς τὸ διοικητήριον τῆς πόλεως ταύτης, καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν ἐκλαμπροτάτων κυρίων Giandomenico Cicogna, διοικητοῦ, καὶ Νικολὸ Μπολάνη, συμβούλου (ἀπουσιάζοντος τοῦ ἐκλαμπροτάτου κυρίου Andrea Querini, ἐτέρου συμβούλου) καὶ τοῦ ἐνδοξοτάτου κυβερνήτου κυρίου Raffael Raspone, καὶ διέταξαν νὰ γίνῃ ἐπιμελὴς ἐξέτασις καὶ δοκιμὴ καὶ ἔλεγχος (scandaglio) τῶν μέτρων Gotto, Quatra, Mezza Misura καὶ Misura Caniota³, μὲ τὸ Mezzo Staro, τὸ χάλκινον, τὸ κομισθὲν ἐκ Βενετίας ὑπὸ τῶν ἐκλαμπροτάτων ἐλεγκτῶν καὶ κανονισθὲν ἐν τῷ γραφείῳ τῆς ὑπηρεσίας τῶν σιτηρῶν, σύμφωνα μὲ τὸν κανονισμόν ποὺ ἀφῆκεν ὁ ἐκλαμπρότατος ἄλλοτε γενικὸς προβλεπτὴς ἐν τῷ Βασιλείῳ τῆς Κρήτης κύριος

1. Palazzo pretorio, τὸ ἀνάκτορον τοῦ ἐπαρχοῦ, τὸ διοικητήριον. Pretore, ὁ pretor, ὁ ἐπαρχος, διοικητής, τίτλος τοῦ Magistrato παρὰ Ῥωμαίους καὶ Βενετοῖς.

2. Scandaglio, βυθιομέτρησης διὰ βολίδος, μεταφορικῶς δοκιμὴ, ἐξέτασις, ἐξέλεγχξις.

3. Misura, mezza misura, quarta, gotto, εἶναι μέτρα τῶν σιτηρῶν ἐν Κρήτῃ, καὶ σήμερον ἐν χρήσει: misura=μουζούρι, 10 ὀκάδων χωρητικότητος. Mezza misura=πινάκι, 5 ὀκάδων χωρητικότητος. Quarta=κάρτα, 2 1/2 ὀκάδων χωρητικότητος. Gotto=ποτήρι (τὸ μουζούρι, τὸ πινάκι, ἡ κάρτα, τὸ ποτήρι κριθῆς, αἴτου κλπ. Ἐπειδὴ δὲ τονίζει ὁ Καστροφύλακας ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ χανιώτικου μέτρου, χανιώτικης μζούρας (misura caniota), δυνατόν νὰ ὑπῆρχον ἢ νὰ ὑπάρχουσι καὶ σήμερον ἄλλα μέτρα τῶν σιτηρῶν εἰς τὰ ἄλλα διαμερίσματα τῆς νήσου.

Φοσκαρίνης, ὅτι δηλαδή 182 ποτήρια (Gotti) νὰ εἶναι τὸ χανιώτικὸ μέτρο, ἦτοι ἡ χανιώτικη Misura νὰ ἰσοδυναμῇ μὲ 182 Gotti, καὶ τὸ βενετσιάνικο Staro ἢ Stajo νὰ ἰσοδυναμῇ μὲ Misura 3 καὶ Gotti $76\frac{1}{4}$, ποῦ ἰσοδυναμοῦν μὲ $622\frac{1}{4}$ Gotti, οὕτως ὥστε τὸ βενετικὸ, μισοχάλκινο Stajo¹, εἶναι $311\frac{1}{8}$ Gotti. ($182 \times 3 = 546 + 76\frac{1}{4} = 622\frac{1}{4} : 2 = 311\frac{1}{8}$. Διὰ νὰ δυνηθοῦν δὲ νὰ μετατρέψουν ἐπακριδῶς εἰς ποτήρια (Gotti) τὸ μισὸ τοῦτο βενετικὸ χάλκινο Stajo καὶ κάμουν τὸν ἔλεγχον ἐπακριδῶς μὲ τὰ χανιώτικα μέτρα, ἐγέμισαν τὸ μισὸ τοῦτο Stajo κεχρί (miglio) καὶ τὸ ἐζύγισαν, τὸ εὔρον δὲ ὅτι ἐζύγιζεν ἀκριδῶς 46 χανιώτικας λίβρας, τὰς ὁποίας διήρυσαν εἰς $311\frac{1}{8}$ μέρη, καὶ ἀφαιρέσαντες ἐξ αὐτῶν τὰ 182, μὲ ὅσα ἰσοδυναμεῖ τὸ χανιώτικὸ μέτρο, (1 Misura Caniota = 182 Bicchieri, Gotti, ποτήρια), εὔρον ὅτι τὸ κεχρί τοῦτο, τὸ περιεχόμενον εἰς τὸ μισὸ βενετικὸ χάλκινο Stajo (Mezza Misura di Venezia), ἐζύγιζε λίβρας (Libbre) 26², οὐγκίας 19 (oncie) καὶ καράτο (carato) 1, ἡ δὲ Mezza Misura, τὸ μισὸ βενετικὸ χάλκινο Stajo, λίβρας 13, οὐγκίας 9 καὶ Saggi³ $3\frac{1}{2}$, καὶ il quarto, la quarta, τὸ τετάρτι, ἡ κάρτα, ὡς λέγουν εἰς τὴν Κρήτην, ἐζύγιζεν λίβρας 6, οὐγκίας 15, Saggi $1\frac{1}{2}$, καὶ τὸ Gotto, τὸ ποτήρι, Saggi 21 καὶ $\frac{2}{3}$, θέσαντες δὲ ἐντὸς τοῦ ποτηρίου (Gotto) τὸ κεχρί, ποῦ ἐζύγιζε τοὺς 21 καὶ $\frac{2}{3}$ τούτους Saggi, εὔρον ὅτι τὸ ποτήρι ἦτο ἀκριδῶς γεμάτο· θέσαντες δὲ τὰς 6 λίβρας, οὐγκίας 15, Saggi $1\frac{1}{2}$, εἰς τὴν κάρταν, ἐγέμισε καὶ αὕτη ἀκριδῶς. Θέσαντες δὲ πάλιν τὰς 13 λίβρας, 9 οὐγκίας καὶ $3\frac{1}{2}$ Sazia εἰς τὴν Mezza Misura, ἐγέμισε καὶ αὕτη ἀκριδῶς. Θέσαντες δὲ τὰς 26 λίβρας, 19 οὐγκίας καὶ 1 καράτι, εἰς τὴν χανιώτικη Misura, εὔρον ὅτι δὲν περιείχεν αὕτη παρὰ μόνον 26 λίβρας, 13 οὐγκίας, 3 Sazia καὶ 2 καράτια, οὕτως ὥστε ἔμεινεν ἑλλιπὲς τὸ χανιώτικὸ μέτρο τῶν σιτηρῶν, τὸ μουζοῦρι λεγόμενον. κατὰ 5 οὐγκίας καὶ $2\frac{1}{2}$ Sazia, δηλαδή, κατὰ 1 ποτήρι (Gotto) καὶ $\frac{3}{4}$.

Οὕτω, κατὰ διαταγὴν τῆς ἐκλαμπροτάτης κυβερνήσεως καὶ τῶν ἐκλαμπροτάτων ἐλεγκτῶν, ἐγὼ Alvisè Amalteo, κυβερνητικὸς γραμματεὺς, κατέγραψα τὴν δοκιμὴν ταύτην, διὰ νὰ πρωτοκολληθῇ αὕτη καὶ εἰς τὸ λογιστήριον. Πλὴν τῶν ἐλεγκτῶν καὶ διοικητοῦ καὶ κυβερνήτου καὶ συμβούλου, ὡς εἶπομεν ἄνωτέρω, παρέστησαν καὶ ὑπέγραψαν τὴν πράξιν καὶ οἱ εἰδικοί, οἱ ἐξῆς: ὁ λογιστὴς τῶν ἐλεγκτῶν Onofrio Vari, ὁ γραμματεὺς τοῦ Ἐπιμελητηρίου, Μιχαὴλ Καλέργης, ὁ ὑπολογιστὴς Nicolò Mandricari, ὁ πρῶ-

1. Βενετσιάνικον Staro ἢ Stajo, ἦτο μέτρον χωρητικότητος, ἰσοδυναμοῦν μὲ λίβρας 83, Kg. 317.200.

2. Ἡ βενετσιάνικη Libbra (τῆς ὁποίας πολλαπλασιασμός ἦτο χιλιάς), ἦτο μέτρον ἄρους ἰσοδυναμοῦν πρὸς 0,476.949 Kg. (libbra grossa) ἢ πρὸς 0,301.230 Kg. libbra sottile), ὑποδιαιρουμένη εἰς 12 οὐγκίας, ἡ οὐγκία (grossa) εἰς 192 καράτια, καὶ τὸ καράτι, εἰς 4 grani.

3. Sazia καὶ Saggi = ἐξάγιον, ἂν δύναται νὰ λεχθῇ, ἦτοι τὸ ἓν μέρος τῆς οὐγκίας.

τος τῶν ζυγιστῶν (ἀρχιζυγιστῆς) κ. Γεώργιος, ὅστις ἐζύγιζε καὶ ἔκανε τὰς δοκιμὰς ὁ Χρυσόχοδος Δουρακάνης καὶ ἄλλοι. (c. 262).

Ὁ Καστροφύλακας ἀναφέρει καὶ ἄλλον τρόπον λύσεως τοῦ προβλήματος τῆς δοκιμῆς τῶν μέτρων, ἀπλούστερον καὶ ἐπιστημονικώτερον ἀπὸ τὸν ἐκτεθέντα, ὅστις ἐνθυμίζει «γυναικίστικους λογαριασμούς»!

Ἡ λύσις τοῦ προβλήματος ἔχει οὕτω :

Προϋποτιθεμένου ὅτι τὸ χανιώτικο μέτρο (Μουζοῦρι) διαιρεῖται εἰς 182 ποτήρια (gotti) καὶ ὅτι τὸ βενετικὸ stajo ἢ stajo—κατόπιν δοκιμῆς πολλάκις ἐπαναληφθείσης—ἀνταποκρίνεται εἰς χανιώτικα μέτρα 3 καὶ $76 \frac{1}{4}$ ποτήρια (gotti), τὸ δὲ μισὸ βενετικὸ stajo ἰσοδυναμεῖ μὲ ποτήρια $311 \frac{1}{8}$, τὸ δὲ μισὸ stajo ποῦ ἐζυγίσθη μὲ τὸ ἐντὸς αὐτοῦ περιεχόμενον κεχρὶ, ἔδωκε βάρος 46 λίβρας, πρέπει νὰ κάμωμεν τὸν ἐξῆς συλλογισμόν διὰ νὰ ἐξακριβώσωμεν τὴν ἀλήθειαν :

Ἐὰν $311 \frac{1}{8}$ ποτήρια, τὰ ὅποια ἰσοδυναμοῦν μὲ μισὸ βενετικὸ stajo, ζυγίζουσι 46 λίβρας, πόσον θὰ ζυγίζουσι 182 ποτήρια, τὰ ὅποια ἰσοδυναμοῦν μὲ 1 χανιώτικον μέτρο; (μουζοῦρι). Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀριθμῶν θὰ εὐρωμεν τὸν τέταρτον, δηλαδὴ τὸ μέρος τοῦ ρηθέντος χανιώτικου μέτρου, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ γνωρίσωμεν εὐκόλως τὸ μέρος τοῦ μισοῦ μέτρου (πινακίου) (Mezza Misura), τῆς κάρτας (quarta) καὶ ποτηρίου (gotto). Εὐρόντες δὲ τὸ μέρος ἐκάστου τῶν μέτρων τούτων, πρέπει νὰ ἐνθυμώμεθα ὅτι ταῦτα, δὲν πρέπει νὰ περιέχωσιν οὔτε περισσώτερον, οὔτε ὀλιγώτερον, τῆς ποσότητος τῆς ἀνταποκρινομένης εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος, τὸ ὅποσον ἔδωκε τὸ ζύγισμα, ἢ ὕλη ὅμως πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε ἡ ἴδια ἐκεῖνης, τὴν ὁποίαν μετεχειρίσθημεν ἐξ ἀρχῆς, διὰ νὰ ζυγίσωμεν τὸ μισὸ βενετικὸ stajo, κεχρὶ λ. χ.

Τὸ χανιώτικον λοιπὸν μέτρον, τὸ μουζοῦρι, κατὰ τὸν ρηθέντα κανόνα, πρέπει νὰ ζυγίζῃ λίβρας 26, 19 οὐγκίας, καὶ 1 καράτι. Τὸ ποτήρι τοῦ μέτρου τούτου, τὸ ὅποσον εἶναι τὸ $\frac{1}{182}$ τούτου, δεόν νὰ ζυγίζῃ λίβρας 0, οὐγκίας 0, καὶ Sazia (Saggi) $21 \frac{2}{3}$. Τὸ μισὸ μέτρο (la mezza misura. δεόν νὰ ζυγίζῃ—λίβρας 13, οὐγκίας 9 καὶ $3 \frac{1}{2}$ sazia.

Ἡ κάρτα τοῦ μέτρου (μουζουριῦ) la quarta della Misura) δεόν νὰ ζυγίζῃ : λίβρας 6, οὐγκίας 15 καὶ $\frac{1}{2}$ sazia.

Κατὰ τὴν γενομένην δοκιμὴν, τὸ μὲν βενετσιάνικον Mezzo stajo, εὐρέθη ὅτι ζυγίζει λίβρας 46, ἐκπιπτομένου τοῦ βάρους τοῦ σάκκου, τὸ δὲ χανιώ-

1. Ἡ σημασία τοῦ πράγματος εἶναι προφανής. Ἡ Γαληνοτάτη δηλονότι δὲν ἤθελε νὰ γίνωνται ἀδικίαι εἰς τὰς ὑπ' αὐτῆς διοικουμένας ξένας χώρας. Τοῦτο ἡμεῖς οἱ ἀδοκίμοι, ἴσως κρίναντες τὰ σφάλματα αὐτῆς ἐν Κρήτῃ, τῆς τὸ ἀναγνωρίζομεν. Δυστυχῶς ὅμως, ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον, δὲν ἀντιπροσωπεύετο ὑπὸ ἰκανῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, ἐσάκις δὲ ἐτύγχανεν ἰκανὸς Δούξ, διοικητὴς ἢ γενικὸς προβλεπτής, ὡς ὁ ρηθεὶς Φοσκαρίνης, ἔμεινον ὡς φωτεινά σημεῖα διὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους καὶ πρὸς μίμησιν παραδείγματα, αἱ ἀποφάσεις καὶ διατάξεις αὐτῶν.

τικο μέτρον, τὸ ἕποϊον ἔπρεπε νὰ ἔχη βάρος, σύμφωνα μὲ τὸ μισὸ βενετσιάνικο stajo, λίθρας 26, οὐγκίας 19 καὶ 1 καρᾶτι, εὐρέθη ὅτι ἐζύγιζε μόνον λίθρας 26, οὐγκίας 14. Οὕτω τὸ μέτρον τοῦτο ἦτο ἐλλιποβαρὲς κατὰ ποτήρια $1 \frac{1}{3}$ καὶ ἀνταπεκρίνετο μόνον πρὸς 180 καὶ $\frac{2}{3}$ τοῦ ποτηρίου, ἀντὶ 182 ποτήρια.

Τὸ μισὸ μέτρο (la Mezza misura), εὐρέθη ὅτι ἐζύγιζε 13 λίθρας, 9 οὐγκίας καὶ $3 \frac{1}{2}$ sazia, ὅπως ἔπρεπε νὰ ζυγίζη, ἀφοῦ εἶναι ἀκριβές.

Ἡ κάρτα (il quarto della misura), εὐρέθη ὅτι ἐζύγιζε λίθρας 6, οὐγκίας 15, καὶ $1 \frac{1}{2}$ sazia, ὅπως ἔπρεπε, ἄρα εἶναι ἀκριβής.

Τὸ ποτήρι (il gotto) εὐρέθη ὅτι ἐζύγιζε sazia $2 \frac{1}{3}$ εἰς μικρὰ σάτσια, ὥστε ἦτο καὶ τοῦτο ἀκριβές, διότι τόσον ἔπρεπε νὰ ζυγίζη (c. 264).

ΑΛΥΚΑΙ (SALINE) ΣΟΥΔΑΣ ΚΑΙ ΣΠΙΝΑΛΟΓΓΑΣ—ΑΛΑΤΟΠΑΡΑΓΩΓΗ

Ἐλέχθη ἤδη ὅτι αἱ κεντρικαὶ ἀποθήκαι διὰ τὰ σιτηρὰ ἦσαν εἰς τὸ Ἡράκλειον, αἱ δὲ τοῦ ἄλατος εἰς τὰ Χανία (τὴν Σούδαν). Εἰς τὸ βάθος (κοιλιάδα) τοῦ κόλπου τῆς Σούδας (sulata) κατεσκευάσθησαν αἱ ἀλυκαὶ αὗται, ἀρξαμένης τῆς ἐργασίας ἀπὸ τῆς 13 Ἀπριλίου 1575, μέχρις Ἰουνίου 1583 :

ἘΚαστροφύλακας ἀναφέρει δαπάνας τοῦ ἔργου : καθαρισμὸν τοῦ ἐδάφους, ἀνοιγμα (σκάψιμον) τῶν λάκκων τῶν ἀλυκῶν, διεύθυνσιν τῆς θαλάσσης πρὸς τὰς ἀλυκάς, ἴδρυσιν τῶν ἀναγκαίων ἀποθηκῶν πρὸς ἀποθήκευσιν καὶ προφύλαξιν τοῦ ἄλατος, πληρωμὴν τεχνιτῶν, ἐργατῶν κλπ. ἐν ὅλῳ ὑπερπέρους 178.478, σολδίν. 4 καὶ 20 τορνέζους.

Διὰ προσωπικὰς ἀγγαρείας τῶν χωρικῶν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἐν ὅλῳ 8.442 καὶ 4.571 ἡμέρας διάφορα ἀντισιχῶματα διὰ λογαριασμὸν τῶν ἀγγαρειῶν : 6 ἡμερῶν ἐργασία=μία ἀγγαρεία (=4571 : 6=σχεδὸν 762), ὁμοῦ μετὰ τῶν $8.442 + 762 = 9.204$ προσωπικαὶ ἀγγαρεῖαι, πρὸς 12 ὑπερπ.=110.448 ὑπέρπ. ἦτοι τὸ ὅλον 288.926 ὑπερπ. 4 σολδίν. καὶ 20 τορνέζοι, ἢ 19.883 βενετ. δουκ. (c. 232). Εἰς τὴν ὡς ἄνω κοιλιάδα ἀναφέρονται 175 δημόσια ἀλυκαί, ἐνοικιαζόμεναι εἰς τοὺς χωρικοὺς τῶν πλησίον χωρίων, καὶ δὴ τῶν Τσικαλαριῶν, οἱ ὅποιοι τὰς εἰργάζοντο καὶ ἐκ τοῦ παραγομένου ἄλατος παρεκρατεῖτο τὸ ἐνοίκιον. Ἄλλ' ἐνῶ ἡ ἀγοραία τιμὴ τοῦ ἄλατος ἦτο 6 σολδίνια ἢ

1. ἘΚαστροφύλακας παραθέτει (c. 233—34) πίννακα ὄλων τῶν ἀγγαρειῶν τῶν γενομένων εἰς τὰ δημόσια ἔργα Χανίων, Σούδας, Θεσφωρὸν μέχρι τέλους 1582 : ὀχυρωματικὰ ἔργα Χανίων, λιμένα, ναύσταθμον, στρατῶνας, κρήνας, διοικητικὰ παλάτια, φορτέσσα Σούδας, Θεσφωρὸν, ἀλυκάς Σούδας, βορβορέλλαν Σούδας, στέρνας Σούδας καὶ Καλαμίου κλπ. 205.852 ἀγγαρ. καὶ 1 ἡμέραν, πρὸς 12 ὑπερπ. ἐκάστη=2.470.224 ὑπέρπεροι, ἐπλήρων δὲ ἢ Κοινότης Χανίων 3 ὑπερπ. καὶ 5 ἢ κυβέρνησις δι' ἐκάστην ἀγγαρείαν τοὺς χωρικοὺς τοὺς ἐργαζομένους προσωπικῶς πρὸς διατροφὴν, ἢ τοὺς στρατιώτας τοὺς ἐργαζομένους ἀντὶ τῶν χωρικῶν, τῶν μὴ δυναμένων νὰ ἐργασθῶσιν προσωπικῶς καὶ καταβαλόντων τὸ ἀντισιχῶμα. Εἰς τὰς ἀγγαρείας ταύτας δὲν συμπεριλαμβάνονται αἱ τοῦ ἔτους 1583, περὶ ὧν ἐγένετο ἡδὴ λόγος.

ἢ μίζουρα, τὸ δημόσιον τὸ ὑπελόγιζε μόνον πρὸς 4 σολδίνια! Αἱ 175 αὐταὶ ἀλυκαὶ δύνανται νὰ παράγωσιν ἐκλεκτότατον ἄλας 110 χιλιάδας μίζουρες ἐτησίως. Θὰ ἠδύναντο δὲ νὰ γίνωσιν ἐκεῖ ἀκόμη 5—6 ἀλυκαί, αἱ ὁποῖαι καὶ εἶχον ἀρχίση, ἀλλὰ δι' ἔλλειψιν ἐργατῶν δὲν ἐτελείωσαν. Εἰς τὴν ἰδίαν δὲ κοιλάδα, καὶ ἀκριβῶς πρὸς τὸ μετόχιον del Contesin, ὑπάρχει ὠραιοτάτη τοποθεσία διὰ νὰ γίνωσιν ἀκόμη ὡς 150 ἀλυκαὶ (c. 263). Εἰς τοὺς μισθοδοτούμενους Χανίων ἀναφέρονται: Βίκτωρ Βαρώτσης γενικὸς ἐπιθεωρητὴς τῶν ἀλυκῶν Κρήτης, ἐτήσιον μισθὸν ὑπερπ. 1.407 καὶ 6 σολδίνια. Τζώρτζης Χαλαβαλίγος (Calabalin) γραμματεὺς 558 ὑπερπ. καὶ Ἰάκωβος Μαρτινέγκος γραμματεὺς, ὑπερπ. 666, σολδιν. 10 καὶ 16 τορν. (c. 220). Εἰς τὴν Σούδαν εἶχον κατασκευασθῆ 3 ἀποθήκαι ἄλατος, εὑρέθη δὲ εἰς αὐτάς κατὰ τὴν ἐπιθεώρησιν τοῦ 1583, 120 χιλιαδ. μίζουρες ἄλατος (c. 263).

ΑΛΥΚΑΙ ΣΠΙΝΑΛΟΓΓΑΣ

Εἰς τὴν περιοχὴν Ἡρακλείου, καὶ ἀκριβῶς εἰς θέσιν καλουμένην «οχο elunda», (ἔξω Ἐλούντα) εὐρίσκονται 13 ἀλυκαὶ ὡς ἑξῆς:

Τοῦ κ. Πέτρου Βαρβαρίγου 7, δυναμένης νὰ παράγωσιν ἐτησίως ἄλας 7.000 μίζουρες. Τοῦ κ. Bertuccio Βαρβαρίγου 1, δυναμένην νὰ παράγῃ ἐτησίως ἄλας 3.000 μίζουρες. Τοῦ κ. Θωμᾶ Βαρβαρίγου 3, δυναμένης νὰ παράγωσιν ἐτησίως ἄλας 3.000 μίζουρες. Τοῦ κ. Θωμᾶ Δανδόλου 2, δυναμένης νὰ παράγωσιν ἐτησίως ἄλας 2.000 μίζουρες. Εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν «οχο Elunda» εἶναι καὶ ἄλλαι 29¹ ἀλυκαί, διαφόρων ποσῶν παραγωγῆς ἄλατος, ὡς ἑξῆς:

Τοῦ δημοσίου 7, ἐνοικιασμένης εἰς τὸν κ. Θωμᾶν Μαρκόπουλον, δυναμένης νὰ παράγωσιν ἐτησίως ἄλας μίζουρες 4.000
 Τοῦ κ. Βίκτωρος Καλέργη 4, δυναμένης νὰ παράγωσιν ἐτησίως μίζ 30.000
 Τοῦ κ. Ἀντωνίου Βαρβαρίγου 4, δυναμένης νὰ παράγωσιν ἐτησίως » 12.000
 Τοῦ κ. Ἀγγέλου Βαρβαρίγου 2, δυναμένης νὰ παράγωσιν ἐτησίως » 8.000
 Τοῦ κ. Μάρκο Σαργέδο 1, δυναμένην νὰ παράγῃ ἐτησίως . . . » 2.000
 Τοῦ ποτὲ κ. Ματθαίου Βαρβαρίγου 1, δυναμένην νὰ παράγῃ ἐτησίως μίζ. 2.000

Εἰς ἐκάστην τῶν ἀλικῶν τούτων ἐργάζονται 10 ἐργάται. Ἐν ἑλφ ἀλυκάς 32, δυναμένης νὰ παράγωσι περίπου ἄνω τῶν 70 χιλιάδων μίζουρῶν ἄλατος. ἐκ τοῦ ὁποίου αἱ 44 χιλιάδες ἄσπρο καὶ τὸ λοιπὸν μαῦρο, ἐπιδιορθούμεναι δὲ—σήμερον εὐρίσκονται εἰς κακὴν κατάστασιν καὶ παρημελημένοι ὑπὸ τῶν κυρίων των—θὰ ἠδύναντο νὰ παράγωσιν ἄνω τῶν 150 χιλιάδων μίζουρῶν ἄσπρου ἄλατος, ἐνῆ σήμερον εἶναι μαῦρο καὶ γεμᾶτο ἄμμον. Εἰς τὴν ἰδίαν δὲ τοποθεσίαν θὰ ἠδύναντο νὰ γίνωσιν ἀκόμη 6—7 ἀλυκαί, καὶ μαζ' ἑμὲ

1. Φαίνεται πῶς εἶναι 19 καὶ ὄχι 24, διότι 19 εἶναι καταγεγραμμένοι, ἔλαι δὲ 32 καὶ ὄχι 42.

ἐκείνας τῆς Σούδας θά ἠδύναντο νά παράγωσιν ἐτησίως 270 χιλ. μίζουρες ἄλατος¹ (c. 263).

Αἱ στατιστικαὶ καὶ αἱ περὶ ἐμμέσων καὶ ἀμέσων φόρων σημειώσεις καὶ πίνακες τοῦ Καστροφύλακα καὶ αἱ περὶ τῆς ἐν γένει δημοσιονομικῆς πολιτικῆς τῆς Γαληνοτάτης Βενετικῆς Δημοκρατίας ἐν Κρήτῃ καὶ τὰς λοιπὰς βενετοκρατουμένας νήσους τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, περὶ τῶν ὁποίων θά εἴπωμεν κατωτέρω, δεικνύουσι τὸ ἐμπορικὸν πνεῦμα τῆς Βενετίας, τὴν διοργανωτικὴν αὐτῆς ἰκανότητα, ὡς καὶ τὸν βαθμὸν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς. Ἡ κεντρικὴ κυβέρνησις πάντως ἐνεφορεῖτο, ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ ἱε' αἰῶνος καὶ ἔξῃς, ὡς εἴπομεν καὶ ἄλλοτε, ὑπὸ τῆς καλυτέρας θελήσεως διὰ τοὺς εἰς αὐτὴν ὑποκειμένους λαούς, ἀλλ' οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς εἰς τὰ μέρη ταῦτα ἦσαν ὄλιγοί ἀνίκανοι, ἀμαθεῖς, διεφθαρμένοι καὶ φιλοχρήματα, ἐξουδετεροῦντες τὴν καλὴν θέλησιν τῆς Γαληνοτάτης, πρὸς τὴν ὁποίαν εἶχεν τὴν ἀντανάκλασίν των τὰ ἐλαττώματα ταῦτα τῶν ὑπαλλήλων τῆς. Ὅντως δέ, πάντες οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τοιαῦτα ἱστορικὰ θέματα, ἀποκαλοῦσι τοὺς Βενετοὺς «ἐμπόρους», ὅμιλον ἐμπόρων πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν λαῶν, τοὺς ὁποίους ἡ μοῖρα ἔταξε νά κυβερνώσιν. Οἱ ἴδιοι οἱ Ἱταλοὶ ἱστορικοὶ² μαρτυροῦν ὅτι τὴν κεντρικὴν κυβέρνησιν δὲν ἀπέλειπε μὲν ἡ καλὴ θέλησις, ἀλλ' ὅτι αἱ ἰδέαι, περὶ ἐκπαιδεύσεως τῶν λαῶν, περὶ θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, περὶ πολιτικῆς διοικήσεως, περὶ οἰκονομικῆς ἀνακουφίσεως, περὶ ἐπιστημονικῆς καλλιέργειας τῆς γῆς, περὶ ἀναπτύξεως τῆς βιομηχανίας κλπ. δὲν εἶχον εἰσέτι εἰσχωρήσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τῶν κυβερνῶντων τοὺς κατεστραμμένους τούτους λαούς: ἀνεπαρκεῖς κανονισμοὶ καὶ νόμοι, ἡ μεγάλῃ δύναμις τῶν φεουδαρχῶν καὶ καστελλάνων, κλοπαὶ καὶ καταχρήσεις τῶν διοικητῶν καὶ ἄλλων ὑπαλλήλων, προσθέτομεν ἡμεῖς, καὶ μεγάλαι στρατιωτικαὶ ὑποχρεώσεις, μέγιστα φορολογικὰ βάρη—πλὴν τῶν τακτικῶν φόρων—ἐκτάκτως ἐπιβαλλόμενα διὰ τὴν ἀνέγερσιν φρουρίων, τὰ κατ' εὐφημισμὸν «ἐκούσαι προσφοραὶ», αἱ «offerte» τοῦ Καστροφύλακα ἢ «tanso», ὡς εἴπομεν, καλούμενα, φορολογίαι καθιστάμεναι σὺν τῷ χρόνῳ πάγια, φορτωνόμεναι ὑπὸ τῶν φεουδαρχῶν καὶ ἐπιτοπίων ἐκτιμητῶν εἰς τοὺς κουρασμένους ὄμους τῶν χωρικῶν, ὡς ὀρθῶς παρατηροῦν οἱ σύνδικοι εἰς τὴν ἐκθεσίν των, καὶ ὁ Καστροφύλακας, ὡς θά εἴπωμεν εἰς τὴν «offerta» Κερκύρας, ἄλλοι προσωπικοὶ φόροι, τὰ ποσοστὰ ἐπὶ τῶν καταδικαστικῶν ἀποφάσεων, τὰ πρόστιμα, αἱ προσωπικαὶ ἀγγαρεῖαι καὶ αἱ ἐπὶ τῶν ὑποζυγίων, αἱ ὁποῖαι ἐπέφερον καὶ τὴν καταστροφὴν τούτων καὶ ἦσαν τόσον σπάνια τὴν ἐποχὴν ταύτην, τὸ andiscari εἰς τοὺς μὴ δυναμένους, ἔνεκεν

1. Καθ' ἕκαστον ἔτος εἰσπράττετο φόρος ἄλατος 93755 ὑπέρπεροι. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1575, ὁπότε ἐτελείωσαν αἱ ἀλυκαὶ Σούδας καὶ Σπιναλόγγας, μέχρι τοῦ 1585, ἐστάλησαν εἰς Βενετίαν 6.042.684 μίζουρες ἄλατος, καὶ κατηναλώθη ἐν Κρήτῃ διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ τόπου 4.020.640 μίζουρες.

2. Romanin, Storia di Venezia, ἐνθ. ἄνωτ. τομ. VI. p. 499—500.

ἀσθeneίας ἢ γήρατος ἢ ἄλλης αἰτίας νὰ ἐκτελέσωσι προσωπικῶς τὰς ἀγγαρείας ταύτας, πολλοὶ τῶν ὁποίων ἠναγκάζοντο νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰς οἰκίας των καὶ νὰ τραπῶσιν εἰς τὰ ὄρη κηρυσσόμενοι ὑπὸ τῶν ἀρχῶν εἰς φυγοδίκους ἢ ἀγριότης τῶν καστελλάνων—καπητάνων καὶ ἄλλων ὑπαλλήλων καὶ ἡ σκληρότης τῶν φεουδαρχῶν καὶ Cretese turbolente, pane, nero e bastone, nessuna misericordia, ἦτο τὸ σύνθημα τῶν τυραννίσκων τούτων τῶν χωρικῶν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις, τὸ καχύποπτον τῶν Βενετῶν πρὸς περιτοὺς Κρήτας, περὶ συνωμοσιῶν καὶ συνεννοήσεων δέθεν μετὸν Τοῦρκον, ἢ περιφρόνησις τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου θρησκείας, χωρὶς νὰ ἐπαναλάβωμεν τὰ ἄλλοτε λεχθέντα περὶ ἀρπαγῆς καὶ δημεύσεως τῶν κτημάτων τῶν πολιτῶν καὶ τῆς ἐκκλησίας. Πάντα λοιπὸν ταῦτα ἦσαν, ὡς αἱ πληγαὶ τοῦ Φαραώ, αἱ «κακώσεις» τῶν δυναστευομένων τούτων λαῶν.

Σὺν τούτοις, συνέτειναν εἰς τὴν ἀθλίαν ταύτην κατάστασιν ἡ ἔλλειψις δραστηριότητος καὶ ἰκανότητος τῶν πλείστων ἐκ τῶν διοικητῶν καὶ ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, ἡ ἔλλειψις τακτικῆς ἐπιδέψεως, παρακολουθήσεως καὶ ἐλέγχου τούτων ἐκ μέρους τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως τῆς Βενετίας. Τὴν χαώδη ταύτην κατάστασιν ἐπέτεινον ἡ σύγχυσις ἀρμοδιότητος ἐκάστου τῶν διοικούντων: Δουκὸς, συμβούλων, γεν. προβλεπτοῦ, γεν. καπητάνου, ἐκτάκτων ἀπεσταλμένων τῆς Γερουσίας καὶ ἄλλων καὶ πολλάκις ἡ ἀντιζηλία καὶ ἀλληλεπίδωξις τούτων. Τὰ ἐκάστοτε σπασμωδικῶς λαμβανόμενα μέτρα ἐκ Βενετίας: ἀποστολῆς ἐλεγκτῶν, πρὸς ἐξέλεξις τῶν λογαριασμῶν, ἀνακάλυψιν καταχρήσεων, εἴσπραξιν τῶν καθυστερουμένων φόρων, ἐπιβολῆς νέων τοιοῦτων ἢ μεταρρυθμίσεως φορολογικῶν καὶ ἄλλων συστημάτων, περὶ τῶν ὁποίων μᾶς πληροφοροῦν τόσον διεξοδικῶς ὁ Καστροφύλακας καὶ οἱ Σύνδικοι, ἀπέβαινον ἀνεπαρκῆ, ἀκριβῶς διότι ἦσαν μέτρα τῶν περιστάσεων, ἔκτακτα καὶ σπασμωδικὰ καὶ ὄχι πάγια καὶ συνεχῆ καὶ ψυχολογημένα, οὐδέποτε δὲ ἀπέβαινον πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ τοῦ τόσον θεβαρυμένου ἐκ τῶν προειρημένων κακώσεων, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῆς τῆς Γαλινοτάτης Δημοκρατίας, ὡς θὰ φανῆ ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ νέου φορολογικοῦ συστήματος εἰς τὴν Ζάκυνθον καὶ Κεφαλληνίαν.

Τὰ κακὰ ταῦτα περιέγραψαν εἰς τὰς πρὸς τὴν Γερουσίαν ἐκθέσεις των καὶ ἐστιγματίσαν εὐσυνείδητοι καὶ φιλότιμοι ἀπεσταλμένοι τῆς Βενετίας εἰς τὰς νήσους τῆς Ἀνατολῆς, Sindici καὶ Inquisitori, ὡς ὁ Γρίτης καὶ Γκαρζώνης, ὁ Bragadin, ὁ Bassadonna καὶ ἄλλοι, καὶ ὑπέδειξαν τὰ ἐνδεικνύμενα μέτρα, πρὸς κατάπαυσιν τῶν κακώσεων τούτων δυστυχῶς ὅμως ἐπεκράτησεν ἡ μοιρολατρικὴ πολιτικὴ τῆς Γαλινοτάτης μέχρι τῆς καταλήψεως τῶν χωρῶν τούτων ὑπὸ ἄλλων κυρίων, οἵτινες θεβαίως δὲν ὑπῆρξαν καλύτεροι τῆς Βενετίας!

Γ' ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΡΓΑ

ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ ΜΕΓΑΡΑ, ΟΧΥΡΩΣΕΙΣ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΦΡΟΥΡΙΩΝ,
ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΑ, ΣΤΡΑΤΩΝΕΣ, ΝΑΥΣΤΑΘΜΟΙ, ΟΠΛΑΠΟΘΗΚΑΙ,
ΑΠΟΘΗΚΑΙ ΖΩΟΤΡΟΦΙΩΝ ΚΑΙ ΥΛΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΟΥ,
ΠΥΡΟΒΟΛΙΚΟΝ, ΟΠΛΑ, ΥΛΙΚΑ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΛΠ.

Εϋθύς ἐξ ἀρχῆς τῆς καταλήψεως τῆς Κρήτης ἐπελήφθη ἡ Γαλινοτάτη Βενετικὴ Δημοκρατία τῆς ἀνεγέρσεως δημοσίων κτιρίων, διὰ τὴν ἐμφάνισιν τῶν Μαγιστράτων τῆς καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν Βενετῶν ἀποίκων καὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν αὐτῆς δυνάμεων ἐν τῇ νήσῳ. Τὰ δουρικὰ καὶ διοικητικὰ μέγαρα, αἱ στοαὶ καὶ μαυσωλεῖα καὶ ἄλλα καλωπιστικὰ ἔργα θὰ ἐδείκνυον εἰς τὰ ὄμματα τοῦ λαοῦ τὸ μεγαλεῖον τῆς Βενετίας, τὰ δὲ ὀχυρωματικὰ καὶ ἄλλα στρατιωτικῆς φύσεως ἔργα τὴν δύναμιν αὐτῆς, θὰ ἐξησφάλιζον δὲ συγχρόνως τοὺς ἀποίκους, τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον ἀπὸ παντὸς ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ ἐχθροῦ. Ἔστειλε λοιπὸν ἡ Βενετία πρὸς τοῦτο πάντοτε τοὺς ἱκανωτέρους τῆς μηχανικῆς καὶ ἀρχιτέκτονας διὰ σχεδιάσματα καὶ τὴν ἀνεγερσιν τῶν διοικητικῶν τούτων μεγάρων καὶ καλλωπιστικῶν ὡς καὶ ὀχυρωματικῶν ἔργων εἰς τὰς πόλεις: στρατιωτικῶν νοσοκομείων, στρατώνων καὶ ναυστάθμων, ἀποθηκῶν διὰ σιτηρὰ καὶ παντὸς εἶδους ζωοτροφίας, στρατιωτικῶν ὑλικῶν κλπ. δαπανήσασα κολοσσιαῖα ποσὰ ἐκ τῶν δημοσίων ταμείων τῆς νήσου, πλὴν τῶν ὄσων αὕτη ἀπ' εὐθείας ἔστειλεν εἰς χρῆμα καὶ εἰς εἶδος, ἐπιβαρύνασα δὲ καὶ τοὺς κατοίκους μὲ ἐκτάκτους φόρους καὶ τοὺς ἰθαγενεῖς χωρικοὺς μὲ ἐκτάκτους ἀγγαρεῖας. Περὶ πάντων τούτων ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας, περιγράφει ὅμως ἐκτενῶς ὁ Γερόλας¹, ἐκ τοῦ ὁποῦ καὶ συμπληροῦμεν τὰς πληροφορίας τοῦ Καστροφύλακα.

1. Διὰ τὴν ἀνεγερσιν, ἐπισκευὴν καὶ συντήρησιν τῶν διοικητικῶν μεγάρων καὶ ἄλλων δημοσίων ἔργων ἐν Κρήτῃ ἐπὶ βενετοκρατίας, εἶπομεν ἤδη τινὰ ἀπὸ οἰκονομολογικῆς ἀπόψεως. Ὁ Γερόλας ὅμως εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ, *Monumenti Veneti nell' Isola di Creta*, καὶ δὴ εἰς τὸν I. καὶ III. τόμον, περιγράφει τὰ ἔργα ταῦτα ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως, λαμβάνων τὰς πληροφορίας αὐτοῦ ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὰς πηγὰς, τὰ βενετικὰ Ἄρχεῖα τῆς ἐποχῆς, καὶ ἰδίως τὰ τηλεγραφήματα καὶ τὰς ἐκθέσεις τῶν προβλεπτῶν καὶ τῶν κατὰ τόπους διοικητῶν, ὡς καὶ ἀπὸ τὸν ἡμέτερον Καστροφύλακα, τὸν κώδικα τοῦ ὁποῦ ἀποκαλεῖ «*prezioso documento*». Ἐκ τοῦ Γερόλα δὲ συμπληροῦμεν τὰς περὶ δημοσίων ἔργων πληροφορίας τοῦ Καστροφύλακα, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω.

ΑΓΘ. ΞΗΡΟΥΧΑΚΗ, Η ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗ ΑΝΑΤΟΛΗ

Η ΠΟΛΙΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ

Διοικητικά Μέγαρα. Ἡ βενετική λοιπὸν ἀλαζονία ἐπέβαλεν ὅπως τὰ δημόσια κτίρια εἰς τὰς βενετοκρατούμενας ἑλληνικὰς χώρας εἶναι ἀνάλογα τῶν τῆς Μητροπόλεως, τοιαύτην δὲ πράγματι εἶχε τὴν ἀναλογίαν τὸ δουκικὸν μέγαρον Κρήτης: μὲ τὴν ἐκκλησίαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ἐκ τοῦ δουκὸς ἐξαρτωμένην, εἰς τὴν ὁποίαν οὗτος καὶ ἡ κυβέρνησίς του ἐκκλησιάζοντο, καὶ ἔνθα ἐτελοῦντο αἱ δοξολογίαι καὶ αἱ ἀκολουθίαι εἰς τὰς ἔθνικὰς ἑορτάς, μὲ τὸν Πύργον τοῦ Ὁρολογίου, τὴν Στοᾶν καὶ ἄλλα ἐξαρτήματα ἦτο δηλ. ἀπομίμησις, καίτοι ἀμυδρά, τοῦ δουκικοῦ παλατίου τῆς Βενετίας. Ὑπάρχει δὲ γνώμη, ὡς παρατηρεῖ ὁ Γερόλας, ὅτι τὸ ἐπὶ βυζαντινῆς ἐποχῆς διοικητικὸν μέγαρον ἐν Κρήτῃ, διερρυθμίσθη καταλλήλως εἰς δουκικὸν τοιοῦτον ὑπὸ τῶν Βενετῶν. Τὸ δουκικὸν μέγαρον καὶ τὰ διοικητήρια τῶν κατὰ τόπους διοικητῶν τῆς νήσου ἐχρησίμευον οὐ μόνον ὡς διοικητήρια, ἀλλὰ καὶ ὡς κατοικίαι τῶν διοικητῶν, εἰς τὰ κτίρια δὲ ταῦτα ἦσαν συγκεντρωμέναι αἱ σπουδαιότεραι ὑπηρεσίαι, δικαστήρια, φυλακαὶ κλπ. ἐπὶ τουρκοκρατίας δὲ τὰ ἴδια συνήθως κτίρια, κονάκ, τὸ κονάκι, καλούμενον, ἐχρησίμευον διὰ τοὺς αὐτοὺς σκοποὺς.

Ὁ Γερόλας ἀναφέρει τουρκικὸν ἐγγράφον¹ τοῦ 1670, ἐν τῷ ὁποίῳ περιγράφεται τὸ δουκικὸ παλάτι Κρήτης ὡς ἐξῆς: Εἰς τὴν συνοικίαν τῆς Ἁγίας Κυριακῆς, οἰκία καλουμένη δουκικὸ παλάτι: διόροφος: ὁ ἄνω ὄροφος μὲ 2 αἰθούσας, 9 δωμάτια, 1 μαγειρεῖον, 3 ταράτσας. Ὁ κάτω ὄροφος μὲ 22 δωμάτια, 1 μεγάλον σταῦλον, 1 μεγάλην ἀποθήκην, 1 φυλακὴν, 3 στέρνας. Πλὴν δὲ τούτων, πλησίον τῆς σκάλας 19 δωμάτια, 1 στοᾶ, 2 πηγαί, 4 αὐλαί, 3 πηγάδια, 16 μαγατζιά καὶ 1 ἀποθήκη. Τὰ περὶ τῆς ἀνεγέρσεως καὶ συντηρήσεως τῶν διοικητηρίων καὶ ἄλλων τῶν δημοσίων κτιρίων ἐν Κρήτῃ, ἀποτελοῦσι μακρὰν καὶ περιπετειώδη ἱστορίαν τὴν ὁποίαν γράφει ὁ Γερόλας, ὃ δὲ Καστροφύλακας ἀσχολεῖται μόνον περὶ τῶν δαπανῶν τῆς περιόδου 1579—1582 καὶ τῶν ἐλλείψεων τὰς ὁποίας παρουσίαζον τὴν ἐποχὴν ταύτην τὰ δημόσια ταῦτα κτίρια: Δαπάναι ἐπισκευῆς καὶ συντηρήσεως «dei palazzi dei clarissimi Rettori di Candia» διὰ τὰ ἔτη 1579—1582. Διὰ τὰ 3 ταῦτα ἔτη ἀναφέρονται δαπάναι 24 χιλ. ὑπέρπεροι, χωρὶς τὰ ὑλικά τὰ ὁποῖα ἔστειλεν ἡ Βενετία. Μὲ μεγάλην δὲ ἐπιμέλειαν περιγράφει πόσα ὑλικά καὶ ποίου εἶδους (ξύλεια, σίδηρον, μόλυβδον κλπ.), πόσα καὶ ποῖα ἐργαλεῖα

1. Ἀρχεῖον τοῦ Καθῆ Ἡρακλείου. Σήμερον ἡ συνοικία ἔνθα ὑπῆρχε τὸ δουκικὸ παλάτι ἔχασε βεβαίως τὴν ἀρχικὴν τῆς φυσιογνωμίαν. Ἡ περιπέτεια καὶ αἱ ἀτελείωτοι ἐπισκευαὶ τούτου καὶ τῶν ἄλλων δημοσίων κτιρίων προήρχετο ἐκ κακῆς ποιότητος τῶν ὑλικῶν τὰ ὁποῖα μετεχειρίζοντο διὰ τὴν ἀνεγερσιν αὐτῶν, ὑφίσταντο δὲ σημαντικὰς ἐλάβας ἐκ τῶν ἐροχῶν καὶ τῶν σεισμῶν. Τὸ δουκικὸ παλάτι ὑπέστη σημαντικὰς ἐλάβας ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1363—66. *Ist. L. De Monacis, Chronicon de rebus Venetis, Venetiis, 1758, p. 173.*

(πριόνια, πελέκεις, πτυάρια, πλάνιες κλπ.), ἦσαν τοῦ δημοσίου· ἄρα δὲν συμπεριλαμβάνεται ἡ ἀξία αὐτῶν εἰς τοὺς ἄνω 24.000 ὑπερπέρους. Πλὴν ἕμως τοῦ ποσοῦ τούτου, ἀνεγράφετο εἰς τὸν προϋπολογισμόν ἐτησίᾳ δαπάνη 8.000 ὑπερπέρων διὰ τὴν ἐπισκευὴν καὶ συντήρησιν τοῦ διοικητηρίου Ἡρακλείου καὶ 2.508 διὰ τὸ παλάτι τοῦ Γενικοῦ καπητάνου (c. 13).

Παλάτι τοῦ Γενικοῦ καπητάνου. Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1363 - 66, συνεστήθη ἡ θέσις τοῦ Γενικοῦ καπητάνου, ὅστις ἐξήσκει ἀστυνομικὰ μᾶλλον καθήκοντα, εἶχε δὲ μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ ὄλων τῶν πραγμάτων τῆς Κρήτης καὶ εἶχε ἴδιον μέγαρον, τὸ «καπητανεάτο», ὡς τὸ ὀνομάζει ὁ Καστροφύλακας, κείμενον ἀπέναντι τῆς Armeria, παρὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγρυσαν πρὸς τὸν Ἅγ. Τίτον, εἰς τὸ μέρος ἔπου ὑπῆρχε τουρκικὴ σχολὴ ἐπὶ τουρκοκρατίας· σήμερον ἕμως, ὡς παρατηρεῖ ὁ Γερόλας, οὐδὲν ὑπάρχει ἔχνος τοῦ καπητανεάτου, τὸ ὅποσον εἶχε τὴν ἴδιαν περιπετειώδη ἱστορίαν τοῦ δουκικοῦ παλατίου.

Ὀικίαι συμβούλων καὶ καμερλέγγων. Εἵπομεν ἤδη περὶ τῶν ἀποζημιώσεων καὶ ἐπιδομάτων τὰ ὅποια ἐλάμβανον οἱ σύμβουλοι τοῦ δουκὸς καὶ οἱ καμερλέγγοι, (c. 79—81), ἔ δὲ Γερόλας¹ περιγράφει καταλεπτῶς τὰ περὶ κατοικίας τῶν ἀνωτέρων τούτων ὑπαλλήλων τῆς Γαληνοτάτης ἐν Κρήτῃ. Καὶ δι' αὐτοὺς αἱ ἴδιαι μέθοδοι μὲ τὰ ἴδια ἀποτελέσματα· Ἐξ ἀρχῆς τῆς βενετικῆς κυριαρχίας, μέχρι τέλους, ἐλέπομεν αὐξομιώσεις ἀποζημιώσεων διὰ κατοικίαν, δι' ἐπισκευὰς καὶ δι' ἐπιπλα, ἀναλόγως βεβαίως τῶν μέσων τὰ ὅποια διέθετεν ἐν Βενετίᾳ ἕκαστος σύμβουλος ἢ καμερλέγγος.

Ὀχύρωσις τῶν πόλεων καὶ φρουριῶν. Αἱ πόλεις καὶ τὰ φρούρια Κρήτης δὲν παρουσιάζουσι βεβαίως σήμερον τὴν βενετικὴν τῶν φυσιογνωμιῶν. Ἐξέλειπον ἐν πολλοῖς τὰ «βενετικὰ στενά» καὶ τὰ «βενετικὰ ἢ τουρκικὰ σοκάκια». Τὸ Ἡράκλειον καὶ τὰ Χανία εἶχον ἐξ ἀρχῆς περιταφρωθῆ καὶ περιχαρακωθῆ, εἰς δὲ τὸ Ρέθυμνον ἀνηγέρθη ἀπὸ τοῦ XVI αἰῶνος ἡ νέα φορτέτσα ἐπάνω εἰς τὸν λόφον ἔπου σώζεται καὶ σήμερον, ἐνθα ἀνηγέρθησαν καὶ ἄλλα τὰ ἀναγκαίου στρατιωτικὰ καὶ ἄλλα δημόσια κτίρια.

Ὁ Καστροφύλακας ἀναφέρει διὰ τὸ Ἡράκλειον, ἔτι διστάχθη ὑπὸ τῆς Γερουσίας τῆς Βενετίας τὸ 1582, ὁ κόμης Giulio Savorguan² νὰ ἐξετάσῃ ἐπιμελῶς τί ἐχρειάζετο διὰ νὰ καταστῆ ἀπόρθητος ἢ πρωτεύουσα τοῦ «Βασιλείου τῆς Κρήτης». Ὁ Savorguan ἐξετάσας τὴν φορτέτσα ἀπὸ ξηρᾶς τε καὶ θαλάσσης «passo per passo», ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ ὀχυροῦ Ἅγ. Πνεύμα-

1. Gerola, M, V. Tom. III, p. 19 καὶ ἐξῆς.

2. Ὁ Γερόλας, M. V. III, p. 83, γράφει Gerolamo Savorguan καὶ ὄχι κόμης Giulio Savorguan, ὡς λέγει ὁ Καστροφύλακας. Ὁ Gerolamo Savorguan τοῦ Γερόλα ὑπεδείκνυε τὴν ἀνάγκην ἀνεγέρσεως 2 στρατώνων ἐν Ἡρακλείῳ τὸ 1566, ὁ δὲ κόμης Giulio Savorguan τοῦ Καστροφύλακα ὑποβάλλων τὰ σχέδιά του εἰς τὸν κυβερνήτην Martinengo κατὰ 16 ἔτη πρότερον (1582), εἶναι ἄρα γε ὁ ἴδιος; Γνωστὸν ἕμως τυγχάνει ὅτι καὶ σήμερον ἔτι ὑπάρχει ἐν Ἡρακλείῳ οἰκογένεια Σαβοργιαννάκηδων.

τος (S. Spirito)¹, προχωρών πρὸς τὰ ὄχυρά Panigra, Betelem, Martinengo, Gesù, Vitturi, μέχρι τοῦ ὄχυρου Sabbionara, δηλαδή ἕλην τὴν περιφέρειαν τῆς φορτέτσας, ὑπέβαλε τὴν 8 Σεπτεμβρίου 1582 σχέδιον εἰς τὸν κυβερνήτην G. Maria Martinengo, διὰ τοῦ ὁποίου ἀποφαινεται ὅτι πρέπει νὰ κατασκευασθῶσιν 5.601 κυβικά μέτρα τείχος καὶ νὰ μεταφερθῶσι 51.817 κυβικά μέτρα γῆς πρὸς ἐπιχωμάτωσιν καὶ ἀνύψωσιν παραπετασμάτων, ἐπάλλεξων, κανονοστασιῶν κλπ. κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἐδάφους, τῶν τοποθεσιῶν καὶ τῆς πολεμικῆς τέχνης (c. 281—282). Μέρος δὲ τῆς γῆς ταύτης δύναται νὰ ληφθῆ ἀπὸ τὴν ἐκσκαφὴν τῶν τάφρων περίξ τῆς φορτέτσας, καὶ τὸ ἕτερον θὰ τὸ μεταφέρουν ἀπὸ τὰ περίξ ὑψώματα, δηλαδή ἐξ ἀποστάσεως διακοσιῶν ἢ τριακοσιῶν μέτρων. Θὰ ἀπαιτήσῃ ἡ μεταφορὰ αὕτη χρονικὸν διάστημα 5—6 ἐτῶν καὶ 6 ἡμερῶν ἐργασίας (ἀγγαρεῖται) τῶν χωρικῶν ὄλου τοῦ διαμερίσματος, ὅσοι ἦσαν τὸ 1582, καὶ ἂν δὲν συμβῆ τίποτε τὸ ἀπρόσπτον (πόλεμος ἢ ἐξέγερσις τῶν χωρικῶν), ὥστε νὰ ἀπασχοληθοῦν ἀλλαχοῦ οἱ χωρικοὶ καὶ νὰ μειωθῶσιν αἱ ἀγγαρεῖται. Τὸ τείχος τῶν 5.601 κυβικῶν μέτρων χρειάζεται νὰ κτισθῆ πρὸς ἐπένδυσιν καὶ στερέωσιν παλαιῶν τειχῶν εἰς διάφορα μέρη τῆς φορτέτσας, ὑπολογιζομένης δὲ τῆς δαπάνης πρὸς 6 βενετικὰ δουκάτα τὸ κυβικὸν μέτρον, ἀπαιτοῦνται 33.606 βενετικὰ δουκάτα. Πλὴν ὅμως τῶν ἀνωτέρω, μένει ἀκόμη ἡ ἀντίκρημος τῆς τάφρου (contrascarpa)²

1. Εἰς τὸν πίνακα τὸν ὁποῖον παραθέτομεν (σελ. 129) τῆς πόλεως Ἡρακλείου (Città di Candia), φαίνονται καθαρὰ τὰ ὄχυρά S. Spirito, Panigra, Betelem, Martinengo, Gesù, Vitturi καὶ Sabbionara. Ἡ εἰκὼν ἐλήφθη ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Mario Boschini, *il Regno tutto di Candia*, εἰς τὸ Museo Civico Correr τῆς Βενετίας ὑπάρχει πολύτιμος μεμβράνινος κώδιξ, προερχόμενος ἐκ τοῦ Ἀρχείου Γριμάνη—Μοροζίνη (ἀριθ. 1016), ὃ συγγραφεὺς τοῦ ὁποίου, Francisco Basilicata*, ἰχνογραφεῖ, μετ' ἐκτάκτου λεπτότητος καὶ ἀκριβείας, τὰς κυριώτερας τοποθεσίας τῆς Κρήτης κατὰ τὸ ἔτος 1618. Εἶναι τὸ ἔλρον εἰς τὸν κατάλογον 43 εἰκόνες, ἀλλ' ὃ κώδιξ σήμερον περιέχει μόνον 40, ἐλλείπουσι δηλαδή οἱ πίνακες XXII (Spiaggia di Francocastello, XXV (Spiaggia Zuzzuro), καὶ ὃ XXXIII (Castello Mirabello). Ἐκ τοῦ κώδικος ἐξελέξαμεν τοὺς πίνακας ποὺ εἰκονίζουσι τὴν πόλιν καὶ φορτέτσαν Ρεθύμνου (IX), τὸν ἐράχον καὶ τὴν φορτέτσαν Σούδας (XIII), καὶ τὴν πόλιν Χανίων (XIV), ὡς κατ' ἐξοχὴν δυναμένους νὰ διαφωτίσωσι τὰς τοπογραφικὰς περιγραφὰς τοῦ Καστροφύλακα.

2. *Contrascarpa*—ἀντίκρημος τῆς τάφρου, ἀντοφρυς.

* Ὁ Francisco Basilicata ἦτο εἰς Κρήτην ὡς ὑπομηχανικὸς μεταξὺ τοῦ 1612 καὶ 1638, τὰ δὲ σχεδιαγράμματα αὐτοῦ παραθέτει ὁ Γερόλας εἰς τὸ γνωστὸν αὐτοῦ ἔργον, *M. V. nell' Isola di Candia*, Tom. I Παρβ. καὶ Tom. II, p. 42).

Τοῦ κώδικος τοῦ Basilicata φαίνεται πῶς ἔκαμε χρῆσιν 25 ἐτη βραδύτερον ὃ περιφημὸς ζωγράφος καὶ γλύπτης Mario Boschini, διὰ νὰ παρασκευάσῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ, *Il Regno tutto di Candia* (1651), ἀφιερωμένον «al Serenissimo Principe e Regal Collegio di Venezia». Πρὸς περισσοτέραν λοιπὸν διαφώτισιν τῆς σχετικῆς περιγραφῆς τοῦ Καστροφύλακα περὶ Ἡρακλείου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ὄχυρωμάτων καὶ ἄλλων δημοσίων κτιρίων, παραθέτομεν ἐκ τῶν 61 πινάκων τοῦ ἔργου τὸν 23, Città di Candia.

ἔνθα πρέπει νά γίνουν ἄλλαι ἐργασίαι οὐχί μικρᾶς σημασίας καί δαπάνης.
(c. 284).

ΤΟ ΦΡΟΥΡΙΟΝ ΤΟΥ ΜΟΛΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ¹

Τὸ φρούριον τοῦ Μόλου ἐκτίσθη τὸ 1521. Ὑπάρχουν ἐκεῖ ἀποθήκαι ὑλικοῦ πυροβολικοῦ, προσέτι ἕνας φούρνος, ἕνας μύλος καί μία ὠραισιτάτη στέρνα, τῆς ὁποίας ὅμως τὸ ὕδωρ εἶναι ἄλμυρόν ὡς ἐκ τῆς γειτνιασεως τῆς θαλάσσης. Καί τὸ φρούριον τοῦτο ἀπεδείχθη κατὰ τὴν ἐπιμελῆ ἐξέτασιν τοῦ Savorgnan ὅτι ὑποφέρει πρὸς τὸ μέρος τῆς εἰσόδου, ἔνθα ὑποσκάπτει τὰ θεμέλια ἢ θάλασσα καί ἀπὸ τὸ βόρειον μέρος, ἔνθα ὑποφέρουν τὰ θεμέλια καί τὸ τεῖχος. Πρέπει λοιπὸν νά γίνωσι καί ἐνταῦθα αἱ ἀπαιτούμεναι ἐπισκευαί (c. 284).

Τὸ φρούριον τοῦ Αγίου Δημητρίου εὑρίσκεται ἔξω τῆς πόλεως, καταστρέφεται δὲ καί τοῦτο σιγά-σιγά ἐκ τῶν βροχῶν. Τὸ νά θελήσῃ ὅμως τις νά τὸ ἐπισκευάσῃ, θά ἔπρεπε νά ἐπενδύσῃ 4.500 κυβικά μέτρα τοίχους καί θά ἀπῆχτειτο δαπάνη 27.000 βενετικῶν δουκάτων, ἐκτὸς τοῦ ἀπαιτουμένου μακροῦ χρόνου. Προτείνει λοιπὸν ὁ κόμης Giulio Savorgnano νά ἀναβληθῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος αἱ ἐπισκευαί, χάριν τῶν μεγαλειτέρας σημασίας καί ἐπειγουσῶν ἐργασιῶν τῆς φορτέτσας τῆς πόλεως, τοσούτο μᾶλλον, καθὼς δύναται νά ἀποτραπῆ ἢ ἐκ τῶν βροχῶν προσγινομένη βλάβη, ἀνατρεπομένων τῶν παραπετασμάτων κατὰ τρόπον ὥστε νά πέσωσιν ἐντὸς τοῦ τείχους, ἐργασίας τόσον μικρᾶς καί ὀλιγοδαπάνου, ὅσον σημασίας μεγάλης διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ φρουρίου (c. 285).

Νοσοκομεῖον. Ὁ πάπας Γρηγόριος ΙΧ. ἐπεκύρωσε τὸ 1228 διάφορα νοσοκομεῖα εἰς τοὺς Σταυροφόρους μεταξὺ τῶν ὁποίων ἕνα Hospitale Cretese². Τὸ 1266 συνήφθη μεταξὺ κυβερνήσεως καί Ἀρχιεπισκόπου ἢ γνωστῆ συμφωνία, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔμενον εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον τὰ νοσοκομεῖα, τὰ μοναστήρια καί αἱ ἐκκλησίαι Ἡρακλείου καί προαστείων. Ἐκτοτε ἀναφέρεται ἕνα νοσοκομεῖον τοῦ Ἀγ. Ἀντωνίου εἰς Ἡράκλειον, δυνάμενον νά περιθάλψῃ δέκα τοῦλάχιστον «Marinai Candiotti»³ ἢ κατ' ἄλλα ἔγγραφα «Otto marinai invalidi». Ἡ Γερουσία τῆς Βενετίας ἀπεφάσισε τὴν ἵδρυσιν ἐνός νέου στρατιωτικοῦ νοσοκομείου εἰς Ἡράκλειον εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν ὀπωρῶν πρὸς βορρὰν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. Ὁ γενικὸς καπητάνος Giovanni Mocenigo τὸ ἐθεμελίωσε, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε νά τὸ τελειώσῃ: ἦτο 28 passa μήκους καί 10 πλάτους, καί εἶχε

1. Εἰς τὸν προτεθέντα πίνακα φαίνονται καί τὸ φρούριον τοῦ Μόλου καί τὸ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου ἔξωθεν τῆς φορτέτσας, μεταξὺ τῶν φρουρίων Vitturi καί Sabbionara.

2. L. Auvray, Les registres de Gregoire IX. Paris 1896, n. 209, παρὰ Γερόλγ.

3. V. M. C. Misc. Correr, 2698.

εις τὸ ἐσόγειον 10 μαγατζιά δι' ἐνοικίαςιν εἰς ἰδιώτας, καὶ ἐστοίχισε 1000¹ βενετικά δουκάτα, σταλέντα ἐκ Βενετίας, ἐκτὸς ἄλλων χρημάτων, τὰ ὅποια εἰσεπράχθησαν ἀπὸ προστίματα καὶ ἄλλας χρηματικὰς τιμωρίας, καὶ ἐκτὸς τῶν ἀγγαρεῶν καὶ τῆς ξυλείας καὶ ἀποζημιώσεων ἰδιωτικῶν οἰκοπέδων δι' ἄλλων κρατικῶν ἀκινήτων.

Διὰ τὸ νοσοκομεῖον τοῦτο ἐψήφισεν ἡ Γερουσία τῆς Βενετίας τὴν 15 'Ιουλίου 1583 ἕτερον ποσὸν 2.400 lire, δι' ἀγορὰν ξυλείας πρὸς ἀποπεράτωσιν πράγματι δὲ ἐτελείωσε τὸ κτίριον τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους τούτου, ἀλλ' ἔμεινεν ἀσκέπαστο². Ὁ Giulio Garzoni ἔγραφε πράγματι εἰς τὴν Γερουσίαν τὸ 1586 ὅτι τὸ νοσοκομεῖον Mocenigo ἦτο «ὠραιότατο κτίριον» μετ' 7 μαγατζιά κάτω, τὰ ὅποια ἐχρησίμευσεν δι' ἀποθήκας ὑλικῶν πολέμου. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἔκειτο εἰς τὸ μέσον τῆς πόλεως, καὶ ἐπειδὴ ἦτο πολὺ μεγάλο καὶ δὲν ἐξεπλήρου κανένα προορισμόν, θὰ ἦτο καλὸν νὰ μεταφερθοῦν ἐκεῖ τὰ ὄπλα τῆς ἀποθήκης Donata καὶ νὰ κτισθῇ ἄλλο μικρότερον εἰς τὸ ἄκρον τῆς πόλεως, ἔμεινεν ἔμωσ τὸ νοσοκομεῖον ὡς εἶχε καὶ ἐξ αὐτοῦ ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα ἡ ὁδὸς Mocenigo, ἐπροικίσθη δὲ κατόπιν καὶ διὰ τῶν εἰσοδημάτων τῆς καταργηθείσης ἐπισκοπῆς Ἀρκαδίας 1604, ὡς εἶπομεν καὶ ἄλλοτε, καὶ διὰ τῶν κτημάτων καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου τῶν Ἰησουϊτῶν, ἐκδιωχθέντων τότε ἐκ Κρήτης³.

Στρατιῶνες. Μέχρι τῶν μέσων τοῦ XVI αἰῶνος δὲν ὑπῆρχον εἰς τὸ Ἡρακλειον καθὼς καὶ τὰς ἄλλας πόλεις στρατιῶνες, κατελάμβανον δὲ βία οἱ στρατιῶται τὰς ἰδιωτικὰς οἰκίας, ἀναγκάζοντες οὕτω τοὺς ἰδιοκτῆτας νὰ κατοικῶσιν εἰς τρώγλας⁴! Τὸ πρῶτον σχέδιον στρατιῶνων ὀφείλεται, ὡς ἐλέ-

1. V. A. S. Relazioni, LXIII καὶ LXXXI Relaz. Mocenigo. Περὶ τοῦ νοσοκομείου τούτου εἶπομεν ἤδη πόσον ἀκριβῶς ἐστοίχισε, πόσον ἀνεγράφετο εἰς τὸν ἐτήσιον προϋπολογισμόν καὶ πόσον ἐστοίχισε χωριστὰ τὸ οἰκόπεδον καὶ πόσον αἱ ἀγγαρεῖαι, ἐκτὸς τῆς ξυλείας καὶ ἄλλων ὑλικῶν, τὰ ὅποια ἐστέλλοντο ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς Βενετίας (c. 13 καὶ 77), τὰ ὑλικά δὲ ταῦτα περιγράφει καταλεπτῶς καὶ ἀναλυτικῶς κατ' εἶδος ὁ Καστροφύλακας.

2. V. A. S. Senato Mar, LXVI, καὶ Dispacci di Candia 27 Σεπτεμβρίου 1583 καὶ 15 Ἰανουαρίου 1584.

3. Gerola M. V. Tom. III p. 77 καὶ ἐξῆς. F. Cornelius. Creta Sacra, II, 126, 131 καὶ 131. Ἔδ. καὶ Ἀγαθ. Εἰρηουχάκη. Ἡ ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασις τοῦ 1363—6 καὶ τὸ διοικητικὸν σύστημα τῆς Βενετίας ἐν Κρήτῃ, σ. 61. Εἰς τὸ προαναφερθὲν ἐγγραφοῦ τῆς Γερουσίας 1581, ὑπενημιχθεῖται εἰς τὴν κυβέρνησιν Κρήτης ὅτι κατὰ τὸν παρελθόντα πόλεμον ἐχρησίμευσεν ὡς νοσοκομεῖον διὰ τοὺς στρατιῶτας ὁ κοιτῶν τῶν Φραγκισκανῶν τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ἐν Ἡρακλείῳ καὶ ἐξουσιοδοτεῖται ἡ κυβέρνησις νὰ ζητήσῃ ἄλλο μέρος (ἐκτὸς τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου) ὑποδεικνύουσα ἐκτὸς ἄλλων τὸ μέρος τοῦ Ἁγίου Παύλου (V. A. S. : Senato Mar, XLV, 22. Γερόλας, ἐνθ' ἄνωτέρω).

4. V. A. S. Relazioni LXXVIII. Rel. Foscarini, καὶ Senato Mar, filza IX 19 Αὐγούστου 15.

χθη ἤδη, εἰς τὸν Gerolamo Savorgnan, ὅστις ὑπέδειξε τὸ 1566 τὴν ἀνέγερσιν δύο στρατώνων ἐν Ἡρακλείῳ : τὸν ἓνα εἰς τὸν λιμένα, ἐκεῖ ὅπου ὑπῆρχον αἱ κατοικίαι τῶν συμβούλων τοῦ δουκός, μεταφερομένης ἐνταῦθα καὶ τῆς κατοικίας τοῦ καστελάνου, καὶ τὸν ἕτερον εἰς τὸ φρούριον Gesù, ἔνθα νὰ κατοικῇ καὶ ὁ διοικητὴς τῶν στρατευμάτων. Οὕτω τὰ πλέον ἰσχυρὰ μέρη καὶ δεσπόζοντα τῆς πόλεως ὅλης, ὡς καὶ ὅλον τὸ πυροβολικὸν θὰ ἦσαν εἰς ἀσφαλῆ διὰ τὴν κυβέρνησιν μέρη, ἐν περιπτώσει λαϊκῶν ἐξεγέρσεων¹.

Καὶ ἐνταῦθα παρατηρεῖται, καθὼς καὶ διὰ τὰ ἄλλα δημόσια ἔργα ἐν Κρήτῃ, τὸ ἴδιον σύστημα : γραφειοκρατία, σχέδια, ἀποστολαὶ ἐκ Βενετίας κατὰ μικρὰς δόσεις ὀλικῶν καὶ χρημάτων καὶ ἀπώλεια πολυτίμου χρόνου ! Μόνον ἀπὸ τοῦ 1570 καὶ ἐξῆς καὶ δὴ ἐπὶ Φοσκαρίνη, μὲ ἐπιτόπιον βοήθειαν τῶν πολιτῶν, συνεισφερόντων εἰς χρῆμα καὶ εἰς εἶδος, κατωρθώθη μέχρι τοῦ 1583 νὰ κτισθῶσιν οἱ στρατώνες τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας («alloggiamenti di Soldati»)², τῶν ὁποίων μεγαλειότερος ἦτο ὁ «Μέγας Στρατών», ἀρχόμενος ἀπ' ἐξω ἀπὸ τὸ «Vultone di piazza», ἔφθανε τὴν «piazza d' Armi» ἢ τὲς τρεῖς Καμάρες, ἀπέναντι τῆς πόρτας τοῦ Ἁγ. Γεώργη, καὶ ἔλαβε ἀκριβῶς τὸ ὄνομα τῆς συνοικίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἠδύναντο νὰ στρατωνισθῶσιν ἐν αὐτῇ 700 στρατιῶται καὶ εἶχε 6 κατοικίας διὰ καπητάνους, ἐχρησιμοποιήθη δὲ κατόπιν διὰ τὴν καθαυτὴν Ἡρακλείου. Ἦτο τόσοσ ὠμορφος καὶ ἐστόλιζε μεγάλως τὴν πόλιν, ὡς ἔγραφεν ὁ Φοσκαρίνης³. Τέλος ἐδαπανήθησαν συνολικῶς 24.000⁴ δουκάτα καὶ ἐκτίσθησαν οἱ 626 alloggiamenti, τῶν ὁποίων ἔλεγχον μᾶς παρουσιάζει ὁ Καστροφύλακας τὸ 1583⁵, ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους τούτου μέχρι τῆς καταλήψεως τῆς νήσου ὑπὸ

1. V. M. C. Ms. Cicogna MDCLXIX.

2. V. A. S. Senato Secreti, LXXX, II, ἐνθα δύναται τις νὰ ἴδῃ περὶ τῆς εἰς χρῆμα καὶ εἰς εἶδος βοήθειας τῶν κατοίκων διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν στρατώνων, ἀναφέρεται δὲ ὅτι προσεφέρθη ξυλεια προερχομένη ἀπὸ τὰ μέρη τῶν Σφακιῶν, οἱ δὲ πολῖται Ἡρακλείου ἐβοήθησαν διὰ χρηματικῆς συνεισφορᾶς καὶ ἐκτάκτου φορολογίας, ἐμάζευσε δὲ ὁ Φοσκαρίνης 18 χιλιάδας δουκάτα, ἀλλὰ τὸ ποσὸν ἐφάνη μικρόν, ἀπέναντι τῶν ὄσων ἀπητοῦντο.

3. V. A. S. Relazione Foscarini 1579. Ἴδε καὶ Dispacci di Candia, 30 Novembre 1576.

4. V. A. S. Relazione Foscarini, 1579.

5. Εἰς τοῦ Δερματὰ 14 alloggiamenti. Εἰς τὴν συνοικίαν, καλουμένην οἱ κῆποι τοῦ Gastaldo, 12 καὶ ἀπέναντι τούτων ἕτερα 22+9. Εἰς τοποθεσίαν ἀνήκουσαν ποτὲ εἰς τὸν κ. Berto Martini 14+1+1. Εἰς τὴν Ἁγίαν Μαρίνα 34. Εἰς Ἁγ. Ἀνδρέαν 12+7 παλαιά, ἐκεῖ πλησίον 1+20, ἀκόμη πλησίον 46. Εἰς τὸν κῆπον τοῦ Signolo 9. Εἰς Παναγίαν Γοργοπακοῦσαν 1. Εἰς Πενιγρὰ 1. Εἰς τὴν Καμάρα τῶν Μύλων 2. Εἰς Πενιγρὰ ἕτερα 4+1+4. Εἰς Ἁγ. Γεώργιον Τρουλωτὴ 1+2+1+60 παλαιά. Εἰς Παναγίαν Καταφιανὴν 1. Ἀπέναντι τοῦ φρουρίου Betlemme 30. Εἰς τὸν Χριστόν 1+1. Εἰς Ἁγ. Γεώργιον Γλυκοκαρύδην 1+15+14, Εἰς Ἁγ. Νικόλαον Γασμαλεούσην 8+7+5+8+1+1+1+29. Πρὸς τὴν Πόρταν τοῦ Χριστοῦ 1+36+8. Εἰς Ἁγ. Γεώργ. Κασμάτη 1. Εἰς Παναγίαν Θεοσκέπαστην 1+1. Εἰς Σωτήρα 1+3+3. Εἰς

τῶν Τούρκων ἀναφέρει ὁ Γερόλας ὁλόκληρον κομβολόγιον ἐξόδων εἰς χρῆμα καὶ εἰς εἶδος, δι' ἐπισκευὰς καὶ διαρρυθμίσεις τῶν στρατώνων τούτων, ἔδὲ Καστροφύλακας ἀναφέρει, ὡς εἴπομεν (c. 12), 6491 ὑπερπέρους ἐτησίως εἰς τοὺς προϋπολογισμοὺς.

NEOS NAYCTAΘMOΣ KAI AΠOΘHKAI
(ARSENAL, FONDACO, MAGAZZENI, MUNIZIONI, ARMERIA).

Ὁ νέος ναύσταθμος ἐθεμελιώθη, ὡς εἴπομεν ἤδη, τὴν 30 Μαρτίου 1577, ἐστοίχιζε δὲ μέχρι τέλους τοῦ ἔτους τούτου 5645 ὑπερπέρους· τὸ ἐπόμενον ἔτος 1578, ὑπερπέρ. 19.239 καὶ 6.601 ἐπληρώθησαν εἰς τὸν κτίστην Piero Robazola, διὰ τὰ κτίση τὸν θόλον τοῦ ναυστάθμου, πρὸς 24 ὑπερπέρους τὸ «passo». Τὸ 1579 ἐδαπανήθησαν 2.581 ὑπέρπεροι, τὸ 1580 ὑπέρπεροι 400, τὸ 1581 ὑπέρπεροι 10.841, καὶ τὸ 1582 ὑπέρπεροι 7.753 εἰς στρογγυλὸν ἀριθμὸν. Πλὴν δὲ τούτων ἐδαπανήθησαν εἰς ὕλικά, ξυλείαν καὶ ἄλλα, τὰ ὅποια ἠγόρασαν ἐκ τῆς ἐλευθέρως ἀγορᾶς, καὶ τὰ ὅποια ἀναγράφει καταλεπτῶς ὁ Καστροφύλακας, ἔτεροι 12.615 ὑπέρπεροι, ἐξ ὧν 8.840 δι' ἀγχαρείας, ἦτοι τὸ ὄλον 60.679 ὑπέρπεροι καὶ 6 σολδίνια (c. 74), καὶ 6.711 ὑπερπέρους καὶ 8 σολδίνια καὶ 10 τορνέζους κατ' ἔτος ἔπρεπε νὰ δαπανῶσιν πρὸς ἀποτελείωσιν (c. 12).

Διὰ τὰ σιτηρὰ ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας δαπάνας διὰ τὴν ἀνέγερσιν καὶ συντήρησιν εἰς τὸ Ἡράκλειον νέων ἀποθηκῶν (magazzeni novi da formenti), νέων ἀποθηκῶν ὕλικου πολέμου (munizioni nova) κλπ. μόνον τῆς ἐξεταζομένης περιόδου. Ὁ Γερόλας ὁμοίως περιγράφει λεπτομερῶς τὰ πράγματα ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τέλους τῆς βενετικῆς κυριαρχίας Ἡδὴ ἀπὸ τοῦ 1472 ζητεῖται ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν τῆς Κρήτης καὶ στέλλεται ἐκ Βενετίας ξυλεία καὶ ἄλλα ὕλικά διὰ νὰ κατασκευασθῶσι magazzeni τοῦ «arsenà» Ἡρακλείου, πρὸς φύλαξιν τῶν «monition delle galie et altre cose che apartien a dito arsenà»¹ Κατόπιν στέλλεται ἐξακολουθητικῶς κατὰ τὰ ἔτη 1556, 1564, 1568, ξυλεία καὶ ἄλλα ὕλικά διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Μετὰ ταῦτα, τὸ 1577, ἔγραφον πρὸς τὴν Γερουσίαν ὁ δούξ Μάρκος Κικόνιας καὶ ὁ γενικὸς καπητάνος Παῦλος Κονταρίνης, ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ κατασκευασθῶσι «granari» διὰ τὴν ἀποθήκυσιν τῶν σιτηρῶν τὰ ὅποια ἐστέλλοντο ἐκ Βενετίας, καὶ ἀποθήκαι «per munizioni», ἐπειδὴ αἱ ἀπὸ τοῦ 1570 ἀρξάμεναι ν' ἀνεγείρωνται τοιαῦτα δὲν εἶναι εἰς κατάστασιν διὰ τὰ εἶδη ταῦτα καὶ χρησιμοποιοῦνται πρὸς τοῦτο ἐκκλησῆσαι, νοσοκομεῖα, καὶ ἰδιωτικαὶ οἰκίαι, πρὸς μεγάλην ζημίαν καὶ τοῦ δημοσίου καὶ τῶν ἰδιωτῶν, οἱ

Φανερωμένην 1. Εἰς τὴν Πόρταν Ἀγ. Γεωργίου 145+4. Εἰς Ἀγίαν Θεοδοσίαν 1. Εἰς τὴν Ἄμμον 18, τὸ ὄλον 626 (c. 122—123) καὶ ὄχι 216 ὡς τὰ ἀριθμεῖ ὁ Γερόλας, M. V. Τόμ. III p. 85.

1. V. A. S. Archivio del duca, Missive e responsive παρὰ Γερόλα, ἐνθ. ἀνωτέρω.

όποιοι διαρκῶς παραπονούνται'. Μετὰ πολλὰς δὲ περιπετείας ἐτελείωσαν τὸ 1583 αἱ ἐργασίαι διὰ τὴν νέαν *σιταποθήκην* (*fondaco*), ἀνεγερθεῖσαν πλησίον τῆς παλαιᾶς εἰς τὴν ἰταλικὴν συνοικίαν Ἡρακλείου, καὶ δυναμένην νὰ χωρέσῃ 70 χιλιάδας *measure* σιτηρῶν. "Ἐκτοτε ἡ κεντρικὴ πλατεῖα τῆς πόλεως, λέγει ὁ Γερόλας", ἔνθα ἀνηγέρθη κατόπιν ἡ καλλιτεχνικὴ κρήνη τοῦ Μοροζίνη, ἔλαβε τὸ ὄνομα delle «Biade», ἐνῶ τὸ ὄνομα piazza dei Signori ἐδόθη εἰς τὸ βορειότερον μέρος, ἔνθα ἦτο ἡ στοὰ καὶ τὰ ἄλλα κυβερνητικὰ κτίρια.

Ὁ Καστροφύλακας, ὡς εἶπομεν ἤδη, μᾶς δίδει κατάλογον τῶν δαπανῶν τῆς νέας σιταποθήκης ταύτης, ἀρξαμένης ν' ἀνεγείρεται ἀπὸ τῆς 13 Σεπτεμβρίου 1574. Μέχρι τοῦ 1582 ἐστοίχιζε 43.479 ὑπερπέρους, 2 σολδίνια καὶ 8 τορνέζους, ἐκτὸς τῆς ξυλείας καὶ ἄλλων ὕλικῶν, ὀνομαστὶ ἀναφερομένων, ἀλλὰ μὴ ὑπολογιζομένης τῆς ἀξίας των, ὡς ἐκ τῆς Βενετίας ἀποστελλομένων, καὶ ἐκτὸς τῶν ἀγγρασιῶν, ὑπολογιζομένων εἰς 2.366 ὑπερπέρους (c.75), καὶ 12.732 ὑπερπ. καὶ 5 σολδινίων, ἀναγγραφομένων εἰς τὸν προϋπολογισμόν ὡς ἐτησίαις δαπάνης (c. 12).

Armeria. Ἡ *Armeria* μὲ τὰ διαμερίσματά της, τὰς ἀποθήκας καὶ ὄπλοθήκας της, καὶ ἐπὶ τῆς μετώπης τὴν στοᾶν (*Loggia*), καὶ κατόπιν μὲ τὴν κρήνην τοῦ Μοροζίνη, ἀπετέλει, ὡς λέγει ὁ Γερόλας, τὸ ὠραιότερον σύμπλεγμα τῶν δημοσίων κτιρίων Ἡρακλείου³. Ὁ Καστροφύλακας μᾶς δίδει κατάλογον τῶν ἐξόδων τῆς «Fabbrica nova della munition arente la vecchia, all' incontro S. Tito»: Ἀπὸ τῆς 30 Ἰουλίου 1578, μέχρι τοῦ 1582, εἶχον δαπανηθῆ 45.213 ὑπερπέραι, 10 σολδίνια καὶ 28 τορνέζοι. Ἐπὶ πλέον 19.572 ὑπερπέραι, 4 σολδίνια καὶ 16 τορνέζοι, πρὸς ἀγορὰν παλαιῶν ἰδιωτικῶν οἰκιῶν καὶ κατεδάφισιν αὐτῶν πρὸς παρασκευὴν τοῦ οἰκοπέδου, καὶ ἐτέρων 3,146 ὑπερπέρων διὰ 242 ἀγγρασίας, ἐκτὸς τῆς ξυλείας καὶ τῶν ἄλλων ὕλικῶν ἐκ Βενετίας σταλέντων, τὰ ὅποια καταλεπτῶς ἀναγράφει ὁ Καστροφύλακας (c. 76). Ὁ γενικὸς καπητάνος Natale Donato ἐπέφερεν εἰς τὴν *Armeria* διαρρυθμίσεις, προσθέσας τὴν μεγάλην αἴθουσαν «Sala Donata» κληθεῖσαν ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ἦσαν ἀποθηκευμένα τὰ ὄπλα, ὃ δὲ Γαρζώνης ἐπρότεινε, ὡς ἐλέχθη ἤδη, τὴν μεταφορὰν τῶν ὄπλων τούτων εἰς τὰς ἰσογείους ἀποθήκας τοῦ νοσοκομείου Μοροζίνη, χωρὶς νὰ εἰσακουσθῆ. Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ XVII αἰῶνος ἔκαμε νέας ἐπισκευὰς ὁ γεν. καπητάνος, Jacopo Corner, ὅστις ἔγραφε τὸ 1612, ὅτι μὲ τὰς ἐπισκευὰς αὐτὰς ἡ *Armeria* παρουσιάζει «nobilissima vista» καὶ αὐξάνει τὴν ὑπό-

1. V. A. S. Dispacci da Candia 27 Aprile 1577.

2. Gerola, M. V. III, p. 99 καὶ ἐξῆς. Εἰς εἰκόνα, ἣν παραθέτει ὁ Γερόλας, φαίνεται καθαρὰ ἡ σιταποθήκη αὕτη, μήκους 62 passa καὶ 3 πλάτους, μὲ 3 ὀρόφους καὶ 32 μαγαζιά εἰς τὴν θάσιν.

3. Gerola, M. V. III, p. 103 καὶ ἐξῆς

ληψιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς πόλεως¹. Κατόπιν μετὰ 15ῆσιαν, ἔκτισεν εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο τὴν νεωτάτην στοᾶν (novissima Loggia) ὁ Φραγκίσκος Μοροζίνης καὶ κατεδάφισε μέρος τῆς Armeria, ἣτις μετὰ τῆς Loggia χρησιμεύουσι σήμερον ὡς δημαρχεῖον Ἡρακλείου, καταλλήλως διαρρυθμισθεῖσαι².

ΥΛΙΚΑ ΠΟΛΕΜΟΥ

Πυρίτις (κοινῶς μπαρούτι) polvere³. Κατὰ τὴν ἐξέλεξιν τῶν συνδίκων Γρίτη καὶ Γκαρζώνη, γενομένην τὴν 23 Ὀκτωβρίου 1582, ἐνώπιον τοῦ κυβερνήτου Martinengo, εὑρέθησαν εἰς τοὺς διαφόρους πύργους (turione)⁴ Ἡρακλείου 3549 θαρέλια πυρίτιδος χονδρῆς καὶ λεπτῆς, περιέχοντα 440.733 λίβρας, ἐκτὸς ἐτέρων 4.500 θαρελίων εὑρεθέντων εἰς τὸ φρούριον τὸ κείμενον πλησίον τῶν κατοικιῶν τῶν συμβούλων. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπῆρχεν ἐκεῖ κατάλληλον μέρος διὰ τὸ ζύγισμα τῆς πυρίτιδος τῶν θαρελίων τούτων ἠρίθμησαν μόνον τὰ θαρέλια, τὰ ὅποια κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ ἀρχιεπιστάτου (Sopramasser) Alvise Bognolo, ἦσαν 4.500 (c. 119).

Πυροβολικόν, πυρομαχικὰ καὶ ἄλλα πολεμικὰ ὄπλα καὶ πολεμικὰ ἐξαρτήματα, ἐξ ὧν εὑρίσκονται εἰς τὴν Munizion Ἡρακλείου, κατὰ τὴν ὡς ἄνω καταγραφὴν:

Colombrine ⁵	da	60	2.	Canoni ⁶	da	50	33
»	da	50	4.	»	da	20	13
»	da	30	7.	»	da	16	3
»	da	20	5.	Sacri ⁷	da	12	9

1. V. A. S. Relazioni, LXXXI.

2. Εἰς τὸ μέρος τῆς Armeria εὑρέθησαν παλαιὰ εἶδη ὄπλων τὰ ὅποια φυλάσσονται εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου. Ἐπὶ τουρκοκρατίας δὲ ἡ Armeria ἐκαλεῖτο Τσεπανές, μέρος τοῦ ὁποίου κατέπεσε κατὰ τὸν σεισμόν τοῦ 1856 καὶ ἐπεσκευάσθη κατόπιν ἄπλως, χωρὶς τὰς παλαιὰς διακοσμήσεις. Περὶ τῆς Loggia, ἡ ὅποια ἦτο μαζί μετὰ τὴν Armeria, καὶ ἡ ὅποια θὰ ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῆ Στοὰ ἢ Λέσχη, ὑπάρχουσι διάφοροι γινῶμαι περὶ τοῦ προορισμοῦ τῆς. Ὁ Γερόλας ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Loggia ἐχρησίμευσεν πρὸς ἐλευθέραν συνάθροισιν τῶν πολιτῶν, πρὸς συναλλαγὴν, διὰ δημοσίας προκηρύξεις καὶ πρὸς στολισμόν τῆς πόλεως, ἄρα ὡς ἡ Ἄγορά εἰς τὰς ἀρχαίας ἐλληνικὰς πόλεις, προσθέτομεν ἡμεῖς, Ἐπὶ τὴν Στοᾶν ταύτην εἰσέβαλον οἱ ἐπαναστάται κατὰ τὰς ὑπάρχουσας μαρτυρίας, κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1363 καὶ κατέλαβον τὰ δημόσια κτίρια.

3. polvere=πυρίτις, μπαρούτι καὶ ἡ μπαρούτη.

4. turion καὶ torion, torrazzo καὶ torrachione=παλαιὸς πύργος.

5. Colombrina καὶ Columbrina=ἐπίμηκες κανόνι μακρόστενο, ὅπως καλούμενον ἐκ τοῦ columbro ἢ biscia, δηλαδὴ τῆς φυγοῦρας τοῦ δράκοντος (columbro ἢ biscia), διὰ τῆς ὁποίας ἦτο μαρκαρισμένο.

6. Canonì=κανόνια παλαιοῦ συστήματος.

7. Sacro καὶ Sagro=εἶδος κανονίου.

<i>Colombrine</i>	da	14	4.	<i>Aspedi</i> ¹	da	12	21
<i>Periere</i> ²	da	12	19.	<i>Falconetti</i> ³	da	6	24
	da	6	14	»	da	3	82
	da	3	18.	<i>Bombarde de fero</i>	$\frac{1}{2}$ <i>trombe</i> ⁴		4
Τὸ ἔλον διάφορα πυροβόλα καὶ θομβάρδες 262 (c. 120).								
<i>Moschetti</i> da bagha ⁵ 55, καὶ <i>moschetti</i> ἢ <i>coette</i> ⁶ 182, τὸ ἔλον 237.								
<i>Archibusi</i> da posta ⁷ 642 καὶ <i>archibusi</i> da man ⁸ 4.141.								
<i>Archibusi</i> da organi ⁹ 29, καὶ <i>archibusi</i> da posta de refudio 6.								
<i>Solfere</i> ¹⁰ λίθρας 49.515 καὶ <i>Salnitro</i> ¹¹ λίθρας 2.887.								
<i>Balle</i> ¹² ἔλων τῶν διαμετρημάτων τῶν πυροβόλων, σφαίρες . 74.868.								
<i>Biombo</i> ¹³ λίθρας 29.927.								
<i>Corsaletti</i> ¹⁴ ὀπίλου 111 καὶ <i>corsaletti</i> ἱππέως 1453= . . . 1.564.								
<i>Gholette</i> ¹⁵ de <i>corsaletti</i> 69.								
<i>Corazzine</i> ¹⁶ νέαι 1907 καὶ παλαιαὶ πρὸς ἐπιδιόρθωσιν 565=2.472.								
<i>Δόρατα, λόγχοι καὶ ἄλλα</i> (<i>piche</i>): ¹⁷ <i>piche</i> de <i>frasene</i> ¹⁸ καὶ <i>piche</i> de <i>albeo</i> ¹⁹ 3 715.								

1. *Aspede* καὶ *aspide*=εἶδος κανονίου οὕτω καλουμένου ἐκ τοῦ σχήματος.
2. *Periera*=*petriera* καὶ *petrero*=μικρὸν κανόνι πρὸς ἐκσφενδόνισιν πετρῶν ἐπὶ τοῦ μετώπου τῶν χαρακωμάτων τοῦ ἐχθροῦ, ἢ ἐπὶ τῶν πλοίων, πάντοτε πρὸς ἐκσφενδόνισιν λίθων ἐκ τοῦ πλοίου, ἐπὶ τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου, ἢ ἐπὶ ἀραγμένου τοιοῦτου.
3. *Falconetto*=μικρὸς ἱέραξ, ἐνταῦθα εἶδος τηλεβόλου ὀλίγον κυρτοῦ.
4. *Bombarde de ferro* καὶ ἔχι *fero*=ἐκ σιδήρου θομβάρδες $\frac{1}{2}$ =*mezzo*=κατὰ τὸ ἡμισυ *trombe*=σιδερένιες θομβάρδες μὲ σωλήνα κατὰ τὸ ἡμισυ κωνοειδῆ.
5. *Moschetto da braga*=εὐραχίκανα ὄπλα διὰ τοὺς ἱππεῖς καὶ πυροβολητάς, ἀλλὰ καὶ τοὺς πεζοὺς. *da braga*=*spragna*=μοχλὸς ἢ σιδηρὰ πλάξ.
6. *Coeta* καὶ *codetta*=μικρὴ σὸρά, λοιπὸν ὄπλα μὲ μικρὸ γυριστὸ κοντάκι σάν οὐρίτσα.
7. *Archibusi da posta*=πυροβόλα μὲ στήριγμα, δηλαδὴ τὰ σημερινὰ μυδραλιοβόλα.
8. *Archibusi da man*=πυροβόλα τυφέκια, τὰ ὅποια ἐκράτουν οἱ στρατιῶται.
9. *Archibusi da organi*=πυροβόλα ἔχοντα ἀναγκὴν ὀργάνου τινὸς διὰ νὰ ἐκπιρσοκροτήσῃσι.
10. *Solfo* καὶ *zolfo*=θεῖον, θειάφι=σύνθεμα θείου καὶ μετάλλου.
11. *Salnitrio* καὶ *salnitre*=νίτρον, νάτρον.
12. *Bala* καὶ *balla* καὶ *palla*, πλὴν τῶν ἄλλων, σημαίνει, ὡς ἐνταῦθα, σφαῖρα τυφεκίου ἢ τηλεβόλου.
13. *Biombo*=μόλυθος.
14. *Corsaletto*=*corazza*=θώραξ, περιθωράκιον.
15. *Goletta* καὶ *gorgiera*=περιλαίμιον πρὸς προφύλαξιν τοῦ λαιμοῦ.
16. *Corazzine*=μικροὶ θώρακες
17. *Picca*=δένρον, λόγχη.
18. *Piche de frassene* καὶ *frassine* (*frassino*=πευκοειδὲς δένδρον) λόγχοι κοπτεραὶ μὲ μακρὰν λαβὴν.
19. *Piche de albeo*=λόγχαι μὲ ἐλατίνην λαβὴν.

Lanze ¹ da cavallo 190	Spedi ² 181.	Partesanoni ³	434.
Spontoni ἢ spuntoni ⁴ 342.	alabarde ⁵		467.
Ξίφη (<i>spade</i>) ⁶ διάφορα 2435,	ξίφη alla Catelana 98, alla Tur-		
chesca 133=τὸ ἕλον ξίφη διαφόρων εἰδῶν			2.666.
Ἀκόντια καὶ βέλη διάφορα (<i>frezze</i>) ⁷ 40.650.	Carcazzi ⁸ pieni		
de Frezze 16,	χειρόκτια (<i>man pole</i>) ⁹ 739.	Corda d' archi-	
buso ¹⁰			17.075.
Morioni ¹¹ διάφοροι 3550.	Διάφοροι Calade ¹²		5.641.

Archi de nasso di salici¹³ 1129, καὶ archi d' azal¹⁴ 54 (c. 120).

Κατ' ἄλλην δὲ γενικὴν καταγραφὴν, τῆς ὁποίας τὴν ἡμερομηνίαν δὲν ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας, γενομένην ὅμως ὑπὸ τοῦ ἰδίου κυβερνήτου Maria Martinengo, εὐρέθησαν εἰς τὴν πόλιν καὶ τὰ ὄχυρά Ἡρακλείου 114 κἀνόμια διαφόρου διαμετρήματος ὡς ἑξῆς :

<i>Colombrine</i> τῶν	60	2.	<i>Colombrine</i> τῶν	20	4.		
»	»	50	5.	»	»	14	4.
»	»	40	1.	<i>Aspidi</i>	»	12	7.
»	»	30	4.	<i>Sacri</i>	»	12	6.
<i>Canonii</i>	»	50	25.	<i>Falconi</i>	»	6	14
<i>Canonii bastardi</i>	»	50	2.	<i>Falconetti</i>	»	3	20.
»	»	30	1.	<i>Periere</i>	»	100	3.
»	»	20	12.	»	»	25	1.
»	»	16	3.				

ἦτοι τὸ ἕλον πυροβόλα διάφορα 114 (c. 286).

1. Lanza=lancia λόγχη δι' ἵππεως.
2. Spedi=spiedi=ὄβελοι πρὸς κυνηγητὸν τοῦ ἐχθροῦ.
3. Partesanoni=parteggiane καὶ partiggiane=δόρατα, κοντοί.
4. Spontoni ἢ spuntoni=ὄβελοι, δόρατα μὲ ἀιχμὴν διὰ τὰ τρυποῦν, ἐνθ' ἡ partiggiana καὶ ἡ picca ἦσαν κοπτεραί.
5. Alabarda=εἶδος ἀρχαίου δόρατος.
6. Spada=ξίφος, alla Catelana=alla Spaniola=Ἰσπανικαί, alla Turchesca=τουρκικαί.
7. Frezza=frecci=βέλος, ἀκόντιον.
8. Carcazzo=turcasso=βελοθήκη, φαρέτρα, ἐνταῦθα πλήρης βελῶν.
9. Manopola καὶ manípolo καὶ manichino=εἶδος σιδηροῦ χειροκτίου πρὸς προφύλαξιν τῆς χειρός, ἢ ἐπίθεσιν, ἐκκλησιαστικῶς σημαίνει ὑπομανίκια, ὑπομάνικα.
10. Corda d'archibuso=σχοινιά, λουριά τουφεκίων.
11. Morione=χαλκοῦν κράνος.
12. Calada ἢ celada=ἐλέγχο καὶ morione=κράνος, περικεφαλαία.
13. Arco de nasso di salici=arco de vimini=τόξον ἀπὸ δένδρον ποῦ λυγίζει=ἀπὸ λυγαριᾶ, ἢ ἀπὸ ἰτέα.
14. Azzal καὶ ὄχι azal=acciaio=τόξα ἐκ χάλυθος.

Ἐὰν βάλλῃ ἕκαστον τῶν 114 τούτων πυροβόλων, τὰ μὲν τῶν 100 μέχρι 50 (διαμετρήματος), 200 βολὰς, καὶ 400 βολὰς τὰ κάτω τῶν 50 μέχρι τῶν 20, καὶ 1.000 βολὰς τὰ κάτω τῶν 20 μέχρι τῶν 12, καὶ 2.000 τὰ κάτω τῶν 12 καὶ τοῦλάχιστον 300 βολὰς αἱ πετρίερες, ἔλα ταῦτα τὰ πυροβόλα ὁμοῦ θὰ ἐχρειάζοντο, κατὰ τὴν ἀναλογίαν ταύτην, 752,599 λίβρας πυρίτιδος δι' 6 μῆνας, ὑπῆρχε δὲ μόνον εἰς τὰς ἀποθήκας 668.182 λίβραι.

Σφαῖραι διὰ τὰ πυροβόλα ταῦτα ὑπῆρχον εἰς τὰς ἀποθήκας 40.596, ἐχρειάζοντο δὲ, κατὰ τὴν ἄνω ἀναλογίαν καὶ δι' 6 μῆνας, ἕτεραι 74.196 σφαῖραι (c. 286). Ἄλλὰ διὰ τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως ἐχρειάζοντο ἀκόμη, πλὴν τῶν ἄνω 114 πολυβόλων, ἕτερα 80 τῶν ἐξῆς τύπων καὶ διαμετρημάτων :

<i>Colombrine</i>	τῶν	50	16.	<i>Falconi</i>	τῶν	6	6.
»	»	30	2.	<i>Falconetti</i>	»	3	12.
»	»	14	6.	<i>Sacri</i>	»	12	12.
<i>Canon</i>	»	50	13.	ἦτσι τὸ ἔλον 80 πυροβόλα	διαφόρου		
»	»	30	9.	διαμετρήματος, διὰ τὴν ἀποτελεσμα-			
»	»	20	4.	τικὴν ἄμυναν Ἡρακλείου, ὁμοῦ μετὰ			

τῶν 114—τὸ ἔλον 194.

Δι' ἔλον δὲ τοῦτο τὸ πυροβολικόν, κατὰ τὴν ἄνω ἀναλογίαν βολῆς, δι' 6 μῆνας, ἐχρειάζοντο 1.332.353 λίβραι πυρίτιδος, ὑπῆρχε δὲ μόνον 668.182, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἄρα ἐχρειάζετο ἀκόμη πυρίτις 664.171 λίβραι.

Διὰ τὰ αὐτὰ πυροβόλα ὑπῆρχον σφαῖραι 65.800, ἐχρειάζοντο δὲ ἀκόμη, κατὰ τὴν ὡς ἄνω ἀναλογίαν καὶ χρόνον 139.996 (c. 287).

Διὰ 12.000 πυροβολητάς (archibusieri ἢ archibugieri), ρίπτοντας 6.000 βολὰς τὴν ἡμέραν, ἐχρειάζετο δι' 6 μῆνας πυρίτις 251.494 λίβραι, ὑπῆρχε δὲ εἰς τὰς ἀποθήκας μόνον 58.000, ἄρα ἐχρειάζετο ἀκόμη 193.494. Ἐνταῦθα περιγράφει ὁ Καστροφύλακας καταλεπτῶς καὶ τὴν ξυλειαὶν καὶ ἄλλα ὑλικά, τὰ ὅποια ἐχρειάζοντο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην διὰ τὰς ἀναγκαιούσας ἐπισκευὰς τῆς munizion Ἡρακλείου (c. 288).

ΔΟΚΙΜΗ ΛΙΜΕΝΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ (SCANDAGLIO)

Τὸν λιμένα Ἡρακλείου ἐπαινεῖ ὁ Γκαρζώνης εἰς τὴν ἐκθεσίᾳ του, λέγων πῶς ἔχει ἀνάγκην ἐκκαθύνσεως καὶ ἄλλων ἐπισκευῶν. Ὁ Καστροφύλακας εἰς τὸν κάτωθι πίνακα δίδει πληροφορίας περὶ τοῦ θάθους τῶν ὑδάτων, περὶ τοῦ μήκους τοῦ λιμένος καὶ ποῦ οὗτος εἶναι ἀμμώδης, πόσους θόλους ἔχει καὶ πόσας γαλέρας δύναται νὰ χωρέσῃ μὲ τὰ παλαμέντα των καὶ πόσας χωρὶς παλαμέντα. (Palamento)¹ :

1. Palamento=remagio καὶ remigio=αἱ κῶπαι τοῦ πλοίου καὶ τὰ ἐρετικά σκευή=guernimento τῶν κωπῶν τοῦ πλοίου=retirar il palamento=τράβηγμα πρὸς τὰ ἔσω τῶν κωπῶν τοῦ πλοίου, ὥστε νὰ μὴ ἐξέχῃσι πρὸς τὰ ἔσω τοῦ πλοίου=fonelar, δηλαδὴ νὰ σηκώσῃσι τὰς κώπας ψηλὰ μὲ τὴν σπαθὴν τῆς κώπης εἰς τὸν ἀέρα. Εἰς τὸν λιμένα Ἡρα-

Καταμέτρησις τοῦ λιμένος Ἡρακλείου, ἀρχομένη ἀπὸ τὰς πόρτας τῆς προκυμαίας καὶ προχωροῦσα γύρω τοῦ ναυστάθμου, μέχρι τοῦ ἑστωμίου τῆς ἐξόδου τοῦ λιμένος

Ἄπὸ τὸ μέρος τῆς προκυμαίας, κάτωθεν τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἰς τὴν πρώτην γέφυραν, ὅπου ἐκφορτώνουν τὰ ἄμμος καὶ πηλός, πλοῖα, εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἐνός μέτρου (passo) τὸ ὕδωρ ἔχει βάθος 2 1/2 πόδας· εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς δύο μέτρων, 3 πόδας· εἰς ἀπόστασιν τριῶν μέτρων, 4 πόδας, καὶ οὕτω ἐξακολουθεῖ αὐξάνον τὸ βάθος τῶν ὑδάτων πρὸς τὴν διώρυγα ὅπου φορτώνουν τὰ πλοῖα καὶ φθάνει τοὺς 16 πόδας.

Ἄμμος καὶ πηλός. Εἰς τὴν δευτέραν γέφυραν, εἰς τὸ ἄκρον τῆς προλεχθείσης 5 πόδας καὶ ἐξακολουθεῖ αὐξάνον πρὸς τὰς καμάρες ἕως 8 πόδας.

Ἐκ τοῦ μέσου τῆς γεφύρας τοῦ ναυστάθμου, εἰς τὰς καμάρες ὅπου ἔκτισεν ὁ Βέμπος, πλησίον τῆς πόρτας τοῦ ναυστάθμου, ἀρχίζει τὸ νερὸ νὰ ἔχη βάθος 3 πόδας καὶ φθάνει πρὸς τὴν ρηθεῖσαν διώρυγα τοὺς 9 πόδας.

Ἄμμος.

Ἄμμος καὶ πηλός. (pontone)² πόδας 4 καὶ ἐξακολουθεῖ αὐξάνον μέχρι τῆς εἰρημένης διώρυγος ὅπου φορτώνουν τὰ πλοῖα ἕως 9 πόδας.

Εἰς τὴν ἄκραν τῆς γεφύρας πρὸς τὰ ἔξω, καὶ πλησίον τῆς κατοικίας τῶν συμβούλων, πόδας 3 1/2 καὶ ἐξακολουθεῖ πρὸς τὰς νέας καμάρας ποῦ ἔκτισεν ὁ Deodo, μέχρι τοῦ ἐπιπέδου τῆς porporella³ ἣτις εὐρίσκεται πλησίον τῆς προκυμαίας, ἐξακολουθεῖ νὰ αὐξάνῃ τὸ νερὸ ἕως 8 πόδας βάθος.

Ἄμμῶδες.

Ἐσῶθεν τῆς βορβορέλλας ταύτης, πλαγίως τῆς προκυ-

κλείου ἠδύναντο νὰ χωρέσῃσι 60 γαλέρες μὲ ὄχι ἀνοικτὰς τὰς κώπας, καὶ 30 μόνον μὲ ἀνοικτὰς τὰς κώπας (c. 283).

1. Passo αὐτοῦ τὸ μίλιον=3.000 περίπου θήματα κατὰ τόπους, διηρεῖτο δὲ εἰς 5 πόδας,

2. Pontone, σημαίνει εἰς τὴν στρατιωτικὴν γλῶσσαν ξυδῆγμα πλωτόν, καὶ μηχανὴν πρὸς διαθίβασιν ὕδατος, καὶ ἀκόμη σημαίνει γεφυραν. Εἰς τὴν Βενετίαν εἶναι εἶδος ἐυλίνης γεφύρας εἰς τὴν ὅποιαν προσεγγίζον τὰ βαποράκια, τὰ ἐκτελοῦντα τὴν συγκοινωνίαν, πρὸς ἀποβίβασιν. Παρομοία γέφυρα θὰ ἦτο καὶ εἰς τὸν λιμένα Ἡρακλείου, ἴσως δὲ κινητή.

3. Porporella, δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὴν ἰταλικήν, καὶ θέον νὰ ἐνοησῶμεν βορβορέλλαν, ἐκ τοῦ βόρβορος, πηλός ὁ ὅποιος ἐσχηματίζετο ἀπὸ ἄμμου, σημαίνει λοιπὸν ἐνταῦθα ἔγκον ἐκ βορβόρου, πηλοῦ καὶ λάσπης.

Ἄμμος καὶ πηλός, μαίας, ὅπου διαμένουν οἱ φύλακες τῆς γεφύρας ἐξακολουθεῖ τὸ βάθος πόδας 4—5¹/₂ ἕως 6.

Ἐξερχόμενοι τοῦ λιμένος ὄλο ἀμμώδες ἄμμοδες

Ἄπὸ τῆς βορβορέλλας ταύτης ἐξακολουθητικῶς πρὸς τὸ στόμιον τοῦ λιμένος, ἀρχίζει ἀπὸ 6 πόδας καὶ ἐξακολουθεῖ πρὸς τὸ στόμιον ἕως 13 πόδας. Ἄπὸ τὸ στόμιον πρὸς τὰ ἔξω τοῦ λιμένος ἐλαττοῦται τὸ ὕδωρ καὶ μένουν μόνον 12 πόδας βάθους ἐνεκεν ὑψώματος ἐξ ἄμμου, τὸ ὁποῖον σχηματίζεται εἰς τὸ μέρος τοῦτο, 10 δὲ μέτρα μακρόθεν, αὐξάνουν τὰ νερά μέχρι 16 πόδας καὶ ἐξακολουθοῦν αὐξάνοντα ἀκόμη μακρύτερον.

Ἄπὸ τὸ ἔσωθεν μέρος τοῦ λιμένος 10 μέτρα πλησίον τοῦ ἐκεῖ πύργου, ἀρχίζουν τὰ νερά 7¹/₂ πόδας καὶ ἐξακολουθοῦν αὐξάνοντα μέχρι τῶν κιγκλίδων τοῦ πύργου ὅπου φυλάττει ὁ σκοπὸς πόδας 6 ἢ καὶ 4¹/₂.

Πηλώδες.

Ἐκ τῆς διώρυγος ὀπισθεν τῆς μεγάλης προκουμαίας ὅπου φορτώνουν τὰ πλοῖα, ἀρχίζει μὲ βάθος 12, 13 καὶ 14 πόδας ἕως 15, καὶ ἐκεῖ ὅπου σκάπτει ἡ μηχανὴ διὰ τὴν ἀνοίξῃ διώρυγα πόδας 16.

Ἄμμώδες.

Εἰς τὸ μέρος ὅπου φυλάττει ὁ σκοπὸς τοῦ πύργου, παρὰ τὸ κιγκλίδωμα καὶ 10 μέτρα πλησίον τοῦ Ἁγίου Νικολάου, σχηματίζεται μιὰ βορβορέλλα ἀμμώδης, μακροῦς 6 μέτρων, τὴν ὁποίαν ἐργάζεται ἡ βορβοροφάγος μηχανὴ τὴν ἀφαιρέσει, εἰς τὸ μέρος δὲ τοῦτο τὰ νερά εἶναι βάθους 10—11 καὶ 12 πόδας.

Ἡ περίμετρος τοῦ λιμένος εἶναι περίπου 140 passa. Καμάρες¹ (θόλους) ἔχει ὁ λιμὴν 13, ἐξ ὧν 5 παλαιαί, 4 τοῦ Gian Matteo Bembo, 3 τοῦ Andrea Duodo καὶ 1 τοῦ Giovanni Mocenigo (c. 283).

Μήκος, πλάτος καὶ στενότης (longhezza, larghezza, strettezza)² τῶν 4 διαμερισμάτων Κρήτης :

Σητείας . . .	μήκος	μέλια	72.
	μεγαλύτερον πλάτος	»	28.
	μεγαλύτερον στένωμα	»	12.
Ἡράκλειον .	μήκος	»	50.
	μεγαλύτερον πλάτος	»	70.

1. Καμάρα=θόλος εἰς τὸν ὁποῖον προσήρασαν καὶ ἐπροφυλάσσαντο τὰ πλοῖα.

2. Longhezza καὶ ὄχι longheza, ὡς γράφει ὁ Καστροφύλακας, longhezza καὶ lunghenza καὶ longitudine=μήκος· larghezza καὶ ὄχι larghezza=πλάτος καὶ strettezza καὶ ὄχι sireteza=στενότης, στένωμα.

Ρέθυμνον . . . μήκος	μίλια	36.
μεγαλύτερον πλάτος	»	32.
Χανία μήκος	»	54.
μεγαλύτερον πλάτος	»	36.
μεγαλύτερον πλάτος ὅλης τῆς νήσου	»	70.
στενότης (στένωμα)	»	12.
μήκος	»	212.
περιφέρεια	»	700. (c.285)

ΠΑΛΑΙΟΚΑΣΤΡΟΝ—ΣΠΙΝΑΛΟΓΓΑ

Εἰς τὸ διαμέρισμα Ἡρακλείου ὑπῆρχον καὶ τὰ φρούρια Παλαιόκαστρον καὶ Σπιναλόγγα. Τὸ φρούριον Παλαιόκαστρον ἤρχισε νὰ κτιζέται ἀπὸ τοῦ 1579, ἐστοίχιζε δὲ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον Κρήτης, μέχρι τέλους Μαΐου 1583, 82,668 ὑπερπέρους, χωρὶς τὰς ἀγγαρείας τῶν χωρικῶν διὰ ποσὸν 1.131 ὑπερπέρους, ἤτοι 5.766 βενετικὰ δουκάτα καὶ 5 $\frac{1}{3}$ λίρας, χωρὶς νὰ ὑπολογίζωνται τὰ ἐκ τῆς Βενετίας σταλέντα ὑλικά, τὰ ὅποια ἀναλυτικῶς καταγράφει ἐνταῦθα ὁ Καστροφύλακας κατ' εἶδος καὶ ποσότητος (c. 73). Ἀνεγράφετο δὲ εἰς τὸν προϋπολογισμὸν καὶ ἐτησίᾳ δαπάνη 942 ὑπέρπεροι, 4 σολδίνια καὶ 8 τορνέζοι, ὡς ἐλέχθη ἤδη (c. 12). Εἰς τὸ φρούριον τοῦτο ὑπῆρχον, κατὰ τὴν ἄνω καταγραφὴν τοῦ Maria Martinengo, 7 κανόνια διαφόρου τύπου καὶ διαμετρήματος, ἐχρειάζετο δὲ ἀκόμη 1 πρὸς συμπλήρωσιν. Κατὰ δὲ τὸν ρηθέντα ὑπολογισμὸν καὶ τρόπον, πόσας βολὰς νὰ ρίπτῃ ἕκαστον κανόνι, καὶ πόσην πυρίτιδα ἐχρειάζετο δι' 6 μῆνας, ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὴν πυρίτιδαποθήκην τοῦ φρουρίου 35.200 λίβραι πυρίτιδος, ὑπῆρχε δὲ μόνον 1.100 λίβραι τοιαύτης, ἄρα ἐχρειάζετο πρὸς συμπλήρωσιν 34.100 λίβρας, ἐχρειάζοντο δὲ ἀκόμη πρὸς συμπλήρωσιν 7.250 σφαῖραι κανονίου (c. 288).

Σπιναλόγγα. Τὸ φρούριον Σπιναλόγγας, ὡς ἐλέχθη ἤδη, ἤρχισε νὰ κτιζέται ἀπὸ τοῦ 1578 καὶ ἐστοίχιζε μέχρι τέλους τοῦ 1583 τὸ σημαντικὸν ποσὸν τῶν 566.768 ὑπερπέρων, 11 σολδινίων καὶ 16 τορνέζων!, χωρὶς τὰς ἀγγαρείας τῶν χωρικῶν, δαπάνης 86.267 ὑπερπέρων, καὶ 4.919 διὰ μισθὸν τῶν ἐργοδηγῶν (c. 72), ἡ δὲ ἐτησίᾳ δαπάνη τοῦ φρουρίου ὑπελογίζετο εἰς 151.310 ὑπερπέρων! (c. 12).

Διὰ τὴν Σπιναλόγγαν ἀναφέρει ὁ Γερόλας¹, ὅτι ὑπῆρχεν ἀποθήκη per le biade, ἡ ὁποία ἐτελείωσε τὸ 1584, ὁμοῦ μετ' ἄλλων κτιρίων καὶ ἐπισκευῆς τῆς φορτέτσας, ἐστοίχισε δὲ 500 χρυσὰ τσεκίνια, χωρὶς ξυλείαν καὶ ἄλλα ὑλικά, ἦτο δὲ 60 ποδῶν μήκους, 33 πλάτους καὶ 30 ὕψους, με 3 πόρτας καὶ τῆς ὁποίας τὸ ἰσόγειον ἐχρησίμευε διὰ τὴν ἐναποθήκυσιν ξυλείας,

1. Gerola, M. V. III. p. 118—19.

καὶ τὸ ἄνω πάτωμα διὰ σιτηρά¹. Ἐνταῦθα ἐκτίσθη καὶ πυριτιδαποθήκη, κατὰ τὸ αὐτὸ μὲ τὰς ἄλλας ἀποθήκας χρονικὸν διάστημα (1583), ἐχρησίμευεν ὅμως ὡς πυριτιδαποθήκη καὶ μία παλαιὰ ἐκκλησία, ὕστερον δὲ καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ φρουρίου τούτου. Περὶ ἀποθηκῶν σιτηρῶν καὶ ὀλικῶν πολέμου Σπιναλόγγας γράφει ὁ Γερόλας². Ὁ Καστροφύλακας ἀναφέρει πόση πυρῖτις καὶ σφαῖραι ὑπῆρχον κατὰ τὴν καταγραφὴν τοῦ Μαρτινέγκο καὶ πόσα ἐχρειάζοντο πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἀπαιτουμένων διὰ τὴν ἄμυναν τοῦ φρουρίου καὶ πόσα πυροβόλα ὑπῆρχον καὶ πόσα ἐχρειάζοντο: Ὑπῆρχον 27 κανόνια διαφόρου τύπου καὶ διαμετρήματος, καὶ πυρῖτις χονδρῆ 25 740 λίβραι, ψιλὴ δὲ 1.800, σφαῖραι δὲ διάφοροι 3.635. Ἐχρειάζοντο δὲ πρὸς συμπλήρωσιν 199.592 λίβραι χονδρῆς πυρίτιδος καὶ 3.000 ψιλῆς, ἐπίσης 16.665 σφαῖραι κανονίων. Διὰ δὲ τὴν τελείαν ὀχύρωσιν τοῦ φρουρίου ἐχρειάζοντο ἀκόμη 14 κανόνια διαφόρου τύπου καὶ διαμετρήματος καὶ 108.000 χονδρῆς πυρίτιδος καὶ 5.200 σφαῖραι, διὰ τὰ 14 ταῦτα κανόνια (c. 291).

Διὰ νὰ καταστῇ ὅμως τὸ φρούριον τέλειον ἐχρειάζοντο ἀκόμη αἱ κάτωθι ἐργασίαι καὶ χρηματικὰ ποσά.

Δέον νὰ κτισθῶσι 946 κυβικὰ μέτρα τείχος (muraglia)³, πρὸς 20 λίρας τὸ κυβικὸν μέτρον, ἤτοι λίρας 18.920.

—Χῶμα (terreno)⁴, τὸ ὅποσον ἔπρεπε νὰ μεταφερθῇ ἐξωθεν, 1.159 κυβικὰ μέτρα. Ἡ μεταφορὰ ἐκάστου κυβικοῦ μέτρου ἐστοίχιζεν 6 λίρας, ἀλλὰ νῦν ἔπρεπε νὰ μεταφερθῇ ἀπὸ μακρύτερον μέρος, καὶ νὰ πληρώνεται πρὸς 7 λίρας τὸ κυβικὸν μέτρον, ἄρα ἐστοίχιζεν ἡ μεταφορὰ 8.113 λίρας.

Βραχώδη μέρη (grebano) τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ σπάσουν 276 κυβικὰ μέτρα, πρὸς 24 λίρας τὸ κυβικὸν μέτρον, ἤτοι λίρας 6.624.

Χρειάζονται νὰ κατασκευασθῶσι 11 θολωτὲς κανονιέρες (canoniere), καὶ πρέπει ἡ πέτρα νὰ δουλευθῇ μὲ τὴν σμίλα (scarpello), πρὸς 110 λίρας ἐκάστη κανονιέρα, ἤτοι τὸ ὅλον 1.210 λίρας.

Ἀναχωματώσεις, πρὸς στήριγμα τῶν κανονίων, 300 κυβικὰ μέτρα, πρὸς 6 λίρας τὸ κυβικὸν μέτρον, ἤτοι 1.800 λίρας.

Ἔτερα 450 κυβικὰ μέτρα γῆς, τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ μεταφέρωσι μέσα εἰς τὸ φρούριον, πρὸς ἀναχωμάτωσιν τῶν ἀναγκαίων μερῶν, πρὸς 7 λίρας τὸ κυβικὸν μέτρον, ἄρα 3150 λίρας.

Τὸ ὅλον 39.817 λίρας, ἤτοι 6.422 βενετικὰ δουκάτα.

Θὰ ἦτο ἐπίσης ἀναγκαῖον νὰ κτισθῇ μεγάλη ἀποθήκη διὰ τὰ πυρομα-

1. V. A. S. Dispacci da Candia 15 Ottobre 1584 καὶ Relazioni LXXXVII (Relazioni dei provv. Lorenzo Venier καὶ Francesco Molin).

2. Gerola, M. V. III. 130 καὶ ἐξῆς. Ἰδ. καὶ τὰ σχετικὰ ἔγγραφα ἐνταῦθα. V. A. S. Dispacci da Candia, 20 Μαΐου 1583, 16 Ὀκτωβρ. 1583 καὶ 14 Δεκεμβρ. 1601.

3. Muraglia=τοιχος, ὁ τοίχος, καὶ τὸ τείχος, τὰ τείχη ἐπὶ φρουρίων.

4. Terreno=γῆ, ἀγρός, τμήμα γῆς, χῶμα.

χικά, ξυλείαν και άλλας ζωοτροφίας. Θά ἔπρεπεν ἐπίσης νά κατασκευασθῶσι μεγάλαι cisterne (δεξαμεναί), ἐπειδὴ αἱ ὅσες ὑπάρχουσαι ἐκεῖ, δὲν ἐπαρκοῦσιν εἰ μὴ μόλις διὰ τὴν τακτικὴν φρουρὰν τῆς Σπιναλόγγας. Ἐπίσης θά ἔπρεπε νά κατασκευασθῶσι στρατώνες εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ φρουρίου, δι' ἕνα τοῦλάχιστον λόχον στρατοῦ, ἐπειδὴ ἡ πλευρὰ ἐκεῖνη τοῦ φρουρίου εἶναι περισσότερον τῶν ἄλλων πλευρῶν ἐκτεθειμένη εἰς τὸν ἐχθρόν. (c. 292—293).

ΡΕΘΥΜΝΟΝ

Διοικητήρια. Τὸ Ρέθυμνον εἶχε τοὺς ἰδίους μαγιστράτους μὲ τὰς ἄλλας πόλεις τῆς νήσου, πλὴν τοῦ Γενικοῦ προβλεπτοῦ, ὅστις ἐστέλλετο μᾶλλον εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις, καὶ τὰ ἴδια δημόσια κτίρια. Τὸ διοικητήριον θά εὑρίσκετο προφανῶς ἐντὸς τοῦ φρουρίου τῆς πόλεως, ὡς παρατηρεῖ ὁ Γερόλας, καὶ τοῦ ὁποίου δὲν σώζεται σήμερον ἴχνος. Ὅταν ἐκτίσθη βραδύτερον ἢ νέα φορτέσσα, ὡς θά εἴπωμεν κατωτέρω, μὲ τὸν σκοπὸν νά μεταφερθοῦν ἐκεῖ ἐντὸς τῶν τειχῶν οἱ Βενετοὶ ἄποικοι πρὸς μεγαλειτέραν ἀσφάλειαν, ἐκτίσθησαν ἐκεῖ καὶ τὰ ἄλλα δημόσια ἔργα, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρῶτον τὸ διοικητήριον, τὸ ὁποῖον κυρίως ἐθεμελίωθη ἀπὸ τοῦ 1575 καὶ τὸ 1580 μόλις εἶχε τελειώσει τὸ μέρος ὕπερ ἔμελλε νά χρησιμεύσῃ ὡς κατοικία τοῦ διοικητοῦ, κατόκησεν ὅμως εἰς αὐτὸ ὁ ἕτερος τῶν συμβούλων του. Τὸ 1581 ἔγραψεν ὁ καπηγάνος Giovanni Mocenigo πρὸς τὴν Γερουσίαν τῆς Βενετίας ὅτι αἱ ἐργασίαι τοῦ παλατιοῦ διὰ τὸν «Clarissimo Rettore» ἐντὸς τῆς φορτέσσας ἐπροχώρουσαν κανονικῶς¹

Ὡς ἐλέχθη ἤδη, ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας δαπάνας παλαιῶν ἐκ νέου οἰκοδομηθέντων ἐπάνω εἰς τὴν νέαν φορτέσσαν, ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου 1580, μέχρι τέλους Ἰουλίου 1582, ὕπερπ. 20.975, σολδίνια 3 καὶ 12 τορνέζους διὰ πληρωμὴν maistranze² di mureri, marangoni³, spezzamonti⁴ καὶ ἄλλων.

Διὰ προσωπικὰς ἀγγαρείας ἡμέρας 3.228⁵, ἰσοδυναμοῦσας μὲ 538 ἀγγα-

1. Gerola, M. V. Τόμ. III. p. 29 καὶ ἐξῆς, ἐνθα τὰ σχετικὰ μὲ τὸ διοικητήριον Ρεθύμνου.

2. Maistranze καὶ maestranze di mureri—ἡμερομισθία κτιστῶν.

3. Marangone=ξυλουργός ὁ μαραγκός.

4. Spezzamonte καὶ ὄχι speza-monte=πετροθραύστης, οἱ πετροκόποι οἱ ὅποιοι ἔκοπτον τὰ βραχώδη μέρη διὰ τὴν θεμελίωσιν τῶν κτιρίων.

5. «Per angarie di persona consumati in essa opera in tutti giornate 3.228 fanno angarie 538», ἡ φράσις αὕτη τοῦ Καστροφύλακα, δὲν ἀφίνει ἀμφιβολίαν ὅτι προσωπικὴ ἡ ἐργασία 6 ἡμερῶν, ἔκαμνε μίαν ἀγγαρείαν (538×6=3228). Ἄν λοιπὸν αἱ 2 προσωπικαὶ ἀγγαρεῖαι, τὰς ὁποίας γνωρίζομεν ἤδη ὅτι ὤφειλεν ἕκαστος χωρικός νά κάνῃ κατ' ἔτος θωρεὰν εἰς τὸ δημόσιον, ὑπολογισθῶσι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον: προσωπικὴ ἐργασία 6 ἡμερῶν διὰ 1 ἀγγαρείαν, ἤτοι 12 ἡμέραι κατ' ἔτος ἐργασίας θωρεὰν εἰς τὸ δημόσιον, εἶναι εὐκόλον νά ἐννοήσῃ τις τὸ θάρος τῶν ἰθαγενῶν χωρικῶν τοὺς ὁποίους καὶ μόνους ἐπεθάρυον αἱ ἀγγαρεῖαι αὗται, γνωστοῦ ὄντος ὅτι ἐξηροῦντο οἱ Βενετοὶ ἄποικοι. Εὐνόητος λοιπὸν καὶ ἡ δυσφορία τῶν χωρικῶν.

ρείας, πρὸς 12 ὑπερπ. ἢ ἀγγαρεία, ἔπως ἐπληρῶνοντο συνήθως οἱ χωρικοί, κάμνουσι 6.456 ὑπερπέρους. Καὶ 1.404 ὑπερπ. διὰ τὸν ἐργοδηγόν=2.000 βενετικά δουκάτα. Διὰ δὲ τὰ ἐκ Βενετίας σταλέντα ὑλικά ἔτερα 2.000 βεν. δουκάτα. (c. 161).

Ἐκ τῶν ἀναλυτικῶν λογαριασμῶν τοῦ Καστροφύλακα ἐξάγεται ὅτι τὸ παλάτι τοῦτο ἠρίθμει 49 πόρτες, 81 παράθυρα καὶ 1.382 μέτρα ὀροφῆς (soffita)¹, εἶχε δύο σκάλες, μπαλκόνια καὶ ἄλλα καὶ ἀναφέρεται πόσον ἐστοίχιζεν ἢ πόρτα ἢ τὸ παράθυρον ἢ ἕκαστον μέτρον ὀροφῆς ἢ ἢ ἐγγάραξις τῶν οἰκοσήμεων τοῦ Ἀγίου Μάρκου, τοῦ δόγη ἢ τοῦ διοικητοῦ κλπ. (c. 167). Τὸ παλάτι οὗτω ἦτο μεγάλο καὶ τὸ διεσκεύασε κατόπιν καταλλήλως ὁ διοικητὴς Angelo Barozzi διὰ τὰ κατοικίῃ καὶ ὁ ἀρχιγραμματεὺς, ὁ ἀρχιεφύλαξ καὶ ἄλλοι ἴσως ἀνώτεροι ὑπάλληλοι τοῦ δημοσίου. Μῆρος δὲ τῆς ξυλείας τὴν ὁποίαν ἔστειλε δωρεὰν ἢ Βενετία διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ διοικητικοῦ τούτου μεγάρου, κατεγράσθη ὁ διοικητὴς Χανίων διὰ τὸ διοικητήριον τῆς πόλεως ταύτης².

Φορτέτσα. Ἡ φορτέτσα Ρεθύμνου, σωζομένη καὶ σήμερον, κατοικουμένων δὲ καὶ τῶν ἐν αὐτῇ οἰκιῶν, ἐκτίσθη, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, διὰ τὰ μετοικήσουν ἐκεῖ οἱ ἄποικοι Βενετοί, εἰς οἰκίας τὰς ὁποίας οὗτοι θὰ ἐκτιζόν, πρὸς μεγαλειτέραν τῶν ἀσφάλειαν ἀπὸ παντὸς κινδύνου, ἐσωτερικοῦ τε ἢ ἐξωτερικοῦ. Τὸ τοιοῦτον ἐζήτησαν αὐτοὶ οὗτοι οἱ Βενετοὶ ἄποικοι, ἢ δὲ Μητρόπολις, ἢ Βενετία, τῇ εἰσηγήσει τῶν μαγιστράτων τῆς, εἰσήκουσε καὶ ἀνέλαβε διαφόρους ὑποχρεώσεις πρὸς τούτο : τὰ στέλλη δωρεὰν τὴν ξυλείαν καὶ ἄλλα ὑλικά οὐ μόνον διὰ τὰ δημόσια κτίρια, τὰ ὅποια θὰ ἐκτίζοντο ἐντὸς τῆς φορτέτσας ταύτης, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς Βενετούς, οἱ ὅποιοι θὰ ἐκτιζόν ἐκεῖ οἰκίας. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1575, ἔγραφε πρὸς τὴν Γερουσίαν ὁ Γεν. προβλεπτής Ἰάκωβος Φοσκαρίνης, ὅτι εἶχε ἤδη σχεδιαγραφῆσαι καὶ τὰ ἰδιωτικά σπίτια. Ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τὸ 1579 ἀνέβαλλον οἱ ἄποικοι τὰ κτίσασαι εἰς τὴν φορτέτσα σπίτια, προβάλλοντες διαφόρους προφάσεις, πράγματι ὅμως περιμένοντες τὰ κτίσασαι πρῶτον ἢ κυβέρνησαι τὰ διοικητήρια καὶ ἄλλα δημόσια κτίρια. Ὅταν δὲ ἢ Βενετία ἔγραφεν εἰς τοὺς διοικητὰς τὰ ἐπισπεύσασαι τὰς ἐργασίας, ἀπήντα ὁ διοικητὴς Daniele Bembo, προφασίζόμενος ἔλλειψιν ὑλικῶν, πληροφορῶν ἐν τούτοις, ὅτι τινὲς τῶν ἰδιωτῶν εἶχον κτίσει ἤδη ἐκεῖ μερικὰς οἰκίας, ἐνῶ ἄλλος μαγιστράτος, ὁ καπητάνος Giovanni Mocenigo προσέθετε τὸ 1581 ὅτι καὶ τὰ ὀλίγα ταῦτα οἰκήματα ἀνήκουσιν εἰς «Zente bassa» καὶ μετὰ 4 ἔτη, τὸν Αὐγούστου τοῦ 1585, ἔγραψεν ἀκόμη ὁ διοικητὴς

1. Εἰς τὴν (c. 188) παραθέτει ἀναλυτικῶς πόσα μέτρα ταρατσας ἐκτίσθησαν διὰ τὰ κλάτια τοῦ διοικητοῦ καὶ τοῦ συμβούλου=μέτρα 168 εἰς τὴν τοῦ διοικητοῦ κατοικίαν καὶ 80 εἰς τὴν τοῦ συμβούλου, 78 εἰς τὴν τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ καὶ 820 εἰς τοὺς στρατῶνας.

2. Gerol., M. V. III, p. 30, σημειώσεις.

Alvise Grimani ότι ἐκ τῶν πολιτῶν Ρεθύμνου μόνον δύο ἢ τρεῖς ἐκτίσαν εἰς τὴν φορτέσσα οἰκίας¹.

Καίτοι λοιπὸν αὐτοὶ ἐζήτησαν νὰ κτισθῇ ἐκεῖ ἐπάνω ἡ φορτέσσα ἔνθα θὰ ἐκτίζον καὶ οἱ ἴδιοι τὰς οἰκίας των, ἐν τούτοις κατόπιν ἀρνοῦνται προφασιζόμενοι, ὁ μὲν κληρὸς μετὰ τοῦ Ἐπισκόπου ἔτι, ἂν μετόκουσιν εἰς τὴν φορτέσσα δὲν θὰ τοὺς ἠκολούθουν οἱ πιστοί, ὧν ἡ πίστις θὰ ἐξησθῆναι μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, οἱ δὲ πολῖται ἔτι ἦτο τὸ μέρος πολὺ ἀνήφορο, στενὸς ὁ χῶρος, ὥστε νὰ περιβάλλῃ ἔλην τὴν πόλιν χωρὶς καμμίαν ἄνεσιν, κοπιῶδες διὰ τοὺς ὑποχρεωμένους νὰ μεταβαίνουσιν εἰς τὸν λιμένα ἢ τὰ πέριξ χωρία, ἐπικίνδυνος διὰ τὰς γυναῖκας, συγχρωτιζόμενας καὶ στριμωγμένες μετὰ τῶν στρατιωτῶν, καὶ πρὸ πάντων πολὺ δαπανηρά. Οἱ διοικηταὶ κατέβαλον πᾶσαν προσπάθειαν καὶ ζῆλον διὰ νὰ πείσωσι τοῦλάχιστον τοὺς πλουσίους νὰ κτίσωσιν ἐκεῖ ἐπάνω, ἀλλὰ ματαίως, τέλος δὲ καὶ αὐτοὶ ἐπέισθησαν περὶ τοῦ ἀνωφελοῦς καὶ συνέστησαν εἰς τὴν Γερουσίαν ὅτι θὰ ἦτο καλλίτερον νὰ ἐγκαταλειφθῇ τὸ ἀρχικὸν σχέδιον, νὰ μείνῃ δὲ ἡ φορτέσσα διὰ τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας καὶ νὰ δύνανται νὰ καταφεύγωσιν ἐκεῖ οἱ πολῖται ἐν καιρῷ ἀνάγκης, οὕτω δὲ καὶ ἐγένετο².

Ἡ φορτέσσα λοιπὸν ἤρχισε νὰ κτίζεται ἀπὸ τοῦ Μαρτίου 1574, κατόπιν τῆς ρηθείσεως αἰτήσεως τῆς «Magnifica Nobilita» Ρεθύμνου, διὰ χρημάτων τοῦ δημοσίου, διὰ συνεισφορῶν τῶν πολιτῶν, δι' ἀντισηκωμάτων (andiscari) ἀγγαρειῶν τῶν χωρικῶν καὶ ἀπὸ εἰσπράξεις ἐκτάκτων φόρων ἐπὶ τούτῳ ἐπιβληθέντων. Πρόσωπα ἐπιστατοῦντα εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας τὸν Manoli Zangaropulo, Murer et ingenierno³, Francisco Zane, Soprastante⁴, Francisco Chioza, Cassier della Fabbrica⁵, Manoli Cagnola, «Scrivan⁶ della fabbrica» καὶ Michel Achieli, «deputato alli Rolli»⁷. Ἐνταῦθα περιγράφει ὁ Καστροφύλακας μετὰ μεγάλης ἀκριβείας, λεπτομερέστατα δέ, ποῖα ποσὰ ἐδαπανήθησαν κατ' ἔτος μέχρι τοῦ 1582, πολλάκις δὲ εἰς ποῖα πρόσωπα ἐπληρώνοντο (Μανώλης Τζαγκαρόπουλον, Φραγκίσκον Τζάνεν, Φραγκίσκον Κιότζαν, Μιχάλην Ἀχέλην), καὶ πόσα

1. Gerola, M. V. Tom. III. p. 232 καὶ ἐξῆς ὅλα τὰ σχετικὰ ἔγγραφα.

2. V. A. S. Dispacci da Caudia, 26 Agosto 1586. *Id. Gerola, ἐνθ. ἀνωτ. Tom. III. p. 237.

3. Murer=κτίστης· ingenierno=ingegnere=μηχανικός. Ὁ Μανώλης Τζαγκαρόπουλος λοιπὸν θὰ ἦτο ἀρχικτίστης, «Μάστορας» Maestro.

4. Soprastante=διευθύνων, ἐπιστάτης.

5. Cassier=ὁ ταμίης. Cassier della fabbrica=ὁ ταμίης τοῦ κυρίου, τῆς φορτέσσας.

6. Scrivan della fabbrica=ὁ γραμματεὺς τοῦ κυρίου.

7. Deputato alli Rolli=ὁ ἐπιστάτης ἐπὶ τῶν ἀγγαρειῶν, τῶν ἡμερομισθίων. Τὰ ὀνόματα Zane, Chioza, Cagnola ἀπηντήσαμεν ἤδη, τὸ δὲ Μιχελῆς Ἀχέλης εἶναι ἐκ τῆς γνωστῆς οἰκογενείας τοῦ συγγραφέως τῆς πολιορκίας τῆς Μάλτας Ἀντωνίου Ἀχέλη.

χρήματα ἐδαπανῶντο, ποτα εἶδη ὕλικῶν (legnami, ferramenta), ἀπὸ ποῖον διοικητὴν καὶ ὑπὸ ποίαν ἡμερομηνίαν ἐλαμβάνετο ἢ ἀπόφασις τῆς δαπάνης (Alvise Lando per partita ἢ deliberazione, Bassadonna κλπ. (c. 164—165).

Μέχρι τῆς 30 Μαρτίου εἶχον δαπανηθῆ διὰ τὴν φορτέσσα ταύτην 130.480 ὑπέρπεροι καὶ 9 σολδίνια. Ἀγγαρεῖται χωρικῶν διὰ τὸν ἐκβραχισμόν τοῦ λόφου, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1573¹ μέχρι τοῦ 1582, κατὰ τὰς ἀποδείξεις τοῦ Μιχελῆ Ἀχέλη, 40.206, πρὸς 10 ὑπερπ. καὶ 12 σολδίν. ἐκάστη, κάμνουσι ὑπερπ. 482.472. Κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα (1573—1582), εἰσεπράχθησαν εἰς χρήμα ἀντισηκώματα ἀπὸ χωρικούς μὴ δυνθέντας νὰ κάμωσι προσωπικῶς τὰς ἀγγαρεῖας των καὶ ἐδαπανήθησαν διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς φορτέσσας ὑπερπ. 87.000, καὶ ἐπληρώθησαν διὰ ξυλείαν καὶ ἄλλα ὕλικὰ ὑπέρπεροι: 47.383, ἤτοι τὸ ὅλον 747.695 ὑπέρπεροι καὶ 9 σολδίνια, δηλαδὴ 51454 βενετικὰ δουκάτα (c. 165). Εἰς τὸ ποσὸν τῶν ἄνω 130.840 ὑπερπ. καὶ 9 σολδίνια, ἀναφέρονται ὅτι ἐδαπανήθησαν 3934 ὑπέρπεροι, ὑπὸ τῆς κοινότητος Ρεθύμνου (Universita), ἀπὸ τῆς 8 Νοεμβρίου 1577, μέχρι τῆς 29 Μαρτίου 1578 (c. 165), 212.168 δὲ ὑπέρπ. ἤτοι 14600 βενετικὰ δουκάτα. μεχρι τοῦ 1582, κατὰ τὴν ὑπ' αὐτῆς ἀναληφθεῖσαν ὑποχρέωσιν (c. 165).

Ἀπέναντι τῶν ἄνω 51.454 καὶ ἐτέρων 14600 βενετικῶν δουκάτων, τὰ ὅποια ἐδαπανήθησαν διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς φορτέσσας ἀπὸ τοῦ 1573, μέχρι τοῦ 1582, εἰσεπράχθησαν κατὰ τὸ αὐτὸ διάστημα τὰ ἑξῆς ποσά :

α) 2.000 βενετικὰ δουκάτα, τὰ ὅποια ἔφερε μαζί του ὁ Alvise Lando ἐκ Βενετίας, ἰσοδυναμοῦντα μὲ κρητικὴν μονέδα ὑπερπέρους 29.062.

β) Κυβερνητικὰ χρήματα διαφόρων προελεύσεων ὑπερπ. 3.000,

γ) Ξυλεία καὶ ἄλλα ἐκ Βενετίας σταλέντα ἀξίας ὑπερπ. 47.383.

ἤτοι συνολικῶς, 79.445 ὑπερπ. δηλαδὴ 6833 βενετικὰ δουκάτα καὶ 5 λίρας (c. 166).

Ἡ Magnifica Comunita Ρεθύμνου κατέβαλε τοὺς ἄνω 212.168 ὑπερπέρους, ἰσοδυναμοῦντας μὲ 18.251² βενετικὰ δουκάτα.

Οἱ χωρικοὶ τὰ ἐκ τῶν ἀντισηκωμάτων ἀγγαρειῶν ἀνωτέρω 87.000 ὑπερπέρους, ἤτοι 7483 βενετικὰ δουκάτα καὶ 5 λίρας.

Ἡ δὲ κυβέρνησις τὰ ἄνω 6.833 βεν. δουκάτα καὶ 5 λίρας, ἤτοι ἐν ἑλίῳ 32.568 βενετικ. δουκάτα, 3 λίρας καὶ 16 σολδία.

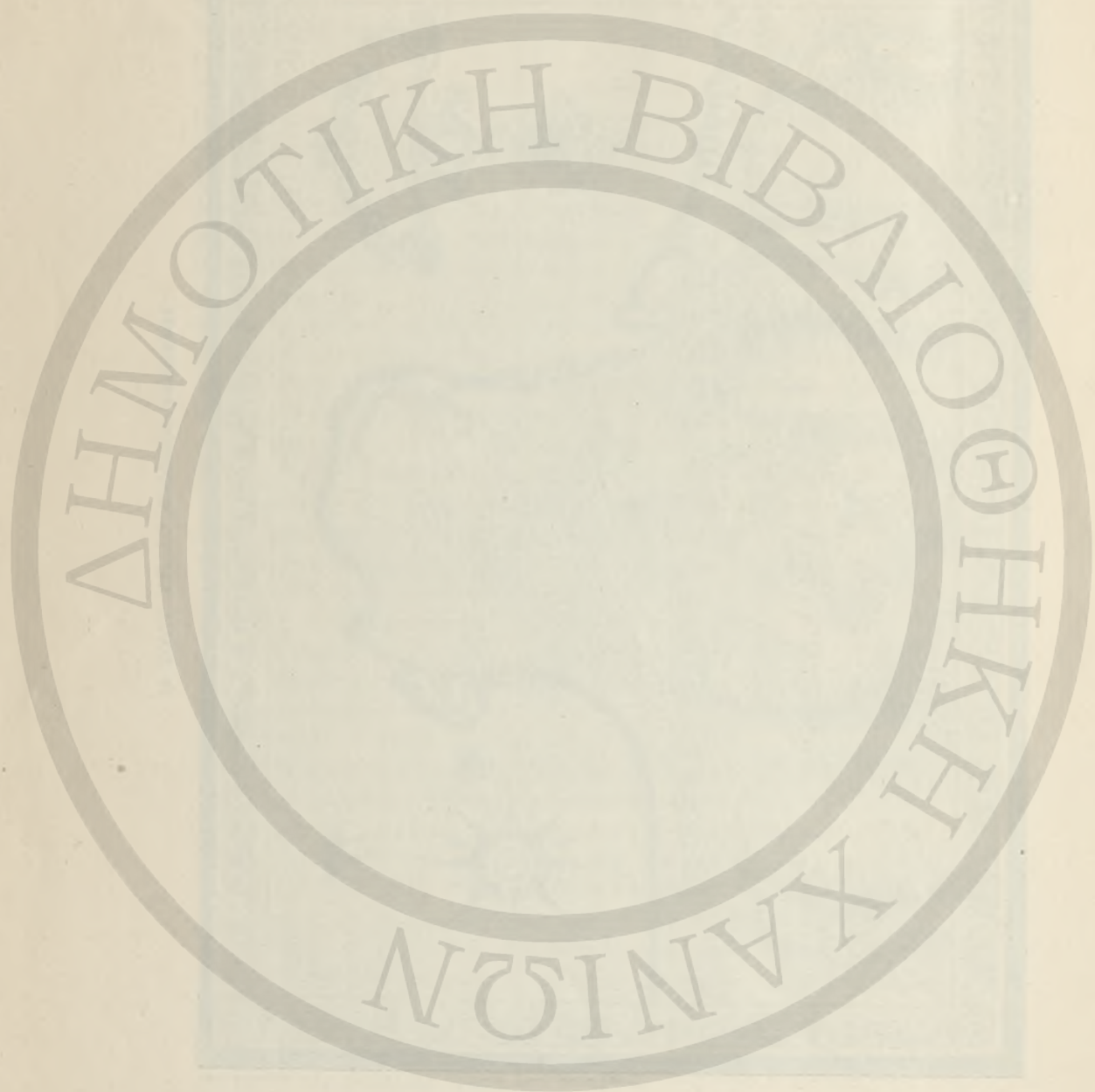
Ἐκ τούτων ἔπρεπε νὰ πληρώσῃ ἡ κυβέρνησις τὸ $\frac{1}{3}$ (8.000 δουκάτα) καὶ τὰ $\frac{2}{3}$ (24.568 δουκάτα, 3 λίρας καὶ 16 σολδία) ἢ κοινότης κατὰ τὰ συμπεφωνημένα Ἡ κυβέρνησις ὅμως δὲν εἶχε καταβάλλῃ εἰ μὴ μόνον τὰ

1. 1573—1582 Τὸ 1573 θεικνύει σαφῶς ὅτι ὁ ἐκβραχισμὸς τοῦ λόφου διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς φορτέσσας ἤρχισε ἀπὸ τοῦ 1573.

2. Ἀνωτέρω τοὺς 212.168 ὑπερπέρους ὑπολογίζει ὁ Καστροπόλακας μὲ 14.600 μόνον βεν. δουκάτα, ἴσως μὲ ἄλλην τρέχουσαν νομισματικὴν ἀξίαν (aggio).

Η ΠΟΛΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΦΡΟΥΡΙΟΝ ΡΕΘΥΜΝΟΥ

6.833 δουκάτα και 5 λίρας, ἄρα ἔπρεπε νὰ πληρώσῃ ἀκόμη 14.248 ὑπερπ. ἤτοι 1.166 δουκάτα, 1 λίραν και 4 σολδία, ἡ δὲ κοινότης εἶχε καταβάλῃ 18.251 δουκάτα, ἄρα ἔπρεπε νὰ πληρώσῃ ἀκόμη 6.317 δουκ., 3 λίρας και 16 σολδία (c. 166). Διὰ τὰ ἄλλα μέχρι τοῦ 51.454 βενετ. δουκάτα και ἕτερα 14.600, δὲν μᾶς λέγει ὁ Καστροφύλακας ποῖος τὰ κατέβαλεν, πάντως τὸ κεντρικὸν ταμεῖον τῆς Βενετίας.

Κατὰ γενικὴν καταμέτρησιν γενομένην τὸ 1582 ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ Paulo Ferrari, διαταχθέντος ὑπὸ τῶν ἐλεγκτῶν Γρίτη και Γκαρζώνη, ἐκτίσθησαν 5965¹ κυβικὰ μέτρα τείχος και ἐδαπανήθησαν πρὸς τοῦτο 29.810 βεν. δουκάτα, μετεφέρθησαν 11.228 κυβικὰ μέτρα γῆς δι' ἀναχωματώσεις, ὑπολογιζομένης τῆς δαπάνης, μετὰ και τῆς ἀξίας τοῦ ἐδάφους, εἰς 10.971 βεν. δουκάτα· ἔγιναν ἐκβραχισμοὶ 332² μέτρων, δαπανηθέντων 1.116 βεν. δουκάτων. Πλὴν δὲ τούτων ἐκτίσθησαν ἕτερα 3.270 μέτρα πάχους 2¹/₂ ποδῶν εἰς τὰ διοικητήρια, στρατῶνας, κίλιαν τοῦ κυβερνήτου τῶν στρατευμάτων κλπ.

Ἡ φορτέτσα, κατὰ τὴν ἄνω γενικὴν καταμέτρησιν, ἔχει περιφέρειαν ἀπὸ ξηρᾶς τε και θαλάσσης 764 κυβικὰ μέτρα. Τὰ τείχη δὲ τῆς παλαιᾶς πόλεως Ρεθύμνου 2.000. Ἡ καταμέτρησις τῆς νέας ταύτης φορτέτσας ἐγένετο, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς δυτικῆς προσόψεως τοῦ φρουρίου (Baluardo S. Luca)³, περιστρεφομένη ἀπὸ ξηρᾶς, μέχρι τῆς ἄκρας (ponta=punta) τῆς καλουμένης ἙΑγίου Σώζου (S. Soso). Τὸ μέρος τοῦτο ἔχει περιφέρειαν 471 κυβικὰ μέτρα. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο πρέπει νὰ κτισθῇ ἀκόμη τείχος (muro) 54 κυβικὰ μέτρα και νὰ μεταφερθῇ γῆ πρὸς ἀναχωματώσεις 4.360 κυβ. μέτρα.

Τὸ λοιπὸν μέρος, τὸ ἀπὸ θαλάσσης, τὸ ὁποῖον ἄρχεται ἀπὸ τῆς ρηθείσης ἄκρας τοῦ ἙΑγίου Σώζου και τελειώνει εἰς τὸ φρούριον τοῦ ἙΑγίου Λουκά, ἔχει περιφέρειαν 293 κυβικὰ μέτρα. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο λείπει και πρέπει νὰ κτισθῇ ἀκόμη τείχος 162 ¹/₂ κυβικὰ μέτρα και νὰ μεταφερθῇ γῆ δι' ἀναχωματώσεις 740 κυβικὰ μέτρα.

Οὕτω ἐξακολουθεῖ ἀναφέρων πόσα κυβικὰ μέτρα τείχος πρέπει νὰ κτισθῇ και πόσα γῆς δι' ἀναχωματώσεις δεόν νὰ μεταφερθοῦν εἰς κάθε μέρος τῆς περιφερείας, ἀπὸ ξηρᾶς τε και θαλάσσης, ἀπὸ τοῦ φρουρίου S. Elia, μέχρι τοῦ φρουρίου S. Maria, και ἀπὸ τούτου μέχρι τοῦ φρουρίου S. Salvator ἀρχομένου, ὡς ἐλέχθη, ἀπὸ τῆς δυτικῆς προσόψεως τοῦ φρουρίου ἙΑγίου Λουκά και τελειώνοντος εἰς τὴν ἄκραν, τὴν καλουμένην τοῦ ἙΑγίου Σώζου.

1. Τὸ ὀρθὸν εἶναι 5965 ¹/₂ και ὄχι 5975 ¹/₂, ὡς γράφει ὁ Καστροφύλακας. Τὸ 5965 προκύπτει ἐκ τῶν κατὰ μέρος ἀριθμῶν, τοὺς ὁποῖους ὁ ἴδιος παραθέτει (c. 187).

2. 372 μέτρα και ὄχι 332, τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τῶν ἀναλυτικῶν ἀριθμῶν τῶν ἐκβραχισμῶν, τοὺς ὁποῖους ὁ ἴδιος παραθέτει.

3. Εἰς τὴν παρατιθεμένην εἰκόνα τῆς πόλεως Ρεθύμνου (σελ. 151) διακρίνονται: ἡ φορτέτσα, τὰ φρούρια S. Luca, S. Elia, S. Maria και S. Salvator. Οἱ στρατῶνες, τὸ διοικητήριον και τὰ ἄλλα δημόσια κτίρια.

Ἐχρειάζοντο δέ, πρὸς ἀσφάλειαν τῆς φορτέτσας, νὰ κτισθῶσιν ἀκόμη εἰς ὄλην τὴν περιφέρειαν, ἀπὸ θαλάσσης μὲν 216 κυβικά μετρα τεῖχος, ἀπὸ ξηρᾶς δὲ νὰ μεταφερθῶσι 5.100 κυβικά μετρα γῆς δι' ἀναχωματώσεις (c. 188—189).

Στρατῶνες. Εἰς τὴν φορτέτσαν ταύτην ἐκτίσθησαν καὶ οἱ στρατῶνες. Ὁ Φροκαρίνης εἰς τὰς πρὸς τὴν Γερουσίαν τῆς Βενετίας ἐκθέσεις του ἀναφέρει περὶ νέων στρατῶνων ἐν Ρεθύμνῳ, καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ 1575 καὶ ἐξῆς. Ἐπίσης ὁ διοικητὴς Ρεθύμνου Βερνάρδος Βολάνης τὸ 1580, εὔρε 54 «alloggiamenti di soldati» ἕτοιμα, προσέθηκε δὲ ἕτερα 11, τὰ ὅποια κατόπιν ὑπὸ ἄλλων διοικητῶν ἠρξήθησαν εἰς τὸν ὅλικόν ἀριθμὸν 79 τὸ 1583, ὡς ἀναφέρει ὁ Γερόλας¹. Ὁ Καστροφύλακας (c. 167) ἀναφέρει ἐντὸς τῆς φορτέτσας 80 alloggiamenti di soldati, καὶ περιγράφει καταλεπτῶς τὰ ἔξοδα τῆς ἀνεγέρσεως.

Στρατιωτικὸν νοσοκομεῖον. Ἀποθήκαι : Νοσοκομεῖον «della Trinità» καλούμενον, ὑπῆρχεν εἰς τὰ προάστεια Ρεθύμνου ἤδη ἀπὸ τοῦ XIV αἰῶνος, ἐντὸς δὲ τῆς φορτέτσας ἐκτίσθη στρατιωτικὸν νοσοκομεῖον τὸ 1594¹. Ἀποθήκαι (magazzini) σιτηρῶν καὶ ὑλικῶν πολέμου ὑπῆρχον ἐν Ρεθύμνῳ ἤδη ἀπὸ τοῦ XV αἰῶνος : Ἡ Γερουσία διέτασεν ἐκ Βενετίας ἤδη ἀπὸ τοῦ 1423 νὰ κτισθῶσιν εἰς Ρεθύμνον 2 ἀποθήκαι, ἡ μία διὰ 30—40 χιλιάδας «misure di frumento» καὶ ἡ ἄλλη δι' 20—25 χιλιάδας «misure di sale»³. Ἐκτοτε ὁμιλοῦν συχνὰ τὰ ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς περὶ ἀποθηκῶν διὰ «munizion» «artiglieria» κλπ. ἐντὸς τῆς φορτέτσας. Οὕτω ὁ ρηθεὶς διοικητὴς Βερνάρδος Βολάνης ἀνήγειρε τὸ 1580 κτίριον εἰς τὸ ὅποιον ὑπῆρχον δύο ἀποθήκαι «per salvar e Conservar l' artiglieria» καὶ δύο ἕτεροι εἰς τὸν ἄνω ὄροφον «per mettervi le armi della munizione et formenti, καὶ τὸ 1581 ἀκόμη μίαν ἀποθήκην διὰ τὸ ἔλαιον¹. Ὁ διαδόχος τοῦ Βολάνη Ἄγγελος Βαρώτσης ἔκτισε τὸ 1584 ἀποθήκας 11, διὰ κρασιά, ξύδια, λάδια καὶ τυριὰ τὰς 5, αἱ ὅποια ἦσαν ὑπόγειοι, τὰς δὲ λοιπὰς 6 ἄνω τῶν πρώτων, διὰ σιτηρὰ καὶ παντός εἶδους ὑλικοῦ πολέμου, ὡς καὶ διὰ ξυλείαν², οἱ δὲ Benetto Bembo 1586 καὶ Nicolo Priuli 1591, ἔκτισαν ἢ ἐπισκεύασαν ἄλλας.

1. Gerola, M. V. Tom. III. p. 92 καὶ ἐξῆς. Ἴδ. ἐνταῦθα καὶ τὰ σχετικὰ ἔγγραφα: V. A. S. Dispacci da Candia 1 Settembre 1575. Relazione del Rettore Barozzi.

2. Gerola, M. V. Tom. III. p. 81.

3. Gerola, M. V. Tom. III. p. 113 καὶ ἐξῆς, ἐνθα τὰ σχετικὰ ἔγγραφα. V. A. S., Senato Misti, LIV, 158.

4. V. A. S., Dispacci da Candia 20 Agosto 1580 καὶ 21 Febbraio 1581 καὶ Settembre 1581 παρὰ Gerola.

5. V. A. S. Ἐνθ. ἄνωτ. Dispac 11 April., 14 καὶ 25 Agosto 1584. Ἐλέχθη ὅτι αἱ Γεν. ἀποθήκαι διὰ μὲν τὰ σιτηρὰ, ἦσαν εἰς τὸ Ἡράκλειον, διὰ δὲ τὸ ἄλας εἰς τὰ Χανία. Ἀλλὰ διὰ τὰς τοπικὰς ἀνάγκας ἐλέπομεν τοιαύτας ἀποθήκας δι' ἀποθήκευσιν παντός τροφίμου καὶ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις. Εἰς τὴν ἀποθήκην Ρεθύμνου εὑρέθησαν σιτηρὰ 7.620 μισοῦρες, κατ' ἐπιθεώρησιν ἐνεργηθεῖσαν τὴν 27 Ὀκτωβρ. 1582, ὑπὸ τῶν ἐλεγκτῶν Γρίτη καὶ Γκαρζώνη (c. 160).

Sborsador¹. Ὡς ἐλέχθη ἤδη, κατασκευάζετο τὴν ἐποχὴν ἣν ἐξετάζομεν διοχετευτικὸς αὐλάξ (κανάλι. sborsador, ὡς τὸ γράφει ὁ Καστροφύλακας) εἰς τὸν μικρὸν λιμένα Ρεθύμνου, τῆς πόλεως ταύτης στερουμένης μέχρι σήμερον ἱκανοῦ καὶ ἀσφαλτοῦς λιμένος. Τὸ διοχετευτικὸν τοῦτο κανάλι φαίνεται εἰς τὸν ἀνωτέρω πίνακα τῆς πόλεως Ρεθύμνου, σημειούμενον μὲ τὸ ὄνομα «sborsatore».

Ὁ Καστροφύλακας ἀναφέρει τὰς δαπάνας τοῦ ἔργου ἐπὶ διοικήσεως τοῦ Βερνάρδου Βολάνη, ἀνερχομένης εἰς 39.733 ὑπερπέρους καὶ 4 σολδίνια μόνον ἀπὸ τῆς 9 Ἰουλίου, μέχρι τῆς 22 Νοεμβρίου 1582, ὡς ἐξῆς κατανεμομένης :

Διὰ πληρωμὴν εἰς πετροκόπους (scarpellini spezzamonti)², ἐπιστάτας (soprastanti)³ καὶ ἄλλους ἐργάτας (manoali⁴ et altre maestranze) ἀναγκαιούς διὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην, 17.953 ὑπ. 4 σολδίν Δι' ἐργάτας ἐργασθέντας εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ἔργου ἡμέρας τὸ ὄλον 10 89¹, κάμνουσι ἀγγαρείας di persona 1.815⁵, πρὸς 12 ὑπερπέρους ἐκάστη=21.780, ὁμοῦ μετὰ τῶν 17.953 καὶ 4 σολδ.=39.733 ὑπερπ. καὶ 4 σολδ. Ὑλικὰ χρησιμοπονηθέντα διὰ τὰς ἐργασίας τοῦ καναλίου, τὰ ὅποια καταγράφει ἐνταῦθα λεπτομερῶς ὁ Καστροφύλακας πόσα καὶ ποῖα εἶδη, ἀξίας 5.200 ὑπερπέρων, καὶ διὰ τὸν ἐπὶ τῶν ἡμερομισθίων (ἀγγαρεῖται) ἐπιστάτην, τὸν deputato, ὡς τὸν γράφει ὁ Καστροφύλακας, 1.361 ὑπερπέρους, ἤτοι συνολικῶς μετὰ τῶν ἀνωτέρω, 3.185 βενετ. δουκάτα, 5 λίρας καὶ 5 σολδία (c. 163).

Χρηματικὰ ποσὰ εἰσπραχθέντα ὑπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου Ρεθύμνου, προερχόμενα ἐκ διαφόρων πηγῶν καὶ δαπανηθέντα διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ sborsador :

- α). Ἐκ Βενετίας ἐστάλησαν 500 δουκάτα, πρὸς 14 ὑπερπ. καὶ 12 σολδίνια ἕκαστον =7.265 ὑπερπ. 7 σολδ. καὶ 16 τορν.
- β). Ἀπὸ ἐπιβληθέντα προστίματα (condannason)⁶ 458 ὑπ. 4 σολδ.

1. Sbsorsador, sborsator καὶ sboccatore=sbocco, δηλ. ἐκβολή, τὸ στόμιον ἐνταῦθα ἢ ἐκβολή τοῦ λιμένος Ρεθύμνου.

2. Scarpellini—spezzamonti=οἱ πετροκόποι τοῦ εἴπομεν ἀνωτέρω, οἱ κόπτοντες τοὺς θράχους μὲ σμίλα (scarpello).

3. Soprastanti=οἱ ἐπιστάται περὶ τῶν ὁποίων εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω.

4. Manoalo καὶ manovale=ὁ ἐργάτης πηλοφόρος, ὁ κοινῶς πουργός καλούμενος. Maestranza=ὁμάς τεχνιτῶν συνεργαζομένων ἐπὶ τι.

5. Κεῖ ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀνωτέρω παρατηρήσαμεν, 6 ἡμερῶν προσωπικῆς ἐργασίας, ἰσοδυναμεῖ μὲ μίαν ἀγγαρείαν, ἡμερομισθίον πληρωνόμενον πρὸς 12 ὑπερπέρους (1815×6=10890).

6. Condannason καὶ Condannagione καὶ condannazione καὶ ὄχι condanason, ὡς παρατηρήσαμεν καὶ ἀνωτέρω ἐκ τοῦ Condannare=καταδικάζειν, λοιπὸν ἐνταῦθα ποινή, πρόστιμον. Εἴπομεν ἤδη ὅτι ἐπεβάλλοντο ὑπὸ τῶν δικαστηρίων τοιοῦτου εἶδους ποινὰ καὶ προστίματα, τὰ ὅποια εἰσέπραττε τὸ δημοσίον ταμεῖον τοῦ τόπου καὶ διετίθετο διὰ διαφόρους τοῦ δημοσίου ἀνάγκας καὶ σκοποῦς.

γ). Χρήματα προερχόμενα ἐκ φόρων ἐπὶ τούτῳ ἐπιβληθέντων, 2.222 ὅπ.
 δ). Χρήματα ἀπὸ φόρον ἐξαγωγῆς οἴνων, ἐπίτηδες ἐπιβληθέντα (Vini caricati per ponente, 6 Ducat. per botte)¹ 1.540 ὑπέρπ.

²Ἔτερα 807+505+1950 ὑπερπ. ληφθέντες ἐκ τοῦ τρέχοντος λογαριασμοῦ τοῦ ταμείου καὶ προστεθέντες εἰς τὰ ποσὰ ταῦτα διὰ τὸν ἴδιον σκοπόν, τὸ ἔλον 14.747 ὑπέρπεροι, 11 σολδίνια καὶ 16 τορνέζοι, ἦτοι, 1.230³ βενετ. δουκ. (c. 162).

Πυροβολικὸν—πυρομαχικὰ εὐρεθέντα εἰς Ρέθυμνον, πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως καὶ τῆς φρουρῆσεως, κατ' ἐπιθεώρησιν γενομένην τὸ 1583:

Colombrine τῶν 14 διαμ.	4.	Sacri τῶν 12	2.
» » 20 »	1.	Mascoli ³ ἐκ σιδήρου, μεγάλα	2.
Κανόνια » 16 »	2.	Falconetti τῶν 6	4.
Falconi » 6 »	2.	ἦτοι τὸ ἔλον διαφόρου τύπου	
» » 3 »	3.	καὶ διαμετρήματος	20.
Πυρίτις χονδρῆ βαρέλια	139.	Εἴψη	15.
Archibusi μὲ στήριγμα (daposto)	152.	Δόρατα (piche)	117.
» ὑπὸ στρατιωτῶν βασταζόμενα	127.	Χαλκᾶ κράνη murioni ἢ morioni)	32.
» μὲ τροχὸν (da roda ἢ rota)	5.	Πολεμ. συσκευαί(armature)	41.
Archibusia νέα σταλέντα ἐκ Βενετίας		Λόγχ. ἱππ. (lanze de cavallo)	13.
πρὸς ὀπλισμὸν τῶν ἀρχοντοπούλων	185.	Letti d' artiglieria	11.
Pistole=πιστόλια διάφορα	21.	Rode d' artiglieria	11.
Σφαῖραι διαφόρων πυροβόλων	1.508.	Μόλυβδον λίβρας	705.
Διάφορα ὅπλα	26.	Coette δηλ. βραχέα ὅπλα	6.
Ἄρχαῖα δόρατα (alabardi)	10.		

Ταῦτα ὑπῆρχον εἰς τὰς ἀποθήκας (c. 180), ἐχρειάζοντο δὲ ἀκόμη τὰ ἑξῆς:

1. Ἐπίσης ἐλέχθη ἤδη ὅτι ἐπεβάλλοντο εἰς ἐκάστην πόλιν ἑκτακτοὶ φόροι διὰ τὴν ἐκτέλεσιν δημοσίων ἔργων. Ἐνταῦθα βλέπομεν ὅτι ἐπεβλήθη τοιοῦτος φόρος εἰς τὸ Ρέθυμνον. 6 βεν. δουκάτων εἰς ἐκάστην βαρέλλαν (χωρὶς νὰ μᾶς λέγῃ ὁ Καστροφύλακας ποίᾳς χωρητικότητος) οἴνων προωρισμένων διὰ τὰς δυτικὰς χώρας. Οἱ εἰς Βενετίαν στελλόμενοι ἐπλήρων ἐλάχιστον μόνον φόρον.

2. Ἐνταῦθα, ὡς καὶ εἰς ἄλλους λογαριασμοὺς τοῦ Καστροφύλακα, βλέπομεν μεγάλην διαφορὰν μεταξὺ βενετ. δουκάτου καὶ κρητικοῦ ὑπερπέρου (14 ὑπερπ. καὶ 12 σολδίνια=1 βεν. δουκάτο), ἐνῶ ἡ ἀξία του ἦτο συνήθως 9 1/2 ὑπέρπεροι. Τοῦτο συμβαίνει: διότι ἐστάλησαν ἐκ Βενετίας μετρητὰ 500 δουκάτα ὑπερτιμημένα, ἐνῶ ὁ ὑπέρπερος ἦτο ὑποτιμημένος καὶ ἔχανε ἀπέναντι τοῦ δουκάτου, (ἢ τρέχουσα τιμῆ, τὸ aggio ποῦ εἴπομεν).

3. Mascolo καὶ mastio, λεγόμενον καὶ mortaretto ἢ mortaletto=μιθροῦν κοχλιοειδῆς κανόνι γεμιζόμενον μὲ πυρίτιδα, ἢ ὅποια ἔκανε μὲγάλον κρότον κατὰ τὴν ἐκπυρσοκρότησιν, τοῦ ὁποίου ἐγένετο χρῆσις πρὸς χαιρετισμὸν.

Colombrine	των	50	6.	Πρὸς τούτοις ἕνας καπητάνος των
»	»	30	6.	βομβαρδιέρων με ἀνάλογον ἀριθ-
»	»	20	3.	μὸν ἀνδρῶν. Πυρίτις χονδρὴ καὶ
»	»	14	4.	ψιλὴ ὄση ἀπαιτεῖται διὰ τὴν ἀ-
Κανόνια	»	50	6.	σφάλειαν τῆς φορτέτσας, καὶ μο-
»	»	20	6+2=8.	λύδι καὶ κόρδα διὰ τὰ archibusi
Sacri	»	12	8.	ὄση ἀπαιτεῖται. Corsaletti 200,
Falconi	»	6	2.	piche 500 καὶ spedi et alabarde
				200 (c. 181).

Ταῦτα ἐχρειάζοντο ἀκόμη διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς πόλεως Ρεθύμνου καὶ τῆς νέας φορτέτσας.

XANIA

Διοικητικὰ μέγαρα. Εἰς τὰ Χανία ἐστέλλετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βενετικῆς κυριαρχίας ὡς διοικητῆς, εἰς ἕκ των 4 συμβούλων τοῦ δουκὸς Κρήτης, ὁ ἕτερος εἰς Ρεθύμνον, καὶ οἱ ἄλλοι δύο ἕμενον ὡς σύμβουλοι τοῦ δουκὸς ἐν Ἡρακλείῳ. Κατόπιν ὁμῶς ἐστέλλοντο ἀπ' εὐθείας ἐκ Βενετίας διοικηταὶ εἰς τὰς πόλεις ταύτας. Ἐλέχθη ἤδη ὅτι τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἔγραψε τὰς σημειώσεις τοῦ ὁ Καστροφύλακας, εὗρισκοντο ἐν πλήρει ἀναπτύξει τὰ δημόσια ἔργα Χανίων. Ἀναφέρονται δὲ ὡς ἐπισκευὴ καὶ συντήρησις τοῦ διοικητηρίου Χανίων 3.404 ὑπέρπεροι ἐτησίως (c. 201). Τὸ διοικητήριον τοῦτο ἔκειτο εἰς τὸ Καστέλλι Χανίων εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου, καὶ ἦτο τὸ ἴδιον κτίριον τὸ ὁποῖον σώζεται καὶ σήμερον, καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς τοιοῦτον καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας, Κονάκ καὶ Κονάκι καλούμενον.

Στοὰ (Loggia). Εἰς τὰ Χανία ὑπῆρχε στοὰ ἀνάλογος μετὰ τὴν τοῦ Ἡρακλείου καὶ Ρεθύμνου. Ἐκειτο εἰς τὴν προκυμαίαν τοῦ μόλου, εἰς μέρος καλούμενον τοῦ «Κολόμβου ἢ Πόρτα». Πλησίον ταύτης ἦτο ἡ κατοικία τοῦ καπητάνου τοῦ πεζικοῦ¹. Ἡ δὲ στοὰ Ρεθύμνου ἦτο τὸ κτίριον τὸ ἐπὶ τουρκοκρατίας εἰς «Τζαμί τοῦ Χατζῆ» μετατραπέν².

Στρατώνες. Καὶ εἰς τὰ Χανία ἕμενον οἱ στρατιῶται κατ' ἀρχὰς εἰς ἰδιωτικὰς οἰκίας, τὸ ἐνοίκιον των ὁποίων ἐπλήρωνον οἱ εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχαι. Κατόπιν ὁμῶς δι' αἰτήσεώς των ἐξήτησαν οὗτοι τὴν ἴδρυσιν στρατώνων ἀπὸ τὴν Βενετιαν, δὲν ἐγιναν ὁμῶς ἄξια λόγου πράγματα, μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Φοσκαρίνη, ὅστις κατῴρθησε νὰ πείσῃ τοὺς Χανιώτας νὰ δεχθῶν ἔκτακτον φορολογίαν, πρὸς ἀνέγερσιν στρατώνων ὕψισθεν τοῦ Ἀγ. Νικολάου, πλησίον τοῦ φρουρίου τῆς Ἀγ. Λουκίας. Ὁ Καστροφύλακας ἀναφέρει τὴν κατάστασιν των στρατώνων τὸ 1583: Ἦσαν 192 stantie³ διὰ στρατιώτας

1. Gerola, M. V. Tom. III. p. 61.

2. Gerola, M. V. Tom. III. p. 63.

3. Stantia=Stanza=κατοικία, κατάλυμα, ἐν ταῦθα κατοικία στρατιωτῶν, στρατών.

καὶ 6 διὰ καπητάνους, τὰ πλεῖστα ὑπὸ τοῦ Φοσκαρίνη ἀνεγερθέντα. Εἰς τὴν Ἄμμον 46. Εἰς τὴν συνοικίαν τοῦ Ἁγ. Νικολάου 82. Εἰς τὴν συνοικίαν Σωτήρος 58. Εἰς Barbacano¹ 8. Εἰς τὴν τῆς Ἁγ. Αἰκατερίνης μία οἰκία ἀγορασθεῖσα ὑπὸ τῆς κοινότητος Χανίων ἀπὸ τὸν Μανοῦσον Προβατάρην τὸ 1576 διὰ κατοικίαν ἐνὸς καπητάνου, καὶ 3 ἔτεραι διὰ στρατιώτας ὑπὸ τῆς ἰδίας κοινότητος ἀγορασθεῖσαι, ἦτοι τὸ ἔλρον 198 (c. 254). Ἐτησίαν δαπάνην διὰ νέους στρατῶνας ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας, ὡς ἐλέχθη, 4.495 ὑπερπέρους (c. 201).

Ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀρχίζουσιν τὰ ἴδια, ὡς καὶ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις, σχέδια καὶ συστήματα, ἄνευ σοβαρᾶς ἐργασίας, μέχρι τέλους τῆς βενετικῆς κυριαρχίας.

Ὀπλαποθήκη—Ναύσταθμος (armeria – arsenale)²: Ἡ ὀπλαποθήκη ἔκειτο πλησίον τῆς πόρτας τοῦ Καστέλλου, κτισθεῖσα εἰς τὴν θέσιν τῆς προηγουμένης³ τὸ ἔτος 1579.

Ναύσταθμος. Ἀπὸ τοῦ 1570 εἶχον ἤδη σταλῆ ἐκ Βενετίας 57.156 ὑπερπ. καὶ 3 σολδίνια (c. 212) διὰ τὴν ἀνέγερσιν ναυστάθμου εἰς Χανία. Νέος ναύσταθμος θεμελιωθεὶς ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ Bernardin Lipomano, διὰ τὸν ὅποιον ἐδαπανήθησαν ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ Χανίων Barbaro 227.783 ὑπερπ. 1 σολδίνιον καὶ 26 τορνέζοι. Ὑπὸ τοῦ Pietro Lando 223.725 ὑπερπ. 4 σολδίν. καὶ 4 τορνέζοι. Ὑπὸ τοῦ Cicogna 60.398 ὑπερπ. καὶ 5 σολδίνια. Διὰ τὸν ναύσταθμον ἐγένοντο 5.667 ἀγγαρεῖαι τῶν χωρικῶν, πρὸς 12 ὑπερπ. ἐκάστη, ἀντισηκώματα 9.310 ἡμερῶν (6 ἡμερῶν προσωπικὴ ἐργασία ἢ ἀγγαρεία)=1.552 ἀγγαρεῖαι, ὁμοῦ μετὰ τῶν ἄνω 5.667=7.219 ἀγγαρεῖαι=86.628 ὑπέρπεροι, ἦτοι τὸ ἔλρον ἐδαπανήθησαν διὰ τὸν νέον ναύσταθμον ἀπὸ τοῦ Μαΐου 1570, μέχρι τοῦ 1583, ὑπέρπεροι 593.534, σολδίνια 10 καὶ τορνέζοι 30=41.190 βενετ. δουκάτα, χωρὶς νὰ ὑπολομισθῶσι τὰ ἐκ Βενετίας σταλέντα ὑλικά (c. 229), ἢ δὲ ἐτησίαν δαπάνην ὑπελογίζετο εἰς 43.412 ὑπερπέρους (c. 201).

Ἀποθήκαι. Καίτοι γίνεται λόγος περὶ ἀποθηκῶν σιτηρῶν καὶ ἄλατος ἐν Χανίαις, ἐν τούτοις μόνον ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ Ἀγγέλου Βαρώτση ἐκτίσθησαν εἰς Χανία τὸ ἔτος 1584 ἀποθήκαι διὰ σιτηρά, ἄλατα καὶ ἄλλα⁴.

Ὀχυρωματικὰ ἔργα: Ὁ κυβερνήτης Χανίων Raspon παρέχει εἰς τὸν

1. Πρόκειται ἀρὰ γε περὶ τοῦ Barbo ἔξωθεν τῆς πόλεως Χανίων πρὸς τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν Σούδαν;

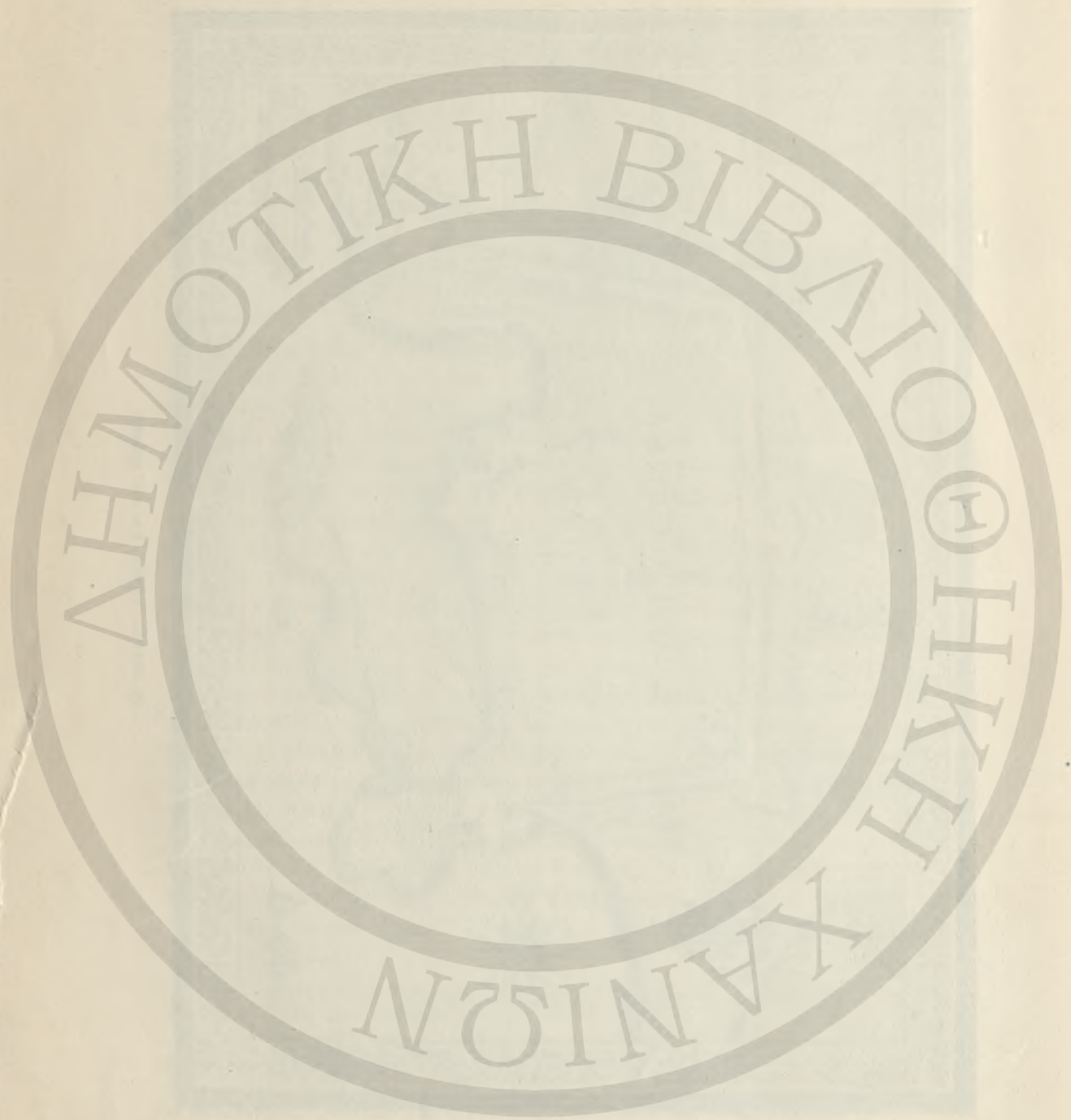
2. Εἰς τὴν παρατιθεμένην εἰκόνα (σ. 159) τῆς πόλεως Χανίων φαίνονται τὸ Καστέλλι μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν S. Μαρία εἰς τὸ μέσον, τὴν ἐπὶ τουρκοκρατίας εἰς τζαμί μεταβληθεῖσαν καὶ σωζομένην μέχρι σήμερον, τὸ διοικητήριον, αἱ ἀποθήκαι, οἱ ναύσταθμοι, ἀρσενάδες καὶ τερσανάδες καλούμενοι ἐπὶ τουρκοκρατίας.

3. Gerola, M. B. Tom. III p. 112.

4. V. A. S. Relaz. Barozzi.

Η ΠΟΛΙΣ ΧΑΝΙΑ ΚΑΙ Ο ΛΙΜΕΝ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΧΑΝΙΩΝ

BIBLIOTHECA MUNICIPALIS CHANIORUM

Καστροφύλακα τὰς ἀναγκαίας πληροφορίας περὶ τῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων Χανίων, ἀπαιτούντων ἐτησίαν δαπάνην 42.465 ὑπ. ἐκτὸς τῆς ἀνορύξεως τῶν τάφρων, δαπάνης 21.562 ὑπ. ἐτησίως (c. 201). Ἡ πόλις Χανίων εἶχε περιφέρειαν συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ λιμένος τῶν φρουρίων καὶ τῆς «*piattaforma*»¹ *passa*² 1714. Εἰς τὸν περίβολον τοῦτον εἶναι 3 φρούρια (*baluardi*): τὰ φρούρια *Gritti*, *Schiavo* καὶ *S. Lucia*, 2 *Revelini*³: τοῦ *Michele* καὶ τοῦ *S. Salvatore*, καὶ 1 *piattaforma*. Ἐπὶ τῶν τειχῶν καὶ ἀκριβῶς ἄνωθεν τῶν ἐπάλλξεων (*parapetti*)⁴ ἦσαν 10 *cavaliere*⁵ ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 2 βασιλικοὶ ἢ κεντρικοὶ (*reali*) *S. Lucia* καὶ *Lando*, στρογγυλοῦ σχήματος, στηρίζονται ἐν μέρει ἐπὶ τῶν αὐχένων (*nelle gole*)⁶ τῶν φρουρίων *Schiavo* καὶ *S. Lucia*, αἱ ἐργασίαι τῶν ὁποίων ἔχουσιν ἤδη καθ' ὅλα τελειώσει, τῶν δὲ ἄλλων 8, ἔχουσιν ἀρκούντως προχωρήσει.

Εἰς τὸ *Revelino* τοῦ *Michele* ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος *Giulio Sarvognano* μία προσθήκη, εἰς δὲ τὸ τοῦ *S. Salvatore* λείπουν μερικά: ἀναχωματώσεις καὶ θόλοι (*volti*)⁷. Εἰς τὰς κορτίνας, προσόψεις τοῦ τείχους καὶ τὰ φρούρια (*cortine*, *facede*⁸ et *baluardi*), εἶναι τελειωμένοι ὅλοι οἱ τοῖχοι. Αἱ ἀναχωματώσεις καὶ ἰσοπεδώσεις (*terrapieni*)⁹, ἔσωθεν τῶν παραπετασμάτων (*cortine*), θὰ ἦτο μεγίστη ὠφέλεια νὰ ἐνισχυθῶσι (μεγεθυνθῶσι) μόνον εἰς ἓν σημεῖον, μεταξὺ δὲ τῆς Πόρτας τῆς Ἄμμου, καὶ τοῦ *Revelino Michele*, λείπουν 30 περίπου *passa* ἀναχωματώσεως. Τὰ παραπετάσματα καὶ αἱ ἐπάλλξεις (*parapetti*), εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον τελειωμένα, καίτοι εἰς τινα σημεῖα ἔχουσιν ἀνάγκην συμπληρώσεων.

Ταῦτα ὑπῆρχον καὶ ἐξηκολούθουν νὰ συμπληρῶνται ἐπὶ τῶν τειχῶν Χανίων. Αἱ τάφροι (*Χανδάκια*, «*Χεντέκια*» ἐπὶ *Τουρκοκρατίας*): Ἀρχόμενοι ἀπὸ

1. *Piattaforma*=στέγη, πλατεῖα καὶ ἐπίπεδος, δῶμα ἀνώγειον τῆς οἰκίας.

2. *Passo*, καὶ ἐνταῦθα σημαίνει μέτρον, ἦτο δὲ τὸ βενετικόν μέτρον 2 πήχους (*braccia*), δηλ. 6 βασιλικῶν ποδῶν. Ὑπῆρχε καὶ ἄλλο βενετικόν μέτρον (*passo*) πρὸς καταμέτρησιν ξυλίας καὶ ἦτο 1 1/2 πήχους.

3. *Revelino* ἐκαλεῖτο εἰσέχον μέρος τοῖχου, σχηματίζοντος γωνίαν. Εἰς τὴν εἰκόνα Χανίων (σελ. 159) φαίνονται ἡ *Piattaforma*, τὰ 3 φρούρια: *Gritti*, *Schiavo* καὶ *S. Lucia* καὶ τὰ 2 *Revelini*, τοῦ *Michele* καὶ *S. Salvatore*.

4. *Parapetto*, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀλλαχοῦ, σημαίνει τὸ ἄνδρον τῶν ὀχυρωμάτων, τὸ παραπέτασμα, παράφραγμα, ἑπαλξίς.

5. *Cavaliere*, ἐκτὸς τῆς σημασίας τοῦ ἵππευς, ἵπποτης, ἀγύρτης, λαοπλάνος, οἰκιακὸς φίλος γυναικός, ἔχει καὶ τὴν σημασίαν τοῦ ὑπερκειμένου ὡς ἐνταῦθα=ἄνωθεν τῶν ἐπάλλξεων, ὑπερκειμένων ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων.

6. *Gole*, *gola*=εἰσοφάγος, φάρυγξ, λαιμός, ἀχλὴν, σωλὴν τῆς καπνοδόχου.

7. *Volta*, *volto* καὶ *arcata*=τόξον, κοινῶς καμάρα, θόλος.

8. *Cortina*=παραπέτασμα τῶν θυρίθων, *cortinaggio*=γύρος *faceda*=*faccetta*, δηλαδή πλευρὰ ἢ φάτσα.

9. *Terrapieno*=ἀναχωμάτωσις, ἐπίπεδον ἢ ἰσόπεδον ἐπὶ τοῦ ὁποίου προτάσσεται τὸ πυροβολικόν.

τοῦ Revelino Michele, μέχρι τῆς γωνίας τοῦ φρουρίου S. Lucia, passa 156, εἶναι ἀνοιγμένοι (ἔσκαμμένοι) καὶ καθαρισμένοι, κατὰ τὸ σχέδιον.

Ἀπὸ τῆς γωνίας τοῦ φρουρίου Ἁγ. Λουκίας, μέχρι τῆς Ρεθεμνιώτικης Πόρτας, εἶναι ἀνοιγμένοι καὶ καθαρισμένοι, μέχρι δὲ τοῦ φρουρίου Schiavo, μένει νὰ ἀνοίξουν 100 passa.

Ἀπὸ τοῦ φρουρίου Schiavo μέχρι τοῦ φρουρίου Gritti, 350 passa, ἔχει γίνει λίγη ἐργασία. Τὸ μέρος τοῦτο εἶναι πολὺ δύσκολο καὶ δαπανηρὸ διότι εἶναι πετρώδες.

Ὅστω αἱ τάφροι συνολικῶς 1,079 passa, εἶναι ἀνοιγμένοι καὶ καθαρισμένοι μόνον κατὰ 552 passa καὶ μένει νὰ ἀνοιχθοῦν 527.

Λεῖπει πρὸς τοῦτους, ἡ μικρὰ κοιτὶς τῶν τάφρων (la cunetta)¹, καὶ ὁ σκεπαστὸς δρόμος τοῦ προχώματος (la strada coperta nel spalto)², ἔνθα διὰ τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην αἰτίαν, δὲν ἐγένετο ὡς σήμερον σχεδὸν τίποτε.

Πρὸς ἀποπεράτωσιν ἔλων τούτων τῶν ἐλλείψεων, νομίζω, λέγει ὁ Paspon ὅτι θὰ ἔφθανον 15.000 δουκάτα, λαμβανομένης πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τῆς ἐκ τῶν ἀγγαρειῶν προερχομένης βοήθειας, καίτοι εἰς τοιοῦτους προϋπολογισμοὺς δὲν δύναται τις νὰ εἶναι ἀκριβής*. (c. 261).

Πυροβολικὸν Χανίων καὶ ὄλικὰ πολέμου: Κατ' ἐπιθεώρησιν γενομένην ὑπὸ τῶν ἐλεγκτῶν, εὐρέθησαν εἰς τὰ φρούρια, ναυστάθμους καὶ ἀποθήκας Χανίων τὰ ἑξῆς:

Πυροβόλα διαφόρου τύπου καὶ διαμετρήματος τὸ ἔλον	95.
Archibusi διάφορα μικρὰ καὶ μεγαλείτερα » »	915.
Τόξα καὶ ἀκόντια (archi et frezze): Τόξα Ἰταλικά	746.
Βέλη (frezze) κασέτες 68 καὶ χονδρὰ βέλη (veretoni ³ da balestra) ¹⁴ κάσες.	
Σφαῖρες διαφόρου τύπου καὶ μεγέθους, ἐκ σιδήρου, λίθου κλπ. 29.845 (c.246).	

Πυρῆτις χονδρὴ καὶ λεπτή εὐρεθεῖσα εἰς τὰς διαφόρους ἀποθήκας καὶ ὑπόγεια (pirame)⁴: Pirame τῆς Ἁμμου, τῆς Ἁγ. Λουκίας, εἰς τὰς ἀπο-

1. Cuneta=μικρὰ κοιτὶς.

2. Spalto=πρόχωμα τὸ περὶ λίμνην, ποταμὸν ἢ φρούριον, ὡς ἐνταῦθα, μᾶλλον δὲ τὸ πρηνές, τὸ κατωφερές=ἔδαφος, δάπεδον, κοινῶς πάτωμα.

Ἐἰς τὸν πίνακα τῆς πόλεως Χανίων διακρίνονται ἀκόμη σαφῶς, ἐκτὸς τῶν ρηθέντων: ἡ Πόρτα τῆς Ἁμμου, ἡ Ρεθεμνιώτικη Πόρτα, οἱ 2 κεντρικοὶ καβαλιέροι S. Lucia καὶ Lando, σχήματος στρογγυλοῦ, στηριζόμενοι ἐν μέρει ἐπὶ τῶν φρουρίων S. Lucia καὶ Schiavo, εἰς τὸ μέσον δὲ ἡ piattaforma, πρὸς τὸ μέρος τῆς κεντρικῆς εἰσόδου τῆς πόλεως, τὸ Καλέ-Καπισὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἐπίσης σαφῶς διακρίνονται καὶ οἱ ἄλλοι 8 καβαλιέροι, δύναται δὲ τις εὐκόλως νὰ συγκρίνη τὰς ἀποστάσεις: ἀπὸ τοῦ Revelino Michele, μέχρι τῆς γωνίας τοῦ φρουρίου S. Lucia, ἐκεῖθεν, μέχρι τοῦ φρουρίου Schiavo, καὶ ἀπὸ τούτου, μέχρι τοῦ φρουρίου Gritti.

3. Vereton=veretone ἐκ τοῦ λατινικοῦ veretum, ἢ τοῦ vero-veronis, ἐκαλεῖτο οὕτως ὑπὸ τῶν Βενετῶν εἶδος χονδροῦ βέλους, ἐκτοξευομένου διὰ τόξου (balestras, βαλιστρας καὶ θαλλίστρα).

4. Piramida καὶ pirama=ὑπόγειος ἀποθήκη πρὸς ἀσφαλῆ φύλαξιν τῆς πυρῆτιδος.

θήκας (magazzeni) πλησίον τῶν δικαστηρίων («apresso la Justicia»¹, εἰς τὴν ἀποθήκην τῆς παλαιᾶς Στοᾶς («al magazen della losa vecchia»)², εἰς τὴν pirame πλησίον S. Salvador, εἰς τὸ Revelin κάτω καὶ ἀλλαχοῦ, εἰς θαρέλια, κάσες καὶ ἄλλα δοχεῖα 324.260 λίβρες πλὴν ἐτέρων 412 σπασμένων θαρελίων, εὐρεθέντων εἰς τὴν πλησίον τῆς Ρεθεμνιώτικης Πόρτας pirame καὶ μὴ δυναμένων νὰ ζυγιθῶσιν.

Θεῖτον (solfere ἢ solfo) ὃ1 κάσες καὶ νίτρον (salmitro ἢ salnitro) 2.904 λίβρες (c. 247).

Θώρακες ἢ περιθωράκια (corsaletti) διαφόρου τύπου 479.

Σπαθιά, σπαθιά (spade) διαφόρου τύπου 629.

Τροχοὶ πυροβολικοῦ rode διαφόρου τύπου 136.

Τροχίσκοι, μικροὶ τροχοὶ (rodelle) καὶ ἀσπίδες (targhe) 187.

Κράνη (celade ἢ morioni) διαφόρου τύπου, διὰ γαλέρας 714.

Λουριά τυφεκίων (corda d' archibusi) 11.714 λίβρ.

Φιάλαι (φλασκιά, fiasche, fiaschette)³ καὶ πυριτιδοδοχεῖα (spolverini)⁴ 896.

Στρώματα πυροβόλων, ἔνθα τὰ πυροβόλα ἐστηρίζοντο (letti d' artigleria) 38 (c. 248).

Εὐρέθησαν προσέτι εἰς τὸν Ναύσταθμον Χανίων πυροβόλα διαφόρου τύπου, παλαιὰ καὶ νέα, εἰς καλὴν καὶ κακὴν κατάστασιν 197 καὶ Μάσκουλα 112 καὶ φυτῆλι εἰς ράβδους («migiazzi ce asta»⁵ michia, miccia) ράβδοι 24.

Λόγγαι (piche) 448 καὶ δόρατα (spontoni) 22'. Μόλυβδος λίβραι 20.431.

Archibusi=διάφορα τυφέκια 170. Λουρία τυφεκίων » 4.835.

Θώρακες μικροὶ (corraccine) 1.037 καὶ πυριτιδοδοχεῖα διαφόρου τύπου 426 (c. 249).

Σπαθιά 20 δέματα=200 σπαθιά, καὶ κράνη 1.236 (c. 250).

ΣΟΥΔΑ

Νέον φρούριον ἐν Σούδα (σήμερον καλεῖται Παλιὰ Σούδα) ἤρξατο ἐγειρόμενον ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς Σούδας ἀπὸ τῆς 8 Μαρτίου 1582, ὡς ἐλέγχθη ἤδη, ὑπὸ τοῦ προβλεπτοῦ Πασχάλη Cicogna, μέχρι δὲ τῆς 24 Ἰουνίου 1583 ἐστοίχιζεν 897.775 ὑπερπέρους, 4 σολδίνια καὶ 12 τορνέζους, ἰσοδυναμοῦντα μὲ 61.785 βενετ. δουκάτα, ἐκ τῶν ὁποίων 709.087 ὑπέρπ. 4 σολδ. 12 τορν. διὰ πληρωμὴν κτιστῶν καὶ ἀσβέστου καὶ ἄλλων ὕλικῶν.

1. Appresso καὶ ὄχι apresso, la Justicia ἢ Giustizia, καὶ ὄχι Justicia=τοῦ κτιρίου τῆς δικαιοσύνης, τῶν δικαστηρίων.

2. «Della losa vecchia»=loggia, ἢ παλαιὰ Στοά.

3. Fiasche καὶ fiaschette, μικρὰ καὶ μεγάλα φλασκιά, φιάλαι διὰ τὴν πυρίτιδα.

4. Spolverini, polverino=δοχεῖον ἄμμου ἢ πυριτιδος, spolverino, ἴσως ἐννοεῖ spolverezzo, δηλαδὴ σακκίδιον διὰ τὴν πυρίτιδα.

5. «Migiazzi de asta», ἴσως ἐννοεῖ michia ἢ miccia, δηλαδὴ στυπεῖον, κοινῶς στουπί, φυτῆλι, φρυαλλίδος.

Δι' ἀγγαρείας προσωπικὰς τῶν χωρικῶν τοῦ διαμερίσματος Χανίων 7.282, πρὸς 12 ὑπερπέρους ἐκάστη 87.384 ὑπερπ.

Διὰ 50.653, ἐχρησίμειυσαν διάφορα ἀντισηκώματα τῶν χωρικῶν ἀντὶ τῶν προσωπικῶν των ἀγγαρειῶν, δηλαδὴ 6 ἡμέραι διὰ μίαν προσωπικὴν ἀγγαρείαν = 8.442 προσωπικαὶ ἀγγαρεῖται, πρὸς 12 ὑπερπέρους ἐκάστη = 101.304 ὑπερπ. (c. 230). Εἰς τὸν προϋπολογισμὸν δὲ τοῦ 1583 ἀνεγράφετο ἐτησίᾳ δαπάνη διὰ τὸ φρούριον Σούδας 28.359 ὑπερπέρων καὶ 3 σολδινίων (c. 201).

Περιφέρεια τοῦ βράχου τῆς Σούδας καὶ τῶν πέριξ μερῶν :

Ὁ βράχος ἔχει περιφέρειαν	passa	900
Μικρὸς βράχος ὅστις ἀπέχει τοῦ πρώτου	»	50
Ἀπὸ τὴν φορτέσαν	»	75
Ἐως τὴν Ἀγίαν Εἰρήνην	»	300
» τὴν ἄκραν πρὸς τὸ Μαράθι	»	750
» τὸ Καλάμι (Ἴτζεδιν)	»	1.320
Ἀπὸ τὴν Γλωττίδα ἢ Στραγγιστήριον (Linguetta), ¹ ὡς τὸ Καλάμι	»	1.250
Ἐως τὴν Βορβορέλλαν (purporella) ²	»	840
» τὸ Πήδημα τῆς Γρηᾶς (salto della Vecchia) ³	»	2.300
» τὸν Ἀποκόρωνα (Bicorna)	»	2.705
Ἀπὸ τὴν φορτέσσα, ὡς τὸ κάτω ἄκρον τῆς Σούμας, κοιλάδα (culata) ⁴	»	4.800
Ἀπὸ τὸ Πήδημα τῆς Γρηᾶς, ὡς τὸ Ἀσπαλαθὲ	»	1.900
Στόμιον (bocca) τοῦ λιμένος Λευτρακίου : Μικρὸς passa		111
Περιφέρεια τοῦ στομίου τοῦ λιμένος	»	580
Βυθομέτρησης τοῦ στομίου τοῦ λιμένος ἀπὸ τὰ πλάγια »		5 ¹ / ₂
εἰς τὸ μέσον	»	7 ¹ / ₂

Ἐπὶ τῇ θάσει δὲ τοῦ πλάτους καὶ τοῦ βάθους τοῦ λιμένος, ὑπελογίσθη ὅτι δύνανται νὰ χωρέσωσιν εἰς τὸ Λουτράκι 90 γαλῆρες (c. 257).

Ἡ Σούδα μὲ τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα ὑπῆρχεν ἀκόμη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Φοσαρίνη, ὅστις ἤδη ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου 1575 ἔγραψε πρὸς τὴν Γερουσίαν τῆς Βενετίας ὅτι δὲν ἐχρειάζετο ἄλλο παρὰ ἀποθήκας καὶ κιστέρνας, ἡ δὲ φορτέσσα ἐπὶ τοῦ βράχου (scoglio) εἶναι ἡ θεμελιωθεῖσα τὸ 1582. Ἀλληλοδιαδόχως ἀνηγέρθησαν ἐπὶ τῆς νέας φορτέσας οἱ ἀναγκαῖοι στρατῶνες

1. Linguetta=γλωσσίς, στραγγιστήριον.

2. Purporella καὶ purporella, ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ βόρβορος, ὡς εἶπομεν ἤδη, διότι εἰς ξένας γλώσσας δὲν ἀπαντᾷ—βορβορῶδες, λασιπῶδες, ἀμιμῶδες μέρος σχηματίζον ἐξοχὴν, ἐνταῦθα περιφραγμα.

3. Salto=πήδημα, ἐκ τοῦ saltare=πηδᾶν, salto della vecchia=πήδημα τῆς γρηᾶς.

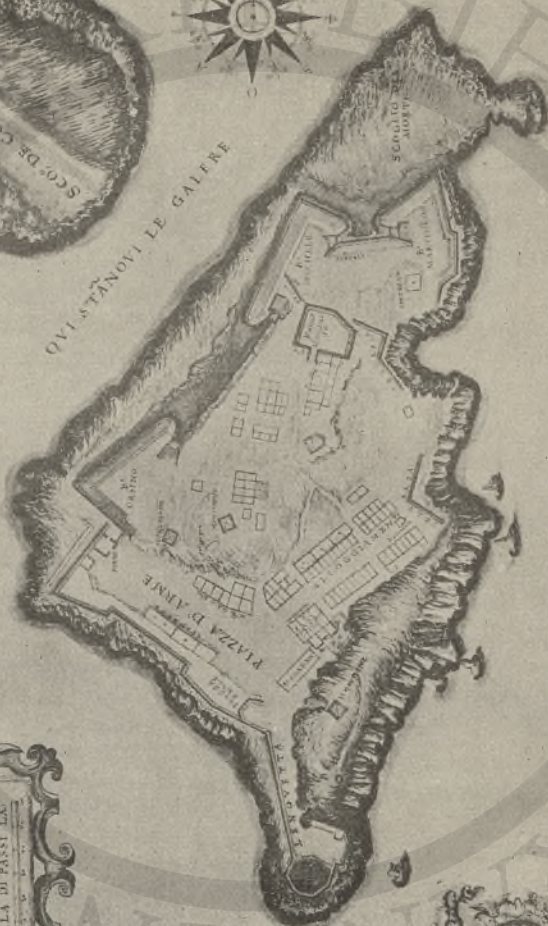
4. Culata καὶ culatta, τὰ ὀπίσθια, πυθμὴν τοῦ σωλήνος ἀρχεβόλου ὅπλου.

SCOGLI ET FORTEZZA DELLA SVDA 24

PARTE VERSO IL PORTO

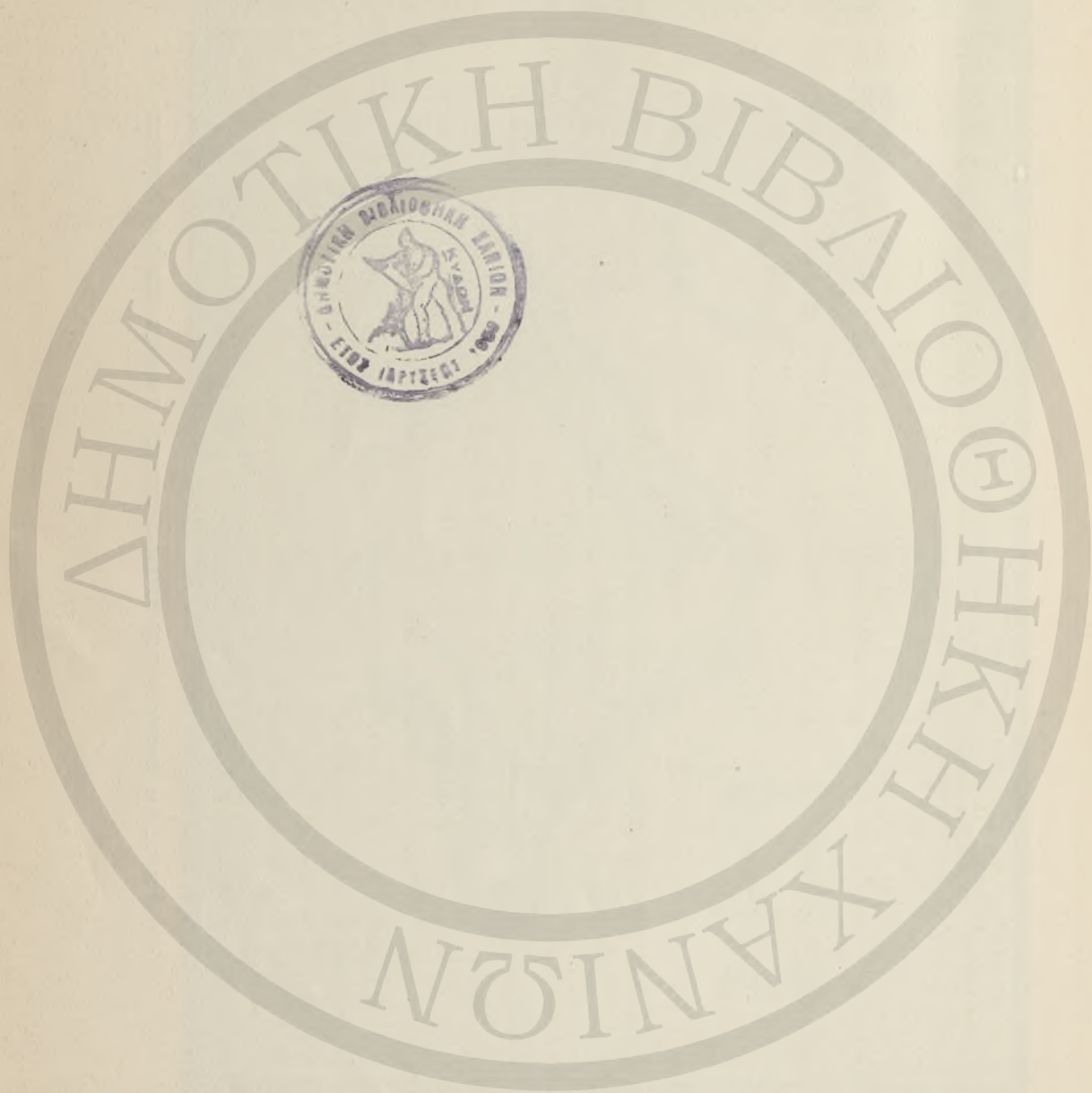
QVI STANNO LE GALERE

MOLCA STREET
TA DEL PORTO

PARTE FVORI DEL PORTO

- 1) ΒΡΑΧΟΣ ΚΑΙ ΦΥΡΟΥΠΙΟΝ ΤΟΥ ΑΙΜΕΝΟΣ ΣΟΥΔΑΣ
- 2) ΜΕΡΟΣ ΕΞΩ ΤΟΥ ΑΙΜΕΝΟΣ

καί αἱ ἀποθήκαι διὰ ζωοτροφίας καί παντός εἴδους ὑλικῶν πολέμου. Ἀπὸ τοῦ 1577 εἶχεν ἤδη ἡ φορτέσσα τῆς Σούδας τοὺς στρατῶνας τῆς, 74 «alloggiamenti di soldati», ἀλλ' ἦσαν μικροὶ καί στενοί, μερικοὶ δὲ καί ἐκτεθειμένοι εἰς τὰ πυρὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἐνῶ ἐχρειάζοντο στρατῶνες διὰ 3 τοῦλάχιστον χιλιάδας στρατιώτας.

Βραδύτερον προσετέθησαν ἀποθήκαι διὰ πυροβολικὸν ἐπάνω τοῦ φρουρίου Martinengo καί τοῦ φρουρίου Michele. Ἐπάνω εἰς τὴν Linguetta ἠγέρθησαν κανονοστάσια καί ἄλλα ἔργα, σκάλες, ἀναχωματώσεις, λοσπεδώσεις κλπ. περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ κατωτέρω ὁ Καστροφύλακας, ἠγέρθησαν σκοπιαὶ διὰ βομβαρδιέρους καί ἐπεσκευάσθη τὸ ἐκεῖ θλωτὸν διὰ φύλαξιν τοῦ πυροβολικοῦ καί πυρομαχικῶν εἰς τὸ φρούριον Orsini καί τὴν βασιλικὴν πλατεῖαν (piazza reale), ἀνηγέρθη δὲ καί ἀποθήκη ξυλείας, σιτηρῶν, ἐπλαποθήκη (armeria), πυριτιδαποθήκη (munizion) καί ἄλλα*.

Πυροβολικὸν εὗρεθὲν εἰς τὴν φορτέσσαν Σούδας κατὰ τὴν αὐτὴν ὡς ἂν ἔπιθεώρησιν :

Πυροβόλα διαφόρου μεγέθους καὶ τύπου τὸ ὅλον . . .	78
Archì διαφόρου τύπου καὶ μεγέθους 84 καὶ σφαῖρες αὐτῶν . . .	520
Ὅπλα παλαιὰ καὶ νέα 61 καὶ κράνη (morioni)	8
Πυρῖτις χονδρὴ καὶ λεπτὴ εἰς 1.512 βαρέλια καὶ κάσες λίθρες . .	144.319
Κόρδα δι' archibusi	3.300
Μόλυβδος	6.110

Νίτρον (salnitro) ἓνα μεγάλο καζάνι (λέβης, caldiera)¹

Κάσα 1 γεμάτη χύτρας (pignatta)² διὰ τεχνητοὺς ἐμπρησμούς.

Σωλῆνες (trombe³ da fuoco artificiatì) διὰ πυρπολήσεις, ἐμπρηστικοὺς σωλῆνας 37, καὶ σφαῖρας πυροβόλων διαφόρου τύπου καὶ μεγέθους 9.108. (c. 256).

Ἐλλείψεις τῆς φορτέσας τῆς Σούδας: Εἰς τὴν Linguetta ὡς ἔργον πρωτίστης ἀνάγκης καὶ σπουδαιότητος, εἶναι ἡ ἀναχωμάτωσις εἰς τὰ κανονοστάσια, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δύνανται νὰ τοποθετηθῶσι 4 colombrine, καὶ νὰ προστατεύωνται οἱ βομβαρδιέροι ἀπὸ τὸ ὑψωμα Καλόγηρος. Θὰ χρειασθῆ νὰ κτισθῆ 80 passa τεῖχος, 16 ποδῶν τὸ passo, δαπάνη 1.280 ὑπερπέρων.

* Εἰς τὴν παρατιθεμένην εἰκόνα (σελ. 165): Scoglio et Fortezza, della Suda, φαίνεται ὅλη ἡ Σούδα: τὸ πλατὺ καὶ τὸ στενὸν στόμιον τοῦ λιμένος (bocca larga passa 830 καὶ bocca stretta del Porto passa 300), τὰ φρούρια Martinengo, Michele, Orsino, ἡ Linguetta καὶ κάτωθεν αὐτῆς ἡ piazza bassa, ἄνωθεν δὲ ἡ piazza reale καὶ ἡ piazza d' arme ἐνθα φαίνονται ἐνθεν καὶ ἐνθεν δύο μακρὰ κτίρια, τὸ ἐν διασκευασμένον εἰς κιστέρνας καὶ ἀποθήκας (cisterne—magazzeni), καὶ τὸ ἄλλο εἰς ἀποθήκας ὑλικῶν πολέμου καὶ στρατῶνας διὰ 3 χιλ. στρατιώτας (munizioni—alloggiamenti).

1. Caldiera καὶ caldaia=λέβης, καζάνι κοινῶς.

2. Pignatta καὶ ὄχι pignata, λέγεται pignada καὶ pentola=χύτρα.

3. Trompa da fuochi artificiatì=ἐμπρηστικοὶ σωλῆνες.

Ἐπίσης νὰ γίνῃ σκάλα ὑπόγειος χωματένια, ὥστε νὰ μετακινουῦνται τὰ πυροβόλα κατὰ βούλησιν ἀπὸ τὸ ἓνα κανονοστάσιον εἰς τὸ ἄλλο, δαπάνη 1.000 ὑπερπ.

Νὰ ὑψωθῇ ἡ cortina μεταξὺ τῶν φρουρίων Martinengo καὶ Michele, καὶ νὰ ἀποτελειωθῇ τὸ ἐκεῖ κανονοστάσιον διὰ τρία κανόνια, ὁ τοίχος ποῦ λείπει εἶναι 264 passa, 16 ποδῶν τὸ passo, δαπάνη . . . 4.224 ὑπερπ.

Τὰ 3 κανονοστάσια τῆς κορτίνας ταύτης πρέπει νὰ γίνουσι ἀπὸ καντουνάδες (πελεκητὴ ἀπαλὴ πέτρα), δαπάνη 250 ὑπερπ. δι' ἕκαστον κανονοστάσιον, τὸ ἄλλο 750 ὑπερπ.

Εἰς τὴν traversata (πλάγιον δρόμον) ποῦ θὰ καλύψῃ τὴν πλευρὰν τοῦ φρουρίου Michele, πρὸς τὸ φρούριον Orsino ὁ τοίχος ποῦ χρειάζεται εἶναι passa 55 δαπάνης 880 ὑπερπ.

Ἡ ἔπαλξις (parapetto) ποῦ μένει νὰ τελειώσῃ εἰς τὸ Michele, 24 passa, πρὸς 40 ὑπερπ. 960 ὑπερπ.

Ἐπίσης πρὸς ἀποτελειώσιν passa 32 εἰς τὸ αὐτάνι, (ἄκρον, orecchioncino) τοῦ ἰδίου φρουρίου 512 ὑπερπ.

Εἰς τὰ πλάγια τοῦ φρουρίου Orsino 32 passa τοίχος . . . 208 ὑπερπ.

Εἰς τὸ ἴδιον 2 κανονοστάσια 300. Ἐπαλξις 70 passa, πρὸς 40 ὑπερπ. ἕκαστον 2.800 ὑπερπ.

Εἰς τὸ θολωτὸν τῆς Πόρτας τοίχος 227 passa, πρὸς 20 ὑπερπ. ἕκαστον 4.540 ὑπερπ.

Εἰς τὴν ἔπαλξιν τοῦ φρουρίου Venier μένει νὰ τελειώσῃ 33 passa, τοίχος πρὸς 40 ὑπερπ. 1.320 ὑπερπ.

Χρειάζεται νὰ γίνῃ ἐνταῦθα νέος πλάγιος δρόμος (traversa) passa 408 καὶ νὰ ἐνωθῇ μὲ τοὺς πλησίον πλαγίους δρόμους 6.528 ὑπερπ.

Ἐκ τοῦ πλαγίου τούτου δρόμου ἀρξαμένου νὰ κατασκευάζεται, passa 103 1.648 ὑπερπ.

Ἐκ τοῦ μεγάλου πλαγίου δρόμου τοῦ ὁποίου passa 112 ἔγιναν ἤδη 1.792 ὑπερπ.

Τὰ νῶτα τοῦ μεγάλου τούτου διαδρόμου, passa 704 . . . 11.264 ὑπερπ.

Τὸ ἄλλο ἔλλειπε τοίχος 1.771 passa καθ' ὅλην τὴν περιφέρειαν τῆς φρετέτσας τῆς Σούδας. Ἐκ τῶν τοίχων δὲ τούτων τοῦλάχιστον τὸ $\frac{1}{3}$, πρέπει νὰ κτισθῇ μὲ ἄσβεστον καὶ τὸ λοιπὸν μὲ πηλόν. Εἰς τὸν μεγάλον διαδρόμον νὰ γίνουσι αἱ πλευραὶ ἐκ χώματος, καὶ κανονοστάσια εἰς τὸ φρούριον τοῦτο διὰ 5—6 κολομβρίνας. Μένει ἀκόμη νὰ γίνουσι ἀναχωματώσεις εἰς τὸ φρούριον Venier, εἰς τὸ τοῦ Orsino, καὶ τὰ κανονοστάσια μεταξὺ Martinengo καὶ Michele, μεταφερομένου τοῦ χώματος ἐκ τοῦ πλησίον μικροῦ βράχου (scoglietto), διὰ ξυλίνου γεφυρακίου μικρᾶς δαπάνης ἀπαιτουμένου νὰ κτισθῇ. Ἡ ἐργασία δηλαδὴ θὰ ἐστοίχιζε περὶ τοὺς 15.000 χιλ. ὑπερπέρους, ἂν ἐγένετο δι' ἀγγαρειῶν· ἡ δὲ ὅλη δαπάνη τῶν ἄνω ἐλλείψεων 64.419 ὑπερπ. (c. 259). Προσέτι θὰ ἔπρεπε νὰ κτισθῶσιν ἀκόμη 2—3

δεξαμεναί (στέρνες) διότι αἱ ὑπάρχουσαι σήμερον 7, εἶναι χωρητικότητος μόνον 2.100 βαρελίων. Στρατῶνες πρέπει νὰ κτισθοῦν, διότι οἱ ὑπάρχοντες χωροῦν μόνον 250 στρατιῶτας. Πυρίτις ἐν καιρῷ πολέμου χρειάζεται νὰ σταλῆ χονδρῆ καὶ λεπτή 60 χιλ. λίβραι. Μόλυβδος 10 χιλ. καὶ ἄλλα εἶδη ὑλικού, πυροβολικὸν κλπ. (c. 260).

Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς φορτέτσας τῆς Σούδας Λουτρακίου καὶ Μαράθι: Ἐγένετο δοκιμὴ βολῆς πυροβόλου τῶν 20, τὸ ὅποτον ὑψώθη καταλλήλως («fin a 5 minuti»), διὰ νὰ δάλη ἀνωθεν τοῦ ὑψώματος Καλόγερος, κατ' εὐθείαν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Λουτρακίου, καὶ ἡ σφαῖρα ἔπεσεν εἰς τὴν ξηράν, πλησίον τῆς παραλίας, ὀλίγον ὑψηλότερον.

Ἐδοκιμάσθη ἄλλο πυροβόλον διαμετρήματος 50, ὑψωθὲν 2 minuti, τὸ ὅποτον ἔβαλεν ἀπὸ τὴν Linguetta, πρὸς τὴν Porporella, καὶ ἡ σφαῖρα ἔπεσεν εἰς τὴν ξηράν πλησίον τῆς θαλάσσης ἐκ τοῦ δεξιοῦ τῆς porporella. Ἐδοκιμάσθη ἕτερον τῶν 20, τὸ ὅποτον ἔβαλε πρὸς τὸν λιμένα Λουτρακίου, ὑψωθὲν κατὰ 4 minuti, καὶ ἡ σφαῖρα, κτυπήσασα εἰς τὴν ξηράν, πλησίον τοῦ λιμένος, ἔκαμε πήδημα (balzo) καὶ ἔπεσεν εἰς τὸ νερό, 25 passa ἔξωθεν τοῦ στομίου τοῦ λιμένος βορειανατολικῶς. Οὕτω ἐσχηματίσθη ἡ πεποιθήσις ὅτι δὲν δύνανται νὰ μένουν ἀσφαλεῖς αἱ γαλέραι εἰς τὸ Μαράθι, καὶ νὰ κόψουν τὴν ἄκρην (ponta) μεταξὺ Σούδας καὶ λιμένος Λουτρακίου καὶ τῆς παραλίας (spiaggia) πρὸς τὸ Μαράθι. Διὰ τοῦτο ὑπάρχει ἄλλη γνώμη, νὰ γίνῃ εἰς τὸ μέρος τοῦτο μία porporella (ἐνταῦθα περίφραγμα) ὅπως κλείσῃ τὴν εἰσοδὸν τοῦ λιμένος τοῦ Λουτρακίου (c. 258).

Porporella¹. Ὁ Καστροφύλακας πράγματι μᾶς δίδει τὴν βυθομέτρησιν καὶ τὸ μῆκος τῆς βορβορέλλας ταύτης:

23 passa ἀπὸ τῆς ξηρᾶς, βάθος	2 πόδας.
38 ¹ / ₂ » » »	2 π.
53 καὶ 1 πόδα » »	2 ¹ / ₂ π.
88 καὶ 2 ¹ / ₂ πόδας » »	3 ¹ / ₂ π.
100 passa » »	4 π.
114 » » »	5 π.
137 » » »	6 π.
141 » » »	8 π.
143 » » »	12 π. (c. 257).

Δαπάνας ἀναφέρει ἀπὸ τῆς 14 Μαρτίου 1575, ὅτε ἤρχισαν αἱ ἐργασίαι, μέχρι τῆς 14 Ἰουλίου 1578, πού ἔκτοτε δὲν φαίνεται νὰ εἰργάσθησαν πλέον, 104.633 ὑπερπ. καὶ 4 σολδίνια. Διὰ 1.486 ἀγγαρείας τῶν χωρικῶν, χρησιμο-

1. Ἀπέναντι τῆς Σούδας εἰς τὴν παραλίαν (Ἐπαρχία Ἀποκορώνου) μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ Κυλιάρη (καὶ ὄχι Κοιλιάρη), ἐκ τοῦ κυλίειν τοὺς λίθους, καὶ τοῦ χωρίου Καλύβες, ὑπάρχει καὶ ἄλλη porporella, ἀλλ' οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τῆς porporella τῆς Σούδας, περὶ ἧς ὁμιλεῖ ὁ Καστροφύλακας.

ποιηθέντων πρὸς τοῦτο 12 ὑπερ. ἐκάστη=17.832 ὑπ. ἦτοι τὸ ὄλον 122.465 ὑπερπέρους καὶ 4 σολδίνια, ἦτοι 8.428 βεν. δουκάτα, πλὴν τῆς ἐργασίας σεβαστοῦ ἀριθμοῦ γαλεωτῶν, ἐξ ἰδίας θελήσεως ἐργασθέντων ἢ ἐξαναγκασθέντων πρὸς τοῦτο (c. 231).

Βομβαρδιέροι : Τακτικὸς βομβαρδιέρους Χανίων καὶ Σούδας, ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας ὀνομαστικῶς τοὺς Κρήτας, οἵτινες εἶναι καὶ οἱ περισσώτεροι, μὲ τὸ ὄνομα δὲ καὶ τὸ μέρος τῆς καταγωγῆς τῶν τοὺς Βενετούς, 18 μὲν Χανίων, 8 δὲ τῆς Σούδας. Μαθητευομένους δὲ εἰς τὴν σχολὴν Ἁγίας Βαρβάρας ἀρξαμένης νὰ λειτουργῇ ἀπὸ τῆς 1 Μαΐου 1583, 64 μαθητευομένους διὰ τὰ Χανιά, καὶ 16 διὰ τὴν Σούδα, λαμβάνοντας μισθὸν πεζοῦ στρατιώτου (c. 255).

Φρούριον Ἁγ. Θεοδώρου (S. Thodoro) : Σήμερον καλεῖται Θεόδωροῦ ἤρξατο δὲ νὰ ἀνεγείρεται ἀπὸ τῆς 5 Μαρτίου 1574 ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ Piero Balbo, μέχρι τῆς 24 Ἰουνίου 1583, δαπανηθέντων συνολικῶς 312.585 ὑπερπέρων (c. 231), ἢ δὲ ἐτησίᾳ δαπάνῃ ἀνεγράφετο εἰς τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ 1583, ἀνερχομένη εἰς 5.929 ὑπερπέρους καὶ 8 σολδίνια (c. 201), πλὴν τῆς μεταφορᾶς τοῦ ὕδατος εἰς τὸ φρούριον, στοιχιζούσης ὑπερπ. 1.400 ἐτησίως, ὡς ἐλέχθη (c. 199). Ἀναλυτικῶς δὲ ὡς ἐξῆς : Διὰ κτίστας, μαραγκοὺς, ὕλικὰ καὶ ἄλλα 169.467 ὑπ. καὶ 24 τερν. Προσωπικαὶ ἀγγαρεῖαι τῶν χωρικῶν τῆς περιοχῆς Χανίων 4.223, καὶ δι' ἡμέρας 46.221, ἐχρησίμειυσαν διάφορα ἀντισηκώματα διὰ λογαριασμὸν τῶν ἀγγαρειῶν τῶν χωρικῶν τούτων : 6 ἡμέραι ἐργασίας=μία προσωπικὴ ἀγγαρεία=7.703 1/2 προσωπικαὶ ἀγγαρεῖαι ὁμοῦ μετὰ τῶν 4.223+7.703 1/2=11.926 1/2 πρὸς 12 ὑπερπ. ἐκάστη=312.582 ὑπερπ. καὶ 24 σολδιν. (c. 231).

Fontana Χανίων : Μεταξὺ τῶν καλλωπιστικῶν ἔργων καὶ μνημείων, τὰ ὅποια ἀνήγειρον οἱ Βενετοὶ ἐν Κρήτῃ, εἶναι καὶ αἱ κρήναι τῶν πόλεων. Ὁ Καστροφύλακας ἀναφέρει δαπάνας γενομένας διὰ τὴν κρήνην Χανίων, ἀρξαμένης τῆς ἐργασίας ἀπὸ τῆς 1 Αὐγούστου 1581 ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ Χανίων Piero Lando καὶ τελειωθείσης τὴν 8 Μαρτίου ὑπὸ τοῦ διαδόχου του Cicogna : Διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ἀναγκαίων τεχνητῶν ἔργων καὶ τὴν μεταφορὰν τοῦ ὕδατος ἐκ τοῦ ἔξωθεν τῶν Χανίων ποταμοῦ Κλαδισοῦ κλπ. ἐδαπανήθησαν 22.511 ὑπερπ., καὶ 3 σολδίνια, εἰσπραχθέντα ἀπὸ φόρον ἐπιβληθέντα εἰς τὰ σιτηρά, ἀπὸ προστίματα καὶ ἄλλα, καθὼς καὶ ἀπὸ 350 ἀγγαρείας τῶν χωρικῶν πρὸς 12 ὑπερ. ἐκάστη=4.200+22.511 καὶ 3 σολδία=26.711 ὑπερπ. καὶ 3 σολδίνια, ἢ 1.838 βεν. δουκάτα καὶ 1 λίρα (c. 232).

Διὰ τὰ πλεῖστα τῶν δημοσίων ἔργων Κρήτης (Magazzini—Ospedali κλπ. , λέγει ὁ Γκαρζώνης, εἰς τὴν πρὸς τὴν Γερουσίαν ἐκθεσίᾳ του, ὅτι ταῦτα

1. Οἱ Λάντο ἦσαν μεγάλη οἰκογένεια. Τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἕτερος Λάντος, Alvise Lando, ἦτο ἐπίσης διοικητὴς Ρεθύμνου, ὁ δὲ Gerolamo Lando, ἦτο, ὡς ἐλέχθη ἄλλοτε, Ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης πρὸ τοῦ 1473.

ἦσαν κτίρια «di notevole grandezza», ἀλλ' ὅτι ἐκτίσθησαν χωρὶς τὴν διαταγὴν τῆς Γερουσίας «senza ordine della Serenità Vostra». Δὲν θέλω νὰ εἶπω μὲ τοῦτο, ἐξακολουθεῖ ἡ ἔκθεσις, ὅτι τὰ κτίρια ταῦτα δὲν εἶναι χρήσιμα, «ma non credo che sia comportabile, che contro le regole di questa Repubblica, una testa sola si prenda libertà di spendere diecimila ducati della Serenità Vostra.». Ἐπαινεῖ ὡσαύτως καὶ τὰ δημόσια ἔργα τῶν ἄλλων πόλεων: τὴν νέαν φορτέτσαν Ρεθύμνου καὶ τὸν «Sborador», ὡς καὶ τὰ τῶν Χανίων, ἀλλὰ καταδικάζει τὸ σύστημα τῆς ἀνεγέρσεως αὐτῶν, χωρὶς ἀπόφασιν καὶ διαταγὴν τῆς Γερουσίας καὶ ἄνευ τῆς δεούσης οἰκονομίας καὶ ἐπιβλέψεως.

Καὶ ἕτερος εὐσυνείδητος ἀπεσταλμένος τῆς Βενετίας, ὁ γενικὸς προβλεπτής Francesco da Molin, ἔγραφε πρὸς τὴν Γερουσίαν τῆς Βενετίας τὸ ἔτος 1629, μεταξὺ ἄλλων περὶ τῆς σπατάλης καὶ τῶν καταχρήσεων καὶ τῆς μὴ χρησιμότητος τῶν δημοσίων ἔργων τὰ ἑξῆς: «poiche non essendo altre volte stat' osservato quest' ordine (τοῦ νὰ κτίζωνται τὰ δημόσια κτίρια κατόπιν τῆς ἀποφάσεως καὶ ἐγκρίσεως ὑπὸ τῆς Γερουσίας τῆς Βενετίας, καὶ τοῦ γεν. προβλεπτοῦ Κρήτης), è poi rimasto il pubblico danaro impiegato con sommo pregiudicio in fabriche sontuose di palazzi et altre inutilissime opere che ad altro non rilevano che a costituire in necessità ogni rappresentante di Portar addobbi et finimenti richisimissimi di stanze)».

Περὶ τῶν καταχρήσεων τῶν μαγιστρᾶτων τῆς Γαληνοτάτης ἐν Κρήτῃ καὶ τὰς λοιπὰς ὑπ' αὐτῆς κατεχομένης ἐλληνικᾶς χώρας, ὑπάρχουσιν ἐνδείξεις πολλαὶ εἰς τὰ ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς, εἶναι δὲ χαρακτηριστικὰ καὶ τὰ ἀκόμη καὶ σήμερον ἐν Βενετία ἐν χρήσει ἀποφθέγματα εἰς ὁμοίᾳς περιστάσεις: «fabbrichè cojòn»—κτίσε ἀνόητε—, «ingegneve fio» «ingegnati» καὶ «arrangiati»—ἐπινόησον μέσα—καὶ ἄλλα. Καὶ ἄλλοι, πρὸ παντὸς ξένοι, καταδικάζουσι τὰ ἔργα ταῦτα, ἐνῶ ἄλλοι ἀμύνονται ὑπὲρ αὐτῶν καὶ δὴ ὁ Ρερόλας εἰς τὸ γνωστόν του ἔργον: «Βενετικά μνημεῖα ἐν Κρήτῃ».

ΚΥΘΗΡΑ

Διὰ τὰ Κύθηρα ἐλέχθη ἤδη, ὅτι ὑπήγοντο διοικητικῶς εἰς τὴν Κρήτην ἄρα καὶ τὸ ταμεῖον τῆς νήσου ταύτης ὑπήγετο εἰς τὸ δημ. ταμεῖον ἐκείνης καὶ ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου Ἡρακλείου ἐλάμβανε τὰς ἀναγκαίας ἐνισχύσεις: διὰ τοῦτο δὲ καὶ συμπεριελάμβανεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν προϋπολογισμῶν Κρήτης, ὅσα ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας καὶ περὶ τῶν προϋπολογισμῶν Κυθέρων περὶ τῶν ὁμοίων, ἐν τούτοις, δὲν ἀναφέρει εἰμὴ μόνον τὸν προϋπολογισμὸν τρεχούσης γρήσεως εἰσπράξεων ἀπὸ δασμοῦς καὶ ἄλλους φόρους, δι' ὀλίγον ποσὸν 8.087 ὑπερπέρων καὶ 16 σολιδινίων, ἀντιστοιχοῦν-

1. V. A. S., Dispacci da Candia, 1 giugno 1629.

των μὲ 556 βενετικά δουκάτα καὶ 3 λίρας (c. 299), καὶ δαπανῶν 35.803 ὑπερπέρων, 1 σολδ. καὶ 16 τορνέζων ἤτοι 2.463 βενετικῶν δουκάτων, 5 λιρῶν καὶ 8 σολδίων (c. 300) Ἐπίσης δὲ ἀναφέρει καὶ τοὺς προϋπολογισμοὺς τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ ἔτους 1579: Ἔσοδα μὲν 41.469 ὑπερπ., 4 σολδ. καὶ 28 τορνέζους ἤτοι 2.853 βεν. δουκάτα καὶ 5 λίρας (c. 301), ἐξοδα δὲ 43.318 ὑπερπ. 5 σολδ. καὶ 20 τορνέζους ἤτοι 2.981 βεν. δουκάτα (c. 302).

Εἰσπράξεις. Ἀναλυτικῶς αἱ εἰσπράξεις τῆς τρεχούσης χρήσεως, τὰς ὁποίας ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας, ἔχουσιν οὕτω: Ἀπὸ δασμοὺς 1.922 ὑπερπέρους καὶ 16 σολδίνια (c. 299), ἤτοι:

«Dazio grando ¹ «della Spina»	ὑπέρπ. 616
² Ἀπὸ μελισσοκομίαν «delli busi d' ave» ²	» 30
«della Grana» ³	» 110
⁴ Ἐκ τοῦ δασμοῦ τῶν «falconi» ⁴	» 100

1. Τὸν δασμὸν ἐπὶ τοῦ οἴνου ὀνομάζει ὁ Καστροφύλακας ἐνταῦθα μεγάλον δασμὸν, ἐν ἀντιδιαστολῇ θεβαίως πρὸς τοὺς ἄλλους δασμοὺς, τοὺς ὁποίους γνωρίζομεν ἤδη ὅτι ἐπεβάλλοντο ἐπὶ τῶν οἴνων.

2. Τὸ «delli busi d' ave» σημαίνει τὴν μελισσοκομίαν: ave=ἡ μέλισσα καὶ avearo ἢ alvearo ἢ κηρίθρα.

3. Τὸ «grana» σημαίνει πάντως τὸ πρινοκόκκι, τὴν πρώτην ὕλην θαφῆς, καὶ ὄχι τὰ σιτηρά, διότι κατωτέρω λέγει ὁ Καστροφύλακας διὰ τὸν σίτον «per il formento».

4. Ὁ δασμὸς ἐπὶ τοῦ ἰέρακος (falconi), φαίνεται περίεργος καὶ δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὰς ἄλλας νήσους, παρὰ εἰς τὰ ἐξοδα, διὰ falconi καὶ ἄλλα θῶρα, τὰ ὅποια ἐστέλλοντο εἰς τὸν Βοεβόδαν τοῦ Μωρέως, ὠρισμένα δουκάτα (Καστροφύλακα c. 318 καὶ ἀλλαχοῦ). Πάντως δεῖν νὰ δεχθῶμεν ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ δασμοῦ ἐπὶ τοῦ κυνηγίου διὰ ἐξησκημένον ἰέρακος· τυχάνει δὲ γνωστὸν ὅτι τὰ Κύθηρα εἶναι «πέρασμα» τῶν ἀποδημητικῶν πτηνῶν, ἰδίᾳ δὲ τῶν ὄρνυκτιῶν καὶ τρυγανιῶν. Ἐπίσης εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ κυνήγι ἐγένετο καὶ δι' ἐπὶ τούτῳ ἐξησκημένων ἰεράκων· καὶ σήμερον δὲ οἱ Ἴνδοι λ. χ., οἱ Πέρσαι, οἱ Βεδουῖνοι τῆς Σαχάρας καὶ ἄλλοι, κυνηγοῦν μὲ ἐξησκημένους ἰεράκας. Ἐξ Ἰνδιῶν δέ, ἐνθα 400 ἔτη π. Χ. ἐκυνήγουν μὲ ἰεράκας καὶ ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, ὅπου ἀναφέρει ὁ ἐξερευνητὴς Marco Polo 10 χιλιάδας φαλκονιέρηδες, καὶ ἐκ Θράκης, ἐνθα 75 ἔτη π. Χ. ὑπῆρχε τὸ σύστημα τοῦ κυνηγίου δι' ἐξησκημένου ἰεράκος, εἰσῆλθεν ἡ μέθοδος αὕτη καὶ εἰς τὴν Ρώμην. διεδόθη δὲ ταχέως εἰς ἕλην τὴν Εὐρώπην καὶ ἐρρυθμίσθη διὰ νόμων, ὥστε τὸ εἶδος τοῦ κυνηγίου τούτου ἐπετρέπετο ἀπὸ τοῦ Δεκემβρίου, μέχρι τοῦ Ἰουνίου ἐκάστου ἔτους. Φαλκονερία δὲ ἐλέγετο ἡ ἐξέσκησις τοῦ ἰεράκος, καὶ φαλκονιέρης ὁ ἐξασκῶν τὸν ἰεράκα ἢ ὁ κυνηγῶν μὲ ἰεράκα. Τὸν κυνηγετικὸν τούτου ἰεράκα εἶχον ὡς μακρότα οἱ ἰππόκτι τοῦ Μεσαιῶνος καὶ αἱ ἀριστοκράτιδες καὶ ἔφερον αὐτὸν ἐπὶ τῆς παλάμης των, τὸ δὲ διὰ τοῦ ἰεράκος τούτου κυνήγιον εἶχεν ἰδιαιτέρην χάριν καὶ εὐχαρίστως ἐλάμβανον εἰς τούτο μέρος αἱ ἀριστοκράτιδες αὐταί. Ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος ὁμοίως ἔπαυσε πλέον νὰ εἶναι τῆς μόδας τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ κυνηγίου, διατηρηθὲν μόνον εἰς τὰς ἀνωτέρω χώρας. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται πράγματι περὶ φόρου ἐπὶ τοῦ κυνηγίου διὰ τοῦ ἰεράκος γενομένου, ἐξ οὗ ἔλαβε καὶ τὴν ὀνομασίαν.

⁵ Ὁ ἰεράξ, κοινῶς γεράκι, ἦτο καὶ ἱερὸν τῶν ἀρχαίων πτηνῶν. Κατὰ τὸν Ὅμηρον, ἦτο ἀγγελιαφόρος τοῦ Ἀπόλλωνος, μυθολογικῶς δὲ ἔθεωρεῖτο πτηνὸν μὲ μεγάλας ἰαματικὰς

Ἐκ τῆς ζωοδεκατίας (decatia d' animali)¹ . . . ὑπέρπ. 1.033
καὶ «per il Montenovo delli sopradetti datii»² » 33 καὶ 16 σολδ.

ἦτοι ἐξ ὄλων τῶν δασμῶν τούτων . . . ὑπέρπ. 1.922, 16 σολδ.

Διὰ τὰ σιτηρὰ ὑπῆρχε καὶ εἰς τὰ Κύθηρα ὁ φόρος τῆς δεκάτης εἰς εἶδος, ὅστις ἀπέδιδεν ἐτησίως κατὰ μέσον ἔρον 500 μουζούρια, τὰ ὅποια λογαριαζόμενα μὲ τὴν τιμὴν τοῦ σίτου, ἦ ὑπερπέρους τὸ μουζούρι, ἀπέδιδον ὑπ. 2.500 :

«Per il formento misure cinquecento si mette a questo conto per quello che si chiede per decatia e decima delli abitanti dell' Isola dal lor seminato, le qual decime si vede per li scossi fatti dalli anni scorsi, et per il calcolo fatto, rispondere uno anno per l' altro le preditte misure 500 in tutto, che a ragiò de pri 5 la ma, vien per uno anno pri 2.500».

Αἱ ἐκμισθώσεις τοῦ φόρου τῶν ἀμπέλων, γαιῶν, κήπων, δένδρων κλπ. κατὰ νέαν ἐκτίμησιν τῶν ἐλεγκτῶν Γρίτη καὶ Γκαρζώνη, ἀπέδιδον ὑπ. 865.

Ἐκ τῶν χρηματικῶν ποινῶν εἰσπραττόμενον μέρος (carato), δηλαδὴ κυμαινόμενα ἔσοδα ὑπέρπ. 2.800, ἦτοι τὸ ὄλον εἰσπράξεις 8.087 ὑπερπέρους καὶ 16 σολδίνια ἰσοδυναμοῦντα πρὸς 556 βεν. δουκάτα καὶ 3 λίρας (c. 299).

Δαπάναι. Τὰ ἔξοδα τῆς ἰδίας τρεχούσης χρήσεως ἀνήρχοντο εἰς 35.803 ὑπερπ., 1 σολδίνιον καὶ 16 τορν., ὡς ἐξῆς κατανεμόμενα : Μισθολόγια «Salarjati». Τὴν πρώτην θέσιν κατέχουν τὰ μισθολόγια τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ὑπαλλήλων, ἀνερχόμενα εἰς 4.816 ὑπερπέρους, 10 σολδίνια καὶ 10 τορνέζους. Ὁ διοικητὴς εἶδομεν ὅτι ἐπληρῶντο παρὰ τοῦ δημοσίου ταμείου Ἑρακλείου, ἀλλὰ τὸ κατώτερον προσωπικόν, τὸ παρ' αὐτοῦ ἐξαρτώμενον, ἐπληρῶντο παρὰ τοῦ ταμείου Κυθῆρων. Ἦσαν δὲ 1 καπελλάνος, 1 καντσελιέρης, 1 ἀστυνόμος («contestabile»), 1 πρωτοστάτης ἵππεδς («cavalier»), ὀδηγῶν τοὺς 11 ἀνδρας τῆς ἀκολουθίας τοῦ διοικητοῦ («officiali undeci della corte de Provveditore»). Ἐπίσης ἐκ τοῦ ἰδίου ταμείου ἐπληρῶνοντο 1 δημόσιος δικηγόρος («avvocato fiscal»), 1 λογιστὴς («ragionato della Camera»), 1 ἀποθηκάριος («monitionier») μετὰ τοῦ βοηθοῦ του («ragazzo»),

ἰδιότητος, δυνάμενον νὰ ζήσῃ 700 ἔτη. Οἱ Αἰγύπτιοι ἐπίσης τὸ ἐλάτρευον καὶ ἡ Θεὰ τῶν Ὀσιρις παρίσταται εἰς ἀνάγλυφον καὶ προτομὰς ἔχουσα πλησίον τῆς ἡ κρατοῦσα κεφαλὴν Ἰέρακος. Κατὰ τὸν Μεσαιῶνα ἦτο ὁ ἰέραξ καὶ οἰκόσημον τῶν ἵπποτῶν, καὶ γέρας εἰς τοὺς ἀγῶνας, τοῦ νικητοῦ λαμβάνοντος ὡς ἐπαθλον ξίφος καὶ ἰέρακα. Περὶ τοῦ εἶδους τοῦ κυνηγίου δι' ἰέρακος ὑπάρχει ἐλόκληρος φιλολογία, μεταξὺ δὲ τῶν ξένων ὑπάρχει καὶ Ἑλλήν τις Δημήτριος, προφανῶς ἰατρός τοῦ αυτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου, γράψας περὶ τοῦ κυνηγίου τούτου. (Βλέπε Meyer, *Konversations Lexikon*).

1. Ὁ φόρος ζωοδεκατία ἀπέδιδε τὰ περισσότερα, ἐκ τοῦ ὁποίου φαίνεται ὅτι ἦτο ἀνεπτυγμένη, ἐκτός τῆς γεωργίας, καὶ ἡ κτηνοτροφία εἰς τὰ Κύθηρα

2. Monte Novo ἐλέγετο τὸ δημόσιον βενετικόν χρέος πρὸς ἀπόσβεσιν τοῦ ἐποίου κατέβαλλον φόρον ὄλαι αἱ ἐλληνικαὶ χῶραι, αἱ ὑπὸ τῆς Βενετίας κατεχόμεναι.

3 θαρδιάνοι, φυλάττοντες ἐπάνω εἰς τὸ βουνὸν Ἁγίου Γεώργιου¹. Ἐκ τοῦ στρατιωτικοῦ κλάδου 4 καπητάνοι: Ὁ καπητάνος τοῦ Μυλοποτάμου, ὁ τῆς πόλεως μετὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ του, ὁ τῶν cernide μετὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ του καὶ ὁ καπητάνος τοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Πάντες οἱ ἀνωτέρω ἐλάμβανον ὁμοῦ τοὺς 4.816 ὑπερπ. Οἱ βομβαρδιέροι ἐλάμβανον 4.068 ὑπερπέρους καὶ 9 σολδίνια ἐτησίως, ὁ ἰταλικὸς στρατός, milizia, ἐστοίχιζεν εἰς μισθοὺς 21.937 ὑπερπέρους καὶ 6 σολδίνια καὶ 506 μουζούρια² σίτου, ὅστις πρὸς 5 ὑπερπέρους τὸ μουζούρι ἤξιζεν 2.530 ὑπερπέρους (c. 300).

Διὰ τὰ δημόσια ἔργα ἐδανῶντο ἐτησίως ὑπέρπεροι 300 (c. 300).

Ἐκτακτὰ ἐξοδα. Διὰ τὴν συντήρησιν τῶν εἰς τὰς ἀποθήκας ὑλικῶν, ἀγορὰν ἐλαίου διὰ τὰς ἐκκλησίας καὶ τοὺς λύχνους τῶν στρατιωτῶν, δι' ἐπιδόματα εἰς τὸν καπελλάνον καὶ τὸν πρωτοπαπᾶν, καὶ τέλος ἔπαθλα δι' ἀγωνίσματα (pælii)³ τὸ ἔλυν ὑπέρπεροι 2.450, ἤτοι ἐξοδα συνολικῶς 35.803 (c. 300).

Ἀνείσπρακτα χρέη (credito). Ταῦτα ὑπολογίζει ὁ Καστροφύλακας εἰς 6.000 ὑπερπέρους (c. 302), χωρὶς νὰ καθορίζῃ πόθεν προήρχοντο· ἡ δὲ ἐξέλεγχξις τῶν λογαριασμῶν ὑπὸ τῶν ἐλεγκτῶν Γρίτη καὶ Γκαρζώνη, προσέθηκεν εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο ἀκόμη 3.299 ὑπερπέρους (c. 302), χωρὶς ἐπίσης νὰ ἐπιβεβαιουῖται ὅτι ταῦτα ἠδύναντο νὰ εἰσπραχθῶσιν εὐκολώτερον τῶν ἄνω 6 χιλιάδων. Κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν των εἰς Κύθηρα οἱ ἐλεγκταὶ δὲν ἠδυνήθησαν ἐπίσης νὰ εἰσπράξωσιν ἐκ τῶν παλαιῶν χρεῶν εἰμὴ μόνον 3.470 ὑπερπέρους καὶ 7 σολδίνια (c. 301).

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ 1579

Ὅπως εἴπομεν ἀνωτέρω, τὰ μὲν ἔσοδα τῆς χρήσεως τοῦ 1579 ὑπολογίζει ὁ Καστροφύλακας εἰς ὑπερπέρους 41.469, σολδίνια 4 καὶ 28 τορνέζους, ἤτοι 2.853 βενετικὰ δουκάτα καὶ 5 λίρας, ἐκ τῶν ὁποίων 34.635 ὑπερπέρους καὶ 30 σολδίνια ἔλαβε τὸ ταμεῖον ὡς ἐνίσχυσιν ἐκ Βενετίας καὶ τὰ λοιπὰ εἰσέπραξεν ἀπὸ τοὺς συνήθεις δασμούς. Τὰ πραγματικὰ λοιπὸν ἔσοδα τοῦ δημοσίου ταμείου Κυθῆρων ἀνήρχοντο τὸ ἔτος 1579, εἰς 6.834 ἢ ἀκριβέστερον, εἰς 5.860 ὑπερπ. διότι εἰς τὸ γενικὸν ποσὸν περιλαμβάνοντο καὶ 973 ὑπερπ. 10 σολδίνια καὶ 16 τορν. προερχόμενα ἀπὸ ἐπιστροφὴν προκαταβολῶν εἰς στρατιώτας καὶ βομβαρδιέρους (c. 301).

1. Ὅπως καὶ εἰς τὴν Σκλόκαν Ἀκρωτηρίου ἐν Κρήτῃ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ἐφύλαττον οἱ θαρδιάνοι καὶ ἐξηρῶνουν τὸ πέλαγος ἀπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, διότι συνέβαινον ἀπρόσποτοι εἰσβολαὶ πειρατῶν. Οἱ φύλακες οὗτοι ἐλάμβανον μισθὸν δι' 8 μόνον μῆνας τὸ ἔτος, ἀνά 200 ὑπερπέρους ἕκαστος.

2. Τινὲς τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων ἐλάμβανον τὸν μισθὸν των ἐν μέρει καὶ εἰς εἶδος, ὅπως καὶ ἐν Κρήτῃ καὶ εἰς τὰς ἄλλας νήσους.

3. Pælio σημαίνει ranne, ranno καὶ drappo—ἐριουχον ὕφασμα, λινὴ θόβνη, ἣτο δὲ τοῦτο θραβεῖον ἀπονεμόμενον εἰς τοὺς νικητὰς ἐν τῇ ἵπποδρομίῃ.

Ἐξοδα : Αἱ δαπάναι τοῦ δημοσίου ταμείου Κυθήρων ἀνῆλθον ἐξ ἄλλου κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (1579) εἰς 43.318 ὑπερπέρους, 5 σολδίνια καὶ 20 τορνέζους : 9.984 ὑπερπ. 8 σολδ. καὶ 8 τορνέζ. ἦσαν διὰ μισθολογία· 5.158 ὑπερπ. 6 σολδ. καὶ 24 τορν. διὰ τοὺς βομβαρδιέρους τοῦ φρουρίου· 23.765 ὑπ. 7 σολδ. καὶ 16 τορν. διὰ τὴν ἰταλικὴν φρουράν· 365 ὑπ. καὶ 9 σολδ. διὰ στρατωνισμὸν τῆς φρουρᾶς ταύτης καὶ συντήρησιν τῆς κατοικίας τοῦ προβλεπτοῦ· 147 ὑπ. 7 σολδ. καὶ 28 τορν. δι' ἀγοράν ἐλαίου διὰ τοὺς λύχνους τῶν στρατιωτῶν· 900 ὑπερπέρ. δι' ἀγοράν διαφόρων τροφίμων τοῦ στρατοῦ· 843 ὑπ. καὶ 9 σολδ. διὰ τὴν ταχυδρομικὴν φρεγάδα τοῦ δημοσίου· 2.152 ὑπ. 5 σολδ. καὶ 8 τορν. ἔκτακτοι δαπάναι διὰ τὴν συντήρησιν τῶν εἰς τὰς ἀποθήκας ὕλικῶν, ταχυδρομικά, ἔπαθλα εἰς τὰς ἵπποδρομίας (κοῦρσες), ἔλαιον διὰ τὰς ἐκκλησίας καὶ ἐπιδόματα εἰς τὸν καπελλάνον καὶ τὸν πρωτοπαπᾶν (c. 302).

Πληθυσμὸς Κυθήρων : Εἰς τὸ φρούριον ἦσαν 367 ἄνδρες στρατεύσιμοι, 166 παῖδες ἡλικίας μέχρι 14 ἐτῶν, 21 γέροντες ἄνω τῶν 60 ἐτῶν καὶ 438 γυναῖκες μετὰ τῶν θυγατέρων των.

Εἰς τὴν πόλιν (borgo) 206 ἄνδρες στρατεύσιμοι ἀπὸ 14 μέχρις 60 ἐτῶν ἡλικίας, 179 παῖδες μέχρι 14 ἐτῶν, 26 γέροντες ἄνω τῶν 60 ἐτῶν καὶ 316 γυναῖκες μετὰ τῶν θυγατέρων των.

Εἰς τὴν ὑπαιθρον 14 (χωρία) : ἄνδρες στρατεύσιμοι 386, παῖδες μέχρι 14 ἐτῶν 343, γέροντες ἄνω τῶν 60 ἐτῶν 46, καὶ γυναῖκες μετὰ τῶν θυγατέρων των 668. Οὕτω ὁ ὅλος πληθυσμὸς Κυθήρων ἀνῆρχετο εἰς 3.162 ψυχάς. (c. 303) ἐξ ὧν ἄνδρες 959, γυναῖκες 1.422, παῖδες 688, καὶ γέροντες 93.

Στρατός : Εἰς τὸ φρούριον ἦσαν 100 Ἴταλοι στρατιῶται μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν καπητάνον Pasqualin Pelegrini καὶ 6 ἀξιωματικούς. *Βομβαρδιέροι.* Ἐπίσης 24 βομβαρδιέροι καὶ μαθητευόμενοι (c. 303) καὶ 34 δωμάτια (alloggiamenti) διὰ στρατωνισμὸν (c. 305).

Πυροβολικὸν καὶ ὕλικὰ πολέμων : Κατ' ἐπιθεώρησιν γενομένην τὴν 12 Ἰουλίου 1583 τῇ διαταγῇ τῶν ἐλεγκτῶν Γρίτη καὶ Γκαρζώνη, εὐρέθησαν 20 κανόνια διαφόρου διαμετρήματος καὶ 12 moschetti², μετὰ 14 ἄλλων πυροβόλων ἐκ σιδήρου· 5.143 σφαῖραι κανονίων· 73.300 λίθραι χονδρῆς καὶ λεπτῆς πυρίτιδος· 66 στρώματα καὶ ρόδες πυροβόλων· 312 ἀρχιβούζια, σπαθιά, ἀσπίδες, κράνη, μόλυβδος, νίτρον, θειάφι καὶ ἄλλα πελεμικά ὕλικα (c. 304—305).

Ζωοτροφίαι : Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐπιθεώρησιν εὐρέθησαν 729 μουζούρια σιτηρῶν, 72 μύστατα ξεῖδι (asedo)³ καὶ 28 μύστατα ἐλαίου εἰς δύο πίθους (piteni)⁴ (c. 305).

1. Ἐκ τῆς ἐπιθεώρησως ταύτης ἐξάγεται ὅτι οἱ σύνδικοι ἦλθον ἐκ Κρήτης εἰς Κύθηρα κατὰ Ἰούνιον ἢ Ἰούλιον τοῦ ἔτους τούτου (1583).

2. Moschetto εἶναι ὡς παρετηρήσαμεν ἤδη (σελ. 140) βραχύκανον ὄπλον.

3. Asedo ἢ acetio—ἕξος τὸ κοινῶς ξεῖδι λεγόμενον.

4. Pitè, piter ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ πίθος, τὸ πιθάρι.

Δ'

ΙΟΝΙΟΙ ΝΗΣΟΙ

ΖΑΚΥΝΘΟΣ, ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ, ΚΕΡΚΥΡΑ

ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Ἡ βενετική κυριαρχία ἐν τῇ Ἀνατολῇ (nel Levante)¹, ὡς ἔλεγον οἱ Βενετσιάνοι καὶ τὰ δοκουμέντα τῆς ἐποχῆς, ἐπεξετείνετο οὐ μόνον ἐπὶ τῆς Κρήτης καὶ τῶν εἰς αὐτὴν διοικητικῶς ὑπαγομένων τότε νήσων Κυθέρων καὶ Τήνου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν Ἰονίων νήσων, αἵτινες ἔμειναν ὑπὸ τοὺς Βενετοὺς μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς βενετικῆς Δημοκρατίας (1779).

Ἐκ τῶν Ἰονίων νήσων, τὴν μὲν Ζάκυνθον ἠναγκάσθησαν οἱ Τούρκοι νὰ παραδώσωσιν εἰς τὴν Βενετίαν κατὰ τὸ ἔτος 1483, ἡ δὲ Κεφαλληνία κατεκτήθη τὸ 1500, μοναδική παρηγορία τῶν μεγάλων ἀπωλειῶν τῆς Γαληνοτάτης, εἰς τὸν κατὰ τοῦ Σουλτάνου Βαγιαζίτ πόλεμον, ἀλλ' ἠναγκάσθη ἡ Βενετία ν' ἀποποιοηθῇ τὴν Ἀγίαν Μαύραν (Λευκάδα), τὴν ὁποίαν μόλις κατὰ τὸ τέλος τοῦ XVII αἰῶνος—κατὰ τὸν πρῶτον τοῦ Μωρέως ἐναντίον τῶν Τούρκων πόλεμον—κατέλαβε.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΤΑΜΕΙΑ (CAMERE)

Καθ' ἕνα τρόπον ἕκαστον διαμέρισμα Κρήτης, διὰ τὰ οικονομικὰ ζητήματα εἶχε καὶ ἴδιον δημόσιον ταμεῖον (camera), ἐξηρτᾶτο δὲ μὴ τούτο ἀπὸ τοῦ δημόσιου ταμεῖου Ἡρακλείου, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην, ἦτο γενικὸν καὶ ἐπήρχετο ἀρωγὸν εἰς τὰ ἄλλα—ὡς ἐλέχθη ἤδη—οὕτω καὶ ἕκαστη τῶν τριῶν μεγαλειτέρων ἐκ τῶν Ἰονίων νήσων, ἡ Κέρκυρα, ἡ Ζάκυνθος καὶ ἡ Κεφαλληνία, εἶχον ἕκαστη ἴδιαν οικονομολογικὴν διαχείρισιν, μὲ ἴδιον Ταμεῖον, καίτοι τὸ κέντρον τῆς διοικήσεως τῶν νήσων τούτων, ἦτο ἡ Κέρκυρα. Ἐν τούτοις, ὁ οικονομολογικὸς οὗτος ὀργανισμὸς, ἐλιειτουργεῖ ἀντιστρόφως ἐνταῦθα: Ἐνῶ δηλαδὴ ἐν Κρήτῃ τὸ γενικὸν ταμεῖον Ἡρακλείου ἔστειλεν

1. Levante ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν βενετῶν ἡ Ἑπτάνησος, εἰς πολλὰ δὲ δοκουμέντα τῆς ἐποχῆς, ὡς καὶ εἰς νεώτερα, συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ Κρήτη, καὶ οἱ ἐλεγκταὶ τοῦ Levante ἦσαν καὶ ἐλεγκταὶ τῆς Κρήτης, ὡς βλέπομεν καὶ εἰς τὸν Καστροφύλακα. "Ora kai Billancii Generali (R. Commissione per la pubblicazione dei documenti finanziari della Repubblica di Venezia, 1912) Vol. I. Tom. I. p. 321.

ἐνισχύσεις κατ' ἔτος εἰς τὰ δημόσια ταμεῖα Σητείας, Ρεθύμνου καὶ Χανίων διὰ νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὰς τοπικὰς τῶν ἀνάγκας, ἐνταῦθα βλέπομεν ὅτι τὰ ταμεῖα Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας ὑπεχρεοῦντο νὰ στέλλωσι τὰ περισσεύματα τῶν εἰς τὸ ταμεῖον Κερκύρας. Τὸ τοιοῦτον ὅμως δὲν ἐσήμαινεν ὅτι ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῶν δύο τούτων νήσων, ἦτο καλυτέρα τῆς Κερκύρας, ἀλλ' ὅτι εἰς τὴν νήσον ταύτην ἐπιπτον τὰ μεγαλείτερα βάρη, ὡς ἐκ τῶν δημοσίων ἔργων, τὰ ὅποια ἐξετελοῦντο ἐν αὐτῇ, ὡς θὰ εἴπωμεν κατωτέρω.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΤΑΜΕΙΑ ΖΑΚΥΝΘΟΥ-ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Τὰ δημόσια ταμεῖα Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας, παρουσιάζουσιν ὅλως διαφορετικὴν φυσιογνωμίαν τῶν δημοσίων ταμείων Κρήτης καὶ Κερκύρας, ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἔσοδα, καὶ τοῦτο ἔνεκεν τοῦ ἰσχύοντος εἰς τὰς νήσους ταύτας δασυλογικοῦ συστήματος, τὸ ὅποion, καίτοι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ, δὲν θὰ ἦτο ἴσως κακόν, ἀπέβαινεν, ἐν τούτοις, κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν καταθηλιακὸν μὲν διὰ τοὺς φορολογουμένους, ἀσύμφορον δὲ διὰ τὴν Γαληνοτάτην, ἔνεκεν τῆς αὐθαίρετου αὐτοῦ ἐφαρμογῆς: κατασπαθίσεως, κλοπῆς καὶ καταχρήσεων παντὸς εἴδους, τῶν ὑπὸ τῶν φορολογουμένων καταβαλλομένων φόρων εἰς εἶδος ἢ εἰς χρῆμα, ὡς θὰ φανῇ εὐθὺς κατωτέρω. Αἱ κλοπαὶ καὶ αἱ καταχρήσεις αὗται διεπράττοντο ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀνωτάτων καὶ ἀνωτέρων ὑπαλλήλων τῆς Γαληνοτάτης βενετικῆς Δημοκρατίας. Ἡ ἀποστολὴ δὲ τῶν συνδίκων Γρίτη καὶ Γκαρξῶνη ἀπέβλεπε πράγματι εἰς τὴν διόρθωσιν τοῦ φορολογικοῦ τούτου συστήματος: διὰ τοῦτο καὶ αἱ πληροφροῖαι τοῦ Καστροφύλακα ἐπὶ τοῦ ζήτηματος τούτου, εἶναι ἐνταῦθα ἐξαιρετικῶς καὶ ἄφθονοι καὶ ἀκριβεῖς.

Ἐν πρώτοις, μᾶς δίδει οὗτος διὰ τὰ δημόσια ταμεῖα τῶν νήσων Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας, οὐχὶ τέσσαρας, ὅπως διὰ τὰ ταμεῖα Κρήτης καὶ Κερκύρας, ὡς θὰ εἴπωμεν, ἀλλὰ πέντε προϋπολογισμοὺς: χρήσεων 1579 — 1580 καὶ 1581· ἕναν τυπικὸν προϋπολογισμόν, βασιζόμενον ἐπὶ τῶν ἐξαγομένων τῶν προηγούμενων (ἔσόδων καὶ ἐξόδων), καὶ τέλος, πέμπτου προϋπολογισμόν μεταρρυθμισμένον («*pona regolazione*»), διὰ νὰ ἰσχύσῃ εἰς τὸ ἐπόμενον οἰκονομικὸν ἔτος. Τὸν μεταρρυθμισμένον δὲ τοῦτον προϋπολογισμόν, θὰ ἠδύνατό τις νὰ καλέσῃ συντηρητικὸν προϋπολογισμόν.

ΖΑΚΥΝΘΟΣ

ΤΥΠΙΚΟΣ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ

Ἔσοδα (*Livelli Chirologhi*). Δὲν ἔλλειπον θεθαίως, ἐν Ζακύνθῳ ἀνάλογοι φόροι μὲ ἐκείνους, τοὺς ὁποίους εἶδομεν ἀλλαχοῦ, ἐν Κερκύρα λ. χ. αἱ ἐκμισθώσεις *Livelli* ἢ *Chirologhi*¹, κλούμενοι εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ

1. Γυρολόγοι λέγονται σήμερον ἐν τῇ Ἑπτανήσῳ οἱ κινητοὶ μικροῦμποροι, ἐλέγοντο δὲ *Chirologhi* ἐπὶ βενετοκρατίας τόσον οἱ εἰσπράκτορες τῶν δεκάτων τῶν σιτηρῶν, ὅσον καὶ αὐτὰ τὰ ἐπὶ τῶν σιτηρῶν δέκατα.

τόπου, ἢ ἀπόδοσις ὅμως τῶν ὁποίων ἦτο πολὺ μετρία, διότι εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμόν (c. 317), ὑπολογίζονται μόνον 141 Ζακυνθινὰ δουκάτα¹, εἰσπραξις τὴν ὁποίαν ἔδωκαν ἀκριβῶς τὰ γυρολόγια κατὰ τὸ ἔτος 1581 (c. 324). Ἐπειδὴ δὲ ὁ φόρος οὗτος ἦτο εἰς ἓκ τῶν μᾶλλον δυσκόλως εἰσπρατομένων, συμβαίνει ὥστε οἱ προϋπολογισμοὶ Ζακύνθου νὰ μὴν εἶναι φορτωμένοι ἀπὸ *χρέη ἀνεῖσπρακτα* (crediti inesigibili), ὡς οἱ τῆς Κρήτης καὶ Κερκύρας, οὔτε δὲ καὶ ἀπαντῶσιν ἐνταῦθα *κεκρυμμένα ἐκμισθώσεις* (livelli occulti), ὡς εἰς τὸ δημ. ταμεῖον Χανίων.

Χρηματικαὶ ποιναὶ (Condannason Pecuniarie). Ἐκ τῶν εἰσπρατομένων ἀπὸ χρηματικὰς ποινὰς ἐλάμβανε τὸ δημ. ταμεῖον Ζακύνθου τὸ $\frac{1}{3}$ τὸ ἕτερον $\frac{1}{3}$ ἢ γαληνοτάτη Δημοκρατία Βενετίας καὶ τὸ τελευταῖον $\frac{1}{3}$ ὁ κατήγορος, δηλ. ὁ μηνυτής. Ἡ πρόσοδος αὕτη ὑπολογίζετο εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμόν, εἰς 750 δουκάτα ἐτησίως (c. 317), πραγματικῶς δὲ, τὸ ἔτος 1579 εἰσεπράχθη ἓκ τῶν χρηματικῶν τούτων ποινῶν, φόρος 621 δουκάτα καὶ 39 $\frac{1}{2}$ ἄσπρα (c. 311), τὸ ἔτος 1580, δουκάτα 586 καὶ 18 ἄσπρα πλὴν 85 δουκάτων καὶ 49 ἄσπρων, εἰσπραχθέντων ἀπὸ φόρον ποινῶν ἐπιβληθέντων εἰς τοὺς λαθρεμπόρους (κοντραπανδιέρους) (c. 313) καὶ τέλος τὸ 1581 εἰσεπράχθησαν ἀπὸ τὸν φόρον τοῦτον, 1.060 δουκάτα καὶ 27 ἄσπρα (c. 315).

Preda. Τὴν *προέδα* εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὴν Ζακύνθον, ἔνθα φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ φόρου τινὸς ἐπὶ τῆς κουρᾶς τῶν αἰγοπροβάτων, ὅστις ἀπέδωκε 58 δουκάτα τὸ ἔτος 1581 (c. 325), μὲ τὸ ποσὸν δὲ τοῦτο μεταφέρθη εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμόν (c. 317).

Εἰσαγωγή-ἐξαγωγή (intrada-insida). Εὐρίσκομεν ἐπίσης εἰς τὸ δασμολόγιον Ζακύνθου τοὺς δύο γνωστοὺς δασμοὺς ἐμπορίου: *εἰσαγωγῆς* καὶ *ἐξαγωγῆς*, *indrada* καὶ *insida*, ὡς λέγει ὁ Καστροφύλακας, ὑπολογιζόμενους εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμόν μὲ τὸ σεβαστὸν ποσὸν τῶν 6.032 δουκάτων (c. 317), τὸ ὅποιον ἀπέδωκαν κατὰ τὸ ἔτος 1582 (c. 325).

Λιανικὴ πώλησις τοῦ οἴνου (vin spina). Ἐπίσης εὐρίσκομεν εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμόν τὸν ἐπὶ τῆς λιανικῆς πωλήσεως τοῦ οἴνου (vin spina) ἀποφέροντα 710 δουκάτα (c. 317), μὲ τὸ ποσὸν δὲ τοῦτο μεταφέρεται εἰς τὸν προϋπολογισμόν τοῦ 1582 (c. 325).

Ἐνταῦθα δέον νὰ σημειώσωμεν ὅτι, ὡς ἴσως δὲν λαμβάνει ὁ Καστροφύλακας εἰς τὸν τυπικὸν λογαριασμόν τὸν μέσον ὄρον τῶν φόρων τῶν ἐτῶν 1579, 1580 καὶ 1581, ὅπως εἶδομεν εἰς τὸν φόρον τῶν χρηματικῶν ποινῶν (condannason pecuniarie), θέτει ὁμοῦ ἐξαγόμενα τῶν ἐτῶν 1580—1581 (προκειμένου περὶ τῶν φόρων γυρολόγι καὶ προέδα) ἀναμφιβόλως ἐπειδὴ εἰς

1. Τὸ Ζακυνθινὸν δουκάτο ἐτιμᾶτο ἀντὶ 5 βενετσιάνικων λιρῶν, δηλαδὴ 100 σολδίων, ὁδοιαιρούμενον εἰς 50 ἄσπρα, ἰσοδυναμοῦντα μὲ 50 γαζέτες βενετσιάνικες τῶν δύο σολδίων, ἐνῶ τὸ βενετικὸν δουκάτο ἦξιζε 6 λίρες καὶ 4 σολδιά, δηλαδὴ 124 σολδιά ἢ 62 γαζέτες (c. 320).

τούς δύο τούτους φόρους (*chirologhi-preda*) ἠλλείπουσιν αἱ ἀποδόσεις τῶν ἐτῶν 1581-1582 (ἴδε c. 325 «*delivrasò de datii-Chirologhi-preda*).

Δέρματα (*curame*). Ἐκ τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων, ἐφορολογοῦντο ἐν Ζακύνθῳ μόνον τὰ δέρματα (*curame*), ὁ δὲ δασμὸς δὲν ἀπέδωκε παρά μόνον 10 δουκάτα τὸ ἔτος 1582 (c. 325): παραδόξως δὲ οὐδένα ἄλλον δασμὸν εὐρίσκομεν ἐπὶ τῆς βιομηχανίας, οὔτε ἐπὶ τῶν ἀλευρομύλων οἷτινες γνωρίζομεν ὅτι ὑπῆρχον. Ὡς ἐξήγησις δὲ τοῦ φαινομένου δύναται νὰ δοθῇ ὅτι ἡ λαὸς τῆς νήσου ἠσχολεῖτο καθ' ὁλοκληρίαν μὲ τὴν γεωργίαν. Ὅντως, ἐκτὸς τῶν φόρων, τῶν προερχομένων ἐκ τῶν προϊόντων τῆς γῆς, δὲν εὐρίσκομεν ἕτερον παρά μόνον τὸν δασμὸν ἐπὶ τῶν *τσιπῶν ἰχθύων* (*datio del pesse fresco*), ὅστις (πάντοτε ἔτος 1582) ἀπέδωκεν 162 δουκάτα (c. 325).

Κρόμμυα (*sevole*). Ἀλλά, καίτοι δὲν βλέπομεν φόρους ἐπὶ τῆς βιομηχανίας, διότι ὡς ἐλέχθη δὲν ὑπῆρχε τοιαύτη ἐν τῇ νήσῳ, ἐν τούτοις, τὰ προϊόντα τῆς γῆς ἦσαν ἔλα φορολογημένα, οὐδ' αὐτῶν τῶν κρομμύων ἐξαίρουμένων, καίτοι ἡ ἀπόδοσις τοῦ φόρου τούτου, δὲν ὑπερέβη τὰ 24 δουκάτα (c. 325).

Ἐλαιον. Ὁ ἐπὶ τοῦ ἐλαίου δασμὸς ἀπέδωκε τὸ 1578, μόνον 300 δουκ., τὸ 1579, δουκ. 157, τὸ 1580 δουκάτα 340, τὸ 1581 δουκάτα 166 καὶ τὸ 1582 δουκάτα 261 (c. 325). Μὲ τὸ ποσὸν δὲ τῶν 261 δουκάτων ἀναγράφεται ὁ δασμὸς οὗτος εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμόν (c. 317), ἀδικῶς βεβαίως, διότι εἰς τὰ ἔτη 1578—1582, βλέπομεν ἐναλλαγὴν εὐφορίας καὶ ἀφορίας τῶν ἐλαίων, γνωρίζομεν δὲ ὅτι ὁ ἐξαγωγικὸς δασμὸς ἐπὶ τοῦ ἐλαίου ἐξηρτάτο οὐ μόνον ἐκ τῆς εὐφορίας καὶ ἀφορίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ζητήσεως τοῦ ἐλαίου ἐν τῷ ἐξωτερικῷ.

Οἶνος. Ἐπίσης ἐσφαλμένος ἐλέγχεται ὁ τυπικὸς προϋπολογισμὸς καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὸν οἶνον, ὁ δασμὸς τοῦ ὁποίου ὑπολογίζεται εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμόν, εἰς 1.010 δουκάτα (c. 317), ἔτος 1582, προφανῶς ἔτος ἀφορίας, διότι τὸ προηγούμενον ἔτος (1581) ἀπέδωκε 1.331 δουκάτα τὸ ἔτος 1580, δουκάτα 1.425 τὸ ἔτος 1579 δουκάτα 1.541· καὶ τὸ ἔτος 1578, δουκ. 1.460 (c. 325).

Σταφίς² (*Uva passa*). Χωριστὸν δασμὸν εὐρίσκομεν ἐν Ζακύνθῳ ἐπὶ τῆς σταφίδος, ἀποφέροντα 1 410 δουκάτα τὸ ἔτος 1582· τὸ ἔτος 1581, δουκάτα 1.350· τὸ ἔτος 1580 δουκ. 1.300· τὸ ἔτος 1579, δουκ. 910 καὶ τὸ ἔτος

1. *Cevola*—cipolla, δηλ. κρόμμυον, τὸ κοινῶς κρεμμύδι.

2. Ἡ σταφίς ἀπέφερε τὴν μεγαλειτέραν πρόσδοον τοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς νήσου, λέγει ὁ σύνδικος Ἀνδρέας Ἰουστινιάνης εἰς τὴν ἐκθεσὶν του. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Κυβέρνησις τῆς νήσου εἶχε προβῆ εἰς τὴν ἐκρίζωσιν τῶν ἀμπέλων χάριν τῆς καλλιέργειας τῶν σιτηρῶν, ἠρνήθη οὗτος νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ μέτρον, κατόπιν ἐπιτοπίου μελέτης τοῦ ζητήματος, διότι ἡ καλλιέργεια τῆς ἀμπέλου ἔδιδεν ἀσυγκρίτως περισσότερα ἀπὸ τὴν καλλιέργειαν τῶν σιτηρῶν. Ἐδέχθη ὅμως τὴν συμβολὴν τῶν χωρικῶν νὰ σχηματίσῃ κεφάλαιον 6 χιλιάδων δουκάτων διὰ τὴν ἀγορὰν τῶν ἀναγκαίουμένων σιτηρῶν. (ἐνθ. ἀνωτ. V. A. S. Relaz. Andrea Giustiniani su Dalmazia e Levante.

1578, δουκ. 810 (c. 325). Πλήν όμως τούτου, είχε επιβληθῆ νέος φόρος (nova imposta), ὅστις δὲν καθορίζεται μὲν ἐνταῦθα ἐπὶ τίνος ἀκριβῶς προϊόντος ἐβάρυνεν, ἀλλὰ κατ' ἀναλογία μὲ τοὺς δασμοὺς Κεφαλληνίας «*pono imposto dell' uva passa*» (c. 345), δέον γὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐπεβάρυνε τὴν σταφίδα ἢ ἀπόδοσις δὲ τοῦ δασμοῦ τούτου, ἦτο ἡ μεγαλειτέρα ἐξ ἔλων, ἀνεληθῶσα εἰς 7.521 δουκάτα τὸ ἔτος 1581 καὶ εἰς 6.884 τὸ 1582 (c. 325).

Monte Novo. Τέλος, ἐπὶ ἔλων τῶν ἀνωτέρω δασμῶν, εἶχε καθιερωθῆ ἄλλος δασμὸς (*Monte Novo delli sopradetti datii*) προωρισμένος φαίνεται, ὡς εἴπομεν ἤδη, διὰ τὴν ἀπόσβεσιν τοῦ δημοσίου Χρέους τῆς Βενετίας. Ἡ ἀπόδοσις δὲ τοῦ δασμοῦ τούτου ὑπελογίζετο εἰς 78 δουκάτα εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμόν (c. 317).

Ὁὕτω τὸ ἐλικὸν ποσόν, τὸ ἐκ τῶν ρηθέντων φόρων προερχόμενον, ὑπελογίζετο ὑπὸ τοῦ Καστροφύλακα εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμόν, εἰς 16.780 δουκάτα (c. 317). Ἐν τούτοις τὸ ἔτος 1581, δὲν ἀπέδωκαν οἱ φόροι οὗτοι, παρὰ μόνον 11.574 δουκ. καὶ 9 ἄσπρα (c. 315). Κατὰ δὲ τὰ ἔτη 1580 καὶ 1579, ὅποτε δὲν εἶχε ἀκόμη ἐπιβληθῆ τὸ μεταρρυθμισμένον δασμολόγιον, ἀνῆρχοντο συνολικῶς εἰς 8.268 δουκ. καὶ 17 ἄσπρα (ἔτος 1580) (c. 313) καὶ εἰς 8.894 δουκ. καὶ 34 ἄσπρα κατὰ τὸ ἔτος 1579 (c. 311).

Σιτηρὰ (δίαυε). Μέχρι τοῦ σημείου τούτου δὲν εὐρίσκομεν οὐσιώδεις διαφορὰς ἐπὶ τοῦ φορολογικοῦ συστήματος Κρήτης—Κερκύρας ἀφ' ἐνὸς καὶ Ζακύνθου ἀφ' ἑτέρου. Ἄλλως ὅμως ἔχουσι τὰ πράγματα, προκειμένου περὶ τῶν προϊόντων τῆς γῆς καὶ δὴ τῶν σιτηρῶν: σίτου, κριθῆς, βρώμης, λιναριοῦ καὶ ἀραβοσίτου (*megio ἢ miglio*), (*formento, orzo, vena, lino*), δηλαδὴ *δίαυε* ὡς τὰ γράφει ὁ Καστροφύλακας.

Δεκάτη. Ἐκ τῶν προϊόντων τούτων, ἦσαν οἱ χωρικοὶ ὑποχρεωμένοι γὰ καταβάλλωσιν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον τὰ δέκατα εἰς εἶδος, συνελέγοντο δὲ τὰ εἰς εἶδος ταῦτα δέκατα εἰς τὴν ἀποθήκην τοῦ δημοσίου. Κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Καστροφύλακα, ἔδει γὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν ἀποθήκην ταύτην κατὰ μέσον ὄρον σῖτος μὲν (*formento*) 390 μόδια (c. 321), κριθῆς δὲ (*orzo*), 353 (c. 321), βρώμης (*vena*) 165 μόδια (c. 323) καὶ λινάρι (*lino*) 2.216 λίβρες (c. 323) καὶ τέλος σίκαλις (*spelta*), μόδια 20 (c. 323). Διὰ δὲ τὸν ἀραβοσίτον (*megio ἢ meggio καὶ miglio*), ἔχομεν μόνον τὴν ἀπόδοσιν τῶν δεκάτων τοῦ 1578 ἀνερχομένην εἰς 81 μόδια (c. 325), διότι ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου καὶ ἐξῆς δὲν ἐκαλλιεργεῖτο φαίνεται πλέον τὸ εἶδος τοῦτο ἐν τῇ νήσῳ.

Τὸ πλεῖστον ὅμως μέρος τῶν εἰς εἶδος εἰσπραττομένων τούτων φόρων, δέκατα, διενέμοντο μεταξὺ τῶν προνομιακῶς οἱ διοικηταὶ καὶ οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι τῆς Γαληνοτάτης, πολιτικοὶ τε καὶ στρατιωτικοὶ· μικρὸν δὲ μόνον μέρος ἐδίδοτο καὶ εἰς τινὰ λατινικὰ μοναστήρια ἢ λατίνους κληρικοὺς, ὅτε μὲν δωρεάν καθ' ὀλοκληρίαν, ἄλλοτε δὲ εἰς κατωτάτας τιμὰς.

Ὁ Καστροφύλακας μᾶς δίδει ἐνταῦθα λεπτομερέστατον πίνακα τῆς δια-

νομῆς ταύτης (μᾶλλον ἀρπαγῆς) τῶν προϊόντων διὰ τὰ ἔτη 1576—1579 (c. 332—335), σημειῶν ὅτι τὰ πράγματα συνέβαινον οὕτω μέχρι τοῦ 1583: («e similmente si vede esser sta despensate le decime della Serenissima Signoria delli restanti anni 80, 81, 82, 83 come si vede») (c. 325): ἡ προβλεπτή ἐλάμβανε 55 μόδια σίτου, 25 μόδια κριθῆς (c. 317 καὶ 322), καὶ 20 μόδια βρώμης (c. 324)· οἱ δύο σύμβουλοι ἐλάμβανον ὁμοῦ 90 μόδια σίτου, 40 κριθῆς (c. 322) καὶ 40 βρώμης (c. 324). Ἐπλήρωνον δὲ εἰς τὸ δημ. ταμεῖον 32 μὲν ἄσπρα τὸ μόδιον σίτου, ἐνῶ ἡ μέση τιμὴ τοῦ ἦτο εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀγορὰν τέσσαρα δουκάτα! Ἐπλήρωνον ἐπίσης 16 ἄσπρα τὸ μόδιον τὸ κριθάρι, ἐνῶ ἡ μέση τιμὴ τοῦ ἦτο εἰς τὴν ἀγορὰν δύο δουκάτα! Ἐπλήρωνον ἄκτῶ ἄσπρα τὸ μόδιον τὴν βρώμην, ἐνῶ ἡ μέση τιμὴ εἰς τὴν ἀγορὰν ἦτο ἐν δουκάτῳ! Καὶ τέλος, διαιμοιράζοντο μεταξύ των εἰς τὸ λινάρι, μὲ τὴν γελοῖαν τιμὴν ἐνός ἄσπρου ἢ γαζέττας τὴν λίθραν! (c. 317). Ἐκ τῶν σιτηρῶν, τὰ ὅποια ἐλάμβανον κατὰ τὸν ρηθέντα τρόπον οἱ διοικηταί, σύμβουλοι καὶ τινες ἄλλοι, τοὺς ὁποίους ὀνομαστικῶς ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας (c. 322 καὶ 325), δὲν εἰσέπραττε τὸ δημ. ταμεῖον παρὰ 168 δουκάτα ἐτησίως καὶ 10 ἄσπρα. Ἀπὸ ἄλλους δὲ δὲν εἰσέπραττε καθ' ὅλοκληρίαν τίποτε! Ἀποτελεσμα λαίπῳ τῆς διαρπαγῆς ταύτης ἦτο νὰ μὴ μένουν εἰς τὴν ἀποθήκην τοῦ δημοσίου παρὰ 80 μὲν μόδια σίτου, 148 μόδια κριθῆς, 86 βρώμης καὶ 20 μόδια σικάλως, εἰς δὲ ὁμοῦ ταῦτα δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποδώσωσι περισσότερα τῶν 720 δουκάτων ἐτησίως (c. 317)¹.

Ἄν τοῦλάχιστον τὰ ἐλάχιστα ταῦτα ὑπολείμματα ἐπωλοῦντο εἰς λογικὰς τιμὰς, ἢ ἐφυλάσσοντο τιμῶς εἰς τὰς ἀποθήκας, ἢ ζημίᾳ θὰ ἦτο μικροτέρα! Ἄλλ' εἰς τὴν σειρὰν τῶν χρεωστῶν τοῦ ταμεῖου (credito della Serenissima Signoria) (c. 310), ἀναγράφονται πλησίον τῶν χρεωστῶν ἀπὸ συνήθους δασμοῦς (debitori de rason de altri datii), 6.457 δοκ. Οἱ φύλακες καὶ ἀποθηκάριοι τῶν ἀποθηκῶν τοῦ δημοσίου, παρουσιάζονται χρεῶσαι διὰ τὴν σταφίδα καὶ τὰ σιτηρά, τὰ ὅποια ἐλλείπον ἀπὸ τὰς ἀποθήκας (debitori diversi fonteghieri del deposito delle uve passe et altri debitori de biave de essa ragion), διὰ 8.824 δοκ. καὶ 41 ἄσπρα, οἱ δὲ ἐνοικιασταὶ τῶν φόρων, οἱ εἰσπράκτορες καὶ οἱ φορατζῆδες (debitori diversi datiarri per la affitacion delle decime de biave), διὰ πρὸς 3.551 δουκάτα καὶ 35 ἄσπρα, ἐνῶ οἱ ἐνοικιασταὶ τῶν ἄλλων φόρων (diversi datiarri per resto de affitason de datii delle decime affitate in danari), δὲν ἐχρεώστων παρὰ μόνον 442 δουκάτα καὶ 10 ἄσπρα (c. 310). Ἡ ἐξέλεγχξις πρὸς τοῦτοις τῶν λογαριασμῶν ὑπὸ τοῦ συνδικάτου Γρίτη καὶ Γκαρζώνη, ἀνεκάλυπεν ἀκόμη χρέος τῶν ἀποθηκαρίων τῶν σιτηρῶν 7.122 δουκάτων καὶ 43 ἄσπρων, (per maneggio delle biave pubbliche) καὶ ἕτερον χρέος τῶν ἀποθηκαρίων τῆς σταφίδος

1. Ὁ Καστροφύλακας κατὰ λάθος καταγράφει εἰς τὴν σελίδα ταύτην δύο φορές τὴν τιμὴν τοῦ λινarioῦ καὶ φθάνει οὕτω εἰς τὸν ἀριθμὸν 766 (c. 317).

1.708 δουκάτων (*debitori ritrovati de rasò del deposito delle uve passe*) και ἔλλειμμα εἰς τὴν ἀποθήκην τῶν τροφίμων (*per mancamento de monition*), τρόφιμα ἀξίας 848 δουκάτων καὶ 47 ἄσπρων, καὶ τέλος ἕτερα 1.770 δουκάτα καὶ 2 ἄσπρα, ὀφειλόμενα ἀπὸ ἰδιώτας, οἱ ὅποιοι εἶχον ἀγοράσῃ σιτηρὰ ἀπὸ τὰς ἀποθήκας τοῦ δημοσίου μὲ ἐξευτελιστικὰς τιμὰς (c. 310).

Εἰς τὸ γενικὸν λοιπὸν ποσὸν τῶν χρεῶν πρὸς τὸ δημόσιον, τῶν ἀνακαλυφθέντων ἀπὸ τὸ συνδικάτον Γρίτη καὶ Γκαρζώνη, τὸ ἀνερχόμενον εἰς 15.535 δουκάτα καὶ 9 ἄσπρα, αἱ καταχρήσεις τῶν ὑπαλλήλων τῆς Γαληνοσύτης ἀνήρχοντο εἰς τὰ $\frac{3}{4}$ τοῦ γενικοῦ τούτου ποσοῦ 15.535 δουκ. καὶ 9 ἄσπρα· τὸ δὲ ὑπόλοιπον προήρχετο ἐκ τοῦ ὅτι οἱ διοικηταὶ ἐξηκολούθουν, ἐναντίον τῆς ἀποφάσεως τῆς Γερουσίας τῆς Βενετίας, 14 Δεκεμβρίου 1577, νὰ ἀπολαμβάνωσι τῶν εἰσπράξεων τῶν εἰς χρῆμα καταβαλλομένων προστίμων καὶ δικαστικῶν ποινῶν, τὸ ὅποσον ὅμως ἀνήκεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἀνερχόμενον εἰς 2.620 δουκ. καὶ 9 ἄσπρα· καὶ δεύτερον, προήρχετο ἐκ διαφορῶν ἄλλων αἰτίων, μὴ ὀριζομένων (*debitori diversi de più ragioni*), διὰ ποσὸν 1.465 δουκ. καὶ 5 ἄσπρα (c. 310).

Μεταξὺ τῶν ἄλλων χρεῶν, τὰ ὅποια ἦσαν καταγεγραμμένα εἰς τὰ κατάστιχα τοῦ δημοσίου ταμεῖου, δὲν εὐρίσκομεν ἀξία λόγου, παρὰ 736 δουκάτα καθυστερούμενα ἀπὸ προσωπικόν τινα φόρον (*tansa*)¹ καὶ τὸ ἀντίτιμον μιᾶς ποσότητος ὀρύζης, ἀποσταλείσης ἐκ Κρήτης, διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς Ζακύνθου δουκάτα 1.231. Τὰ λοιπὰ ἦσαν ἐλάχιστα, ἢ ἀκριθῶς ὅμοια ἐκείνων, τὰ ὅποια εἶδομεν ἐν Κρήτῃ, θὰ ἴδωμεν δὲ καὶ ἐν Κερκύρα (c. 310)².

Νέον δασμολόγιον (*Nova Regolation*)³. Τὴν ἀθλίαν ταύτην κατάστασιν ἔπρεπε νὰ ἐπανορθώσωσιν οἱ ἐλεγκταὶ Γρίτης καὶ Γκαρζώνης οὔτινες καὶ προέβλεψαν τόσον διὰ τὸ παρελθόν, ὅσον καὶ διὰ τὸ μέλλον. Πρωτίστως ἐπεδότησαν οὗτοι εἰς τὴν εἰσπραξίν, τοῦλάχιστον μέρους τινός ἐκ τῶν καθυστερουμένων, ὅσα ἦτο δυνατόν νὰ εἰσπραχθῶσιν, ἐπέτυχον δὲ πράγματι ἐνταῦθα περισσότερον παρὰ ἀλλαγῆ, κατορθώσαντες νὰ εἰσπράξωσι 14.205 δουκάτα καὶ 42 ἄσπρα (c. 309).

1. *Tansa* καὶ *tanso*, σημαίνει, ὡς ἐλέχθη ἤδη, φόρον, δασμὸν ἐκούσιον ἢ ἐπιβαλλόμενον.

2. Τὰ σχόλια εἶναι περιττά, τὰ πράγματα ὁμιλοῦσιν ἀφ' ἑαυτῶν, ὡς καὶ οἱ ἀριθμοί: οἱ διοικηταὶ τῆς νήσου, οἱ σύμβουλοι καὶ οἱ ἄλλοι ἀνώτεροι ὑπάλληλοι καὶ μερικοὶ προνομιούχοι, διήρπαζον καὶ διενέμοντο μεταξὺ τῶν τὰ ὑπὸ τῶν χωρικῶν εἰς εἶδος καταβαλλόμενα δέκατα, οἱ ἀποθηκάριοι τὰ ἐκλεπτον, διὰ νὰ τὰ μεταπωλήσωσι θεθαίως, καθὼς καὶ οἱ ὑπάλληλοι, αἱ δὲ ἀποθήκαι τοῦ δημοσίου ἔμενον κεναὶ καὶ ὁ λαὸς ἐπέεινα!

3. Αἱ τιμαὶ τῶν δασμῶν εἰς χρῆμα δὲν ἀνταπεκρίνοντο πλέον μὲ τὴν νομισματικὴν ἀξίαν τοῦ 1584. Αἱ τιμαὶ τῶν αἰτηρῶν ἔπρεπε νὰ ὑψωθῶσιν, ὡς συμβουλευούσιν εἰς τὴν ἐκθεσίν των καὶ οἱ ἐλεγκταὶ, διὰ τοῦτο ἐπεβάλλετο ἡ μεταρρύθμισις, τὸ νέον δασμολόγιον, ἡ ἐφαρμογὴ ὅμως τοῦ ὁποίου ἦτο δύσκολος, καὶ ἐξ ἄλλων μὲν λόγων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀντιδράσεως τῶν φεουδαρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν διοικητῶν καὶ ἄλλων δημοσίων ὑπαλλήλων.

Εισήγαγον κατόπιν διὰ τὸ ἔτος 1584 *νέον δασμολόγιον* (nova regulation), διὰ τοῦ ὁποίου κατηγορεῖτο τὸ προνόμιον τῶν διοικητῶν καὶ ἄλλων μισθωτῶν, τοῦ νὰ λαμβάνωσι μέρος τοῦ μισθοῦ των εἰς εἶδος, ἀντικαταστήσαντες τούτο διὰ χρηματικῆς πληρωμῆς «*reduction di formenti di salari in danari*» (c. 326).

Κατὰ τοιοῦτον δὲ τρόπον, μὲ δαπάνην 1.817 δουκ. καὶ 28 ἄσπρων, ἀπηλλάγησαν καὶ ἔμμενον ἐλεύθερα πρὸς πώλησιν μὲ λογικὰς τιμὰς ἔλα τὰ προϊόντα, τὰ ὁποῖα πρότερον τόσον ἀδίκως ἐκλέπτοντο ἢ κατεσπαταλῶντο (c. 326).

Πόσον δὲ πράγματι ἦτο σύμφωρος, διὰ τὴν Βενετιάν ἢ πράξις αὕτη τῶν ἐλεγκτῶν τῆς, ἐφάνη εὐθὺς ἀμέσως: Τὰ οὕτω ἐλευθερωθέντα δέκατα, ἐξεμισθώθησαν διὰ τὴν ἐπομένην τριετίαν («*intra della nova regulation dell' anno 1584*»), ἀντὶ 10.300 δουκάτων, δηλ. 3.433 ἐτησίως (c. 363).

Διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως ταύτης τοῦ φόρου τῶν δεκάτων (ἀντὶ εἶδος, χρῆμα), καὶ δι' αὐξήσεως τοῦ δασμοῦ τῆς σταφίδος (nova imposta), ὑπολογισθείσης εἰς 8.600 δουκάτα (c. 363), ἀντὶ 6.884, ὅσα ἦσαν ὡς εἶδομεν, κατὰ τὸ 1582 (c. 317), τὰ ἔσοδα τοῦ δημ. ταμείου Ζακύνθου ἀνῆλθον τὸ ἔτος 1584 εἰς 22.700 δουκάτα (c. 364), ἀντὶ τῶν 18.465, ὡς ὑπελογίσθη εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμόν 1581—1582. (c. 317). Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἔσοδα κατὰ τὸ ἔτος τούτο (1584) δὲν ὑπελογίζοντο ὑπὸ τοῦ Καστροφύλακα παρὰ μόνον εἰς 10.930 δουκάτα (c. 364) (in confronto a ducati 7.802, aspra 19) ὑπολογισθέντων εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμόν (c. 320), ἡδυνήθη τὸ δημ. ταμεῖον Ζακύνθου νὰ στείλῃ τὰ περισσεύματά του εἰς τὸ δημ. ταμεῖον Κερκύρας, καθὼς ἦδη ἐλέγχθη, ποσὸν 11.770 δουκάτων Κερκύρας, ἰσοδυναμοῦν μὲ 9.492 βενετικῶν δουκάτων, δηλαδὴ πλεόν τοῦ ἡμίσεος τῶν ἐσόδων του (c. 363), ἐνῶ τὸ ἔτος 1580 δὲν εἶχε δυνηθῆ νὰ στείλῃ παρὰ μόνον 4.000 (c. 314), τὸ δὲ 1571, δουκάτα 5.760 (c. 316).

Ἔσοδα: Μισθολόγια, στρατιωτικὰ δαπάναι καὶ ἄλλα. Ἡ Ζάκυνθος δὲν ἦτο στρατιωτικῶς ὀργανωμένη, ὡς ἐκ τούτου δέ, δὲν ἦσαν ἐν αὐτῇ μεγάλα: καὶ αἱ στρατιωτικὰ δαπάναι. Τὸ μεγαλεῖτερον ἐν τούτοις μέρος τῶν ἐσόδων τοῦ δημ. ταμείου τῆς νήσου ἐχρησίμευεν διὰ τὴν πληρωμὴν τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ὑπαλλήλων. Ὁ Καστροφύλακας μᾶς παρέχει τὰς δαπάνας ταύτας διὰ τὰ ἔτη 1579 (c. 312), 1580 (c. 314) καὶ 1581 (c. 316). Προσέτι μᾶς παρέχει λεπτομερῆ πῖνακα τοιοῦτων ἐξόδων, δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ δι' ἐν οἰονδήποτε ἔτος (c. 318—320), καὶ τέλος καθρέπτει τῶν ἐξόδων, μὲ τὸ *νέον δασμολόγιον* (nova regulation) (c. 364).

Μισθολόγια. Ἡ κυβέρνησις τῆς νήσου ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἓναν κυβερνήτην καλούμενον ἐνταῦθα προβλεπτήν (proveditor) καὶ δύο συμβούλους. Ὁ πρῶτος ἐλάμβανε μισθὸν 900 δουκ. ἐτησίως, οἱ δὲ δευτέροι 540 ἕκαστος (c. 318). Ὁ προβλεπτής ἐλάμβανεν πρὸς τούτοις ἐπιδόματα, ἔσοδα παρα-

στάσεως, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον: διὰ μετακόμισιν κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τῆς θητείας του, διὰ τὸ κερὶ τῆς ἐκκλησίας του, δι' ἕν γεῦμα, τὸ ὅποιον ἔδιδε κατ' ἔτος εἰς τοὺς θαρδιάνους τῆς νήσου, δι' ἀγορὰν ἐξησηκήμενων φαλκονίων¹ τὰ ὅποια ἔστελλον, κατὰ συνήθειαν ὑπάρχουσαν ἤδη, εἰς τὸν κυβερνήτην τοῦ Μωρέως, ὁμοῦ μετ' ἄλλων φιλοδωρημάτων ἐκ Βενετίας πεμπομένων, τὸ ἔλον δουκάτα 127 (c. 318).

Οἱ σύμβουλοι δὲν εἶχον ἐκτὸς τοῦ μισθοῦ των παρὰ ἀποζημίωσιν μετακομιδῆς, 8 δουκάτων κατ' ἔτος (c. 318). Ἄλλ' ἡ νέα μεταρρύθμισις τοῦ Γρίτη καὶ Γκαρζώνη προσέθηκεν εἰς μὲν τὸν προβλεπτήν, ἀντὶ τῶν εἰς εἶδος δεκάτων τῶν προϊόντων τῆς γῆς (biave), χρῆμα 359 δουκάτα καὶ 26 ἄσπρα, εἰς δὲ τοὺς συμβούλους 619 δουκάτα καὶ 2 ἄσπρα (c. 364).

Ἐκ τῆς κυβερνήσεως ἐξηρτῶντο: εἰς καντσελιέρη, μὲ 72 δουκάτα μισθὸν ἐτησίως· εἰς ἀστυνόμος ἵππευς (cavalier), μὲ ἐτήσιον μισθὸν 60 δουκάτα (c. 318) καὶ μὲ δικαίωμα δωρεὰν κατοικίας (c. 319), ὡς καὶ τινα ἐπιδόματα διὰ τὴν συμμετοχὴν των εἰς 3 πανηγύρεις τελουμένας ἐν τῇ νήσῳ κατ' ἔτος, ἐπιδόματα συνολικῶς ἀνερχόμενα εἰς 10 δουκ. καὶ 16 ἄσπρα (c. 319). Δέκα ἀξιωματοῦχοι τῆς ἀκλουθίας τοῦ προβλεπτοῦ: οἱ Γιάννης Ἀδράμης, Γεώργης Βάλδος, Ἰάκωβος Κελάρης, Μάρκος Γαβριλόπουλος, Νικολὸς Τόρτας, Γιάννης Καρφάκης, Ἀνδρέας Τόρτας, Στάθης Βεντουρίνης, Βίκτωρ Καφιοκέφαλος καὶ Λαυρέντιος Γαβριλόπουλος λαμβάνοντες ἕκαστος 12 δουκάτα μισθὸν ἐτησίως (c. 318). Ὑπῆρχε πρὸς τούτοις εἰς δεσμοφύλαξ, ὁ Γεώργης Ἀνδριώτης, μὲ μισθὸν 21 δουκάτα καὶ 30 ἄσπρα ἐτησίως· εἰς ὑπηρέτης, ὁ Ζαχαρίας Στραβοπόδης διὰ τὰ βασανιστήρια τῶν καταδικῶν (deputato alla tortura) μὲ μισθὸν ἐτήσιον 10 δουκάτων· εἰς σαλπικιτῆς (trombetta), μὲ μισθὸν ἐτήσιον 24 δουκάτων καὶ εἰς δικηγόρος τῶν φυλακισμένων, ὁ Φραγκῆσκος Μαρίνος, μὲ 19 δουκάτα τὸ ἔτος (c. 318).

Ὑπάλληλοι Ταμείου (Camerari). Τὸ δημ. ταμεῖον εἶχε καὶ ἐνταῦθα ἕνα λογιστήν, ἕναν ἐλεγκτήν (scontro) καὶ ἕνα θησαυροφύλακα (masser), οἵτινες ἐλάβανον ὁμοῦ ἐτησίως 145 δουκάτα (c. 318). Ἡ θέσις τοῦ καπητάνου διὰ τὴν νυκτερινὴν ἀστυνομικὴν ὑπηρεσίαν, ἦτο τότε κενὴ ἔνεκεν τοῦ θανάτου τοῦ Στεφάνου Κανάλη, ἐλάβανον ὁμοῦ αἱ θυγατέρες του τὸν μισθὸν του, ἀνερχόμενον εἰς 48 δουκάτα (c. 319). Ἐπίσης κενὴ ἦτο ἡ θέσις τοῦ καπητάνου (del devedo)² ἔνεκεν τοῦ θανάτου τοῦ Μανώλη Μοδινοῦ, τὸν μισθὸν τοῦ ὁποίου ἐλάβανον οἱ κληρονόμοι του δουκάτα 20 (c. 318). Ἄλλοι μισθοδοτούμενοι ὑπὸ τοῦ ταμείου ἦσαν οἱ Ἰάκωβος Γαβριλόπουλος, διδλοδέ-

1. Εἶδομεν εἰς τὰ περὶ Κυθῆρων ὅτι οἱ ἱέρακες ἐξησκοῦντο καὶ ἐχρησίμευον διὰ τὸ κνηγί, ἐνταῦθα δέ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἐλέπομεν ὅτι ἐστέλλοντο τὰ πτηνὰ ταῦτα καὶ ὡς θῶρα.

2. Devedo = broibizione. Ποία ἦτο ἡ δικαιοδοσία καὶ ἡ ἀρμοδιότης τοῦ καπητάνου τούτου, δὲν μᾶς λέγει ὁ Καστροφύλακας.

της, Ροβέρτος Μοδινός¹ δημόσιος εισπράκτωρ τῶν ἀλυκῶν δουκ. 24· εἰς ἰατρὸς παθολόγος, δουκ. 20· εἰς εἰδικὸς διὰ τὴν καθαρίζην τὴν δημοσίαν κρήνην, δουκ. 1 καὶ 33 ἄσπρα, δι' ὄδοκαθαριστὰς ἐτησίως δουκ. 13 καὶ 16 $\frac{1}{2}$ ἄσπρα (c. 318).

Μεταφρασταί. Γιάννης Βεντούρης, μεταφραστὴς τῆς Ἑλλήν. 40 δουκάτ. μισθὸν κατ' ἔτος, ὁ μεταφραστὴς τῆς Τουρκικῆς, 80 δουκ. κατ' ἔτος μισθὸν, ὁ μεταφραστὴς τῆς Ἑλλ. εἰς τὴν Γαλλικὴν, 24 δουκ. κατ' ἔτος (c. 318) καὶ δι' ἐξ θηλαστρίας (Nene della pietà)², μὲ ἐτήσιον μισθὸν συνολικῶς 28 δουκ. καὶ 40 ἄσπρων (c. 319).

Μεταξὺ τῶν διαφόρων ἀξιωματῶν εὐρίσκομεν τὸν φρούραρχον Γεώργ. Βασκόνην, μὲ μισθὸν 24 δουκ. τὸ ἔτος· τὸν λιμενάρχην (cavallier della Marina), μὲ 60 δουκ. (c. 319) καὶ τὸν ἀστυνόμον τοῦ λιμένος Κορνήλιον Μόρμωρην, μὲ 37 δουκάτα καὶ 6 ἄσπρα τὸ ἔτος (c. 320).

Ταχυδρομεῖον. Ἡ ταχυδρομικὴ ὑπηρεσία φαίνεται πῶς ἦτο ἐν Ζακύνθῳ ἀρκετὰ ὀργανωμένη καὶ κατὰ σταθερὸν τρόπον. Οὕτω ἐλέπομεν 3 ἰδιοκτητὰς ταχυδρομικῶν πλοίων (patroni de fregate)³, λαμβάνοντας μισθὸν συνολικῶς 94 δουκάτων καὶ 20 ἄσπρων ἐτησίως (c. 319).

Πρόσφυγες (*«provisionati da Napoli»*). Καὶ ἐνταῦθα εὐρίσκομεν πρόσφυγὰς τινὰς ἐκ Ναυπλίου, λαμβάνοντας βοήθημά τι ἐκ τοῦ δημ. ταμείου τῆς νήσου, συνολικοῦ ποσοῦ 229 δουκάτων καὶ 18 ἄσπρων ἐτησίως (c. 319).

Ἐλεημοσύνη (Elemosine). Βοηθήματα, ὡς ἐλεημοσύνη, ἐδίδοντο εἰς τὴν Ἀδελφότητα (scola) del Santissimo Sacramento καὶ εἰς 3 ἕτερα μοναστήρια, συνολικῆς δαπάνης 52 δουκάτων ἐτησίως (c. 319).

Στρατιωτικὰ δαπάναι. Ὡς ἐλέχθη ἤδη, αἱ τοιοῦτου εἶδους δαπάναι, δὲν ἦσαν μεγάλαι ἐν Ζακύνθῳ, ὡς ἐν Κερκύρᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, διότι ἡ Ζάκυνθος δὲν ἦτο στρατηγικὸν σημεῖον καὶ συνεπῶς δὲν ἦτο ὀχυρωμένη. Ὁ Καστροφύλακας ἀναφέρει τὸ φρούριον, ἡ μεγάλη πύρρα τοῦ ὁποῦ ἐφρουρεῖτο ἀπὸ τὸν καποράλον Γιάννην Ραφόπουλον, ὅστις εἶχεν ἐτήσιον μισθὸν 48 δουκάτα (c. 318). Εἰς τὸ φρούριον τοῦτο ἦσαν 3 ἕτεροι καποράλοι καὶ 23 Ἑλληνες στρατιῶται (soldati della compagnia Greca del castello) μὲ ἐτήσιον μισθὸν συνολικῶς 528 δουκάτων (c. 320). Εἰς καπητάνος τῶν βομβαρδιέρων καὶ 2 βομβαρδιέροι, μὲ συνολικὸν μισθὸν ἐτησίως 160 δουκάτα (c. 319), πλὴν ἐνός ἐτέρου, τοῦ Γιάννη Σπαθάρη, ἐπιφορτισμένου τὴν καθαρίζην καὶ τηρῆ τὰ ὄπλα ἐν τάξει μὲ ἐτήσιον μισθὸν 16 δουκάτων (c. 318).

Ἐγκώριος φρουρὰ (cernide). Εἰς τὴν νήσον ὑπῆρχον προσέτι δύο κα-

1. Μοδινῶν οἰκογένεια ὑπάρχει, ὡς γνωστόν, ἐν Κρήτῃ καὶ σήμερον. Ὡσαύτως καὶ οἰκογένεια Βεντούρηων.

2. Καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ εἰς Κερκύραν, ὑπῆρχε βρεφοκομεῖον, αἱ θηλάστριαι τοῦ ὁποῦ (nene) ἐπληρώνοντο ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου.

3. Τὰ ταχυδρομικὰ πλοῖα ἐκαλοῦντο φρεγάτες καὶ ἦσαν ὡς εἶδομεν καὶ εἰς τὰς ἄλλας νήσους, ἰδιωτικὰ πλοιάρια.

πητάνοι τῆς φρουρᾶς, ἐπιφορτισμένοι τὴν πειθαρχίαν καὶ ἐξάσκησιν τῶν ἰθαγενῶν Ἑλλήνων (delle cernide dei greci) μετὰ τῶν ὑπασπιστῶν των, μετὰ ὑπαξιωματικῶν καὶ σαλπικτῶν καὶ 11 ἐκατόνταρχοι εἰς τὴν ὑπαιθρον, λαμβάνοντες ἑμοῦ ἐτήσιον μισθὸν 735 δουκάτα καὶ 30 ἄσπρα (c. 320).

Καβαλαρία («Strattia»). Ἡ καβαλαρία, ἣτις θὰ ἦτο εἶδος χωροφυλακίης, ἤρθημι: ἓνα κυβερνήτην, δύο καπητάνους καὶ δέκα ἵππεις, μὲ συνολικὸν μισθὸν 662 δουκάτα καὶ 28 ἄσπρα ἐτησίως (c. 320). Οἱ καπητάνοι τοῦ πεζικοῦ τὸ ὅποσον ἐστάθμευε τυχὸν ἐν τῇ νήσῳ καὶ οἱ τοῦ ἵππικοῦ ἐλάμβανον κατὰ τὴν ἐπιθεώρησιν, γενομένην τὴν 1 Μαρτίου ἐκάστου ἔτους, μικρὸν τι χρηματικὸν ποσόν, 11 δουκάτων καὶ 40 ἄσπρων, οἱ στρατιῶται ἐν γεῦμα, καὶ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἀγώνων τοῦ δακτυλιδίου, διετίθεντο 32 δουκάτα ὡς ἔπαθλον εἰς τοὺς νικητὰς (c. 319). Ἔτεροι δὲ 8 ἵππεις, τῶν ὁποίων ὁ Μαρῖνος Μόρμορης ἦτο ἀρχηγός, ἐλάμβανον ἑμοῦ 188 δουκάτα μισθὸν ἐτησίως (c. 319) καὶ τέλος, εἰς τὸν ἐπιθεωρητὴν τοῦ στρατοῦ ἐδίδοντο ἐπιπροσθέτως, κατὰ τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ Γρίτη καὶ Γκαρζώνη, 500 βενετ. δουκάτα, δηλαδὴ 620 Ζακύνθου, ἀντὶ τοῦ σίτου, ὃν ἐλάμβανον πρότερον, διὰ τὴν γαλέτταν τοῦ στρατοῦ (c. 320).

Οὕτω τὸ σύνολον τῶν ἐξόδων διὰ τὰς ἄνω μισθοδοσίας κλπ. ἀνήρχετο εἰς 5.802 δουκάτα καὶ 21 ἄσπρα (c. 320 καὶ 364) κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Καστροφύλακα («salariati, camerari, provisionati, cavallarotti, bombardieri, stratiotti, capi de cernide, soldati, greci») ὡς τοὺς ὀνομάζει οὗτος. Ἐπειδὴ δέ, ὡς ἐλέχθη ἤδη, πολλοὶ τῶν ὑπαλλήλων τούτων ἐλάμβανον μέρος τοῦ μισθοῦ των καὶ εἰς εἶδος, ἢ νέα μεταρρύθμισις καταργοῦσα τὰς εἰς εἶδος ταύτας μισθοδοσίας ἀντικατέστησεν αὐτὰς μὲ χρηματικὴν ἀποζημίωσιν τῶν ὑπαλλήλων αὐξήσασα οὕτω τὰ ἔξοδα τοῦ προϋπολογισμοῦ ἐτησίως κατὰ 539 δουκάτα (c. 364).

Ἐκτακτὰ ἔξοδα. Ταῦτα ὑπολογιζόμενα κατὰ μέσον ὄρον διὰ μίαν τριετίαν (spese straordinarie tratte del calcolo di 3 anni), ἀνήρχοντο κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Καστροφύλακα εἰς 1.329 δουκάτα καὶ 3 ἄσπρα (c. 320), ἦσαν δὲ αὐτὰ τοῦ εἴδους τῶν ἐκτάκτων ἐξόδων, τὰ ὅποια γνωρίζομεν ἤδη: διὰ πληρωμὴν τοῦ ἐνοικίου τῆς κατοικίας τινῶν ὑπαλλήλων δουκάτα 50, δι' ἐπισκευὴν καὶ συντήρησιν τοῦ διοικητικοῦ μεγάρου καὶ ἄλλων δημοσίων κτιρίων 464 δουκάτα, διὰ ταχυδρομικὰ ἔξοδα, ἤδη μνημονευθείσης ὑπηρεσίας, 88 δουκάτα, διὰ νοσοκόμους καὶ ἀσθενεῖς 45 δουκάτα, δι' ἐλεημοσύνην εἰς τοὺς καταδικασμένους 48 δουκάτα καὶ 26 ἄσπρα, δι' ἔπαθλα διὰ τοὺς ἀγῶνας τοῦ δακτυλιδίου 43 δουκάτα· διὰ δῶρα («presenti») τὰ ὅποια ἐστέλλοντο πρὸς τὸν κυβερνήτην τοῦ Μωρέως 130 δουκάτα καὶ διὰ ἐξήσκηση μένους κυνηγετικὰς ἰέρωνας πρὸς τὸν ἴδιον κυβερνήτην 65 δουκάτα. Ὡσαύτως ἔξοδα διὰ τὴν ἐπίσκεψιν τῆς νήσου ὑπὸ τοῦ προβλεπτοῦ δουκάτα 40· ἔξοδα διὰ στρατιώτας ἔξωθεν ἐρχομένους ἐκτάκτους 40 δουκάτα· δι' ἀγορὰν

άλματος 4 δουκάτα, και ἕτερα ἕκτακτα ἔξοδα, χωρὶς νὰ τὰ ὀνομάζῃ ὁ Κα-
στροφύλακας, δουκάτα 312 και 5 ἄσπρα (c. 320).

Στατισικὴ Ζακύνθου: πόλεως και φρουρίου (castello) (c. 327)

	ἄνδρες	γυναίκες	παῖδες	γέροντες
Συνοικία (contrada) Παναγίας εἰς Canessi	51	110	45	3
» ἁγίου Δημητρίου	62	95	45	7
» Ἐθαγγελιστρίας	23	20	8	—
» ἁγίου Νικολάου τῶν Ἐένων	17	70	47	9
» ἁγίας Παρασκευῆς	114	60	85	8
» ἁγίας Τριάδος	145	80	170	7
» ἁγίου Ἀνδρέου	85	60	80	—
» ἁγίου Ἰωάννου Βαπτιστοῦ	164	100	110	5
» Παναγίας della Sensa	221	155	152	22
» Φανερωμένης	150	100	50	50
» ἁγίου Γεωργίου	91	50	30	—
» ἁγ. Λαζάρου	28	30	3	2
» ἁγίου Δημητρίου	30	40	10	15
» ἁγίου Νικολάου τοῦ Παλαιοῦ	59	88	68	60
» Παντοκράτορος	84	84	—	—
» ἁγ. Ἰωάννου Θεολόγου	15	32	20	—
—Castello: ἁγίου Ἰωάννου	38	30	14	1
Συνοικία ἁγίου Γεωργίου	23	30	6	10
» ἁγίου Νικήτα	30	36	16	20
» ἁγίου Νικολάου	56	72	—	—
» Παναγίας Λαυρεντινῆς	30	25	24	13
» ἁγίας Μαρίας	20	15	6	10
Ἰταλικαὶ οἰκογένειαι	45	9	6	—
	1.581	1.391	995	242
Ἐπαύθρου: 47 καζάδες (χωρία)	2.881	4.593	1933	438
	4.464	5.984	2.928	680
Ἡτοι	4.464	5.984	2.928	680
Δηλαδή ὁ πληθυσμὸς ὅλης τῆς νήσου	14.054	ψυχαὶ	(c. 327 — 328).	

Zernide τῆς Ζακύνθου. Εἰς τὴν νῆσον ὑπῆρχον, κατ' ἐπιθεώρησιν
γενομένην παρουσία τῶν ἐλεγκτῶν Γρίτη και Γκαρζώνη, 1.180 ἐντόπιοι
(zernide) στρατιῶται ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν μὲν τοῦ καπητάνου Jeronimo
Ghalese 624 στρατιῶται, 1 ὑπασπιστῆς και 1 σαλπικτῆς· ὑπὸ δὲ τὴν τοῦ
Ascanio Durante 556 στρατιῶται, 1 ὑπασπιστῆς και 1 σαλπικτῆς, κατα-
νεμημένοι εἰς τὰ διάφορα χωρία (c. 329).

Ἴππικὸν (strattia). Ἐπιθεώρησις τῆς καθαλαρίας Ζακύνθου, γενομένη

ὕπὸ τῶν εἰρημένων ἐλεγκτῶν 111 «*stradiotti decimali*»,¹ ἕτεροι δὲ ἦσαν «*provisionati*». Κυβερνήτης τῆς καθαλαρίας ἦτο ὁ Ἰωάννης Βασκόνι καὶ τοποτηρητὴς τοῦ ὁ Φίλιππος Σιγούρος, ὑπ' αὐτοὺς δὲ 67 ἵπποις. Ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Κόκια 12 ἵπποις καὶ 2 ἀπόντες, ἦτοι τὸ ἔλρον 14. Ὑπὸ τὸν Νικόλαον Γαῖταν 14 καὶ ὑπὸ τὸν Ἀνδρέαν Γαῖταν ἕτεροι 13· οἱ δὲ Γεώργ. Φλάστρος, Φραγκ. Μοδινὸς καὶ Ἀντώνιος Γαῖτας, ἦσαν μισθωτοὶ (*provisionati*). Οἱ κάποι δὲ οὗτοι τῆς καθαλαρίας, οἱ ὅποιοι ὑπεχρεῶντο νὰ συντηρῶσιν ἰδίαις δαπάναις ἵππον, ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τῆς καταβολῆς δεκάτων: (*capì quali sono obbligati a tenir cavallo, cò premio de esser liberi delle decime*) (c. 338).

Πυροβολικόν, πυρομαχικὰ καὶ ὕλικὸν πολέμου. Κατ' ἐπιθεώρησιν, γενομένην τὴν 3 Ὀκτωβρίου 1583² ὑπὸ τῶν ρηθέντων ἐλεγκτῶν, εὐρέθησαν εἰς τὸ φρούριον Ζακύνθου 32 πυροβόλα διαφόρου τύπου καὶ διαμετρήματος, 3.163 σφαῖρες τῶν πυροβόλων τούτων, 30.459 λίθρες κυρίτιδος χονδρῆς καὶ λεπτῆς, νίτρον, θειάφι, μόλυθος, ἔπλα (ἀρχιβούζια), ξίφη, κράνη καὶ ἄλλα ὕλικὰ πολέμου (c. 331).

ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ⁴—ΙΘΑΚΗ

Δημόσιον ταμεῖον (Camera fiscal). Τὸ δημόσιον ταμεῖον τῆς οἰκονομικῆς περιφερείας Κεφαλληνίας—Ἰθάκης, εὐρίσκετο εἰς λίαν ἀνάλογον κατάστασιν μὲ τὴν τοῦ ταμεῖου Ζακύνθου, τὴν ὁποίαν ἐζητάσαμεν ἀνωτέρω.

1. *Decimali* ἐλέγοντο οἱ στρατιῶται ἵπποις ἢ πεζοί, οἱ ὅποιοι ἐπληρῶνοντο ἐν μέρει εἰς εἶδος καὶ ἐν μέρει εἰς χρῆμα· θὰ εἴπωμεν δὲ κατωτέρω (v. 356) τί δέκατα ἐλάμβανον.

2. *Provisionati* ἐλέγοντο οἱ στρατιῶται, οἱ πληρωνόμενοι εἰς χρῆμα. Οἱ δὲ εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχαι, οἱ ὅποιοι συνετήρουν ἰδίαις δαπάναις ἵππους, ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τῆς πληρωμῆς τῶν δεκάτων. Τὸ *provisionati* γράφει ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ Καστροφύλακα ὅτ' ἐν μὲν *v*, ἄλλοτε δὲ μὲ *v*, καθὼς καὶ τὸ *stratiotto* καὶ *stratioto*, καὶ *stradioto*, ὡς καὶ ἀλλαγῶν ἐσημειώσαμεν.

3. Εἰς ἐπιστολὴν, τὴν ὁποίαν ἀνεφέραμεν ἤδη (1 Σεπτεμβρίου 1583) ἐπληροφόρουν οἱ σύνδικοι τὴν Γερουσίαν, ὅτι εἶχον τελειώσῃ τὴν ἐπιθεώρησιν τῆς Ζακύνθου καὶ ὅτι θὰ ἀνεχώρουν προσεχῶς διὰ τὴν νῆσον Κεφαλληνίαν. Ἐνταῦθα ἐλέπομεν ἐκ τῆς ἐπιθεωρήσεως τοῦ φρουρίου, ὅτι μέχρι τῆς 3 Ὀκτωβρίου 1583 δὲν εἶχον ἀκόμη ἀναχωρήσῃ. Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν ὁμοῦς εὐρίσκοντο ἤδη τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1583 (Βενετικὸν ἔθος), καὶ ἐπεθεώρουν τὴν ἡ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς τὴν πόλιν καὶ τὸ φρούριον αὐτῆς (v. 351).

4. Περὶ τῆς Κεφαλληνίας γράφει ὁ Ἀνδρέας Ἰουστινιάνης εἰς τὴν ρηθεῖσαν ἐκθεσίαν του, ὅτι ἦτο πλουσιωτέρα τῆς Ζακύνθου, παράγουσα ἀπὸ ὅλα: σιτηρὰ καὶ ἄλλα δημητριακὰ 20 χιλιάδες στάρα· κρασιά ὀκτακοσίας χιλιάδας θαρῆλια· σταφίδα 400 χιλιάδας· ἔλαιον διακοσίας χιλιάδας· τυριά 110 χιλιάδες κεφάλια· λινάρι, μέλι, μάνα, θάμβακα, ζῶα, καὶ ἄλλα δι' ἐπιτόπιον κατανάλωσιν. Εἶχε προῖπολογισμὸν 12 χιλιάδ. δουκάτων ἔσοδα καὶ 8 χιλιάδ. ἔξοδα. Τὰ λοιπὰ, μέρος εἰς ἔκτακτα ἔσοδα καὶ μέρος εἰς τακτικά, δὲν εἰσπράττοντο.

Τὰ καθυστερούμενα χρέη τοῦ δημοσίου ταμείου Κεφαλληνίας ἀνῆρχοντο κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Καστροφύλακα, εἰς 655.629¹ ὑπερπέρους καὶ 1 σολδίνιον, ἰσοδυναμοῦντα μὲ 42.298 βενετικά δουκάτα καὶ 4 λίρας, ἐκ τῶν ὁποίων 100.414 ὑπέρπ. καὶ 6 σολδίνια, ἀνεκαλύφθησαν ὑπὸ τοῦ συνδικάτου Γρίτη καὶ Γκαρζώνη κατὰ τὴν ἐξέλεξις τῶν λογαριασμῶν, τὰ δὲ λοιπὰ προήρχοντο ἀπὸ ὀφειλέτας καθυστερημένων δασμῶν, καὶ πρὸ παντὸς ὀφειλέτας δεκάτων (debitori de decime) ἢ ἀπὸ διαχειριστῶν τῶν δεκάτων, «(scop-tri e sopra masseri)», ὡς τοὺς λέγει ὁ Καστροφύλακας (c. 338).

Οἱ ἐλεγκταὶ Γρίτης καὶ Γκαρζώνης δὲν ἠδυνήθησαν ἐνταῦθα γὰ εἰσπράξωσι παρὰ μόνον 92.931 ὑπερπέρους καὶ 1 σολδίνιον (c. 337, ἰσοδυναμοῦντας μὲ 5.995 βενετ. δουκάτα, 3 λίρας καὶ 8 σολδία. Οὕτω τὰ ὑπόλοιπα χρέη καὶ ἂν δὲν ἦσαν εἰσπράξιμα ἦσαν μεγάλα.

Φαίνεται πρὸς τοῦτους, ὅτι ἡ λογιστικὴ ὑπηρεσία τοῦ δημ. ταμείου ἦτο ἀθλία καὶ ἀνώμαλος, ἐπειδὴ εἰς πολλὰς προκαταβολὰς τοῦ ταμείου πρὸς διαφόρους ὑπαλλήλους πολιτικούς, καὶ μάλιστα στρατιωτικούς, φαίνεται σαφῶς ἡ καταβολὴ ἀλλὰ δὲν φαίνεται καθόλου, ἂν καὶ μέχρι τινος σημείου εἶχον ἐπιστραφῆ αὐταὶ «per mancamento di ministri» (c. 338).

Προϋπολογισμοὶ ἐσόδων καὶ ἐξόδων. Τόσον διὰ τὰ ἔσοδα, ὅσον καὶ διὰ τὰ ἐξοδα ἔχομεν καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ, ὅπως καὶ ἐν Ζακύνθῳ, πέντε προϋπολογισμοὺς: τρεῖς παρελθουσῶν χρήσεων 1579—1580—1581, ἓνα τυπικὸν καὶ πέμπτον μεταρρυθμισμένον. Ὁ τυπικὸς προϋπολογισμὸς ἐσόδων (c. 345), δὲν εἶναι ἐνταῦθα συντεταγμένους τεχνητῶς, ὅπως εἰς τὴν Ζακύνθον, ἐνθα ὁ Καστροφύλακας ὑπελόγησεν ὁμοῦ τὰ κονδύλια ὅτε μὲν τοῦ ἐνὸς ἔτους, ἄλλοτε δὲ τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ βασίζεται ἐπὶ τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ μέσου ὄρου ἐσόδων τῶν ἐτῶν 1579—1583, πραγματικῶς καὶ ὁλοσχερῶς καταγεγραμμένων (c. 349—350).

Ἐκμισθώσεις. Ὑπῆρχον καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐκμισθώσεις («livelli Chirologhi»)² καλούμεναι, ὡς καὶ ἐν Ζακύνθῳ, χωρισμέναι εἰς livelli διὰ τὰς οἰκίας (per case) καὶ livelli διὰ τοὺς μύλους (per molini). Ἡ πρόσσδος τοῦ ἐνὸς ὑπολογίζεται εἰς 5.634 ὑπέρπ. καὶ 4 σολδίνια, ἡ δὲ ἐκ τῶν μύλων εἰς 494 ὑπέρπ. καὶ 4 σολδίνια (c. 345). Ἄλλ' ἢ εἰσπραξίς τούτων, ὡς συνήθως, δὲν ἦτο εὐκολος. Τὸ 1579, δι' ἀμφότερα τὰ γυρολόγια ταῦτα, δὲν ἀναφέρονται ὡς εἰσπραχθέντα, παρὰ μόνον 3.582 ὑπέρπ. καὶ 15 σολδίνια (c. 339), τὸ

1. Τὸ τοπικὸν νόμισμα ἐκαλεῖτο ὑπέρπερος, ἀναλογῶν μὲ 8 βενετικά σολδία ἢ πρὸς 4 γαζέτες (c. 337). 15 ὑπέρπεροι ἐντόπιοι, ἕκαμον 1 δουκάτο Κεφαλληνίας, τὸ ὁποῖον οὕτω ἰσοδυναμεῖ μὲ 120 σολδία βενετικά ἢ μὲ 60 γαζέτες, ἐνῶ τὸ βενετικῶν δουκάτο ἰσοδυναμεῖ πρὸς 124 σολδία ἢ 62 γαζέτες. Τὸ δουκάτο δὲ τοῦτο διηρεῖτο ἐν Ζακύνθῳ, ὡς εἶδομεν, εἰς 50 ἄσπρα.

2. Chirologhi ἐλέγετο εἰς τὴν Ἑπτάνησον τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ φόρου καὶ γυρολόγοι ἐλέγοντο οἱ ἐνοικιασταὶ τοῦ φόρου, οἱ φορατζήδες τῆς σήμερον, ὡς ἐλέχθη.

1580, υπέρπεροι 2.539 καὶ 7 σολδίνια (c. 341) καὶ τὸ 1581 υπέρπ. 4.986. Τὸ ἀντίγραφον ἔχει μόνον 498 δουκάτα καὶ 6 σολδίνια, ἀλλὰ εἶναι πάντως 4.986 (c. 343).

Εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμόν, δὲν ἀναφέρεται ἢ ἐκ τῶν χρηματικῶν ποινῶν πρόσσδος, (per condannason spettante al comun) ἀναμφιβόλως ἀπὸ παράβλεψιν τοῦ Καστροφύλακα εὐρίσκομεν ὅμως τὴν πρόσσδον ταύτην εἰς τὸν προληπτικὸν προϋπολογισμόν τοῦ 1584 ἀνερχομένην εἰς 15.833 υπέρπ. (c. 365). Τὸ 1579 ἀπέφερε 22.865 υπέρπ. καὶ 14 σολδίνια (c. 339). Τὸ 1580, υπέρπ. 17.726 καὶ 10 σολδίνια (c. 341) καὶ τὸ 1581, υπέρπ. 7.607 (c. 343).

Ἄξιον ἰδιαίτερας παρατηρήσεως εἶναι ἐνταῦθα ὅτι ἐκ τοῦ νοσοκομείου τῶν πτωχῶν (ἢ «*pietà*») ὡς λέγεται ἐνταῦθα, εἰσεπράττοντο φόροι: («*per quello si scuode della intrada della pietà*»)¹, υπέρπεροι 1.080 (c. 365).

Πρόδα. Εὐρίσκομεν ἐπίσης ἐνταῦθα τὸν φόρον ἐπὶ τῆς *preda* καθ' ὄλην τὴν νήσον, ἀποδιδοῦσης 1.481 υπερέπερους (c. 345). Εἶναι δὲ κατανεμημένη ἡ πρόδα αὕτη εἰς 10 τμήματα, φέροντα 10 ὀνόματα τοποθεσιῶν τῆς νήσου, ἀλλὰ μὴ ταυτιζομένων ὄλων: *preda* τῆς Λειβαθῶ, τῆς Παλλικῆς ἢ Πάλλης, τῆς Ἐληός, τῆς Σάμου ἢ Σάμης, τῆς Πυλάρου, τῆς Κοφινιάς δηλ. Θηνέας, τῆς Κορωνούς ἢ Κορώνους, τοῦ Βαθύ, τῶν Ποταμῶν ἢ Ποταμιάνας καὶ πρόδα τῆς Ἐρυσῶ (c. 345). Ἐκαστος τῶν φόρων τούτων ἐνοικιάζετο συνήθως χωριστὰ διὰ μίαν πενταετίαν, ἀπὸ τοῦ 1579—1583, ὡς τὴν παραθέτει ὁ Καστροφύλακας (c. 349).

Βοσκαί. Ἐτερον εἰδικὸν φόρον εὐρίσκομεν ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς βοσκῆς, «*nomistro*» ἢ «*erbadego*», καλούμενον, ἢ μέση ἀπόδοσις τοῦ ὁποῖου ἦτο 11.540 υπερέπερους (c. 345).

Ἰχθυοτροφεία (*Peschiera d' Argostoli*)². Κατὰ πενταετίαν ἐσυνηθίζετο νὰ ἐνοικιάζωνται καὶ τὰ ἰχθυοπωλεῖα Ἀργοστολίου, ἢ ἀπόδοσις ὅμως τῶν ὁποίων ἀπέχετο πλὴν τῆς ἀποδόσεως ἰχθυοτροφείων τοῦ Βουθρωτοῦ. Ἡ ἐκμίσθωσις, ἀναθεωρηθεῖσα ἀκριβῶς τὸ 1582, δὲν ἦτο παρὰ 3.136 υπερέπερους περίπου ἐτησίως, ἦτοι 15.678, δι' ὄλην τὴν πενταετίαν 1582—1586 (c. 350).

Ἄλυκαί Ἀργοστολίου. Εἰς τὸ Ἀργοστόλι, υπῆρχον ἐπίσης ἄλυκαί, ἢ ἐπὶ τοῦ φόρου πρόσσδος τῶν ὁποίων ἀνήρχετο εἰς 3.447 περίπου υπερέπερους ἐτησίως, ἦτοι εἰς 17.238, διὰ τὴν πενταετίαν 1579—1583 (c. 350).

Φόρος διαμετακομίσεως (*traghetto*). Ἐτέρα πρόσσδος ἦτο, ὁ ἐκ τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου, μεταξὺ Ἀργοστολίου καὶ Ἰθάκης καὶ Παλ-

1. Φαίνεται ὅτι τὸ νοσοκομεῖον τοῦτο εἶχε κτήματα ἐκ κληροδοτημάτων, τῶν ὁποίων τὰ προϊόντα ἐφορολογεῖντο βεβαίως, ἢ ἐπρόκειτο περὶ φιλανθρωπικοῦ ἰδρύματος, διαχειριζομένου ὑπὸ τῆς διευθύνσεως τοῦ δημ. ταμείου τῆς νήσου.

2. Ἐπὶ τῆς μεσημερινῆς παραλίας τῆς νήσου, πλησίον τῆς πρωτευούσης Ἀργοστολίου, υπῆρχον τὰ ἰχθυοτροφεία ταῦτα.

λικής. Ἀνανεωθείσης τῆς ἐνοικιάσεως τοῦ φόρου τούτου (traghetto Scala ἢ traffego) ὡς τὸ λέγει ὁ Καστροφύλακας, (Commercio ἐν Κρήτῃ καλούμενον) τὸ ἔτος 1580 μέχρι τοῦ 1584, ἐξεμισθώθη ἀντὶ 3.198 ὑπερπέρων δηλαδὴ 640 περίπου τὸ ἔτος (c. 350)¹.

Φόρος εισαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς (intrada insida). Καὶ ἡ Κεφαλληνία εἶχε τοὺς δύο τούτους, γνωστοὺς ἤδη, τελωνειακοὺς δασμοὺς τῶν ἐμπορευμάτων, εισαγωγῆ-ἐξαγωγῆ, ἢ ἀποδόσεις τῶν ὀπείων ἀπέφερε 13.540 ὑπερπέρους καὶ 8 σολδίνια ἐτησίως τῆς δὲ Ἰθάκης, ἀπέφερε 294 ὑπερπέρους καὶ 4 σολδίνια (c. 345).

Φόρος λιανικῆς πωλήσεως τοῦ οἴνου (spina). Καὶ τὸν φόρον τοῦτον εὐρίσκομεν κατανεμημένον εἰς 7 περιφερείας ἦτοι: Spina del Castello, τῆς Παλλικῆς, τῆς Θηνέας, τῆς Πυλάρου, τῆς Σάμης, τῆς Ράχης τῆς Κορωνοῦς (c. 345).

Φόρος ἐλαίου καὶ κρομμύων (Oglio-Cevolle). Ἐξαγωγικοὺς δασμοὺς, κυριολεκτικῶς ὀμιλοῦντες, δὲν εὐρίσκομεν ἐνταῦθα παρὰ μόνον δύο: τὸν ἐπὶ τοῦ ἐλαίου, ὅστις ἀπέδιδε 8.595 ὑπερπέρους καὶ 4 σολδίνια ἐτησίως (c. 345) πάντοτε ὅμως κυμαινόμενον, ὡς καὶ ἀλλαγῶν εἶδομεν, ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, τόσον ὥστε τὸ 1582 ἀπέδωκε 14.851 ὑπερπέρους (c. 349) καὶ τὸν δασμὸν ἐπὶ τῶν κρομμύων «cevole» ἀποδόσεως πολὺ μικροτέρας, 636 ὑπέρπ. κατὰ μέσον ὄρον ἐτησίως, ἀλλὰ πάντοτε σταθερᾶς (c. 345).

Τέλος, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ζάκυνθον, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, εἰσῆχθη τὸ 1582 ἡ γνωστὴ μεταρρύθμισις τοῦ νέου δασμολογικοῦ συστήματος (nova imposta) ἐπὶ τῆς σταφίδος (uva passa), ἀποδόσεως κατὰ μέσον ὄρον 12.373 ὑπέρπ. καὶ 10 σολδ. (c. 345).

Ἡ Γαληνοτάτη Δημοκρατία κατὰ τὸ σύστημα αὐτῆς, εἶχε δικαίωμα ἐπὶ τῶν δεκάτων ὄλων τῶν προϊόντων τῆς νήσου εἰς εἶδος· ἀλλὰ πάντοτε σχεδὸν ἐπροτίμησεν ἢ νὰ ἐπιβάλλῃ ἐξαγωγικοὺς δασμοὺς, ὅπως ἀνωτέρω διὰ τὸ ἔλαιον, ἢ καὶ νὰ ἐνοικιάζῃ τὰ δέκατα εἰς χαμηλὰς τιμὰς. Ἐνοικιασμένα εἰς χρῆμα ἦσαν ἐνταῦθα τὰ δέκατα ἐπὶ τοῦ οἴνου τῆς σταφίδος, τοῦ λιναριοῦ, τοῦ μέλιτος, τοῦ πρινοκόκκου (grana)² καὶ ὅλα ὁμοῦ τὰ δέκατα τῶν προϊόντων τῆς Ἰθάκης (c. 35). Ὁ τρόπος οὗτος, τῆς εἰς χαμηλὰς τιμὰς ἐκμισθώσεως τῶν δεκάτων εἰς χρῆμα, ἦτο ἀσύμφορος διὰ τὸ δημόσιον, καταφαίνεται δὲ ἀμέσως ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὅλοι οὗτοι οἱ φόροι ἀπέδιδον ὁμοῦ, μολὶς 74.099 ὑπερπέρους κατὰ μέσον ὄρον ἐτησίως διὰ τὴν Κεφαλληνίαν καὶ Ἰθάκην (c. 345).

1. Εἰς τὴν c. 345, γράφονται μόνον 2.706 ὑπέρπ. ἐτησίως διὰ τὰ ἰχθυοτροφεῖα, 3.205 ὑπέρπ. διὰ τὰς ἀλυκὰς καὶ 456 διὰ τὸ traghetto (διαμετακόμισις).

2. Grana, πρόκειται πάντοτε περὶ τοῦ scarlatto, τοῦ πρινοκόκκου, τῆς πρώτης βαφικῆς ὄλης, καὶ ὄχι περὶ τοῦ σίτου, τὸν ὅποιον γράφει καὶ ἐνταῦθα ὁ Καστροφύλακας formento.

Ἄλλὰ τὰ πράγματα δὲν ἦσαν διαφορετικὰ διὰ τὰ δέκατα τὰ εἰς εἶδος εἰσπραττόμενα, τὰ ὅποια ἦσαν: δεκατα ἐπὶ τοῦ σίτου (*decime del formento*), τῆς κριθῆς, τοῦ ἀραβοσίτου, τῆς θρώμης καὶ τῆς σίκαλης («*spelta*») (c. 345) Ὅταν ταῦτα εἰσπραττόντο εἰς εἶδος ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τῶν εἰσπρακτόρων τοῦ κράτους, δὲν εἰσῆρχετο εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ δημοσίου, παρὰ ἐλάχιστον μόνον μέρος τοῦ ποσοῦ μὲ τὸ ὅποσον εἶχον ταῦτα ἐκτιμηθῆ ὑπὸ τῶν ἐκτιμητῶν, καὶ τὸ ἐλάχιστον δὲ τοῦτο μέρος τῶν εἰς εἶδος δεκάτων, τὸ ὅποσον εἰσῆρχετο εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ δημοσίου, ὑφίστατο καὶ ἐνταῦθα τὴν ἰδίαν τύχην, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ζάκυνθον, δηλαδὴ κλοπὴν, διαρπαγὴν, κατασπατάλησιν κλπ. ἐκ μέρους τῶν διοικητῶν, ἀποθηκαρίων καὶ ἄλλων ὑπαλλήλων τοῦ κράτους.

Ὁ Καστροφύλακας μᾶς διέσωσεν διδακτικὸν πῖνακα τῶν δεκάτων τούτων τῶν ἐτῶν 1576—1578, ἐκ τοῦ ὁποίου βλέπομεν, καθὼς καὶ ὁ ἴδιος παρατηρεῖ, τὴν ζημίαν ἣν ὑφίστατο ἡ Γαληνοτάτη Δημοκρατία «*il Grande danno che pativa Sua Serenita*» (c. 359—360):

Τὸ 1576, κατὰ τὸ ὅποσον δὲν ἔγινεν ἐνοικίαισις τῶν δεκάτων, εἰσῆχθησαν εἰς τὴν ἀποθήκην τοῦ δημοσίου 4.893 κάρτες σίτου, ἐνῶ εἶχε γίνῃ ἐκτίμησις, δι' 814 *moggi*¹, (c. 359), καὶ 6.319 κάρτες κριθῆς, ἐνῶ ἡ ἐκτίμησις εἶχε γίνῃ διὰ 1.501 *moggi* (c. 360). Κατὰ τὰ ἔτη 1577 καὶ 1578, ἐδόθη ἡ εἰσπραξις τῶν δεκάτων τούτων εἰς ἐνοικίαισιν, ἀλλὰ τὸ δημοσίον δὲν ὠφελήθη ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν σιτηρῶν. Καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ, μόνον ὁ προβλεπτής καὶ οἱ δύο τοῦ σύμβουλοι, ἐλάμβανον προνομιακῶς εἰς ἐξευτελιστικὰς τιμὰς, ὡς εἶδομεν καὶ ἐν Ζακύνθῳ, 50 μὲν μόδια σίτου καὶ 60 κριθῆς ὁ πρῶτος, οἱ δὲ σύμβουλοι, 25 μόδια σίτου καὶ 25 κριθῆς ἑκάστος, ἡ δὲ τιμὴ ἦτο σκανδαλωδῶς χαριστική, ἵνα μεταχειρισθῶμεν τὸν ἐλαφρότερον χαρακτηρισμόν, ἀφοῦ ἐπλήρωσον 4 ἄσπρα τὸ μόδιον σίτου, καὶ 2 τῆς κριθῆς, ἐνῶ ἡ τρέχουσα τιμὴ τῶν εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀγορὰν ἦτο 160 ἄσπρα τοῦ σίτου καὶ 80 τῆς κριθῆς κατὰ μόδιον (c. 345). Πλὴν τούτων, ἐλάμβανεν ὁ καπελλάνος τοῦ προβλεπτοῦ, 9 μόδια σίτου, καὶ διάφοροι ἄλλοι ὑπάλληλοι καὶ στρατιωτικοί, συνολικῶς 114 μόδια κριθῆς, ὡς μέρος τοῦ μισθοῦ τῶν «*salariati dell' orzo*» ὡς τοὺς ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας (c. 348), χωρὶς νὰ πληρώσωσι οὐδὲ ὀβολὸν εἰς τὸ δημοσίον ταμεῖον, ὅπως καὶ ὁ καπελλάνος.

Ἄλλὰ τὸ κακὸν ἦτο ἐν Κεφαλληνίᾳ, ὅτι εἰς μέγαν ἀριθμὸν ὑπαλλήλων πάσης κατηγορίας παρεχωροῦντο καταχρηστικῶς τὰ σιτηρὰ ταῦτα εἰς ἐξευτελιστικὰς τιμὰς, ὡς εἶπομεν. Τὸ 1576, μόνον 2.612 κάρτες σίτου καὶ 4.435 κριθῆς ἐπωλήθησαν εἰς λογικὰς τιμὰς, τὰ δὲ λοιπὰ, μόνον εἰς τὸ πέμπτον τῆς λογικῆς τιμῆς (c. 359—360). Τὸ 1577, κάρτες σίτου 2.141 $\frac{1}{2}$, καὶ 2.433 κριθῆς ἐπωλήθησαν μὲ ζημίαν τοῦ δημοσίου (c. 361—362), τὸ 1578 λείπουσιν αἱ τιμαὶ πωλήσεως τῆς κριθῆς, ἀλλ' ἐκ τοῦ σίτου ἐπωλήθησαν 1.818 $\frac{1}{2}$ κάρτες μὲ ἐξευτελιστικὴν τιμὴν (c. 362).

1. Τὸ *moggio*—μόδιον, ἐδιαιρεῖτο εἰς δύο σάρα καὶ τὸ σάρο εἰς 4 κάρτες (c. 348).

Τὰ πράγματα δὲ δὲν μετεβλήθησαν οὔτε κατὰ τὴν ἐπομένην τετραετίαν (1579—1582), κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ εἰσπραξις ὄλων τῶν δεκάτων εἰς εἶδος ἐδόθη εἰς ἐκμίσθωσιν.

Ὁ Καστροφύλακας ἀναπαριστᾷ πράγματι ἐνταῦθα τοὺς λογαριασμούς, τοὺς ὁποίους οἱ ἐλεγκταὶ Γρίτης καὶ Γκαρζώνης παρουσίασαν κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν των ἐξ ἀνατολῆς εἰς τὴν Γερουσίαν τῆς Βενετίας (c. 410—412). Ἐκ τοῦ λογαριασμοῦ τούτου ἐξάγεται ὅτι, τὸ ὀλικὸν ποσὸν τῶν δεκάτων τούτων, ἀνήρχετο κατὰ μέσον ὄρον, εἰς 7.371 στάρα¹ τὸ ἔτος (c. 410—412) καὶ τὰ ἐκ τούτων εἰσπραχθέντα χρηματικὰ ποσά, ἀνήρχοντο κατὰ μέσον ὄρον, εἰς 2.258 βενετ. δουκάτα (c. 411). Οὕτω ὁ σῖτος καὶ ἐν μέρει τὰ ἄλλα προϊόντα τῆς νήσου, ἐπωλήθησαν κατὰ μέσον ὄρον ὀλιγώτερον ἀπὸ 3 λίρας τὸ στάρο, ἐνῶ ἡ κατωτάτη τιμὴ ἦτο ἐν τῇ νήσῳ 12 λίρας, καὶ ἡ Γαληνοτάτη, δηλ. τὸ δημόσιον, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχεν εἰσπράξι ἕκ τῆς πωλήσεως, τοὐλάχιστον 9.514 βεν. δουκ. κατ' ἔτος, μὲ ἄλλας λέξεις, ἔχασεν ἐκ τῆς χαριστικῆς ταύτης πωλήσεως τῶν σιτηρῶν καὶ τῆς διαρπαγῆς αὐτῶν 29.024 βεν. δουκ. (c. 411). Ταῦτα μὲ τὸ παλαιὸν δασμολογικὸν σύστημα.

Ἦτο λοιπὸν ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ τεθῆ τέρμα εἰς τὴν ἀκαταστασίαν ταύτην, καὶ τοῦτο ἐπεδιώχθη διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ δασμολογικοῦ συστήματος ὑπὸ τῶν ἐλεγκτῶν Γρίτη καὶ Γκαρζώνη.

Νέα φορολογία «Nova regulation». Οὐχὶ πλέον ἡ εἰσπραξις τῶν δεκάτων, ἀλλ' ὅλη ἡ διαχείρησις τούτων ἐδόθη πρὸς ἐκμίσθωσιν εἰς ἰδιώτας, ἀντὶ 6.800 βενετικῶν δουκάτων, χωρὶς οὐδεμίαν δαπάνην διὰ τὸ δημόσιον, καὶ μὲ τὴν ὑπογρέωσιν τῶν ἐνοικιαστῶν νὰ μεταφέρωσιν ἔλα τὰ σιτηρὰ (τὰ δέκατα) εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ δημοσίου (c. 411).

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι, καταργηθέντων ὡς ἐλέχθη, τῶν εἰς εἶδος ἀποδοχῶν καὶ φιλοδωρημάτων τῶν προβλεπτῶν καὶ ἄλλων ὑπαλλήλων καὶ στρατιωτῶν, ἐδόθη εἰς αὐτοὺς χρηματικὴ ἀποζημίωσις, βαρύνουσα τὸν προϋπολογισμόν μὲ 798 βεν. δουκάτα ἐτησίως, 5 λίρας καὶ 12 σολδιά, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς δαπάνης ταύτης, εἰσέπραττε τὸ δημόσιον 3.743 βεν. δουκάτα περισσότερον τῶν 2.258 βεν. δουκάτων, τὰ ὁποῖα εἰσέπραττε πρότερον μὲ τὸ μὴ μεταρρυθμισμένον δασμολόγιον (c. 411). Ἄν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι τὸ σύνολον ὄλων τῶν δεκάτων καὶ τῶν ἄλλων δασμῶν—συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ φόρου «Monte Novo» ἐπὶ ὄλων τῶν φόρων, ὑπολογιζομένου εἰς 2.620 ὑπερπέρους καὶ 16 σολδίνια (c. 345 καὶ 363)—ἔεν ἀνήρχετο παρὰ εἰς 9.498 βενετ. δουκάτα καὶ 4 λίρας (c. 365) «intrada della camera

1. Οὕτω ὑπολογίζει ἐνταῦθα τὴν ὀλικὴν παραγωγὴν τῶν σιτηρῶν τῆς νήσου κατὰ μέσον ὄρον, εἰς 73.710 στάρα καὶ 3 περίπου στάρα κατ' ἄτομον (c. 410), ἐνῶ ἀλλοχοῦ (c. 354) γράφει ὁ Καστροφύλακας ὅτι τὰ σιτηρὰ ὄλων τῶν εἰδῶν τῆς νήσου ἀνήρχοντο κατὰ μέσον ὄρον τὸ ἔτος εἰς 82.380 περίπου στάρα, προσθέτων, ὅτι μέρος τούτων δίδεται εἰς τὰ ζῶα ὡς τροφή.

giusta la nova regulation (1584)», αἱ δὲ ἄλλαι πρόσοδοι ἀνῆρχοντο μόνον εἰς 1.156 βεν. δουκ. καὶ 3 λίρας (c. 365), δυνάμεθα εὐκόλως νὰ ἐννοήσωμεν πόσον σύμφωρα καὶ ἐπωφελεῖ διὰ τὴν Γαλληνοτάτην ὑπῆρξαν ἐνταῦθα τὰ ὑπὸ τῶν συνδίκων αὐτῆς ληφθέντα μέτρα, ἀλλὰ καὶ πόσον τυραννικὰ διὰ τοὺς φορολογουμένους, οἱ ὅποιοι περιῆρχοντο οὕτω εἰς χεῖρας νέων κυρίων, τῶν ἐνοικιαστῶν τῶν φόρων, διότι ἐνοικιάζοντες οὗτοι ἀπὸ τὸ δημόσιον δι' ἴδιον αὐτὸν λογαριασμὸν τὰ δέκατα, μόνον πρὸς πλουτισμὸν ἐσκέπτοντο, καὶ ὄχι πρὸς εὐκολίαν τῶν χωρικῶν, τῶν ἐπείων τὰ παράπονα δὲν ἐλαμβάνοντο ποτὲ ὑπ' ὄψει, καίτοι πάντοτε δίκαια καὶ λογικά.

Οὕτω τὸ σύνολον τῶν ἐσόδων τὰ ὅποια τὸ 1579 ἀνῆλθον εἰς 12.558 βενετ. δουκάτα καὶ 2 λίρας (c. 339), τὸ 1580 εἰς 11.420 βενετ. δουκάτα καὶ 2 λίρας (c. 341) καὶ τὸ 1581, εἰς βεν. δουκ. 11.014 (c. 343), εἰς δὲ τὸν τυπικὸν προϋπολογισμὸν—μετατρεπομένων δηλαδὴ τῶν ἐπὶ τῶν σιτηρῶν καὶ ἄλλων εἰς εἶδος δεκάτων εἰς χρῆμα, καὶ μὲ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι θὰ ἐξετιμῶντο εἰς λογικὰς τιμὰς, ἐνῶ εἶδομεν ὅτι συνέβαινε τὸναντίον—δὲν ὑπελογίσθησαν τὰ ἔσοδα ταῦτα παρὰ μόνον εἰς 16.500 βεν. δουκάτα (c. 345) καὶ εἰς τὸν μεταρρυθμιστικὸν προϋπολογισμὸν, τὰ ἔσοδα ταῦτα ἀνῆρχοντο εἰς 17.455 βεν. δουκ. (c. 365). Καὶ ἐπειδὴ τὰ ἔσοδα ἀκόμη καὶ μετὰ τὸ μεταρρυθμισμένον δασμολόγιον, δὲν ἦσαν παρὰ μόνον 9.343 βεν. δουκ. 3 λίρας καὶ 8 σολδία (c. 366), ἠδυνήθη οὕτω τὸ δημ. ταμεῖον Κεφαλληνίας νὰ στείλῃ εἰς τὸ τῆς Κερκύρας τὰ περισσεύματά του, ἀνερχόμενα εἰς 8.111 βεν. δουκ., 3 λίρας καὶ 12 σολδία (c. 366), ἐνῶ πρὸ τοῦ μεταρρυθμισμένου δασμολογίου (1579), δὲν ἠδυνήθη νὰ στείλῃ παρὰ μόνον 3 564 κερκυραϊκὰ δουκάτα (c. 375), τὸ 1580, δὲν ἔστειλε τίποτε, διότι δὲν ἐπερίσσευσαν καὶ τὸ 1581, ἔστειλε μόνον 2.160 κερκυραϊκὰ δουκάτα (c. 379). Αἱ χρηματικαὶ δὲ αὐταὶ ἐνισχύσεις τῶν δημ. ταμείων Κεφαλληνίας, ὡς καὶ τῆς Ζακύνθου, τὰς ὁποίας εἶδομεν ἤδη, ἦσαν μεγάλη ἀνακούφισις τοῦ δημοσίου ταμείου Κερκύρας καὶ τῆς Γαλληνοτάτης Δημοκρατίας, πρὸς ἀνέγερσιν φρουρίων καὶ ἄλλων στρατιωτικῶν ἔργων ἐν Κερκύρα, διὰ τὸ συμφέρον οὐ μόνον τῆς Βενετίας ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς Χριστιανωσύνης, κατὰ τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν γνώμην.

Μισθολόγια. Τὸ δημόσιον ταμεῖον Κεφαλληνίας ἐπεβαρύνετο μὲ 520 βεν. δουκ. ἐτησίως διὰ τὴν μισθοδοσίαν τοῦ προβλεπτοῦ, καὶ 260 δι' ἕκαστον τῶν δύο συμβούλων (c. 346), ἡ μεταρρύθμισις δὲ τοῦ δασμολογίου «*nova regulation*», προσέθηκεν ὡς ἐλέχθη ἤδη, ὡς ἀποζημιώσεις διὰ τὴν κατάργησιν τῶν εἰς εἶδος λαμβανομένων (σιτηρῶν καὶ ἄλλων) «*Privileggio sulle biave*»¹, ἔτερα 294 βεν. δουκ. 2 λίρας καὶ 12 σολδία διὰ τὸν προβλεπτήν καὶ 504 βεν. δουκ. καὶ 3 λίρας διὰ τοὺς Συμβούλους (c. 366).

1. Τοῦ προνομίου τούτου ἐπὶ τῶν σιτηρῶν (*privileggio sulle biave*), ὑπεδείχθη ὑπὸ τῶν ἐλεγκτῶν Γρίτη καὶ Γκαρζώνη ἡ κατάργησις διὰ νὰ παύσῃ οὕτω ἡ εἰς ἔαρος τοῦ λαοῦ ἀσκουμένη κατάχρησις ὑπὸ τῶν ὑπαλλήλων τῆς Γαλληνοτάτης.

Ἀρχιγραμματεὺς καὶ ἀξιοματοῦχοι «Cancellier et officiali». Ἐκ τῆς κυβερνήσεως (Reggimento) ἐξηρτῶντο καὶ ἐκ τοῦ δημόσιου ταμείου ἐπληρῶνοντο: 1 ἀρχιγραμματεὺς, 1 ἀστυνόμος, 1 ἀρχηγὸς τῆς ἀκολουθίας τοῦ προβλεπτοῦ μὲ 7 ἵππεῖς καὶ δύο σαλπικτᾶς, ἡ δὲ μισθοδοσία ἔλων τούτων ἀνῆρχετο εἰς 266 βεν. δουκ. καὶ 3 λίρας ἐτησίως (c. 346).

Προσωπικὸν ταμείου (Camerari) Τὸ δημόσιον ταμεῖον καὶ ἐνταῦθα εἶχε τὸν λογιστὴν του, τὸν διαχειριστὴν καὶ τὸν ἀρχαιοφύλακα, λαμβάνοντας 132 βεν. δουκάτα ἐτησίως (c. 346).

Capellani. Ἐκκλησιαστικαὶ δαπάναι διὰ πληρωμὴν ἐνὸς καπελάνου τοῦ προβλεπτοῦ καὶ τῶν συμβούλων, ἐνὸς μοναχοῦ καὶ ἐνὸς νεωκόρου, ἀνερχόμεναι μὲν εἰς 57 βεν. δουκ. (c. 346).

Δημόσια ἔργα (Maestranze). Διὰ τὰ δημόσια ἔργα ἐλάμβανον τακτικὸν μισθόν: 1 ἀρχιμαραγκός, (marangone proto), 1 ἀρχικτίστης (proto de fabbriche), 1 σιδηρουργός, 1 ἐφιππιωπιός (seller), μὲ συνολικὸν μισθὸν ἐτησίως 186 βεν. δουκάτα καὶ 2 ἐργάται (manoali) μὲ 30 βεν. δουκ. 1 γραμματεὺς (scrivan) τῶν δημ. τούτων ἔργων μὲ μισθὸν 39 βεν. δουκ. καὶ 4 λίρας (c. 346).

Μεταξὺ τῶν πολιτῶν σημειοῦται 1 ἰατρὸς χειροῦργος, (ciroico), 1 μεταφραστής-διερμηνεὺς (interprete) καὶ 1 συνταξιούχος, μὲ ἐτήσιον μισθὸν συνολικῶς 108 βεν. δουκάτων (c. 346).

Στρατιωτικαὶ δαπάναι. Αἱ στρατιωτικαὶ δαπάναι ἐν Κεφαλληνίᾳ ἦσαν μεγαλύτεραι τῶν τῆς Ζακύνθου. Πλὴν τῶν βουβαρδιέρων, μὲ τὸν ἀρχηγόν των, οἱ ὅποιοι ἐλάμβανον 208 βεν. δουκ. (c. 346), ἐμισθοδοτοῦντο καὶ δύο δλόκληροι λόχοι στρατιωτῶν ἐφίππων (*stradiotti a cavallo*), οἱ ὅποιοι ἐλάμβανον συνολικῶς μισθὸν 4.554 βεν. δουκάτα (c. 348), ἐπὶ πλέον δὲ εἰς, ὁ Φραγκῆσκος Μοδινός, ὅστις ὑπῆρέτει ἐν Ζακύνθῳ καὶ ἐπληρῶνετο ἐκ τοῦ δημ. ταμείου Κεφαλληνίας, λαμβάνων 112 βεν. δουκάτα ἐτησίως (c. 348).

Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ χρησιμότης τῶν ἵππέων τούτων ἦτο ἀμφίβολος ἐν Κεφαλληνίᾳ, καὶ βλέπομεν πράγματι εἰς τὴν γνωστὴν μας ἔκθεσιν τοῦ Γρίτη πρὸς τὴν Γερουσίαν τῆς Βενετίας, ὅτι προτείνει οὗτος νὰ μεταφερθῶσιν εἰς τὴν Πάργαν, ἔνθα πράγματι ὑπῆρχε τούτων ἀνάγκη.

Αἱ ἄλλαι δαπάναι δὲν ἀναγράφονται οὔτε εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμόν, (c. 346—348), οὔτε καὶ εἰς τὸν μεταρρυθμισμένον (nova regulation), ἔνθα ἀναγράφεται μόνον διὰ τὰς δαπάνας ταύτας ὁ στρογγυλὸς ἀριθμὸς 2.439 βεν. δουκ. 1 λίρα καὶ 16 σολδία (c. 366). Διὰ νὰ ἀναγνωρίσωμεν δὲ τὰς δαπάνας ταύτας, ἀνάγκη τὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τοὺς προϋπολογισμοὺς τῶν χρήσεων 1579, 1580 καὶ 1581: Πρόκειται δηλαδὴ περὶ τῆς μισθοδοσίας τοῦ καπητάνου τοῦ στρατοῦ (cernide) καὶ τοῦ ὑπασπιστοῦ καὶ σαλπικτοῦ του, μισθοδοσίας τῶν Ἴταλῶν στρατιωτῶν (milizia italiana), ἐνοίκια κατοικίας

1. Ἡ ἐπιτόπιος αὕτη φρουρά ἵππέων ἀπετελεῖτο μόνον ἐξ Ἑλλήνων οὓς καταγράφει ὀνομαστικῶς ὁ Καστροφύλακας, ὡς καὶ τὸν μισθὸν ὃν ἕκαστος ἐλάμβανεν.

τῶν βομβαρδιέρων, μισθοδοσία ἐνὸς διδασκάλου, τῶν θηλαστριῶν τοῦ θρεφκομείου, ἐπαθλα διὰ τὴν συμμετοχὴν εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ δακτυλιδίου, ἔξοδα διὰ τὸν ἐορτασμὸν τῆς Τσουκνοπέφτης, ἔξοδα συντηρήσεως τῶν δημοσίων κτιρίων, ταχυδρομικὰ ἔξοδα κλπ. Δαπάνη, ἣτις ἐξέλειπεν ἐλοτελῶς μετὰ τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ δασμολογίου, ἦτο ἡ δαπάνη ἡ γενομένη διὰ τὴν ἐξέλεγχιν καὶ μεταφορὰν τῶν εἰς εἶδος δεκάτων εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ δημοσίου, ὑπολογιζομένη ὑπὸ τοῦ Καστροφύλακα εἰς 500 βεν. δουκάτα.

Τὸ νέον δασμολόγιον (nova regulation) δὲν ἦτο κατὰ τὸ πρόγραμμα τῶν ἐλεγκτῶν Γρίτη καὶ Γκαρζώνη, παρὰ τὸ πρῶτον βῆμα ὀλοσχεροῦς μεταρρυθμίσεως τοῦ ἔλου συστήματος τῶν δεκάτων. Τὸ πρόγραμμα τῶν ἐλεγκτῶν ἦτο νὰ ἐπεκτείνωσι τὸ διὰ τὰ εἰς εἶδος καταβαλλόμενα δέκατα σύστημα τῶν σιτηρῶν καὶ ἐπὶ τῶν δεκάτων τοῦ οἴνου, τοῦ ἐλαίου καὶ τῆς σταφίδος, δηλαδὴ νὰ ἀντικαταστήσωσι τὸ σύστημα τῆς εἰσπράξεως τῶν δεκάτων ἀντὶ εἰς εἶδος, διὰ πληρωμῆς εἰς χρῆμα ὑπὸ τῶν ἐνοικιαστῶν, ὅπως εἶδομεν ὅτι ἔπραξαν διὰ τὰ δέκατα τῶν σιτηρῶν.

Τὰ πλεονεκτήματα τοῦ συστήματος τούτου παραθέτει ὁ Καστροφύλακας (c. 413--414) καὶ διὰ τῶν ἐξαγοσμένων τοῦ νέου τούτου δασμολογικοῦ συστήματος, κλείει τὴν ἔκθεσιν τῶν πληροφοριῶν του ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς καὶ τῆς καθόλου δημοσιονομικῆς καταστάσεως τῶν Ἰονίων νήσων.

Οἶνος. Ὁ Καστροφύλακας, ἐξαίρων τὰ πλεονεκτήματα τοῦ νέου φορολογικοῦ συστήματος, παρατηρεῖ ὅτι ἡ Ζάκυνθος λ.χ. παράγουσα κατὰ μέσον ὄρον 30 χιλιάδας βαρέλες οἴνου ἐτησίως. θὰ εἰσέπραττε τὸ δημόσιον, (εἰσπράττον τὰ δέκατα εἰς εἶδος) 3 χιλιάδες βαρέλες, αἱ ὁποῖαι μὲ τὴν τρέχουσαν λογικὴν τιμὴν τῶν 10 δουκάτων ἐκάστην, θὰ εἶχε 30 χιλιάδες βεν. δουκάτα. Μὲ τὸ ποσὸν δὲ τοῦτο θὰ ἔπρεπε νὰ ἐνοικιασθῆ εἰς χρῆμα ἢ εἰσπραξίς τῶν δεκάτων τούτων τοῦ οἴνου (c. 413), ἐνῶ ὁ δασμὸς ἐπὶ τοῦ οἴνου εἰς εἶδος (tolendo le sue decime in roba) δὲν εἶχε πράγματι ἀποδώσει, μὲ τὴν κακὴν ἐφαρμογὴν τοῦ παλαιοῦ φορολογικοῦ συστήματος, καὶ μὲ τὴν διαρπαγὴν, καὶ κατασπατάλησιν τῶν εἰσπραχθέντων εἰς εἶδος δεκάτων καὶ τὴν χαριστικὴν αὐτῶν πώλησιν, παρὰ μόνον 1.353 περίπου βεν. δουκάτα κατὰ μέσον ὄρον ἐτησίως (1579—1582) (c. 413).

Ἐλαιον. Οὕτω καὶ διὰ τὸ ἔλαιον. Ἡ παραγωγή τῆς Ζακύνθου ἦτο 500 βαρέλες ἐλαίου κατ' ἔτος κατὰ μέσον ὄρον τὸ δημόσιον οὕτω ἐκ 50 βαρελῶν ποῦ θὰ εἰσέπραττε δέκατα εἰς εἶδος, θὰ ἠδύνατο νὰ εἰσπράξῃ πωλῶν τὸ ἔλαιον εἰς τὴν λογικὴν ἀγοραίαν τιμὴν, 5 χιλιάδας βεν. δουκάτα (c. 413)· ἄρα μὲ τὴν τιμὴν ταύτην 5 χιλιάδων βεν. δουκάτων ἔπρεπε τὸ δημόσιον νὰ ἐνοικιάσῃ εἰς χρῆμα, τὸν φόρον τῶν δεκάτων τοῦ ἐλαίου, ἐνῶ μὲ τὸ παλαιὸν ἐλαττωματικὸν σύστημα τῆς εἰς εἶδος εἰσπράξεως τῶν δεκάτων καὶ διαρπαγῆς καὶ χαριστικῆς πωλήσεως τούτων, δὲν εἰσέπραξε πραγματικῶς παρὰ μόνον 237 βεν. δουκάτα (c. 413).

Σταφίς. Ἡ τιμὴ τῆς σταφίδος ἐκυμαίνεται μεταξὺ 20, 30 καὶ 34 δουκάτων κατὰ χιλιόλιτρον, ἡ δὲ μέσος ὅρος τῶν 3 τούτων τιμῶν, ἦτο $28\frac{1}{3}$ βεν. δουκάτα. Ὑπολογιζομένης δὲ εἰς 3 ἑκατομμύρια χιλιόλιτρα τῆς παραγωγῆς καθ' ὅλην τὴν νῆσον, τὰ δέκατα εἰς εἶδος θὰ ἦσαν 300 χιλιάδες, καὶ τὸ δυνατόν ποσὸν τῆς εἰς χρῆμα ἐκμισθώσεως τῶν δεκάτων τούτων, θὰ ἀνήρχετο κατὰ τὸ νέον δασμολόγιον (ἐκμισθωσις τῶν δεκάτων εἰς χρῆμα), εἰς 8.400 βεν. δουκάτα (c. 413), ἐνῶ ἡ δεκάτη αὕτη δὲν ἔδιδε, κατὰ τὸ παλαιὸν δασμολόγιον, παρὰ μόνον 1.929 δουκάτα κατὰ μέσον ὅρον (c. 413).

Προσθέτοντες εἰς ταῦτα καὶ τὴν τιμὴν τῆς εἰς χρῆμα ἐκμισθώσεως τῶν δεκάτων ἐπὶ τῶν σιτηρῶν καὶ τὴν τιμὴν τῶν εἰς εἶδος εἰσπραττομένων, βλέπομεν ὅτι κατὰ μὲν τὸ νέον σύστημα (ἐκμισθωσις τῶν δεκάτων εἰς χρῆμα), θὰ εἰσέπραττε τὸ δημόσιον 46.833 βενετικά δουκάτα (c. 413), ἐνῶ μὲ τὸ παλαιὸν σύστημα (εἰσπραξις τῶν δεκάτων εἰς εἶδος), δὲν εἰσέπραττε πράγματι, παρὰ μόνον 6.952 βεν. δουκάτα δηλαδή μόλις σχεδὸν τὸ ἑβδομον ἐκείνου, τὸ ὅποιον θὰ ἔδικαιούτο (c. 413).

ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ

Τὸ ἴδιον δύναται νὰ λεχθῆ διὰ τὴν Κεφαλληνίαν.

Σταφίς. Ὑπολογιζομένης τῆς παραγωγῆς τῆς νήσου εἰς 2 ἑκατομμύρια ἔτησίως, θὰ ἠδύνατο νὰ εἰσπράξῃ τὸ δημόσιον 5.600 βενετ. δουκάτα ἐνοικιάζον εἰς χρῆμα τὰ δέκατα, ἐνῶ πράγματι δὲν εἰσέπραξε κατὰ τὸ παλαιὸν σύστημα, τῆς εἰς εἶδος εἰσπράξεως τῶν δεκάτων, (1578—1582), παρὰ μόνον 991 βεν. δουκάτα (c. 414). Πάντως, συνέβαιεν ἐνταῦθα τὸ ἴδιον μὲ τὴν Ζάκυνθον, προκειμένου καὶ μὲ τὰ δέκατα τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἐλαίου, ἀλλὰ μὴ ἔχων φαίνεται ὁ Καστροφύλακας πρόχειρα τὰ ἐξαγόμενα ἐκ τῶν δεκάτων τούτων, τὰ παραλείπει, περιοριζόμενος νὰ σημειώσῃ ὅτι καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ, δὲν ἔλαβε τὸ δημόσιον παρὰ τὸ ἑβδομον σχεδὸν μέρος ἐκ τῶν ὅσων θὰ ἀνήκον εἰς αὐτό. (c. 414).

Στατιστικὴ Κεφαλληνίας. Κατ' ἀπογραφὴν γενομένην τὴν 5 Φεβρουαρίου 1583, ἦσαν εἰς τὴν πόλιν (borgo) καὶ τὸ φρούριον, Ἕλληνες καὶ Λατῖνοι κατὰ φύλον καὶ ἡλικίαν οἱ ἑξῆς :

	Ἄνδρες	Γυναῖκες	Παιδιά	Γέροντες
	302.	403.	145.	9.
Ἕλληθροες μὲ 172 καζάδες (=χωρία)	6.421.	11.474.	5.633.	886.
	6.723.	11.877.	5.778.	895.

ἦτοι ὀλίκος ἀριθμὸς κατοίκων 25.273
 Προσέτι : γυναϊκόπαιδα Ἰταλῶν στρατιωτῶν 50
 καὶ Ἕλληνες παπάδες εἰς ὅλην τὴν νῆσον 220
 ἦτοι τὸ ὅλον τοῦ πληθυσμοῦ Κεφαλληνίας 25.543 (c. 351—354).

Ἰταλικὸς στρατὸς φρουρίου. Εἰς τὸ φρούριον ὑπῆρχον 41 Ἰταλοὶ στρα-

τιῶται, τῶν ὁποίων τὰ γυναικόπαιδα εἶδομεν ἀνωτέρω. Οὗτοι ἐλάβανον μισθὸν 18 λίρας καὶ 10 σολῖδια μισθοδοσίας τὸ ἔτος. Εἰς τὴν πόλιν καὶ τὴν λοιπὴν νῆσον ὑπῆρχον κατὰ τὴν ὥς ἄνω ἐπιθεώρησιν τῶν ἐλεγκτῶν Γρίτη καὶ Γκαρζώνη 409 cernide : ὑπὸ τὸν Ἑλληνα ἀρχηγὸν Κυριάκον Καβαδίαν 55 καὶ Marco Soncino 354=409 (c. 355).

Strattia cfe serve a cavallo : Ἴππικὸν εἶδος ἐπιτοπίου φρουρᾶς, ἀποκλειστικῶς ἐξ Ἑλλήνων ἀποτελουμένη. Ἡ φρουρὰ αὕτη ἐξ ἱππέων ἦτο δύο εἰδῶν : Οἱ «*provisionati*»¹ (συνταξιούχοι) καὶ οἱ «*decimali*» (δεκατισταί). Οἱ πρῶτοι ἐπληρώνοντο εἰς χρῆμα καὶ οἱ δεῦτεροι ἐλάβανον μέρος μὲν τοῦ μισθοῦ τῶν εἰς χρῆμα, μέρος δὲ εἰς εἶδος ἐκ τῶν δεκάτων, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα decimali=δεκατισταί, οἱ ὅποιοι ἂν εἶχον ζῶα, δὲν ἐπλήρωνον οὔτε βοσκήν. Οἱ δεκατισταί οὗτοι ἦσαν 121, οἱ δὲ μισθωτοί, τοὺς ὁποίους εἶδομεν (c. 346—348), ἦσαν 78 μὲ 12 πρῶτους «*cafi*» ἐκ τῶν ὁποίων οἱ Δημήτριος Λούσης, Νικολὸς Λούσης, Ἀνδρέας Κομποθέκρας, Νικολὸς Βαρβάτης, Λουκάς Βαρβάτης, Ἰωάννης Μαζαράκης, Ἀπόστολος Βινάρης, Λάζαρος Χέλμης, Μάρκος Φωκᾶς.. (c. 356).

Ἀγγαρεῖαι. Καὶ ἐνταῦθα ἦσαν ὑποχρεωμένοι οἱ χωρικοὶ εἰς ἀγγαρεῖας δωρεὰν πρὸς τὸ δημόσιον, ὅπως καὶ ἐν Κρήτῃ ὡς εἶδομεν. Ὑπεβάλλοντο μάλιστα εἰς 3 ἀγγαρείας προσωπικῶς ἕκαστος χωρικός κατ' ἔτος ἐνταῦθα καὶ ἦσαν, ὅπως καὶ ἐν Κρήτῃ, καταγεγραμμένα τὰ χωρία καὶ οἱ χωρικοὶ οἱ ὑποχρεωμένοι εἰς ἀγγαρείας : 39 χωρία, 1.214 πρόσωπα, πρὸς ἀγγαρείας ἕκαστον=3.642 ἀγγαρείας κατ' ἔτος (c. 357).

Πυροβολικὸν καὶ ὕλικὸν πολέμου. Καταγραφῆς καὶ ἐπιθεωρήσεως γενομένης ὑπὸ τῶν ἐλεγκτῶν, εὐρέθησαν εἰς τὸ φρούριον μικρὰ καὶ μεγάλα πυροβόλα, παλαιὰ καὶ νέα 93 καὶ ἐπίσης μικρὰ καὶ μεγάλα παλαιὰ τε καὶ νέα ἀρχιβούζια 508, σφαῖραι τῶν πυροβόλων 7.841 καὶ ἀνάλογος ποσότης πυρίτιδος, καθὼς καὶ ἄλλα πολεμικὰ εἶδη καὶ ὕλικὰ πολέμου (c. 358).

Τρόφιμα. Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐπιθεώρησιν εὐρέθησαν εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ δημοσίου, ὡς ἐλέχθη ἤδη, 1.437 κάρτες σίτου, 3.455 κριθῆς, 632 ἀραβοσίτου καὶ 5 θρώμης (c. 359).

ΚΕΡΚΥΡΑ

Ἡ νῆσος Κέρκυρα κατελήφθη ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων κατὰ τὸ ἔτος 1203 καὶ κατὰ τὴν διανομὴν τῶν ἐπαρχιῶν τῆς ὑπ' αὐτῶν καταλυθείσης Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἐπεκυρώθη εἰς τὴν Βενετιαν, ἣ ὁποία καὶ ἐξεχώ-

1. Ὡς ἐλέχθη ἤδη, provisioni—provisionati, ἦσαν καὶ αἱ συντάξεις καὶ ἐπιχορηγήσεις, τὰς ὁποίας ἔδιδεν ἡ Δημοκρατία τῆς Βενετίας εἰς πρόσωπα ἢ ἄρχοντας διὰ τὰς πρὸς αὐτὴν ἐκτάκτους ὑπηρεσίας. Ἐκαλοῦντο δὲ καὶ πρόνοιαι, ὅπως ἐκαλοῦντο καὶ αἱ ἐτήσιοι εἰσπράξεις τῶν προσόδων τὰς ὁποίας οἱ κτίτορες κατέλιπον εἰς τὰς ἐκκλησίας.

ρησε τὴν νῆσον ὡς φέουδον εἰς δέκα εὐγενεῖς Βενετούς¹, μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ πληρώνωσι μικρὸν τινα φόρον, καὶ νὰ συντηρῶσιν ἐξ ἰδίων ἀριθμὸν στρατιωτῶν, ἱππέων καὶ ἀσπιδοφόρων. Ἡ ἐμπορικὴ ἔμως αὕτη ἐπιχείρησις, δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ. Μόλις μετὰ δεκαετίαν, ἡ νῆσος περιήλθεν ὑπὸ τὴν δεσποτεῖαν τῆς Ἡπειροῦ, ὑπὸ τὸν δεσπότην Μιχαήλ, καὶ εἶτα προσηρτήθη εἰς τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1386 περιήλθε πάλιν εἰς τὴν Βενετικὴν Δημοκρατίαν.

Ἡ Βενετία κατεῖχε καὶ τὸ ἀπέναντι τῆς παραλίας τῆς Κερκύρας μέρος, ἥτοι τὴν Πάργαν μετὰ τοῦ φρουρίου τῆς, προωρισμένην διὰ τόσον ἔνδοξον ρόλον κατὰ τοὺς περὶ καλιγγενεσίας τῶν προγόνων μας ἀγῶνας τοῦ 1821! Ὁ Romanin², ὅστις περιγράφει τὴν Κέρκυραν, λέγει ὅτι ἡ νῆσος αὕτη, ἦτο ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ὀνομαστὴ διὰ τὸ εὐκραεὲς τοῦ κλίματος, διὰ τὴν εὐφορίαν τῆς γῆς, παραγούσης τὰ εὐγενέστερα φυτὰ, ὡς «cedri³ et aranci», καὶ ἀφθονίαν «di biade», ὁ μῦθος δὲ ἐπλασσεν ἐνταῦθα καὶ τοὺς θελιτικὸς κήπους τοῦ Ἀλκινόου. Ἡ πόλις, κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Romanin, κεῖται εἰς τὸ μέσον τῆς νήσου, ἐπὶ ὄχυροῦ μέρους, τὰ προάστειά τῆς εἶναι μεγάλα καὶ κατοικοῦν εἰς αὐτὰ 8 χιλιάδες κάτοικοι. Ἦτο ἀσφαλεστάτη ἀπὸ κάθε ἐχθρικῆν προσβολήν, διότι εἶχε δύο φρούρια, τὰ ὁποῖα ἐδέσποζον ἀπὸ ξηρᾶς τε καὶ θαλάσσης καὶ ἕτερον φρούριον πρὸς νότον, τὸ τοῦ Ἁγίου Ἀγγέλου, καὶ καλλίστους λιμένας διὰ κάθε ἀρμάδα, ἕνεκεν δὲ τούτων ἔθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν Βενετῶν ὡς προπύργιον τῆς Ἰταλίας, καὶ διὰ τοῦτο εἶχον οὗτοι ἀποφασίσει νὰ τὴν ὀχυρώσουσιν προσθέτοντες εἰς τὰ ἔργα τῆς φύσεως καὶ τὰ τῆς τέχνης, διοργανώσαντες συγχρόνως τὰ τῆς διοικήσεως καὶ ὅλας τὰς ὑπηρεσίας κατὰ τὸ σύστημα τῆς πεπολιτισμένης Βενετίας.

Μετὰ τὰ βραχέα ἱστορικὰ ταῦτα περὶ Κερκύρας, εἰσερχόμεθα εἰς τὰ οικονομολογικὰ τῆς νήσου, περιλαμβανούσης καὶ τὰ τῆς Πάργας, ὡς ὑπαγομένης εἰς τὴν οικονομικὴν περιφέρειαν Κερκύρας.

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1579, 1580, 1581 καὶ 1584.

¹ *Εσοδα*. Ὡς ἐλέχθη ἤδη, τὰ δημόσια ταμεῖα Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας,

1. V. M. C. Cod. Trevisaneo, doc. del. 1207 e pacta II, p. 150. Τὰ ὀνόματα τῶν εὐγενῶν τούτων εἶναι καταγεγραμμένα καὶ εἰς τὸ *Albus*, πρὸ καὶ *Romanin*, *Storia documentata di Venezia*, Tom. II p. 184. Πρὸ ἐνταῦθα καὶ *Tafel*, *Symbolarum criticarum geographiam Byzantinam spectantium* (Abhandlung der III classe, t. V. 2. 3 Abtheil) τὰ ὀνόματα καὶ φωτογραφίας τῶν χωρῶν τὰς ὁποίας κατέλαβον καὶ διενεμήθησαν μεταξὺ τῶν οἱ Σταυροφόροι, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ *Cercyra*, *Zacynthus*, *Cephalonia* καὶ *Leucas*.

2. *Romanin*, ἐνθ' ἀνωτ. Tom. VI. p. 23-24.

3. Ἐκ τοῦ *Cedro* τούτου, τὸ ὁποῖον σημαίνει τὸν κέδρον, τὴν λεμονιά καὶ τὸ λεμόνι ἐγίνετο τὸ «*citronato*» τοῦ Καστροφύλακα, τὸ ὁποῖον θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἴσως εἶδος γλυκοῦ, νερὰ ντζάκι, τὸ ὁποῖον ἐλάμβανον οἱ διοικηταὶ Κερκύρας, μεταξὺ ἄλλων φιλοδωρημάτων ἐν τῇ νήσῳ.

ἦσαν ὑποχρεωμένα νὰ στέλλωσι κατ' ἔτος εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον Κερκύρας τὰ περισσεύματα αὐτῶν καὶ ἦσαν ταῦτα ἀρκετὰ διὰ τὴν Κέρκυραν ἀνακούφισις εἰς τὰ πολλαπλὰ θάρη κυρίως ὡς ἐκ τῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα ἐξετελοῦντο τότε εἰς τὴν νήσον ταύτην, δηλ. τὸ παλαιὸν καὶ τὸ νέον φρούριον, ὡς ἐκαλοῦντο τότε καὶ μέχρις σήμερον. Ἐν τούτοις, καὶ παρὰ τὰς σημαντικὰς ταύτας ἐνισχύσεις τὰς ὁποίας ἐλάμβανεν ἡ Κέρκυρα ἐκ τῶν ἄνω ταμείων, αὕτη ἀπετέλει θάρη διὰ τὴν Βενετίαν, τοῦλάχιστον διὰ τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ὁ Καστροφύλακας μᾶς παρουσιάζει ἐνταῦθα, ὅπως καὶ καὶ εἰς τὴν Κρήτην, τοὺς τρεῖς προϋπολογισμοὺς τῶν ἐτῶν 1579—1580 καὶ 1581, ὡς καὶ ἕτερον, τυπικὸν προϋπολογισμὸν θὰ ἐλέγομεν, λαμβανόμενον δι' ἐν ὁσονδήποτε ἔτος. Λαμβανομένου ὅμως ὑπ' ὄψει ὅτι οἱ ἐλεγκταὶ Γρίτης καὶ Γκαρζώνης ἐφθασαν εἰς Κέρκυραν τὴν 23 Ἰανουαρίου 1583, βενετικὸν ἔθος¹, δηλαδή 1584 (c. 408) καὶ ἀνεχώρησαν τὴν 16 Ἀπριλίου 1584, ὁ προϋπολογισμὸς οὗτος δύναται νὰ ἐκληφθῆ ὡς τρέχων προϋπολογισμὸς τοῦ ἔτους ταύτου 1584² ἡμεῖς ὅμως θὰ τὸν ὀνομάζωμεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων ὡς τυπικὸν προϋπολογισμὸν, ὡς καὶ εἰς τὰς ἄλλας νήσους. Ἐκ τοῦ τυπικοῦ τούτου προϋπολογισμοῦ προκύπτει ὅτι, τὰ τακτικὰ ἔσοδα τοῦ δημοσίου ταμείου Κερκύρας ἀνῆρχοντο εἰς 16.000 κερκυραϊκὰ³ δουκάτα (c. 371), ἐνῶ τὰ ἔξοδα ἀνῆρχοντο εἰς τὸ σεβαστὸν ποσὸν τῶν 54.629 δουκάτων Κερκύρας (c. 374), χωρὶς τὰ ἔκτακτα ἔξοδα, τὰ ὁποῖα, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἦσαν μέγιστα. Τρισῶτον παθητικὸν παρουσιάζει ὁ προϋπολογισμὸς Κερκύρας. Ἄλλ' ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἐδέχετο πρὸς ἐνίσχυσιν τὰ περισσεύματα τῶν προϋπολογισμῶν τῶν ταμείων Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας. Οὕτω, ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον, καίτοι, κατόπιν τῆς οἰκονομολογικῆς μεταρρυθμίσεως, τὴν ὁποίαν ἐξητάσαμεν ἤδη, καὶ ἡ ὁποία εἶχεν ἀυξήσῃ σημαντικῶς τὰ ἔσοδα τοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς νήσου ἐκείνης, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λάβῃ περισσότερον τῶν 11.770 κερκυραϊκῶν δουκάτων, ἦτοι 9.492 βενετικῶν (c. 363), ἐκ Κεφαλληνίας δὲ 17.455 δουκάτων καὶ 16 ἄσπρων, ἦτοι 8.111 βενετικῶν, 3 λίρας καὶ 12 σολιδίων (c. 365), οὕτως ὥστε ἔμενε παθητικὸς 21.000³ περίπου βενετικῶν δουκάτων (c. 409), τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ σταλοῦν ἀπὸ τὸ ταμεῖον τῆς Βενετίας. Πράγματι δὲ ἐνταῦθα, ὅπως καὶ ἐν Κρήτῃ, ἐπήρχετο ἀρωγὸς εἴτε δι' ἀποστολῆς χρημάτων, εἴτε ἐξοφλοῦσα τὰ χρεωστικὰ γραμμάτια «lettere di cambio», ὡς εἴπομεν, τὰ ὁποῖα ἐστέλλοντο πρὸς ἐξοφλήσιν εἰς Βενετίαν.

1. Ἔθος Βενετικὸν (more Veneto), εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ βενετικὸν ἔτος ἤρχιζεν ἀπὸ τῆς 1 Μαρτίου.

2. Τὸ κερκυραϊκὸν δουκάτον ἤξιζεν 111 περίπου σολδιά, ἐνῶ τὸ βενετικὸν, ὡς εἴπομεν κατὰ τὴν ἀνάλυσιν τῶν προϋπολογισμῶν τῆς Κρήτης, ἐτιμάτο πρὸς 124 σολδιά, ὑπεδιαίρειτο δὲ τὸ δουκάτο Κερκύρας εἰς 50 ἄσπρα.

3. Ὁ Καστροφύλακας γράφας κατὰ λάθος εἰς τὴν c. 409 τὸ περισσεῦμα τοῦ ταμείου Κεφαλληνίας 7.711 δουκάτα, ἀντὶ 8.111, ὑπολογίζει τὸ παθητικὸν τοῦτο εἰς 21.397 (c. 409).

Χορήματα σταλέντα ἐκ Βενετίας (1570—1584). Ἀναλυτικὸς πίναξ τοῦ Καστροφύλακα, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1570, μέχρι τοῦ 1584, (c. 387—390), μᾶς πληροφρεῖ περὶ τῶν τοιοῦτου εἴδους χρηματικῶν ἀποστολῶν ἐκ Βενετίας: «danari mandati da Venezia per le occorrentie della camera di Corfù dall' anno 1570 fin tutto Marzo 1584». Οὕτω, διαρκούσης τῆς διοικήσεως τῆς νήσου ὑπὸ τοῦ Francisco Corner (1570—1571), τὰ τοιαύτης φύσεως ποσά, ἀνῆλθον εἰς 89.806 βενετικὰ δουκάτα, 2 λίρας καὶ 13 σολδιά (c. 387). Ἐπὶ τῆς διοικήσεως τοῦ διαδόχου του Francesco Gritti (1572—1574), εἰς 30.348 (c. 388). Ἐπὶ τῆς διοικήσεως τοῦ Fabio da Canal (1574—1576), εἰς 12.069 βεν. δουκάτα, 2 λίρας καὶ 16 σολδιά (c. 388). Ἐπὶ διοικήσεως τοῦ Zuane Contarini (1576—1578) εἰς 13.455 βεν. δουκ. (c. 388). Ἐπὶ διοικήσεως τοῦ Pisani (1578—1580), εἰς 6.321 βεν. δουκάτα καὶ 4 λίρας (c. 389). Ἐπὶ διοικήσεως τοῦ Ferigo (Federigo) Nani (1580—1582), εἰς 52.241 βεν. δουκάτα (c. 389) καὶ τέλος, ἐπὶ διοικήσεως τοῦ Benetto Brizzo, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔλαβε χώραν ἡ ἐπίσκεψις τῶν ἐλεγκτῶν Γρίτη καὶ Γκαρζώνη, εἰς 23.030 βεν. δουκ. (c. 390).

Οὕτω, τὸ ὅλον τῶν ἐκ Βενετίας σταλέντων χρημάτων εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον Κερκύρας, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, 1570—1584, ἀνέρχεται εἰς 227.271 βεν. δουκάτα, 3 λίρας καὶ 5 σολδιά (c. 390), ποσά μέγιστα, διὰ τὰ ταμεῖα τῆς Βενετίας, ἐξηνητημένα τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καὶ παλαιόντα πρῶτον μὲ τὰ ἐξόδα τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων πολέμου διὰ τὴν Κύπρον, καὶ εἶτα μὲ τὸν ἐπισιφήσαντα δεινὸν λοιμὸν! Ἐκ τῆς ἀναλύσεως ὅμως τῶν ἐξόδων, θὰ φανῇ ὅτι τὰ μέγιστα ταῦτα ποσά, δὲν ἐστέλλοντο πρὸς ὄφελος τοῦ τόπου, ἀλλὰ διὰ τὰς παχυλὰς μισθοδοσίας τῶν ὑπαλλήλων πολιτικῶν τε καὶ στρατιωτικῶν, διὰ τὴν συντήρησιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς Βενετίας ἐν τῇ νήσῳ καὶ διὰ τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ἀνήγειρεν ἐκεῖ, ἀκριβῶς ὅπως καὶ ἐν Κρήτῃ.

Ζωοτροφία : *Biave mandate da Venezia* 1570—1584. Ἀλλὰ πλὴν τῶν ἀνωτέρω εἰς χρῆμα βοηθημάτων, ἦτο ἠναγκασμένη ἡ Γαληνοτάτη νὰ στέλλῃ εἰς Κέρκυραν, ἐπίσης μέγιστα ποσά εἰς εἶδος, πρὸς συντήρησιν κυρίως τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς νήσου. Καὶ διὰ τὰς εἰς εἶδος ἀποστολὰς τῆς Βενετίας, μᾶς δίδει ὁ Καστροφύλακας πίνακας ἀκριβεῖς ἀπὸ τοῦ 1570, μέχρι τέλους Ἰουνίου 1584: Οὕτω, τὰ σιτηρὰ τὰ ἐκ Βενετίας εἰς Κέρκυραν σταλέντα, κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα, ἀνῆλθον εἰς 182.083 $\frac{1}{2}$ βεν. Stara' (c. 386). Μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων τροφίμων, παρουσιάζονται καὶ τὰ χοιρινὰ παστά «carne salada di Porchi» διὰ 19.695 λίβρας, τὰ ὁποῖα ἔλαβεν ὁ ἐπιστάτης Alessio Critti, ἀπὸ τῆς 26 Ἀπριλίου 1569, μέχρι τῆς 20 Μαρτίου 1584.

1. Τὸ βενετσιάνικο Stara ἢ Staió ἰσοδυναμεῖ, ὡς ἐλέχθη καὶ ἐπὶ τῶν μέτρων χωρητικότητος Κρήτης, μὲ λίβρας 83, 317.200.

Τὰ ξύδια (asedi) 3.841 τζιάρες (zare)¹. Τὰ τυριά διαφόρων ειδῶν καὶ προελεύσεων: Κεφαλληνίας, Σικελίας τῆς Ἰταλίας καὶ ἰδίως τὰ κρητικά διὰ λίβρας 192.366, Κεφαλληνίας 27.183 λίβρας, Σικελίας 5.250 κομμάρια, κεφάλια, ὡς λέγεται ἐν Κρήτῃ. Τυριά τῶν δυτικῶν χωρῶν (del Ponente, ὡς γράφει ὁ Καστροφύλακας) 15.521 τυριά. Τυριά γλυκὰ (dolci), ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἀλμυρὰ, ἔπως τὰ ἐκ Σικελίας 498 τυριά. Ἔτερα τυριά εἰς δέματα (rotolo)² 16 $\frac{1}{2}$ rotoli. Τὰ ἄλευρα (farina), λίβρες³ 3.565 φασόλια (fasioli), 1736 stara. Κουκιὰ (fava grossa), 1.638 stara. Φάβα ἀλεσμένη (fava menuda), 5.903 stara. Meglio (ἀραβόσιτος), stara 1.404. Ἐλαιον κοινόν, 4.422 $\frac{1}{2}$ τζιάρες. Ἔτερον ἀγορασθὲν νὰ δοθῇ ὡς δῶρον εἰς τὸν ἐκλαμπρότατον διοικ. Erizzo καὶ τὸν καπηγτάνον Κερκύρας, 101 τζιάρες. Κριθὴ carra⁴ 14 καὶ fumani⁵ 36. Persutti⁶ 117 $\frac{1}{2}$ λίβρες. Ρίζια 683.599 λίβρες. Σαρδέλες 2.498 θαρέλια, Κρασιὰ Κρήτης 1.337 θαρέλες⁷ (botte) Κρασιὰ Ζακύνθου 2.527 quarte. Κρασιὰ Σικελίας 2.605 κάρτες Κρασιὰ ἐκ Trapani τῆς Ἰταλίας 1.827 καρτούτσα καὶ ἄλλα ἐκ Posano τῆς Ἰταλίας καρτούτσια 373, καὶ τέλος ἐντόπια (Κερκυραϊκὰ) 998 $\frac{1}{2}$ metri⁸ (c. 391).

Χρέη εἰσπρακτέα καὶ μῆ. Esigibili-inesigibili. Ὅπως καὶ ἐν Κρήτῃ οὕτω καὶ ἐνταῦθα, οἱ προϋπολογισμοὶ εἶναι γεμάτοι ἀπὸ χρέη, ὑπολογιζόμενα εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμὸν τοῦ Καστροφύλακα, εἰς 131.315 δουκάτα Κερκύρας καὶ 30 ἄσπρα (c. 370). Ἐκ τούτων ὅμως, τὸ πλεῖστον μέρος ἦσαν ἀνεῖσπρακτα, μὴ δυνάμενα κατ' οὐδένα τρόπον νὰ εἰσπραχθῶσι «inesigibili», διότι οἱ ὀφειλέται ἢ εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ πτωχεύσει ἢ εἶχον ἀποθάνῃ ἢ καὶ δὲν ἦσαν ποσῶς γνωστὰ τὰ ὀνόματα αὐτῶν εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα δημοσίους ἐπὶ τῆς φορολογίας ὑπαλλήλους ἢ τοὺς ἐνοικιαστὰς τῶν φόρων. Οὕτε δὲ καὶ ἐφαίνετο πάντοτε σαφῶς ἢ προέλευσις (l' origine) τοῦ χρέους, καίτοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπρόκειτο ἢ διὰ φόρους μὴ δυναμένους πλέον νὰ εἰσπραχθῶσιν, (inesigibili) ἢ ἀπὸ χρέη τῆς διαχειρίσεως τῶν ἀπο-

1. Zàra, giara=τζιάρια, πῆθος χωρητικότητος 32 καρτούτσα. Βλέπ. παρὰ Ἀνδρεάδη ἐνθ. ἀνωτέρω περὶ σταθμῶν καὶ μέτρων καὶ τῆς χωρητικότητος, τοῦ θάρους καὶ τῆς ἐξισώσεως αὐτῶν.

2. Rotolo καὶ ruotolo=δέμα πραγμάτων οἰονδήποτε, ρότολον 32 οὔγκιων, ἐνταῦθα σημαίνει μπάλες ἐμπορευμάτων, μπάλες τυριά.

3. Libbra, libbra, λίβρα=μέτρον θάρους, λίτρα θαρεῖα=12 οὔγκιες, καὶ λίτρα ἐλαφρὰ=12 οὔγκιες, διὰ τὰ φάρμακα, τὸν χρυσόν, ἄργυρον, πολυτίμων λίθων κλπ.

4. Carro, τὸ κάρρον, τὸ φορταγωγὸν ἀμάξιον.

5. Fumano, funto ἐκ τοῦ γερμανικοῦ pfund.

6. Persutto καὶ pressutto καὶ preschintto=χοιρομέρι.

7. Botte, βυτίνη, βωτίον, κοινῶς βουτοί, τὸ βουτοί, τὸ οἰνοθάρελον ἢ τὸ ἐλαιοθάρελον διὰ τὰ κρασιὰ καὶ τὰ λάδια, ἐν χρήσει καὶ ἐν Κρήτῃ καὶ εἰς τὰς Ἰονίους νήσους. Εἰς τὴν Κέρκυραν λ. χ. 1 οἰνοθάρελο=4 τζιάρες, ἢ ἀκόμη 1 οἰνοθάρελο=4 μέτρα.

8. Metro=μέτρον χωρητικότητος ὑγρῶν—4 τζιάρες.

θηκῶν τροφίμων τοῦ δημοσίου. Τὰ ποσὰ δὲ τῶν τοιοῦτου εἶδους ὀφειλῶν, ἀνῆρχοντο εἰς 76.944 δουκ κερκ. καὶ 44 ἄσπρα (c. 370), τοῦ δὲ λοιποῦ μέρους μέχρι τοῦ ποσοῦ τῶν 131.315 δουκάτων Κερκύρας καὶ 33 ἄσπρων, ὑπελογίζετο ὅτι θὰ τὰ εἰσέπραττε τὸ δημόσιον: *χρέη εἰσπρακτέα «crediti esigibili»*. Ἐν τούτοις, οἱ ἐλεγκταὶ Γρίτης καὶ Γκαρζώνης, οἱ ὅποιοι εἶχον ἀνακαλύψει μέγα μέρος τῶν χρεῶν τούτων, 23 253 (c. 370) «per debitori creati et ritrovati dall' officio del Sindicato delli clarissimi Sindici sudetti per intacchi¹ di sopramasseri et altri», δὲν ἠδυνήθησαν νὰ εἰσπράξωσιν ἐκ τούτων, εἰμὴ μόνον 3.508 δουκ. Κερκύρας καὶ 46 ἄσπρα «per tanti furono scossi dall' officio del Sindicato delli Clarissimi Signori Zuane Gritti et Julio Garzoni, sindici del Levante» (c. 369), ἡ δὲ εἰσπραξις τῶν ὑπολοίπων, ἐθεωρεῖτο τοῦλάχιστον ἀβεβαία. Ἴδου λ. χ. μερικὰ ἐκ τῶν μὴ εἰσπρακτέων (debitori inesigibili): Per una partida in Mare² che dice per Monte³ di debitori alla Serma⁴ Signoria, riportati nella Mare corrente da nomi antichi, senza mention d' essi nomi per la summa de ducati 14.617 καὶ 47 ἄσπρα: Διὰ μιὰ παρτίδα 14.617 δουκάτων καὶ 47 ἄσπρων, ποῦ ἀναφέρεται εἰς τὸ Μητρώον διὰ χρεώστας εἰς τὴν Τράπεζαν, διὰ τὸ δημόσιον, μεταφερθέντος τοῦ κονδυλίου εἰς τὸ Μητρώον τῆς τρεχούσης χρήσεως, χωρὶς νὰ γίνεταί μνεῖα τῶν ὀνομάτων αὐτῶν.

—Per un altra partida di debitori Vecchi in Monte, senza mention alcun di nomi d' essi debitori per la summa de d. 24.257. a 24: διὰ μίαν ἄλλην παρτίδα παλαιῶν ὀφειλετῶν εἰς τὴν Τράπεζαν, χωρὶς νὰ ἀναφέρονται καθόλου τὰ ὀνόματα τούτων κ.λ.π.

—Per altri debitori di Camera per datii et altre ragioni, delli quali appaiono in essa Mare et in un Manualetto⁴ apportati al Sindicato, pur inesigibili, per la summa 20.295 ducati: Οἱ ὀφειλέται οὗτοι ἦσαν ἀπὸ δασμοῦς καὶ ἄλλους φόρους μὴ εἰσπρακτέους, ἀνεφέροντο δὲ εἰς τὸ Μητρώον τῶν φόρων καὶ εἰς ἓν σημειωματάριον παρουσιασθὲν εἰς τοὺς ἐλεγκτάς.

—Per debitori di beni⁵ stabili di Camera d. 133 ἄσ. 24.

—Per debitori in Monte, fatti per il Clarissimo Mr Zuan Nadal Salamon, fò Sinico in Levante ducati 7.039 aspr. 8: Δι' ὀφειλέτας τῆς

1. Intacchi, ἐκ τοῦ intaccare, μεταφορικῶς ὑποπίπτω εἰς χρέη, κλέπτω, σφετερίζομαι. Λοιπὸν ἐνταῦθα, ἀπὸ κλοπᾶς καὶ σφετερισμοῦς τῶν ἐπιστατῶν τῶν δημοσίων ἀποθηκῶν, τῶν ἐπιφορετισμένων τὴν πώλησιν τῶν τροφίμων ἐκ τῶν ἀποθηκῶν τούτων μονοπωλιακῶς.

2. Mare καὶ Matricola=Μητρώον, κατάλογος φόρου ἐπιτηθεύματος.

3. Monte, ἐσήμαινε τὴν ἐποχὴν ἐκεῖνην, ὡς εἶδομεν ἤδη, Τράπεζαν, καὶ debitore in Monte=ὀφειλέτης τῆς Τραπεζῆς.

4. Manualetto=ἐγχειρίδιον, σημειωματάριον, μικρὸς κατάλογος φόρων.

5. Beni Stabili=ἀκίνητα τοῦ δημοσίου τὰ ὅποια πολλὰκις ἔμενον ἀναικίαστα καὶ διεχειρίζετο ἀπ' εὐθείας ἢ Τράπεζα.

Τραπέζης, δηλωθέντας ὡς τοιούτους ὑπὸ τοῦ ἐκλαμπροτάτου Zuan Nadal Salamon, πρῶην ἐλεγκτοῦ τοῦ Levante.

—L'Università¹ di Corfù, ὀφειλέτης διὰ δουλ. 603 καὶ 16 ἄσπρα.

—L' Università di Parga 110 δουλ. καὶ 9 ἄσπρα.

—"Ἄλλαι ὀφειλέται «per administration di Fonteghi» et altro 2.196 δουλ. καὶ 36 ἄσπρα.

— Per piero Lanza per la sua administration 2.685 δουλ. καὶ 36 ἄσπρα e biscotto miara 132, κήννουσι τὸ ὄλον δουκάτα 5.325 καὶ 36 ἄσπρα. Ὅλα δὲ τὰ ἀνωτέρω ἀνείσπρακτα χρέη : 76.944 δουλ. καὶ 44 ἄσπρα. (c. 370).

Μεταξὺ τῶν εἰσπρακτέων χρεῶν, χωριστὴν θέσιν κατεῖχε τὸ προερχόμενον ἀπὸ τὴν προσφορὰν (*offerta*), τὴν ὁποίαν ἔκαμιν ἡ Κοινότης Κερκύρας τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1576, ὅταν ἤρχισαν αἱ ἐργασίαι τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ νέου φρουρίου : δηλαδὴ προσεφέρθη νὰ πληρώσῃ 100.000 ἡμερομισθία διὰ τὰ ὀχυρωματικὰ ταῦτα ἔργα (c. 370). Ὑπολογιζομένου δὲ τοῦ ἡμερομισθίου πρὸς 5 ἄσπρα, ὡς ἐσυνήθιζετο τότε, ἡ προσφορὰ αὕτη ἰσοδυναμεί με 10.000 δουκάτα Κερκύρας, τὰ ὁποῖα πραγματικῶς ἔπρεπε νὰ εἰσπραχθῶσιν ἀπὸ ἔλους τοὺς κατοίκους ἐκ συνεισφορᾶς ἢ ἐκτάκτου φόρου «tanso»². Ἄλλ' ὅπως λέγει ὁ Καστροφύλακας (c. 408), καὶ ἀκόμη σαφέστερον ὁ Γρίτης εἰς τὴν ἐκθεσιν³ του πρὸς τὴν Γερουσίαν τῆς Βενετίας, «ἐπεφορτίσθησαν με μέγα μέρος τοῦ χρέους τούτου ἀδίκως οἱ πτωχοὶ χωρικοί, κουρασμένοι ἤδη ἀπὸ τὰ μεγάλα δάρη». Καὶ ἀκόμη κατὰ τὸν Καστροφύλακα «οἱ ἐκτιμηταὶ τῆς Κοινότητος : Malipiero, Stefanin Petritin καὶ Alviso Alemano, συμπεριέλαβον εἰς τὸν κατάλογον τῶν φορολογουμένων ἄγνωστα εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς ἄλλους πρόσωπα «incogniti et no conosciuti dalli predetti ne da altri». Οὕτω εἶχεν εἰσπραχθῆ ἑλάχιστον μόνον μέρος, ἔμενε δὲ νὰ εἰσπραχθῆ ἀκόμη τὸ σεβαστὸν ποσὸν τῶν 8.483 δουκάτων Κερκύρας, καὶ 49 ἄσπρων (c. 408), χρέος, προσθέτει ὁ Γρίτης, τὸ ὁποῖον θὰ μείνῃ νεκρὸν, ἂν δὲν ἀναπληρωθῆ ἀπὸ τὴν Βενετιανικὴν *restera morto se non sarà vivificato della Serenita Vostra*.

Χρέη πραγματικῶς εἰσπραχθέντα, προερχόμενα ἐκ προκαταβολῶν εἰς κατωτέρους κυρίως ὑπαλλήλους, «Scossi da più debitori per sovenzion

1. Università, ὡς ἐλέχθη, σημαίνει Κομμουνιτὰ, κοινότητα, πολλάκις δὲ σημαίνει τὴν ἐβραϊκὴν κοινότητα, ἀλλὰ συνήθως προστίθεται *di Ebrei, Giudei* ἢ ἀπλῶς *Giudeca*.

2. Fontego, σιταποθήκη, ὡς ἐλέχθη. Ἐνταῦθα φαίνεται πόσαι καταχρήσεις ἐγένοντο ὑπὸ τῶν διαχειριστῶν τῶν σιταποθηκῶν, ἀναχωρούντων προτοῦ ἀνακαλυφθῶσιν ἢ ἀποθνήσκοντων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἰδιώτας ἐπίσης ἀποθνήσκοντας χωρὶς νὰ πληρώσωσι τὰ χρέη των ἢ ἀγνώστους εἰς τοὺς νέους ὑπαλλήλους.

3. Tanso καὶ tasso καὶ tassa, taglia, imposizione καὶ Quota=εἰσφορά, συνεισφορά, ἔρανος, δασμὸς καὶ καφαλικὸς φόρος, ὡς εἶπομεν ἤδη.

4. A. S. V. Relazioni Filza N. 4 Secreta.

date a scrivani de galea» ἀναφέρονται εἰς τὸν προϋπολογισμόν τοῦ 1579, δουκάτα Κερκύρας 2.566 καὶ 41 ἄσπρα (c. 375). Εἰς τὸν προϋπολογισμόν τοῦ 1580: «Per tanti scossi da debitori de Camera per più rason scrivani di galea, sovention date a diversi ed armizi venduti» δουκ. 2.168, ἄσπρα 4 (c. 377), εἰς τὸν τοῦ 1581: «Per scossi da debitori de Camera de più rason» δουκάτα Κερκύρας 2.215, ἄσπρα 42 (c. 379). Εἰς δὲ τὸν τυπικὸν προϋπολογισμόν, ὑπολογίζει ὁ Καστροφύλακας τὴν παρτίδα ταύτην, «Per Guello si puol scuoder da debitori in circa all' anno 1586 δουκάτα (c. 371).

Ἔσοδα δημοσίου ταμείου: Intrada' della Camera. Εἰσερχόμενοι νῦν εἰς τὰς εἰσπράξεις τοῦ δημοσίου ταμείου Κερκύρας, παρατηροῦμεν ἀμέσως ὅτι οἱ «censi» ἢ «livelli» τοῦ καταλαμβάνουσι τόσο μέρος εἰς τοὺς προϋπολογισμοὺς Κρήτης ὡς εἶδομεν, ἐνταῦθα εἶναι ἐν τούτοις ἀσήμαντοι. Ὁ Καστροφύλακας τοὺς ὑπολογίζει: «per Censuali over livelli» εἰς 60 Κερκυραϊκὰ δουκάτα καὶ 16 ἄσπρα κατ' ἔτος (c. 371), φαίνεται δὲ μάλιστα ὅτι καὶ τὰ μικρὰ ταῦτα ποσά, δὲν ἐπληρώνοντο τακτικῶς: Πράγματι, τὸ ἔτος 1579, εἶχον εἰσπραχθῆ ἕκ τούτων, μόνον 34 Κερκ. δουκάτα: «Per scosso da censuali sive livelli» (c. 375), τὸ ἔτος 1580: «al conto de censuali over livelli» δουκ. 9 (c. 377), τὸ δὲ 1581, ἡ παρτίδα αὕτη δὲν φαίνεται καθόλου, καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τὸ δημόσιον δὲν εἶχε τοιοῦτου εἴδους γαίας.

Fuocatico. «Scossi dalli fochi di Casali ad aspri 2 1/2 per Casa» (c. 375), φόρος 2 1/2 ἄσπρων κατὰ καμινάδα τὸν ὅποιον ἐπλήρωνον οἱ χωρικοὶ «dalli Casali et luoghi de fora» περίπου 80 Κερκυραϊκὰ δουκάτα ἐτησίως (c. 371). Φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ τοῦ φόρου τούτου ἡ εἰσπραξις ἦτο πλέον ἢ ἀδεβαία. Πράγματι, τὸ ἔτος 1581 εἰσπραχθήσαν «per tanti scossi da contadini per aspri 2 1/2 per ogni casa» δουκάτα 72 καὶ 20 ἄσπρα (c. 379), τὸ ἔτος 1580, δὲν ἀναφέρεται διόλου εἰσπραξις τοιοῦτου φόρου, τὸ δὲ 1579, ἀναφέρεται τοιοῦτου φόρου εἰσπραξις «scossi dalli fochi di casali» μόνον διὰ 3 δουκάτα Κερκύρας καὶ 26 ἄσπρα (c. 375).

Ποινὰ καὶ δημεύσεις: Scossi da condannason et confiscation.

1. Εἰς τοὺς προϋπολογισμοὺς ἐσόδων καὶ ἐξόδων 1579—1581, γράφει ὁ Καστροφύλακας, «Scosso καὶ intrada di Camera»—εἰσπράξεις, ἔσοδα καὶ dispenso della Camera—ἔξοδα, δαπάναι, πληρωμαὶ κλπ.

2. Fuocatico καὶ focatico tassa sul focolare, φόρος πρὸς εἰς ἕκαστην «καμινάδα» «παρασιὰ» ὡς λέγομεν εἰς Κρήτην ἢ καπνοδόχο, 2 1/2 ἄσπρων τὸ ἔτος πρὸς εἰς ἕκαστην κατοικημένην οἰκίαν τῆς ὑπαίθρου χώρας. Ὅχι λοιπὸν ὁ ἐπὶ τῶν οἰκοδομῶν φόρος (ἴδε Ἄνδρ. Μιχ. Ἀνδρεάδου, Περὶ τῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Βενετοκρατίας, Ἀθήναι 1914, Τόμ. Β, σ. 17^α). Εἰς τὴν Ζάκυνθον καὶ τὴν Κεφαλληνίαν ἔχομεν τὴν χρῆσιν τοῦ ὀνόματος, «Chirologhi», ἀλλὰ πρόκειται περὶ ἐκμισθώσεων τῶν φώρων ὡς εἶδομεν: «Delivrason de Dattii» Chirologhi o vero livelli delle case καὶ «Chirologhi decime livelli» καὶ Chirologhi de Molini» δηλ. τῶν μύλων.

Ἡ πρόσσδος ἐκ τῶν χρηματικῶν ποινῶν καὶ δημεύσεων «*coddanniso et confiscation*», τὸ $\frac{1}{3}$ τῆς ὁποίας ἀνήκεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον καὶ τὰ $\frac{2}{3}$ εἰς τοὺς ὑπαλλήλους, ὑπολογίζεται ὑπὸ τοῦ Καστροφύλακα, εἰς 250 δουκάτα Κερκύρας κατ' ἔτος (c. 371), καὶ πρέπει νὰ τὸν ἐκλάβωμεν ὡς ὀρθὸν τὸν ὑπολογισμὸν τοῦτον : Οὕτω λ. χ. ἡ πρόσσδος αὕτη ἀνήλθε τὸ μὲν 1579, εἰς 252 δουκ. Κερκύρας καὶ 36 ἄσπρα (c. 375), τὸ ἔτος 1580, εἰς 601 δουκ. καὶ 45 ἄσπρα (c. 377) καὶ τὸ ἔτος 1581, εἰς 42 δουκ. Κερκύρας καὶ 1 ἄσπρο, (c. 379).

Ἐμμεσοὶ φόροι : *Delivrason de datii*. Ἄλλ' εἰς Κέρκυραν, ὅπως καὶ εἰς Κρήτην, καθὼς εἴπομεν, ἡ κυρία πρόσσδος τῶν προὑπολογισμῶν, προήρχετο ἀπὸ ἐμμέσους φόρους, τελωνειακοὺς δασμοὺς «*dazii*». Τῶν φόρων τούτων ἔχομεν ἀκριβῆ ἔλεγχον ἀπὸ τοῦ 1570, μέχρι τοῦ 1584 (c. 383—384) : Ἡ ἐτησία αὕτη πρόσσδος ἀνῆρχετο εἰς 14.023 δουκάτα Κερκύρας καὶ 34 ἄσπρα (c. 371). Εἰς τὸν προὑπολογισμὸν τοῦ 1579, ἀναφέρεται «*scosso fatto da più datiarii*» 13.232 δουκάτα καὶ 6 ἄσπρα (c. 375), 1580, ἀναφέρονται 13.997 δουκ. καὶ 15 ἄσπρα (c. 377), καὶ τὸ ἔτος 1581, δουκάτα 13.200 καὶ 4 ἄσπρα (c. 379), γενικῶς δὲ οἱ φόροι αὗτοι, ὡς ἐλέχθη καὶ ἐν Κρήτῃ, ἐδίδοντο πρὸς ἐκμίσθωσιν.

Ἰχθυοτροφεία : *Pesciere*. Ὁ φόρος ὅστις ἀπέφερε τὴν μεγαλειτέραν πρόσσδον εἰς τὸν προὑπολογισμὸν ἦτο ὁ τῶν ἰχθυοτροφείων τοῦ Βουθρωτοῦ.

Ἡ τιμὴ τῆς ἐνοικιάσεως τοῦ φόρου τούτου, ἐκμισθουμένου κατὰ 6/ετίαν, ἠξήσεν ἀπὸ 19.500 δουκάτα Κερκύρας, ἦτοι 3.250 κατ' ἔτος (ἔτη 1570—1576), εἰς 32.010, κατὰ τὴν ἐπομένην ἐξαετίαν (1576 - 1582), ἦτοι 5.335 κατ' ἔτος, καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1583, ἔτος τῆς ἐπισκέψεως τῶν ἐλεγκτῶν, εἰς 43.000, ἦτοι εἰς 7.166 $\frac{1}{2}$ κατ' ἔτος (c. 383). Ὁ Γρίττης, ὅστις ἠθέλησε νὰ ἐπισκεφθῆ, τὰ ἰχθυοτροφεία ταῦτα, μᾶς λέγει εἰς τὴν ἐκθεσίν του, ὅτι ταῦτα ἦσαν «*di laghi amplissimi con tanto concorso di pesci che porta megaviglia*» εὐρύτατα καὶ μὲ ἀπόδοσιν ἰχθύων ποῦ προκαλεῖ τὸν θαυμασμόν, παραγγέλλει δὲ νὰ τὰ φυλάττωσιν ἐπιμελῶς ἐπειδὴ ἡμπορεῖ κανεὶς, νὰ εἴπη ὅτι εὐρίσκονται εἰς τοὺς κόλπους τοῦ ἔχθρου.

Οἱ ἄλλοι δασμοὶ ἦσαν κατὰ μέγα μέρος ἐνοικιασμένοι κατ' ἔτος : Εἰς πρώτην γραμμὴν ἔρχονται τὰ δύο τελωνεῖα : *Dogana¹ grande* καὶ *Dogana piccola*. Ἡ πρόσσδος τοῦ πρώτου ὑπελογίζετο εἰς 3.400 δουκάτα Κερκύρας ἐτησίως (ἔτος 1583), τὰ δὲ προηγούμενα 3 ἔτη (1580—1582) ἐκυμαίνετο ἀπὸ 3.350 εἰς 3.360, ἐνῶ ἀπὸ τοῦ 1572—1579, ἦτο ἀκόμη μεγαλειτέρα :

1. «*Dogana grande* καὶ *dogana piccola*», δηλαδὴ μεγάλο καὶ μικρὸ τελωνεῖον, ἐχρησίμευαν διὰ τὴν εἰσπραξίν τῶν τελωνειακῶν δασμῶν διαμετακομίσεως, ἡ δὲ *dogana piccola* ἢ *daganella* ἐχρησίμευεν, ὡς λέγει ὁ Ἀνδρεάδης, διὰ νὰ φορολογῶνται ἐπιπροσθέτως οἱ εἰσαγόμενοι καρποὶ, τὰς εἰσπράξεις δὲ τῶν δύο τούτων τελωνείων ἀπὸ τοῦ 1570, μέχρι τοῦ 1583, μᾶς παραθέτει ἐνταῦθα ὁ Καστροφύλακας.

4.000 έως 4.410, και τὰ πρῶτα ἔτη: 1570, δουκάτα 1.510, ἔτος 1571, δουκ. 1.600 και ἔτος 1572, δουκ. 3.230 (c. 383).

Dogana piccola. Ἡ δὲ πρόσδοδος τοῦ μικροῦ τελωνείου, ὑπελογίζετο τὸ μὲν ἔτος 1583, εἰς 70 μόλις κερκυραϊκὰ δουκάτα. ἤτις ἦτο και ἡ μεγαλύτερα κατὰ τὴν ἰδίαν περίοδον (1570-1583 (c. 384).

Δασμὸς ἐπὶ τῶν οἴνων: α) *λιανικῶς:* *Spina della terra*¹. Ἡ πρόσδοδος ἐπὶ τῆς λιανικῆς πωλήσεως τοῦ οἴνου εἰς τὴν πόλιν, ἦτο ἐπίσης σημαντικὴ ἐρχομένη εἰς ἀπόδοσιν ἀμέσως μετὰ τὸν φόρον ἐπὶ τῶν Ἴχθυοτροφείων: Ὁ Καστροφύλακας ὑπολογίζει ὅτι ὁ φόρος οὗτος ἀπέδιδε 1.300 δουκάτα Κερκύρας τὸ ἔτος 1583, ἀλλ' ἀσφαλῶς ἡ ἀπόδοσις ἦτο μεγαλύτερα ἐν τῇ πραγματικότητι, διότι τὰ προηγούμενα ἔτη εὐρίσκομεν ἀπόδοσιν πράγματι μεγαλύτεραν: ἔτος 1582, δουκάτα Κερκύρας 1.651, ἔτος 1581 δουκάτα 1.550, ἔτος 1580, δουκάτα 1.825, ἔτος 1579, δουκάτα 2.080, ἔτος 1578 δουκάτα 2.300, ἔτος 1577 δουκάτα 2.410, ἔτος 1576, δουκάτα 2.100, ἔτος 1575, δουκάτα 2.300, ἔτος 1574, δουκάτα 2.260, ἔτος 1573, δουκάτα 2.600, ἔτος 1572, δουκάτα 2.760, ἔτος 1571, δουκάτα 1110, και τέλος 1570, δουκάτα 1.815 (c. 383).

Spina dell' Isola. Εἰς τὴν λοιπὴν νῆσον ἐν τούτοις ὁ δασμὸς οὗτος ὑπελογίζετο ὅτι ἀπέδιδε μόνον 120 δουκάτα Κερκύρας (ἔτος 1583), ἐκυμαίνετο δὲ ἀπὸ 115, (τὸ ἔτος 1570), ἔτος 1571, δουκ. 25, ἔτος 1572 δουκάτα 20, ἔτος 1573, δουκάτα 180 και 220 κερκυραϊκὰ δουκάτα τὸ ἔτος 1582 (c. 383).

Bolla delle Taverne. Τὰ οἶνοπωλεῖα εἶχον πρὸς τούτοις και ἕτερον εἰδικὸν φόρον «bolla delle taverne» καλούμενον, «ἀδεία» πωλήσεως ἢ «licenza d' esercizio», ὡς λέγουσιν οἱ Ἴταλοὶ σήμερον, ἢ ἀπόδοσις ὅμως τοῦ ὁποῖου δὲν ὑπερέβη τὰ 9 δουκάτα Κερκύρας (ἔτος 1570), και πολλάκις δὲν ἐφθασε οὔτε τὰ 7 (c. 383).

*Valonia*²—*Scarlatto-grana.* Ἐκ τῶν ἐγχωρίων προϊόντων ἦσαν ση-

1. Τὸ «Spina della terra» πρέπει νὰ τὸ ἐκλάβωμεν ὅτι σημαίνει τὴν λιανικὴν πώλησιν τοῦ οἴνου εἰς τὴν πόλιν, διότι κατωτέρω ἔχομεν και τὸ «Spina dell' Isola, τὸ ὁποῖον σημαίνει τὸν φόρον τῆς λιανικῆς καταναλώσεως τοῦ οἴνου ἐν τῇ ὑπαίθρῳ. Τὰ κρασιά, ὡς εἶδομεν και ἐν Κρήτῃ, εἶχον πολλοὺς δασμοὺς ὁ κυριώτερος τῶν ὁποίων ἦτο ὁ τῆς «intrada ed insida» δηλ. εἰσχωγῆ και ἐξαγωγῆ, δευτερος ἢ «nova insida» και τρίτος ἢ «novissima insida». Ἀλλὰ πλὴν τῶν τριῶν τούτων δασμῶν, ἐπλήρωνον τὰ κρασιά ἐν Κρήτῃ και ἕτερον εἰδικὸν φόρον ἐνός δουκάτου κατὰ θάρβαν, ἢ πρόσδοδος τοῦ ὁποῖου ἐχρησίμευε διὰ τὰ λιμενικὰ ἔργα. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι πολλοὶ τοιοῦτοι φόροι δι' ὠρισμένον σκοπὸν ληφθέντες ἐκτάκτως, ἔμενον ἔπειτα ὡς τακτικοί.

1. Τὰ δάση, ὡς λέγει ὁ Ἀνδρεάδης, ἐσπάνιζον ἐν Κερκύρᾳ, πλὴν τῶν πυκνῶν ἐλαιῶνων και τῶν θρυῶν—βελανιδιῶν εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Παντοκράτορος. Ἀναφέρει δὲ ἐγγραφον τῆς Γερουσίας τῆς Βενετίας, ὑπὸ τοῦ Κ. Σάθα (Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας Τομ. III ἀρ. 638) μνημονεύμενον, ὅτι, πλὴν τοῦ συνήθους φόρου, τὰ βελανιδία ἐφορολο-

μαντικά ταμειακῶς δύο πρῶται ὕλαι, χρήσις τῶν ὁποίων ἐγένετο ἐν τῇ βιομηχανίᾳ: τὰ βελανίδια *valonia*, ὁ φλοιὸς τῶν ὁποίων ἐχρησίμειεν διὰ τὴν κατεργασίαν (γναφήν) τῶν δερμάτων, καὶ ἡ «grana» *scarlatto*.

Ὁ δασμὸς τοῦ θαλανιδιοῦ ὑπολογίζεται ὑπὸ τοῦ Καστροφύλακα ὅτι ἀπέδιδε 510 δουκάτα Κερκύρας κατ' ἔτος (ἔτος 1583). Ἐπίσης εἰς 510 δουκάτα ὑπελογίζετο καὶ εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμὸν (c. 371). Ἐννοεῖται οἰκοθεν ὅτι ἐκυμαίνετο ἀναλόγως τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς κατ' ἔτος ζήτησεως. Κατὰ τὸ ἔτος 1570, ἡ ἀπόδοσις τοῦ φόρου ἦτο 410 δουκάτα, καὶ δὲν κατῆλθε κάτω τῶν 400, ἐνῶ ἀντιθέτως ὑψώθη εἰς 930 δουκάτα τὸ ἔτος 1572, εἰς 2030 τὸ ἔτος 1573, διὰ τὴν κατέλθη εἰς 1520 δουκ. τὸ ἔτος 1574, εἰς 1.100 τὸ ἔτος 1575, εἰς 610, τὸ ἔτος 1576, εἰς δουκάτα 710, τὸ ἔτος 1577, ἔτος 1578, εἰς 760 δουκ. ἔτος 1579, εἰς 705, ἔτος 1580, εἰς 550, ἔτος 1581, εἰς 600 καὶ ἔτος 1582, εἰς 400 δουκάτα Κερκύρας (c. 383).

Ὁ δασμὸς τοῦ *grana*¹ ἢ *scarlatto*, ὑπελογίζετο εἰς 161 δουκάτα Κερκύρας (ἔτος 1583). Ἦρχιζεν ἀπὸ 131 δουκ. τὸ ἔτος 1570, ἀλλὰ δὲν ὑπερέβη τὰ 251 δουκάτα, ἔτος 1579, ἐκυμαίνετο δὲ μεταξὺ τῶν 150 καὶ 200 δουκάτων Κερκύρας κατ' ἔτος (c. 371 καὶ 383). Ἀναμιγνύμενον, ὡς γίνεται καὶ σήμερον ὑπὸ τῶν θυρσοδεψῶν τὸ βελανίδι μετὰ τῆς κόπρου τοῦ κυνός, ἀπέβαινε περισσότερον ἀποτελεσματικὸν διὰ τὴν γναφήν.

Βαφεῖα: *Tentoria della Zuecca*¹. Ἡ βιομηχανία τῆς κατεργασίας καὶ βαφῆς φαίνεται πῶς ἦτο ὄλη σχεδὸν εἰς χεῖρας τῶν Ἑβραίων τῆς νήσου. Πράγματι, ἐνῶ ὁ δασμὸς ἐπὶ τῆς «*tintoria della zuecca*» δηλ. τῆς συνουκίας τῶν Ἑβραίων, ἀπέφερε 43 δουκάτα Κερκύρας ἐτησίως (ἔτος 1583) καὶ ὑπελογίζετο ἐπίσης εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμὸν εἰς 43 (c. 371), ἔφθασε δὲ τὰ 52 τὸ ἔτος 1571, τὸ ἔτος 1572, τὰ 90, ἀλλὰ δὲ μικρότερα ποσὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη, οὐχὶ ὅμως ὀλιγώτερα τῶν 30 δουκάτων, τὸ ἔτος 1580 (c. 384). Ἡ «*Conzaria*» ὡς τὴν λέγει ὁ Καστροφύλακας, εἰς τὴν λοιπὴν νήσον, δὲν

γοῦντο καὶ διὰ προσθέτου φόρου 1 δουκάτου κατὰ μόδιον, καὶ ὅτι ἐγένετο μεγάλη ἐξαγωγή βελανιδιῶν ἐκ Κερκύρας εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἐπίσης ἀναφέρει καὶ ὁ Τσιτσέλης (Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα, σ. 7), ὅτι πρὸς μεγαλύτεραν ἐπίδωξιν, ἔπρεπε νὰ τὰ μεταφέρωσιν οἱ χωρικοὶ εἰς ὄρισμένας ἀποθήκας, ἐνθα μετέβαιναν ὁ ἐνοικιαστής, καὶ τὰ ἠγόραζεν 8 μὲν λίρας τὸ ἑκατόλιτρον τῆς πρώτης ποιότητος, 4 δὲ τῆς δευτέρας, καὶ ὅτι οἱ θυρσοδέψαι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ χρησιμοποιῶσι μόνον ἐντόπιον βελανίδι: Προστασία τῆς ἐγχωρίου παραγωγῆς.

1. Τὸ *grana* σημαίνει *scarlatto cremisi* καὶ ὄχι σιτηρὸν, σίτον, διότι τὸν σίτον ἐκάλουν *formento* καὶ *frumento*. Ἰδ. καὶ Meyer *Konversation—Lexikon*, *grana*=*Kermes* = τὸ ἴσχανον, ὁ ὀρνυκτὸς κέρμησις: Ἑλληνιστὶ λοιπὸν *grana*, σημαίνει κόκκος, πρινοκόκκι, κόκκος βαφικὸς φοινικίος.

2. *Zuecca* καὶ *Zudeca* καὶ ἄλλαι λέξεις, τὰς ὁποίας ἀπαντῶμεν μὲ διαφόρους γραφὰς εἰς διάφορα ἐγγράφα τῆς ἐποχῆς, ἐνῶ σημαίνουσι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα: *tintoria* λ.χ. καὶ *tentoria*, καὶ *conzaria*=βαφή, βαφεῖον.

ἀπέδιδε ποτὲ περισσότερα τῶν 3 δουκάτων Κερκύρας, πολλάκις δὲ καὶ δὲν ἀναφέρεται καθόλου εἰς τὸν πίνακα τῶν «*delivrason*» (c. 383).

Δασμὸς ἐπὶ τῶν μύλων: *Scuella di Molini*. Ὁ δασμὸς ἐπὶ τῶν μύλων ἐκαλεῖτο «*scuella di molini*»¹ ὑπελογίζετο δὲ ἡ ἀπόδοσις αὐτοῦ εἰς 4 δουκάτα Κερκύρας ἐτησίως (ἔτος 1583), καὶ εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμόν ἐπίσης ἀναφέρονται 4 δουκάτα (c. 371). Ἦρχισεν ἀπὸ 6 1/2 δουκάτα τὸ ἔτος 1570, κατῆλθεν εἰς τὰ 3 τὰ ἐπόμενα ἔτη, ἀνῆλθεν εἰς τὰ 6, τὸ ἔτος 1578, εἰς τὰ 12 καὶ 14, τὰ ἔτη 1579 καὶ 1580, καὶ δὲν ἀναφέρεται καθόλου εἰς τὰ ἄλλα ἔτη (c. 383).

Ἐλαιον². *Ooglio*. Σπουδαῖον προϊόν τῆς νήσου, ἦτο καὶ τὸ ἔλαιον, ὃ δασμὸς τοῦ ὁποῖου ἀπέδιδε κατὰ μέσον ὄρον, 65 δουκ. Κερκ. κατ' ἔτος, καίτοι ἀπὸ τοῦ 1570-1573, ἀπέφερε μόνον 25 δουκάτα. Εὐνόητον ὅτι καὶ ὁ φόρος τοῦ προϊόντος τούτου ἐξηρητάτο ἐκ τῆς «*ἐσοδείας*» καὶ τῆς ἐξωτερικῆς ζητήσεως (c. 371 καὶ 384).

Ἄγκυροβολία. *Riva*³. Τὸ ἐμπόριον ἐδάρυνε, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ δασμὸς ἀγκυροβολίας τῶν πλοίων, «*Riva*» καλούμενος, προϋπολογίζεται δὲ ἡ ἀπόδοσις τοῦ δασμοῦ τούτου, εἰς μὲν τὸν τυπικὸν προϋπολογισμόν, δουκάτα Κερκύρας 300 (c. 371), εἰς δὲ τὰ ἔτη: 1570 δουκάτα 380, ἔτος 1571, δουκάτα 400, ἔτος 1572, δουκάτα 910, ἀνωτέρα ἀπόδοσις ὄλων τῶν ἐτῶν, καὶ τὸ ἔτος 1574, δουκάτα 201, ἀπόδοσις κατωτέρα ὄλων (c. 383)

«*Traffego*»⁴ τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἀντιστοιχῇ μὲ τὸν δασμὸν λεγόμενον

1. *Scuella* καὶ *scudella* = κύαθος, κοινῶς γαδάθα, λέγεται καὶ σήμερον σκουτέλλα καὶ γαδάθα, μέτρον χωρητικότητος ἐνταῦθα.

2. Ὅπως ἐν Κρήτῃ, οὕτω καὶ εἰς τὴν Κέρκυραν ἐκαλλιεργεῖτο ἀνέκαθεν ἡ ἐλαία, καὶ καθὼς παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ Ἄνδρεάδης (ἐνθ. ἀνωτ. Τομ. II σ. 12), ἡ Κέρκυρα θεωρουμένη μακρόθεν, δίδει τὴν ἰδέαν θάσους, εἰς δὲ τὴν γλῶσσαν τῶν κατοίκων Κέρκυρα καὶ ἐλαία φαίνονται δύο ἰδέαι ἀναπόσπαστοι, «*ἐσοδεῖα*» δὲ ἡ «*σοδεῖα*» σημαίνει ἀποκλειστικῶς τὴν ἐσοδεῖαν τῶν ἐλαίων, καθὼς ἐν Κρήτῃ ἡ λέξις «*εβεντέμα*» σημαίνει τὸ ἴδιον. Τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐλαίας ἐπροστάτευσεν καὶ ἡ Βενετία διὰ διατάξιν καὶ προστατευτικῶν τινῶν μέτρων, δι' ἀπαλλαγῆς τοῦ ἐλαίου ἐκ τοῦ φόρου τῆς δεκάτης καὶ δι' ἄλλων ἀμοιβῶν, εἰσῆγοντο δὲ τὰ ἔλαια τῆς Κερκύρας καὶ τῆς Κρήτης εἰς Βενετίαν ἢ καὶ ἐξήγοντο πάλιν ἐξ αὐτῆς εἰς τὰς ξένας χώρας καὶ ἀγοράς καὶ εἰσέπραττεν ἡ Βενετία οὕτω δασμὸν εἰσαγωγῆς καὶ δασμὸν ἐξαγωγῆς, καθισταμένη οὕτω ἐλευθέρα ἀπὸ ξένας ἀγοράς, συμφώνως μὲ τὴν ἐμπορικὴν αὐτῆς πολιτικὴν. Ἐκτοσε δὲ μὲ τὰ προστατευτικὰ ταῦτα μέτρα καὶ τὰς ἀμοιβὰς εἰς τοὺς ὑπακούοντας καὶ τὰς ἀπειλὰς καὶ τιμωρίας εἰς τοὺς παρακούοντας, ἐδόθη ἡ ὄψις αὕτη, ὥστε νὰ ἔχομεν καὶ σήμερον τὰ πυκνὰ πράγματα «*λ η ὄ φ ο ι τ α*» καὶ τὸ ὄρατον ἔλαιον Κερκύρας καὶ Κρήτης εἰς τόσῃ ἀφθονίαν!

3. Τὸ ἰαία τὸ ὁποῖον σημαίνει ὄθη, παραλία, λιμάνι, σημαίνει ἐνταῦθα φόρον ἀγκυροβολίας τῶν πλοίων, ὃ ὁποῖος φυσικὰ ἐπεβάρυνε τὰ ἐμπορεύματα. Ἰσως παρόμοιος μὲ τὸ *λιμενιατικόν*, *καταρτιατικόν*, *σκάλα*, τῶν Χρυσοβούλων τῶν Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐνόρμιον τὸ ἀναφερόμενον εἰς τοὺς Αἰγυπτιακοὺς παπύρους.

4. *Traffego* καὶ *traffico* = συναλλαγὴ ἐμπορευμάτων, ἐμπορεία, *commercio*, ὡς τὸν

ἐν Κρήτῃ «Commercio» δηλ. ἐμπόριον καὶ εἰς σημερινήν φρασεολογίαν, δικαιώματα πιάσις. Ἡ πρόσοδος τούτου φαίνεται εἰς μὲν τὸν τυπικὸν προϋπολογισμόν, 50 δουκάτα Κερκ. (c. 371) εἰς δὲ τὸν τοῦ 1570, εἰς δουκάτα 31, διὰ τὰ ἀνέλθη εἰς 100, τὸ ἔτος 1572, καὶ εἰς 200 τὸ ἐπόμενον, κυμαίνεται δὲ μεταξὺ τῶν 50 καὶ 100 δουκάτων Κερκύρας (c. 383).

«*Tornese*»-*Preda*. Ἡ σημασία τῶν δασμῶν τούτων μένει σκοτεινὴ καὶ δὲν δύνανται νὰ ἐκφρασθῶσιν παρὰ γνώμῃ. Ἡ πρόσοδος τοῦ «*tornese*» ὑπολογίζεται εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμόν ὑπὸ τοῦ Καστροφύλακα εἰς 503 δουκάτα Κερκύρας (c. 371). κατὰ δὲ τὴν χρονικὴν περίοδον 1570—1583, κυμαίνεται μεταξὺ 512, 800 καὶ 700, ἐνῶ τὸ ἔτος 1572 ἀνῆλθεν εἰς 1.400 (c. 384).

Τὸ ὄνομα *tornese* καὶ ἡ σημαντικὴ ἀπόδοσις ἀναγκάζουσι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἦτο φόρος τις ὑποπλάσιος, χαμηλὸς μὲν, ἀλλὰ εἰς εὐρεῖαν κλίμακα διαδεδομένος. Ἐνδέχεται λοιπὸν νὰ πρόκειται περὶ φόρου τινὸς ἐπὶ τῆς κυκλοφορίας τῆς λίρας, ἀνάλογος τοῦ φόρου, 1^ο]₀ ὡς ἐν Κρήτῃ.

Ὁ ἕτερος δασμὸς ἐλέγετο «*Preda*», ἦτο δὲ ἡ πρέδα αὕτη κατανεμημένη εἰς τὰ 4 διαμερίσματα τῆς νήσου. Πρέδα Ὀρους, πρέδα Ἀγύρου, πρέδα Μέσης καὶ πρέδα Λευκίμμης. Δὲν μᾶς φαίνεται ὅτι ἡ λέξις *preda*, προέρχεται ἐκ τοῦ *praedia* (*poderi*), δηλαδή ἀκίνητα κτήματα, καὶ ὅτι συνεπῶς

λέγει ὁ Καστροφύλακας τὸν φόρον τοῦτον ἐπὶ τοῦ ἐμπορίου ἐν Κρήτῃ, καὶ *trafficare* ἢ *commerciare*—ἐμπορευέσθαι.

1. «*Tornese*» ἢ «*bon tornese*», ὡς λέγει ὁ Ἀνδρεάδης, δὲν ἔχει γνωστὴν τὴν προέλευσιν, ἀλλὰ συμφωνεῖ οὗτος μὲ τὴν γνώμην τοῦ Σπ. Θεοτόκη, ὅτι τὸ *tornese* συνδέεται μὲ τὸ ὁμώνυμον νόμισμα, γνώμης ἐπιβεβαιουμένης καὶ ἐκ τοῦ ὅτι καὶ ἐν Μεθώνῃ ὁ φόρος ἐπληρώνετο εἰς *τορνέζα*. (Ἰδ. Ἀνδρεάδου, ἐνθ' ἄνωτ. Τόμ. Β, σελ. 47).

2. Περὶ τῆς *preda* τῶν διαμερισμάτων Κερκύρας λέγει ὁ Ἀνδρεάδης ὅτι ἦτο ἐγγεῖτος φορολογία ἐπὶ τῶν δημητριακῶν, καὶ ἦσαν τὸ «*Dazio detto predadi Oros ed Agiru* καὶ τὸ *Dazio intitolato Grana dell' Isola*», ἦτο δὲ ἡ *preda* αὕτη φόρος εἰς εἶδος ἐπιβεβλημένος εἰς ὀρισμένα χωρία, ὧν τὰ μὲν ὤφειλον νὰ συνεισφέρωσιν ὀρισμένην ποσότητα ἀλεύρου, τὰ δὲ ὀρισμένην ποσότητα σιτηρῶν, καὶ παραθέτει χωρία τῆς περιφέρειας Ὀρους καὶ Ἀγύρου τῶν δύο τούτων κατηγοριῶν, ποῖα χωρία ἔπρεπε νὰ συνεισφέρουν σιτηρά, ποῖα δὲ ἄλευρα, καὶ εἰς ποῖαν ἀποθήκην νὰ τὰ μεταφέρωσι. Καὶ ὅτι ὁ φόρος οὗτος κατηγορήθη βραδυτέρον, ἔνεκεν ἴσως τῆς μικρᾶς αὐτοῦ ἀποδόσεως, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν πινάκων τοῦ Καστροφύλακα. Ἀλλ' ὅπως εἶπομεν ἄνωτέρω, «*grana*» σημαίνει *scarlatto*, *cremisi*, *Kermes* καὶ ὄχι σιτηρά ἢ σίτον, τὸν ὁποῖον καὶ ὁ Καστροφύλακας γράφει πάντοτε «*formento*». Ὁ Καστροφύλακας ἀναφέρει τὰς ἀποδόσεις τῶν φόρων τούτων εἰς χρῆμα, εἰς δουκάτα Κερκύρας, καὶ γράφει: «*preda d' Oros et Agiri*» «*preda de Mèzo*» «*preda d' Aleschimo*». Ἄν λοιπὸν ὁ φόρος οὗτος τοῦ Ὀρους καὶ Ἀγύρου ἀπέδιδε περισσότερον τῶν ἄλλων περιφερειῶν: 80 ἕως 120 δουκάτα, ἐνῶ τῆς Μέσης ἀπέδιδε μόνον 12 ἕως 33 καὶ ὁ τῆς Λευκίμμης 2—4 κατ' ἔτος, τοῦτο σημαίνει ὅτι ἦσαν δύο περιφέρειαι, Ὀρος καὶ Ἀγύρου, καὶ ὅτι εἰς αὐτάς θὰ ἦσαν περισσότερα αἰγοπρόβατα. Τοῦτο κατὰ τὴν ἐμὴν ἀντίληψιν.

πρόκειται περί ἐγγείου τινὸς φόρου, ἑμοίου μὲ τὸν «*compatico*»¹ ἢ «*campatico*», ἐν χρήσει τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὰς βενετικὰς ἐπαρχίας. Μᾶλλον, κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀντίληψιν, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει ὅτι εἰς τὴν λατινικὴν *praedia*, πλὴν τοῦ *leia*, ἐλαμβάνετο καὶ ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ *armento*, σημαίνοντος ποιμνῆν, ἀγέλην, τείνομεν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι, *preda* ἐσήμαινε φόρον ἐπὶ τῶν αἰγοπροβάτων. Ἀπίθανον ὅμως εἶναι ὅτι πρόκειται περί φόρου ἐπὶ τῆς βοσκῆς (λειβάδια), διότι τὴν *preda* αὐτὴν τὴν εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, «*nomistro*»² καλουμένην ἢ «*erbadego*»³. Μᾶλλον λοιπὸν φόρον ἐπὶ τῆς κουρᾶς τῶν προβάτων σημαίνει, ἐπὶ τοῦ μαλζοῦ τῶν προβάτων, ὅπως ἀκριβῶς ὑπῆρχε τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀνόλογος *preda* εἰς τὴν Puglia τῆς Ἰταλίας, ἢ ὅποια ἀπετέλει μίαν τῶν κυριωτέρων προσόδων εἰς τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ Βασιλείου τῆς Νεαπόλεως.

Τὸ ὄνομα *Preda* ὑπάρχει καὶ εἰς κώδικα Museo Civico τῆς Βενετίας, γίνεταί δὲ χρήσις τοῦ ὀνόματος τούτου, προκειμένου περί τῶν προσόδων τῶν νήσων, ἀναφερόμενον δὲ καὶ εἰς τινὰ πρόσδοον τοῦ δημοσίου ταμείου Κρήτης, χωρὶς ὅμως νὰ δύναται τις νὰ καθορίσῃ—μὲ ποῖον ἐκ τῶν δασμῶν τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας διὰ τὴν Κρήτην—νὰ τὴν ταυτίσῃ τὴν *preda* ταύτην. Ὁ κώδιξ ἐδημοσιεύθη⁴. ἀλλὰ τὰ διδόμενα τούτου, ἔχοντα τὴν ἀξίωσιν ὅτι ἀναφέρονται εἰς τὰ ἔτη 1582 καὶ 1583, εἶναι εἰς τοιαύτην ἀντίθεσιν μὲ τὰ σύγχρονα διδόμενα τοῦ Καστροφύλακα, ποῦ πρέπει νὰ τὰ ἐκλάβωμεν ὡς τελειῶς φανταστικά διδόμενα, ἂν δὲν θέλωμεν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ κώδιξ, ὄψιμος ἀντιγραφὴ τοῦ XVIII αἰῶνος, φέρει παρηλλαγμένους τοὺς ἀριθμούς.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι εἶναι ἄχρηστοι διὰ σύγκρισιν, καὶ ὁ Καστροφύλακας ἀναμφιβόλως εἶναι πολὺ περισσότερον ἀξιόπιστος. Οὗτος ὑπολογίζει τὰς 4 «*predes*» Κερκύρας ὅτι ἀποδίδουν συνολικῶς 106 δουκάτα Κερκύρας (c. 371), ἀναλυτικῶς δὲ κατὰ τὴν περίοδον 1570—1583, ἢ μὲν *Preda* Ὅρους καὶ Ἄγρου, ἀρχομένη ἀπὸ 88 δουκάτα Κερκύρας (ἔτος 1570),

1. «*Predial-le=compatico—campatico—casatico*» ἐκ τοῦ λατινικοῦ *praedium*—κατὰ τὸν Boerio, *Dizionario Veneto*—, τὸ ὅποσον σημαίνει κτῆμα, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὸ ἐν τῇ ἀγρῇ κτῆμα, χωρίον. Σήμερον ὑπάρχει ἐν Ἰταλίᾳ νεώτερος ὅρος ἐν χρήσει «*prediale*» «*le prediali*», σημαίνει δὲ τὸν δημοσίον φόρον, ὃν καταβάλλουν οἱ ἔχοντες ἀκίνητα καὶ ἰδίως οἰκίας. Ὁ φόρος δὲ οὗτος ἐπὶ Βενετικῆς Δημοκρατίας, ἐλέγετο «*compatico* ἢ «*campatico*» διὰ τὰ κτῆματα καὶ «*casatico*» διὰ τὰς οἰκίας. Τὸ *preda*, πλὴν τοῦ ὅτι ἐσήμαινε λείαν: *praedas hominum pecorumque agere*—λείαν ἀνθρώπων τε καὶ βοσκημάτων ἄγειν, ἐλαμβάνετο καὶ ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ «*armento*» = ἀγέλη, ποιμνῆ. «*armentario*» δὲ ὁ ἀγοφύλαξ, ὁ ποιμενικός. Βλέπε καὶ Du Cange, *Glossarium*, εἰς τὴν λέξιν *praeda* καὶ *paragoga*.

2. «*Nomistro*», ἐκ τοῦ νέμω, νομή, βοσκή, λειβάδι.

3. «*Erbadego*», ἐκ τοῦ *erba*=χόρτος, χλόη καὶ *erbaggio*=νομή, βοσκή.

4. *Billancii Generali* (R. Commissione per pubblicazione dei documenti finanziari della Repubblica di Venezia, Venezia 1912), Tom. I.

κατέρχεται εἰς τὸ ἡμίσιον τὸ ἐπόμενον ἔτος, διὰ τὴν ἀνέλθῃ εἰς τὸ τριπλάσιον σχεδὸν τὸ ἔτος 1575, καὶ νὰ κατέλθῃ πάλιν εἰς 80 δουκάτα, τὸ ἔτος 1583 (c. 383).

Ἡ Preda τῆς Μέσης ἄρχεται ἀπὸ 18 δουκάτα Κερκ. τὸ ἔτος 1570, διὰ τὴν ἀνέλθῃ εἰς 10 δουκάτα, ἔτος 1573 καὶ τελειώνει μὲ 21, ἔτος 1583, ἀφοῦ ἀνῆλθεν εἰς 33 δουκάτα τὸ προηγούμενον ἔτος 1582 (c. 383).

Ἡ Preda τῆς Λευκίμης ἦτο ὅλως ἀσήμαντος, μὴ ὑπερβάσα ποτὲ τὰ 4 δουκάτα Κερκύρας ἐτησίως, κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον (c. 383).

«*Megio*»¹ καὶ *Milio 1 Per mozo*—φόρος τῶν σιτηρῶν, ὅστις ἀπέδιδεν 65 δουλ. (ἔτος 1570), 150 ἔτος (1571), καὶ 170 δουλ. Κερκ. (1572), περαιτέρω δὲ ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας (c. 383).

Μεταξὺ τῶν ἐξαρτημάτων Κερκύρας, δεόν τὸ σημειώσωμεν τὴν νησίδα Ἁγίαπαξος, ἡ ὁποία, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Coronelli², δὲν ἦτο κατωκημένη τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἀλλ' ἐκαλλιεργεῖτο φαίνεται ἐκεῖ ἡ *Grana*, διότι εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμὸν ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας: *della grana dell' Isola (Corfù)*, δασμὸς 161 δουκάτα Κερκύρας, ἀμέσως δὲ «*dell'Isola Antiraxo, δουκάτα 16 καὶ 33 ἄσπρα* (c. 371) εἰς αὐτὸ δὲ τὸ ἐπίπεδον διετηρήθη ἡ πρόσσοδος τοῦ δασμοῦ τούτου καθ' ἑλλην τὴν περίοδον 1570-1583 (c. 384).

«*Gabella della Parga*»³. Καὶ εἰς τὴν Πάργαν, διοικητικῶς καὶ ταῦτην ὑπαγομένην εἰς τὴν Κέρκυραν, ἐσυνηθίζετο ἡ «*Gabella*», ὁ δασμὸς δὲ οὗτος ἔδιδε, κατὰ τὸν τυπικὸν προϋπολογισμὸν, 117 δουκάτα Κερκύρας ἐτησίως (c. 371), εἰς τὸ αὐτὸ δὲ περίπτω ἐπίπεδον παραμένει καὶ καθ' ἑλλην τὴν περίοδον 1570 - 1583 (c. 383). Ἐπίσης εἰσεπράττετο ἐνταῦθα καὶ τὸ δικαίωμα τῶν ὑδάτων τοῦ Φαναρίου καὶ τῆς Bastia.

«*Datio delle acque del Fanaro e Bastia*»⁴ τοῦ πρώτου χυνομένου εἰς τὴν θάλασσαν πλησίον τῆς Πάργας, καὶ τοῦ νεροῦ τῆς Σαγιαίδος χυνομένου ἀκριβῶς ἀπέναντι τῆς Κερκύρας. Κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα, τὰ νερὰ ταῦτα ἦσαν ἀρδευτικὰ τῶν παρακειμένων γαιῶν, καὶ ὁ δασμὸς τούτων ἐξεμισθοῦτο ἀνά τριετίαν. Εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμὸν, ὑπολογίζει ὁ Καστροφύλακας τὰ μὲν νερὰ τοῦ Φαναρίου, εἰς 17 δουκάτα Κερκύρας καὶ 34 ἄσπρα, τῆς δὲ Σαγιαίδος, εἰς 66 δουκάτα καὶ 34 ἄσπρα κατ' ἔτος (c. 371), κατὰ δὲ τὴν

1. Τὸ *megio* καὶ *meglio*, ἢ *miglio* σημαίνει *melega, saggina, Grano—turco*, δηλ. ἀραβόσιτον, σιτηρὰ, ἄρα πρόκειται πάντως ἐνταῦθα περὶ τοῦ δασμοῦ τῶν σιτηρῶν, τὰ ὅποια, ὡς ἐλέπομεν, ἀπέδιδον ἐλάχιστα. Τὸ «*mozo*» δὲ καὶ *moggio*, σημαίνει τὸ μέδιον, ὡς φαίνεται καὶ κατωτέρω καὶ ἀλλαχοῦ.

2. P. Corodelli, *Isolario dell' Atlant Veneto, Venez. 1696*.

3. Ἡ *Gabella* ἦτο ὁ τελωνειακὸς δασμὸς τῆς Πάργας, ἣτις ἐξηρτάτο διοικητικῶς ἐκ τῆς Κερκύρας, ἀναφέρει δὲ ὁ Καστροφύλακας εἰς τοὺς προϋπολογισμοὺς του καὶ τὰ ἔξοδα τῆς Πάργας.

4. Ἡ ἐπὶ Βενετῶν *Bastia* ἦτο ἡ Σαγιαίδα.

περίοδον 1570 - 1583, τὰ μὲν τοῦ Φαναρίου νερὰ ἦσαν ἐνοικιασμένα ἀντὶ δασμοῦ πρὸς τὸ δημόσιον, κυμαινομένου μεταξὺ 32 καὶ 45 δουκάτων, κατὰ τριετίαν τὰ δὲ τῆς Σαγιάδος, μεταξὺ 200 καὶ 300 δουκάτων Κερκύρας κατὰ τριετίαν (c. 384). Ἐτέρα πρόσδοδος τοῦ δημοσίου, ἔκτακτος ὅμως αὕτη, καὶ μὴ ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Καστροφύλακα εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμόν, ἐμφανίζεται ὅμως αὕτη εἰς τοὺς προηγουμένους, προήρχετο ἀπὸ τὴν λιανικὴν πώλησιν διαφόρων προϊόντων καὶ ἰδίως σιτηρῶν, ἐκ μέρους τοῦ δημοσίου πρὸς τοὺς ἰδιώτας¹. Καὶ ἡ πρόσδοδος αὕτη ἐκ τῆς πωλήσεως σιτηρῶν τῆς δημοσίας ἀποθήκης, ἀπέφερον εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, οὐχὶ εὐκαταφρόνητα ποσά : Τὸ ἔτος 1579 «scossi da formenti venduti del fontego pubblico» δηλ. ἡ πώλησις ἐκ τῆς δημοσίας ἀποθήκης σιτηρῶν καὶ ἄλλων ζωοτροφιῶν «per più vittuarie e monition vendute» ἀπέδωκεν 1.472 δουκάτα Κερκύρας καὶ 14 ἄσπρα, καὶ ἡ τοῦ ἄλατος 40 (c. 375), τὸ ἔτος 1580 ἐκ μὲν τῆς πωλήσεως σιτηρῶν, 13.020 δουκάτα καὶ 44 ἄσπρα, ἐκ τῶν ἄλλων ζωοτροφιῶν 113 δουκ. καὶ 49 ἄσπρα καὶ ἐκ τοῦ ἄλατος 100 δουκ. Κερκύρας (c. 377), καὶ τὸ ἔτος 1581 ἐκ μὲν τοῦ σίτου 1.140 δουκ. Κερκ. καὶ 10 ἄσπρα καὶ ἐκ τοῦ ἄλατος 89 δουκάτα καὶ 2 ἄσπρα (c. 379).

Τὸ πρᾶγμα δὲν πρέπει νὰ ἐκπλήττη· ὁ Γρίτης λέγει εἰς τὴν ἐκθεσίν του ὅτι, «ἡ Κέρκυρα εἶναι ἐκ φύσεως γόνιμος εἰς σιτηρά, ἀλλ' ὅτι ἐνεκεν τῆς τελείας ἐλλείψεως τῶν μέσων καλλιέργειας ἐκ μέρους τῶν χωρικῶν, καὶ τῆς ἀδιαφορίας τῶν κτηματιῶν, ἡ νῆσος δὲν παράγει τὰ ἀναγκαιοῦντα πρὸς συντήρησιν τοῦ πληθυσμοῦ σιτηρά, εἰ μὴ μόνον διὰ 4 μῆνας τὸ ἔτος», καὶ προσθέτει ὅτι θὰ ἦτο «ῥαῖα ἐπιχειρήσεις νὰ δώσῃ τις τὰ μέσα καὶ νὰ ὠθήσῃ τοὺς χωρικοὺς εἰς τὴν καλλιέργειαν, διὰ νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς δυστυχεῖς ἐκεῖνους χωρικοὺς ἀπὸ τὴν πτωχείαν εἰς ἣν εὐρίσκονται».

Ἄλατα. *Sali.* Ἡ Κέρκυρα, τέλος, εἶχε τρεῖς ἀλυκάς: ἡ μία τῆς Δευκίμμης ἡ ὁποία ἀπέδιδε τὸ ἔτος 1583, moggetti² 46.400 ἄλατος· ἡ δευτέρα, εἰς τὴν Μεγάλῃν Πεδιάδα, Μεγάλο Κάμπο, *Campagna Grande*, ἀποδίδουσα κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 45.000 moggetti, καὶ ἡ τρίτη τοῦ Ποταμοῦ τῆς ὁποίας τὴν ἀπόδοσιν δὲν μᾶς λέγει ὁ Καστροφύλακας (c. 384).

Τὸ ἄλας τοῦτο ἐστέλλετο εἰς Βενετίαν, διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς, ἐπληρῶνετο δὲ ἀπὸ τὴν ἐπὶ τούτῳ ὑπηρεσίαν τοῦ ἄλατος. Οὕτω βλέπομεν ὅτι τὸ ἔτος 1579, ἐλήφθησαν ὑπὸ τοῦ ταμείου Κερκύρας, διὰ λογαριασμόν ἄλατος εἰς Βενετίαν σταλέντος, 558 δουκάτα Κερκύρας (c. 375), τὸ ἔτος 1580 δὲν

1. Κατὰ τὰς σχετικὰς διατάξεις, ἔπρεπε νὰ φυλάσσωνται τὰ σιτηρά, τὰ ἐκ τῶν φόρων, ὡς εἶδομεν, δέκατα προερχόμενα, εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ δημοσίου καὶ νὰ δίδωνται πρὸς πώλησιν εἰς τοὺς ἰδιώτας μὲ λογικὰς τιμὰς. Εἶπομεν δὲ εἰς τὰ περὶ Ζακύνθου κυρίως καὶ Κεφαλληνίας, πόσαι κλοπαὶ καὶ καταχρήσεις ἐγένοντο.

2. Moggetto καὶ moggio καὶ mozzetto=μέτρον τῶν σιτηρῶν καὶ τοῦ ἄλατος *misura*, τὸ μόδιον, τὸ ἐν Κρήτῃ μουζούρι, ὡς εἰπωμεν.

φαίνεται εἰς τὸν προϋπολογισμὸν τῶν ἐσόδων τοιοῦτον κονδύλιον, καὶ πάντως δὲν ἐγένετο πληρωμὴ, πράγματι δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1581 εὐρίσκομεν τὸ κονδύλιον τοῦτο πολὺ μέγαλον, 1672 δουκάτα καὶ 31 ἄσπρα (c. 379). Αἱ ἄλυκαὶ ὁμῶς φαίνεται πῶς ἦσαν παραμελημέναι, ὅπως καὶ ἐν Κρήτῃ, καὶ ὁ Γρίτης εἰς τὴν ἐκθεσίν του παρατηρεῖ: «Τώρα τὰ ἄλατα δὲν ζητοῦνται πλέον ἀπὸ τὴν Βενετίαν ἢ ἐπειδὴ εἶναι κακῆς ποιότητος καὶ μαῦρα, ἢ διότι ἡ ὑπηρεσία τοῦ ἄλατος ἔχει συμφερωτέρας προσφοράς, ὥστε θὰ εἶναι συμφερότερον νὰ ἐνοικιασθῶσιν αἱ ἄλυκαι εἰς χρῆμα... κατὰ τοιοῦτον δὲ τρόπον θὰ ἀπαλλαγῇ τὸ δημόσιον ἀπὸ τὰ ἐξόδα καὶ ἐξ ἄλλου θὰ ἀυξήθωσιν αἱ εἰσπράξεις».

Ἡ *Ἐξόδα «Speso'-Dispensa della Camera»*. Τὰ ἐξόδα τοῦ δημοσίου ταμείου Κερκύρας, διηροῦντο, ὡς καὶ ἐν Κρήτῃ, εἰς τακτικά καὶ ἔκτακτα. Μεταξὺ δὲ τῶν τακτικῶν ἐξόδων, κατεῖχον τὴν πρώτην θέσιν καὶ διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν σπουδαιότητα ἦν παρουσίαζον, αἱ δαπάναι διὰ τοὺς μισθοὺς καὶ ἄλλα ἐπιδόματα τῶν πολιτικῶν, στρατιωτικῶν καὶ ἄλλων ὑπηρεσιῶν, καὶ δὴ τὰ παχυλὰ μισθολόγια τῆς διοικήσεως τῆς νήσου: τῶν «*Clarissimi Rettori* καὶ *Reggimento*». Ἡ κυβέρνησις συνίστατο ἀπὸ ἓνα κυβερνήτην ἢ διοικητὴν Βάτιον καλούμενον, ἀπὸ ἓνα στρατιωτικὸν διοικητὴν «*Proveditor*» καὶ ἀπὸ δύο συμβούλους «*Consiglieri*».

Ὁ Βάτιος εἶχε μισθὸν κατ' ἔτος 600 βενετικά δουκάτα, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς 669 Κερκύρας καὶ 30 ἄσπρα. Ὁ καπητάνος ἐλάμβανε μισθὸν 250 βενετικά δουκάτα, ἀναλογοῦντα πρὸς 267 κερκυραϊκά καὶ 42 ἄσπρα, καὶ οἱ δύο σύμβουλοι ἀνὰ 525 βενετικά, ἀντιστοιχοῦντα μὲ 583 Κερκύρας καὶ 10 ἄσπρα, ἦτοι 1.166 κερκυραϊκά δουκάτα καὶ 20 ἄσπρα, ὅλοι δὲ ὁμοῦ οἱ ἀνωτέρω «Ἐκλαμπρότατοι Διοικηταὶ» 2.103 δουκάτα Κερκύρας καὶ 42 ἄσπρα (c. 372).

Ἄλλὰ, πλὴν τῶν μισθῶν τούτων, ἐλάμβανον οὗτοι, ὡς καὶ οἱ τῆς Κρήτης, καὶ ἐπιδόματα, καὶ δῶρα (regalie): ὁ μὲν Βάτιος 600 moggetti ἄλατος καὶ 60 λίβρας *citronato*² τὰ Χριστούγεννα καὶ τὰ Θεοφάνεια. Ὁ προβλεπτής δὲ ἐλάμβανε καὶ τὰ δέκατα ἔλου τοῦ ἄλατος τῆς πόλεως: «*la decima di tutti li sali che si fanno in detta città*» τὰ 7 1/2 τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τοῦ ἐνοικίου ἐκάστης ἀλατοποθήκης: «*de ogni bottega di saline a 7 1/2 per ogni una*» (c. 405).

1. «Speso» καὶ «dispensa della Camera» καλεῖ, ὡς εἶπομεν, ὁ Καστροφύλακας τὰ ἐξόδα τοῦ δημοσίου ταμείου, τακτικά τε καὶ ἔκτακτα, καὶ «scosso» καὶ «intrada» τὰ ἐσοδα, τὰς εἰσπράξεις.

2. «Citronato» πρέπει πάντως νὰ σημαίνῃ γλυκὸ: τὸ λεμονάκι, τὸ νεραντζάκι, τὸ πορτοκαλάκι. Ἴδε καὶ Meyers, *Konversations-Lexikon Citrus*: die frischen schalen werden eingemacht und bilden dann das Zitronat oder die Sukkade. Πλὴν τῶν ἄλλων λοιπὸν, μισθῶν καὶ δῶρων ἐλάμβανον οἱ διοικηταὶ Κερκύρας καὶ 60 λίβρας γλυκὸ νεραντζάκι ἓνα διατηροῦν γλυκὸ τὸ στόμα των!

Μισθοὶ καὶ ἐπιδόματα τῶν ἐκλαμπροτάτων διοικητῶν. *Salarii e reghalie di Clarissimi Rettori.* Ἀναλυτικῶς οἱ μισθοὶ οὗτοι ἔχουσιν ὡς ἑξῆς, κατὰ τοὺς πίνακας τοῦ Καστροφύλακα. Εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμόν, ὁ μισθὸς τοῦ Βαΐλου Κερκύρας σημειοῦται δουκάτα Κερκύρας 669 καὶ 30 ἄσπρα, ὁ τοῦ καπητάνου, 267 δουκ. καὶ 42 ἄσπρα, ὁ τῶν δύο συμβούλων, 1.116 καὶ 20 ἄσπρα, ἦτοι 2.103 δουκάτα καὶ 42 ἄσπρα (c. 372). Εἰς τὸν προϋπολογισμόν τοῦ 1579: Διὰ μισθοὺς τῶν διοικητῶν καὶ ἄλλων ὑπαλλήλων «in dar il salario di Clarimi Rettori et altri salariati di essa Camera», δουκάτα Κερκύρας 6.127 καὶ 15 ἄσπρα (c. 376). Εἰς τὸν τοῦ 1580 δουκάτα 6.346 καὶ 37 ἄσπρα (c. 378), φαίνεται δὲ ἐκ τούτου πῶς εἶχον γίνεαι αὐξήσεις τῶν μισθῶν, εἰς δὲ τὸν προϋπολογισμόν τοῦ 1582, φαίνονται ἀκόμη μεγαλειότερα τὰ μισθολόγια ταῦτα: ἦτοι 2.842 δουκάτα Κερκύρας καὶ 16 ἄσπρα, μόνον ὁ Βάβλος, ὁ καπητάνος καὶ οἱ δύο σύμβουλοι, ἀντὶ τῶν 2.103, ἔσαν ἐλάμβανον πρότερον (c. 380). Οἱ σύμβουλοι δὲ καὶ ἄλλοι ἀνώτεροι ὑπάλληλοι, εἶχον πρὸς τούτους, ὡς καὶ ἐν Κρήτῃ, καὶ τὰ ἐνοίκια τῆς κατοικίας των. Τὸ ἔξοδον τοῦτο, τὸ ὅποτον δὲν φαίνεται εἰς τὸν τυπικὸν προϋπολογισμόν, καταγράφεται ἐν τούτοις, εἰς μὲν τὸν τοῦ ἔτους 1579, διὰ δουκάτα Κερκύρας 177 καὶ 40 ἄσπρα (c. 376), εἰς τὸν προϋπολογισμόν τοῦ 1580, διὰ δουκάτα 145 καὶ 13 ἄσπρα (c. 378), καὶ εἰς τὸν τοῦ ἔτους 1581, δουκάτα 153 καὶ 12 ἄσπρα ((c. 380).

Μισθολόγια κατωτέρου προσωπικοῦ. Τὸ κατώτερον προσωπικὸν τῆς διοικήσεως ἀπετέλουν 12 πρόσωπα τῆς ἀκολουθίας τοῦ Βαΐλου: «*officiali del Clarissimo Bailo*» δύο «*trombettis*», καὶ 4 κλητῆρες «*comandatori*» ἢ «*Comandaorì*». ὡς τοὺς καλεῖ ὁ Καστροφύλακας, 1 διευθυντῆς γραφείου τοῦ προβλεπτοῦ — καπητάνου, 1 καθαλιέρος (cavalier) καὶ 4 officiali, 2 κλητῆρες (comandaori), ὁ εἰς πολιτικὸς καὶ ὁ ἕτερος δικαστικὸς. Ἐκ τοῦ προβλεπτοῦ τούτου ἐξηρτῶντο προσέτι: ὁ καπητάνος τῶν cavalarotti della sbiraglia¹ μὲ 12 ἄνδρας καὶ 1 κλητῆρα, ἔστις παροτρύνει τοὺς χωροφύλακας εἰς τὴν ὑπηρεσίαν «*che città li homeni alla guardia*», ὁ καπητάνος τῆς νήσου «*capitan dell' Isola*», ὁ καπητάνος «*della Piazza*»², καὶ ὁ καπητάνος τῆς νυκτερινῆς ὑπηρεσίας «*il capitan de notte*».

Ἡ δαπάνη διὰ τὴν μισθοδοσίαν τοῦ προσωπικοῦ τούτου, σημειοῦται εἰς τὸν προϋπολογισμόν, 1 388 δουκάτα Κερκ. καὶ 27 ἄσπρα (c. 372).

Προσωπικὸν ταμείου. *Salariati de camera (camerari)*³. Τὸ προσωπικὸν τῆς «*camera fiscal*» περιελάμβανε, πλὴν ἐνὸς οἰκονομικοῦ ἐφόρου (camerlingo), ἐκλεγομένου ὑπὸ τῆς πόλεως, καὶ 1 δικηγόρον τοῦ δημοσίου,

1. Cavalarotti della sbiraglia, ἦσαν ἵππεῖς χωροφύλακες.

2. Capitano della piazza, ἦτο ὁ φρούραρχος ὡς λέγομεν σήμερον.

3. Camerari, σημαίνει τὸ προσωπικόν, τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ δημοσίου ταμείου.

1 ἐπιθεωρητὴν (scontro della camera)¹, 1 λογιστὴν (contador)², 1 ἀρχαιοφύλακα (coadiutor)³ καὶ κατώτερον προσωπικόν: masser, fanti, cavallarotto κλπ., ἡ μισθοδοσία τῶν ὁποίων ἀνήρχετο εἰς 329 δουκάτα Κερκύρας, ὁ δὲ σκόνιτρος εἶχε δικαίωμα καὶ πληρωμῆς κατοικίας (c. 372).

Ἀποθηκάριοι: *Sopramasseri*. Ὑπῆρχον πρὸς τούτοις ἐν Κερκύρα 4 στρατιωτικαὶ ἀποθήκαι «fonteghi» ἐφ' ἐκάστης τῶν ὁποίων προΐστατο 1 ἀποθηκάριος *sopramasser* καλούμενος, ἕτερος ἐπιστάτης διὰ τὴν ἀποθήκην τοῦ παλαιοῦ φρουρίου, ἕτερος διὰ τὸν διφυρίτην (per i biscotti), τρίτος διὰ τὰ σιτηρὰ τῆς νέας ἀποθήκης «de formenti del novo deposito» καὶ τέταρτος, τοῦ νέου φρουρίου «della nova fortezza», εἰς δὲ κοινὸς διὰ τοὺς 4 ἐπιστάτας τῶν ἀποθηκῶν, ἦτο ἐπιφορτισμένος νὰ φυλάττη τὰς κλειδας τῶν ἀποθηκῶν τούτων καὶ νὰ ἀνοίγῃ καὶ νὰ κλείῃ τὰς θύρας αὐτῶν: «deputato de aprir e serar le porte di maghazeni de fonteghi» (c. 372).

Μισθοδοσίαι προσωπικοῦ ἀλυκῶν: *Salariati del sal*: Εἰς τὰς ἀλυκὰς ἦσαν ἕνας καπητάνος διευθυντῆς, δύο βοηθοὶ γραμματεῖς καὶ εἰς φύλαξ, λαμβάνοντες ὁμοῦ 186 δουκάτα Κερκύρας μισθὸν (c. 372).

Διάφοροι μισθοδοσίαι: *Salariati diversi*: Εἰς τὸν λιμένα ὑπῆρχεν ὁ λιμενάρχης (Armiraglio di porto), ὅστις ἐλάμβανε μισθὸν ἐτησίως 104 δουλ. Κερκ. καὶ 14 ἄσπρα (c. 373), μεταξὺ δὲ τοῦ προσωπικοῦ τὸ ὁποῖον ἐλάμβανε τὸν μισθὸν του ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου, ἀναφέρονται: 2 ἰατροὶ παθολόγοι καὶ 1 χειροῦργος (doi medici fisici e un ceroico) 2 νοσοκόμοι (guardiani della sanità⁴ καὶ ἕνας καπελάνος διὰ τὸ νοσοκομεῖον, 2 διδάσκαλοι, εἰς Ἑλλην καὶ ἕτερος Λατίνος (doi precettori⁵ latino e greco), 1 γραφεὺς τῶν καταστάσεων (scrivan del anagrafi), 1 ὥρολογιοποιὸς διὰ τὸ ὥρολόγιον τοῦ δημοσίου (deputato de conzar l' orologio), καὶ 1 θυρωρός, διὰ τὰς θύρας τῆς πόλεως (deputato de aprir e serar le porte della città). Πάντες οὗτοι ἐλάμβανον 491 δουλ. Κερκ. καὶ 24 ἄσπρα ἐτησίως (c. 372). Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι καὶ τὸ Βρεφοκομεῖον ἦτο εἰς βάρους τοῦ ταμείου τούτου, τὸ ὁποῖον ἐπλήρωνε τὰς θυλαστρίας (le nene) καὶ τὸν γραμματέα, δουκάτα 240 τὸ ἔτος (c. 373).

Συνταξιοῦχοι. *Prouvisionati*. Καὶ ἐνταῦθα, καθὼς καὶ ἐν Κρήτῃ, συναντῶμεν ἰδιώτας συνταξιοῦχους «*prouvisionati*» καλουμένους, καὶ μεταξὺ τούτων πρόσφυγας di Napoli di Romania, ὡς ἐλέγοντο οἱ Ναυπλιεῖς ὑπὸ τῶν Βενετῶν.

1. Scontro della camera=ἐπιθεωρητῆς, ἐλεγκτῆς.

2. Contador=λογιστῆς.

3. Coadiutor=archivista=ἀρχαιοφύλαξ.

4. Guardiani della sanità=infermieri, δηλ. νοσοκόμοι.

5. Precettore καὶ precettatore=διδάσκαλος.

Τὸ ὅλικόν ποσὸν διὰ τοὺς συναξιούχους τούτους ἢ βοηθήματα τακτικά ἢ ἔκτακτα ἀνήρχετο εἰς 592 δουλκ. Κερκ. καὶ 39 ἄσπρα ἐτησίως (c. 373).

ΠΑΡΓΑ

Αὕτη ἐξηρτάτο, ὡς εἴπομεν, ἐκ Κερκύρας, καὶ οἱ ὑπάλληλοί της ἐπληρώνοντο ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου τῆς νήσου ταύτης. Ἡ Πάργα εἶχεν ἰδικὸν της καπητάνον, μὲ 1 διευθυντὴν γραφείου καὶ 6 μπίρους τῆς ἀκολουθίας του, λαμβάνοντες ὅλοι ὁμοῦ 228 δουλκάτα Κερκύρας (c. 373). Ὅμοίως ὑπῆρχεν εἰς φρούραρχος εἰς τὸ φρούριον τοῦ Ἁγίου Ἀγγέλου, εἰς τὴν περιφέρειαν Ἀγύρου, τὸ ἀρχαῖον φρούριον τοῦ Μιχαὴλ Κομνηνοῦ, ἐλάμβανε δὲ ὁ φρούραρχος οὗτος μισθὸν 76 δουλκ. Κερκύρας ἐτησίως (c. 373).

Δαπάναι στρατιωτικαὶ καὶ δι' ὀχυρωματικὰ ἔργα. Εἰς νήσον, θεωρουμένην ὑπὸ τῶν Βενετῶν, ὡς κέντρον στρατιωτικὸν καὶ ναυτικὸν ἅμα, ὡς ἡ Κέρκυρα, ἦσαν βεβαίως μεγάλα καὶ τὰ ἔξοδα πρὸς συντήρησιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων καὶ ὀχύρωσιν τῶν στρατηγικῶν σημείων, τὰ ὅποια ἦσαν 4 : α) ἡ παλαιὰ φερτέσσα, μέρος τῆς ξηρᾶς, πρὸς ἀνατολὰς τῆς πόλεως, πρὸς προστασίαν τοῦ λιμένος, καλουμένου *Μαιδράκι*, β) ἡ νέα φερτέσσα, ἡ καὶ *Cittadella* καλουμένη, πρὸς βορρᾶν γ) τὸ παλαιὸν φρούριον καὶ 4) τὸ φρούριον τῆς Πάργας.

Πυροβοληταί : *Bombardieri*. Μεταξὺ τῶν ὀχυρῶν τούτων, ἦσαν κατανεμημένοι 50 βομβαρδιέροι, στοιχίζοντες ἐτησίως 2.640 δουλκ. Κερκ. (c. 373).

Ἰταλικὸς στρατός : *Militia Italiana*. Πολὺ περισσότερα ἐστοίχιζεν ὁ Ἰταλικὸς στρατός, ὅστις, ὡς ἐλέχθη ἐν Κρήτῃ, ἔμενε συνήθως εἰς τὰ φρούρια. Ὁ στρατός οὗτος ἀπετελεῖτο ἐνταῦθα ἐξ 920, μεταξὺ στρατιωτῶν καὶ ἀξιωματικῶν, ἡ συντήρησις τοῦ ὁποίου ἐστοίχιζε 37.860 δουλκάτα Κερκύρας καὶ 38 ἄσπρα (c. 373), τὸ μεγαλειότερον δὲ μέρος τῆς δαπάνης ταύτης, ἀντεπροσώπευον οἱ μισθοὶ τοῦ προσωπικοῦ τῶν δύο φρουριῶν, παλαιοῦ καὶ νέου, ἕκαστον τῶν ὁποίων εἶχεν ἴδιον κυβερνήτην, μὲ καπητάνους καὶ ἄλλους ἀξιωματικούς ὑπὸ τὰς διαταγὰς του : Ὁ συνταγματάρχης Onorio Scotto, κυβερνήτης τοῦ παλαιοῦ φρουρίου, ἐλάμβανε μισθὸν ἐτησίως 781 δουλκ. καὶ 10 ἄσπρα. Ὁ συνταγματάρχης Mario Savorgnano, κυβερνήτης τοῦ νέου φρουρίου, 588 δουλκάτα Κερκύρας (c. 373).

Στρατιῶται : «*Stradiotti*». Ὀλιγώτερον ἐστοίχιζε τὸ ἱππικὸν (καβαλαρία καὶ *stratiotti* καλούμενον) ἔχον 1 διοικητὴν, 4 καπητάνους καὶ 60 περίπου στρατιώτας ἱππεῖς, πάντας τακτικούς, ἐδαπανῶντο δὲ διὰ τὴν συντήρησίν του, 4.160 δουλκάτα Κερκύρας κατ' ἔτος (c. 374).

Ἐγκώριοι ἀρχηγοί : *Cernide*. Μισθόν, τέλος ἐλάμβανον καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς τοπικῆς φρουρᾶς «*cernide*» καλουμένης : 3 καπητάνοι, 9 σημαιοφόροι (*alfieri*), 2 λοχίαι (*sergenti*) καὶ 1 τυμπανιστῆς (*tamburino*), τὸ ὅλον δουλκάτα Κερκ. 455 καὶ 40 ἄσπρα (c. 373). Ἐν τούτοις, φαίνεται ὅτι οἱ

ἀριθμοὶ οὗτοι τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων Κερκύρας καὶ τῶν φρουρίων, μετὰ καὶ τοῦ τῆς Πάργας, δὲν ἐθεωροῦντο ἀρκετοὶ ὑπὸ τῶν εἰδικῶν. Ὁ Γρίτης λ.χ. ἔγραφεν εἰς τὴν ἔκθεσίν του σχετικῶς : « Διαφωνοῦσιν—οἱ στρατιωτικοὶ— ὅτι ἐν καιρῷ πολέμου ἡ Κέρκυρα ἔχει ἀνάγκην 6 χιλιάδων πεζῶν (fanti) διὰ τὴν ἀμυνάν της καὶ πολλοὶ θέλουσι 10 χιλιάδας, τῇ ἀληθείᾳ δὲ τόσα εἶναι τὰ ὄχυρά, ποῦ πρέπει νὰ φροντίσῃ κανεὶς, ὥστε ἔχουσι δίκαιον νὰ ζητῶσι τόσους». Ὁ δὲ Γκαρζώνης, ὅστις εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὴν Πάργαν, ἀναφέρει ὅτι οἱ κάτοικοι ὑπέβαλον αὐτῷ αἴτησιν «instantia», ζητοῦντες ἐπαρκεῖς στρατιωτικὰς δυνάμεις, μεταβατικὸν σῶμα, διὰ τὴν προσωπικὴν των φύλαξιν, τὴν λεηλασίαν τῶν κτημάτων καὶ τὴν κλοπὴν τῶν ζώων των ἀπὸ τοῦς Ἀλβανούς. «Καὶ θὰ ἦτο καλόν, προσθέτει ὁ Γρίτης, νὰ τοῦς ἱκανοποιήσῃ τις, διὰ νὰ ἀσφαλίσῃ τὸ ὀλίγον μέρος ποῦ μένει ἀκόμη βενετικὴ κτήσις εἰς τὴν ξηράν».

Ἑκτακτα ἔξοδα: Spese straordinarie. Αἱ μέχρι τοῦδε ἐξελεγχθεῖσαι δαπάναι ἀνήκων εἰς τοὺς πίνακας τῶν τακτικῶν ἐξόδων, ἀλλὰ διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν ἀρχικὸν ἀριθμὸν τῶν ἐξόδων (54.628) ἀναφέρονται τὰ ἑκτακτα ταῦτα ἔξοδα, συνολικότητος 3.330 δουκάτων Κερκύρας (51.298+3.330=54.628) (c. 374). Τὸ μεγαλύτερον κοινὸν τῶν ἐκτάκτων ταύτων δαπανῶν τοῦ προϋπολογισμοῦ, ἐδαπανήθη διὰ τὰς ἀλυκάς, 1.500 δουκάτα Κερκύρας, τῇ ἀληθείᾳ ἔμως, πολὺ κατώτερον τοῦ ἀληθοῦς. Ὅντως εἰς τὸν προϋπολογισμὸν τῶν ἐξόδων τοῦ ἔτους 1579 ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας δουκάτα μὲν 2.266 καὶ 47 ἄσπρα «per sovention date a patroni et capi di sali, per dispensar a salinari per lavorar esse», δουκάτα δὲ 983 καὶ 18 ἄσπρα «per più spese fatte per condur detti sali nelli maggazzeni et in più vascelli per Venezia, mesuratori, palizatori, soprastanti et altro» καὶ 402 δουκ. 25 ἄσπρα «per maggazzeni delle saline, per salvar sali»: Δηλαδή δουκάτα 3.652 καὶ 40 ἄσπρα, διὰ πληρωμὴν βοηθήματος εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας τῶν ἀλυκῶν, ἐπιστάτας, ἐργάτας, ἰδρύσεως ἀποθηκῶν, μεταφορᾶς τοῦ ἄλατος εἰς τὰ πλοῖα, τὰ ὅποια τὸ μετέφερον εἰς Βενετίαν κλπ. (c. 376). Τὸ ἔτος 1580, ἡ ὀλικὴ δαπάνη διὰ τὸ ἄλας, ἀνήλθεν εἰς 2.999 δουκάτα Κερκύρας καὶ 30 ἄσπρα (c. 378), καὶ τὸ ἔτος 1581, εἰς δουκάτα Κερκ. 4.468 καὶ 12 ἄσπρα (c. 380). Διὰ μικρὰς ἐπιδιορθώσεις ὄπλων καὶ γαλερῶν, 280 δουκάτα ἐτησίως, διὰ τὴν παρασκευὴν τοῦ διπυρίτου 300, τὴν ἀγορὰν καυσοξύλων διὰ τοὺς καρδιάνους 20 καὶ τὴν μεταφορὰν νεροῦ εἰς τὴν φορτέτσαν ἕτερα δουκάτα Κερκύρας 15 (c. 374). Ἡ συντήρησις τῶν δημοσίων κτιρίων «Concierì di palazzi» ὑπελογίζετο εἰς 160 δουκάτα Κερκύρας ἐτησίως. Ἐμφανίζονται προσέτι 40 δουκάτα δι' ἀπαλλοτριώσιν ἰδιωτικῶν κτημάτων κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ νέου φρουρίου, τὰ ὅποια μᾶλλον θὰ ἔπρεπε νὰ τεθῶσιν εἰς τὰ τακτικὰ ἔξοδα (c. 374).

Αἱ δημοσῖαι ὑπηρεσίαι : Ταχυδρομεῖον : «mandar posti a turchi», ἀγγελιοφόροι: «pagar messi e barche per lettere pubbliche», καθαρι-

σμόν τοῦ λιμένος Κερκύρας Μαιδράκι καὶ ἄλλα διάφορα ἔξοδα, 800 (c. 374).

Εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐκτάκτων τούτων ἔξοδων ὑπάγονται καὶ τὰ φιλοδωρήματα εἰς τοὺς γείτονας Τούρκους, «καλῆς γειτονιάς» (per vicinar bene), ὡς λέγει ὁ Καστροφύλακας, ὅστις καὶ μᾶς παραθέτει περίεργον κατάλογον τῶν φιλοδωρημάτων τοῦ Κερκυραίου Zuan Calumerio, καπηγάνου καὶ κυβερνήτου τῆς Πάργας ἀπὸ τῆς 19 Ὀκτωβρίου 1583, μέχρι τῆς 8 Ἰανουαρίου 1583, ἔθος βενετικόν, δηλαδὴ 1584.

Τὸ ἐγγράφον τοῦτο μᾶς δίδει πιστὴν ἰδέαν τῶν μεταξὺ Βενετσιάνων καὶ Τούρκων σχέσεων τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Φαίνεται ὅτι εἰς τοὺς τελευταίους ἦσαν ἐξαιρετικῶς ἀρεστά τὰ γυαλικά καὶ τὰ σαπούνια, μεταξὺ δὲ τῶν φαγωσίμων, ἡ ζάχαρις, τὰ γλυκύσματα, καὶ τὸ ξύδι, μάλιστα δέ, πρὸς περιφρόνησιν τοῦ Κορανίου, καὶ τὸ μοσχάτο κρασί!

Ἴδού ὁ κατάλογος τοῦ Καλημέρη: «Spesa fatta da Mr Zuan Calumerio, Corfiotto, ora esistente capitano et governator della Parga, in dar da mangiar a più Turchi Voivondi et altri per vicinar bene, la qual spesa fatta d' a di 19 Ottobre fin 8 Gennaio 1583».

Εἰς τὸν ἐπιστάτην (Sumbassi) τοῦ Βοεβόδα, διὰ φιλοδωρήματα, σαπούνη, γυαλικά καὶ ξύδι, ἐδαπανήθησαν λίρες . . . 11 καὶ 2 σολδιά.

Εἰς τὸν γραμματέα τοῦ Βοεβόδα, ὅστις ἤλθε νὰ διαπραγματευθῆ τὸ ἐμπόριον τῶν σιτηρῶν, ἐδαπανήθησαν λίρες 10.—

Διὰ νὰ φάγῃ ἓνας Τούρκος, τὸν ὅποιον ἔστειλεν ὁ Χουσεϊνης γιὰ νὰ ἐξετάσῃ δι' ἓνα μαῦρο ζῶον ποῦ τοῦ εἶχον κλέψει » 7.—

Εἰς τὸν ἐπιστάτην τοῦ Βοεβόδα, ὅπως ἀφήσῃ τοὺς Ἄλβανούς νὰ μεταφέρωσι τροφίμα » 6.—

Διὰ νὰ στείλουν οἱ ἐκλαμπρότατοι διοικηταὶ μίαν ἐπιστολήν, ἐπλήρωσαν διὰ κρασί μοσχάτο τεσσάρων τενεκέδων (secchi), 6 λίρας, καὶ διὰ νὰ τοῖς ἐπιστραφῶσι μερικὰ μοσχάρια ποῦ τοὺς εἶχον κλέψει(!) ἑτέρας 4 λίρας τὸ ὅλον » 10.—

Διὰ ξύδι, ἐπίτηδες παρασκευασθέν, τὸ ὅποιον ἐδόθη εἰς τὸν Μουσταφᾶ Ἄγα τὸν Παραμυθιώτη, Ἐμίρην τοῦ Φαναρίου, ὅστις ἤλθε νὰ ζητήσῃ τελωνειακὸ φόρο, διὰ ξύλα ποῦ μετεφέρθησαν ἀπὸ τὸ Τουρκικὸν ἔδαφος, μαζί μὲ μοσχάρια τυριά καὶ ἄλλα » 27.—

Διὰ νὰ φάγουν μερικοὶ γέροντες τῶν γειτονικῶν χωριῶν, ποῦ ἤλθον δι' ἀγοραπωλησίαν τῶν σιτηρῶν των » 5.—

Διὰ ζάχαρι, γυαλικά, ξύδι, καὶ ἄλλα φιλοδωρήματα εἰς τὸν Χουσεϊνη, τὸν ἐπιστάτην καὶ τὸν γραμματέα του, οἱ ὅποιοι ἤλθον νὰ διαπραγματευθῶσιν ἐμπορεύματα μὲ ἡμᾶς » 37.—

Διὰ ξύδι ποῦ ἐδόθη εἰς τὸν ἄνω ἐπιστάτην, ποῦ ἤλθε νὰ διευθετήσῃ τὴν διαφορὰν τῶν μοσχარიῶν » 6.—

Διὰ ξύδι πού ἐδόθη εἰς τὸν γραμματέα τοῦ Βοεβόδα Για-
nuzu Zaccaria, ὅστις ἦλθε νὰ διαπραγματευθῆ με τοὺς Διοι-
κητὰς τὰ δέκατα, καὶ πληρωμὴ τῆς θάρκας νὰ τὸν στείλω-
μεν εἰς Κέρκυραν λίρες 38.—

Δι' ἀγορὰν κεραμίδων τῆς οἰκίας πού κατοικεῖ ὁ καπη-
τάνος » 7.—

Δαπάνη διὰ τὸ «πολλὰ τὰ ἔτη» δηλαδὴ τροφή πού δίδεται
εἰς τοὺς κατοίκους τὰ Χριστούγεννα καὶ τὰ Θεοφάνεια . . . » 136.10

Διὰ φιλοδωρήματα εἰς τὸν Βοεβόδα Φαναρίου Χουσεϊνή,
τὸν γραμματέα του καὶ ἄλλους πού διεπραγματεύθησαν τὰ
δέκατα » 105.—

Δι' ἔξοδα πού ἔγιναν εἰς τὸν Βοεβόδα πού ἦλθε με 20
Τούρκους καὶ ἄλλους, νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν Ἀγυιὰν νὰ πάρουν
τὰ παιδιὰ τοῦ Λούκο, ἐπροξένησαν δὲ πολλὰς ζημίας εἰς τοὺς
κατοίκους τῆς Πάργας, καὶ γιὰ φαγητὸν καὶ ἕνα ἀργυροῦν
ποτήρι, πού πῆραν ἀπὸ τὸν καπητάνο » 210.10

Δι' ἐπιδιορθώσεις τῆς οἰκίας τῶν σκοπῶν » 58.10

Τὸ ἔλρον διὰ τὰ ἀνωτέρω 674 λίρας καὶ 12 σολδιά, ἦτοι δουκάτα 121
καὶ 17 ἄσπρα (c. 407).

Περὶ ὁμοίων φιλοδωρημάτων τῆς Βενετίας, ἀλλὰ πρὸς τοὺς αὐτόχθονας
κατοίκους τῆς Πάργας, γίνεται λόγος καὶ εἰς τὴν συνθήκην μετὰ τῆς Βενε-
τίας, τὴν συναφθεῖσαν τῇ 22 Μαρτίου 1401, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Πάργα τίθε-
ται ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς πρώτης. Κατὰ τὸ 9 ἄρθρον τῆς συνθήκης ταύ-
της, ἡ Κυρίαρχος ἔπρεπε νὰ χορηγῆ εἰς κάθε οἰκογενειάρχην τὰ συνήθη
δῶρα: 5 μόδια ἄλατος κατ' ἔτος, δύο δὲ φορὰς τὸ ἔτος, τὴν 31 Δεκεμβρίου
καὶ τὴν 5 Ἰανουαρίου τηγανίτας καὶ ἄλλα γλυκίσματα. Κατὰ τὴν ἰδίαν δὲ
συνθήκην, ἐδικαιούντο οἱ κάτοικοι νὰ εἰσπράττωσιν 8 ἡμέρας τὸν τελωνεια-
κὸν φόρον ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς ἔλων¹ τῶν ἐμπορευμάτων, διὰ
νὰ χρησιμεύσῃ τὸ εἰσπραττόμενον χρήμα διὰ τὴν 8)ῆμερον πανήγυριν τῆς
Ρουσαλίας ἢ Ροζαλίας, εἶδος Ἀπόκρευο, λαμβάνουσα χώραν κατὰ τὸ πρῶ-
τον 8)ῆμερον τοῦ Μαΐου².

Μεταξὺ τῶν ἐκτάκτων τούτων ἐξόδων συγκαταλέγεται ἐνταῦθα καὶ ἡ
ὡς ὑπηρεσία τοῦ δημοσίου ἐπίσης θεωρουμένη, ἐτησίᾳ ἐπιθεωρήσις τῆς νή-
σου «la visita dell' Isola» ὑπὸ τῶν Διοικητῶν, ὡς καὶ ἐν Κρήτῃ. Ἐν τού-
τοις ἡ δαπάνη ἐνταῦθα ἦτο σχετικῶς πολὺ μικρά, μόλις 50 δουκάτα Κερ-
κύρας κατ' ἔτος (c. 374). Ἐπίσης εἰς διαφόρους δημοσίας ἑορτάς, διέθετε τὸ
δημόσιον ταμεῖον μικρὰ τινα ποσὰ ὡς ἑπαθλα εἰς τοὺς κατὰ τὰς ἑορτάς

1. Εἰς Πάργαν εἰσήγοντο, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, καυσόξυλα, τυριά, σφάγια καὶ ἄλλα
πολλὰ εἴδη καὶ ἐξήγοντο ἐπίσης εἰς τὰ τουρκικὰ ἐδάφη τὰ ἐκ Κερκύρας προϊόντα.

2. Βλέπε Ἀνδρεάδου, ἐνθ' ἄνωτ. Τόμ. II σελ. 86.

ταύτας τελουμένους αγώνας. Ούτω λ.χ. κατὰ τὰ Χριστούγεννα καὶ τὸ Πάσχα ἐκάστου ἔτους ἐγένετο δημοσία δεξίωσις καλουμένη «πολλὰ τὰ ἔτη», ὡς ἐκ τῶν εὐχῶν ποῦ ὑπεβάλλοντο εἰς τοὺς ἄρχοντας, διὰ δὲ τὴν δεξίωσιν ταύτην, ἣν εἶδομεν καὶ εἰς Πάργαν, διετίθεντο 125 δουκάτα (c. 374). Κατὰ δὲ τοὺς αγώνας τοὺς καλουμένους «corsa agli anelli»¹ γνωστούς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς ἄλλην τὴν Εὐρώπην, διετίθεντο ὡς ἑπαθλα εἰς τοὺς νικητάς, 40 δουλ. (c. 374).

Φορτέτσα παλαιὰ καὶ φορτέτσα νέα. Εἰς τὰ ἔκτακτα ἐξόδα σημειοῖ ὁ Καστροφύλακας, μόνον πρὸς μνεῖαν χωρὶς ἐν τούτοις νὰ τὰς συμπεριλαμβάνῃ εἰς τοὺς προϋπολογισμούς, τὰ ἀληθῶς μέγιστα κονδύλια, τὰ ὅποια ἡ Βενετία ἐδαπάνησε διὰ τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τῆς νήσου. Μᾶς δίδει ἐν τούτοις κατὰ μέρος λεπτομερέστατον πίνακα τοῦ εἶδους τῶν ἐργασιῶν καὶ τῶν δαπανῶν, πίνακα ἐκτεινόμενον, ὅπως καὶ εἰς τοὺς τελωνειακοὺς δασμούς, ἀπὸ τοῦ 1570, μέχρι τοῦ 1584 (c. 381-382). Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς περιόδου ταύτης, ἐξετετέλεσθησαν ἐργασίαι μόνον εἰς τὸ παλαιὸν φρουριον «spesa fatta nella fortezza vecchia di Corfù... dall' anno 1570, fin 9 Novembre 1576, che in detto tempo cessò la spesa de essa fortezza vecchia e continuò alla forrezza nova», δαπανηθέντων 75.692 δουκάτων Κερκύρας καὶ 41 ἄσπρων, ἰσοδυναμούντων μὲ 67.825 βενετικά (c. 382). Ἐπαυσαν ὁμῶς αἱ ἐργασίαι τοῦ παλαιοῦ φρουρίου τὴν 9 Νοεμβρίου 1576, ἀποφασισθείσης τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ νέου φρουρίου ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Giovanni Contarini. Αἱ ἐργασίαι, ἀρξάμεναι τὴν 24 Νοεμβρίου 1576, διήρκεσαν μέχρι τέλους Μαρτίου τοῦ ἔτους 1584, δαπανηθέντων συνολικῶς 407.633 δουκάτων Κερκύρας καὶ 25 ἄσπρων, ἰσοδυναμούντων πρὸς 365.263 βενετικῶν. Ὁ Καστροφύλακας περιγράφει λεπτομερῶς καὶ ἀναλυτικώτατα τὸ εἶδος τῶν ἐργασιῶν τούτων καὶ τῶν χρησιμοποιηθέντων ὕλικῶν (c. 381).

Ἄλλὰ καὶ ὁ Γρίτης, ὅστις περιγράφει λεπτομερέστατα, εἰς τὴν πρὸς τὴν Γερουσίαν τῆς Βενετίας ἐκθεσίῃ του, τὰ ἔργα τούτα προσθέτει: «τὰ ἔργα εἶναι σχεδὸν τέλεια», ἀναφέρει τὴν μεγάλην εὐγνωμοσύνην τῶν κατοίκων Κερκύρας πρὸς τὸν Ἰωάννην Κονταρίνην «θεμελιωτὴν τῆς φορτέτσας ἐκείνης, πρὸς τὸν ὅποιον ἠσθάνοντο ὑποχρέωσιν ὡς νὰ ἦτο κοινὸς ὄλων πατήρ, καὶ διατηροῦν πρὸς αὐτὸν εὐμενῆ τὴν μνήμην».

Ταῦτα γενικῶς περὶ τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων, ἰδιαιτέρως δὲ οἱ προϋπολογισμοὶ τῶν ἐτῶν 1579—1580 καὶ 1581 παρουσιάζουσι: ὁ μὲν τοῦ 1579: ἔσοδα μὲν 34.765 δουκάτα Κερκύρας καὶ 7 ἄσπρα: ἦτοι ἀπὸ ἐμμέσους φόρους καὶ ἄλλας εἰσπράξεις 16.720 δουκάτα καὶ 32 ἄσπρα. Ἀπὸ δὲ τὰ χρήματα τὰ σταλέντα ἐκ Βενετίας, ἀπὸ παλαιὰ χρέη εἰσπραχθέντα, ἀπὸ τὰ πε-

1. Οἱ αγῶνες «τοῦ δακτυλιδιοῦ» «corsa agli anelli» ὡς ἐλέγετο, συνίστατο εἰς τὸ νὰ περάσῃ ὁ ἀγωνιστὴς τὸ βέλος διὰ μέσου τοῦ δακτυλιδιοῦ ἐφιππος ἐν καλπασιμῶ. Ἐτελοῦντο δὲ τοιοῦτοι αγῶνες τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καθ' ἄλλην τὴν Εὐρώπην.

ρισσεύματα τῶν ταμείων Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου ἔτερα 18.044 δουκάτα καὶ 25 ἄσπρα, τὸ ἔλ. ἔσοδα ἔτους 1579 δουκάτα Κερκύρας 34.765 καὶ 7 ἄσπρα (c. 375)

Ἐξοδα δὲ 56.966 δουκάτα Κερκύρας καὶ 7 ἄσπρα: ἦτοι 43.317 δουκάτα καὶ 35 ἄσπρα, διὰ μισθοῦς τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ὑπαλλήλων, διὰ συντήρησιν καὶ μισθοδοσίαν στρατοῦ καὶ ἄλλων ὁμοίας φύσεως δαπανῶν, καὶ 13.649, δι' ἄλλα τακτικὰ καὶ ἔκτακτα ἐξοδα, μεταξὺ τῶν ὁποίων 1.174 δουκάτα καὶ 4 ἄσπρα διὰ τὴν Πάργαν (c. 376).

Προϋπολογισμὸς τοῦ 1580: ἔσοδα μὲν 56.492 δουκάτα ἄσπρα 9: Ἄπο ἐμμέσους φόρους, εἰσπράξεις παλαιῶν χρεῶν, πωλήσεις σιτηρῶν, ἄλατος καὶ ἄλλων, ἐπιτοπίων δανείων, καὶ τέλος ἐκ Βενετίας σταλέντων χρημάτων (c. 377).

Ἐξοδα δὲ 51.248 δουκάτα καὶ 26 ἄσπρα: μισθοῦς πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ὑπαλλήλων, καὶ συντηρήσεις στρατοῦ, 39.699 δουκ. 2 ἄσπρα καὶ 11.549 δουκάτα, μεταξὺ τῶν ὁποίων 1.649 δουκ. 26 ἄσπρα διὰ τὴν Πάργαν, ἔκτακτα καὶ ἄλλα ἐξοδα (c. 378), καὶ προϋπολογισμὸς τοῦ 1581: Ἐσοδα μὲν 49.653 δουκάτα καὶ 40 ἄσπρα: Ἄπο ἐμμέσους φόρους, χρέη εἰσπραχθέντα, δάνεια ἐπιτόπια, πωλήσεις σιτηρῶν, ἄλατος κλπ. ἐκ τῶν δημοσίων ἀποθηκῶν περισευμάτων τῶν ταμείων Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου κ.λ.π. (c. 379).

Ἐξοδα δὲ 43.682 δουκάτα καὶ 16 ἄσπρα: διὰ μισθοδοσίας πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ὑπαλλήλων, συντηρήσεις στρατοῦ καὶ ἄλλα ὅμοια 35.126 δουκάτα καὶ 12 ἄσπρα, καὶ ἔτερα διάφορα ἐξοδα, 8 556 δουκάτα Κερκύρας, μεταξὺ τῶν ὁποίων, δουκάτα 860 καὶ 17 ἄσπρα διὰ τὴν Πάργαν (c. 380).

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

Κέρκυρα (πόλις) 28 ἐνορίαι:	ἄνδρες	γυναῖκες	παιδιά	γέροντες
Ἐνορία Παναγίας Ἐλεούσας	62	100	36	—
» Ἁγίου Σπυρίδωνος	56	108	49	—
» Παναγίας Σπηλιώτισσας	55	150	51	8
» Ταξιαρχῶν	23	42	20	—
» Μάμαλο καὶ Μαμαλὸ	45	127	71	7
» Ὑπαπαντῆς	90	152	54	—
» Ὀδηγητρίας	145	230	111	9
» Sotira Agriougni, Σωτηριώτισσα	92	192	76	—
» Ἁγιος Νικόλαος τῶν Εἰένων	70	121	65	—
» Χαριτωμένης Κρεμαστῆς	24	55	23	—
» Κερᾶς Λιμνιώτισσας	14	30	10	—
» Κερᾶς Ἀντιδουნიώτισσας	100	200	80	10
» Ἁγίου Δημήτρη	44	70	32	—
» Matufini καὶ Ἀδράμο (ἔξω τῶν τειχῶν)	190	320	228	2

	άνδρες	γυναίκες	παιδιά	γέροντες
Ένορρία Πλατυτέρας και Ἁγίου Νικολάου	84	177	56	3
» Παλαιόπολις	48	70	37	2
» Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου	30	48	17	—
» Ἁγίας Τριάδος	90	156	88	3
» Ἁγίων Πατέρων	68	154	54	8
» Ἁγίου Νικολάου τῶν Ἀλθανῶν	30	108	20	—
» Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου στὸ Παληόκαστρο	50	93	37	3
» Ταξιάρχῶν	43	126	48	1
» Ἁγίου Ἀγτωνίου	57	96	32	2
» Ἁγίου Ἀθανασίου	84	100	60	—
» Ἁγίου Μάρκου	29	129	68	—
» Ἁγίου Σωσιπάτρου	70	51	23	1
» Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου	60	100	65	8
» και Ἁγίας Παρασκευῆς	60	100	40	6
Λατῖνοι εἰς τὸ φρούριον και Cittadella (πολίχνη Κερκύρας) ὡς ἐλέγετο Ἰτα- λιστὶ ἢ τότε μικρὰ πόλις Κερκύρας	104	108	34	2
Γυναικόπαιδα στρατιωτῶν	103	140	60	—
	2.018	3.653	1.645	75

ἦτοι ὄλος ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως 7.391 ψυχαί.

Ὁ κῶδιξ ἔχει 7.293 (c. 392).

Στατιστικὴ ὑπαίθρου. «Giusta le polizze presentate per li papati et contestabili d' esso territorio»¹.

Ὁ Καστροφύλακας ἀναφέρει 75 καζάδες

εἰς ὄλην τὴν νῆσον μὲ ὄλικὸν ἀριθμὸν κατοίκων	άνδρες	γυναίκες	παιδες	γέροντες
	3.234	5.554	2.952	188

ὁμοῦ μετὰ τῆς πόλεως (ἀριθ. Καστροφύλ.) 1.920 3.653 1.645 75

ἦτοι ὁ ὄλικὸς ἀριθμὸς πόλεως και ὑπαίθρου Κερκύρας 19.221 ψυχαί²
(c. 393—394).

1. Giusta le polizze presentate per li papati et contestabili, σημαίνει ὅτι οἱ παπάδες και πρωτοστάται τῶν καζάδων ἐκράτουν ἐν Κερκύρα ληξιαρχικὰ βιβλία ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

2. V. A. S. Relaz. di Dalmasia e Levante, λέγει ὁ Ἀνδρέας Ἰουστινιάνης, ἐλεγκτῆς Δαλματίας και Ἀνατολῆς, εἰς τὴν πρὸς τὴν Γερουσίαν ἐκθεσίον του περὶ τῆς ὁποίας εἶπομεν και ἀνωτέρω ὅτι ἡ Κέρκυρα εἶχε τὸ ἔτος 1576 σχεδὸν 18 χιλιάδας κατοίκους οἱ ὅποιοι ἦσαν ὄλιγοι διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς νήσου, τῆς ὁποίας τὰ κυριώτερα προϊόντα ἦσαν ὁ οἶνος, τὸ ἔλαιον και τὸ ἄλας.

Στρατεύσιμοι Πάργας : Εἰς τὴν Πάργαν ἦσαν στρατεύσιμοι 168.	
γυναῖκες	169.
παῖδες	143.
καὶ μικρὰ κοράσια 123 καὶ 4 γέροντες	127.
	= 607. (c.406).

Ἴταλικὸς στρατός. Εἰς τὸ φρούριον Πάργας εὐρέθησαν κατὰ τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν ἐλεγκτῶν Γρίτη καὶ Γκαρζώνη, γενομένην τὴν 17 Φεβρουαρίου 1583 : 1 καπητάνος μετὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ καὶ τοῦ σαλπικτοῦ του καὶ 15 στρατιῶται καὶ ἓνας βομβαρδιέρως (c. 406),

Militia—Strattia—Zernide¹. Ὡς ἐλέχθη ἤδη, ἡ τακτικὴ φρουρὰ τῶν δύο φρουρίων Κερκύρας παλαιῦ καὶ νέου, ἀπετελεῖτο ἀπὸ 900 στρατιῶτας. Τόσοι δὲ περίπου εὐρίσκονται καὶ κατὰ τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν ἐλεγκτῶν Γρίτη καὶ Γκαρζώνη, τὴν γενομένην τὴν 16 Μαρτίου 1584, τελούσαν δὲ ὑπὸ τοῦ συνταγματάρχου Onorio Scotto καὶ Mario Savorgnan (c. 395). Ἡ *strattia* δηλ. οἱ ἐντόπιοι ἵππεις χωροφύλακες, ὑπὸ διαφόρους ἐντοπίους καπητάνους: Θωμᾶν Πλέσσαν, Ζώρζην Πενέρην, Ἀθανάσιον Καρουλᾶν, Σπύρον Βαρβάτη, Ζώρζην Μάνεσσην καὶ Ἰωάννην Σώκια (Zuane Socia) ἀπετελεῖτο δ' αὐτὴ ἀπὸ 72 ἄνδρας, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν καπητάνων τούτων (c.396). Αἱ *Zernide*, ὑπὸ διαφόρους καπητάνους, ἐντοπίους καὶ ξένους, ἀπετελοῦντο κατὰ τὴν ἴδιαν ἐπιθεώρησιν, ἀπὸ 555 ἄνδρας (c. 396).

Πυροβολικὸν καὶ ὕλικὸν πολέμου (munition). Ἡ Κέρκυρα, θεωρουμένη, ὡς ἐλέχθη ἤδη, ὑπὸ τῶν Βενετῶν προπύργιον τῆς Ἰταλίας, ὠχυρώθη ὑπ' αὐτῶν διὰ προσθήκης τοῦ νέου φρουρίου καὶ ἄλλων στρατιωτικῶν ἔργων, ὥστε νὰ θεωρῆται ἀπόρθητος ἀπὸ ξηρᾶς τε καὶ θαλάσσης. Βλέπομεν δὲ εἰς τοὺς πίνακας τοῦ Καστροφύλακα (c. 397—404) πόσον καὶ ποῖου εἴδους πυροβολικὸν ὑπῆρχεν εἰς τὸ παλαιὸν καὶ νέον φρούριον, κατὰ τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν ἐλεγκτῶν Γρίτη καὶ Γκαρζώνη, ἐνεργηθεῖσαν τὴν 15 Μαρτίου 1584. Ὑπὸ μὲν τὴν φύλαξιν τοῦ πρωτοεπιστάτου, Ἀλεξίου Γρίτη 82 πυροβόλα, διαφόρου τύπου καὶ διαμετρήματος, ὑπὸ δὲ τὸν καστελλάνον 7 καὶ ὑπὸ τὸν ἀρχιεπιστάτην Nicolò Figlio 105 πυροβόλα (c. 397).

Σφαῖραι τῶν πυροβόλων τούτων εὐρέθησαν κατὰ τὴν ἐπιθεώρησιν ταύτην, ὑπὸ τὴν φύλαξιν μὲν τοῦ Ἀλεξίου Γρίτη 76.212, ὑπὸ δὲ τὴν τοῦ φρουράρχου Nicolò Figlio, 18.862 (c. 398).

Πυρτίτις χονδρὴ καὶ λεπτὴ διὰ τὰ δύο φρούρια: 722.055 λίθραι καὶ λεπτὴ

1. *Militia* καὶ *milizia*, *stratia* καὶ *strattia*, *zernide* καὶ *cernide*, οὕτω εὐρίσκομεν τὰ ὀνόματα ταῦτα εἰς τὸν Καστροφύλακα μὲ διάφορον ὀρθογραφίαν, εἶπομεν δὲ τί ἦτο *milizia*, *stratia* καὶ *zernide*, καὶ ὅτι ἡ *milizia* ἀπετελεῖτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ Ἴταλοῦς τακτικούς στρατιώτας, οἱ ὅποιοι διέμενον εἰς τὰ φρούρια, ἡ στρατιὰ δὲ καὶ *zernide*, δηλ. ἵππεις μᾶλλον χωροφύλακες καὶ ἡ ἐπιτόπιος φρουρὰ, ὅτι ἀπετελοῦντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ Ἑλλήνων ἐντοπίους.

21.309. (c. 398). Ξασούτως και θειάφι, νίτρον, και άλλα υλικά, όπλα, ξίφη, τόξα, άσπίδες, κράνη και λοιπά, μεταξύ των όποιων έργαλεία και άλλα σιδερικά, και ξυλεία, έν Βενετίας σταλέντα άναφερόμενα καταλεπτός υπό του Καστροφύλακα (c. 404).

Υλικά πολέμου Πάργας. Κατά την έπιθεώρησιν του έλεγκτου Γκαρζώνη, ένεργηθείσαν την 16 Φεβρουαρίου 1583, εύρέθησαν εις τό φρούριον της Πάργας 4 πυροβόλα διαφόρου μεγέθους και 18 σιδηρά μικρότερα, 87 άρχιθούζια, 288 λίβρες πυρίτιδος, 345 σφαίραι των πυροβόλων και άλλα διάφορα πολεμικά υλικά (c. 406).

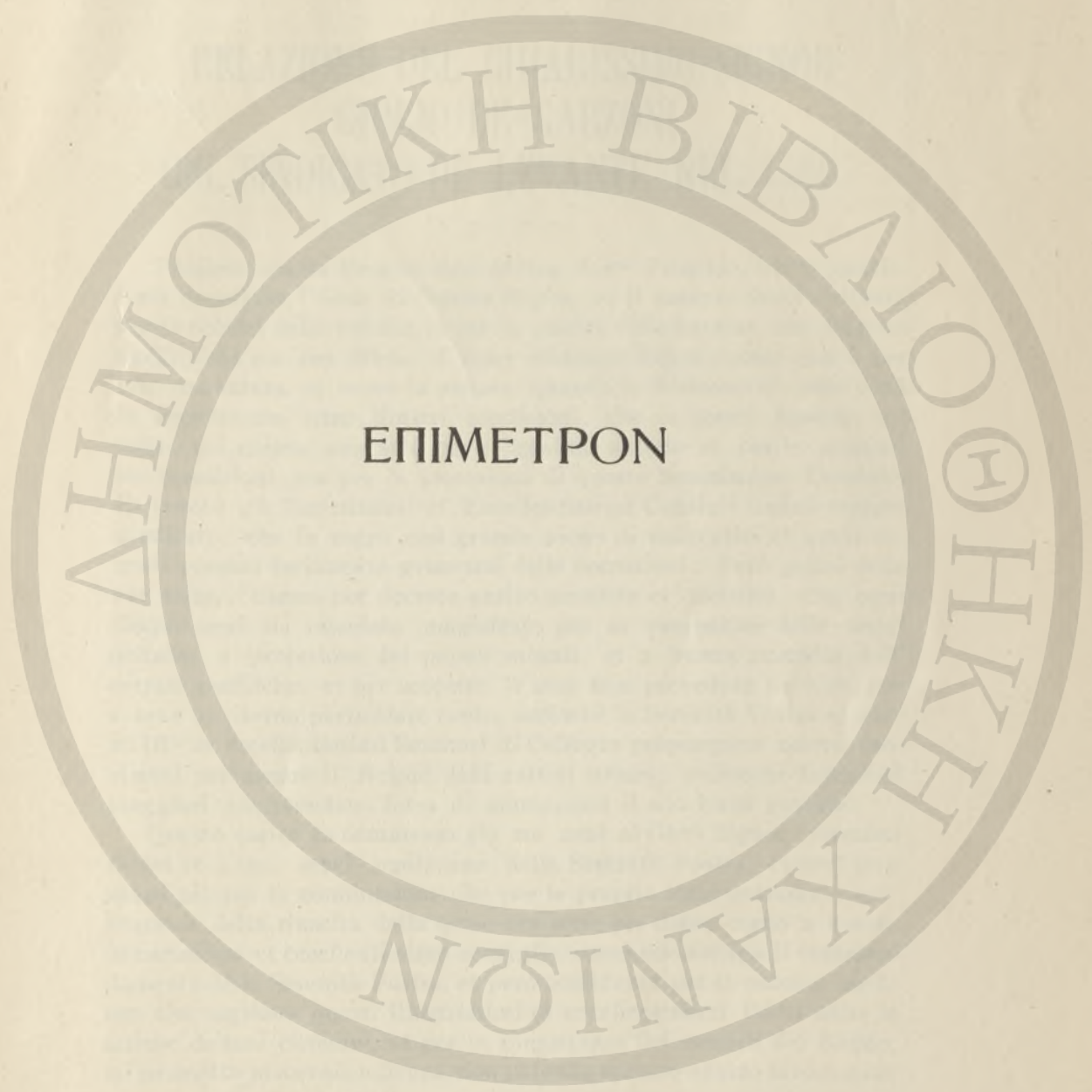
Τοιαύτη ή ιδιόρρυθμος οίκονομική κατάστασις του «Βασιλείου της Κρήτης» και των Ιονίων νήσων, όσας έξητάσαμεν επί τη βάση των δοκουμεντων του Αρχείου της Βενετίας και κυρίως των εκθέσεων των έλεγκτων Giovanni Gritti και Giulio Garzoni, καθώς και των στατιστικών Πινάκων του λογιστου αυτών Pietro Castrolilaca. Γενικώς δε ειπεΐν ή καθόλου ζωή των έλληνικών τούτων χωρών, υπό πάσας αυτης τάς εκφάνσεις, ζωγραφίζεται υπό των έλεγκτων ταύτης, διά της προς την Γερουσίαν εκθέσεώς των, διά των μάλλον μελανών χρωμάτων.

Εΐπομεν ήδη εις πολλά μέρη του έργου τούτου, περί των φορολογικών συστημάτων της Βενετίας εις τάς υπό την κυριαρχίαν αυτης νήσους και περί των μεθόδων της εισπράξεως των φόρων εις αυτάς. Καίτοι τά συστήματα και αι μέθοδοι αυται έφαινοντο ίσως όρθαι εις την Γαληνοτάτην, τά δε ύπ' αυτης λαμβανόμενα αυστηρά μέτρα δίκαια, ως Κυριάρχου, έν τούτοις, και τά φορολογικά συστήματα ήσαν ου μόνον πολύπλοκα και βαρύτατα διά τους έξηνητημένους εκείνους λαούς, αλλά και άδικα και πιεστικά τά ύπ' αυτης και των αντιπροσώπων της λαμβανόμενα μέτρα. Όλις δε βάρβαρος ή μεταχειρίσις των χωρικών υπό των φεουδαρχών, των καστελλάνων, καπητάνων και άλλων, διά τούτο και έπέσυρον τό μίσος των λαών τούτων κατά της Κυριάρχου. Ίδού διατι γίνεται πιστευτόν ότι ή παράδοξος αυτη κατάστασις των Βενετοκρατουμένων νήσων, ώφείλετο πρωτίστως εις τό άρπακτικόν πνεύμα, την άπλησίαν και τάς πάσης φύσεως καταχρήσεις και κλοπάς των ύπαλλήλων της Γαληνοτάτης, και κατά δεύτερον λόγον, εις την τύφλωσιν ή άδιαφορίαν της κεντρικής κυβέρνήσεως, ή τουλάχιστον εις την βραδύτητα μεθ' ής αυτη έλάμβανε τά εκάστοτε μέτρα, τά όποια συνήθως ήσαν άμελέτητα και άψυχολόγητα.

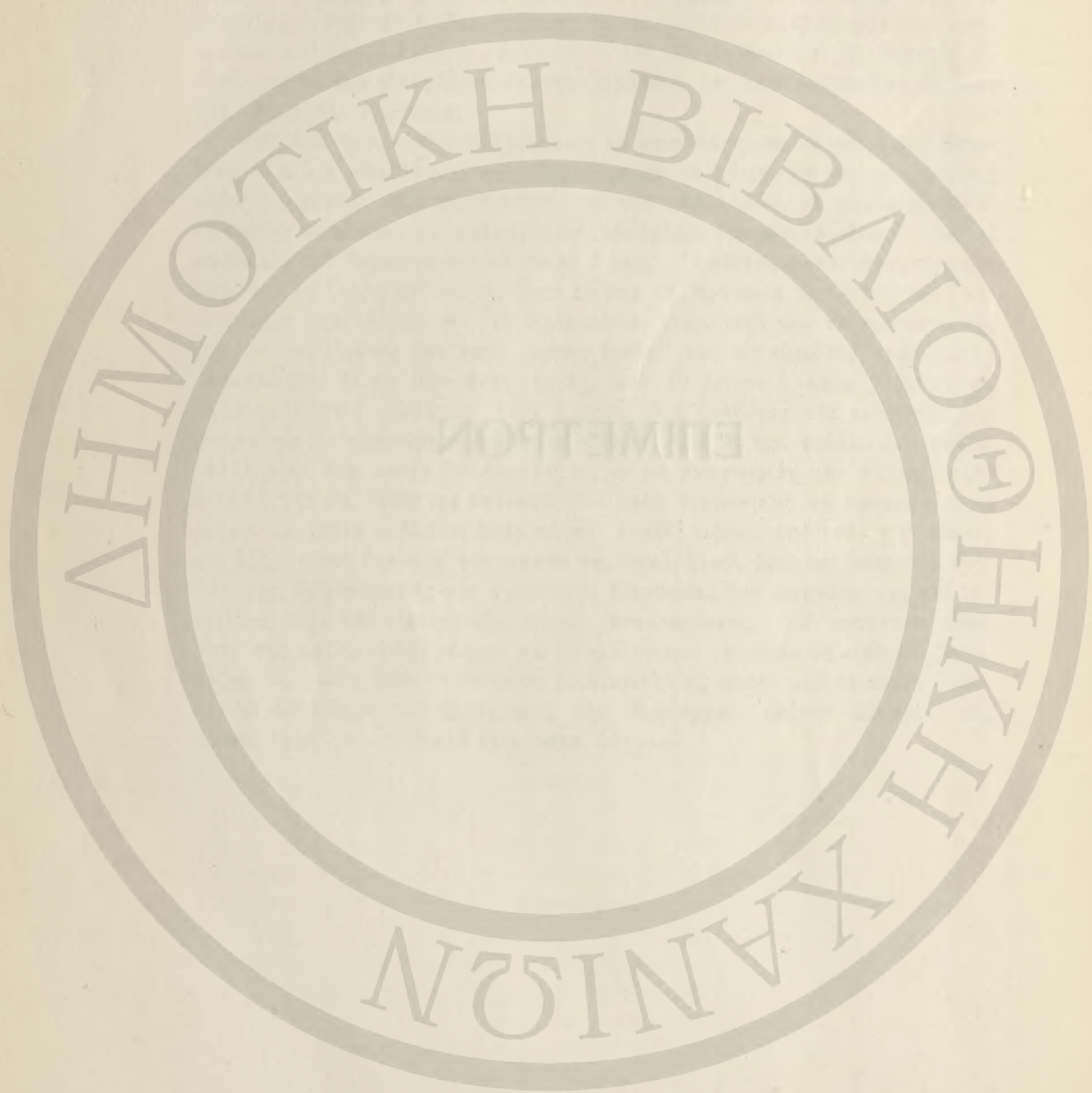
Βεβαίως δέν πρέπει να λησμονή τις ότι εύρισκόμεθα εις την εποχήν της ανακαλύψεως της Αμερικης, ουτε να παραβλέπη την μεγάλην άναστάτωσιν την όποιαν έπροξένησεν έν Ευρώπη ή ανακάλυψις αυτη με τά προϊόντα των μεταλλείων της. Ουτε να λησμονή ότι ένψ ό χρυσός όλης της Ευρώπης έν

κυκλοφορία κατά τὰ τέλη τοῦ XV αἰῶνος ἀνήρχετο μόλις εἰς 850 ἑκατομμύρια, ἐνῶ γυξήθη εἰς τὸ τετραπλάσιον ἢ κυκλοφορία του κατὰ τὰ τέλη τῆς ἐπομένης ἑκατονταετηρίδος, ἐπέφερε δὲ τὸν μέγιστον ὑποβιβασμὸν τῶν νομισμάτων καὶ ἔσχεν ἀνάλογον ἀντίκτυπον ἐπὶ τῶν ἐσόδων καὶ τῶν παντὸς εἶδους χρηματικῶν εἰσπράξεων ἐκάστου Κράτους, καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῆς Κοινωνίας.

Μεθ' ὅλα ἔμμεν ταῦτα δὲν δύναται νὰ δικαιολογηθῶσι τὰ μέτρα τῆς Βενετίας· ἦτο λ.χ. ἀμελέτητον καὶ ἀψυχολόγητον τὸ μέτρον νὰ δίδεται εἰς εἶδος μέρος τοῦ μισθοῦ τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν ὑπαλλήλων, νὰ συμβαίνουσιν δ' ἐκ τούτου αἱ κλοπαὶ καὶ καταχρήσεις, τὰς ὁποίας εἶδομεν, νὰ μένωσι κεναὶ αἱ ἀποθήκαι τοῦ δημοσίου καὶ νὰ πεινᾷ ὁ λαός. Ἀμελέτητα καὶ ἀψυχολόγητα ὄσον καὶ ἐπιβλαβῆ καὶ ἀδίκαια, ἦσαν ἐπίσης τὰ προνόμια τῶν διοικητῶν καὶ ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, τοῦ νὰ διανέμονται ἀναμεταξύ των τὰ προϊόντα τῆς γῆς, ἐκ τοῦ ἰδρώτος τοῦ λαοῦ προερχόμενα, καὶ εἰς εὐτελεῖς τιμὰς, νὰ τὰ μεταπωλῶσι δὲ εἰς ὑψωμένας τιμὰς, καθ' ὃν χρόνον ὁ λαός ἐλιμοκτόνει. Ἀδικαιολόγητος ὡσαύτως ἦτον ὁ φόβος ἧ ἢ βραδύτης τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως, νὰ περικόψῃ τοιαῦτα προνόμια, ὡς δῆθεν πρὸ πολλοῦ κεκτημένα. Ἀλλὰ παρ' ὅλα ταῦτα δὲν δύναται τις νὰ μὴ ἀναγνωρίσῃ τὴν πλήρη καλὴν θέλησιν τῆς Γαλιγοτάτης ἀπέναντι τῶν λαῶν τούτων καὶ τὰ προστατευτικὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα πολλάκις ὑπὲρ αὐτῶν ἔλαβε, κυρίως ἀπὸ τοῦ XV αἰῶνος καὶ ἔξῃς, τόσον ἐναντίον τῶν κακῶν τῆς ὑπαλλήλων, ὅσον καὶ ὑπὲρ τῆς προσωπικῆς, θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐλευθερίας τῶν ὑπηκόων τῆς καὶ ἰδιαιτέρως ὑπὲρ τῆς οικονομικῆς αὐτῶν ἀνακουφίσεως, διὰ προστατευτικῶν ὑπὲρ τῆς καλλιεργείας μέτρων καὶ δασμολογικῶν τοιούτων ὡς εἶδομεν. Σπουδάζων τις ταῦτα, δέον νὰ ἀποδώσῃ δικαιοσύνην εἰς αὐτὴν καὶ τοιαύτην δικαιοσύνην ἀποδίδομεν καὶ ἡμεῖς πρὸς τὴν Κυρίαρχον ταύτην Δύναμιν, τῆς ὁποίας ἔμμεν τὰ σφάλματα δριμύτατα ψέγομεν.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

RELAZIONE DEL CHIARISSIMO SIGNOR
GIULIO DE GARZONI
DEL SINDICATO DE LEVANTE NEL 1584¹

Possiede questa Eccelsa Repubblica, Ser^{mo} Principe, ill^{mo} e gravissimo Consiglio, l' isola di Candia degna per il numero degli abitanti, per la nobiltà della colonia, et per la qualità delle fortezze, che cingono quelle città per sua difesa, d' esser chiamata Regno, come essa è per tale conosciuta. et come fu ancora, quando le fiorirono le cento città in grembo con altre illustri condizioni, che la resero famosa, ora molto più chiara, non solo per le qualità antiche et per le presenti sue condizioni, ma per la protezione di questo Serenissimo Dominio. Et perchè gli Illustrissimi et Eccellentissimi Consigli hanno sempre giudicato, che in corpo così grande pieno di molteplici et gravi negozii possino facilmente generarsi delle corruzioni; Però gelosi della sua salute, hanno per decreto antico provisto et statuito, che ogni cinque anni sia mandato magistrato per la esecuzione delle leggi istituite a protezione dei populi minuti, et a buona custodia dell' entrate pubbliche, et per scoprire le cose non prevedute da esse, per averne al ritorno particolare conto, acciochè la Serenità Vostra et questi Ill^{mi} et eccellentissimi Senatori di Collegio propongano nuove provisioni per sanare il Regno dalli cattivi umori, acciocchè facendosi maggiori non prendano forza di ammazzare il suo buon governo.

Questo carico fu commesso già tre anni al Ch^{mo} Signor Giovanni Gritti et a me, servi umilissimi della Serenità Vostra, et così fatti arditi più per la commissione che per le proprie forze entrammo nell' impresa, della riuscita della quale ora sono per darne conto a questo illustrissimo et eccellentissimo consiglio, come mi obbliga il commandamento della Serenità Vostra, et però confidente per la paterna carità con che sogliono questi Illustrissimi et eccellentissimi Padri udire le fatiche de'suoi cittadini, et per la importanza dei negozii del Regno, mi prometto piacevole udienza, non potendo sperare questo favore dalle

1. Biblioteca Nazionale di S. Marco in Venezia, Mis. It. Cl. 7a n 304. Il Manoscritto porta per errore : 1586.

mie maniere, ma risplenderà maggiormente la grazia che io riceverò essendo ella per aver principal radice nella benignità della Serenità Vostra, et delle Signorie Vostre Eccellentissime. Sarò breve, perchè non dirò cosa che non abbia prima giudicata, e degna e nuova, per bene usare la grazia che mi vedo prepararsi in tutte le Vostre Signorie Eccellentissime di sentire quietamente et pazientemente ciò che io dirò intorno a così grande stato, essendo la Serenità Vostra et ognuna delle Signorie Vostre Eccellentissime bramose di provvedere in maniera che felice sia quel governo, acciochè felicissime restino quelle genti ben governate. Parlerò dei popoli et bisogni loro et loro volontà, delle spese fatte dalla Serenità Vostra per provisione di guerra con l'entrate rese dall'isola et del modo che tengono li Magistrati nel governo del Regno, dalla giustizia dei quali dipende il pronostico di possedere felicemente quello stato.

Nelle quattro provincie sue che sono di Sitia, Candia, Rettimo et Canea, fuori della città si trovarono anime 176.433, delle quali sono da fazione 54.787, et di queste sono in attual obbligo 29.963, cioè in milizia descritte 7793 et per il servizio de remo 22.170.

Di questo membro di cittadini principalissimo del Regno darò conto assai particolare, et credo esser bene che le Vostre Signorie Eccellentissime comportino con qualche pazienza il mio ragionamento, potendo essere che le siano per intendere cose e nuove et a proposito per edificare quelle genti a devota fede verso la Serenità Vostra. Altre volte quei popoli furono possessi da particolari Signori, venduti, comprati et comandati come Parici, et la colonia che mandò la Serenità Vostra successe al dominio de beni et abitanti suoi, la quale tenne il medesimo stile per lungo tempo, in maniera che le genti fatte servili per lungo abito di servitù hanno convenuto riuscire e vili et senza industria et perchè nell'ingresso della colonia successero molte rivoluzioni, alcuni contadini, memori dell' traher l' origine da certe famiglie che furono mandate da Constantinopoli per gli imperatori di quei tempi, in quelle rivolte si adoperarono in util servizio della Serenità Vostra, ai quali fu concesso per ricompensa la liberazione dal zelo et altro, come dicono quelli suoi antichi privilegi, et perciò gli fu assunto nome di privilegiati in nostra lingua et in loro Arcondomei, et per li tempi seguenti essendo sopraggiunte diverse gravezze, imposte dalla Serenità Vostra per difesa del Regno, fu dechiarato da magistrati suoi che quelle liberazioni di zelo et altro vincolo di servitù s'intendessero esenzioni dalle gravezze personali, sicchè restarono in privilegio così importante contro l'intenzione della prima

concessione. A questo ordine di persone liberate per antico merito, fu aggiunto altri sotto pretesto di moderno servizio da Magistrati ordinari del Regno, chiamandoli graziati, et ogni giorno facendosi maggiore il numero loro troppo abbondando di grazia li rappresentanti della Serenità Vostra. L' Eccellentissimo Foscarini, vedendo che per la facilità de chiarissimi Rettori, ognuno aspirava a sgravarsi dalle fazioni personali, la qual cosa non potendosi sopportare avrebbe dato necessità alla Serenità Vostra di cancellare ad ognuno i privilegi con aggravio et alienazione degli animi dei sudditi, pensò d'ordinare in maniera, che il numero non si facesse maggiore, et che dalli esentati la Serenità Vostra con lor piacere ne traesse qualche servizio, perciò comandò che fossero descritti in un libro regolato, terminando che li non descritti non potessero godere il beneficio, concedendoli termine di fare le giustificazioni, per poter esser annotati nel libro instituito tutto il tempo del generalato suo, et così li figliuoli delli approbati per arcondoromei per certo tempo dopo nati con testimonii fossero medesimamente descritti di tempo in tempo acciocchè continuassero al beneficio del sangue lasciati da' loro vecchi, et a questi ordinò che fossero poste l'armi in mano, et li istituì capitani, perchè fossero esercitati militarmente. La Serenità Vostra mandò il cavalier Chieregato di onorata memoria per governor generale di questa nuova milizia con 14 capitani, due in Sitia, quattro in Candia, quattro a Rettimo, et quattro alla Canea, ai quali furono aggiunti altri quattro già due anni, et è passata tanto innanzi questa esercitazione con la intelligenza et pazienza del Chieregato che gli diede principio, col fine della sua vita nelle fatiche, et con l'industria de suoi successori et delli presenti governatori, che si può aspettare ogni buon servitù. Quelli di Sitia et Candia sono sotto il governo del signor Leone Ramusato diligente, intelligente e fedele, et quelli di Rettimo et Canea avemo lasciati sotto il colonello Antonio Emiliani conosciuto dalla Serenità Vostra per l'assedio di Famagosta et per altri suoi governi per soldato di fede et di valore. Ebbero questi governatori a principio qualche difficoltà a far lasciare l'arco a quelle genti, arma sua antica et naturale, per farle prendere l'archibuso; ma avendo alcuno dato principio a valersene alle caccie, è stato di qualche allettamento agli altri, sicchè si lasciarono intendere il desiderarne, et essendo compiaciuti dalla Serenità Vostra ne furono mandati certo numero, li quali si abbaterono a capitare mentre noi eravamo alla visita sua et furono dispensati per le nostre mani, accompagnandoli con parole di confidenza per incorarli alla difesa

pubblica et per introdurli affetto et obbedienza alle cose comandate dalla Serenità Vostra ; Li accettarono con allegro animo et si deve per ragione aspettare ottima riuscita da loro con quell' arma, essendo essi per complessione calda et secca che li fa riuscire presti, gagliardi et vivaci ; sono avvezzi al patimento per le strettezze del paese pieno di balze, tutte condizioni accomodate all' archibusiero, sicchè si può credere con fondamento che per le qualità di quei corpi et per quelle del paese ove hanno a maneggiarsi poco numero di quei soldati ben disciplinati sia per travagliare gran quantità di forastieri, potendo loro raggiungere et fuggire a suo piacere, et con poco bisogno di vettovaglia, vivendo loro d' acqua et erbe con poco pane. Hanno per suo costume il portare certo sacco alle spalle, dove portano li suoi bisogni, in maniera accomodato che non sentono alcuno impaccio. Pare adunque che altro non vi sia di desiderabile che l' assicurarsi della volontà, della quale (se ben questi non sono tanto sospetti, per essere manco meschini) come il resto dei contadini, ne ragionerò quando io parlerò della universal contadinanza, avendo bisogno questa piaga di general medicamento che venga dalla mano della Serenità Vostra. Ma perchè seguiti la buona esercitazione, sarà buon consiglio il mandare il supplemento degli archibusi per farli gettar l' arco del tutto, et insieme comandare alli chiarissimi Rettori che gli siano un poco più liberali di polvere, acciocchè per questo sparagno non cadano dalla esercitazione loro. Di questa milizia in diverse maniere la Serenità Vostra se ne può servire, et intorno a ciò ho sentito molti discorsi. Alcuni vogliono adoperarli nelle città per assicurarsi che non fuggano alle mogli et figliuoli per salvarli alle montagne, altri come soldati nelle galee per li medesimi rispetti et altri in campagna per impedire il sbarco et travagliar gl'inimici nel marchiare con qualche aggiunta d'italiani. Io non sono però per discorrere alcuno di questi pensieri portando ognuno di loro lunghezza et avendo avuto la Serenità Vostra il giudizio di tanti uomini principalissimi da guerra ai quali non debbo arrogarmi autorità di contraddirli, nè di accrescer credito et riputazione alle sue opinioni, ma solo dirò che so esser mente della Serenità Vostra di conservarsi in pace col signor Turco et che principal capo di pace è il rispetto che ha l'un principe all'altro per le sue forze et per le preparazioni alla guerra et perciò la Serenità Vostra abbonda tanto di milizie pagate, di fortezze et altro in quel regno per darli tanta riputazione, che divertisca il pensiero di quella impresa ai Turchi. Può adunque ognuno credere che 11532 fanti descritti, che tanti

sono quelli del territorio con quelli della città armati et bene esercitati dia la sua parte di reputazione a quell'isola con poca spesa del pubblico, per essere poi adoperati dalla prudenza del Generale, che maneggerà la guerra in quella parte dove meglio spererebbe la riuscita sua, quando piacesse a Iddio di permettere che quel Regno fosse vessato dalla forza dei nemici. Et però noi guidati da questi pensieri abbiamo voluto vedere tutte le sue mostre particolari et generali, li avemo fatti tirare al palio giusta l'ordine Foscarini, quasi disusato, o per sparagno del denaro, o per avventura così persuasi li magistrati che sono al governo delle camere da Cavalieri, (così chiamati li Patroni de casali), quali sono tutti tendenti alla distruzione di questa milizia, non vedendo loro più oltre dell'incomodo presente, poichè quell'ammassamento di gente armata solita esser sua servente, ora è atta ad eriger contra loro, et però fatti arditì in non obbedire a loro appetiti poco onesti restino sminuite le sue entrate et scemate le sue comodità, come per verità sono fatti più confidenti, et con maggior libertà questi degli altri sono comparsi a noi a manifestar li suoi gravami, per li quali abbiamo potuto meglio esercitare l'autorità dataci dalla Serenità Vostra, di castigare et tagliare le cattive introduzioni, gli abbiamo fatto intendere che é ferma mente della Serenità Vostra che gli siano mantenuti et osservati li suoi privilegi, li quali abbiamo ancora nuovamente decretati. Ma così come è sostenibile questo numero di gente armata, così sarebbe grande inconveniente il lasciarla aumentare, et però per non indebolire il numero delle genti deputate alle galere, abbiamo tagliate et annullate tutte le concessioni fatte dopo la chiusa del Libro Foscarini come perniciose et pronunciate contro alla forma delle leggi, mantenendo per questa via et facendo ancora maggiore la grazia a privilegiati per accenderli maggiormente al servizio pubblico. Tra queste milizie descritte vi sono li abitanti alla Sfachia, nazione più ardità del resto dell'Isola per maggior ferocità di complessione, et per natura di sito et perchè ancora credono per certe loro memorie, che dicono di avere, d'esser discesi da Romani, et perciò con quella credenza hanno non so che di generoso nelle sue azioni, nè sopportarono al principio il giogo dei cavalieri, come il resto dei contadini, o per sua risoluzione, ovvero che la sterilità del paese suo non invitò la colonia a mettervi il piede, ma sia come si voglia non hanno alcuna soggezione a quell'ordine di signori tanto abborrita dal Regno. Si sono quelle genti alle volte mostrate disobbedienti alla Serenità Vostra, et hanno convenuto li magistrati darli sacco et tagliarne a pezzi molti et altri

levare dalle proprie abitazioni, come fece l'illustrissimo Cavalli con giusta causa nota alla Serenità Vostra, et certo se non fosse che tutta la Sfachia non è abitata da quelle famiglie pretendenti l'insolenza del disobbedire et che tra essi Sfachiotti non sono uniti, difficilissimo sarebbe averli in obbedienza, ma questi due contrari et l'esempio delle cose passate li indebolisce in maniera che hanno alquanto mortificato l'orgoglio. Sono partiti in due prole, l'una detta Patera et l'altra Papadopulo, discesi per quanto dicono da due fratelli, l'uno Patera che vuol dire capo di monaci et l'altro Papà, cioè prete, et si generò per concorrenza inimicizia tale che aumentandosi sempre sono fatti gli animi suoi implacabili. L'Eccellentissimo Foscarini li visitò et li istituì alcuni ordini per conservarli in obbedienza del Clarissimo Rettor della Canea, li gratificò d'alcune concessioni et li deputò ancora capitano per la sua esercitazione, facendoli descrivere nei libri delle battaglie, come privilegiati, in maniera che il spavento delle cose passate, la indulgenza dell'Eccellentissimo Foscarini con la forza delli ordini postili li hanno ridotti a qualche obbedienza. Ma la causa principale, per quello che ho potuto scoprire, della sua alienazione, precipitando nella disperazione, è tutta industria dei cavalieri per l'odio che portano a quella gente, come quella dalla quale non possono trarre alcun utile, et però usano ogni potere per rappresentarli alli Clarissimi Rettori per licenziosi, ladri et omicidi, procurando che sia eseguito uno delli ordini Foscarini che obbliga li capi della prole a comparire ogni sei mesi alla presenza del Rettore, per render conto dei delitti de suoi, ordine introdotto da Sua Signoria Illustrissima. utilissimo quando sia bene esercitato, perchè pone notabil freno ai cattivi poichè così, come non temono la giustizia, non potendo avere forza li suoi ministri in quelle balze, così sono timorosi dei suoi capi, ma è però a proposito che sia eseguito con discrezione, più tosto favorendo et esortandoli a dare quelli ribaldi nelle mani ai rappresentanti, che proceder contra loro per delitti d'altri. Non contenti li cavalieri d'aver usata l'industria con li Clarissimi rappresentanti per farli concepire mali pensieri contra li Sfachiotti, sono altrettanto industriosi in spaventare coi suoi ragionamenti quegli uomini per rigore dell'ordine, et così li fanno disobbedire, per il qual mancamento li sono poi fulminati addosso proclami et sentenze, che gli levano affatto la speranza di esser graziati. Pare quasi troppo artificio usato da quei gentiluomini della Canea, nondimeno è pur vero ma è anco ragionevol cosa il crederlo, poichè dipende da interessi di quel paese interessa-

tissimo et di questa maniera riescono alle volte gli Sfachiotti sospetti di fede.

Al nostro arrivo nel territorio della Canea erano passati alquanti anni che non avevano prestata la debita obbedienza di presentarsi, per la diffidenza, che ho detta di sopra. Io di manco anni et di miglior forza di corpo del chiarissimo mio collega, volsi fare quella visita, salii quei monti o per dir meglio li penetrai, poichè vi sono alcune strade piuttosto voragini fatte per discesa d'acque, che per uso di viandanti, avendo prima per via di un provveditore che si tiene a quel governo dal Consiglio della Canea fattogli intendere la mia andata per consolarli et gratificarli dove avessi potuto farlo onestamente, et capitato ai confini dei suoi casali, fui incontrato da cinquecento uomini tutti armati d'archibusi et archi, tra quali vi era la famiglia de Pateri al numero di dugento uomini. Li Papadopuli suoi contrari non si videro per la inimicizia. Si appresentarono quelle genti con riverenza et io le accolsi in nome della Serenità Vostra con quelle parole che mi somministrò la mia buona volontà per bene edificarli all'obbedienza dei magistrat. Et capitato al suo principal casale, che è grande, situaro nella discesa d'un alto monte verso la spiaggia dalla banda d'ostro, dove è anche il castello della Sfachia posto sopra un sasso al mare sicuro per la battaglia di mano, nel quale risiede il provveditor loro, feci chiamare a me li capi senza la moltitudine, ai quali parlai con qualche austerità, riprendendoli della poca obbedienza prestata alli chiarissimi Rettori della Canea in esecuzione dell'ordine Foscarini. Con molta modestia mi risposero, anzi con tanta che non solo io non l'aspettai da uomini fieri, rozzi et sospetti di mala volontà, come furono rappresentati anco a me, ma da uomini civili, riconoscenti l'autorità del superiore non si avrebbe potuta avere più discreta risposta, allegando per sua difesa le cose discorse di sopra. Li feci capaci dell'intenzione della Serenità Vostra et di che maniera dev'essere eseguito dal chiarissimo Rettore quando siano obbedienti l'ordine Foscarini, in maniera che accettarono la riprensione et restarono consolati, et loro stessi mi ricercarono nuovo ordine per castigo di quelli che non saranno pronti a prendere li ladri et consegnarli alla giustizia. Li tenni ragione et accomodai alcune sue differenze, vidi il modo del governo di quel Provveditore, il quale trovai senza alcuna forma, si per poca obbedienza, come per venalità di quelli che sogliono andare a quei carichi, mi fecero la mostra et riuscì bellissima.

Sono quegli uomini più alti et più formati di vita, con faccia di più spirito del resto dei contadini et per la pretensione della nobiltà pas

sata del sangue suo et per le proprie forze presenti riescono più confidenti et per ciò più pronti all'armi, sono più esercitati all'archibuso per le caccie delle quali si può dire vivano. Io mi posi tra loro et li feci maneggiare secondo la volontà del colonnello Emiliani, che era meco, mostrando loro piacere di esser comandati da me et io mostrai di sentire contento di così allegra obbedienza. Li fece tirare a pallii d'arco et d'archibuso, dispensando li pretii di mia mano per meglio manifestare il piacere da me sentito per la sua pronta obbedienza. Andai al castello S. Nichita abitazione de Papadopuli, et seco feci il medesimo per consolarli, avendo quelli ancora causa di maggior disperazione, come più poveri et inferiori di numero alli suoi inimici. Vivono quelle prole principalmente dell'industria degli animali da pascolo, dei quali ne hanno quantità per l'abbondanza di monti non usati da altri vicini et per la difficoltà della sua ascesa et per lo rispetto che si fanno portare da vicini. Gli altri abitanti alla Sfachia vivono di far barche e caicchi per la commodità di legnami et pegòle che si trovano in quella parte dell'isola, et a tempo di bisogno sono passati prontamente al servizio dell'arsenale della Canea. Il quarto giorno del mio arrivo partii, lasciando ordine alli capi dell'una et l'altra prole che venissero alla Canea, che gli avrei fatto perdonare il fallo passato con quella obbedienza. Vennero pochi giorni dopo et appresentati al chiarissimo Rettore furono accolti gratamente da Sua Signoria Clarissima. Si fermarono li otto giorni all'obbedienza giusta la legge, et allora conobbe il chiarissimo Rettore le false informazioni dategli da cavalieri, poichè in quel tempo non comparve alcuna querela contro li sfachioti, cosa che il fece maggiormente affezionare a loro et puotè confermare li miei uffici, et presi gli ordini fatti col consiglio del chiarissimo mio collega per dar forma migliore al governo del suo Provveditore, se ne tornarono lieti alle loro case. Et essendo poco dopo capitato il chiarissimo capitano Barbarigo alla Canea, desiderando Sua Signoria vedere le mostre generali et però comandate le cernide, gli Sfachioti che non solevano comparire o con poco numero, vennero intorno a seicento et furono veduti con gran gusto di quel Signore et lui stesso li volse rassegnare et alquanti giorni dopo essendo sopraggiunto l'Illustrissimo Grimani Provveditor Generale, al quale con l'occasione del sospetto che si ebbe per lettere da Costantinopoli dell'uscita di certo poco numero di galere, parve bene muovere con avvisi tutto il regno alla difesa, se fosse occorsa occasione di farlo, et ebbe dalla Sfachia la più pronta et liberale risposta che abbia avuta dal resto del Regno.

In questo stato ho lasciato gli animi degli Sfachiotti et se saranno conservati in Fede con qualche officio di grazio di grazia, visitandoli alle volte et tenendoli in timore, ma in maniera tale che non divenga disperazione, Vostra Serenità per mio giudizio può disegnare ogni cosa di loro per il suo numero, il quale si fa tanto maggiore quanto gli abitanti delli casali a loro vicini hanno un certo che d'imitazione per la quale uniti seco riescono si può dire colle medesime condizioni. Tale è la gente della Sfachia, et tali sono le genti descritte con armi nella contadinanza del regno per riputazione et difesa sua, et fu consiglio non solo necessario, ma di bella invenzione il trarre utile da questa gente sciolta per suoi privilegi dalle fazioni personali et che non si potevano nuovamente legare senza suo grande aggravio, et senza levare la dignità della fede al Principe, ma così come l'agricoltore fa riuscire fertile coll'industria il terreno sterile, come era sterile questo numero d'uomini alla Serenità Vostra, così Sua Signoria Illustrissime colla coltura dell'esercizio dell'armi ha fatto riuscire intorno a dodici mila uomini armati et esercitati per maggiormente diffcultare l'impresa a cui¹ avesse disegno all'acquisto del Regno. Et però credo che non si possa se non molto lodare l'inventore et benedire l'invenzione.

Del resto della contadinanza ragionerò et resteranno turbati gli animi della Serenità Vostra et delle Signorie Vostre Eccellentissime intendendo la meschinità sua, ma come elle intenderanno esservi pronto rimedio a tanto male et che dalle sue afflizioni si portà cavare et la fede et la obbedienza, l'una et l'altra tanto desiderate dalla Serenità Vostra, le resteranno consolate. Nella provincia di Scithia vi sono anime de contadini 20.646, li quati non sono obbligati ad angarie, come il resto del Regno, perchè non hanno fortezza, ma sono sottoposti ad alcune guardie straordinarie di piccola importanza. Però per il sospetto dei Corsari sono governati, oltre il governo del chiarissimo Rettore che manda la Serenità Vostra, da un castellano del castello di Gierapetra et suo scrivano et da suoi capitani contra fures. Li suoi uomini descritti alla galera sono incorporati con quelli di Candia armandosi in quella città. La contadinanza di Candia è divisa in otto castelli, governati ognuno d'essi da un castellano scrivano et capitano contra fures, oltre il capitano delle angarie, che serve a tutti gli territori. Sono obbligati tutti gli uomini dalli quindici alli sessant'anni lavorare sei giorni alla fabbrica con le persone per angaria et nel medesimo obbligo sono gli animali suoi ancora. Quella di

1. A cui nell'antico italiano significa: a chi.

Rettimo è sottoposta a tre castelli con castellani, scrivani, capitani contra fures et un capitano delle angarie, et sono obbligati dodici giorni alle fortezze. La Canea ha quattro castelli con li medesimi giusdicenti, et sono in obbligo li casali vicini di deciotto giornate et li lontani di dodici alla fortezza. Fu per noi deliberato di visitare quelli territori, essendo famose le sue afflizioni, acciocchè il magistrato nostrò gli portasse qualche onesto sollievo, et ne fù dato conto alla Serenità Vostra et ella lodò la risoluzione. Però, lasciando alla città quella parte di ministri che potevano servire agli altri negozi commessici, sebbene con doppia spesa et con questa nuova fatica di corpo addossataci per ardore di ben servire la Serenità Vostra, si entrò nei territori girandoli et passeggiandoli così minutamente, che credemo poter affermare non aver lasciato luogo che non sia stato visitato da noi, et tanto passeggio fatto per quei monti asprissimi con passi di gran pericolo, ci ha convenuto far sempre a cavallo, non avendo mai voluto il Chiarissimo Pasqualigo, capitano della guardia, che sia eseguita la grazia che ci concesse la Serenità Vostra di commettergli a darci galera a nostra richiesta, stimando Sua Signoria chiarissima ogni picciol servizio, che diceva dover fare, piuttosto che condurre noi poco scortati seco, ma se ben puotè dare a noi incomodo, non ebbe però forza di tardare un punto il servizio da noi designato, ma forse che è stato industrioso del nostromerito. Ora dico, in tanti casali nei quali ci siamo trovati, abbiamo vedute le case dei contadini, nella maggior parte delle quali non si è veduto cosa alcuna per l' uso del vestire, nè del posare, nè per il vitto; sono senza pane o grano, non hanno vino, le donne spogliate, li figliuoli nudi, gli uomini poco coperti et le case vuote del tutto senza alcun segno d'abitazione umana et quella meschinità di uomini è obbligata per antico uso al cavaliere due angarie personali l' anno, che è il lavoriero di dodici giorni et convengono ancora lavorare, pur per antica istituzione, il resto di quello, che bisogna al medesimo cavaliere del suo casale a otto soldini il giorno, che importa una gazzetta et un quindicesimo di essa, prezzo introdotto già duecento anni et non più accresciuto, sono in obbligo di ovare, polli et galline per porta (così li patroni avendo introdotto questo nome di porta per casa), le quali case sono anco fabbricate dagli stessi contadini, nè alla sua partita hanno altra ragione¹ che portare seco la porta et perciò li cavalieri industriosi del suo utile hanno fatto ad ogni stanzola una

1. Ragione nell' antico italiano significa : diritto.

porta per moltiplicare le regalie. I buoi da lavoro chiamati Donnegali sono in obbligo di lavorare certa quantità di terreno per lo quale, seminato o no, bisogna il contadino paghi la terzaria. Sono ancora i Donnegali tenuti a farli due angarie l'anno. Muli et altri animali da lasto convengono fare due agoii, cioè due viaggi alla città per il patrone, gli animali da pascolo pagano la decima, chiamata da loro Decatia con altre mille invenzioni per assorbire tutti i frutti della terra. Se il contadino ha vigne, cioè la superficie, (essendo il terreno sempre del cavaliere), piantate et allevate da lui, benchè in terreno prima silvestre, conviene pagare al patrone prima che faccia la divisione per regalia, toccando per antica istituzione il terzo al cavaliere et due terzi al contadino, cinque secchi da loro chiamate mistacchi per vigna, sotto pretesto di quello che mangia il contadino avanti le vendemie per la spesa del Pattichier¹, chiamando così loro un certo luogo fabbricato per franger l' uva et sotto altre inonestissime invenzioni, et per avvantaggiarsi ancora questa regalia, dividono in tante parti le vigne, che poche rendono più di quindici mistacchi, in maniera che colla frode fondata sopra la forza, si appropriano li due terzi a loro et lassano l' uno al contadino, al quale levano ancora per crediti o per altro. Sì che posso affermare con verità, come affermo per la devota riverenza che porto alla Serenità Vostra, non aver veduto in casa di alcun contadino vaso overo arnese per custodir vino, segno manifesto di non raccoglierne, et se ne vogliono avere lo prendono a poco a poco dal cavaliere promettendo per ricompensa olio e seta ovvero del medesimo vino venturo a quelli prezzi che detta l' appetito suo. Et le medesime invenzioni che servono a gravare le persone et gli animali da opera, et a rapire quelli da pascolo, l' olio, il vino et il grano, la medesima industria usano per levargli ancora gli altri frutti della terra, benchè silvestri et di picciola importanza Sono deputati per giudicanti di questi territori, come ho detto, castellani, scrivani, che servono per cancellieri, et capitani contra fures, li quali sono tutti volti rapacemente a danni di quella povera gente, pignorando quel poco che alcuno di loro si trova avere ascoso da cavalieri, sotto pretesto di disobbedienza, della quale il contadino abbonda per la disperazione, poichè in ogni maniera è meschino.

Li castellani non possono per legge giudicare il valsente di più di zecchini due, nondimeno qualche chiarissimo Reggimento gli ha concesso autorità sino alla somma di perperi duecento che sono in-

1. Pattichier in Greco: Πατητήρι=ληνός.

torno a zecchini quattordici et perchè hanno de carati otto per cento Fanno riuscire ogni causa di duecento perperì per piccola che ella sia, per aver li sedici di carati, con mille altre invenzioni di estorsioni per mangiare a poveri. Li capitani contra fures, il nome de quali denota il suo carico, hanno le sue utilità da ladronezzi, et sempre inventano per trarne utile, calunniando li buoni et escusando li rei, con rovina universale. È però vero che li contadini inviliti per la loro inopia et portati dalla necessità, commettono qualche furto, ma di poca importanza. Li giudicenti furono introdotti a tempo della colonia et dovevano esser nobili veneti; o cretensi, nondimeno, a poco a poco si sono domesticati in maniera gli elettori¹, che ora sono esercitati per sostituti, et sono li scrivani delli cavalieri, li quali per lo più hanno comperato la castellania, et tutti quelli che hanno avuto carico di riformare, hanno regolato, proibendo la sostituzione, et comandato alli Reggimenti il fare la elezione giusta la forma delle leggi, con tutto ciò non si è potuto ottenere nè l'uno nè l'altro. Alcune di quelle castellanie sono state concesse in vita dalla benignità della Serenità Vostra et così come è liberal grazia a quelli che l'hanno ricevuta, così è grave disgrazia alli sudditi di quel castello, poichè per la lunghezza del tempo, essendo gli altri di due anni solamente, si fanno patroni non solo usando le estorsioni solite de' castellani, ma quelle de' cavalieri ancora, et se non avessimo avuto rispetto alla grazia che Ella ha fatto ad alcuno di quelli per la nobiltà della famiglia et per le disgrazie patite dalla sua patria, molto inclinando la Serenità Vostra al suo sollievo, gli avremmo dato qualche castigo per il poco rispetto che ha avuto alli sudditi della Serenità Vostra.

L'obbligo de' contadini, come s'è detto, alle fabbriche per angarie fu introdotto per la costruzione delle fortezze, le quali si sono fatte così ordinarie che non pensa più il contadino ad uscire di quell'obbligo et perciò non cerca più sapere se lavora alla fortezza o altrove, pur che sconti la sua angaria. Et perchè qualche contadino, o per propria comodità, o perchè così è il servizio del suo cavaliere vuol piuttosto pagare altri che venire lui al lavoriero, giudicò esser bene l'illustrissimo Foscarini che quel danaro entrasse nelle camere et che li ministri pubblici trovassero il cambio, chiamato da loro andiscaro, per dare intertenimento a' soldati et ancora per dar forma di reali a

1. Il periodo sembra qui difettoso: il senso richiederebbe: i cretensi si sono addomesticati in maniera gli elettori [che son riusciti ad ottenere la nomina per sè stessi, e inoltre gli uffici sono] ora esercitati per sostituti ecc.

quelle gravezze personali, come più giovevole alla Serenità Vostra. Limitò adunque l'opera d'un uomo per una settimana a Candia perperi tredici, che sono lire cinque soldi dodici quattrini due, et al far venire uomini all'opera una persona a posta chiamata Capitano delle angarie, con utile di ventiquattro soldini che sono soldi otto de nostri per angaria da esser pagati del danaro del tanso. Tanso è una gravezza che la città di Candia s'addossò volontariamente al principio della fortificazione della sua città, confermata dalla Serenità Vostra, sopra nobili et feudatari di pagare soldini otto che è poco più d'una gazzetta al giorno alle angarie per suo nutrimento, et fu fatta l'offerta per cinque anni solamente, nondimeno continuando il bisogno hanno replicato et triplicato il quinquennio, ma pare che più non vogliono sopportarlo, sebbene è necessario per l'alimento del contadino. Canea non ha tempo limitato, ma paga solo li tre degli otto et li cinque sono pagati dalla Camera per la Serenità Vostra, per grazia a loro concessa. Rettimo non è in alcun obbligo, essendo muovo nell'aver fortezza, ma ben sarebbe obbligare tutte tre quelle città con indifferente legge al pagamento degli otto soldini per mantener vivi li contadini all'opera. Di quel danaro è pagato¹ in Candia et Canea li capitani delle angarie et a Rettimo di danaro pubblico.

Parve alla Serenità Vostra di riformare l'ordine Foscarini, che institui il capitano, terminando² che il carico non potesse esser più lungo in una persona di due anni, et che la mercede delli ventiquattro soldini non gli dovesse correre se non per quelli che fossero fatti venire per forza all'opera per lui. La prima è riuscita utile, perchè non è alcun dubbio che in due anni non si fanno così arditi et insolenti come sarebbero riusciti, se tutto il tempo della sua vita gli fosse continuato il carico, ma la seconda non fece alcun effetto non essendovi alcun contadino che venga di volontà all'angaria, o che paghi senza esser costretto non avendo lui alcuna pena per non obbedire, in maniera che aspetta sempre la forza per godere la comodità del tempo. Quei capitani per fama universale sono pieni di sete per succhiare il sangue a poveri, nondimeno hanno tanti modi di occultare le sue tristizie, che per squisita diligenza usata dal chiarissimo mio collega nell'inquisizione, non se n'è scoperto altro che uno per tristo, il processo del quale fu rimesso all'Eccellentissimo Proveditor Grimani con altri, acciocchè Sua Signoria Illustrissima col castigo di quelli affermi altri che avessero volontà di fare lo stesso, nè sappiamo a che sia

1. La sintassi richiederebbe : sono pagati.

2. Terminando significa : stabilendo.

capitato Sua Signoria Eccellentissima per l'espedizione sua. Gli uomini deputati alla galera sono in continuo terrore d'andarvi et quelli che hanno il modo, benchè strettamente, per qualche vigneto o terreni o animali, il tutto gettano spensieratamente a vil prezzo per aver danari per pagare l'andiscaro, che importerà quindici o venti zecchini spesa insopportabile alle lor forze. Li più meschini, impotenti ad avere l'andiscaro, fuggono alle montagne, et poi assicurati da cavalieri tornano alli casali loro, tanto più soggetti, quanto son timidi della giustizia et con il suo esempio tanto più obbedienti gli riescono li altri Casaliotti, attribuendo l'autorità del salvarli dala galera alli cavalieri et però con questi et altri pretesti di sopra discorsi, sebben per decreto pubblico e levato il nome della Parichia, convengono vivere nella medesima soggezione. È adunque la contadinanza gravata per le galere, per le engarie, per la rapacità dei giudicanti deputati per suo governo et per la crudeltà di molti cavalieri aggiuntovi ancora l'estorsioni ch'ella riceve per mille accidenti straordinari, esecuzioni di debiti civili, visite dei Rettori et altri ministri ai quali convengono dare il vivere a prezzi vilissimi. Si trovano in paese sterile, montuoso et bene spesso predato ancora, il frutto del quale e tutto dipendente dall'industria, nè può il contadino esser diligente, poichè ogni avanzo, oltre il suo povero vitto et vestito gli è tolto o dalla forza del cavaliere o dall'avarizia del giudicante; ma intenda anco la Serenità Vostra alcuna cosa del suo disordinato governo, acciocchè quelle piaghe ben conosciute da Lei siano sanate dalla sua mano. Fu introdotto nell'antico ad ogni casale un capo chiamato da alcuni contestabile et da altri Motti, al quale era raccomandato il bene del casale et per meglio attendere a quel servizio fu dichiarato esente dalla galera et dall'angarie, e tocca la elezione sua al castellano che ne riceve per premio un perpero, et però abbondarono molto li contestabili, donando anco alcuna cosa oltre il perpero, cosicchè erano sei et otto per casale, et quelli appunto più domestici dei cavalieri per la congiunzione et dipendenza che ha il castellano con il cavaliere che alle volte s'abbatte esser ancora suo scrivano. Li contestabili adunque eletti della maniera che ho detto, non sono punto volti all'utile del casale, se non in quanto torna comodo al suo padrone, et conosciuto il disordine ordinò l'Eccellentissimo Foscari che non potessero essere li contestabili se non di maggior età di cinquanta anni e che in cinquanta uomini da fatti ¹ non possa essere più che un contesta-

1. Evidentemente è da leggersi: da fattion (=da fazione).

bile. Fu buona la provvisione, ma non fu eseguita. Sono anco governati dalli Papati, li quali sono tratti dal medesimo ordine et, come ecclesiastici, liberi ancora loro dalle gravezze, gente ignorante et piena di avidità. Esercitano il suo rito superstiziosamente, assorbendo quanto possono per aggiungere afflizioni a quella gente afflittissima et per cavare l'utile della volontà dei contadini, li tengono sempre in rispetto, interpretando il bene avvenirli per l'obbedienza et il male da qualche atto di Sprezzo da loro osservato, et in quell'accidente rammemorato, per fare maggiore impressione, cose così certamente credute da loro come se fossero vere. Tengono altre strade ancora per averli obbedienti, sempre dicendo male delle azioni pubbliche, esortandoli all'obbedienza de cavalieri per mantenersi loro congiunti seco, non avendo forze da competere, però lasciano d'inveire contro loro et inventano contro quello che è commesso d'ordine della Serenità Vostra. Abbiamo anche avuto molti richiami di danni fatti alla contadinanza da quelli soli settantacinque stradiotti che la Serenità Vostra paga in quell'isola, per certa biava che li casali sono in obbligo di serbarli, et per alloggiarli come cavalcano per il territorio, nè ci è parso bene passare avanti con processi, poichè ogni piccola condanna li avrebbe distrutti. Però si sono ripresi, nè per avventura se gli poteva dare altro castigo, non se gli potendo aggiungere afflizione maggiore et per raffrenarli da questo errore sarebbe necessario darli paga, che potessero vivere senza predare. Del servizio che prestano a quell'isola a suo luogo ne darò conto alla Serenità Vostra. Sicchè il contadino di questa maniera vessato et per tante parti straziato, impressionato da ragionamenti de papati, è fatto nemico al nome veneto, nè è capace della distinzione dai Nobili Veneti loro cavalieri a questi che manda la Serenità Vostra di là per suo governo, et è ridotto a tale per le cose dette, che credo poter dire con verità, escludendo però li privilegiati, che desiderano mutazione di governo, et sanno non poter capitare in mano d'altri che del turco, nondimeno credendo non poter peggiorare de stato inclinano anco a quel tirannico dominio. Ma non mi spaventa¹ tanti mali detti et altri lasciati per strettezza di tempo et per altri rispetti ancora, poichè quella massa d'uomini sono in maniera bramosi del sollievo con sete così ardente di grazia, che conseguita con ogni picciol segno fatto dalla Serenità Vostra a sua protezione portando il loro stato di miseria a qualche miglioramento, sono per riuscire i più consolati et più fedeli figliuoli che abbia questa Eccelsa Repubblica,

1. Spaventa per spaventano.

addolcendo l'amaro delle sue disgrazie con la benignità della Serenità Vostra. Et con questo pensiero abbiamo dato qualche principio noi a farli capire il proposito, ch'Ella tiene di sollevarli, castigando i cavalieri, castellani, capitani contra fures et altri ministri, condannando fino a cento ducati et privando di esercitare officii pubblici, che è il termine della nostra autorità, per raffrenarli dal tiranneggiare; la esecuzione delle quali sentenze fu commessa alli chiarissimi Rettori, che hanno in governo le camere, nè abbiamo saputo essersi usato rigore per riscuoterle, acciocchè gli oppressori de contadini restino d'opprimerli, sentendo il castigo et che le camere abbiano il comodo del danaro applicatogli per le medesime sentenze per rifacimento di parte delle tante spese fatte da loro. Gli abbiamo anche istituiti diversi ordini per la protezione de contadini, ma siccome sarà riuscito infruttuoso il castigo per non essersi riscosse le condanne, così per la inosservanza sua resteranno vane le istituzioni nostre, avendo veduto noi neglette quelle de nostri precessori, de' capitani generali da mare, dell'Eccellentissimo Foscari et di questo eccellentissimo et illustrissimo Consiglio confermati¹ nel Serenissimo maggiore ancora, per la pretensione che hanno quei magistrati di poter reggere a suo piacere, ma gli vuole maggior medico a tanta piaga. Credo esser necessario che la Serenità Vostra gli metta mano per trarre quella gente davvero dalla servitù, così come Ella ha voluto che sia cancellato quel nome di Parichia, per sua consolazione, dipendendo da questo principalissimo membro, per li rispetti che ognuno può discorrere, la securtà del Regno. Le cosse dette da me, raranao riuscite a quelli che hanno governato in quell'isola per avventura in eccesso, ma mi cre dano pur le Signorie Loro Chiarissime come crederà ancora la Serenità Vostra et le Signorie Vostre Eccellentissime che non è possibile penetrare in questi particolari senza l'inquisizione, et però potè l'Eccellentissimo Foscari passare tanto avanti in conoscere li difetti di quel Regno, colla qual cognizione ha potuto trovare mirabilissime provvisioni, esercitando il suo nobilissimo giudizio et infinita prudenza per il buono stato suo, et noi ancora, sebben deboli d'invenzione et d'ingegno et dignità, parte principalissima nel governare, nondimeno fattisi inanzi con la squisita diligenza del chiarissimo mio collega, che sempre ha valuto assistere all'inquisizione, per assicurare ognuno di dire i loro gravami senza rispetto, abbiamo potuto scoprire tanti disordini quanti ho rappresentati, et che sono per rappre-

1. È da leggere: confermate.

sentare nel resto del mio ragionamento. Così non possono fare li magistrati ordinari che hanno sempre una siepe de cavalieri attorno, che spargono artificiosamente informazioni tendenti al suo utile et sono ancora circonvenienti¹ li medesimi che governano ordinariamente da propri interessi per avere la grazia della città, così compiacendosi la Serenità Vostra che sia governato in certo modo colla loro volontà et però non possono o forse non devono porre mano in negozi tanto odiosi a' principali. Io adunque, spogliato di questi rispetti per la natura del magistrato che ho esercitato di commissione della Serenità Vostra, ricorderò con libertà et riverenza quello che giudicammo bene per vivificare lo spirito dei contadini al servizio del Regno et alla fede al suo Principe. Desiderammo dar forma tale a quella contadinanza che la possa far capitare col mezzo dei suoi nunzii et non d'altri, li loro gravami ai magistrati della Serenità Vostra et alla medesima sua presenza, imitando li governi di terra ferma, punto principale per sottrarli dal dominio dei cavalieri, facendo che li medesimi casali eleggano il suo capo con nome di contestabile o altro, senza intervento d'altro superiore, et che tutti li capi de' casali sottoposti ad un castello eleggano un altro capo di quel territorio, et quelli delli territorii de' castelli facciano la elezione delli terzi capi delli territorii delle città, li quali capi delli territorii di Scitia, Candia, Rettimo et Canea possano eleggere alla città i loro protettori et Nodari, per conservazione delle sue scritture et cassieri per custodire i denari, che occorreranno mettere insieme per servizio suo, et ancora possano venire o mandare in questa città a' piedi della Serenità Vostra et delli Illustrissimi et Eccellentissimi Consigli, come meglio li tornerà bene, con quei particolari capitoli che saranno giudicati convenienti da chi avrà carico d'instituire questa nuova Riforma. Noi ne abbiamo formato al quanti secondo il nostro gusto et dati all' Eccellentissimo Crimani et parve che gli piacessero, ma per certo non è questo modo da fare senza espresso comandamento della Serenità Vostra per il gran risentimento che farebbero li cavalieri, sicuri che li contadini, nemici suoi antichi et naturali, di questa maniera riformati, con il mezzo de' giudizi, gli leverebbero un terzo delle entrate ingiustamente da loro possedute; ma congiunto il suo ordide con magistrati, senza l'interposizione dei Cavalieri come è ora, riuscirebbe molto più comodo alle cose pubbliche essendo che, come fusse per bisognare al pubblico angarie, galeotti et altro, basterebbe intimarli

1. È da leggersi : circonvenuti.

ai capi generali de territorii residenti nelle città, li quali comandando ai suoi inferiori et quelli agli altri in poche ore sarebbe comunicata la dimanda a tutto il Paese senza il mezzo de Cavalieri et Papati, che con altra faccia sogliono far comparire alla moltitudine le deliberazioni pubbliche che con le sue naturali, come si fece nella guerra passata, accrescendo maggiormente l' autorità sua in tenerli soggetti; et avuto qualche giudizio dagli Eccellentissimi Consigli a favore de contadini contra li cavalieri imqarerebbero a distinguere da Veneti a Veneti et con qualche grazia concessa dalla Vostra Serenità ai suoi Nontii, imparerebbero anche ad amare il nome venéziano, ora esoso per li danni et patimenti che ricevono da quelli di questo nome che si trovano nel Regno; et di questa maniera resterebbero sbrigati dal giogo che li tiene in servitù et disperazione per la forza de cavalieri et per la ingiustizia dei giudicenti; et per scioglierli affatto da ogni servitù è necessario sollevarli dai Papati, che è soggezione volontaria per falsa credenza.

Io ricorderò il rimedio proprio et conveniente per mio giudizio, ma esso sembrerà ad alcuno paradosso per avventura, ma se considereranno bene tutti i rispetti fondatamente et non superficialmente sarà sano il rimedio et buona la riuscita. Vivono adunque li papati in quell'isola senza capo del suo rito, et con poco rispetto all' Arcivescovo latino biasimano tutte le sue azioni, predicandole per ingiuria ai popoli con impressione d'odio verso i franchi, et però dalla malvagità et ignoranza di quelli ecclesiastici non si può disegnare alcuna conciliazione, senza dar loro capo a loro superiore del medesimo rito greco, et a me piacerebbe che se gli desse nome di Vescovo, la qual cosa riuscirebbe di somma consolazione alla moltitudine, et se il vescovato si potesse avere in persona soggetta et dipendente dalla Serenità Vostra, crederei che fosse levato ogni sospetto di cattiva riuscita, nè sarà difficile avere la elezione dal Patriarca di Constantinopoli in persona a soddisfazione della Serenità Vostra, la quale avuta, per meglio stabilire la sna volontà alla quiete del Regno, vorrei che le utilità che saranno tratte dal suo clero per sostentamento del Vescovo fossero pagate nelle Camere della Serenità Vostra et da quelle per bolletta delli chiarissimi Rettori la sua signoria traesse l'entrata, ac ciocchè li suoi magistrati avessero sempre in mano il poterlo gratificare et ancora darli qualche lunghezza nel pagamento quando gli paresse tempo di farlo. Congiunta questa persona colli rappresentanti della Serenità Vostra sarà ella mirabilissimo strumento a conciliare l'animo di quelli che per differenza di rito sono infetti di mala volontà

et a cacciare le superstiziose disseminazioni dei Papati, castigando ancora le persone senza scandolezzar le genti a loro soggette, come occorre ad ogni minimo atto di riprensione, non che di castigo dell'Arcivescovo latino, se pure ha voluto porre qualche freno benchè giusto a' chierici di quel rito, nè si può sospettare alcun cattivo effetto dal governo del vescovo greco, perchè non potrebbe la persona costituita in quella dignità con tre et più mille ducati d'entrata migliorare di condizione per qualsivoglia rivoluzione, et abbiamo esempio, se ben di cosa picciola, assai chiaro nelle città dove sono li Protipapati eletti dal Reggimento, perciocchè li preti di qualche considerazione sono tutti intenti ad adulare, non che compiacere li rappresentanti della Serenità Vostra per ottener grazia di quel loco, quando occora la vacanza, et però nelle città non si ha alcun disgusto de' popoli minuti per cattivi officii de papati, come occorre nei territorii et sgombrato dagli animi del contadini le false disseminazioni de papati per il timore del suo superiore resterà la contadinanza amica et beneficiata et li cavalieri giurisdicenti et Papati saranno sempre timorosi che per ogni picciol aggravio con lamentazione contadinesca compaiano a magistrati per procurarli castigo, per il qual rispetto si ridurranno a vivere dentro ai termini delle leggi nell'esercitare l'autorità sua. Resta ch'io ricordi cosa, che gli sminuisca et faccia eguali le gravezze necessarie da loro patite per servizio della Serenità Vostra a conservazione dal Regno, et sebbene l'esser sollevati da gli oppressori, come ho detto di sopra, gli darebbe forza di eseguir quello con pochissimo incomodo che gli convien fare per il pubblico, nondimeno il facilitarli a farle senza estorsione sarà causa di molta edificazione et d'inforzarli ancora a sopportare nuove gravezze che paresse alla Serenità Vostra d'imporre, come credo ch'Ella avrà necessità di fare in tutto il Regno, per agravarsi Lei da tante spese, che ogni giorno si faranno maggiori L'angaria et lavoriero, oome ho detto, di sei giorni alla città et otto per il contadino, consumandone due per il venire et tornare, che sono le domeniche (sebben festive, però anco in esse il contadino è bisognoso di mangiare), ho detto in Scitia non esservi questo obbligo, in Candia un'angaria per testa, Rettimo due et Canea tre. Questa differenza fa ingiusta la compartita et dà occasione di gravarsi alli più gravati con noia de magistrati, che non li possono soccorrere. Sono tutte le angarie del Regno 49173, et a ridurre a due angarie per testa tutto il regno saranno 72430, la qual riduzione darà consolazione alli Caneotti, non porterà augumento alli Rettimiotti et alli Candiotti, di miglior stato per la condizione del territorio, non

porterà gravame per l'egualità, et quelli di Scitia levandosi le gravezze delle guardie delle marine, le quali si faranno fare di quella maniera che si fa nel resto del Regno, loro ancora avrebbero causa di restar quieti ; ma se paresse alla Serenità Vostra di ridurre ognuno ad un' angaria, et quella in danari per instradare il negozio con soddisfazione sua, non sarà forse mal consiglio, sebben non siamo a tempo di sminuire quello che può giovare a quel Regno, ma piuttosto alzare le sue rendite per meglio sostentarlo,

Ho detto già che qualche contadino si libera dall'opera dell'angaria con dodici o tredici perperi in esecuzione dell'ordine Foscarini, che ebbe spisito di ridurre puella gravezza alla reale, come dissi ; a me piacerebbe che si effettuasse del tutto, essendo per riuscire entrata principale di quelle camere, et credo che con facilità sortirebbe buon fine, quando li territorii fossero riformati, come ho discorso, trattando con li capi generali loro in maniera che restassero capaci esser men male che la gravezza fosse pagata in danari con equal misura degli uomini e dell'avere, che con le persone con gli altri incomodi patiti sin ora. Vorrei che li capi delli casali tenessero conto degli uomini buoni per l'angaria, et che le ville stesse fossero debitrice alle camere della quantità dell'angarie dei loro abitanti in danaro a dodici perperi l'una, il qual danaro vorrei che fosse tratto da un estimo generale, fatto sopra li terreni, vigne, piante, animali, industrie et uomini dando ad ogni condizione prezzo proporzionato col capitale et l'uno con l'altro, acciocchè occorrendo trar d'un casale 120 perperi per pagare dodici angarie possano mettere un soldino per perpero sopra l'estimo, o più, per fare il pagamento, et di questa maniera resteranno sollevati li poveri meschini, che non hanno altro che la persona, dalla maggior parte della sua angaria, et quella sarà portata sopra i beni dei più comodi, come è giusto ; et li danari riscossi dal capo del casale, vorrei che da lui stesso fossero portati al suo esattore generale residente nella città, et farsi dar credito, per dover esser poi contato dall'esattore in Camera il danaro ; et importerebbe questa rendita di angarie in danari, a due angarie per testa gagate, come ho detto, et a dodici perperi per angaria ducati 59944, così come ora patiscono incomodo per l'inegualità et per il disordine nel fare la fazione, coll'estorsione et mangiarie che si tira dietro questo negozio, in molto maggior somma, nè l'opera fatta da loro in servizio delle fabbriche ascende ne anche ad un terzo di quella ragione.

Pare che sia contrario a questo pensiero la carestia dei danari nei contadini, opposizione reale, et però quella provvisione tira dietro per

necessità un'altra non meno giusta, et ancora necessaria per dar commercio et negozio tra il povero e il rico, per il corso del denaro.

Hanno introdotto, come ho detto, i cavalieri quantità di regalie che ricevono dai suoi casaliotti, il medesimo li giusdicenti, et Reggimenti ancora, et però non può il contadino adunare robba per vendere, et li cavalieri che hanno piene le case de tutti i loro bisogni per lo vivere de regalie, non hanno bisogno di spendere per comperare cosa alcuna, et perciò mi piacerebbe che quelle regalie che fossero lasciate ai cavalieri per debiti fossero loro ancora trasformate in danari, apprezzandole onestamente, acciocchè il cavaliere avesse necessità di comperare et il contadino di vendere et sarebbe servizio de poveri per la comodità del denaro et farebbe riuscire più ubertosa l'isola.

Con mia meraviglia ho osservato non essere in alcuna parte del Regno in alcun tempo alcuna sorte di mercato, introduzione così comoda ad ognuno. È però vero che dopo l'abbondare della milizia in Candia, capita in quella piazza qualche poco di robba et li contadini vicini ne sentono qualche comodo; ma anco questa utilità gli è assorbita, imparando le case dei cavalieri a mandare a vendere le regalie superflue a loro. Nelle visite fatte da noi, essendo la compagnia nostra assai grossa, con qualche difficoltà li nostri si provvedevano del vivere, volendolo avere dalla volontà dei contadini, non bastando l'alzare dei prezzi soliti a pagarsi, poichè non potevano vender quello che era obbligato per ragalia. Ma disobbligati dalla robba, et obbligati al danaro, converrebbe al contadino farsi industrioso per conseguire il suo bisogno, conforme all'uso del resto del mondo, et ogni abitante in quell'isola avrà col suo danaro ogni comodità et sarà facilissima cosa il ridurre alla reale quelle gravezze personali con servizio della Serenità Vostra, et con certezza che tutte passerebbero a servizio pubblico, così come ora sono distratte in servizi particolari non necessari et dissipate da ministri et non pagate da meschini impotenti a farle. Resterà anco levata la spesa et il sospetto dei mali portamenti di quel capitano dell'angarie, del quale tanto la contadinanza si grava, et se il contadino povero non avrà quella piccola somma di danari da pagare l'esattore della villa, potrà lavorare tanto alla fabbrica che guadagni il suo debito. È però vero che a mettere in atto questi negozi s'avrà a combattere con tutta la nobiltà del Regno, li quali sono potentissimi di lingua et arditissimi nel parlare, pieni di dipendenti in questa città et confidenti per questa forza; hanno per costume il protestarlo ai magistrati quando sospettano essere per

seguire qualche atto, benchè giusto, a lor danno, et però non è impresa d'altra mano, che di quella del generale, il quale inchinando ad essa, oltre la commissione pubblica et favorito il negozio dalla Serenità Vostra, sarà facile la riuscita; ma se mancherà o la inclinazione dell'esecutore o il favore del Principe, quelli si faranno arditì, et impediranno l'opera. Sarebbe necessario che il Proveditore fosse per li territorii lungamente et con persone appresso di sè intelligenti et fedeli per far credere ai contadini il tutto operarsi a suo beneficio, essendo che faranno forza li cavalieri per farli credere il contrario. Et ordinati li contadini di quella maniera, se gli occorresse tentare qualche giudizio avanti il chiarissimo Reggimento et che dalla potenza dei loro avversari gli occorresse ancora perdere, poco importerà a loro, anzi, che quella perdita li farà passare in questa città a godere di questa giustizia delli eccellentissimi Consigli, dove con ragione dobbiamo credere non poter loro essere svantaggiati, ma piuttosto compassionati, et veduti li Reggimenti, li giudizi di questa città, si sbrigherebbero da tanti rispetti, dai quali resta, si può dire, coartata la giustizia.

L'obbligo della galera aborrito da quei popoli per l'infamia del suo nome riceverà anche lui qualche temperamento con sollievo dei contadini et senza danno della Serenità Vostra per la riforma discorsa, essendo che il casale è obbligato a dare tanti uomini per servizio del remo, pagati da lui nel modo detto, et per facilitarli l'averli con meno spesa, quelli che tengono luogo superiore agli altri del casale, come naturale in tutti i consorti, non più inventeranno contro quest'obbligo di galere, ma esorteranno li più poveri ad andarvi volentieri per sentire minore interesse, il quale sarà maggiore in loro, come più comodi; tuttavia per provvedere di persone volontarie gli offriranno partiti non solo per loro, ma per le mogli et case ancora, come usano i territorii di terra ferma, et con facilità si ridurranno alla galera, bastando fare intendere ai capi generali la quantità degli uomini desiderati, che ' il tutto sarà eseguito senza alcun atto violento, et la Serenità Vostra darà esecuzione a quello che pare che l'abbia principiato, di tenere dodici galere armate del Regno, dandogli modo di svernare nei porti del Regno, o a casa a mezza paga, si leverebbe del tutto il cattivo concetto che ha fatto ognuno di quel servizio con il testimonio di quelli che saranno nell'attual servizio, sicchè io spererei che con la protezione del suo casale et la certezza

1. Il senso porterebbe è il ms. consente di leggere: se

dello svernare nell'isola gli riuscirebbe quasi dilettevole la gravezza, et la Serenità Vostra in un bisogno potrebbe armare di ciurma senza spogliare del tutto il paese ottanta galere, trovandosi nell'isola 22.170 buoni uomini da remo, quantità atta a ciurmare cento quarantatre galere, le quali ottanta galere in quel Regno quanto possano portare di reputazione et difesa al suo tempo lo discorrerò.

Adunque la contadinanza fatta libera da'cavalieri, giurisdicenti, et papati, sminuite le gravezze et ridotte ad equalità con facilità di pagarle senza molto incomodo, non più impressa da cattivi ragionamenti, favorita dalla grazia della Serenità Vostra et non più infetta di mala volontà, vedo esser lei fatta figliuola diletta di questa Serenissima Repubblica, la qual cosa piaccia a Dio di effettuare per salute di quel Regno.

Li popoli delle città, cioè Scitia, Candia, Rettimo et Canea sono al numeso di anime 27.750 oltre le milizie. Le genti minute sono la maggiore parte greche. Li mercanti per lo più sono forestieri. Li nobili cretenci, et veneti, hanno la loro origine d'Italia, ma tanto invecchiata ch'essi ancora si possono nominare greci; della plebe non ho sentito alcuna scintilla di mala volontà, anzi, che vivono lieti con onesto guadagno per il concorso degli italiani, et per l'oro et argento che fa correre la Serenità Vostra in quell'isola, et però abbondano gli artefici di danari, coi quali possono benissimo nutrire le case loro. Vivono con poca gravezza et molta libertà, le navigazioni ogni giorno si fanno maggiori per la quantità di vascelli, che si fabbricano in quell'isola et per li forestieri che vi capitano per levare l'entrate del Regno, intertenimento principale ad una parte del popolo. Della qual gente minuta la Serenità Vostra oltre la marinarezza non sente alcun servizio, et però parve bene all'illustrissimo Foscarini istituire nelle città ancora le milizie descritte, in Scitia trecento, in Candia due mila duecento diciannove, in Rettimo cinquecento et nella Canea settecentoventi. Sotto colonnelli del medesimo ordine eletti et esercitati dal suo Governatore con capitani mandati dalla Serenità Vostra, come s'è detto. hanno fatto riuscita tale che per mia opinione sono ridotti a stato che le battaglie d'Italia devono piuttosto ceder che gareggiar seco. Gli furono concessi alcuni privilegi per dichiararli differenti dagli altri, senza danno pubblico, et mentre gli sono stati conservati ognuno gareggiò per entrare nei descritti; riescono agili di vita, presti di moto et avveduti, et come abitatori delle città con qualche pensiero generoso, che non li lascerà cadere in alcuna viltà, et gli è mortificata l'insolenza che avevano avanti l'ingrossare

delle milizie italiane per troppa confidenza, sicchè fatti rispettosi da quella forza superiore sono si può dire, vicini alla perfezione; ma questa sorte di milizia si fa innanzi et s'afferma¹ secondo la inclinazione dei Rettori, dei quali ne sono stati alcuni, che stiamando per avventura più quello che meno importa gli ha levato la spada, uno dei privilegi concessili da questo illustrissimo et eccellentissimo Consiglio et da loro tenuto carissimo, per proibire qualche questioncella, quasi che non possano raffrenarli col castigo, dal qual si partono contraffacendo alla commissione della Serenità Vostra col Senato che gli siano osservate le sue preminenze, altri imprigionandoli per debiti civili contro gli ordini detti, et altri facendo altro più contrario a sue concessioni, parlando in pubblico con sprezzo, schernendo li colonnelli loro così chiamati per decreto pubblico, levandogli il concetto di essere dilette figliuoli della Serenità Vostra, et perciò gli è cascato in parte l'ardore che avevano preso, essendo, come erano, si può dire innamorati nel servizio per onori e grazie concesse al suo ordine.

Abbiamo fatto ogni gagliardo officio, usando ancora l'autorità del nostro magistrato con quelli chiarissimi Signori, per mantenerli intatti li suoi privilegi, ma la maniera con che si fanno le cose, danno et levano la reputazione al negozio. Credo che cadesse in pensiero a quell'illustrissimo Signore quando istituì quelle milizie, le gravi spese che convenirà fare la Serenità Vostra per difesa a tempo di guerra, la quale per avventura averà giudicata superiore alle forze sue, non per debolezza del suo floridissimo stato, ma per lo straordinario potere del nemico et Fu buon pensiero. Et però è bene somministrarli favore per suo sostentamento, ma se si avvilerà così buona opera, abbassandola col parlare a suo sprezzo, non avendo lei altro che la sostenuti, che l'essere stimata et rispettata dalli rappresentanti della Serenità Vostra, sarà dannosissima operazione alle cose pubbliche. Della fede di quelli non si può dubitare per altro che per la differenza del rito, nè ancora per questa causa io sospetto, essendo che meno ignoranti dei contadini non riescono tanto dipendenti da' loro Papa et sono ancora conoscenti del peggiore stato in che vivono li loro in paese turchesco, ma se avessero capo d'autorità scientifico et dipendente della Serenità Vostra, come ho discorso, si sbrigherebbero ancora da questo umore della differenza de riti. Di che maniera si possa adoperare in tempo di guerra queste milizie non discorrerò,

1. S'afferma significa qui : si ferma.

perchè, come ho detto, io credo che basti averla preparata al Generale che avrà cura della guerra per dover essere impiegata da lui in quella parte, ove ella sia per meglio servire.

De mercanti forestieri non saprei che dire altro, se non che tengono le città ubertose di merci et per la continua abitazione s'accasano con moglie et aumentano li abitatori con utilità de dazi. Dei nobili cretensi et veneti mi convien parlare con qualche differenza dall'una città all'altra, perciocchè Scitia ne ha poco numero dell'uno et l'altro ordine, ognuno abitando più volentieri alli casali per la poca sicurtà della città, la quale fu distrutta da Barbarossa, nè più riedificata per timore di nuovo danno, et se fosse possibile gratificarli di una cinta almeno per difesa da mano, acciocche restassero sicuri da corsari, ovvero trasportar quella città ad altro sito più diffendibile, a spesa però del paese, riuscirebbero molti buoni effetti; servirebbe per introtrarre li villani all'angarie senza suo aggravio per esempio dell'altre introdotte per il medesimo effetto, si farebbero maggiori i dazi per l'abitazione dei feudatari, et resterebbero sollevati li contadini levandosi li cavalieri dalle ville ove ora vivono a loro maggior danno, et vicini al magistrato si farebbero alquanto più rispettosi. In quella città tengono li cretensi egualità coi Veneti, conferendo li loro officii senza alcuna differenza; sono poveri, ma vivono ancora con poca spesa, e quando io parli del nutrimento di quei popoli, parlerò delle condizioni del territorio. In Candia li Cretensi sono molto umili, essendo loro stati sopra-montati¹ dalla forza de' Veneti et quasi che si possono nominare nell'ordine del popolo. Ebbero altre volte forza et riputazione per pretensione d'antichità et facoltà che possedevano, ma ora fatti poveri, dicono loro per la potenza dei nobili veneti, resta negletta la sua nobiltà et dicono essere arricchiti quelli per possedere la maggior parte dei fondi in feudi, et per gli aumenti dei prezzi per le milizie, dove hanno potuto dare consumo alle sue entrate, senza consegnarle ad altri per mercantarle in altri paesi, come si soleva far prima et era quella l'industria dei Cretensi. Per le ricchezze adunque congiunte con la nobiltà si mantengono avvantaggiati et rispettati et dalli magistrati ancora favoriti in maniera, che non possono più aspirare li Cretensi di tornare alla condizione della colonia, se non di egualità, almeno farsi a loro vicini di riputazione.

A Rettimo sono più accomodati di facoltà li Cretensi et in maggior numero dei Veneti, et perciò più stimati, partecipando loro an-

1. Sopramontati significa : superati.

cora con qualche vantaggio degli uffici della città. Alla Canea posso dire di esservi equalità tra l'uno et l'altro ordine di rispetto, se ben vi sono maggiori ricchezze nei nobili venei; di numero vi è poca differenza, ma le discordie di quella città nate per superbia la tiene in continuo travaglio, essendo tuttavia piena d'insidie et di maligna invenzione per detrazione del nemico, dissimulando ognuno alle piazze et nei palazzi l'odio intrinseco, regionando bene spesso insieme, segno di poca generosità et di pensieri non degni della nobiltà di quella città. Molto si è procurato il pacificarli, ma il tutto superfluamente, non volendo loro manifestare la piaga intrinseca, negando d'esser nemici, perchè non hanno ragione d'inimicizia, se non indegna et vile. Quei rancori li divertiscono dalla religione et li levano l'obbedienza ai magistrati, contro i quali spesso inventano con la medesima falsità et perfidia, che fanno tra loro; et perciò pare che Dio gli permetta molti mali di mortalità, di strettezza da'raccolti et delle medesime dissenzioni, nè altro medico ci vuole a sanarli, che l'aiuto di Sua Maestà. Questo è lo stato della nobiltà cretense et veneta del Regno, delle quali et loro facultà non sente la Serenità Vostra altro utile che la guarnigione de'cavalli, come possessori di feudi. A tempo che fu mandata la colonia nell'ultima riforma sua, fu diviso un terzo dei terreni dell'isola, essendo lasciati gli altri due terzi uno per il pubblico et l'altro per l'ecclesiastico, in parte 394 et furono chiamate cavallerie, come terreni consegnati per feudo della Serenità Vostra ai nobili della Colonia dandogli nome di cavalieri, et per ricognizione del feudo furono posti in obbligo di presentare due cavalli, l'uno per la sua persona, chiamato capolanza et l'altro per lo servente con nome di Secondo cavallo, et però fu divisa la cavalleria in sei parti, chiamate serventarie, dichiarando le quattro per il capolanza et le due per il secondo cavallo. Fu fatta ancora divisione della serventaria in venti quattro caratti, acciocchè ogni possessore di sei, dieci, o venti caratti possa soddisfare all'obbligo di presentare cavallo proporzionato per qualità con li caratti possessi, et però occorre che sebbene le 394 cavallerie per sua natura no appresenterebbono se non 788 cavalli, per la multiplicità dei compartecipi delle serventarie, nondimeno sono descritti nelli libri al numero di mille ducento, nè è peso insopportabile il presentar cavallo per quattro ovvero sei caratti di feudo possesso, poichè sono in maniera aumentate l'entrate loro che ora è di maggior rendita quattro caratti che non erano al tempo dell'instituzione settantadue caratti, che sono tre serventarie, essendo che li feudi de cavalieri rendono ora per li calculi fatti più di tre cento mila

ducati et il terzo della Serenità Vostra che è appunto altrettanto quanto è il suo, ma senza aumento, avendo li ministri suoi continuato sempre le prime affittazioni, le quali per la lunghezza del tempo hanno preso forza di livelli, non è di maggior rendita che di quattro mila ducati, et endrando li quattro nelli trecento settanta cinque volte, è necessario conchiudere che ogni caratto abbia quella forza che avevano settantacinque caratti a quel tempo, et se fu dato obbligo a tre serventarie di cavarle da lanici¹, non so perchè ora si debba avere per troppo peso, alli possessori di quattro, sei, dieci e venti caratti d'appresentare un roncino che non sia buono ad altro che da portare un uomo per quindici o venti miglia, nè il costo, nella spesa di questa sorte di cavalli nel regno importa, poichè si hanno con dieci o dodici zecchini l'uno, nè vivono d'altro che di paglia, che per la natura del paese è attissima a nutrirla, la quale non costa al feudatario avendola dai suoi beni et li medesimi possiedono qualli della Serenità Vostra con la ricognizione del Livello che ho detto, Sicchè sono patroni ancora di quell'aumento, come medesimamente godono ancora quello delle chiese, se bene con maggior recognizione, però molto inferiore all'utile che cavano dalli fondi loro. Sì che dovrebbero sdegnarsi di aversi degnato di domandar questa unione per suo sollievo, ma forse troppo confidano nella benignità della Serenità Vostra ebbero essi feudatari questo obbligo al suo primo abitare et fu instituito per difesa dell'isola et per sedare molti cattivi umori de nemici interni, de'quali a quel tempo abbondò il Regno, ma estinti li pericoli² gli facevano effettuare l'obbligo di star bene a cavallo et bene esercitati nel combattere per la difesa delle sue entrate, lo lasciarono in maniera cadere cavalcando muli et ronzini di grande andare, che quella milizia era famosa per il riso del popolo, nato dallo sconcerto con che comparivano alle mostre. L'Eccellentissimo Foscari che così come giudicò infruttuosa la gente privilegiata per sterilità, con la industria la fece riuscire fruttifera, come s'è detto, così vedendo questa nobiltà senza frutto et per troppa morbidezza, pensò con l'astringerli all'obbligo vecchio far riuscire li suoi corpi a qualche gagliardia et accitare negli animi loro qualche spirito di gloria et impiegar le spese delle sue facultà in comperare e tenere armi et cavalli, per diversione delle altre di sedizione et d'impaccio a chi governa. Però comandò che fosse riformato l'obbligo vecchio in buona

1. Probabilmente sarà da leggersi : di cavalli da lanza.

2. Mancha un : che.

maniera, come è noto alla Serenità Vostra et a tal termine ridotta con il principio di sua Signoria illustrissima et l'esercizio del già chiarissimo Signor Gabriel Canale di felicissima memoria, et ora del chiarissimo Signor Fabio Proveditori, che per mio giudizio le battaglie d'Italia non gli sono superiori nè di bellezza de' cavalli, nè di provvisione d'armi. Li giovani sono allettati in questo piacere di maneggiarsi marzialmente, mostrandosi in spessi tornei valorosissimi cavalieri, che io ne spero ottima riuscita. Nè per certo dovrebbe essere stato tanto difficile l'effettuare quella buona opera, la quale tuttavia fluttua per le istanzie di alcuno de' nobili del Regno ancor ricordevole di vestire alla lunga et del consumare le sue vite oziosamente in piazza et a conviti, ma quello che più importa, sono somministrati d'invenzioni et forze da molti dei nostri per battere quella provvisione, se bene non hanno fondamento reale, et se tanto vi è che dire et che fare per effettuare l'obbligo che si pose quando gli furono concesse quelle entrate, che si dirà et che si farà a favor loro per le dipendenze che hanno in questa città, quando la Serenità Vostra avrà necessità di provvedere all'indennità Sua, per dire questa parola, per le tante spese ch'Ella fa in quel Regno? Ma come si può negare, che non sia di gran reputazione in quell'isola una banda di mille duecento cavalli con capo importante per suo esercito et chi non crede che come sia posto in consiglio da quelli che governano l'impero ottomano, che se alcuno dissentirà la guerra per suo interesse, come fece Mehemet pascià nella passata, rappresenterà maggiormente difficile l'impresa per le due milizie descritte di cavalleria et fanteria et mentre raccorderà provvisione per contraporsi a quella forza che sarà ancora da lui rappresentata maggior per meglio sostenere l'opinione sua renderà più difficile al Signore (Turco) il prepararsi la guerra? È necessario adunque confessare esser quella una difficoltà di più nell'impresa et non costando, come ella non fa alla Serenità Vostra, perchè si deve sprezzare? È quasi inclinare alla sua dissoluzione? Et se Ella spende tanto nella costruzione delle fortezze et altri edifici a loro dipendenti, nelle munizioni, vettovaglie et milizie, acciocchè il nemico viva con maggior rispetto verso la Serenità Vostra, non v'è ragione che non si debba sostenere la cavalleria, che non porta spesa alcuna, che, se non è, almeno pare forza considerabile. Convengo dire quel che ho sentito discorrere in questo proposito, non perchè io mi creda esser alto a sciogliere il bene, ma per rappresentare quello che io so alla Serenità Vostra, acciocchè da questi illustrissimi Padri sia fatto il giudizio. Alcuni dicono che meglio sarebbe il fare pagare li

feudatari tanti danari che potessero condurre tanti stratiotti quanti sono essi a questo servizio, parendogli che quella milizia sia più atta alla difesa et all'obbedienza, giudicandola per la memoria delle sue antiche condizioni et non per li suo stato presente. Ho veduto in questo viaggio li cavalli di Dalmazia, di Corfù, Cefalonia, Zante et Candia, gente appunto da fare il mestiere che fanno di rubare et maltrattare li territori della Serenità Vostra. Sono senza arme, con cavalli disfatti senza guarnimenti, cosa tanto infame, che a me pare disgrazia l'averli, inoltre non so quanto possa volere più quella loro antica disciplina, et pur mi pare di intendere che se ne avesse esperienza la guerra passata in Dalmazia, riuscendogli inutili le targhe et lance all'archibusata, nè hanno forze d'introdur pistole, non potente comprare una briglia, sono inutili, per la povertà loro et è quasi estinto il numero loro, nè so dove si farebbero nascere tanta quantità di quella gente, et trovata che fosse, infelicissima sarebbe quella contadinanza; ora ne sono settantacinque solamente et ha inteso la Serenità Vostra ciò che ho detto. Ma è tanto bene discorrere del pagamento suo. Se si vorrà astringere li feudatari al pagare secondo la limitazione antica, non pagheranno più di sei ducati per serventaria di moneta candiotta, et se si vorrà far aumento, le lamentazioni et i gridi loro andranno sino al cielo, essendo avvezzi a lamentarsi senza causa, in maniera che non si potrebbe disegnare¹, se non sopra la limitazione vecchia, che sarebbe per cavallerie 394 a ducati 36 candiotti per cavalleria, ducati 8.174 veneziani, de'quali batuto² 1.635 di danno di valuta, poich'Ella perderebbe, riscotendo quello ch'Ella avanza, pagando resterebbe ridotta la somma in ducati 6.540 et di questa anco batutto l'importanza³ di 60 cavallerie svanite per lunghezza di tempo et divisioni et subdivisioni, che sono ducati mille, si che resterà il credito per tal ragione alla Serenità Vostra ducati 5.540 l'anno, li quali pagherebbero a ducati 60 l'anno, che manco non si può dare ad un uomo bene a cavallo et ben armato, acciocchè possa vivere et servire senza rubare, stradiotti 92, sicchè in questa metamorfosi perderebbe la Serenità Vostra mille cento et otto cavalli. Ma chi è quello che creda poter riscotere cinque o sei mila ducati l'anno da feudatari in Candia? Giuro a Dio nostro Signore che è cosa lontanissima dall'effettuarsi per quello che ho ma-

1. Disegnare significa qui : far conto.

2. Battuto significa qui : sottratto.

3. Importanza significa qui : importo.

neggiato io in quell'isola, et lo farò conoscere nel ragionamento della seconda parte della spesa et entrata del Regno. Si che occorrebbe al pubblico far la spesa con la speranza del rimborso et li feudatari resterebbero liberi da dall'obbligo dei cavalli, ma se pur fosse posto mano a quel rigore che non vuole la Serenità Vostra che si usi là, che forse non partorirebbe quel male effetto che si crede in farli pagare; sono tanto infingardi al pagamento, che in verità se gli venderebbe ciò che hanno, facendoli in poco tempo impoverire per le spese et interessi, che convengono seguire al pagare per forza, nè noi abbiamo potuto ridurli al pagamento integro delle spese, che fece la Serenità Vostra per le pistole ch'Ella gli mandò, che non importò più che tre scudi per cavaliere. È adunque raccordo ¹ dannoso il tramutar l'obbligo dei cavalli in danari a cavalieri per l'incomodo del denaro alla Serenità Vostra, per dover avere o solamente novantadue cavalli, ovvero volendone 1.200 porsi in obbligo di 100.000 ducati di spesa l'anno, così importando la ragione ² a 60 ducati l'uno, con il quarto più di spese d'ufficiali, luogotenti, capi et Generale. Altri ricordano che se gli mandano uomini atti al cavalcare in luogo di quelli che non sono atti, vedove et pupilli, acciocchè al tempo del bisogno di guerra si possa ³ avere al servizio desiderato et questi siano in luogo dei posti a cavallo da feudatarii: pensiero pregiudiziale al feudo, essendo in obbligo di appresentare uomo et cavallo, ma molto più pregiudiziale a quelli feudatari, che ⁴ toccherebbe il cavallo per l'italiano, essendo che, sotto pretesto di vedere se sarà governato et ben tenuto, vorrà essere egli in casa del feudatario o feudataria, insolentando, come porta la natura del soldato et italiano con altre nazioni, et in maniera tale, che diventerà padrone, et se non sarà compiaciuto sempre contenderà alla presenza per costringere il feudatario a tenere buon cavallo et ben guernito, sempre lamentandosi ancora senza ragione per ridurre il tutto in sua libertà; ma quello che più io stimo è, che qualsivoglia cosa che la Serenità Vostra farà a gratificazione dell'ambasciatore, riuscirà a desolazione di quella cavalleria, essendo che per altro ella non avea fatto così notabile miglioramento, se non perchè gli era stato fatto credere con gli uffici dell'illustrissimo Foscari et dalle medesime deliberazioni di quest'illustrissimo et eccellentissimo Senato confidare la Serenità Vostra il tutto in Lei.

1. Raccordo significa qui : consiglio.

2. Ragione significa qui : conto.

3. Si possa epuivale qui a : si possano.

4. Che significa qui : al quale.

La qual confidenza gli avea dato necessità di provvedersi di cavalli et armi et di stare in continuo esercizio cavalleresco, non potendo perciò li vecchi, che per altri rispetti aborriscono l'obbligo di cavalcare, negare alli suoi giovani la spesa per questo servizio, come lo faranno volentieri, quando possono far credere non continuare la Serenità Vostra nella medesima confidenza, et per verità ho veduto io non aversi comperato, si può dire, un cavallo di pregio, dopo la partita dell'ambasciatore, ognuno aspettando la riuscita dei suoi negozi, prova assai certa di quanto ho detto. Sicchè è bene far segno di confidenza, ma non confidare in maniera che si tardi alcuna altra provvisione, nelle quali credo esser bene che la Serenità Vostra abbondi quanto portano le sue forze per costituire quel Regno in reputazione tale che non ardisca il nemico tentare l'impresa, nè muovere guerra alla Serenità Vostra, che credo essere questo il pensiero di cui¹ ben consiglia questa eccelsa Repubblica. La Serenità Vostra mandò al governo di quella cavalleria un Proveditore con 180 ducati al mese, due luogotenenti con 25 ducati l'uno et altre spese per la sua esercitazione, sperando di rimborsarsi et davantaggio con le condanne dei disobbedienti al guarnire; tuttavia nè il chiarissimo Signor Cabriel Canale Proveditore nè il chiarissimo Signor Fabio presente nè noi abbiamo [creduto] di far alcuna esecuzione per ricuperare qualche parte di questo giusto credito, ma forse più abbasso ne darò conto più particolare. Veda ognuno se fu buon consiglio il riformare quella milizia, o se è meglio lasciarla cadere per introdurne altra. In che maniera si possa adoperare non discorro, perchè non credo che il discorso possa aver fondamento per le ragioni dette dell'ordinanze; ma a me basta che sia noto ad ognuno che ancora questa provvisione di guerra è pronta per obbedire a colui che maneggerà la difesa del Regno. Della fede di questi credo che la Serenità Vostra stia bene, si perchè dipendono da questo medesimo sangue, come perchè tengono loco così principale², che non possono se non aborrire la mutazione. Però faccia la Serenità Vostra quanto Le pare giusto, se bene a danno loro, che non possono disegnare altro governo. Dell'ordine de' Nobili Veneti, ve ne sono molti onorati et illustri d'animo et di facultà, ad alcuni dei quali come principali furono date le condotte della cavaleria, che furono divise in undici compagnie. In Scitia vi è il Signor Giovanni Francesco Cornaro condottiere di quella banda,

1. Di cui significa qui : di chi.

2. Cioè : hanno una posizione così importante.

che è sola, gentiluomo di spirito et di cuore, et nobilmente tiene il suo carico, esercitando li suoi cavalieri con valore. In Candia abbiamo lasciato li Signori Andrea Dandolo, Francesco Querini, Ambasciatore alla Serenità Vostra, Giovanni Querini, Nicolò Veniero, Nicolò Tagliapietra et Nicolò Mudazo condottieri di sei condotte, gentiluomini di valore et onore, et nelle rassegne che ci hanno fatto vedere si sono mostrati sopra nobilissimi cavalli et bene armati, comandando con intelligenza et gravità militare et con maniere convenienti al guidare nobilissimi soldati, come sono loro. A Rettimo tiene questo carico il signor Giovan Maria Simatecolo et il signor Francesco Lombardo, l'uno veneto, l'altro cretense, et fanno l'ufficio suo conforme alle sue forze non inferiori agli altri. Alla Canea il signor Zaccaria Zancaruol et il signor Marcantonio Viaro, principalissimi di quella città per facoltà et nobiltà, esercitano medesimamente con valore et splendore il suo carico. Sotto quelli undici condottieri è tutta la cavalleria del Regno, nè mancano soggetti, sebben non hanno il carico di condottieri, in Candia principalmente et nel altre città ancora, che non sono d'inferior condizione a quelli. Nè creda la Serenità Vostra che, sebbene è supplicato dall'ambasciatore spedito dai diciotto che si assunsero nome di rappresentare tutta la colonia, la liberazione dell'obbligo nuovo della cavalleria, che tutti concorressero a quella domanda. Et ho io fatto ragionare molti di quei signori et ho sentito il signor Francesco Querini ambasciatore a lodare la riforma, et a desiderarne anche aumento compiacendosi della dignità de condottieri et del modo di comandare a nobili pari suoi, sperandone ancora buona difesa ai suoi tempi. Ho avuto anche particolare strettezza per antica amicizia col signor Francesco Zeno, che si fa vedere nei tornei, quali sono introdotti assai frequentemente con spesa et valore, et seco ho potuto scoprire, ragionando, molte cose in servizio della Serenità Vostra, essendo gentiluomo di spirito et di prudenza, et tiene lui ancora loco principale in quella città et ultimamente fu fatto condottiere per la vacanza d'una di quelle condotte; ma questi che così sentirono convennero cedere per riverenza a' vecchi invecchiati nel costume dei suoi antichi di far niente; ma questi di mezza età altramente sentono et li giovani sono del tutto alieni et come venga il suo tempo di avere le condotte, si maneggeranno esercitando et comandando ancora con maggior valore, et ora tutti hanno la spada al fianco, nè più vestono l'abito lungo, et tosto saranno sbrigati da quella tanta mortificazione. Il signor Zeno, che ho nominato di sopra, ha istituito una razza di 40 cavalli et tiene no-

bilissimi stalloni: li ho veduti io et ho ancora cavalcato dei suoi poledri, uno dei quali è riuscito degno d'esser posto fra i ginetti di Spagna per agilità di corpo et per vivacità di cuore. Il signor Nicolò fratello, gentiluomo medesimamente di molta stima, in poco tempo è per traere della sua razza che s'ha medesimamente introdotta, cavalli di molto pregio. Et con quell'esempio molti disegnano fare lo stesso. M'ha detto il signor Marcantonio Viaro che ha gran comodo di campagne alla Canea, di voler tosto mettere insieme 60 cavalli, ma se a questa disposizione particolare vi fosse aggiunto qualche eccitamento pubblico, crederei che la fosse per avere felice progresso, nè pare che altro manchi a quel Regno, che l'onorarlo di così nobil frutto. La professione militare si nutrice con qualche cosa che abbia del glorioso, come ognuno sa, et pare che senza quel condimento ella non possa comparire; però loderei che la Serenità Vostra facesse alcun atto che invitasse ognuno ad aspirare alle condotte, perchè dal sostentamento di quelle in reputazione dipende il buono stato della cavalleria, et forse basterebbe per ora il mandarli undici catene d'oro di cento zecchini l'una, da esser poste al collo de'condottieri dalla mano propria del Duca con solenne maniera in giorno di S. Marco o d'altra solennità, facendoli armare dal chiarissimo Capitano et Proveditore suo et consiglieri, et cingerli la spada dal Proveditore Generale, descrivendoli le particolari cerimonie che hanno a fare per solennizzare quest'atto più che fosse possibile, facendoli giurare alla messa, fede, obbedienza et di non fare atto ville, et vivere cavallerescamente, custodendo quelle insegne con onore et valore. La qual catena mi piacerebbe che fosse restituita dopo la morte per darla al successore con la medesima solennità, et se piacesse alla Serenità Vostra, poichè la non cura l'utile del sguarnire, non avendo mai commesso che sia riscosso, anzi permettendo che stia così mortificato, di vivificare quella ragione sotto pretesto di pagare li condottieri, con provvisione di quattro ovver cinquecento ducati l'anno per uno, obbligandoli a tener un pero di cavalli, oltre l'obbligo del feudo, meglio apparirebbe la stima che vuole la Serenità Vostra che sia fatta di quel grado, et sarebbe anco segno manifesto della superiorità che vuole la Serenità Vostra che abbiano sugli altri, ognuno onorando di loco et di riverenza, come si conviene. Di questa maniera ornatodi grado, credo che ognuno si Farebbe industrioso per ottenerlo: le cose sostentate con reputazione si fanno maggiori et le sprezzate et v lipese con maldicenze, come è stata questa cavalleria da molti rappresentanti dalla Serenità Vostra, riescono minori et per tali si fanno

conoscere con questa voce enco ai nemici, con danno della Serenità Vostra. Però sarà bene che questo illustrissimo et Eccellentissimo Consiglio continui a mandare soggetto per età et per esperienza con forme a quei due chiarissimi Canali, perciocchè se si manderà persona di manco anni et di manco grado, se ben per valore atto a quel carico, cadrà l'obbedienza et il rispetto in maniera che difficile sarà il governo, et ancora perchè li chiarissimi Reggimenti diano loro ancora ¹ segno di stima del Proveditore, favorendo li suoi persieri nei ragionamenti, acciocchè unite tutte queste forze insieme concordemente operando, facciano riuscire l'effetto desiderato di costituire quelle fanterie et cavallerie, arme naturali del Regno, in reputazione; ma anco mi è stato affermato dal chiarissimo signor Fabio Canale molte volte promettersi da Sua Signoria di riuscire in ogni fazione con quella cavalleria et l'eccelesantissimo General Grimani con quel poco di sospetto che venne nel suo arrivo nel Regno, comandò che si mettessero in arme et ebbe pronta esecuzione, et si compiacque molto della prontezza. Ora credo aver discorso abbondantemente de' popoli di quel Regno et sua volontà, concludendo che li contadini si possono far fedeli et che del resto non vi è ragione di sospettar male. Però passerò al secondo capo.

Dalle spese fatte dalla Serenità Vostra per provvisione della guerra con l'entrate rese dall'isola, secondo capo del mio sagionamento, dirò aver lasciato nel regno fanti numero 3468 con li suoi ufficiali, capitani et governatori; importano l'anno di spesa con l'avvantaggio delle monete ducati 132.564, della qual milizia discorrerò, principal spesa della Serenità Vostra, acciocchè la possa liberarsi da molti di savvantaggi et corruzioni, che fa maggiore l'interesse et minore il servizio della Serenità Vostra. Ella è parte vecchia et parte nuova; la vecchia compare alle mostre molto bene in ordine et promette nell'apparenza soddisfazione del servizio, tuttavia, come si penetra nella sua condizione, si conoscono quasi inutili alla Serenità Vostra, poichè sono tutti accassati con moglie et figliuoli et anco applicati a qualche industria, in maniera che sono fatti del tutto popolari, et se è comune opinione che li popoli non siano atti a difendersi per gli interessi che tengono nelle città, et però ogni città aver bisogno di milizia forastiera per sua difesa, non avendo quelli altra speranza della sua salute che la picca o l'archibuso che maneggiano, et perciò riescono utili nel combattere alla muraglia, dobbiamo credere che

1. Loro ancora significa: anch'essi.

quelli medessimi accasati per gl'interessi di moglie e figliuoli siano per abbandonare la difesa pubblica, per andare a provvedere alla sua particolar casa. Questo inconveniente è stato veduto dalla Serenità Vostra prima d'ora et più volte ha commesso la regolazione, perchè fossero levati li casalini, et gli è stata data qualche esecuzione, ma non intiera, in modo che ve ne sono ancora quantità, et noi abbiamo cassati molti; ma molti ancora ne sono stati rimessi dopo la nostra partita. Però causa principale di questo sconcerto della milizia nasce dalle insidie delle donne, inclinate fuori di modo all'italiano, et perciò industriose per introdursi nelli loro alloggiamenti, vincendo ogni ostinata volontà, et entrate patiscono il vivere, il vestire et le ingiurie che sogliono venire da uomini furiosi per non uscir di casa, in maniera che ogni soldato ne ha una almeno, dalla quale resta finalmente legato et preso, e tanto è abbondante la procreazione di quella mescolanza italiana et greca, che dicono d'esservi di questa ragione nell'isola dalla guerra in poi più di 8000 figliuoli, li quali però converranno spargersi al servizio delle arti et dell'agricoltura. Per provvedere adunque quanto si può, è a proposito che la Serenità Vostra tenga spesso rinnovata quella milizia, perchè possano cassare gli accasati, che in ogni modo restano di là, se pure a tempo di guerra fossero per combattere, et se bene le renovazioni sono di gran spesa, importando ogni soldato, prima che principii il servizio, per in viaggio, biscotto, nolo, manestra et morti calcolati insieme questi interessi lire 88 soldi 9, tuttavia è consiglio di necessità.

Li soldati nuovi che sono d'inferior vista alla banca, sono migliori alle fazioni, et se sono giovani, quelli appunto si fanno migliori degli altri, non avendo loro altro pensiero che le sue garde. È stato ricordato¹ per non lasciare incarognare² il resto della milizia in quelle maledette femmine tenerla in moto mutandola ogni quattro o sei mesi da fortezza a fortezza, ma dicono che questo non basterà, essendo ch'esse portate dal calore et dalla gagliardia del suo corpo saranno³ prima del coldato all'alloggiamento destinato et credo io ancora, et però è unico il rimedio di rinnovarli.

Al soldato la Serenità Vostra dà lire ventuna di quella moneta, che di questa è poco più di lire sedici, et se fosse stato servato in tutto la regolazione delle valute et prezzi di robbe fatti dall'illustrissimo Foscari, non avrebbe il soldato nessun aggravio, come ha ora

1. Saccordato significa: consigliato.

2. Incarognare significa: marcire, indebolirsi.

3. Saranno significa qui: arriveranno.

per osservarsi la legge in lui solo, et però si lamenta molto, non perchè la paga sia scarsa al suo bisogno, poichè l'avvantaggio che hanno nel pane, nel vino, nel formaggio, nell'olio, nella carne datali dalla città a prezzo limitato ella può benissimo supplire al suo bisogno; ma perchè a loro pare inganno il darli le sedici invece delle ventuna, ma poco importa questa mala soddisfazione di nome, purchè possano vivere con quello che gli è dato. Sono istituiti molti ordini perchè nel pagamento non sia pregiudicato il soldato et defraudato il pubblico! tuttavia per il mancamento delle paghe, per carestia de'danari restano inosservati, dovendosi bene spesso supplire per denari con formenti, vini et altro, nella qual robba il sergente maggiore et capitani possono fare quanto vogliono di male, riscotendo loro le paghe integre, come capita il denaro con mal esempio et scandalo; et ho veduto anco a tempo delle paghe in denari integre il farsi per cerimonia, che il soldato venga alla banca a contare la sua paga, essendo che in quel medesimo punto alla presenza del medesimo magistrato gettano il denaro tutto in una celata¹, per dover poi ricevere dal suo capitano il suo credito, facendo riuscire per questa via vana la provvisione di pagare alla banca per non pagare in gruppo. Però sarebbe bene che quelli che hanno carico della milizia non divertissero in spese straordinarie il denaro, per non aver necessità di disordinare nel pagare il soldato, et come pagano in contanti deputar persona che veda li conti d'ogni soldato col capitano alla presenza sua, non comportando che il soldato si privi di più che della mezza paga, come vogliono le leggi.

Era grandissimo inconveniente ancora che le compagnie avessero poco numero, et che se gli pagassero gli ufficiali et capitani per il maggiore, facendo riuscire maggiore la spesa alla serenità vestra et minore il Servizio. Et però prudentemente fu deliberato che la paga dei capitani et numero d'ufficiali si facesse minore a proporzione del scemare delle compagnie, se sarà eseguita, che già principiava a corrompersi sotto pretesto di pietà, se ben la pietà si dovrebbe avere a chi spende tanti tesori.

Capi di quella milizia abbiamo lasciato il signor Giovanni maria Martinengo Governatore in Candia, del quale non dirò altro, poichè la sufficienza et fede di quel signore è conosciuta da questo illustrissimo et eccellentissimo Consiglio, con governo di dodici capitani et fanti 1561. Alla Canea il signor Raffael Raspone gentiluomo di buon

1. Celata significa : elmo.

ingegno et perito delle cose spettanti al soldato, pieno di prudenza et per mia opinione cavaliere degno della grazia della Serenità Vostra, con fanti 626 sotto cinque capitani. Alla Suda il signor Camillo Toscano parmigiano, gentiluomo di molto spirito et di ottimi costumi et in quel poco di governo si ha fatto conoscere ad ognuno per diligente et intelligente et noi siamo restati molto contenti delle sue maniere, con soldati 309 et due capitani. A Rettimo il signor Ercole Malatesta gentiluomo stimabile per la nobiltà della sua famiglia et per il patimento suo nella servitù dei Turchi per la presa di Famagosta, ma sarà bene che la Serenità Vostra gli dia intertenimento dove abbia superiore qualche uomo di guerra, et ha sotto di sé 310 fanti et un capitano. A Spinalunga il Governatore Virgilio da Piombino, che ha buona maniera di soldato, con soldati 450 et due capitani. Paleocastro, S Teodoro et Castel di Candia sono capitani privati buoni e fedeli servi della Serenità Vostra con trenta soldati per uno. In Scitia un capitano con 25 fanti, i quali non servono ad alto che al comodo di Rettori, et nella revisione fatta per noi di quella compagnia non restarono altro che nove soldati che fossero utili per la guardia; gli altri furono tutti cassi¹ di nostro ordine, ma devono anco essere stati rimessi di poi. Per guardia sua può bastarli 25 stradiotti et alquanti soldati greci pagati dalla Serenità Vostra in quella città et per quanto ho compreso da discorsi fatti fare a questi capi di guerra, pare che Spinalunga, Rettimo et Suda non abbiano bisogno di maggior guardia in tempo di pace; ma Candia et Canea essere scarse per la grandezza et importanza di quelle città, et per verità è bene in tempo di quiete attendere a due cose principalmente, l'una di assicurarsi da rubamenti et da moti intrinseci, et l'altra alla reputazione delle fortezze et guardie del Regno. Quanto al primo il numero è comportabile, quanto al secondo è giudicato inferiore al bisogno, parendo che la lontananza del soccorso possa dar comodo al nemico di assaltare quelle piazze sforzatamente con pericolo di perdita nostra senza maggior difesa. Però è giudicato esser bene ehe la Serenità Vostra tenga ordinariamente nel Ragno fanti 6000, i quali con ufficiale, capirani, colonnelli e Governatore Generale, mancamenti, morti et epese di mandarli costeranno ducati 20.866 al mese, che sono l'anno 250,392, batutto l'utile delle monete, computando ancora la renovazione di 1000 fanti l'anno per mantener la somma, oltre li accasati, come ho discorso. Et per sapere ancora la maniera di di-

1. Cassi significa: cassati, cassare.

fesa a tempo che il Regno fosse travagliato da nemici, discorrono che in Candia non ci voglia meno di 10 000 fanti, alla Canea 4000, in quelle altre tre fortezze 2000, bastando a loro il guardarsi da rubamenti, non essendo ragionevole che siano combattuti principalmente. Quelle di manco conto duecento, si che è giudicato necessario un numero di 16.000 fanti, et anco giudicano a proposito averne altri 4000 o per accompagnarli con le cernite per dare qualche impedimento al nemico nel sbarbo, o travagliarlo nel marciare, o in altra maniera valersene, come meglio parerà al generale, potendo occorrere molti casi di spinger genti fuora della fortezza assalita et per offesa dei nemici et per ricevere qualche aiuto da suoi, et importerebbe il pagamento di quella somma de soldati, ufficiali, capitani, colonnelli, Governatori et Generale, battuto il quinto per l'avvantaggio delle monete, al mese ducati 67,512, che sono all'anno ducati 810.143, ma se si potesse aggiungere a questa difesa cento galere che dimorassero in quei porti per dover tentare quella ' impresa, o in altra maniera travagliare il nemico, come meglio paresse al Capitano Generale del Regno mandato con autorità suprema et superiore a tutti li reggimenti, al quale fosse anco soggetta quell'armata: si crede che non solamente sarebbe quella forza atta a mantenere illesa quell'isola, ma da tenere ancor ristrette le forze degli ottomani, oltre lei, non essendo ragionevole nè riuscirebbe buon consiglio il loro, che l'armata turchesca passasse avanti lasciando addietro nel cuore del loro impero forze così grandi, come avrebbe il Regno in seno di cento galere et 20 000 fanti, et di questa maniera resterebbe salva tutta la Cristianità et si potrebbe sopportar qualche anno la guerra, potendosi fare tutta quella spesa con 149.000 ducati al mese, che sono all'anno 1,790.500 ducati. Ho trascorso per avventura troppo avanti, tuttavia ho avuto piacere di dire quello che ho sentito dire ad altri con piacer mio, La Serenità Vostra si ritrova in quell'isola distribuita per quelle piazze. Artiglieria pezzi 722, balle 93.197 et barili 12.000 di polvere, munizione molto inferiore al bisogno di tanti fianchi et ho li memoriali di tutti quelli Governatori di quello che sarebbe necessario per sua opinione, nè dico la somma, perciocchè temo di spaventare, ma ricordo bene che si faccia ogni sforzo per mandare artiglieria, polvere et balle più che si può et perchè si trovano molti pezzi di là invecchiati per la forma et di metallo differente dai moderni, non sarebbe mal consiglio mandare di là

1. Sempre si debba leggere : qualche.

un fonditore per introdurre la fondaria, per rinnovarli et fuggir la spesa del nolo per venire et tornare. Si trovano per custodia delle artiglierie in tutto il Regno 60 bombardieri con suoi capi, numero molto scarso, et quelli ancora del paese ammessi contro le leggi, et se pure vi è alcun italiano, è accasato con moglie et beni. Però sarà bene madarne numero conveniente et levar quelli che non possono servire senza sospetto. Archibusi, corsaletti, picche et altre armi da mano, la citrà di Candia sta assai bene et ha ella una sala tutta piena, fatta dal chiarissimo signor Nadal Donato, degna dell'Arsenale di questa città. La Canea d'armi da corpo potrebbe star meglio; Suda, Rettimo et Spinalonga sono quasi sfornite di questa sorte d'armi minute. Tutte quelle fortezze sono ridotte in buona difesa, se bene gli manca molto a darli perfezione. In Candia resta ancora portar terreno per finire di terrapienarla 51817 passa cubi et muro 5700. Dell'importanza della quale per essere metropoli del Regno et per avere in grembo la principal nobiltà sua et li primi magistrati che la governano, per gli arsenali, per lo porto et per i molti edifici militari è superfluo ch'io discorra quanto importi il ben custodirla et ben difenderla a suo tempo. Ella ha una corona d'altissime montagne di terreno, che così si possono chiamare quelli baloardi et cortine che la cingono con amplissime piazze comode per difesa et ritirate et sono di terreni così sodi per sua natura et per diligentia di cui¹ li ammassò, che posso dire con verità esser per fare manco progresso il piccone in loro che nelle muraglie. Le difese sue sono reali, nondimano ho sentito dire ad alcuno essere li fianchi troppo discosti dalle fronti, opposizione tanto lontana dal vero, che quanto siano più discosti, mentre però che si conservino in tiro, tanto più sono laudabili per la difficoltà che conviene avere il nemico dell'imbocare, et se dicono che in quelle distanze hanno maggior comodo di fare traverse, ho sentito rispondere che se l'artiglieria fa il suo officio, sino alla punta, farà il medesimo anco nella traversa, che si suol fare all'orecchione at con maggior forza, che se gli fosse troppo vicino; ma le traverse, dicono, essere a proposito impedirli il farle combattendo alla controsarpa, et nella forza con le sortite, nel qual loco non possono essere quelli di dentro superati dai nemici, non essendo quell'angustia di piazza capace di combattervi maggior numero di soldati. et però concludono esserle leggiera opposizione la lontananza

1. Di cui significa qui: di chi.

dei baloardi, vien racciordato ¹ . . . cavalieri ² per battere la campagna et per fare controbatterie, et ad altri pare questa invenzione poco giovevole, essendo che il gettar polvere et balle per averne carestia, come si fece nell'infelice Famagosta, è cosa perniciosissima, nè può far frutto alcuno, perchè quelli cavalieri che tirano come dicono, in barba ³, sono contrapposti da nemici con altri cavalieri et raddoppiato da loro l'artiglieria, poco importandogli il consumar munizione, per far qualche danno. alla fortezza, poicchè ne possono avere da tutti i tempi, in maniera che è concluso non servire ad altro quelle macchine che a incarire quello di che si dovrebbe abbondare. Altri racciordano fossi fuori delle fortezze per diffcultare il nemico ad accostarsi ad esse, et già il signor Latino Orsino, al tempo della guerra ne fece far uno fuori di Candia all'incontro del baloardo vitturi chiamato S. Demitri per guardare con tre baluardi una vallata, che parve a quel signore che il nemico potesse alloggiare quietamente. Credo alla autorità di così gran cavaliere, nè io ardisco giudicare in contrario, ma dirò bene, se il guardare la vallata l'ha mosso a così deliberare, che si poteva levare la punta di quel terreno che fa il dosso, che la copre dalla fortezza, col quale avrebbe aperto la bocca sua ad un cavaliere (se pur vogliono che siano buone per guardare campagne, che io non affermo), che si avrebbe potuto fare alla chiesa di S. Francesco, il quale scoprirebbe tutta la vallata, et con la spesa fatta nel forte, che fu qualche migliaio di ducati, non solo si avrebbe fatto quanto ho detto, ma si sarebbero ridotti a miglior stato li terrapieni della città, levandogli quella quantità di terreno che ora è restato a suo servizio, se bene non avrà mai carestia de terreni il nemico. Sto anco in dubbio che sia buon consiglio il principiare la guerra con perdita, poicchè dicono che questi forti non sono difensibili, ma solo introdotti per intertenimento di qualche giorno. Io ho letto et osservato che gli eserciti et le armate combattono più con la reputazione, che con la forza, et molti floridissimi eserciti si sono perduti per falsa credenza del nemico. Fu detto ai soldati di Cesare nel principio della guerra con Alemanni che erano passati al dominio di parte della Franscia, che quella nazione ayea cere et parbe da impaurire, che erano di corpo così grandi et forti che erano insuperabili, et perciò

1. Racciordato significa qui: consigliato.

2. Cavaliere nell'antico sistema di fortificazione significa: eminenza di terreno dietro ai baluardi.

3. In barba significa: all'altezza della livrea del parapetto, quindi con ampio campo di tiro.

quel capitano, conosciuto il timore delle sue genti, se ben vano, deliberò prima che li conducesse a combatter seco, di farglieli vedere, et in alcune scaramucce con avvantaggio ne fece anco ammazzare alcuno, della quale esperienza sgannati¹ li soldati et tornati nel suo ardire, potè Casare combatter et vincere una nazione che poco avanti il nome solo gli avrebbe sconquassato l'esercito; et noi, o per dir meglio quelli che consigliano la guerra Fanno² et vanno inventando forti per perderli, come loro stessi dicono, acciocchè il nemico, vinta la prima difesa et superato il primo impedimento, s'incori al resto et con terribilità combatta, come fa la moltitudine, che non ha altra ragione che li successi, et che i nostri, confidenti per la difesa lontana del forte, veduta la perdita s'atterrino, non essendo la moltitudine capace di questo artificio di perdere per vincere, come dicono, et perciò gli danno l'armi con scandali de' popoli et con imprimer li pensieri cattivi. Et in fino ho ancora pur letto dovere il capitano valoroso et prudente costituire tutta la sua milizia in stato tale che come ella ha da combattere, non abbia il soldato da sperare in altro la salute che nella vittoria, acciocchè tutti tratti da quella necessità, riescano di egual valore. Altra ragione potrei dire, ma forse ragiono di cose che non intendo; ma così come non le rappresento per invenzioni mie, così la natura ha concesso ad ognuno il giudicare il buono et bello; ma il farlo è proprio dell'artefice, et se bene questi pensieri non sono miei, gli ho però rappresentati a questo Senato con verità, acciocchè la prudenza della Serenità Vostra et delle Signorie Vostre eccellentissime intendono quello che ho discorso intorno a queste nuove invenzioni per poter deliberare a suo tempo il servizio pubblico.

Importante è il porto di Candia, capace di quaranta in cinquanta galere, il fondo si va facendo ogni giorno minore, ma se si adopererà un edificio³, che si escavazione, si conserverà l'acqua in altezza onesta. Evvi il castello, fabbrica di qualche decina d'anni fatta con notabilissima spesa, e sta nel suo stato, nè è vero quello che ho sentito dire tante volte, che il mare sia per levargli di sotto il fondamento, et pure l'ho voluto vedere io con diligenza; è però vero che un certo sperone, che si faceva un pezzo innanzi nel mare fabbricato di pesantissime pietre, è alquanto dissipato dalla furia dell'acqua; ma non con danno del castello, et anco una banca che lo cinge esteriormente per maggior sicurtà sua, è mossa, ma li fondamenti suoi non sono

1. Sgannati significa : disingannati.

2. Questa parola sembra cancellata nel testo, ma è necessaria al periodo.

3. Edificio, forse errore del copista in luogo di : artificio.

tocchi, nè per mia opinione si può dubitare di rovina. Ha dentro una cisterna capace di gran quantità d'acqua, ma riesce alquanto salsa, di cono per certe fessure generate nel fondo, per lo strepito dell'artiglieria. Utilissimo servizio sarebbe il sanarla da questo difetto, avendo quella città qualche bisogno d'acqua, nè ha altro soccorso che quello dei qozzi.

Sono anco dall'altra parte del porto tredici volti da custodir galere et luogo per farne altri tredici, otto assai comodamente et cinque con qualche spesa maggiore, ma sono tanto necessari che non è considerabile la spesa. Alla custodia di quell'arsenale è deputato un nobile vaneto con nome di patrone eletto dal chiarissimo Reggimento et un ammiraglio mandato dall'Eccellentissimo Consiglio di XL, al criminal et altri ministri. Quel negozio era maneggiato con confusione, ma l'Eccellentissimo Foscarini l'ordinò in buono stato, il quale disordinato per corruzione è stato riordinato per noi, ma io credo che sia necessario per servizio della Serenità Vostra a quelli arsenali di Candia et Canea introdurre la maistranza ordinaria, perchè in ogni modo vi è sempre che fare, et provvederli di ferramenti, legnami et altro che li può bisognare, acciocchè sempre siano acconcie le galere, essendo che in questo ultimo sospetto che al nostro partire ebbe l'Eccellentissimo Grimani, si scopri non poter spingere quelle galere in mare, se non in spazio di tre et più mesi. Et però riuscì vana la speranza che si ebbe d'aver pronte venti galere, se ben gli era stato reintegrato per noi il deposito delli 30.000 ducati, ma per meglio accertarsi d'aver pronto quel numero ad ogni bisogno, loderei che li vascelli con tutte le cose a loro bisognose, fossero consegnate alli Governatori che sono deputati per comandarle, facendoli loro debitori et dandogli comodità nelli medesimi volti di stanze separate dove potessero comodamente tenere vele, armizi et il resto del bisogno d'una galera per dover consegnare di governatore in governatore secondo che si mutassero, riuscendo, per questra via, facilitata la provisione d'aver pronte le venti galere et se si potrà aumentarle sino al numero di cinquanta, come io credo che non sia difficile alla Serenità Vostra avendo sito tra l'uno et l'altro arsenale per meglio di cinquanta volti, riuscirebbe punto di gran reputazione a quel Regno. Quelli patroni all'arsenale sono poco diligenti nel carico suo, ma è ancor tanto piccolo il salario che non eccede quaranta ducati l'anno, che non si possono riprendere di negligenza. Però sarà benissimo trovare qualche invenzione, che non aggravi di spera la Serenità Vostra et che gli dia utile di quindici o venti ducati al mese.

1. Armizi significa : attrezzi.

La polvere per quella fortezza è in diverse parti della città; ma sono sei torrette piene sopra il terrapieno della fossa vecchia tanto eminenti che restano scoperte dalla campagna, che possono esser battute a voglia dei nemici et sono anco poste all'incontro delli alloggiamenti fatti dall'eccellentissimo Foscarini senza spesa pubblica et di forma tale che rendono ornata quella parte della città, et ho io veduto dell'archibusate nelle porte di quelle torrette, et ancora trovate le palle dentro, giocando li soldati per poco avvertimento a tirare in esse, in maniera che per questo et altro pericolo è forza portarle altrove; quattro mila barili si trovano, per quanto mi ha detto il munizioner, in un magazzino nel mezzo della città, dove abitano li signori consiglieri, nel quale volli metter mano, come ho fatto nel resto, per vedere la qualità et la quantità appunto; ma chi commandava allora usando piuttosto l'autorità che avrebbe voluto avere, che quella che gli avea concesso la Serenità Vostra, me lo impedì. La causa io non la so et se la sapessi per termine modesto non la direi. Non può adunque star peggio custodita la polvere, et però sarà bene far le torrette secondo la nuova invenzione nelle parti estreme della città per custodirla.

Vi è una sala d'arme, fabbrica importante, tutta piena d'armi. Vi sono ancora molti magazzini in diverse parti della città per legnami es ferramenti et altro, tutto custodito con molta diligenza da Alvise Bagnolo sopramasser delle munizioni. Ho veduto una fabbrica fatta per magazzino da frumenti principata sotto il chiarissimo signor Almorò Tiepolo et continuata dal chiarissimo Salomone et chiarissimo Donato Duchi, il più degno edificio che sia in quella città et ancora necessario per verità. Il chiarissimo messer Giovanni Mocenigo ha principato un ospedale di grandissima forma et lo lasciò ridotto in assai buono stato et è riuscita bellissima macchina con sette magazzini sotto, pur deputati al servizio delle munizioni, ma essendo situata nel mezzo della città et perchè la sua grandezza pare infruttuosa per l'ospitalità, è giudicata poco a proposito per lo servizio a che Sua signoria la destinò, et però meglio sarà portare là le armi che si trovano nella sala Donato et quella lasciare per biade, essendo vicina alli altri magazzini, et così pareva che sentisse il chiarissimo Capitano Barbarigo al nostro partire, volendo Sua Signoria chiarissima fare un ospedale di minor forma per non dare augurio di migliaia di soldati malati et anco situarlo in luogo estremo della città.

Tutti questi edifici che sono notabil grandezza sono stati fatti con grandissima spesa della Serenità Vostra costando li fondi et fabbrica migliaia e migliaia di ducati et sono stati edificati senza ordine della

Serenità Vostra. Io non dico che non siano necessari, ma non credo che sia comportabile ¹ che contro la regola di questa Repubblica una testa solo si prenda liberta di spendere diecimila ducati della Serenità Vostra, volento Lei che questo Consiglio solo abbia questa autorità. L'illustrissimo Collegio pieno di principalissimi Senatori non può disporre se non di venticinque ducati, et un magistrato solo bene spesso anco ingannato da protti ² et dall'ambizione metterà mano a tanto danaro divertendolo dal corso ordinario per cadere in necessità d'intaccar depositi contro le forma delle leggi, et prendere a cambio con incomodo della Serenità Vostra per supplire alle paghe della milizia?

La fortessa di Rettimo, la quale è a buono stato per la sua forma, fu edificata a soddisfazione dei popoli suoi, così supplicando loro, offrendosi di pagare li due terzi della spesa, et restarono compiaciuti dalla Seresità Vostra et per parte ³ di Senato la si lasciò intendere assai chiaramente non volere spendere se non il terzo, mentre che non ecceda li ducati ottomila, che afermarono li Ambasciatori non essere per portare tutta la spesa della fortificazione supplicata, più di ducati 24.000 per la descrizione fatta da loro, oltre le angarie solite a darsi per la fortificazione, le quali anco supplicarono et ottennero. Nondimeno abbiamo lasciato quella fortezza bene in difesa, ma non alla perfezione. et si fece fare diligente calcolo dello speso fino a quel tempo delli denari contati, et della quantità delle angarie personali consumata in suo servizio et si è trovato essersi speso in denari ducati 32568 et 40206 angarie d'opera, et per vedere come è passata tanta spesa abbiamo fatto calcolare ogni cosa particolarmente et si è trovato aver dato la Serenità Vostra tra danari et robba ducati 6833 et quella comunità ducati 18.251, et il resto hanno tratto d'angaria ridotta in danari dalla contadinanza per l'importanza di 7483 ducati, oltre il numero delle angarie soprannominato, addossando a quella meschinità l'obbligo proprio della città; abbiamo voluto per interesse del Eisco udire l'intervenienti ⁴ di quella Università ⁵ et li nostri fiscali, et fondato il negozio con conti et calcoli eravamo per pronunziare sentenza alquanti giorni dopo il partir nostro da Rettimo, et fu inteso per noi aver voluto l'ecellentissimo Grimani intendere

1. Comportabile significa : tollerabile.

2. Protti significa : capimastri.

3. Parte significa qui : deliberazione.

4. Interveniente significa : Procuratore.

5. Università signica qui : Comunità.

la medesima causa, se ben sapeva che era tuttavia sotto il giudizio nostro, et però noi, antivedendo potere occorrere uscire e da Sua Signoria chiarissima et da noi sentenze diverse, si deliberò di mandarli in schizzo l'atto nostro, perchè o Sua Signoria chiarissima consentisse alla pubblicazione sua, o perchè ci riscrisse aver lui altra opinione, alla quale per termine discreto eravamo pronti per cedere, et si ebbe risposta da Sua Signoria Chiarissima di maniera tale che ci parve bene non pubblicare il nostro atto, che era di fare appostar¹ per debitora in Camera la Serenità Vostra di ducati 1166 per lo supplemento degli 8000 che Ella si obbligò a dare et quella università di ducati 6317 ch' ella doveva sborsare per lo supplemento di 24566 ducati a lei spettanti per le fabbriche fatte sino a quel tempo, le quali due partite fanno li ducati 7483 soprannominati da essere sborsati et spesi a beneficio della porzione spettante ai contadini per l'avvenire, essendo loro legittimi creditori di quella somma, nè sappiano però avere Sua Signoria illustrissima dato nè questa, nè altra miglior forma a questo negozio; ma per certo non è giusto che la contadinanza abbia supplito a quello che doveva contare la Serenità Vostra et a quello che doveva sborsare quella università, essendo stato addossato quel carico ingiustamente a loro per sollevare principalmente quelli che hanno fatto l'offerta, li quali così come desideravano la fortezza per servare dentro le sue famiglie; così dopo sono stati industriosi per diverse vie per scaricare il peso di effettuarlo addosso ad altri. Abbiamo fatto misurare particolarmente il terreno portato dentro di quella fortezza, nè importa più che 22.000 angarie, et il resto dei servizi che hanno fatto come manovali non possono importar più che 8000 angarie, nondimeno ne hanno fatto consumare 40.000 che sono 10.000 di più di quello che li ha obbligato la Serenità Vostra, le quali superflue sono tutte passate a comodo dei particolari, et mi ha parso bene darne conto in questo luogo, acciocchè si conosca per quante vie sono gravati li contadini, nè pur osano parlare, ma io spero che l'eccellentissimo Grimani vada differendo il terminare il negozio per altro fine, che per lasciar cadere questo credito.

Quella fortezza è tenuta per sicura, mentre che stiano in piedi Candia et Canea, essendo che non anderanno i nemici per ragione di guerra a combatterla principalmente, se non saranno invitati da qualche accidente che gli faciliti l'impresa; però sarà bene darli perfezione, et gli manca 1045 passi di muraglia et 9588 di terreno, et fornirla di artiglieria, et munizioni, essendo ella del tutto sguarnita,

¹ Appostar significa : notare.

et ho memoriale del suo bisogno. Come ho detto, la sua forma è molto ristretta con tutto che il sito mostri tre sassi in fuori, che per giudizio di molti era meglio prender dentro con li tre baloardi che li sono fatti sopra, ma indietro trenta passi, li quali sassi alti e grossi bisogna tagliarli acciocchè non siano nemici alli baloardi, che hanno in schiena, et costerà più il taglio che la fortezza, ma forse sarà miglior consiglio da nuovo farsi innanzi con quelle fronti, come tutti gl'intendenti raccordano¹, ricevendosi da questa opinione molti commodi: le piazze saranno maggiori, li fianchi in miglior tiro et la fortezza in miglior difesa. Il porto è discosto dalla fortezza passi duecento cinquanta, et era già interrato, nè serviva ad altro che ad uso de' piccoli vascelli. Raccordò alla Serenità Vostra il chiarissimo Rettor Polani un taglio per maestro-tramontana all' incontro della sua bocca ordinaria, sperando che la fluttuazione del mare a tempi furiosi fosse per nettarlo, et ancora per levargli in qualche parte il fondi. Piacque alla Serenità Vostra il pensiero et li commesse l' esecuzione et per verità quel signore con la sua diligenza fece il taglio in pochi giorni con poca spesa ancora, et aprì una bocca di quaranta piedi di larghezza et lunga passi quarantotto tutta nel sasso fondata due piedi sotto il livello dell' acqua, et ho veduto io entrare il mare furiosamente, nè credo che si possa dubitare, sebbene alcuno ha detratto a quell' opera fatta da quel chiarissimo con ottima volontà, che non si a per fare effetto, poichè è verissimo entrare l'acqua chiara, venendo lei dal vivo del mare, per la nuova bocca da me osservata tante volte, quante occorsero fortune², per lo tempo che mi sono trovato in quella città, ma, perchè si interra il porto per il reflusso che viene dalla punta di Milopotamo, camminando otto miglia per la spiaggia chiamata Sabboniera, et trovata la bocca vecchia aperta al suo rincontro entra con la sabbia interrando il porto, come ha fatto, et però era necessario allungare una certa palata per mutare di sito quella bocca vecchia voltandola verso tramontana, la qual cosa non ha potuto fare sua Signoria chiarissima per strettezza di tempo, in maniera che li detrattori del taglio possono affermare non essere riuscito il pensiero, ma lo faranno con ingiuria del chiarissimo Polani, avendo lui fatto la più principale et più difficile impresa di quel negozio, et il mancamento sarà di colui che non aveva seguito l' opera. Ma riuscito quel porto pare che vi sia pensiero di fare volti d'arsenale, il sito sarà a proposito, ma saranno senza

¹ raccordano significa: consigliano.

² fortune significa qui: burasche,

guardia, essendo giudicato da ognuno che non stiano bene quelli edifici se non in seno delle fortezze. Il fortificare il Borgo per serrar dentro et porto et arsenale, se il sito lo comportasse, non sarebbe cattivo pensiero, ma gli è tanto nemico un mezzo teatro de colli che accompagna l'arco della spiaggia, che non si può disegnare di alzar tanto li baloardi o cavalieri, che non si resti di molto inferiori a loro, i quali abbondano tanto di terreno, legnami, acque per gl'inimici che riuscirebbe bellissimo invito all'impresa. Adunque credo che possa bastare il porto solo di capacità di quattro et sei galere, acciocchè essendo maggiore non torni a proposito al nemico impadronirsene per alloggiare una parte della sua armata nel centro dell' isola, potendo far benissimo una traversa, che lo renda coperto dalla fortezza; ma è superfluo il pensare a volti a Rettimo, potendone avere ventisei in Candia, come ho detto, et molto maggior numero alla Canea, nella qual città ve ne sono quindici di fatti, et continuando il medesimo ordine se ne può fare ancora quattordici, et vi sono anco due altri siti capaci di dieci et quindici, se tanti ne vorrà fabbricare la Serenità Vostra.

Quella fortezza di Canea è di piccola forma, et perciò pieni di difetti quei baloardi, nella quale sono state fatte dentro alla circonferenza diverse invenzioni di cavalieri et fianchi, per supplire ai mancamenti de baloardi, macchine grandi per battere la campagna secondo li disegni degli uomini di guerra et altri che formano una seconda difesa, guardando la fronte, come ho detto, maggiore della prima. Sono accresciuti li terrapieni, cavata la fossa, fabbricati tre volti d'arsenali, magazzini et altri edifici per servizio della fortezza, quantità di fabbriche notabilissime et ottimamente fatte sotto il Reggimento Lando, come la Serenità Vostra averà veduto per il calcolo mandato da noi di suo ordine, che bene mi ricordo furono 37.000 passi di muro et 24000 passi cubi di terreno portato dentro, cosa che porta maraviglia, ma è vera. Di fuori si trovano alcuni siti, sopra i quali vien ricordato il far forti, li quali oltre le opposizioni discorse di sopra, sono quelli così grandi, che ognuno di loro ha maggior circonferenza della medesima Canea, et però ognuno può considerare le conseguenze per le spese et incomodità. La quantità del terreno che ha di fuori quella città pare che faccia mal pronostico a lei, et è vero, che da quella sua angustia non possono li difensori cavare altro vantaggio, se non che nella fronte dei baloardi non si può fare grande apertura con la batteria per assaltarla, nella quale potranno i nostri fare onesta difesa et per via delle sortite nella fossa,

che è amplissima, potranno molto travagliare i progressi del nemico, ma è forza ch'io dica il dispiacere, ch'io sento, che oggi pare che ognuno voglia esser professore dela scienza del fortificare, et questo umore mosso negli uomini ambiziosi fa gran guerra alla Serenità Vostra, essendo che per altra via non sanno manifestare la sua scienza, che con opponere alle fortezze fatte, urtando appunto in quelle della Serenità Vostra, et tanto abbondando nella detrazione, che ne hanno rese alcune infami, levandole affatto la reputazione tanto stimabile per mio giudizio, poichè fa invito al nemico di tentare l'impresa, nè v'è cosa che le renda più sicure che il credere il nemico essere difficile acquistarle, cosa che può farlo volgere altrove il pensiero per fuggire il pericoloso cimento della guerra. Così è infamata la Canea, così era il nuovo forte di Corfù, se ben con manco male condizioni l'una et l'altro di quelle che furono pubblicate dall'ambizione degli uomini ignoranti et ambiziosi. Ora la fortezza è in buono stato, et gli manca a ridurla alla perfezione muraglia passi tremila et terreni passi 20.000 incirca et dar perfezione alla fossa; è ben provveduta d'artiglieria per quantità, se di là fosse la fonderia, come ho detto, si potrebbe dire il medesimo anco per qualità, polvere, palle, picche, archibusi et corsaletti sono munizioni che più che la Serenità Vostra ne manderà, meglio sarà provvisto a quella fortezza et anco di questo ho la somma del suo bisogno.

La fortezza dello scoglio della Suda è fatta per guardare quel porto nobilissimo et capacissimo, che ha nel suo fine una spiaggia grande da sbarco, non più lontana che tre miglia dalla Canea, tutta pianura senza alcuno intoppo di sasso. Per assicurarsi adunque di quel sbarco pare che la natura abbia voluto far nascere uno scoglio nella bocca, dove fu edificata la fortezza, lontana dal terreno da una parte 900 passi et per stringere quella bocca per verità troppo aperta fece fare l'eccellentissimo Foscarini una porporella di 150 passi, e ora fa il suo officio solamente per 130, avendo il mare dato sconquasso, che l'ha fatta un poco più sedere, ma è ora stabilita in maniera che non può più abbassarsi, nondimeno tanto è ancora grande l'apertura di 750 passi, che potrebbe entrarvi l'armata senza molto pericolo, ma è però vero che quella fortezza dà gran rispetto a quel porto per gli impedimenti che potrebbero avere li vascelli di vettovaglia, quando ella si trovasse dentro, et anco aver sospetto di travaglio da minor numero di galere sotto la fortezza, che fossero per impedirli l'uscita et perciò non è ragionevole che il nemico si vada a cacciare là dentro. Ho fatto fare esperienza di quella distanza con una colobrina da cin-

quanta, et ha dato la palla un passo sopra l' acqua, dove si disegnò dover dare, et entrò nel terreno piedi quattro, in maniera che siamo sicuri della forza dell' artiglieria, ma non potendosi mirare come di punto in bianco, alzando la bocca per mandare la palla più lontana, è difficile il colpire non solo in una galera, che ha il moto per l' andare et per il mare, ma anco in vascelli grossi et fermi. Dall' altra parte è distante il terreno 400 passi con una altezza chiamata il monte del calogero, che le batte tutte le piazze, ma non può però essere assaltata. Ordinò il signor Latino alcune traverse, le quali sono principiate et non finite, come il resto della fortezza, ma è però in difesa, et gli manca alla perfezione muraglia passi 2225, et terreno quattro mila. Ha vicino a lei uno scoglio piccolo dalla parte verso il porto, il quale ha bisogno d' esser tagliato da due parti, perchè resti scoperto da due fianchi della fortezza. Di artiglieria è ben provveduta. Polvere, palle et altre munizioni è bene mandarne, le cisterne hanno bisogno d' essere accomodate. Et ho sentito lamentarsi quelli di Rettimo ancora della mala riuscita della sua, o sia per mancamento degli artefici, o perchè non si possa far meglio in quei siti; dicono esser vero svanire l' acqua in poche ore. Ha ancora bisogno la Suda di magazzini, et ho pure inteso esserne principiato uno, et è stato buonissimo pensiero. Spinalonga fa benissimo il suo ufficio di guardare l' entrata di quel porto, essendo quella bocca in maniera girata, che conviene circondare li quattro quinti della fortezza per spazio di più di quattro miglia, che importa un' ora di tempo, per la quale resterà ogni galera bersaglio di tutta l'artiglieria di quel scoglio, nè è ragionevole che con tanto pericolo vogliano entrarvi li nemici. Alcuni oppongono, che la fortezza sia piantata al piano del mare dall' ingegnere Genese, che ne fu l' autore, et il fondamento di quella opinione credo che fosse il levare la piazza ai nemici sopra il medesimo scoglio, et è stato non picciolo avvantaggio; ma altri dicono più tosto essere stato errore aver voluto acconciarla, facendo una mezza luna a mezza l' altezza dello scoglio per fare controbatteria al monte vicino, di novanta, o poco più passi, che può per la sua altezza battere la fortezza, et è fabbricata di grossissime pietre con cinque cannoniere, come se quelli di fuori non ne potessero mettere dieci et venti per rovinare quella macchina che sta superiore alla cortina, et ha un fianco al piano del mare, acciocchè precipitando quelle pietre ammazzino le genti della guardia, et altri mali che non voglio dire, per non entrare nel numero di quelli che col detrarre si vogliono fare stimare ingegneri. Ella è ben provveduta d'artiglieria et d' altre munizioni ancora, ma non sarà

male mandarle nuove munizioni et dare qualche ordine per l'accomodamento delle cisterne. Di terreno ha bisogno passi 1159 et muraglia 946 per lo suo finimento, ma non è tanto mancamento che non si possa benissimo difendere, et spianato che sia il resto del grebano per scoprire le fronti dei baloardi.

Di Paleocastro et San Thodero, forti per guardare quelli siti a loro vicini d'alloggiare armata, non dirò altro, se non che daranno qualche rispetto ai nemici, l' uno guarda la fraschia dieci miglia lontana da Candia, et l' altro la spiaggia vicina alla città della Canea, dove si lasciò vedere il capitano Uhanli¹ l' anno della guerra.

Queste sono le fortezze che la Serenità Vostra tiene nel Regno et lo stato loro. Ragionerò ora di quelle che molti desiderano aggiungere. La Serenità Vostra ha commesso che sia principiata la Grabusa domestica, così chiamata quell' isoletta al capo dell' isola verso Ponente, et ha vicino a lei un' altra isoletta chiamata la Salvatica per Tramontana, et manda ella fuori dalla parte d'ostro alcune secche, che camminano verso l' isola di Candia, dando segno di serrare un porto capace di gran numero di vascelli. Alcuni vogliono che non sia porto sicuro, nondimeno vi capitano frequentemente vascelli turchi et cristiani et di male affare ancora per assicurarsi. Ha una sommità che si alza fuori del suo piano di circonferenza di 400 passi, dove è destinato il forte per impedire quell' alloggiamento ai nemici. Molto ho sentito ragionare intorno a ciò stando in dubbio tra marinari se è porto sicuro et se si può disegnare² di quel ricetta per soccorrere, essendo posto dietro al capo chiamato delle Grabusse, et essendo la Canea in una parte concava dell' isola in maniera che non si possono valere d'un vento furioso per entrare al dispetto dei nemici nella Canea, convenendo girare un mezzo circolo, sapendo ognuno che soccorrere una città da mare combattuta in terra et guardata dall' armata non si può fare con lentezza di cammino, ma è necessario aver furia di vento et in poppa. Dicono ancora che una quantità di vascelli che in quel porto si avessero posto per impedire soccorso che fosse per venire da' nemici di Morea saranno infruttuosi, poichè maestro et tramontana, venti dell' estate, farà navigare felicemente il soccorso et terrà oppresso li nostri nel porto delle Grabusse. Altri però sentono altramente, tuttavia ho voluto rappresentarle, non essendo io atto a deciderle. Credo che il signor Latino avrà trovato forma in

¹ Deve probabilmente leggersi Uluzzali, corsaro celebre nella guerra di Cipro che distrusse Retimo (cfr. la Storia del Paruta).

² Disegnare significa qui far conto.

quella stretta piazza atta a difendersi da quella parte appunto del piano dell' isola, et avrà situato in maniera li fianchi o cavalieri che possano sloggiare tutto il porto et avrà ancora provveduto di cisterne, perchè nell' isola et nelle rive vicine del Regno non si trova acqua a proposito per l' uso umano; ma se è vero che la fortezza delle Gradusse custodisca quel porto et che il porto sia sicuro da mare, et che possa impedire il soccorso dei nemici e dare il soccorso alle Fortezze del Regno, sarà fatta la più importante fortezza che abbia la Serenità vostra, per la quale importanza et per la sua lontananza sarà bene esser gelosi di rubamenti. Et però la Serenità Vostra con questi illustrissimi et eccellentissimi Padri pieni di prudenza, daranno ordine tale per qualità et numero di soldati, che l' hanno da custodire, che leveranno il pensiero ai nemici d' impadronirsi per quella via.

Voltato il capo delle Gradusse dalla parte di Tramontana vi è una spiaggia dentro del capo dieci miglia chiamata Messogia et Chissamo, che camina per otto miglia sino alla radice del Capo Spada, il quale si fa innanzi in mare dodici miglia, la più bella et comoda per sbarcare che sia nell' isola, tutta coperta dal Maestrale. Altre volte fu un porto nel principio d'essa, et se ne vede vestigia di porporella, et dietro alla spiaggia seguita una pianura per due miglia et per altre due miglia una piacevole ascensione che cammina a certi colli in maniera che tutta può esser usata per campagna aperta, et lontana 24 miglia dalla Canea tutta pianura, eccetto la schiena del monte del Capo Spada di due miglia, manco aspro in quella parte che gli altri dell' isola. Abbonda tutta quella compagnia d' acqua et di legne et d' ogni altra cosa necessaria, nè ha altra opposizione quel sbarco, se non che levatogli il porto delle Gradusse, che è discosto dodici o quattordici miglia, non ha l' armata dove ritirarsi, se non lontano per assicurarsi, se ben nell' isola pare che in ogni luogo coperto dal Maestrale sia porto l' estate, et è quella spiaggia copertissima da quel vento, et per levare al nemico la comodità che gli è data di sbarcare in quel luogo è desiderato un maschio simile a questi di Malamocco et Chiozza o in altra forma, secondo il consiglio de' periti, che facesse l' officio con poca artiglieria di tener lontana l' armata, da esser tenuto però senza alcuna guardia, come son questi delle Lagune in tempo di pace et questo è quanto ho saputo dire in proposito delle Gradusse et di quella spiaggia tanto nominata.

Passato il Capo Spada principia la spiaggia che va alla Canea et cammina per diciotto miglia lunatamente, la metà della quale è veduta dallo scoglio di S. Thodero et ancora battuta in maniera

che nemico non quò disegnare alcuna cosa, et per assicurare l' altra metà sarebbe ben fatto un altro maschio alla radice di Capo Spada da quella parte, che si assicurerebbe del tutto tutta la spiaggia.

Appresso la Suda verso Ponente vi è un porto chiamato Lutracchi, capace di novanta galere, et appresso una spiaggia coperta dalla fortezza della suda da un' ala di monte sporta in fuori capace d' un' armata per grande ch' ella sia, et coperta dal Maestrale, et all' incontro della bocca del porto v' è uno scoglio chiamato Marati, che padroneggia tutta la spiaggia ancora, che assicura meglio da tempi contrari li vascelli che là fossero ridotti, facendoli un poco di ridotto. Da quella parte si può andare per terra sino alla Canea, sebbene con qualche difficoltà, dovendosi passare per un poco di monte, ma non inaccessibile. Et però non è dubbio alcuno che la Serenità Vostra avrà necessità di fare un forte sopra quel scoglio, acciocchè non sia gettata la spesa della Suda, poichè li nemici possono per questa strada avere la medesima comodità, che avevano dal porto della Suda, et per non crescere spesa, potrà il forte esser guardato da venticinque soldati di quelli della Suda, da esser cambiati ogni settimana da quel chiarissimo Provveditore, il quale dovesse ancora comandare nello scoglio, essendogli vicino poco più d' un miglio et veduto da lui.

Passato il Capo della Suda chiamato Calapoda, principia la spiaggia di Rettimo, che cammina sino punta di Milopotamo, che è spazio di trenta miglia in circa et spiaggia tutta scoperta dal Maestral et in preda della Tramontana, però pericolosa al sbarcare, oltre che quel sbarco non servirebbe ad altro che all' impresa di Rettimo, nè quella sarà tentata principalmente, come ho detto. Però non occorre pensare ad altra provvisione.

All' incontro della città di Candia dodici miglia discosto si trova un' isoletta di piccola circonferenza, che mostra verso la medesima città tre punte, le quali serrano due porti assai sicuri dagli altri venti che dall' ostro. Pare ad alcuni che siano considerabili per il soccorso della città di Candia mentre fossero in potere della Serenità Vostra, così come farebbero contrario effetto essendo in mano dei nemici, et però anco là desiderano che siano assicurati alcuni di quei, di quella maniera che si è fatto a S. Thodero per le medesime ragioni, per liberarsi anco da quel sospetto. Non ha alcuna sorte d' acqua quell' isoletta dove potesse servire l' armata nemica, se pur fosse ridotta in quei porti; ma quattordici miglia lontano evvi la contrada del Cartero, della quale ora parlerò, abbondantissima d' acqua et di

legne. Quattro miglia discosto da Candia verso Levante vi è uua punta sporta in fuori poco meno d' un miglio et a lei seguita una spiaggia di tre miglia chiamata Cartero, loco comodissimo a metter geniti in terra, sì per esser coperta da Maestro, come per la pianura che conduce sino alla città di Candia, con acque et legnami abbondantissimi. Pare che questa spiaggia voglia concorrere d' inimicizia con quella di Chissamo et Messogia; quella alla fortezza della Canea et questa a quella di Candia, ma se quella punta sarà presa al sospetto di querra dal Generale, leverà una gran comodità al nemico, et se anco al presente se gli facesse un poco di piazza per poter maneggiare due o tre pezzi d' artiglieria per non aspettare la strettezza del tempo al bisogno, sarebbe buon consiglio.

Appresso il porto di Spinalonga vi è un altro ridotto quasi ad imitazione de Lutrachi appresso la Suda, chiamato Colochita, atto a salvare numero notabile di galere.

Il fine del porto di Spinalonga è serrato da una secca quasi sopraelevata dall' acqua, dove sono le saline, et poco discosto vi è una certa altezza, sopra la quale facendosi un forte di quella maniera che si è ricordato al Maratti, riuscirebbe due notabilissimi benefici, l'uno dell' impedire i nemici mentre che volessero aprire quella parte di terreno o sasso che serra il fondo del porto di Spinalonga, come crede alcuno valersi del Porto, senza offesa della fortezza, et l'altro per guardare le piazze dell' uno et l'altro porto, disloggiando il nemico di Colochita ancora; se bene quelli porti non possono servire ai nemici, se non per serbare armate et malamente ancora per la carestia dell' acque, che per sbarcar non cade sospetto, non potendo marciare eserciti alla lunga per balze per li disconci¹ che potrebbero riuscire, nè per altro si varrebbero di Colochita, che per comodamente combattere la fortezza di Spinalonga, essendo che quel monte che la batte è quello che divide l'un porto dall' altro.

Il Paleocastro di Capo Salamone è un seno grande et ha due miglia lontano dal terreno due isolette che pare che diano segno di porto, essendo loro all' incontro della luna che forma il terreno, ma non è però riputato per porto l'inverno; è capace d'ogni grande armata et è usato per l'ordinario da Turchi nella navigazione dei mari d'Alessandria. Tutti li vascelli di mal fare vi capitano et forse non sarebbe mal pensiero, quando s'inclinasse a fare gli altri forti ricordati per assicurarsi che alcuna sorte di vascello non potesse toccare quell' isola senza la volontà della Serenità Vostra, fare un

¹ Disconci significa qui: inconvenienti.

poco di ridotto sopra un promontorio che è sporto fuori nel mezzo del cerchio, attissimo a difendersi da ogni forza con pochissima gente. Ma quello che lo stimo più, si ridurrebbe a cultura una campagna d'onesta circonferenza, la quale resta inculta per timore dei corsari, et di essa ne parlerò, come le ragioni del nutrimento del Regno. Questi sei forti che sono ricordati, quelli che avevano bisogno di guardia, saranno della qualità del Paleocastro di Candia, che si fortificò per guardare la Frascia, dove si vide altre volte fermarsi gl'inimici, et S. Thodero per la medesima causa edificato, avendo Ulla Gialli¹ dominato la spiaggia della Canea, come s'è detto, quasi che non si possa fare le provisioni se non dopo il danno; et se bene porterebbero qualche spesa per la sua edificazione et per la guardia di tre di loro che n'avranno bisogno, a me pare che tanto sia il speso che non si deve per poco arrischiare il fatto. Gli altri dovendo essere maschi semplicemente non porteranno spesa di guardare, se non a tempo di bisogno; nè ho sentito dire altro contrario a far fortezze in quegli scogli, se non che si accresce occasione al nemico di pensare a rubamenti, et però credo che sia bene esser molto gelosi della Grabussa, Suda et Spinalonga, che se il nemico principiasse la guerra con rubare una di quelle fortezze, grande sarebbe il suo vantaggio per aver posto piede nel Regno avanti il metter mano alla spada con la patronanza d'un porto, ove comodamente potesse svernare la sua armata con spavento dei difensori. Io credo che cadrebbe poco meno che la metà della difesa.

Però soglio dire che quelli siti fortificati senza popoli a tempo di guerra diffendono et non costano et a tempo di pace costano et sono di travaglio. Et però credo che sia buon consiglio il levarsi questo sospetto d'insidie, il quale fu accennato l'anno passato all'arrivo dell'eccellentissimo Grimani nella fortezza della Suda, se bene per la condizione di quel Governatore si poteva restar sicuri d'ogni buon governo, nondimeno l'essere a quei governi gente forestiera et non dello stato della Serenità Vostra, cher per altro non servono che per suoi comodi, et bene spesso non conosciuti da Lei, faccendosi l'elezione per lo più sopra informazioni d'altri, non sarebbe meraviglia, se si contentano stare in uno di quei sassi con venticinque o trenta ducati al mese, che dieci, venti o quaranta mila ducati gli facesse mutar pensiero, lasciandosi cadere dalle mani con qualche negligenza la fortezza per iscusarsi ancora dal mondo; nè è difficile ai nemici il proponer questo negozio, poichè in quelle campagne s'accettano

¹ Vedi la nota a pag. 64.

d'ogni nazione, et ve ne sono sempre di Calavresi, nazione che abbonda di rinnegati, uno dei quali può benissimo mettersi là, et con il continuo conversare col Governatore o altro capo da ragionamenti scoprir paese et farsi innanzi secondo la strada che gli fosse apperta, et se bene la Serenità Vostra vi tiene Provveditore, e quelli che sono ora gentiluomini avveduti et sensati, con tutto ciò chi ci assicura che questo Senato et il Serenissimo Gran Consiglio ancora abbondano ¹ l'uno et l'altro di benignità, non faccia elezione al governo d'una di quelle fortezze di qualche gentiluomo carico di famiglia et d'anni per soccorrere alla sua casa, come bene spesso occorre, piuttosto che per provvedere alla buona custodia della fortezza, et con quella sorte di Provveditore li Governatori restano padroni. Però io ricorderei alla Serenità Vostra, quando il sospetto gli paresse ragionevole, che per l'avvenire Governatori, Capitani et soldati ancora di quelle tre fortezze Grabussa, Suda, et Spinalonga non potessero essere se non sudditi, dei quali non ci può cader sospetto, sì perchè li Governatori per li suoi interessi non daranno mai orecchi a simili ribalderie, come perchè si sarrebbe la strada a gente straniera di entrare in quelle milizie, et di maggior portata ² che si manderanno li governatori a quei carichi, più lontana dal sospetto sarà la Serenità Vostra. Io dissi un giorno questo mio spirito all'Eccellentissimo Grimani et ne restò persuaso, et il giorno seguente venne l'avviso da Costantinopoli che ho detto, che gli diede maggiormente credito, et se bene fu falso, però diè disegno ³ che era conosciuto di là il modo con che si potrebbe aspirare a questo trattato.

Alcuni vogliono che per assicurar l'isola da vascelli di mal fare in tempo di pace, pretesto di minacce dei Turchi, meglio farebbe quest' officio le torri da punta a punta, come sono in Sicilia, che è la guardia delle galere. La spesa sarebbe di qualche importanza, ma a quella sarebbe onesto che contribuissero tutti li casali vicini al mare, cioè cavalieri e contadini, et sarebbe solo per una volta, et universale, et continua ⁴ riuscirebbe la difesa sicura, esseddo che il dare segno l'una all'altra et tutte al Paese dell'approssimarsi di vascelli armati, farebbe uno dei due effetti, o chè le genti concorrerebbero alla marina con armi per castigare la temerità dei ladri, ovvero si salverebbero con le loro robbe in parte sicura, et come li corsari sapessero

¹ Deve leggersi: abbondando.

² Di maggior portata significa di maggior credito.

³ Diè disegno significa qui fece capire.

⁴ La parola continua sembra cancellata; certo disturba il senso.

dover combattere et non poter rubare, pare ragionevole che non gli fosse per tornare a proposito l'accostarsi all'isola, et per proibire ancora gli agguati che sogliono ridurre li cristiani di mal fare a quelle riviere, in quelle parti appunto far le torrette, acciocchè con archi bussoni li facessero star lontani.

La Serenità Vostra per l'insolenza delle galere di Malta et di Fiorenza è caduta in necessità di tener guardia grossa di dieci galere nel Regno, et ha fatto risoluzione d'armare dodici galere nell'isola. Per allettare quei paesani a quel servizio, io crederei che si potesse far tornare l'inverno le galere di Candia a svernare nell'isola, come avrà necessità di fare per conservazione di quelle ciurme. Potrebbero servire quelle alla guardia, manco bisognosa l'inverno, ma sarebbero più utili a servizi comandati dal Generale, per i negozi del Regno per essere più obbedienti, et ancora comandati con manco rispetto mandando le veneziane a basso et all'aperto, cambiare la guardia di candiotte in veneziane. Di questa maniera resterà meglio servito et guardato il Regno, esercitri li marinari et compiaciute ciurme. Pare adunque che possa esser provveduto a tutti gl'inconvenienti che possono occorrere per la guerra fin ora conosciuti; resta che si dica il modo con che si potrebbe salvare la quantità dell'anime inutili, con loro beni, acciocchè più liberamente potesse ognuno atto a servire attendere al suo officio, et di questo anco la natura ha provveduto all'isola mirabilmente.

Trovasi nel territorio di Scitia quasi nel centro un monte chiamato Monforte, sorto in mezzo a una vallata tanto lontano da altri monti che non può esser battuto, capace di 6000 anime et difensibile con poca gente d'ogni gran forza, con acque vicine et ogni altra comonità, et è questo ridotto oltre quelle di Leopatro¹, che è più vicino a Mirabello, che concorre di condizione et che è raccordato per lo trasmutar della città di Scitia, l'uno et l'altro con vestigie di antichi edifici.

In quello di Candia vi è il castello Temene², ora abitato al piano del monte che ha tuttavia segno d'antica fortezza, essendo nella sua sommità circondato di muraglia, et è di forma lunga, alquanto inselata, formando tre piazze, una scoperta dall'altra, et fiancheggiate naturalmente, et in maniera dirupate che sicurissime saranno riputate quelle anime che là fossero ridotte di gente inutile con poca guardia.

¹ Sembra debba leggersi: Leopetro (v. Coronelli, Isolario dell'Atlante Veneto c. 197).

² Il Coronelli, v. sopra, scrive Temeni (Τέμενος).

A Rettimo vi è il monte Venni¹, situato in maniera che non può esser offeso da monti vicini, et di difficile ascensione, che farebbe il medesimo effetto che ho detto degli altri per servizio di quel territorio.

In quello della Canea vi è Allalo², monte vicino alla Sfachia che ha una campagna nella sua sommità quasi a imitazione de Lasithi, coronata di monti, ma di minor forma, difensibile da ogni forza et capace di ricevere tutte le genti inutili di quel territorio, nè sarebbe mal pensiero dare qualche acconciamento a tutti questi quattro siti per far sapere a quelle povere persone, che anco alla sua sicurtà pensa la Serenità Vostra et perchè in caso di sospetto a quelle parti voltassero la fuga et non disperdendosi per i monti con strazio et rovina sua, come hanno fatto la guerra passata. Ho adunque discorso della spesa fatta per la difesa del Regno, ora parlerò di quella che si fa per lo nutrimento suo.

In due maniere pare che sin ora si abbia pensato di provvedere de grani, l' una interna e l' altra esterna. Intorno a ciò ragionerò quello che ho osservato con diligenza per lo tempo che ho girato quel Regno, come punto principallissimo per lo suo buon governo. Senza alcun dubbio. Serenissimo Principe, illustrissimi et eccellentissimi signori, l' isola abbonda di terreni, sebben montuosi, attissimi al grano et fanno rendita di dieci, dodici et quindici per uno, Ho veduto campagne grandi et piane ancora, atte a fertilità, se fossero coltivate, non solo per gli abitanti loro ai quali manca il vivere per soli tre ovver quatro mesi all' anno, ma ancora per mandarne fuori, Il ridurle a coltura è difficile per due contrari, l' uno che ognuno che ognuno è volto all' utile vigne et olive, che fanno riuscire l' isola abbondantissima di vini et olio, non solo per l' uso suo, ma per la navigazione, come è noto ad ognuno; l' altro l' infingardaggine dei villani, nata dalla poca speranza d' adunare cosa che gli resti, come ho discorso. Le vigne et olivi per l' utile che rendono ai cavalieri, li distrangono dal pensiero del grano per la viltà del prezzo suo, nè ci dobbiamo meravigliare che ognuno applichi il suo terreno al maggior utile per meglio accomodare la famiglia sua, poichè è comune questo desiderio. Fu per l' eccellentissimo Foscarini con molta prudenza terminato che più non si piantassero vigne con un onestissimo temperamento, dichiarando che quelli terreni, nei quali non era stato vigna per dieci anni avanti, et che vi potesse entrare aratro, che là non si debba più piantar vigne, ma lasciarlo per il grano, et questo

¹ Probabilmente Veni a nord del monte Ida.

² Così nel testo. Il luogo indicato parrebbe essere la conca di Anopoli.

ordine fu confermato per questo eccellentissimo Senato, ma non fu esequito, et dicono quelli della Canea un poco più arditi nel disobbedire degli altri; che se il comandamento fosse stato di piantare, come fu proibitivo tanti non avrebbero obbedito quanti hanno disobbedito. Dispiacque alla Serenità vostra questa licenza, et fu terminato in questo eccellentissimo Consiglio, che si eseguissero le leggi, spiantando le piantate contro l'ordine; con tutto ciò non se ne fece altro, et tali deliberazioni pubbliche non eseguite gli hanno sempre aumentato la licenza, la quale suol esser principio di molti mali, quando ella è appunto in mano di moltitudine de' potenti et principali; per quelli chiarissimi Signori ai quali fu commessa la sradicazione, fu fatto un proclama, et là affermarono ¹ il negozio anzi che abbiamo trovato delle querele nelle sue cancellerie in questo proposito, alcune non spedite et altre con la assoluzione contro la mente della Serenità vostra. Abbiamo anco trovato molte licenze di piantar vigne, et alcune dicono «nonostante gli ordini Foscarini confermati in Pregadi», cosa che suol dispiacere a Principi che i loro ministri vogliano pretendere maggior prudenza di loro stessi. Ora la Serenità Vostra commesse a noi con efficacia che si facesse la sradicazione et così ardenti nell'esecuzione dei comandamenti della Serenità Vostra, facessimo ² fare il proclama et si principiò ad inquire per trovare li trasgressori, et veduta la risoluzione da quei gentiluomini, comparvero avanti a noi et chiesero tempo. Se gli rispose di quella maniera, che si diede avviso alla Serenità Vostra acciocchè avessero per certa l'esecuzione non temuta per avanti da loro.

La formazione dei processi camminò avanti, ma con qualche lunghezza, se bene non fu mai interrotto il filo di quel negozio da altre occupazioni del Sindicato, et finiti li processi, intimate le difese, et avute da quelli che si hanno voluto difendere, fu per noi condannato li trasgressori nella sradicazione, abbandonando il rigore della legge che commetteva la confiscazione dei beni ancora, dandogli una piccola condanna, per segno più tosto che per effetto di castigo, et fu commesso l'esecuzione al magnifico Camerlingo Garzoni, il qual carico fu accettato da sua magnificenza prontamente, et essendosi mostrato quel gentiluomo di buona maniera in alcuni negozi pubblici con soddisfazione di quelli chiarissimi Rettori, aspettavamo che bene eseguisse il carico suo, ma si voltò il chiarissimo Reggimento, che

¹ Affermarono significa: fermarono.

² Facessimo significa: facemmo.

alle volte suol essere scudo della volontà dei nobili di quella città, ad impedire l' esecuzione del deliberato a danno loro sotto diversi pretesti, fingendo però prontezza di obbedire; nondimeno artificiosamente intertenne il Camerlingo nella città per spazio di cinque mesi ad istanza di quella università, et poco dopo sopraggiunto il General Grimani non informato ancora di quel negozio, tentato per una scrittura di nobili, favorita dalli chiarissimi Rettori, restò Sua Signoria persuasa di compiacerli d' tua sospensione (se bene s' oppose il charissimo mio collega che si trovò a quel tempo alla Canea), della quale ne diede conto per sue lettere al chiarissimo Reggimento di Candia, come se la Serenità Vostra gli avesse concessa autorità di correggere i nostri atti, et atto dipendente da deliberazione di questo illustrissimo et eccellentissimo consiglio, non si ricordando per avventura sua Signoria illustrissima d' averci letto un capitolo della sua commissione, che gli commette non impedirsi¹ negli atti de giudizi di prima istanza, non che nei nostri, che non hanno altri superiori che gl' illustrissimi et eccellentissimi Consigli; tuttavia là per modestia fermammo il negozio, dandone conto alla Serenità Vostra, sentendo dispiacere che le dovesse continuare la molestia d' udire ragioni dell' ambasciatore contro il già stabilito, per mancamento dell' esecutore, come ella ha convenuto sentire et confermare dopo qualche tedio² quello che conveniva et per dignità pubblica et per interesse del Regno. Molte ragioni potrei dire in conformità del deliberato, ma sono superflue. Ora se piacerà agli esecutori far veramente la sradicazione, della quale io non³ dubito molto per la forza di quella università, la quale è tanto maggiore quanto è solo interesse dei principali, nè è interessata la contadinanza come si sforzavano di far credere, essendo lei gravata dalle vigne et non beneficata, come ha inteso la Serenità Vostra per lo mio precedente ragionamento, ma così, come è stato buon pensiero di eseguir la legge, così io credo esser bene dare qualche soddisfazione alli padroni dei terreni, acciocchè allegramente si applichino alla cultura del grano.

Sono obbligati li feudatari a dare il quarto delle sue entrate al fontego, da quelli che abitano la Canea in poi⁴, che son in obbligo solamente di certa quantità limitata, molto inferiore al quarto, et quello apprezzato a prezzo molto più basso dell' ordinario, et fu intro-

¹ impedirsi significa qui: impacciarsi

² Tedio significa: molestia.

³ Questo non è da sopprimere.

⁴ Forse è da leggersi: in fuori che significa: eccetto.

dotto per sollievo del popolo; non di meno quella quantità di formenti si divide tra magistrati et capi di milizia et altri salariati per avvantaggiarsi nel mercato, che dovrebbe passare a beneficio del popolo. Li chiarissimi Rettori pieni di quel desiderio che ha ognuno che governa, procurano l'abbondanza et buon mercato nella piazza, dando partito a formenti forestieri, usando stratagemmi per invitarli, per avere le benedizioni del popolo, in maniera che resta coartato¹ il cavaliere a dispensare il formento suo a vilissimi prezzi, et però abbandona quella industria et pensa ad' altro. A me piacerebbe più sostentare li prezzi in maniera che tornasse bene al padrone il raccogliere grano et nella presente complessione della Repubblica che non consente il governare con dispiacere de suoi sudditi, è bene congiungere più che si può l'interesse pubblico con li particolari, et buona congiunzione sarà questa di dar prezzo conveniente ai grani per introdurne di naturali nell' isola. Li cavalieri ora non si servono del formento che li avvanza oltre il quarto, et l'uso del suo vitto, in altro che nel nutrire li villani, del quale traggono poi olio, seta, vino, come ho discorso. Pare, superficialmente che sia gran bene del Regno l'abbondar quei porti di caramusali turcheschi pieni di formenti, ma è pestifero soccorso poichè non verrà a tempo di bisogno, et avrà distrutto quello del paese, sicchè occorrendo o carestia o guerra, farà riuscire l'incomodo maggiore, avendo l'abbondanza passata fatti negligenti quelli del Regno nel provvedersi per l'avvenire, et allora meglio si conoscerà l'incomodo della presente comodità. Ho sentito dire al già chiarissimo Tiepolo mio cugino et signore che essendo detto a un chiarissimo bailo da Mehemet Pascià che la Serenità Vostra poteva malamente accettare la guerra col suo signore, poichè ella traeva il vivere dai suoi paesi, gli rispose quel signore prudentemente et valorosamente: «Tu, signore, li hai provveduti in maniera che non ha più la Repubblica bisogno di formento forastiero, essendo che le proibizioni fatte di tuo ordine alle tratte dei formenti, hanno fatto riuscire così grandi li prezzi nello Stato di Sua Serenità che è tornato bene ai particolari il mettere insieme le centinaia di migliaia di ducati con li quali hanno potuto ritrarre quantità di valli² col frutto delle quali abbonda lo stato grandemente di biade, nè ha bisogno d'aiuto d'altri».

Bellissima et realissima risposta, la quale se fosse intesa dai rappresentanti della serenità Vostra che governano le cose pubbliche

¹ Coartato significa: costretto.

² Valli nel linguaggio veneto significa: paludi.

al sodo, sarebbero inimici del tanto abbassamento dei prezzi. Però io credo che la vera provvisione di grano nel Regno sia l'assicurarne li padroni di terreni di averne onesto prezzo, o almeno lasciarli senza limitazione alcuna, acciocchè ognuno spera il poter vendere bene le sue entrate. Le campagne principali dell'isola, dalle quali si può sperare quantità di biade sono molte, ma alcune più principali io ho riconosciute: quella di Capo Salamone al Paleocastro, della quale ragionai, con alcune campagnole a lei vicine, facilmente si ridurrebbero a coltura et credo che li patroni che sono alcuni gentiluomini Corneri sopporterebbero qualche spesa, come fossero assicurati dai Corsari, con il forte ricordato, per l'utile che spererebbero trarre da essa. Voltato il Capo Salamone di qualche miglia vi sono molte campagnole che camminano per quella costa simo a Hierapietra attissime al fruttare, ma del tutto abbandonate per timore dei Corsari, et quelle ancora resterebbero assicurate dalle torri che io ricordai¹.

Di così bel regno ho ragionato io, floridissimo per le difese militari interne et esterne, ma più prestante per le conseguite, le quali traggono origine della sua situatione, quasi offerendosi alla christianità confidente per le cose dette d'affermare et reprimere le barbare et vane voglie de Maomettani tendenti al rapire violentemente i governi della christianità, contrahendo con sì grande offerta obbligo con tutti i Principi della fede di Christo, di leghe, d'unioni, d'armate, ammassamenti d'eserciti per lo soccorso. Et però ha voluto Iddio nostro Signore, che sia quell'isola sotto il vessillo di questa Serenissima Repubblica, dalla quale è generosamente mantenuta munita et nutrita, acciocchè, allorchè è solita esser legame per l'unione de principi, essendo sempre stata origine di lega, qualche barbara ingiuria ricevuta possi eccitare gli altri potentati all'offesa di così gran nemico comune. Io vorrei che queste voci di forze naturali et artificiali del Regno et la necessaria protezione della Christianità per li suoi interessi intonassero nelle orecchie dei Turchi, accioche Fatti rispettosi, voltassero altrove i suoi pensieri, parendo che questo sia il buon consiglio, maneggiarsi in maniera nella riputatione in tempo di pace, che si Facci diversione dalla guerra, la qual riputatione dipende dalle

¹ Il manoscritto si interrompe bruscamente qui, seguono dieci pagine bianche. Evidentemente la Relazione doveva contenere la descrizione delle altre regioni dell'isola atte all'agricoltura (particolarmente di Lassithi), passando poi alle finanze (vedi pag. 4) e al governo. La chiusa doveva cominciare colle parole: Di così bel regno . . . , e questa parte si intitola nel Manoscritto, Discorso che va dopo la Relazione del Garzoni.

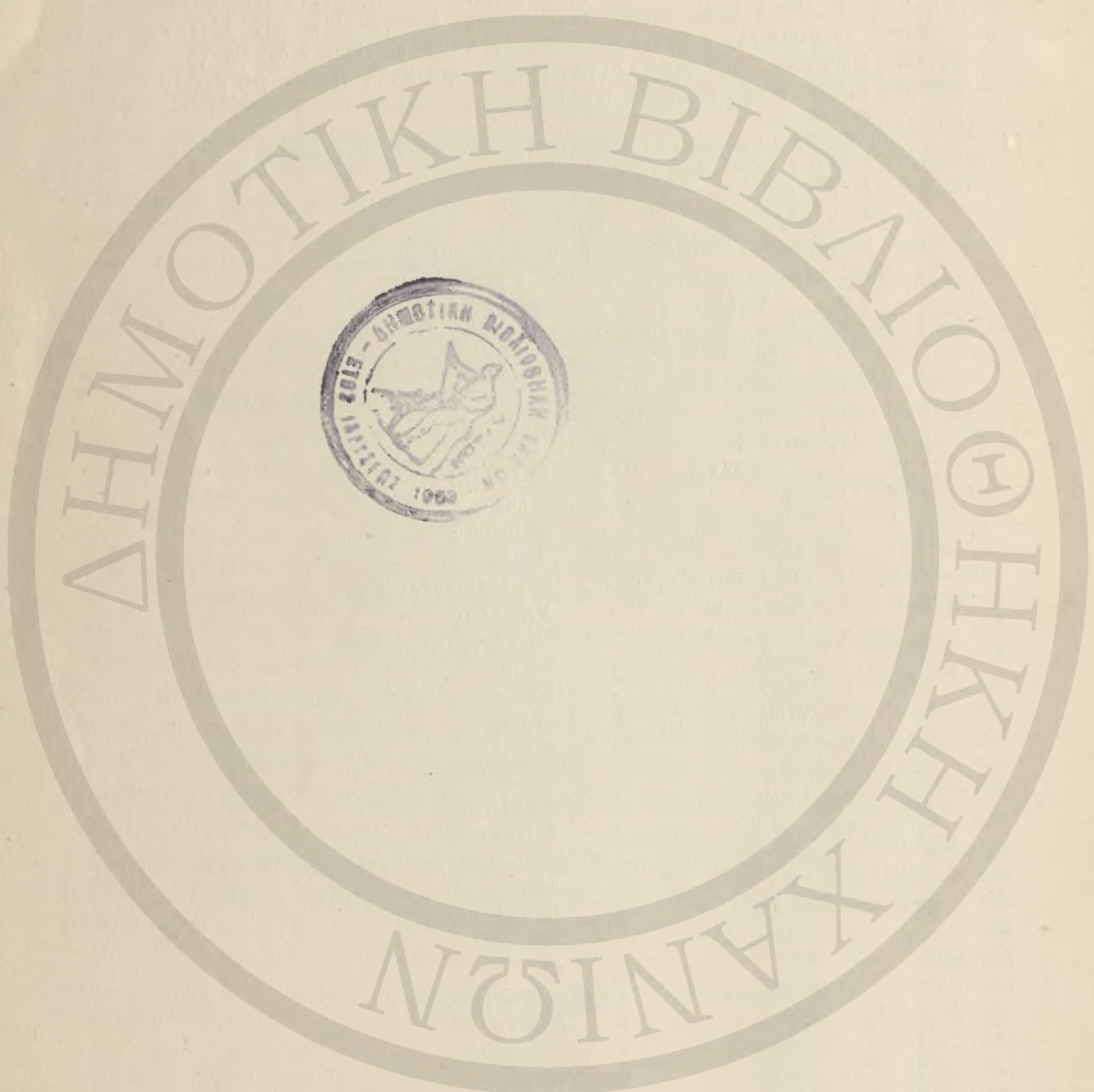
provvisioni militari et dalla maniera del negotio delli clarissimi Baili, potendo LL. SS. Clarissime benissimo sparger' semenze in cui ha parte nel governo ottomano, il rispetto che si deve avere a tante forze per sonstentare opinione col suo Signore essere bene il continuare la pace.

A nobilissima conditione è ridotto quel Regno e per mio gusto superiore al tempo che haveva le cento città in seno, poichè allora furono ricetto degli uomini fuggitivi dall'ardenza delle guerre, et ora pieno di genti che lo risiedono per guerreggiare, Fu comprato già duecento anni da padri nostri per mille marche d'argento da un Marchese di Monferrato come un pezzo di sasso abitato da poca gente et vile. Se gli mandò la colonia de Nobili di questa Patria, di quelli però, che per migliorare di comodità, accettarono il partito di lasciare questa città per quella habitatione, per dovere ancora combattere il pane coi villani, che si resero difficilli nel consentire a questo nuovo dominio, et per certo che è stretto partito qual de' due stati, o quello o questo, maggiormente l'assicura, poichè mentre che portò nome di scoglio senza ricchezze de Cavalieri e hanno voluto serrarsi nelle fortezze coll' altre provvisioni di milizia, come negletta fosse lasciata senza offesa, e ora famosissima per ornamenti fatti colli tesori della Serenità Vostra è fatta tanto desiderabile che è impresa degna d'occupare le forze d'un Principe tanto principale quanto è il signor Turco per acquistarla, et però non sempre l'oro assicura il viandante, ma bene spesso lo fa perire, ma queste azioni sono permissioni della Maestà di Nostro Signore, volte ad altri fini che li speculati da noi. Però non si deve passar tanto oltre, ma applicarsi con tutti li spiriti per bene prepararsi alla guerra in tempo di pace, administrando retta giustizia et raffrenando gl'ingiusti, per continuare sotto la protezione di Sua Maestà, perchè ella dia poi quel fine alla guerra, quando le piacerà di permettere ch'ella si muova, che pare alla Maestà sua, essendo le rotte degli esserciti, et armate, perdite de' regni, sentenze di Dio Nostro Signore nate per incorrezione nostra.

ΠΙΝΑΞ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ

Παρά τὰς καταβληθείσας προσπάθειας, παρεισέφεησαν τυπογραφικά τινα παροράματα. Καί τινά μὲν τούτων ἀναφέρονται εἰς τὴν ὀρθογραφίαν τῶν λέξεων (λ. χ. proveditor ἀναγνώστειον πάντοτε pronveditor), ἄλλα δὲ εἰς τὴν ὀρθὴν γραφὴν ὀνοματεπωνύμων κλπ., τῶν ξηνογλώσσων ἰδίως ὀνομάτων ἢ λέξεων τοῦ κειμένου. Διορθοῦμεν ταῦτα ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ:

Σελ.	47	στήλη	δευτέρα,	στίχ.	1	ἀντί	Μοστενίγος	ἀνάγνωθι	Μοτσενίγος
»	50	σημ.	1	ἀντί	nomini	ἀνάγνωθι	nomini		
»	52	στίχ.	11	»	496	»	469		
»	55	»	3	»	325	»	225.		
»	56	»	8	καὶ	σημ. 1	ἀντί	Brasodaro	ἀνάγνωθι	Brasoduro
»	57	»	20-21	ἀντι	16	κρητ.	ἀνάγνωθι	16	βενετικᾶς
				καὶ	»	21	βενετ.	»	21 κρητικᾶς
»	59	»	9	ἀντι	23	ἀνάγνωθι	30		
»	70	»	6	»	c. 269	»	c. 279		
»	71	»	15	ἢ	παραπομπή	2	ἀνήκει	εἰς	τὸν στ. 16 Francisco Bonzovane
»	75	»	25	ἀντι	Paronoi	ἀνάγνωθι	Paroni		
»	80	»	22	»	cam·ra	»	camera		
»	83	»	26	»	1.398.584	»	1.308.584		
»	84	»	16	»	158	»	1582		
»	85	σημ.	1	»	ceusuario	»	censuario		
»	86	στ.	33	»	3353	»	3533		
»	93	»	2	»	συμβολαιογράφοι	»	συμβολαιογράφους		
»	102	σημ.	2	»	Χωραφάκι	»	Χωριδάκι		
»	103	»	1	»	Τριμάρτυρης	»	Τριμάρτυρης		
»	105	στ.	23	»	1.132	»	1.138		
»	107	»	31	»	20.985	»	20.975		
»	108	»	4	»	21.565 (c. 201)	»	21.562		
»	109	»	15	»	δὲ	»	δὲν		
»	110	»	31	»	μόμον	»	μόνον		
»	110	»	23	»	Μποχάνη	»	Μπολάνη		
»	113	»	24	»	5 λίρας	»	6 λίρας		
»	117	σημ.	1	»	Romoniu	»	Romanin καὶ	σημ. 2	ἀντι Pilza ἄν. Filza
»	120	στ.	10	»	240	»	244		
»	123	»	31	»	15 καὶ $\frac{1}{2}$	»	15 καὶ $1\frac{1}{2}$	»	sazia
»	124	»	15	»	culata	»	culata		
»	125	σημ.	1	»	24	»	29		
»	132	»	2	»	Savorgnan	»	πάντοτε Savorgnan		
»	140	στ.	6	»	baglia	»	braxha		
»	142	»	12	»	Falconetti	»	Falconetti		
»	143	»	25	»	Deodo	»	Dnodo		
»	164	»	21	»	Σούδας	»	Σούδας καὶ	σημ. 3	ἀντι πηδῶν ἄν. πηδῶν
»	167	»	16	»	archi	»	archibusi		
»	177	»	13	»	καταθληπτικόν	»	καταθλιπτικόν		
»	185	»	14	»	ὄργανωμένη	»	ὄργανωμένη		
»	211	σημ.	4	»	Tom. I	»	Tom. I p. 282	»	segg.

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

- ^ο Ο Κρητικός Πόλεμος (1645—1669)
—^η Η
Συλλογή τῶν Ἑλληνικῶν Ποιημάτων
—^Α Ανθίμου Διακρούση
Καὶ
Μαρίνου Ζάνε
—^Ε Ἐν Τεργέστη. Τύποις τοῦ Αὐστριακοῦ Λόυδ, 1908.
- ^Α Ἄγνωστος Κρητικὴ Ἐποποιΐα
(«Κρητικὸς Ἀστὴρ», Χανία, 1909).
- ^Π Περὶ τῶν Φιλοσοφικῶν Ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος :
Divide Heracliti Γένεσιν, Οὐσίᾳ Parmenidis, Habebis Ideas
Platonis (Herbart).
Macerata 1911. (Ἰταλιστί).
- ^Η Ἡ ἐν Κρήτῃ Ἐπανάστασις τοῦ 1363—1366 καὶ τὸ Διοικητικὸν Σύστημα τῆς Βενετίας ἀπέναντι τῶν Κοινωνικῶν τάξεων καὶ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν μακρὰν περίοδον τῆς ἐν τῇ νήσῳ κυριαρχίας αὐτῆς (1211—1669). Ἀλεξάνδρεια Πατριαρχικὸν Τυπογραφεῖον 1932.
- ^{Αἱ} Αἱ Σύνοδοι τοῦ Γερόλαμο Λάντο (1467—1474—1486). Ἐν Ἀθήναις. Τύποις «Φοῖνικος», 1933.